The Department of Public Instruction, Bombay.

THE GUJARÂTI KÂVYADÔHANA.

EXPURGATED AND REVISED

BY

R. S. MAHIPATRÂAM R. NILKANTH, C.I.E.,

GUJARATI TRANSLATOR, EDUCATIONAL DEPARTMENT.

Third Edition—8,000 Copies.

Bombay:

GOVERNMENT CENTRAL BOOK DEPÔT.

1905.

BOMBAY;

PRINTED AT THE EDUCATION SOCIETY'S PRESS

મુંબાઈ ઈલાકાનું સરકારી કેળવણી ખાતું.

ગુજરાતી કાવ્યદોહન.

વિશોધન તથા સુધારો કરનાર

ર. સા. મહીપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ, સી. આઈ. ઇ.

ગુજરાતી ટ્રાન્સ્લેટર, એજ્યુકેશનલ ડીપાર્ટમેંટ.

ત્રીજી આવૃત્તિ—૮,૦૦૦ પ્રત.

મુંબાઇ.

ગવર્નમેંટ સેન્ટ્રલ બુક ડીપો.

સને ૧૯૦૫.

કીમત [illegible] આના.

BOMBAY;

PRINTED AT THE EDUCATION SOCIETY'S PRESS

મુંબાઈ ઈલાકાનું સરકારી કેળવણી ખાતું.

ગુજરાતી કાવ્યદોહન.

વિશોધન તથા સુધારો કરનાર

રા. સા. મહીપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ, સી. આઈ. ઈ.

ગુજરાતી ટ્રાન્સ્લેટર, એજ્યુકેશનલ ડીપાર્ટમેંટ.

ત્રીજી આવૃત્તિ—૮,૦૦૦ પ્રત.

મુંબાઈ.

ગવર્નમેંટ સેન્ટ્રલ બુક ડીપો.

સને ૧૯૦૫.

મુંબઈ:
ઍજ્યુકેશન સોસાયટી પ્રેસમાં છાપ્યું.

કાવ્યદોહન પુસ્તક ૧ લાની અસલ પ્રસ્તાવના.

હરેક ભાષામાં પુસ્તક લખવાની બે રીતો છે. એક તો ગદ્યમાં અને બીજી કવિતામાં. સાધારણ બાબતો ગદ્યમાં લખવી તે ઠીક છે. પણ શૃંગારરસ, હાસ્ય રસ, વીરરસ વગેરે નવ રસવાળી બાબતો કવિતામાં ઘણી શોભે છે. એવી હરેક વાતનું વર્ણન કવિતામાં હોય તે વાંચતાં મીઠાશ ઉપજે છે, અને ફરી ફરીને વાંચવાનું મન થાય છે.

ગૂજરાતી ભાષામાં જૂનામાં જૂની નરસિંહમહેતાની કવિતા મળી આવેછે, તે જુદા જુદા ગાવાના રાગમાં છે, અને તેણે છૂટક છૂટક બાબતો ટૂંકામાં વર્ણવેલીછે. તેની રચેલી *હારમાળા સિવાય વધારે ગ્રંથ જણાતા નથી. તેની ભાષા શુદ્ધ ગૂજરાતી છે, તેમાં મીઠાશ પણ છે. ત્યારપછી વિષ્ણુદાસ, શિવદાસ, વગેરે કેટલાક કવિઓ થયા તેમણે રામાયણ, ભારત, વગેરે ગૂજરાતી કવિતામાં લખ્યાં, પણ તેમની વાણીમાં ઘણી મીઠાશ લાગતી નથી, માટે તેઓ બીજા વર્ગના કવિઓમાં ગણાય છે.

તે પછી પ્રેમાનંદભટ તથા અખો, એ કવિઓ થયા તેમણે કેટલાક ગ્રંથો કરેલા છે; અને તેમની વર્ણન કરવાની યુક્તિ ઘણી વખાણવા લાયક છે, અને તે કવિઓ પહેલા વર્ગમાં ગણાય છે.

દોહરા, ચોપાઈ, વગેરે છંદોમાં વ્રજદેશના, તથા અયોધ્યા પ્રાંતના કવિઓની કવિતા પ્રસિદ્ધ થઈ, તેનો અભ્યાસ કરીને ગૂજરાતી ભાષાના દોહરા, ચોપાઈ, વગેરે છંદોમાં સૌથી પહેલી શામળભટે કવિતા રચી હોય એવું જણાયછે; તેથી વ્રજભાષાના શબ્દો ગૂજરાતી કવિતામાં ત્યારથી ભળવા લાગ્યા.

પછી વલ્લભ, કાળિદાસ, પ્રીતમ, રેવાશંકર, મુક્તાનંદ, બ્રહ્માનંદ, દયારામ વગેરે પહેલા વર્ગમાં ગણવા લાયક કવિઓ થયા. તેઓએ પણ ઘણું કરીને ગાવાના રાગમાં કવિતા રચેલી છે, તેમાંના કેટલાક કવિઓએ વ્રજભાષામાં પણ ગ્રંથો કરેલા છે.

નિષ્કુળાનંદે પ્રેમાનંદભટ કરતાં વધારે ગૂજરાતી ભાષામાં ગ્રંથો રચેલા છે, પણ ઘણે ઠેકાણે તાળ તૂટેછે, અને ઝડઝમક પણ તેની કવિતામાં ઘણી વખાણવાલાયક નથી, માટે તે કવિઓ બીજા વર્ગમાં ગણવા યોગ્ય છે. મુક્તાનંદનાં પદ નવ હજાર ગૂજરાતી ભાષામાં છે, તથા નવ હજાર વ્રજભાષામાં છે, તેમજ ઉધવગીતા, ધર્માખ્યાન વગેરે ગ્રંથો તેણે ગૂજરાતી ભાષામાં કરેલાછે; અને વિવેકચિંતામણિ વગેરે ગ્રંથો વ્રજભાષામાં પણ તેણે કરેલા

દિલ્હી ઇલાકાના રાજાઓએ કેશવદાસ, સુંદરદાસ વગેરે વ્રજભાષાના કવિઓને મોટી મોટી જાગીરો બક્ષીશ આપીને તે ભાષામાં રસ, અલંકાર તથા પિંગળ, વગેરેના સારા સારા ગ્રંથો કરાવ્યા છે, પણ ગૂજરાતી ભાષાના કવિઓને ગૂજરાતના કોઈ રાજાએ આશ્રય આપ્યો હોય એવું કાંઈ જણાતું નથી. શામળભટને માતર પરગણે સુંઝગામના રખીદાસ પટેલે આશ્રય આપીને સારા સારા ગ્રંથો કરાવ્યા; તે હરેક ગ્રંથમાં રખીદાસને ગૂજરાતનો ભોજ કહીને શામળભટે લખ્યોછે તે તેનું લખવું યોગ્ય છે.

આ સમયમાં ઇંગ્રેજ સરકાર તથા ગૂજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટી જેવી કેટલીક મંડળીઓ ગૂજરાતી ભાષાના ગ્રંથ કરનારાઓને કોઈ કોઈ વખતે મદદ આપે છે, અને દેશી લોકોને પણ ચોપડીઓ ખરીદ કરવાને હોંસ વધીછે. માટે ગૂજરાતીના ગદ્યમાં તથા કવિતામાં કેટલાક ગ્રંથો વધ્યા, અને હજુ ઘણા વધશે એવી આશા છે.

કવિતાનો રાગ જાણ્યા વિના તથા અર્થ જાણ્યા વિના વાંચનારને કાંઈ રસ ઊપજતો નથી, અને જેને બરાબર રાગ આવડતા હોય તેની પાસેથી ચિત્ત દેઇને સાંભળ્યા વિના અજાણ્યો રાગ બરાબર બેસતો નથી. પણ કવિતાનો અભ્યાસ સરકારી નિશાળોમાં થોડો થોડો ચાલેછે, તેથી હવે થોડાં વર્ષમાં કેટલાક રાગ અને કેટલાક છંદ પ્રસિદ્ધ થશે, એટલે સહેલી રીતે લોકો વાંચી શકશે.

જેટલી કવિતા અમને મળી આવી, તેમાંની સારી સારીમાંથી નમૂના દાખલ લેઈ આ ચોપડીમાં દાખલ કરી છે. આ ચોપડીના ત્રણ ભાગ કર્યા છે, પહેલા ભાગમાં છંદ પ્રબંધને મળતી આવે એવી કવિતા લીધીછે, બીજા ભાગમાં પુરૂષોને ગાવાના તરેહ તરેહના રાગનાં પદ લખ્યાંછે, ત્રીજા ભાગમાં ગરબી, ગીત, વગેરે સ્ત્રીઓને ગાવાના રાગની કવિતા દાખલ કરીછે.

આ ચોપડી રચવાનું કારણ એટલુંજ છે, કે ગૂજરાતના કવિઓ કેવી ભાષાથી અને કેવી ઢબથી કવિતા રચતા આવ્યા છે તે સર્વના જાણવામાં આવે. આ ચોપડીમાં આજથી પહેલા થઈ ગયેલા તેજ કવિઓની કવિતા લીધી છે.

જૂની કવિતાઓનાં પુસ્તક લખેલાં અથવા છાપેલાં મળેછે, તે ઘણું કરીને અશુદ્ધ હોયછે, તેથી વાંચનારને કંટાળો આવે છે, તેમ ન થાય તે સારૂ ઘણો તપાસ કરીને આ ચોપડી લખીછે. હ્રસ્વ દીર્ઘ ઉચ્ચાર થાય છે, તેમ લખ્યાછે.

આ ચોપડી વાંચવાથી ખાતરી થશે કે, ચારસેં વર્ષ ઉપરના અને આ વખતના ગૂજરાતના કવિઓની ભાષામાં કંઈ વધારે ફેરફાર થયેલો નથી.

એ ત્રણે ભાગમાં આવેલા કેટલાક કઠણ શબ્દોના અર્થ ત્રીજા ભાગમાં છેલ્લા લખેલાછે.

કાવ્યદોહન પુસ્તક ૨ જાની અસલ પ્રસ્તાવના.

મહેરબાન ડાયરેક્ટર આવ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન હોવર્ડ સાહેબના હુકમથી કાવ્યદોહનનું આ બીજું પુસ્તક મેં તૈયાર કર્યું.

સાહેબનો હુકમ એવો હતો કે, આ બીજા પુસ્તકમાં ઝાઝા કવિઓની કવિતા લેવાની જરૂર નથી; પણ જે સારા સારા કવિઓની અથવા સારી સારી કવિતા તમને લાગે, તે સંપૂર્ણ બાબતો લેવી. કોઇ અધુરો વિષય લેવો નહિ; તથા ગરબીઓ લેવી નહિ. એ હુકમ પ્રમાણે મને જે સારી લાગી, તે કવિતા આ પુસ્તકમાં દાખલ કરી છે.

પ્રથમ નરસિંહ મેહેતાનાં પરચુરણ પદો, ઉપદેશનાં, ઈશ્વર પ્રાર્થનાનાં, તથા એ મેહેતાજીનો વિચાર પર નાત વાળા સાથે મેળાપ રાખવાનો કેવો હતો; એ વગેરે વર્ણનનાં લીધાં છે.

પછી પ્રેમાનંદકૃત નરસિંહ મેહેતાનું મામેરૂં, સુદામાચરિત્ર, અને નળાખ્યાન લીધુંછે. એ મામેરામાં નરસિંહ મેહેતાનાં ઈતિહાસનો કેટલોએક ભાગ આવેછે. અને સીમંતના અવસરમાં હિંદુઓનો કેવો ચાલ છે, ને ગરીબ માબાપની દીકરીને સીમંત હોય તો તેનાં સાસરિયાં કેવાં મેણાં દેછે, એ વગેરેનું રમુજી વર્ણન ઘણી સારી રીતે કરેલું છે. અને મોટો શ્રીમંત હોય, તે પણ દીકરીનાં સાસરિયાંને પૂરે સંતોષ કરી શકતો નથી; એવી ખાતરી એ કવિતા વાંચવાથી થાયછે.

સુદામાચરિત્રમાં સુદામા નામના ગરીબ બ્રાહ્મણને કૃષ્ણસાથે નિશાળમાં ભણતાં દોસ્તી થઈ હતી; પછી સુદામો દુઃખની વખતે મિત્રને મળવા ગયો, ત્યારે તેનો મિત્ર મોટો રાજા છતાં દોસ્તીના હક્કથી તેણે ગરીબ મિત્રની મુલાકાત સામા જઈને કેવી રીતે કરી અને પોતાના પલંગ ઉપર તેની જોડે બેશીને, સૂઈને કેવો સ્નેહ જણાવ્યો, તથા તેની બરદાશ કરી, એ વગેરેનું વર્ણન અસર કરે એવું કરેલું છે.

નળાખ્યાનમાં નળ રાજા અને દમયંતી રાણી પરસ્પર કેવા સ્નેહથી પરણેલાં, તેમ છતાં કળિજુગ (એટલે કલેશ કરવાની બુદ્ધિ) કેડે પડ્યાથી તેઓ બંનેજણ વચ્ચે અંતરાય પડ્યો, એક બીજાનો વિશ્વાસ ગયો, તેથી ઘણું દુઃખ પામ્યાં, અને છેવટ જ્યારે સારી બુદ્ધિ ઉપજી ત્યારે પરતાવો થયો, તેનું વર્ણન છે. તથા જુગટું રમવાથી માણસ કેવી આપદામાં પડે છે, તે પણ એમાંથી જણાઈ આવે છે.

પછી અખા ભકતના છપા જુદા જુદા પ્રકરણના છે તે દાખલ કરયા છે.

એમાંથી ૧,૦૦૦ છપા જે દૃષ્ટાંત દેવા લાયક છે અને જેને લોકો ચહાયછે, તેવા એકઠા કરીને તેમાંથી સારા સારા આશરે ૫૦૦ છપા વીણી કાઢીને તેનાં જુદાં જુદાં પ્રકરણ બાંધીને આ પુસ્તકમાં દાખલ કરેલાં છે. તથા મંદોદરીસંવાદ કે જેમાં રાવણને તેની રાણી મંદોદરીએ શિખામણ દીધેલી છે; અને છેવટ જુદી જુદી જાતનાં લોકોના અભિપ્રાય ઉખાણા સાથે રમુજી છે તે છે.

પછી ઉદયરત્ન વગેરે પરચૂરણ આઠ કવિઓની સારી સારી કવિતા લીધી છે.

પ્રેમાનંદકૃત ઓખાહરણ અને શામળકૃત અંગદવષ્ટિ, આ પુસ્તકમાં લેવા લાયક છે. પણ તેઓમાંનો કેટલોએક સારો સારો ભાગ પહેલાં પુસ્તકમાં લીધો છે. માટે તે કવિતા આમાં લીધી નથી; તેમાં ઓખાહરણની ચોપડીઓ છાપેલી મુંબઇમાં અને અમદાવાદમાં ઘણી મળે છે.

કોઇને શેલડી મીઠી લાગે છે, અને કોઈને દરાખ મીઠી લાગે છે; તેમજ કેટલાએક કેવી કવિતા પસંદ કરતા હશે, અને બીજા જુદી તરેહની પસંદ કરતા હશે, પણ મારી બુદ્ધિ પ્રમાણે મને જે સારી લાગી, તે આ પુસ્તકમાં મેં લીધી છે. માટે જેને આ કરતાં સારી કવિતાનું પુસ્તક તૈયાર કરવાની મરજી હશે, તે હવે ત્રીજું પુસ્તક તૈયાર કરશે. પછી ચોથું પુસ્તક વળી હું કરીશ.

આ પુસ્તક તૈયાર કરતાં હરેક કવિતાની ત્રણ ત્રણ પ્રત્યો જુદી જુદી મગાવીને, તેના રાગ બેસારીને, તેના તાળમાં વધતા ઘટતા અક્ષરો લખનારાઓએ કરી નાંખેલા, તે સુધારતાં બહુ મહેનત પડી છે. વળી એક પ્રત્ય બીજી પ્રત્યને મળતી આવતી નથી અને ઘણી અશુદ્ધ થઈગયેલી, તે સુધારતાં બહુ મહેનત પડે છે. આ પુસ્તકમાં લીધેલી કેટલીએક કવિતાઓ, મુંબઈમાં, અમદાવાદમાં છાપખાનાવાળાઓએ છાપેલી છે. પણ ઘણી અશુદ્ધને લીધે લોકો બરાબર વાંચી કે સમજી શકતા નથી, તેથી તેઓને પૂરો રસ લાગતો નથી. અને સુધારીને છાપવાથી કાવ્યદોહનનું પહેલું પુસ્તક લોકોને કેવું પસંદ પડ્યું તે ટુંકી મુદ્દતમાં તેની વધારે ખપત ઉપરથી માલૂમ પડે છે. મારી તો ખાતરી છે કે, પહેલા પુસ્તક કરતાં આ બીજું પુસ્તક સરસ થયુંછે.

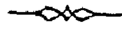
હાલમાં કવિતાનો શોક ગૂજરાતના લોકોને વધતો જોવામાં આવે છે, માટે આશા છે કે, થોડાં વર્ષમાં કવિતા સારી રીતે વાંચી સમજી શકનારા ઘણા થશે અને મને ટુંકી મુદ્દત મળવાને લીધે આ પુસ્તકમાં ભૂલો રહી હશે તો તેઓ સુધારશે.

અજાણ્યા શબ્દોના અર્થ આ પુસ્તકના છેલ્લા ભાગમાં લખેલા છે, અને જે શબ્દોના અર્થ પહેલા પુસ્તકમાં આવી ગયેલા છે, તે આ પુસ્તકમાં લખ્યા નથી.

જેમ નિશાળની વાંચનની ચોપડીઓ એક કરતાં બીજી વધારે કઠણ છે, તેમ કાવ્યદોહન પહેલાં પુસ્તક કરતાં આ બીજું સમજવાને મુશકેલ છે; માટે પહેલું પુસ્તક શીખ્યો હોય તેને વાંચવા લાયક છે.

—તા —૧— માર્ચ સ. ૪ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.

અનુક્રમણિકા.

ગૂજરાતી કાવ્યદોહન.

નરસિંહ મહેતો.

જુનાગઢનો વડનગરો નાગર.

સંવત્ ૧૫૧૨, ઇસ્વીસન ૧૪૫૬ માં હતો.

તેની પ્રસિદ્ધ કવિતા

બાળલીલા, દાણલીલા, રાસલીલા, ચાતુરી તથા છૂટક પદો.

ઈશ્વરનું સ્મરણ કરવા વિષે. રાગ પ્રભાતી. પદ ૧ લું.

સમર ને શ્રીહરી, મેલ મમતા પરી, જો ને વીચારિને મૂળ તારૂં;
તું અલ્યા કોણ? ને કોને વળગી રહ્યો? વગર સમજે કહે મારૂં મારૂં. ટેક.
દેહ તારી નથી, જો ને જુગતે કરી, રાખતાં નવ રહે, નિશ્ચે જાય;
દેહસંબંધ તજિ નવનવાં બહુ હશે, પુત્ર કળત્ર પરિવાર વહાય; સ૦
ધનતણું ધ્યાન તું અહોનિશ આદરે, એ જ તારે અંતરાય મોટી;
પાસે છે પિયુ અલ્યા, તેને નવ પરસિયો, હાથથી બાજી ગઈ, થયો રે ખોટી; સ૦
ભરનિદ્રા ભર્યો રૂંધિ ઘેર્યો ઘણો, સંતના શબ્દ શુણિ કાં ન જાગે?
જાગતાં નરસૈયા લાજ છે અતિ ઘણી, જનમોજનમ તારી ખાંત ભાગે; સ૦

પાપના પસ્તાવા વિષે. પદ ૨ જું.

બાપજી, પાપ મેં કવણ કીધાં હશે? નામ લેતાં તારૂં નિદ્રા આવે;
ઉંઘ આળસ્ય આહાર મેં આદર્યો, લાભ વીના લવરિ કરવિ ભાવે; ટેક.
દીન પુંઠે દિન તો વહી જાય છે, દુરમતીનાં મેં ભર્યા રે ડાલાં;
ભક્તિ ભૂતળવિષે નવ કરી તાહરી ખાંડ્યાં સંસારનાં થોથાં ઠાલાં; બાપ૦
દેહ છે જૂઠડી, કરમ છે જૂઠડાં, ભીડભંજન તારૂં નામ સાચું;
[illegible] પતિતપાવન તારૂં નામ જાચું; બાપ૦

અધર્મીના સંગ વિષે. પદ ૩ જું.

મારા હરિજીશું હેત ન દીસે રે, તેને ઘેર શીદ જઈએ; તેને સંગે શીદ રહિએ.
હેત વિના હુંકારો ન દેવો, જેનું હરખશું હઈડું ન હીસે રે;
આગળ જઈને વાત વિસ્તારે, જેની આંખમાં પ્રેમ ન દીસે રે; તેને ઘેર૦
ભક્તિ ભાવનો ભેદ ન જાણે, ભુરાયો થઈ ભાળે રે;
લલિતલીલા ને રંગ ન રાચે, ઉલેચી અંધારૂં ટાળે રે; તેને ઘેર૦
નામતણો વિશ્વાસ ન આવે, ઊંડું ઊંડું શોધે રે;
જાન્હવી કેરા તરંગ તજીને, તટમાં જઈ કૂપ ખોદે રે; તેને ઘેર૦
પોતાના સરખી કરિ માને પુરૂષોતમની કાયા રે;
નરસૈયાના સ્વામીની લીલા મતિયાં કહે છે માયા રે; તેને ઘેર૦

મહેતાજીના અને ઢેડલોકના પ્રસંગ વિષે. પદ ૪ થું.

ગિરિ તલાટી ને કુંડ દામોદર, ત્યાં મેહેતાજી નહાવા જાય;
ઢેડ વરણમાં દૃઢ હરિભક્તી, તે પ્રેમ ધરિને લાગ્યા પાય; ગિરિ૦
કર જોડીને પ્રાર્થના કીધી, વિનતિતણાં બહુ વધાં રે વચન;
મહાંતપુરૂષ મારિ અરજ એટલી, મારે આંગણે તમે કરો કિરતન; ગિરિ૦
પ્રેમ પદારથ અમો પામિયે, વામિયે જન્મ મરણ જંજાળ;
કર જોડતામાં કરૂણા ઉપજી, મેહેતાજી વૈષ્ણવ પરમ દયાળ; ગિરિ૦
પક્ષાપક્ષી ત્યાં નહિ પરમેશ્વર, સમદૃષ્ટિને સર્વ સમાન;
ગૌમૂતર તુળસીસ્થળ લીંપજો, એવું વૈષ્ણવે આપ્યું વાક્યદાન; ગિરિ૦
મેહેતોજી નિશાયે આવ્યા, લાવ્યા પ્રસાદ ને કર્યો ઉછવ;
ભોર થયા લગિ ભજન કીધું, સંતોષ પામ્યા સઊ વૈષ્ણવ; ગિરિ૦
ઘેર પધાર્યા હરિ-જશ ગાતા, વાતા તાળ ને શંખ મૃદંગ;
હસિ હસિ નાગર તાળીયો લે છે, આ શા રે બ્રાહ્મણના ઢંગ? ગિરિ૦
મૌન ગ્રહીને મેહેતાજી ચાલ્યા, અધવધરાને શો ઉત્તર દેઉં;
જાગ્યા લોક, નર નારી પૂછે, મેહેતાજી તમે એવા શું? ગિરિ૦
નાત ન જાણો ને, જાત ન જાણો, ન જાણો કાંઈ વિવેક વિચાર;
કર જોડીને કહે નરસૈયો, વૈષ્ણવતણો મને છે આધાર. ગિરિ૦

પદ ૫ મું.

[illegible] રે અમો, એવા રે એવા, તમે કહો છો, વળિ તેવા રે;
[illegible]

જેનું મન જે સાથે બંધાણું, પેહેલું હતુ ઘર રાતું રે;
હવે થયું છે હરિરસ માતું, ઘેર ઘેર હીંડેછે ગાતું રે; એવા રે૦
સગળા સાથમાં હું એક ભુંડો, ભુંડાથી વળિ ભુંડો રે;
તમારે મનમાને તે કહેજો, નેહ લાગ્યો છે મને ઉંડો રે; એવા રે૦
કર્મ ધર્મની વાત છે જેટલી, તે મુજને નવ ભાવે રે;
સગળા પદાર્થ જેથકિ પામે, મારા પ્રભુનિતોલે નાવે રે; એવા રે૦
હળવા કરમનો હું નરસૈંયો, મુજને તો વૈષ્ણવ વહાલા રે;
હરિજનથી જે અંતર ગણશે, તેના ફોગટ ફેરા ઠાલા રે. એવા રે૦

પરોઢિયે વહેલાં ઊઠવા વિષે. પદ ૬ ઠ્ઠું.

રાત રહે જાહરે પાછલી ખટ ઘડી, સાધુ પૂરૂષને સુઈ ન રહેવું;
નિદ્રાને પરહરી સમરવા શ્રીહરી, એક તું, એક તું, એમ કહેવું; રાત.
જોગિયા હોય, તેને જોગ સંભાળવા, ભોગિયા હોય, તેને ભોગ તજવા;
વેદિયા હોય, તેને વેદ વીચારવા, વૈષ્ણવ હોય, તેને કૃષ્ણ ભજવા; રાત.
સુકવિ હોય, તેને સદગ્રંથ બાંધવા, દાતાર હોય, તેણે દાન કરવું;
પતિવ્રતા નારને કંથને પૂછવું, કંથ કહે, તે તો ચિત્ત ધરવું; રાત.
આપણે આપણા ધર્મ સંભાળવા, કર્મનો મર્મ લેવો વિચારી;
નરસૈંના સ્વામિને સ્નેહથી સમરતાં, ફેર નવ અવતરેનર ને નારી. રાત.

ઈશ્વર જાણવાનો ઉપદેશ. પદ ૭ મું. રાગ મેવાડો.

જુવાનીને દાહાડે રે હરીને જાણ્યા નહીં રે, ગોહ્યું પરદારા સાથે મન;
કાંઈકિને મોહ્યો રે કામનીના કલ્પમાં રે, કાંઈએક જોડવા ધાયો ધન; જુ.
પચિશને પચાસ રે પરપંચમાં ગયાં રે, દોહિલા આવ્યા સાઠ વરસના દન;
સીતેરને સુધી રે કાંઈ સમજ્યો નહીં રે, પછે ચાલ્યો સાધન કરવા વન; જુ.
આંખડિયે ન સૂજે રે ગળે બહુ નાસિકા રે, બોલે, તે તો સંભળાય નહિ કરણ;
માયા તો ન મુકે રે, તુટે નહિ તૃપણા રે, ઓળખાય નહીં અશરણ શરણ; જુ.
હાથમાં લાકડી રે, ચરણ ચાલે નહીં રે, તુટીને શિથળ થયું છે
મુખમાંહી દાંત રે એક દીસે નહીં રે, તોય પાપી ઉદર મા
ભાગ્ય જેનું ભ' રે, આ અવસરને ઓળખ્યો રે, તે તો પ્રાણી કહેવાય

પદ ૮ મું.

શરીર શોધ્યા વિના સાર નહિ સાંપડે, પંડિતા પાર નહિ પામો પોથે;
તાંદુલા મેલિને તુપને વળગી રહો, ભૂખ નહિ ભાગે એમ હાલે થોથે; શરીર.
રસના સ્વાદમાં સર્વ રૂંધાઈ રહ્યા, વિગતિ ગુરૂજ્ઞાન વિના રે ગુંથે;
વાણીવિલાસમાં વિવિધ વાણી વદે, પરહરી પ્રેમને વળગે ચુંથે; શરીર.
શબ્દ શીખે ખરો, સકળ વિદ્યા ભણે, અધ્યાત્મ ઊચરે આવિ ઓથે;
પ્રપંચ પિંડમાં રહ્યો, અહંકાર નવ ગયો, આથડ્યો એમ અનંત કોઠે; શરીર.
શાસ્ત્ર કથા કહે, રજનીમાં આથડે, એમ અજ્ઞાનમાં શીશ ગોટે;
ભણે નરસૈયો, જે ભેદ જાણી જુઓ, મેં તો રચી કહ્યું પદ ચોથે. શરીર.

પદ ૯ મું.

શા સુખે સૂતો? સંભાર શ્રીનાથને, હાથ તે હરિ વિના કોણ સહાય;
માત ને તાત સુત ભ્રાત ટોળે મળ્યાં, દોહલી વેળા સૌ દૂર જાય; શા સુખે.
ઉંધે મસ્તક હતો, ઉગ્ર તપ આચરી, ભક્તિ કીધી ભગવાન કેરી;
અવતરી પાશ બંધાયો માયાતણે, લંપટી લાલચે લીધો ઘેરી; શા સુખે.
દિવસે દોદશ ભમ્યો રાત નિદ્રા વિષે, સ્વપનમાં સાંભરે મોટિ માયા;
પલક પરવાર નહિ હરિભજવા તણો, જ્યાં લગી જીવ સંજોગ કાયા; શા સુખે.
ધન ધામે કરી મોહી રહ્યો, લોભિયા, વેદના વીસરી ગર્ભ કેરી,
નાથ ત્રિલોકના હરિને સંભારિયા, જ્યારે રાખ્યો તો જઠરામાં ઘેરી; શા સુખે
જાગ રે જીવડા વાજ આવ્યો ઘણું, કેટલોએક પ્રતિબોધ દીજે;
નરસૈના સ્વામિને નિત્ય સંભારતાં, દેહિના દુકૃત દૂર કીજે. શા સુખે.

પદ ૧૦ મું.

પારકી હુંશે મહત્તા કરે પ્રાણિયા, પુન્ય પાખી સર્વ વાત ખોટી;
કે તેં તો કર્ષણ કોદરા વાવિયા, ક્યાંથિ જમે તું તો દાળ રોટી? ટેક.
કે તેં તો દાન કદિ આપ્યું અજાતણું, ક્યાંથિ દૂહે તું તો ઘેર ઝોટી?
કે તેં તો કથિર સોનારને આપિયું, ક્યાંથિ પહેરે તું તો કનક ટોટી? પારકી.
[illegible]

એક કવિ લખી ગયોછે કે નરસિંહ મહેતે સવાલાખ પદો રચેલાં છે.

આત્મજ્ઞાન વિષે. રાગ પ્રભાતી. પદ ૧૧ મું.

જ્યાં લગી આતમા તત્વ ચીન્યો નહીં, ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી;
માનુષ્ય દેહ તારો એમ એળે ગયો, માવઠાની જેમ વૃષ્ટિ વૂઠી; જ્યાં. ૧
શું થયું સ્નાન સેવા ને પૂજાથકી ? શું થયું ઘેર રહી દાન દીધે ?
શું થયું ધરિ જટા ભસ્મ લેપન કરે? શું થયું વાળ લોચન કીધે ? જ્યાં. ૨
શું થયું તપ ને તીર્થ કીધાથકી ? શું થયું માળ ગ્રહી નામ લીધે ?
શું થયું તિલક ને તુલસી ધાર્યાથકી ? શું થયું ગંગા જળ-પાન પીધે? જ્યાં. ૩
શું થયું વેદ વ્યાકરણ વાણી વદે ? શું થયું રાગ ને રંગ જાણે ?
શું થયું ખટ દર્શન સેવાથકી ? શું થયું વરણના ભેદ આણે? જ્યાં. ૪
એ છે પરપંચ સહુ પેટ ભરવાતણા, આતમારામ પરિબ્રહ્મ ન જોયો;
ભણે નરસઈયો કે, તત્વ દરશન વિના, રત્ન ચિંતામણી જન્મ ખોયો. જ્યાં. ૫

ખેડુની ગૂજરાતી ભાષાનું પદ ૧૨ મું.

તું તો હાલ ને મારે-છેતર, રે હો કરહણિયા; ટેક.
કરહણિયા, મને દરહણ દેજે, હું તો ચ્યારની રહિસું તાચી;
તારે ને મારે હગપણ હાચું, એ તો જાણે જહોદા કાચી; રે હો કર. ૧
જાહક ઝીમાં મેં તો છીસડો રે રાંધ્યો, મક ચોળો મહિ નાંછ્યો;
આપણ બે ભેળાં બેહીને જમહું, છોરૂ ઊડાડહે માંછયો; રે હો કર. ૨
નવા રે ધઉંનો મેં તો પુંખજ પાડ્યો, ને માળા હેઠળ મુંચ્યો;
તારે માટે, અલ્યા કરહણિયા રે, મેં તો હળવે રહીને ફુંચ્યો; રે હો કર. ૩
હામે રે હેરડે બોરડી પાચી, તેનાં તે મેઠાં બોરાં;
આપણ બે જણાં બોરાં રે વેણહું, છોરૂ તે ચારહે ઢોરાં; રે હો કર. ૪
મારા છેતરમાં કારંગડી પાચી, તેની તે લાંબી લાંબી લુંબો;
મારા છેતરમાં સાનો માનો આવજે, રછે રે પાડતો ભુંમો; રે હો કર. ૫
કરહણિયા રે, મને હેત રાછીને, દાડી દાડી દરહણ દેજે;
નરસઈઆના સ્વામીં, વેલો પધારી, જોયે તે માગી લેજે. રે હો કર. ૬

હારમાળામાંથી.

વૈષ્ણવ વિષે. રાગ આશાવરી. પદ ૧૩ મું.

* વૈષ્ણવ જન તો તેને રે કહીયે, જે પીડ પરાઈ જાણે રે;
પરદુઃખે ઉપકાર કરે છે તો, મન અભિમાન ન આણે રે.

સકળ લોકમાં સઉને વંદે, નિંદા તે ન કરે કેની રે;
વાચ કાછ મન નિશ્ચળ રાખે તો, ધન્ય ધન્ય જનની તેની રે. વૈષ્ણવ. ૨
સમ દૃષ્ટિ અને તૃષ્ણા ત્યાગી, પર સ્ત્રી જેને માત રે;
જિવ્હાથકી અસત્ય ન બોલે તો, પરધન નવ ઝાલે હાથ રે. વૈષ્ણવ. ૩

* * * * *

વણ લોભી ને કપટ રહિત છે, કામ ક્રોધને નિવાર્યા રે;
ભણે નરસઈયો તેનું દરશન કરતાં, કુળ ઈકોતેર તાર્યા રે. વૈષ્ણવ. ૫

ઘડપણ વિષે ધોળ.

ઘડપણ કેણે મોકલ્યું? જાણ્યું જોબન રહે સૌ કાળ; ઘડપણ કેણે.
ઉમર તો ડુંગર થયા રે, પાદર થયાં પરદેશ;
ગોળી તો ગંગા થઈ રે, અંગે ઊજળા થયા છે કેશ; ઘડપણ કેણે. ૨
નોતું જોઈતું તે શીદ આવિયું રે, નોતી જોઈ તારી વાટ;
ઘરમાંથી હળવાં થયાં રે, કહેશે, ખૂણે ઢાળો એની ખાટ; ઘડપણ કેણે. ૩
નાનપણે ભાવે લાડવા રે, ઘડપણે ભાવે શેવ;
રોજને રોજ જોઈએ રાબડી રે, એવી બળી રે ઘડપણની એટેવ; ઘડપણ કેણે. ૪
આંખે તો સૂજે નહીં રે, થરથર ધ્રૂજે કાય;
ખાધું તો અન્ન પચે નહીં રે, વળી બેઠાં તો નવ રહેવાય; ઘડપણ કેણે. ૫
પ્રાતઃકાળે પ્રાણ માહરા રે, અન્ન વિના અકળાય;
ઘરનાં કહે છે, મરતો નથી રે! તને બેશી રહેતાં શું થાય? ઘડપણ કેણે. ૬
દીકરા તો જૂજવા થયા રે, વહુઅર દે છે ગાળ;
દીકરિયોને જમડાં લેઈ ગયા રે, હવે ઘડપણના શા રે હવાલ? ઘડપણ કેણે. ૭
નવ નાડિયો જૂજવી પડી રે, આવી પોચ્યો કાળ;
બઈરાં છોકરાં ફટ ફટ કરે રે, નાનાં મોટાં મળી દે છે ગાળ; ઘડપણ કેણે. ૮
આવી વેળા અંતકાળની ત્યારે, દીકરા પધાર્યા દ્વાર;
પાંસળીએથી છોડી વાંસળી રે, તેણે લેઈ લીધી તેણીવાર; ઘડપણ કેણે. ૯
એવું જાણી સઉ હરિ ભજો રે, સાંભળજો સહુ સાથ;
પર ઉપકાર કરી પામશો રે, જે કાંઈ કીધું હશે જમણે હાથ; ઘડપણ કેણે. ૧૦
વું નફટ છે આ વૃદ્ધપણું રે, મૂકી દો સૌ અહંકાર:

ઝુલણા છંદની ચાલ.

જે ગમે જગતગુરૂ દેવ જગદીશને, તેતણો ખરેખરો ફોક કરવો;
આપણો ચિંતવ્યો અર્થ કાંઈ નવ સરે, ઊગરે એક ઉદ્વેગ ધરવો;
હું કરૂં, હું કરૂં, એ જ અજ્ઞાનતા, શકટનો ભાર જેમ શ્વાન તાણે;
સૃષ્ટિમંડાણ છે સર્વ એણી પેરે, જોગિ જોગેશ્વરા કોઇક જાણે. ૧
નીપજે નરથિ તો, કોઈન રહે દુઃખી, શત્રુ મારીને સૌ મિત્ર રાખે;
રાય ને રંક કોઈ દૃષ્ટે આવે નહિ, ભવન પર ભવન પર છત્ર દાખે;
ઋતુ લતા પત્ર ફલ ફૂલ આપે યથા, માનવી મૂર્ખ મન વ્યર્થ શોચે;
જેહના ભાગ્યમાં જેહને જે લખ્યું, તેહને તે સમે તે જ પહોંચે. ૨

તુલસી.

કુંતલપુરનો સારસ્વત બ્રાહ્મણ.

સંવત્ ૧૬૧૪, સન ૧૫૫૮ માં હતો.

તેના રચેલા

ધ્રુવાખ્યાનમાંથી.

ચોપાઈ.

ધ્રુવ કહે, માતા સાંભળો, કિધાં પાપ કોઈયે નવ ટળે;
કિધાં પાપ ભોગવશો સોય, લખ્યું વિધાતા વ્યર્થ ન હોય;
નથી સગું કો આ સંસાર, લેણે દેણે લે અવતાર. ૧
માત પિતા સુત દાર સંબંધ, એ સરવે માયાનો બંધ;
અઘાત જળ છે આ સંસાર, હરિ નામે તે પામે પાર. ૨
શીખ દિયો માતા હવે હશી, એહ વાત મારે મન વશી;
* * * * * *
માત વચન એવાં સાંભળી, થઈ મૂર્છાગત ધરણી ઢળી, ૪
પામી અચાનક મૃત્યુ કાળ, બાંહ્ય ગ્રહી બોલાવે બાળ;
માતા હું નથી વન સંચર્યો, તો દુખ એવડું શાને કરો ? ૫

અમૃત બોલ ધ્રુવ બોલે એસા, માતા પ્રાણ રૂદે તવ વશ્યા; ૬
બેઠી થઈ ઉઘડ્યાં લોચંન, કોમળ નયણે નિરખ્યો તંન.
માતા વચન જ બોલી એમ, બાપ તું વનમાં જાઈશ કેમ? ૭
ઘેર બેઠા તું કરજે રાજ, સભામાં તારે શું છે કાજ?
જવ અંબાજી મોટો કરે, રાજ ભાર શિર ઉપર ધરે; ૮
કરતા તપ જોગેશ્વર હશે, રાત દિવસ જે વનમાં વસે.
રાજકુંવર તું મારા તંન, તેં કશી વાત વિચારી મંન? ૯
વનમાં હોય વનચર વિકરાળ, ઉપદ્રવ તુજને કરશે બાળ.
વિકટ પંથ, ને વન અતી દૂર, અંધારે નવ સૂજે સૂર; ૧૦
અનેક પંખી કરે પોકાર, મનુષ્ય કો નહિ વનમોઝાર.
મોટા પર્વત નદિયો જેહ, તેહતણો નહિ લાધે છેહ; ૧૧
વિપરીત ત્યાં વિચરે જમદૂત, વિવિધ પેરનાં ત્યાં હોય ભુત.
ચિત્રા સિંહ વિછૂ વિકરાળ, સાબર રોઝ ને ભેંસા શિયાળ; ૧
નાહાર શશા જંગલમોઝાર, વાનર સેન ન લાભે પાર.
મોટા ભુજંગ મણિધર જેહ, નવકુળના અધિકારી તેહ.
વસે વીર એ તે અતિ ઘણા, પૂર્ણ વિકટ નહિ કાંઈ મણા.

દોહરા.

તૃષા તે તુજને લાગશે, સાંભળ મારા વીર; ૧
કેમ જઈશ વન એકલો? નહિ હોય પાસે નીર.
પુત્ર, ધરણી પર પોઢવું, નથિ રે તહાં પલંગ; ૨
ચરણ કોણ ત્યાં ચાંપશે? નથી સેવક પણ સંગ.
બોરડી બાવળ ગોખરૂ, કઠણ કાંકરા ઘર્ણું; ૩
પંથ જતાં કયમ ચાલશે? કોમળ તારા ચર્ણ.
ગિરિ જંગલ બહુ ડુંગરા, વળિ વાનરના ઠાઠ; ૪
પંથ દિઠો નથિ આગળે, કયમ તું જાણિશ વાટ?
સાદ કરૂં હું કેહને, પુત્ર, પુત્ર, કહિ નામ; ૫
સજજનડા ચાલ્યા પછી, ઊજડ દીશે ગામ.
દેવો સઘળા પૂજિને, પામી છું હું તુજ;

દૈવે દુર્બળ ઘાતકી, મે જાણ્યોછે તેહ;
શું પેહેલું સુખ આપિયું? શું હવે કાઢ્યો છેહ? ૭
પુત્ર મેં નવ પરણાવિયો, કાંઈ ન કીધું કામ;
ભૂતળ ભૂલાં આવિયાં, હૈડે ન પહોંતી હામ. ૮
અંધા કેરી લાકડી, હું દુબળીનું ધંન;
મુજને તજવા એકલી, કઠણ કરોછો મન. ૯
પુત્ર પાંચ હોય જેહને, તેને સુખ ને સહાય;
એક જ હોયે દુબળિને, તેનું દુખ નવ જાય. ૧૦
નેત્રવતી એમ ઓચરે, ઉભો સાંભળે બાળ;
વશિષ્ટે વચન કહ્યાં હતાં, તે સાંભર્યા તતકાળ. ૧૧
વચન રૂદયમાં રાખિયું, નહિ મન ભાશ્યો ભેદ;
વશિષ્ટ વાણી સત્ય ગણી, વાચા અવિચળ વેદ. ૧૨
વચન એ જ નિશ્ચય કર્યું, રૂદન નિવાર્યું માય;
પુત્ર કને બોલાવિયો, હેતે હૈડામાંય. ૧૩
ધ્રુવ તે વળતી બોલિયો, મુખથી એવી વાણ;
માતા મુજને શીખ દો, નહિ તો તજશું પ્રાણ. ૧૪
બાળકનું મન જાણીને, શીખ દે છે વળિ ત્યાંય;
પુત્ર તમે રહો ત્યાં લગી, ખટરસ ભોજન થાય. ૧૫

ચોપાઈ.

વાત કરી સંશય ટાળિયા, ખટરસ ભોજન તત્પર થયાં;
હેમ થાળ લેઈ આગળ ધરી, પિરસે માતા પ્રેમે કરી. ૧
છપન ભોગ આરોગ્યા બહુ, દાસી રાજવળાની સહુ;
વળતો ધ્રુવ એણી પેર વદે, વાત તમો આ રાખો રૂદે. ૨
કોઈને નહિ કરશો જાણ, રખે રાય રાખે મુજ પ્રાણ;
કુંવરે વાર્યાં એણિ પેર કરી, પ્રસ્થાના વેળા થઈ ખરી. ૩
માતાને ધ્રુવ લાગ્યો પાય, વળતી આશિષ દેછે માય;
પંથે રૂપ ત્રણ તુજ રાખશે, દુખ તારૂં હરશે દિન નિશે. ૪

ધરા ઉપર જેટલા છે દેવ, રક્ષા તારી કરો તતખેવ;
સિદ્ધ સાધક ને ખેતરપાળ, રક્ષા કરશે તારી બાળ. ૧
ગૌરી પુત્રે કરૂણા કરી, તો મેં મુખે કથા ઓચરી;
વિપ્ર સારસ્વત, કુંતલપુર ગામ, માધવ સુત, તુલસી છે નામ. ૨
કાલાવાલા કીધા જેહ, સરસ્વતીએ ઉપદેશ્યા તેહ;
ખોડ ન દેશો કવિજન કોય, સત્ય વચન હું બોલું સોય. ૩
સંવત નારીનો શણગાર આદ્ય અંક, ને વેદ વિચાર;
માઘ માસ, ને પક્ષ અંધા, તિથિ એકાદશી, ને સોમવાર. ૪
તે દિન કથા સંપૂરણ કરી, તે હરિજન રૂદયે વિસ્તરી;
શુણશે તેની પહોંચે આશ, ચાર પદારથ પામે પાસ. ૫

શિવદાસ.

ખંભાતનો નાગર બ્રાહ્મણ,

સંવત્ ૧૬૭૩, સન ૧૬૧૮ માં હતો.

દ્રૌપદી સ્વયંવરમાંથી,

કડવું ૧૪ મું, રાગ ધનાશ્રી.

વૈશંપાયન બોલિયા રે, શૂંણ જનમેજયરાય રે;
માન તજી મેંહીપત રહ્યા કોણે, મછ વીંધ્યો નવ જાય રે. ૧
અર્જુન એવું દેખતાં, દ્વિજ રૂપે બોલ્યા વાણ રે;
જો સ્વામી મને આજ્ઞા દો તો, મછ વીંધું નિરવાણ રે. ૨

ઢાળ.

આજ્ઞા દો તો ધનુષ લેઇને, મછ વીંધું મહારાજ;
મને ક્ષણ વાર લાગે નહિ, એમ કરૂં એ કાજ. ૧
અહીં કીર્ત્તિ થશે આપણી, દ્વિજ સૌને જશ હોય;
। સર્વ ક્ષત્રી દેખતાં, સુખ પામશે સૌ કોય. ૨

ત્યારે સૌકો દ્વિજ બોલીઆ, ધન્ય વીર કરો એ કાજ;
કેટલાક કહેછે ન રહો બેશી, કેમ લગાડો લાજ. ૩
એ વાત સર્વ શ્રૂણતાં, સર્વ દ્વિજને મૂકશે કાઢી આજ;
ભિક્ષા નહિ પામો તમે, સત્ય માનજો સૌ સમાજ. ૪
કહેશે ભિક્ષા અર્થે આવ્યા, દ્વિજ કરે મોટી હામ;
શિર-ગાળ સૌને બેસશે, એ આપણું નહિ કામ. ૫
કેટલાક ખીજી બોલિયા, ક્યાં ગઈ તમારી સાન;
બળવંત એ દીશે ઘણો, નહિ વિપ્ર એ રાજાન. ૬
પ્રચંડ ભુજ એના સહિ, મછ વીંધશે તે આંહી;
એ વાત મુખથી તો કરે, પણ જોર છે મનમાહી. ૭
જો જીતશે તો એટલું, વિપ્રની વધશે લાજ;
નહિ તો બ્રાહ્મણ થઇને છૂટશું, ચિંતા શી છે આજ. ૮
પછે ઊઠાડે સર્વે મળી, ત્યાં પારથને દ્વિજરાય;
ત્યારે યુધિષ્ઠિર સહદેવને લૈ, ભિક્ષા અર્થે જાય. ૯
સકળ દ્વિજને ચરણે લાગી, કર્યો દંડ પ્રણામ;
આશિષ દેતાં સકળ મુનિજન, ધન્ય પુત્ર કરો એ કામ. ૧૦
પછે સ્વયંવરમાં ગયો ચાલી, જ્યાં મછ બાંધ્યો સોય;
ત્યાં ધનુષ તાણી અર્જુને જોયું, દેખતાં સૌ કોય. ૧૧
ભીમ નિષ્કુળ સંગ આવ્યા, વકાર્યો નિજ ભ્રાત;
સ્વયંવરમાં કન્યા રહી, વરમાળ ઝાલી હાથ. ૧૨
શલ્ય ને શિશુપાળ આદે, સકળ કૌરવ જોય;
તે નર નિકટ થઈ તહીં, જોતા હવા સૌ કોય. ૧૩
તેને સુભટ સરખો દેખતાં, સૌ કરે અન્યોઅન્ય વાત;
એ વિપ્ર નહિ કોય રાય છે, બલવંત ક્ષત્રી જાત. ૧૪
એના પ્રચંડ ભુજ ભૂપે દીઠા, એનું મુખ સુંદર દેહ;
નરનાથ સરખો શોભિયો, સહિ કન્યા વરશે એહ. ૧૫
ત્યાં કૃષ્ણ કહે બળભદ્રજી, જુઓ પારથકેરા પાણ;
સૌ દેખતાંજ દ્રુપદ-સુતાને, લેઇ જશે નિરવાણ.
અર્જુને ત્યાં ધોમ રૂપિતે, કર્યો દંડ પ્રણામ;
... રાગનું ચિં... ન ... ... ધનુષ તે કામ

શર ચાંપ ચઢાવી અર્જુને, જળ વિષે જોયું તેહ;
તતક્ષણે વીંધી મછ પાડ્યો, ગગને બાંધ્યો જેહ. ૧૮
ત્યારે કન્યાએ તતખેવ મૂકી, પારથ શિર વરમાળ;
એવું દેખતાં તેણે સમે, કોપિયા સહુ મહીંપાળ. ૧૯
આજ નર મુગટધારી છતાં, કયમ કાપડી લૈ જાય;
સંગ્રામ કરિયે તેનિ સાથે, લીજીએ કન્યાય. ૨૦
શલ્ય કરણ ને શિશુપાળ આદે, મળ્યા રાણા ને રાય;
સ્વયંવરમાંથી બહાર આવી, રહ્યા મારગમાંય. ૨૧
ત્યારે કન્યા લેઈ અર્જુન વળ્યા, સંગ સકળ મુનિનાથ;
તું રખે મન ચિંતા ધરે, હું સહાય છું તમસાથ. ૨૨
પૂંઠે વ્રકોદર નિષ્કુળ બાંધવા, સંઘાતે બહુ ઠામ:
ત્યારે દૃષ્ટદ્યુમ્ને પારથને ત્યાં, કર્યાં દંડ પ્રણામ. ૨૩
પ્રભુ આજ્ઞા દો જે તમે, કરૂં તે હમણાં કાજ;
આ ભૂપ સૌ ટોળે મળી, જુદ્ધ સબળ કરશે આજ. ૨૪
ત્યારે પારથ કહે જાઓ રથ લાવો, મહા ધનુષ ભાથા શૂર;
હું જુદ્ધ કરૂં આજ સર્વેશું, મારી કરૂં ચકચૂર. ૨૫
દૃષ્ટદ્યુમ્ન એવું સાંભળી, દળ સહિત ચઢિયો સાથ;
ત્રણે બાંધવ તે રથે ચઢીને, ધનુષ લીધાં હાથ. ૨૬

વળણ.

ધનુષ લીધાં હાથ પાંડવ, ચાલ્યા રણ વિષે સહી;
શિવદાસ કહે પછિ ભીમસેને, ગરજના કીધી રણે રહી. ૧
સંવત સોળ તોતેર વર્ષે મકર સંક્રાંતનો દન;
તે દહાડે આરંભ કર્યો મેં, આનંદ ઊપનો મન. ૨
એક માસમાં કથા સંપૂર્ણ થઈ, સંભાર્યા શ્રી અવિનાશ;
શ્રીગુરૂ ચરણ કૃપાએ કરી, બુદ્ધિ આપિ ભૂધર વ્યાસ. ૩
બુદ્ધિપ્રમાણે આખ્યાન મેં કર્યું, આણો મન ઉલ્લાસ;
દક્ષિણ દેશ વિજેપુરમાં, પદબંધ કીધો પ્રકાશ. ૪
કવિ નાગર સ્તંભ તીર્થવાસી, કામેશ્વરનો દાસ. ૫

૧ કવિતા સરસ નથી, તોપણ જૂની જાણીને લીધી છે; કારણકે, તે ...પા જાણવામાં આવે.

પ્રેમાનંદ.

વડોદરાનો ચોવીશો બ્રાહ્મણ,

સંવત્ ૧૭૩૩, સન ૧૬૭૭.

તેના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ.

દશમસ્કંદભાગવત, ઓખાહરણ, સુધન્વાખ્યાન, નળાખ્યાન, સુદામાચરિત્ર, નરસિંહ મહેતાની હુંડી, મામેરૂં, શ્રાદ્ધ, રણયજ્ઞ.

આ કવિ ગુજરાતી ભાષામાં સૌથી સરસ ગણાય છે.

ઓખાહરણમાંથી.

ચોપાઈ ત્રણ તાળની.

આશા ભંગ થઈ ભામીની, રૂવે સ્તુતિ કરે સ્વામીની;
ચિત્રલેહા ભણી તે ગઇ, ઊઠ બેનિ તું શું સૂઈ રહી.
છે ચતુર કોભાંડ-કુમારી, પુછે વાત સકળ વિસ્તારી;
ચિત્રલેહા કહે શુણ બાળી, કેમ રૂવેછે આંસુડાં ઢાળી.
જાગિ સૈયર બેબાકૂળી, કેમ રૂવેછે કન્યા વ્યાકૂળી;
આવડી ઓખા શું કાંપી, શકે ઓથારે તુજને ચાંપી.
મારિ મીઠી તું રહે છાની, તને રક્ષા કરે રે ભવાની;
કહે બેનિ તને શું હવું, સ્વપનામાં દિઠું કાંઈ નવું.
ઓખા કહેછે કરમે દેઈ હાથ, થોડા સારૂ દુભ્યો મેં નાથ;
હસતાં રમતાં ચઢિ ગયો ક્રોધ, ફોગટ ફાંસૂ થયો વિરોધ.
કર દીવો ને ઘર નિહાળિયે, છે તો આટલામાં પિયુ માળિયે;
ચિત્રલેહા કહે ઘેલી થઈ, દેવે અહિયાં અવાયે નહિ.
આવિ ન શકે પ્રાણી પંખના, એ તો સ્વપ્નાની ઝંખના;
પીયુ પીયુ કરતાં તું સૂતી, માટે સ્વપ્નામાં દીઠો પતિ.
સ્વપ્ને નિર્ધન પામે ધન, સ્વપ્ને વંઝા પ્રસવે તન;
જાગે ને ઠાલો ઉછરંગ, સ્વપ્ન મૃગજળના ત[illegible]
[illegible]જાળની જેવી વસ્ત, ગ્રહિયે ને ઠાલો [illegible]

ગાંધર્વ નગર ને ગગનકુસુમ, ભોગ અસ્થિર સ્વપ્નના તેમ;
નિદ્રાવશ મન ક્યાંહી ભમે, સ્વપ્ન સુખ નહિ સાચું ક્યમે. ૧૦
ચિત્રલેહાએ દીઠિ હારણ, સખી ઓખાને આપે ધારણ;
કુંવરીનું મનાવા મન, કીધો દીપક દેવિ ભુવન. ૧૧
તપાશ્યું માળિયું ચારે પાસ, પડિ ઓખા થઈને નિરાશ;
વાધિ વિરહતણી વેદના, મૂર્છાગત થઈ અચેતના. ૧૨
ચિત્રલેખાએ બેઠી કરી, હૃદયે ચાંપિ બે ભુજ ભરી;
કામ વશથકી મન લાજતું, વિરહ તપ્ત છે તન દાઝતું. ૧૩
છાંટિ સખિયે પાયું નીર, વિરહે વ્યાકુળ સ્વેદ શરીર;
ચિત્રલેહા કહે શ્રણ સતી, સાવધાન થા લાવું પતિ. ૧૪
કેમ વિસર્યું ઉમાનું વચન, સ્વપને વરશો સ્વામીન;
ઓખા કહે મને સ્મરણા થઈ, આણી આપ પ્રભૂને અહીં. ૧૫
વિધાત્રી કહે શું તેનું નામ, સ્વપ્ને સ્વામીનૂં કોણ ગામ;
કોણ જાત પિતા ને માત, લઈ આવું કહે માંડિ વાત. ૧૬
ઓખા કહે કરમે દઇ ભૂજ, વારે વારે શું પુછે મૂજ;
મન મળવા રહ્યું ટમટમી, તેનું રૂપ અંતર રહ્યું રમી. ૧૭
ઓખા કહે, હું તો ઘેલી થઈ, નામ ઠામ પુછાયું નહિ;
નાત જાત ને માત પિતાય, પ્રીછિ નહિ જે પ્રથમ પુછાય. ૧૮
રૂપ કળા મને મન ગમી, તે સ્વરૂપ રહ્યું ચિત્ત રમી;
બાઇ તે નાથે મિથ્યા મને દમી, સુખે સુરજ ગયો આથમી. ૧૯
નિશા નહિ જાય નિર્ગમી, મળવા મનડું રહ્યું ટમટમી;
વિરહ દુઃખ ન રહેવાય ખમી, લાવ નાથને ચરણે નમી. ૨૦
સખી કહે કરમે દઇ હાથ, તું માંડી કહે બધી વાત;
મિથ્યા વાત કહેછે મને, નામ ઠામ વિના લાવું કોને. ૨૧
કશો એકે જો આશરો વદ, તારા સ્વામીને લાવું સદ્ય;
ઓખા બોલેછે આળપંપાળ, આવે તો ઓળખું તતકાળ. ૨૨
ઘણું રૂપ સબળ છે સારૂં, તેણે ચિતડું ચોર્યું છે મારૂં;
લાવ સખિ શિઘ્ર તેહને, નહિ તો પાડં મારા દેહને. ૨૩

સાખી.

પિંડ હું પાડું સર્વથા, આજ ન આવે સ્વામી;
ચિત્રલેહા રૂપ ચીતરે, કાગળમાં બહુ કામી.

ચોપાઈ ત્રણ તાળની.

ઓખા કહે છે શુણ, સાહેલી, લાવ નાથને વેલી વેલી;
બાઈ તું છે સુખની દાતા, લાવ સ્વામીને થાય સુખ શાતા.
ઓખા તને તો પડ્યો એ હેવા, સખી આણ્યાના ઉપાય કેવા;
તને પરણ્યાતણું મન થાય, નથિ લાવ્યાનો એકે ઉપાય.
દૂર પંથ છે દ્વારામતી, કેમ જવાય મારી વતી;
ત્યાં તો જૈ ન શકે રાય શક્ર, રક્ષા કરવા ફરે છે ચક્ર.
જીવતાં તો ફરી ન અવાય, નિશ્ચે મસ્તક છેદન થાય;
જાવું જોજન સહસ્ર અગિયાર, તારો કેમ આવે ભરતાર.
નયણે નીરની ધારા વહે છે, કર જોડિને કન્યા કહે છે;
બાઈ તારી ગતી છે મોટી, તને તો ન કરે કોઇ ખોટી.
સહિયરને સહિયર વાલી, બાઈ તેં મને હાથે ઝાલી;
આપણે બે બાળ સંઘાતી, તું તો પ્રાણદાતા છે વિધાત્રી.
મા બાપ વેરી થયાં મારાં, મેં તો ચરણ સેવ્યાં છે તારાં;
ચિત્રલેખા તું દીન દયાળ, એમ કહીને પગે લાગિ બાળ.
ચિત્રલેહાએ ધારણા દીધી, પછિ કાયા પક્ષીણિનિ કીધી;
બોલિ ચિત્રલેખા સત્ય વાણી, ક્ષણ એકમાં આપું આણી.
તે શું પરણાવું રૂડી રીત, તો તું જાણજે મારી પ્રીત;
ઓખા કહે રહેજે રૂડે આચરણે, રખે અનિરૂદ્ધને તું પરણે.
સખિ સુંદર વરને જાણી, રખે થાતી તું પટરાણી;
એનો અતિશે છે હાથ રૂપાળો, રખે મેળવે તું હાથેવાળો.
બાઈ જાદવ વર છે રૂડો, રખે પેરીને બેસની ચૂડો
બાઈ જદુને અ[illegible] તું, રખે તે સાથે મંગળ
સખિ આવજે [illegible] ચડાણું વાનાં પેહેલી

કો ન જાણે એવું કરજે, વેગે સ્વામિને લઈને ફરજે;
જો જાણશે પિતા બાણ, તો તે આપણા લેશે પ્રાણ. ૧૩
તું તો કરજે સ્વામીનું જતન, મુજ રાંકને હાથ રતન;
પછે પંથે વળાવિ વિધાત્રી, પક્ષિણી મન વેગે જાતી. ૧૪
દ્વારિકા પહોંતી કામીની, છેલી દોઢ પહોર જામીની;
જાવા કીધું નગરમાં મન, એવે આવ્યું સૂદરશન. ૧૫
જેવું મસ્તક છેદે બળમાં, કન્યા પેઠિ ગોમતિના જળમાં;
એવે નારદ રૂષિ ત્યાં આવી, ચક્ર-ભયથકી કન્યા મુકાવી. ૧૬
કહે નારદ સૂદરશન, તેને લઇ જાવા દેજે તન;
એ તો કામ છે કૃષ્ણને ગમતું, માટે રખે તું એને દમતું. ૧૭
પછે ઉદકનિ અંજળિ લીધી, મંત્રે વિધાત્રી નિર્ભય કીધી;
તામસી-વિદ્યા રૂષિયે આપી, પછે પીઠ પ્રેમદાનિ થાપી. ૧૮
હવે અલ્પ રહિછે રાત્રી, જા લે અનિરૂધને તું વિધાત્રી;
ગયું ચક્ર તે પશ્ચિમ પાસે, રૂષિ નારદ ગયા આકાશે. ૧૯
ચાલિ ચિત્રલેખા જોતિ ગામ, સામસામાં શોભિતાં છે ધામ;
સપ્ત-ભૂમિનાં ભવન તે ભાસે, જોતાં ભૂખ તરસ તે નાસે. ૨૦
બહુ કળશ ધજા બીરાજે, જોતાં અમરાપુરી તો લાજે;
શોભે છજાં ઝરૂખા ને માળ, મણીમય થંભ ઝાકઝમાળ. ૨૧
વાંકિ બારિ ને ગોખે જાળી, લીલા કાચ મુક્યા છે ઢાળી;
લીંપિ ભીંતે સોનાની ગાર, ચળકે કામ તે મીનાકાર. ૨૨
ભલાં ચૌટાં શેરી ને પોળ, સામસામી હાટનિ ઓળ;
ઘેર ઘેર તે વાટિકા કુંજ, કરે ભમર તે ગુંજાગુંજ. ૨૩
થાય ગાનના ઘોષ તે કાળે, રસ જામ્યો વાજિત્રને તાળે;
મોટા માતંગ ઘૂમે ને ડોલે, ગુણગાન બંદીજન બોલે. ૨૪

નરસિંહ મહેતાના મામેરામાંથી,

કડવું ૩ જું. રાગ વેરાડી.

મેહેતે માંડ્યો ગૃહસ્થાધર્મ, પતિવ્રતા ઘેર નારી પર્મ;
દામોદરની સેવા કરે, માળા તિલક ને મુદ્રા ધરે. ૧
સાધુ વૈરાગી વૈષ્ણવ-જન, શંખતાળ વાજે બહુ ધન્ય;

નંહિ ખેતી ઉદ્યમ વેપાર, હરિભગત મેહેતો તદાકાર;
જે આવે તે વૈષ્ણવ જમે, ગુણ ગાઈને દહાડા નિરગમે.
વિશ્વંભર પુરૂં પાડે અન્ન, વિશ્વાસ ઘણો મેહેતાને મન;
બે સંતાન આપ્યાં ગોપાળ, એક પુત્રી ને એકજ બાળ.
શામળદાસ કુંવરનું નામ, તે પરણાવ્યો મોટે ઠામ;
કુંવરબાઈ નામે દીકરી, પરણાવ્યાં રૂડો વિવા કરી.
પામ્યાં મરણ પત્ની ને પુત્ર, મેહેતાનું ભાગ્યું ઘરસૂત્ર;
પતિવ્રતા વહુ વિધવા થઈ, *સુરસેના પછે એટલી રહી.
સ્ત્રી પુત્ર મરતે રોયા લોક, મેહેતાને તલમાત્ર ન શોક;
ભલું થયું ભાગી જંજાળ, સૂખે ભજશું શ્રીગોપાળ.
કુંવરબાઈ પછે મોટી થઈ, આણું આવ્યું ને સાસરે ગઈ;
સસરો શ્રીરંગ-મેહેતો નામ, મોટું ઘર કહાવે બહુ દામ.
છે સાસરિયાંને ઘણું અભિમાન, ધનનું તે અતિ કેરે રે ગુમાન;
નણંદ જેઠાણી વાંકુ ભણે, કુંવરબાઈને દુબળી ગણે.
કહેશે આવો વૈષ્ણવનિ દિકરી, સાસરિયાં સૌ પાવન કરી;
ચેષ્ટા કરે સાસુ ગર્વે ભરી, કુંવરબાઈ નવ બોલે ફરી.
છે લઘુવેષે નહાનો ભરતાર, તે નવ પ્રીછે વિવેક વિચાર;
કુંવરબાઈને આવ્યું સીમંત, સાદર વાત ન પૂછે કંથ.
રૂપ દેખી અતિ વહુવરતણું, સાસરિયાં મન હરખે ઘણું;
કહે મેહેતો હરિનો છે દાસ, મોસાળાનિ શી કરવી આશ.
વહુનો ઓરિયો વીતે ખરો, કાંઇક મોસાળું ઘેરથી કરો;
દુર્બળની દિકરી રાંકડી, આચાર કરી બાંધો રાખડી
ન કહાવ્યું પીયર ન કોને કહ્યું, પંચમાસી તો એળે ગયું;
સીમંતના રહ્યા થોડા દન, કુંવરબાઈને થઈ ચિંતા મન.
ઓશિઆળી દીસે દામણી, વહુવર આવી સાસૂભણી;
બોલી અબળા નામી શીશ, બાઇજી રખે કરતાં મન રીશ.
આપણો ગોર પંડ્યો ખોખલો, જૂનાગઢ સુધી મોકલો;
મોકલો લખાવી કંકોતરી, તવ સાસુ બોલી ગર્વે ભર

કાં વહુઆર તને ઘેલું લાગ્યું, મા મુઈ ત્યારે મહિયર ભાગ્યું;
તાળ વજાડી જે કીર્તન કરે, નાચી ખુંદીને ઉદર ભરે.
દરિદ્ર ઘરમાં ફેરા ફરે, તે મોસાળું ક્યાંથી કરે;
જે સગાથી અરથ નવ સરે, શું થાય તેને નોતર્યે.
મહેતાને વહાલું હરિનું નામ, જોવા મળશે બાધું ગામ;
તમને ડોસો મળવાનું હેત, અમો નાતમાં થઇયે ફજેત.
તમારો સસરો લાજે બાઈ, વણ આવ્યે સરશે વેવાઈ;
કુંવરબાઈ તવ આંસૂ ભરી, સાસૂપ્રત્યે બોલી ફરી.
બાઇજી એમ બોલતાં શું ફગો, દુર્બળ તોય પોતાનો સગો;
અહિં આવિ પાછા જાશે ફરી, એ મિશે મળશું બાપ દિકરી.
સાસૂને મન કરૂણા થઈ, પોતાના સ્વામિને પૂછ્યું જઈ;
રહ્યા સીમંતના થોડા દહાડા, કુંવર વહુ લે છે આડા.
લખી મોકલો કંકોતરી, મળવા વોને બાપ દિકરી;
વેવાઈને લખિયે એક પત્ર, જેમ તેમ કરતાં આવજો અત્ર.
શ્રીરંગ-મેહેતો પરમ દયાળ, કાગળ એક લખ્યો તતકાળ;
સ્વસ્તિશ્રી જૂનાગઢ ગામ, જે હરિ વૈષ્ણવનો વિશ્રામ.
નાગરિ નાતતણા શણગાર, સાધુશિરોમણિ પરમ ઉદાર;
ભક્ત-નાયક વૈષ્ણવના ધણી, સદા કૃપા હોય કેશવતણી.
સર્વોપમા જોગ કરૂણા-ધામ, મેહેતા શ્રીપંચ નરસૈ નામ;
અહિં સહુને છે કૂશળખેમ, લખજો પત્ર તમો આણી પ્રેમ.
એક વધામણિતણો સમાચાર, અમારા ભાગ્યતણો નહિ પાર;
કુંવર વહુને આવ્યું સીમંત, અમઉપર ત્રુઠા ભગવંત.
માઘશુદી સપ્તમિ રવિવાર, મુહુર્ત્ત અમે લિધુ નિરધાર;
તમો તે દિન નિશ્ચે આવજો, સગા મિત્ર સાથે લાવજો.
ન આણશો મનમાં આશંક, તમ આવ્યે પામ્યા લખ ટંક;
ઉજળો સગો આવ્યે બારણે, સોનાનો મેરૂ કીજે વારણે.
જો મેહેતાજી નહિ આવો તમો, ખરેખરા દૂભાઇશું અમો;
આપ્યું પત્ર રૂપિના કરમાંય, પંડ્યો ખોખલો કર્યો વિદાય.
કુંવરબાઈએ તેડ્યા રૂપિ રાય, એકાંતે બેસાડિ લાગી પાય;

કાંઈ મોસાળું સારૂં લાવજો, સંપત હોય તો ઈહાં આવજો;
કાંઈ નામ થાય જો પૃથિવીતળે, સાસરિયાંનું મેણું ટળે.
જો અવસર આ સૂનો જશે, તો ભવનું મેણું મુજને થશે;
બોલ બાણ નણદી મારશે, શત્રુનું કામ દીયર સારશે.
રખે નાગરિનાત્યે કૌતક થાય, તમારે માથે છે વૈકુંઠરાય;
પંડ્યો બોખલો કીધા વિદાય, સઘ પોહોતા જૂનાગઢ માંય.

વલણ.

જૂનાગઢમાં રૂષિજી આવ્યા, મેહેનો લાગ્યા પાય રે;
સ્તવન સ્તુતિ પૂજા કરી, પછે માંડિ વાત સુખદાય રે.

કડવું ૪ થું. રાગ ધનાશ્રી.

બોખલે પંડે પત્ર જ આપ્યું, મેહેતાજીને હાથ જી;
વધામણી કાગળમાં વાંચી, સમર્યા વૈકુંઠનાથ જી.
આ મેરૂં પુત્રીને કરવું, ઘરમાં નથી ખેટો દામ જી;
ત્રીકમજી તેવડમાં રહેજો, દ્રવ્યતણું છે કામ જી.
ભોજન કરાવી દક્ષણા આપી, મેહેતો લાગ્યા પાય જી;
મોસાળું લેઈ અમો આવીશું, પંડ્યો કીધા વિદાય જી.
નરસૈ-મેહેતે ઘેર તેડાવ્યા, સગા વેરાગી સંત જી;
મોસાળું લેઈ આપણે જાવું, છે કુંવરબાઈનું સિમંત જી.
જૂની વેલ્ય ને ધૂંસરિ વાંકી, સાંગી સોટા-ભાગી જી;
કોના તળાવા ને કોનિ પિંજણિયો, બળદ આણ્યા બે માગી જી.
મેહેનોજી મામેરે ચાલ્યા, સમર્યા શ્રીજગદીશ જી;
ત્રણ સખિયો સંઘાતે ચાલી, વેરાગી દશ વીશ જી.
સંપુટ ત્રાંબાની ડાબડીનો, તેમાં બાળમુકુંદ જી;
કંઠે હાર કરીને રાખ્યા, દામોદર નંદ-નંદ જી.
વેલ્યની પૂંઠે કોથળો બાંધ્યો, માંહિ ભર્યાં વાજિત્ર જી;
ગાંઠડી એક ગોપીચંદનની, તુળસી કાષ્ટ પવિત્ર જી.
મોસાળાની સામગ્રીમાં, તિલક ને તુળસી-માળ જી;
નરસૈયાને નિર્ભય છે જે, ભોગવશે ગોપાળ જી.
બળકીણા બળદો ' ' ંડે, ટેલે વૈષ્ણવ સાથ જી;

એક બળદ ગળિયો થઈ બેઠો, આખલો તાણી જાય જી;
પછાને પુંછ ગ્રહી ઉઠાડે, કૌતુક કોટી થાય જી.
સાલે સાલ જૂજવાં દીસે, રથતણાં બહુ વક્ર જી;
સાંગીનો બહુ શબ્દજ ઊઠે, ચૂચવે છે બહુ ચક્ર જી.
ચડે બેસે ને વળિ ઊતરે, લે રામકૃષ્ણનું નામ જી;
મધ્યાને મેહેતોજી આવ્યા, જોવા મળ્યૂં ઉના ગામ જી.
શું જાણે વૈષ્ણવનો મહિમા, વિષઈ પુરના લોક જી;
કોડ પોહોતા કુંવર વહુના, મામેરૂં છે રોક જી.

વળણ.

રોક મામેરૂં મેહેતો લાવ્યા, જુઓ વૈષ્ણવનિ વસાત રે;
અકેકિ માળા આપશે તો, પેહેરશે નાગરી નાત્ય રે.

કડવું ૫ મું. રાગ આશાવરી.

શુણી શ્રીરંગ-મેહેતો આવ્યા ધાઇ, ભાવે ભેટચા બે વેવાઈ;
મળ્યો જમાઈ જમાઈનો ભ્રાત, મળ્યો સહુકો નાગરનો સાથ.
કપટે ભેટી પાછા ખસે, જોઈ જોઈ સામગ્રી ને હસે;
ઉતરવા ઘર આપ્યું એક, ઝાઝા ચાંચડ મછર વસેક.
ખાડા ટેકરાં વસમો ઠામ, ઉપર નળિયાંનું નહિ નામ;
કોહ્યું છાજ ને જૂની વળિ, ભીંત્યો દશ દિશે બેવડ ઢળી.
ઝાઝા માકણ ઝાઝા જૂઆ, ત્યાં મેહેતાના ઊતારા હવા;
વેવાઇ ગયા ઉતારો કરી, બોલે હસણી નાત્યનાગરી.
કુંવરવહુનો વૈષ્ણવ બાપ, દર્શન કરિને ખોઈએ પાપ;
મેહેતાને જોવા હરખે ભરી, ઘેરઘેરથિ ચાલી સુંદરી.
મનવિના મેહેતાને નમે, સારૂં થયું જે આવ્યા તમે;
માંહો માંહિ કહે સુંદરી, મેહેતો દીઠે દીઠા હરી.
જુઓ સાથ કેવો કૂટડો, એને પરમેશ્વર તૂઠડો;
કુંવરવહુનું ભાગ્યું દુઃખ, એવું કહીને મરડે મુખ.
જુઓ બળદ મેહેતાજી તણા, બગાઈયો શબ્દ કરે છે ઘણા;
વજાડશે મંડપમાં ચંગ, નાગરીનાત્યમાં રહેશે રંગ.
આ ગાંઠડિ વળગાડિ લટકે, તાળનાં જોડાં બાંધ્યાં પટકે;

છાબમાં તુળસી મૂકશે, ઉભો રહિને શંખ ફૂંકશે;
વેરાગી હરિના ગુણ ગાશે, એટલે મોસાળું પૂરૂં થાશે.
એમ નાગરી કૌતક કરે, ટોળ કરીને પાછી ફરે;
કુંવરબાઇયે જાણી વાત, મોસાળું લેઈ આવ્યા તાત.
ઉતાવળી મળવાને ધશી, બોલિ નણદી મરમે હશી;
આ શું પિતા પુત્રીને હેત, શાને કરવા આવ્યો ફજેત.
લજાવ્યું સાત પેઢિનું નામ, સાથે વેરાગિનું શું કામ;
શું મળવા ચાલ્યાં એકલાં, એ બાપથિ ન બાપાં ભલાં.
કડવુ બોલ એવો સાંભળી, કુંવરબાઇ બોલિ પાછી વળી;
નણદી શું મછર આવડો, પુંઠળથી બાઈ શું બડબડો.
સુખી પિતા હશે જેતણો, તે પુત્રીને લાભજ ઘણો;
કોનો પિતા લખેશરિ કહાવે, તે તો મારે શે ખપ આવે.
રાંક પિતા આવ્યો મુજ ઘેર, એક કાપડું સોનાનો મેર;
તમે મન માને તે કહો, એ પિતા મારે જીવતો રહો.
મર્મ વચન નણદિને કહી, પછે પિતા પાસે પુત્રી ગઈ;
દૂરથકી દિઠી દીકરી, મેહેતાયે સમર્યા શ્રીહરી.
અન્યો અન્યે નયણાં ભરી, ભેટયાં બેઉએ આદર કરી;
મસ્તકઉપર મૂકી હાથ, પાસે બેસારિ પૂછિ વાત.
કુંવરબાઈ કહો કૂશળ ખેમ, સાસરિયાં કાંઈ આણેછે પ્રેમ;
રૂડો દિવસ આવ્યો દીકરી, તો મોસાળું કરશે હરી.
કુંવરબાઇ બોલી વીનતી, મોસાળું કાંઇ લાવ્યા નથી;
નાગરિ નાત્યે રહેશે કેમ લાજ, વિના દ્રવ્ય આવ્યા શે કાજ.
નિરમાલ્ય નિરધનનો અવતાર, નિરધનનું જીવ્યું ધિક્કાર;
નિરધનને કોઈ નવ ગણે, નવ રાખે ઉભો આંગણે.
ચતુરપણું નિર્ધનનું જેહ, ઘેલામાંહી ગણાયે તેહ;
લોક બોલાવે દુર્બળ કહી, એથી પિતા કાંઈ માઠું નહીં.
પિતાજી કાંઈ ઉધમ ન કરો, ધનનો નવ રાખો સંઘરો;
આ અવસર સચવાશે કેમ. પિતાજી તમે વિચારો
નથી લાવ્યા કંકૂની નથી લાવ્યા મોડ ન

કેમ કરી લજ્જા રહેશે તાત, હું શેં ન મુઈ મરને માત;
માય વિના સુનો સંસાર, માય વિના તે શો અવતાર.
જે બાળકની માતા ગઇ મરી, બાપની સગાઈ સાથે ઉતરી;
જેવું આથમતા રવિનું તેજ, મા વિના એવું બાપનું હેત.
સુરભી મરતાં જેવું વછ, જળ વિણ જેવું તલપે મછ;
ટોળા વછોઇ જેવી મૃગલી, મા વિના દીકરી એકલી.
લવણ વિના જેવું ફીકું અન્ન, ભાવ વિના જેવું ભોજન;
કીકી વિના જેવું લોચન, મા વિના એવું બાપનું મન.
ઘડો ફુટે રઝળે ઠીકરી, મા વિના એવી દીકરી;
ગોળ વિના મોળો કંસાર, માતા વિના સુનો સંસાર.
શિદ કરવા આવ્યા ઉપહાસ, સાથે વેરાગી પંચાસ;
શંખ તાળ ને માળા ચંગ, એ તે મોસાળું કરવાના ઢંગ.
ન હોય તો પિતા જાઓ પાછા ફરી, એવું કહિને રોઈ દીકરી;
મેહેતે મસ્તક મૂક્યો હાથ, કરશે મોસાળું વૈકુંઠનાથ.
પેહેરામણી કરવિ હોય જેટલી, આશામી લખિ લાવો તેટલી;
લખજો સાસરિયાં સમસ્ત, વિસારશો મા એકે વસ્ત.
વચન મેહેતાજીનાં શૂણી, કુંવરબાઈ આવ્યાં સાસૂ ભણી;
મારે પિતાએ મોકલી હૂંય, લખો કાગળમાં જોઈએ શૂંય.
મુખ મરડીને બોલી સાસૂ, શો કાગળ ચિતરવો ફાંસૂ;
છાબમાં તુળસિદળ મૂકશે, ઉભો રહીને શંખ ફુંકશે.

વળણ.

ફુંકશે શંખ ઉભો રહી, નરસૈયો મોસાળું શું કરે;
સંવાદ વહુવરનો સાંભળી, પછે વડસાસુ એમ ઓચરે.

કડવું ૭ મું. રાગ સામેરી.

વડસાસૂ ઘણું ભારે માણસ, બોલ્યાં પરમવચન, વહુજી;
વડી વહુવર તમે કાંઈ નવ જાણો, છે મેહેતો વૈષ્ણવ જન, વહુજી.
જેને સ્નેહ શામળિયા સાથે, તેને શાની ખોટ, વહુજી;
પેરામણી મનગમતી માગો, કરો નાગરી ગોઠ, વહુજી.
કુંવરબાઇને કાગળ આપ્યો, લખો લખાવું જેમ, વહુજી;

લખો પાંચશેર તો કંકુ જોઇએ, શ્રીફલ લખો સેં સાત, વહુજી;
વીશ મણ વાંકડિયાં ફોફળ, મળશે મોટી નાત, વહુજી.
પાંચ વસ્ત્રના પંચવિશ વાઘા, ચાર ચોકડી તાસ, વહુજી;
લખો પછેડી પંદર કોડી, પટોળી પંચાસ, વહુજી.
સાકેક મુગટા ને સોયેક સણિયાં, ચીર લખો ચાળીશ, વહુજી;
ધોતિયાં તો બ્રાહ્મણને જોઇએ, તે લખો કોડી ત્રીશ, વહુજી.
જરકશીની સાડી રેશમી, લખો કોડી બાર, વહુજી;
સાદી સાડિયો લખો ત્રણસેં, છાયલ લખો સેં ચાર, વહુજી.
ઘરસાડી લખો દશ વિશ કોડી, સોળ કોડી લખો ઘાટ, વહુજી;
છીંટ મોરવી હુંકડી સોયેક, નવ કોડી લખો નાટ, વહુજી.
મશરૂ ગજિયાણી દરિયાઈ, લખો થાન પંચાશ, વહુજી;
હજાર બાર સેં લખો કાપડાં, લોક કરે બહુ આશ, વહુજી.
સોળ સેં લખો શેલાં શાળુ, તેલ પાનનો શો આંક, વહુજી;
એ આશરા પડતું મેં લખાવ્યું, બાપ તમારો રાંક, વહુજી.
તમને સોળ શણગાર ઘડાવે, બાપ લડાવે લાડ, વહુજી;
ઘરે જમાઇને સોના-સાંકળાં, તેમાં અમને શો પાડ, વહુજી.
સહસ્ત્ર મહોર સોનાનિ રોકડી, કહેતાં પામું ક્ષોભ, વહુજી;
ઘરડાં અમે મારે ધર્મે લખાવ્યું, ન મળે ઝાઝો લોભ, વહુજી.
એ લખ્યાથી અદકું કરો તો, તમારા ઘરની લાજ, વહુજી;
તવ મુખ મરડી નણદી બોલી, સિદ્ધ થયાં સર્વ કાજ, વહુજી.
બારે મોટા બે પહાણ લખાવો, જે મેહેતાથી અપાય, વહુજી;
ડોશી કહે, શો સોર કરો છો, લખતાં તારૂં શું જાય, વહુજી.

વળણ.

શું જાય લખતાં આપણું, વડસાસૂ વિકરાળ રે;
કુંવરબાઈ ચિંતામાં પડી, શું થાશે ગોપાળ રે.

કડવું ૮ સું. રાગ મારૂ.

ડાટવાળ્યો રે ડોશિયે ડાટવાળ્યો રે;
વડસાસૂ વેરણ થઈ મારી, હરખ હઇયાનો ટ
મીઠા વચનની ને થોડા બોલી, હીંડે હરિગુણ ગ

કાગળ લેઈને કુંવરબાઈ આવ્યાં, પીતાકેરે પાસે રે;
વડસાસુયે વિપરીત લખાવ્યું, કહો હવે શું થાશે; ડોશિયે.
લક્ષેશ્વરીથી ન પડે પૂરૂં, એવું માંહિ લખાવ્યું રે;
સાધુ પિતાને માહા દુઃખ દેવા, મારે સિમંત શાને આવ્યું; ડોશિયે.
સહસ્ત્ર મહોર સોનાની રોકડી, વસ્ત્રતણું નહિ લેખું રે;
તાતજી હું તો તમારી પાસે, કોડી એક ન દેખું; ડોશિયે.
પીતાજી તમો પાછા પધારો, અહિં રહ્યે ઇજત જાશે રે;
મેંહેતોજી કહે પુત્રી મારી, રહો તમે વિશ્વાસે; ડોશિયે રૂડું કીધું રે.

* * * * *

વિશ્વાસ રૂદેમાં રાખો તમો, છો વૈષ્ણવની બાળ રે;
આપણું એ પ્રતિપાલણ કરશે, શામળિયો ગોપાળ; ડોશિયે.
હઇડે હેત દિકરીને આવ્યું, શુણી તાતની વાણી રે;
કુંવરબાઈ ફરિ મંદિર આવ્યાં, વિશ્વાસ ઉરમાં આણી; ડોશિયે.

કડવું ૮ મું. રાગ ગોડી.

જોજોરે કૌતક કળિજુગનાં, વૈષ્ણવનિ ચેષ્ટા થાય રે;
વાંકાબોલી નાત નાગરી, સહેજે બોલે અન્યાય રે; કૌતક. ટેક.
ભોજન કરવા મેહેતોજી ઉઠ્યા, સાથે બહુ વેરાગી રે;
ટોળે મળે સહુ નાત નાગરી, જોઈ જોઈ હસવા લાગી રે; કૌતક.
ચીર્યાં તિલક ને તુલસીની માળા, છાપો અંગ બિરાજે રે;
વેવાઇનાં રૂપ જુઓરે બાઇયો, કોટિક કંદપ લાજે રે; કૌતક.
મલ્લાર ગાશે નહાતી વેળા, વરસશે વરસાત રે;
પ્રસાદ કરતાં થાળ ગાશે, જમશે જાદવનાથ રે; કૌતક.
સ્નાન કરી સઉ નાગર બેઠા, જેને જેશું મળતું રે;
મેહેતાજીને નહાવા અર્થે, જળ મેલ્યું કળકળતું રે; કૌતક.
જેમ તેલકઢા તાતી ઉકાળી, સૂધનવાને તળવા રે;
તેમ વેવાણે જળ ઉકાળ્યું, મેહેતાજીને છળવા રે; કૌતક.
ઉષ્ણોદક ઉનું દેખિને મેહેતે, માગ્યું ટાઢું પાણી રે;
મર્મ વચન મુખ મરડીને બોલી, કુંવરબાઇની જેઠાણી રે; કૌતક.
માગ્યા મેહ વરસે મેહેતાજી, તો અમ પાસે શું માગો રે;

સમરણ કીધું શામળિયાનું, આલાપ્યો રાગ મલારરે;
નાગર લોક જોવાને મળિયા, બોલે વંગ ઉચ્ચાર રે; કૌતુક.

નરસિંહ મહેતાના માગવાથી વરસાદ વરસ્યો, એવી નવમા કડવામાં વૈષ્ણવ પંથના ઉત્તેજન અર્થે ચમત્કારની વાત કલ્પી છે, માટે તે મૂકી દીધી છે. તેમાં લખ્યું છે કે, નરસિંહ મહેતા જમીને ઘેર ગયા. પછીની કથા દશમા કડવામાં છે.

કડવું ૧૦ મું. રાગ સામેરી.

ઢાળ.

વીતી રજની કીર્તન કરતાં, થયો પ્રાતસકાળ રે;
કુંવરબાઈ આવ્યાં પીતા પાસે, હવે મોસાળાની કરો ચાલ રે.
મેહેતોજી કહે પુત્રી જઇને, સગાં સઉને તેડાં કરો;
વિશ્વાસ આણી મંડપમાંહિ, એક છાબ ઠાલી જઈ ધરો.
ગ્નાત સગાં સહિત પધરાવો, સર્વ કુટુંબ પરિવારજી;
છે વાર ગ્નાત મળ્યાતણી, નથી મોસાળાની વારજી.
કુંવરબાઈ કહે તાતજી, મને કેમ આવે વિશ્વાસ;
ઠાલી છાબ હું કેમ ધરૂં, થાય લોકમાં ઉપહાસ રે.
મેહેતોજી કહે પુત્રી મારી, છો વૈષ્ણવની દીકરી;
તારે મારે ચિંતા શાની, મોસાળું કરશે શ્રીહરી.
મર્મવચન શુણિ તાતનું, સાસૂકને આવી વહૂ;
મારો પિતા મોસાળું કરેછે, સગાં મિત્ર તેડો સહૂ.
ખોખલેપંડે તેડાં કીધાં, મેળવ્યું બાધું ગામ;
વેવાઈ વરગ એણીપેરે બોલે, મેહેતો મુકીને જાશે માન.
મંડપમાં મેહેતોજી આવ્યા, હાથ ગ્રહીને તાળ રે;
નાગર સહુ ઉભા થઇ, કહે પ્રેમે જેગોપાળ રે.

વલણ.

મગાવી એક છાબ ઠાલી, તે ચોકમાં આણી ધરી;
મેહેતાજીએ શંખ પૂર્યો, વિનતી શ્રીહરિની કરી.

કડવું ૧૧ મું. રાગ મારૂ.

મેહેતે વજા સમર્યા વનમાળી;

મોસાળાના ઢંગ, વેવાઇયે માંડ્યા;
નાગરના વેહવાર, એણે સરવ છાંડ્યા.
છાપાં તિલક ને તાળ, જુઓ તુળસી-માળા;
નરસૈંયો કરશે નૃત્ય, ગાશે ટોપીવાળા.
જોવા મળિ નાગરી નાત્ય, બહુ ટોળે ટોળાં;
મુખ મરડી કરે વાત, આપશે ધરચોળાં.
બહુ નહાની મોટી નાર, મંડપમાં મળી;
કરે વાંકી છાની વાત, સાકરપેં ગળી.
મેહેતાને કરે જેશ્રીકૃષ્ણ, હશિ પડે જોતી;
મુખઉપર લળકે સાર, વેસરના મોતી.
સજ્યા સોળ શણગાર, ચરણા ને ચોળી;
જોબન મદભરિ નાર, કરે બહુ ઠઠોળી.
કાને ત્રોટિ જડાવ, ગળસ્થળ ચળકે છે;
જડાવ ચૂડો હાથ, કંકણ ખળકે છે.
સમિ રહિ ઓઢે ચીર, સણગટ વાળે છે;
અણિયાળાં લોચન, કટાક્ષે ભાળે છે.
છુટે અંબોડે નાર, વેણી લાંબી છે;
ઝાંઝર ઝમકે પાય, કરમાં કાંબી છે.
કેસરતિલક વિશાળ, ભાલે કીધાં છે;
કોઇએ નહાનાં બાળ, કેડે લીધાં છે.
કોઈ જોવા હાલી છાબ, અબળા ઉડે છે;
કોઈ વહુવારૂ લજવાળ, નણદીપુંઠે છે.
કો શિખવી બોલાવે બાળ, વારી રાખે છે;
કો વાંકા બોલી નાર, વાંકું ભાખે છે.
એવાં કૌતક અનેક, સહુકો દેખે છે;
સહજે બોલે અન્યાય, હરિને લેખે છે.
કુંવરવહુનો બાપ, કરશે મામેરૂં;
હું લેઇશ પટોળી સાર, સાડી નહિ પહેરૂં.
વૈષ્ણવને શી ખોટ, કોટે માળા છે;

કુંવરવહુ ધન્ય ધન્ય, પિયર પનોતી છે;
બાપે વગાડ્યો શંખ, સાદર પોતી છે.
વાંકા બોલા વિપ્ર, બોલે ઉપહાસે;
મુકો છાબમાં પહાણ, વાયે ઉડી જાશે.
મુક્યો દિકરિયે નિશ્વાસ, આવિ પિતા પાસે;
મેહેતે કીધી સાન, રહેજે વિશ્વાસે.

વળણ.

વિશ્વાસ રાખ્યે દિકરી, કરમાં લીધી તાળ રે;
કાગળ મૂક્યો છાબમાં, મેહેતે સમર્યા શ્રીગોપાળ રે.

કડવું ૧૨ મું. રાગ સારંગ.

દાલિ છાબમાં કાગળ ધરી, નરસિ મેહેતે સમર્યા હરી;
વેરાગી સર્વે પુડે ગાય, નાગરને મન કૌતક થાય.
વાંકાં વચન બોલે વેદિયા, મેહેતો માધવમાં ભેદિયા;
જુઓ છાબમાં મુક્યું સાર, એ દિસે કમખ નિ હાર.
તે બોલ અંતર નવ ધરે, મેહેતો સ્તુતિ માધવની કરે;

બારમા કડવાના બાકીના ભાગમાં અને તેરમા કડવામાં વિષ્ણુને માનનાર માણસોને માત્ર ગમે, તથા વૈષ્ણવ પંથનો પ્રસાર થાય, તેવું લખાણ છે; તેથી, તે મૂકી દીધું છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે, નરસિંહ મહેતાના બોલાવ્યાથી, કૃષ્ણે તથા તેની પત્નીએ દોશી-વાણીઆને વેશે આવી, છાબ ભરી. એ વાત બીજા ધર્મવાળા માને નહિ.

કડવું ૧૪ મું. રાગ મારૂ.

મેહેતે તેડાવી દીકરી, આ જુઓ છાબ સોનૈયે ભરી;
પેહેરાવો સહુ નાત નાગરિ, આવો અવસર નહિ આવે ફરી.
કુંકાવટી કરમાં ધરી, સાસુ પાસે વહુ સાંચરી;
હાસ કરી ગરવે ઓચરી, બાઈજી વસ્ત્ર આપો વેહેંચિ કરી.
વૈષ્ણવ કહિને દેતાં ગાળ, એ શું મોસાળું કરશે કપાળ.
તમો નિંદતા તુળસિ ને તાળ, તેણે વશ કીધા ગોપાળ.
જુઓ કમાઈ દુર્બ[illegible] [illegible]જીવે છે હરીના ગુણ ભ[illegible]

સાંભળી કુંવરવહુની વાણી, સાસુએ તેડ્યાં ગોર ગોરાણી;
પૂજ્યા પાગ કરમાં પિંગાણી, આઠ વસ્ત્ર આપ્યાં તેને આણી.
પછે નાગરનિ ભિડ ઘણિ ભાળી, પછેડીની પલવટ વાળી;
આવ્યા છાબ પાસે વનમાળી, છોડે ગાંઠ આપે વસ્ત્ર ટાળી.
મેહેતાજી કહે લ્યો દીકરી, સસરાને આપો પામરી;
ગડી જરકશિ વાઘાનિ કરી, હેમ સાંકળિ ઉપર ધરી
વરના મુખ આગળ ધરો, નીચું જોઇને પાછાં ફરો;
પેહેરામણી મનગમતી કરો, રખે પગલું પાછું ભરો.
સજોડે તેડ્યાં જેઠ જેઠાણી, આઠે વસ્ત્ર ત્યાં આપ્યાં આણી;
પ્રીતે પૂજ્યાં દિયર દેરાણી, ખુસટિયો તવ બોલ્યો વાણી.
જ્યાં નરસૈયો ત્યાં નવનીધ, દીયરિયો બેઠો હઠ કીધ;
પાંચ મોર સોનાની લીધી, પછિ પેહેરામણી ચાલતી કીધી.
પેહેરામણી નણદિયે અટકાવી, કુંવરબાઈ પિતા કને આવી;
બે તોલાની રાખડી લાવી, દશ તોલા આપી સમજાવી.
આપ્યા સાસુને સોળ શણગાર, પેહેરાવીને કિધો નમસ્કાર;
તવ કોપ્યાં વડસાસુ અપાર, સર્વ કુટુંબને કીધો તિરસ્કાર,

વળણ.

તિરસ્કાર કીધો ડોશિયે, હવે પેહેરામણી પેહેરૂં નહી;
એમ કહિ ઊઠી નીસરી, જઈ મંડપ બહાર ઉભી રહી.

કડવું ૧૫ મું. રાગ મેવાડો.

વડી વેવાણ રીસાયાં જાણી, લક્ષ્મિજી પાસે આવ્યાં જી;
સારૂં ખિરોદક ખાંધે મૂકી, ડોશિને સમજાવ્યાં જી.
જેજેકાર થયો મંડપમાં, ગીત ગાય છે રામા જી;
મોસાળું તે મેહેતાજીનું, બીજા સર્વે ભામા જી.
પોતે પોતાનાં સગાં તેડ્યાં, જેની જ્યાં સગવેડ જી;
મનવાંછિત પેહેરામણી દેખી, માંડી તેડાતેડ જી.
ઘેરઘેર વાત થઈ નાગરમાં, મેહેતો કરે મામેરૂં જી;
વિચાર કરતી અબળા દોડી, મનમાની સાડી પેહેરૂં જી.
ચાર વરણ સઉ ચરણે ચાલી, આવ્યા મંડપ માંહી જી;

મેહેતાજી ઉભા તાળ વજાડે, ગાય વેરાગી ગીત જી;
વડસાસુ કુંવરવહુને કહે, પેહેરામણીની રીત જી.
શ્રીરંગ ને શામળ મેહેતો, પામ્યાં ધોળાં શેલાં જી;
હેમજી ખેમજી મેહેતાને, દશેક ખાંધે મેલ્યાં જી.
કભાય કોને પામરી પટકા, નામ ન જાય ગણિયાં જી;
કોને મુગટા કોને પિતાંબર, કોને શેલાં શણિયાં જી.
મગીયાં દોરિયા અસાવળી કોને, શેલાં પટુ શાલ જી;
ગુછ પેચ પાઘડીયો તોરા, દીસે ઝાંક ઝમાલ જી.
પાયજામા નીમા ને જામા, પછેડિ બાળાબંધ જી;
વસ્ત્રતણો તો વરસાદ વરશ્યો, જ્યાં દોશી કરણા-સિંધુ જી.
થરમા ડગલા કોને કોરા, વેઢ વીંટિયો છાપ જી;
દુગદુગી માળા ને માદળિયાં, આપ્યાં મોતિ અમાપ જી.
કોને કંદોરા ને કંઠિ પોંચી, કોને સાંકળિ શોહે જી;
કનક કડાં ને કાને કડકજ, દેખીને મન મોહે જી.
પેહેરામણી પુરૂષોને પોહોતી, તેઓ અબલા સાથ જી;
પિયળ કાઢીને ખાંધે મૂક્યાં, પટકુળ નાના ભાત્ય જી.
ગંગાવહુને ગજીયાણી સાડી, સુંદરવહુને સાળુ જી;
ગોરે અંગે સુંદર શોભે, માંહે કાપડું કાળું જી.
છબિલીવહુને છાયલ ભારે, ભાત્ય તે રાતી ધોળી જી;
કોડવહુને કલઘેર આપી, પ્રેમવહુને પટોળી જી.
રામકુંવરને, કૃષ્ણકુંવરને, આપ્યા ઉત્તમ ઘાટ જી;
છેલવહુને છીંટજ આપી, નાહાની વહુને નાટ જી.
પાનવહુ તો પીતાંબર પહેરે, તાકે બચીબાઈ જી;
રૂપકુંવરને રાતો સાળુ, દેવકુંવર દરિયાઈ જી.
શામકુંવરને સોનેરિ સાળુ, સખરવહુ ઘરચોળું જી;
લક્ષ્મીવહુને લાછાવહુને, લાલવહુને પટોળું જી.
જશમાંદે જશોદા જીવી, જમુના જાનકિ વહુએ
ચરણા ચોળી ને ઘરસાડી, પેહેરી ઉભાં સ
માનબાઈ ને વેલવહુ ને, રંભાવતી ને

છાબની પાસે છબીલો બેઠા, જે જોઇયે તે આપે જી;
મશરૂ ગજિયાં ને ગજિયાણી, ગજ ભરીને કાપે જી.
પાટ પીતાંબર અતલસ અંબર, ચોળેરાને ચીર જી;
શોભે સુંદર ભાત્ય નવરંગી, પૂતળિયો ને કીરજી.
સાડી જરકશિની ઓઢણી, ચળકે સુંદર જોર જી;
કેસર છાંટ્યાં ધોળા સાળુ, ફરતી કસબી કોર જી.
ચંદ્રકળા ને મોરવિ શોભે, દરિયાઇમાં દોર જી;
અતલસ પાંચપટા આભૂપણ, સોના રૂપાની મહોર જી.
કોને અકોટી કોને ટોટી, ગળુબંધ બહુ મૂલ જી;
કોને ભમરી કોને સેંથો, ત્રસેંથિયાં શીશફૂલ જી.
કો મેહેતા પાસે માળા માગે, ઉભી રહી કર જોડે જી;
કેટલિએક પોતાનાં બાળક, મેહેતા આગળ ઓડે જી.

વળણ.

ઓડે બાળક જાણે કાંઈ આપે, મનવાંછિત પામ્યા સહૂ;
સાસરિયાંનું મેણું ટળ્યું, પીયર પનોતી કુંવરવહૂ.

કડવું ૧૬ સું. રાગ ધનાશ્રી.

કોડ પહોત્યા કુંવરવહુનાં, ભાગ્યું ભવનું મેણું જી;
મનવાંછિત પહેરામણિ પામ્યાં, જેને જેવું લેણું જી.
નાગરિ નાત્ય કુટુંબ પાડોશી, ચાકર કોળી માળી જી;
પહેરામણી સહુકોને પહોતી, વાચા પ્રભુએ પાળી જી.
કુંવરબાઇની નણદી આવી, બડબડતી મુખ મોડે જી;
પેહેરામણી કોઇને નવ પહોતી, વેવાઈને અવખોડે જી.
પેહેરામણી પરનાતી પામ્યાં, ઘરનાં માણસ ગયા ભૂલી જી;
એક કટકો કાપડું નવ પામી, પુત્રી મારી ફુલફૂલી જી.
મને આપ્યું તે લ્યો ભાભી પાછું, રાખડી બંધામણ જી;
નામ મેહેતો પણ નોહે નાગર, દીસે દુર્બળ બ્રાહ્મણ જી.
કુંવરબાઇ પિતા કને આવી, તાત હવે શું થાશે જી;
આટલું ખરચતે મેણું રહ્યું તે, હવે કયમ જવાશે જી.
વીસરી દિકરી નણદીકેરી, નાનબાઈ તેનું નામ જી;

નરસિંહ મહેતાએ આ પીડા પણ અદ્‌ભુત રીતે કૃષ્ણની મદદથી મટાડી, એવું વૈષ્ણવમાર્ગને ટેકો આપવાને કવિએ કલ્પ્યું છે. પછી ગ્રંથ સમાપ્તિમાં લખ્યું છે કેઃ—

વીરક્ષેત્ર વડોદરૂં, ગુજરાતમધ્યે ગામ જી;
ચાતુર્વેશી જ્ઞાતી બ્રાહ્મણ, ભટ પ્રેમાનંદ નામ જી.
સંવત સતર ઓગણચાળો, આસોશુદિ નવમી રવીવાર જી;
પૂરણ ગ્રંથ થયો તે દિવસે, યથા બુદ્ધિ વિસ્તાર જી.

* * * * * *

નળાખ્યાન.

કડવું ૧ લું. રાગ કેદારો.

શંભૂ-સુતનું ધ્યાન જ ધરૂં, સ્વરસ્વતીને પ્રણામ જ કરૂં;
આદરૂં, રૂડો નૈષધનાથ રે.

ઢાળ.

નૈષધરાયની કહું કથા, પુણ્યશ્લોક જે રાય;
વૈશંપાયન વાણી વદે, આર્ણિક પર્વ મહિમાય.
રાજ્ય હારી ગયા પાંડવ, સ્વાતિક-વનમોઝાર;
એકલો અર્જુન ગયો કૈલાશે, આરાધ્યા ત્રિપુરાર.
પશુપતાસ્ત્ર પશુપતિયે આપ્યું, પછિ ગયો સુરલોક;
આધી વ્યાધી નહી જરા, જ્યાં નહી સંકટ ને શોક.
યુધિષ્ઠિર રાજા અતિ દુખ પામે, ઉપનો ઉરમાં ક્લેશ;
પુનરપિ એ પારથ નહિ આવ્યો, કીધો ક્યાંઇ પ્રવેશ.
એવે સમે એક તાપસ આવ્યો, વૃહદશ્વ એવું નામ;
પૂજા કરી ચરણે નમ્યા, તેને આપ્યો વસવા ઠામ.
વાત કરતા ત્યાં રહ્યા, કુંતિસુત કને રૂષિરાય;
રાતે રાતે વારા કરતા, પાંડવ ચાંપે પાય.

તળાંસવાને ચરણ.

છાબની પાસે છબીલો બેઠા, જે જોઇયે તે આપે જી;
મશરૂ ગજિયાં ને ગજિયાણી, ગજ ભરીને કાપે જી.
પાટ પીતાંબર અતલસ અંબર, ચોળેરાને ચીર જી;
શોભે સુંદર ભાત્ય નવરંગી, પૂતળિયો ને કીરજી.
સાડી જરકશિની ઓઢણી, ચળકે સુંદર જોર જી;
કેસર છાટ્યાં ધોળા સાળુ, ફરતી કસબી કોર જી.
ચંદ્રકળા ને મોરવિ શોભે, દરિયાઇમાં દોર જી;
અતલસ પાંચપટા આભૂષણ, સોના રૂપાની મહોર જી.
કોને અકોટી કોને ટોટી, ગળુબંધ બહુ મૂલ જી;
કોને ભમરી કોને સેંથો, ત્રસેંથિયાં શીશફૂલ જી.
કો મેહેતા પાસે માળા માગે, ઉભી રહી કર જોડે જી;
કેટલિએક પોતાનાં બાળક, મેહેતા આગળ ઓડે જી.

વળણ.

ઓડે બાળક જાણે કાંઈ આપે, મનવાંછિત પામ્યા સહૂ;
સાસરિયાંનું મેણું ટળ્યું, પીયર પનોતી કુંવરવહૂ.

કડવું ૧૬ સું. રાગ ધનાશ્રી.

કોડ પહોત્યા કુંવરવહુનાં, ભાગ્યું ભવનું મેણું જી;
મનવાંછિત પહેરામણિ પામ્યાં, જેને જેવું લેણું જી.
નાગરિ નાત્ય કુટુંબ પાડોશી, ચાકર કોળી માળી જી;
પહેરામણી સહુકોને પહોતી, વાચા પ્રભુએ પાળી જી.
કુંવરબાઈની નણદી આવી, બડબડતી મુખ મોડે જી;
પેહેરામણી કોઇને નવ પહોતી, વેવાઈને અવખોડે જી.
પેહેરામણી પરનાતી પામ્યાં, ઘરનાં માણસ ગયા ભૂલી જી;
એક કટકો કાપડું નવ પામી, પુત્રી મારી ફુલફૂલી જી.
મને આપ્યું તે લ્યો ભાભી પાછું, રાખડી બંધામણ જી;
નામ મેહેનો પણ નોહે નાગર, દીસે દુર્બળ બ્રાહ્મણ જી.
કુંવરબાઇ પિતા કને આવી, તાત હવે શું થાશે જી;
આટલું ખરચતે મેણું રહ્યું તે, હવે કેમ જીવાશે જી.
વીસરી દિકરી નણદીકેરી, નાનબાઈ તેનું નામ જી;

નરસિંહ મહેતાએ આ પીડા પણ અદ્‌ભુત રીતે કૃષ્ણની મદદથી મટાડી, એવું વૈષ્ણવમાર્ગને ટેકો આપવાને કવિએ કલ્પ્યું છે. પછી ગ્રંથ સમાપ્તિમાં લખ્યું છે કેઃ—

વીરક્ષેત્ર વડોદરૂં, ગુજરાતમધ્યે ગામ જી;
ચાતુર્વેશી જ્ઞાતી બ્રાહ્મણ, ભટ પ્રેમાનંદ નામ જી.
સંવત સતર ઓગણચાળો, આસોશુદિ નવમી રવીવાર જી;
પૂરણ ગ્રંથ થયો તે દિવસે, યથા બુદ્ધિ વિસ્તાર જી.

* * * * * *

નળાખ્યાન.

કડવું ૧ લું. રાગ કેદારો.

શંભૂ-સુતનું ધ્યાન જ ધરૂં, સ્વરસ્વતીને પ્રણામ જ કરૂં;
આદરૂં, રૂડો નૈષધનાથ રે.

ઢાળ.

નૈષધરાયની કહું કથા, પુણ્યશ્લોક જે રાય;
વૈશંપાયન વાણી વદે, આર્ણિક પર્વ મહિમાય.
રાજ્ય હારી ગયા પાંડવ, સ્વાતિક-વનમોઝાર;
એકલો અર્જુન ગયો કૈલાશે, આરાધ્યા ત્રિપુરાર.
પશુપતાસ્ત્ર પશુપતિયે આપ્યું, પછિ ગયો સુરલોક;
આધી વ્યાધી નહી જરા, જ્યાં નહી સંકટ ને શોક.
યુધિષ્ઠિર રાજા અતિ દુખ પામે, ઉપનો ઉરમાં ક્લેશ;
પુનરપિ એ પારથ નહિ આવ્યો, કીધો ક્યાંઇ પ્રવેશ.
એવે સમે એક તાપસ આવ્યો, વૃહદશ્વ એવું નામ;
પૂજા કરી ચરણે નમ્યા, તેને આપ્યો વસવા ઠામ.
વાત કરતા ત્યાં રહ્યા, કુંતિસુત કને રૂષિરાય;
રાતે રાતે વારા કરતા, પાંડવ ચાંપે પાય.
તેણે સમે યુધિષ્ઠિર બેઠા, તળાંસવાને ચરણ;

ધર્મરાયને ઋષિ પૂછે, જળે ભિંજ્યા પગ મારા;
શું દુખ છે સત્યવાદી રાજા, નેત્રે વહે જળધારા.
ધર્મ કહે સાંભળિયે સ્વામી, ઉડી ગયો અર્જુન;
દુખ ઘણું સાલે હૃદયમાં, માટે કરૂંછું રૂદંન.
ભીમસેનનિ પાસે જો હું, માગું દાતણ પાણી;
બડબડતો જાય રીસ ચડાવી, મોટું વૃક્ષ આપે આણી.
પ્રાત સામગ્રી નિકુળ પાસે, કદાપી જો માગી;
પહોર દીવસ ચઢિ જાય, એટલી કરે વરણાગી.
સહદેવને જો કામ બતાવું, તો મનમાં આણે રોષ;
મધ્યાન્હે ઘરમાંથી નિસરે, જોતો જોતો જોશ.
દક્ષિણ દિશાયે જોગણી છે, હું જાઉં તો દુઃખ પામું;
પૂર્વ દિશાયે પરવરૂં તો, ચંદ્રમાનું ઘર સામું.
એવી રીતી ત્રણે ભાઇની, મેં તો નવ્હરેહેવાય;
દ્રૌપદીને મોકલું તો, હરણ કરિ કો જાય.
વણમાગ્યે વેળાયે આપે, જે જોઇયે તે આણી;
ફૂળ જળ લેઈ મુખ આગળ મૂકે, તે તો ગાંજીવ પાણી.
તેના ગુણ મને નથી વીસરતા, રહ્યો છું હૃદયે રાખી;
સુખ સંતોષ વિના છું સૂનો, હું તો પારથ પાખી.
નિશ્વાસ મૂકી ધર્મ પૂછે, કહોને વૃહદશ્વ રૂખી;
વન વિષે વિજોગ પડિયો, હું સરખો કોઈ દુખી.
રાજ્યાસનધન ભવન રિધ સિધ, સર્વે બેઠા હારી;
એવું કોઇને થયું હશે જે, પીડા પહોચી ભારી.
વૃહદશ્વ વળતા બોલિયા, તમે શેં આણો વૈરાગ;
નળરાજા દુખ પામિયો, નથિ તેનો સોમો ભાગ.
રૂપ બળ ધન રાજ્ય જોતાં, ન મળે તેહ સમાન;
અનેક દુખ તેના જેવું કોણ, ભોગવશે રાજાન.
ભિમક-કુમારી નળની નારી, શું કહું રૂપ વખાણી;
તે રાણીને વનમાં છાંડી, જ્યાં નહિ અન્ન ફૂળ પાણી.
દાસી રૂપ ધર્યું દમયંતી, કુબડું થયું નળ-ગાત્ર;

કર જોડીને ધર્મ પૂછે, કહો મને ઋષિરાય;
નળ દુખ પામ્યો અતિ ઘણું, તે શું કારણ કહેવાય.
કોણ દેશનો રાજા કહાવે, ક્યમ પરણ્યો દમયંતી;
તે નારીને નળે કેમ છાંડી, કાં મૂકી ભમયંતી.
ઉત્પત્તિ કહો નળ દમયંતીની, અથ ઇતિની કથાય;
દુખિયાનું દુખ સાંભળતામાં, ભાગે મનનિ વ્યથાય.

ઉથલો.

વ્યથા ભાગે મનતણી, નળ દમયંતિનું ધ્યાન;
વિપ્ર પ્રેમાનંદ વદે, રાય નળતણું આખ્યાન રે.

કડવું ૨ જું. રાગ ગોડીની દેશી.

વૃહદશ્વ વાણી ઉચરે, રાય યુધિષ્ઠિર શ્રવણે ધરે;
નૈષધ નામે દેશ વિશાળ, રાજ્ય કરે વીરસેન ભુપાળ.
તેને શુરસેન બાંધવજન, તે બંનેને અકેકો તન;
રૂપે રૂડડા જેવો કામ, નળ પુષ્કર બેઉનાં નામ.
નળને આપ્યું રાજ્યાસન, પિતા કાકો બેઉ ગયા વન;
રાજ્ય ચલાવે નળ મહામતી, પુષ્કર કીધો સેનાપતી.
દેશ દેશ જીત્યા કરિ ખ્યાત, શત્રુ માત્ર પમાડ્યા શાંત;
ભૂપતિ સરવે નળને ભજે, નળ પુષ્કરે કીધો દિગવિજે.
પ્રજા સુએ ઉઘાડે બાર, ન કરે ચોરી ચોર ચખાર:
સત્યે યમને કીધો સાધ્ય, પુરમાં કોને ન વ્યાપે વ્યાધ્ય.
કનકે ભરિયા બહુ કોઠાર, જેવું ધન તેવો દાતાર;
જાચકનાં દરિદ્ર કાપિયાં, નળે મુખ માગ્યાં આપિયાં.
ભિક્ષુક કહે ભલું નળનું રાજ્ય, દરિદ્ર ગયાં ઓલાઈ દાઝ;
કીર્તિ થઇ નળની વિસ્તીર્ણ, જેમ સુરજનાં પ્રસરે કીર્ણ.
પુણ્યશ્લોક ધરાવ્યું નામ, વૈષ્ણવ કીધું બાંધું ગામ;
ઘેર ઘેર થાયે હરિકીર્તન, એકાદશી વ્રત કરે હરિજન.
ચારે વરણ પાળે નિજ ધર્મ, ધ્યાયે દેવ વ્યાપક પરિબ્રહ્મ;
નળે લીધો એવો નેમ, માગ્યાં દાન આપે કરિ પ્રેમ.
કોય આવે મસ્તક માગનાર, તે આપતાં ન લગાડે વાર;
ઉત્તર પૂર્વ દક્ષિણ દશ, નળ રાજાનો વાધ્યો જશ

ત્યારે પુષ્કરને થઈ અદેખાઈ, મુજથકી વાધ્યો ભિત્રાઈ;
નળને નમે પ્રજા સમસ્ત, એ આગળ હું પામ્યો અસ્ત.
એમ જાણી આણ્યો વૈરાગ, વનમાં ગયો ઘર કીધું ત્યાગ;
નળનો વાળ્યો તે નવ વળ્યો, દારૂણ વનમાં પોતે પળ્યો.
જઈ સેવ્યું પર્વતનું શૃંગ, તળે વહેછે નિર્મળ ગંગ;
શલ્યાનું કીધું સિંહાસન, પત્રનું છત્ર ધરે રાજંન.
માનસિ રાજ્ય માંડ્યું વનતણું, કોકિલા ગાન કરેછે ઘણું;
અશ્વત્થ અશ્વ મારે આંગણે, દ્રુમ પ્રતિહાર ઉભા બારણે.
સુંડ હસ્તી પૃથવી પરસંગ, એ રાજ્ય મારૂં નવ થાયે ભંગ;
કો લુટવા નવ આવી ચડે, ઉઘાડે બાર ખાતર નવ પડે.
એણિપેરે માંડ્યું રાજ્યાસન, અચાલતે વશ કીધું મન;
વૃહદશ્વ કહે કથા એટલે રહી, નળરાજા શું કરતો તહીં.
જ્યારે પુષ્કર ઉઠી વનમાં ગયો, ભાઈ વિના ભૂપ એકલો થયો;
નિપકંટક રાજ્ય એકલો કરે, ધર્મઆણ નળરાયની ફરે.
માગાં મોકલે દેશ દેશના ભૂપ, નળ જોવરાવે કન્યાનું રૂપ;
શરીર કુળમાં કાઢે ખોડ, કહે નળ મુજ સરખી નહિ જોડ.
બત્રિશ લક્ષણ હોય સંપૂર્ણ, તે કન્યાનો કરૂં પાણી ગ્રહણ;
એમ કરતાં ગયા બહુ દન, એવે આવ્યા નારદ મુનિજન.

વળણ.

નારદમુની પધારિયા, શુણ યુધિષ્ટિર ભૂપાળ;
વીણાપાણિયે નળતણું, કેમ કીધું વેવિશાળ રે.

કડવું ૩ જું. રાગ રામગ્રીની દેશી.

એણિ પેરે બોલ્યા વૃહદશ્વ વાણિ જી, નળ-ઘેર આવ્યા વિણાપાણી જી;
વીરસેન-સુતે દીધું માન જી, અર્ઘપાદે પૂજ્યા મુનિ ભગવાન જી.

ઢાળ.

પૂજ્યા નારદ આદર આણી, મનમાં આણી પ્રેમ;
અન્યો અન્યે એ સમે, પૂછ્યું કુશળ ક્ષેમ.
રાજ્ય સુતું દેખી નળનું. નારદજી વળિ પૂછે;

આસન બેસવું નારિ વિણ, તેનો મોટો દોષ;
પ્રતિઉત્તર વિચારિ બોલ્યા, આણિ મનમાં શોષ.
નળ કહે તમે પ્રજાપતીના, પુત્ર વીણાધારી;
જાણતા હશો જે બ્રહ્માજીએ, કહિં નિર્મિ મારે નારી.
સપ્તદ્વીપ નવખંડમાં, છે કન્યા કોટાકોટ;
હું વરૂં એવી નવ મળે, છે કન્યાની ખોટ.
જહાં કૂળ ત્યાં રૂપ નહિ, રૂપ તહાં નહિ ચાલ;
બત્રિશ લક્ષણ પૂરણ હોય તો, હું વરૂં તતકાળ
દેવઋષી એમ ઉચરે, જે એમ ન કીજે ભૂપ;
તારા સરખું નવ મળે, શામાતણું સ્વરૂપ.
એક કન્યા અલોકિક છે, વેદ જેને વરણે;
તે ઈંદ્રને ઇછે નહી તો, તુજને ક્યાંથી પરણે.
નળ કહે હો મહામુની, તે કન્યાનું કોણ નામ;
કોણ રાયની દીકરી ને, કોણ તેનું ગામ.
નારદ કહે સકળ દેશમધ્યે, ઉત્તમ વિદર્ભ દેશ;
ત્યાંનું રૂડું રાજ્ય કરે છે, ભીમક નામ નરેશ.
તેને ત્યાં એક તારૂણી, વજાવતી નિદાન;
પુન્ય દાન ઘણાં કર્યા પણ, પેટ નહિ સંતાન.
એહે સમે એક દમન નામે, આવિયો તાપસ;
પુજા કીધી તેહની, ને જમાડ્યા ખટરસ.
ઘણા દહાડાની ગઈ ક્ષુધા, ને પામિયો સંતોષ;
ત્રિકાળ-જ્ઞાનિયે જાણિયો, રાણીને વંઝા-દોષ.
તે પૂછિને કીધું ખરૂં, નિશ્ચે નહી સંતાન;
કરૂણા કરીને આપિયું, ત્યાં રાણીને વરદાન.
ત્રણ કુંવર ને એક પુત્રી, હશે રૂપ-ઉદામ;
એંધાણ રાખે એટલું, જે મારે નામે નામ.
એવું કહિને રૂપીજી વળિ, પામ્યા અતરધાન;
કેટલેક દિવસે આવિયાં, તે રાણીને સંતાન.
દમન દંતુ દુરદ દમયંતી, નામ તેહનાં ધરિયાં;

દમયંતી જે દીકરી, મુખ વરણવી નવ જાય;
અંગતણી તો ઊપમા નળ, કશાયે નવ અપાય.

વળણ.

ઉપમા કશી અપાય નહિ, એમ બોલ્યા નેણાધારી;
નળ કહે નારદને તેનું, રૂપ કહો વિસ્તારી રે.

કડવું ૪ થું. રાગ રામગ્રી.

નારદનાં વચન શુણી, બોલ્યો નૈષધનો ધણી;
ભીમકતણી કુંવરી, કહો કેવી છે ફૂટડી.

ઢાળ.

ફૂટડી કેવી દમયંતી છે, કહો તેનું વખાણ;
કહે નારદ તમે સાંભળો, વિરસેન-સૂત સુજાણ.
ગુણ ચાલ ને ચાતુરી, અદ્‌ભુત સુંદર વેષ;
તેને હું શું વરણવું, વરણવી ન શકે શેષ.
બુદ્ધિ પ્રમાણે માનનીનું, કરૂં છું વરણન;
જેમ સાગરમાંથી ચાંચ જળની, ભરે પક્ષીજન.
દમયંતીનો ચોટલો, દેખી અતી સોહાગ;
અભિમાન મૂકી લજ્જા આણી, પાતાળ પેઠો નાગ.
ભીમક-સુતાનું વદન સુધાકર, દેખીને શોભાય;
ચંદ્રમા તો ક્ષીણ પામી, આભમાં સંતાય.
સૃષ્ટિ કરતાં બ્રહ્માજીએ, ભર્યું તેજનું પાત્ર;
તે તેજનું પ્રજાપતિયે ઘડ્યું, દમયંતીનું ગાત્ર.
તેમાંથી કાંઈ શેષ વાધ્યું, ઘડતાં ખેરો પડિયો;
બ્રહ્માયે એકઠું કરીને, તેનો ચંદ્રમા ઘડિયો.
નળ કહે નારદને, એ વખાણ ભાવ ન પહોનો;
દમયંતિ હમણા અવતરી, ચંદ્ર પહેલો નહોતો.
નારદ કહે બ્રહ્માજીયે, સઉ પેહેલી ઘડીને રાખી;
પણ પૃથ્વિમાં અવતારિ નહિ, ભરથાર એવા પાખી.
વિરંચિયે વૈદર્ભ નાંખી, ઉદય હવડે પામી;

નળ કહે આગળ વિસ્તારો, એ ભેદ મેં સાંભળિયો;
ચંદ્ર પેહેલી ચતુરા, સંદેહ મનનો ટળિયો.
નારદ કહે સાંભળો રાજા, મીન ને મધુકર;
નેત્ર ભૃકુટી દેખિને, જળ કમળ કીધાં ઘર.
નાસિકા વેસર દેખીને, કળાધર ને કીરઃ
તેણે અરણ્ય પર્વત સેવિયા, ધારી શક્યા નહિ ધીર.
દમયંતીના અધર દેખી, પેટ વેંધ્યું પ્રવાળિ;
એ કામનીનો કંઠ સાંભળી, કોકિલા થઇ કાળિ.
રસના વાણી સાંભળી, સરસ્વતીને આવ્યો વૈરાગ;
કુંવારી પોતે રહી, સંસાર કીધો ત્યાગ.
દંત દેખી દાડમ ફાટ્યું, કપોત સંતાડે મહોને;
તે નાદ કરતો ફરે વનમાં, કહે દુખ કહું હું કોને.
દમયંતીના કુચ દેખી, હાર્યું કુંજરકૂળ;
તે હીંડતાં ચાલતાં હાથી, માથે ઘાલે ધૂળ.
હસ્ત-કમળથી કમળ હાર્યું, જળમાં કીધું ઘર;
દમયંતીનું ઉદર દેખી, સુકાયું સરોવર.

વળણ.

સરોવર સુકાયું સાંભળી, નળરાય મનમાં રંજ્યા;
દમયંતિની જંઘા દેખી, કેળ રહી કાકવંઝા.

કડવું ૫ મું. રાગ સામેરી.

દમયંતિ છે દોષ રહીતા, તેના ગુણની ગાઊં ગીતા;
નારદજી વાયક એમ બોલે, નહિ ઉપમા તારૂણીની તોલે;
દમયંતી છે દોષ રહિતા, તેના ગુણની ગાઊં ગીતા; ટેક.
જોઇ ભિમકસુતાની કટી, સિંહની જાત વનમાં ઘટી;
હંસને પણ થઈ ચટપટી, ચાલ ગોરીની આગળ મટી; દમયંતી.
રામા અંગની રોમાવળી, વનસ્પતિ દવે મરે છે બળી;
તેનાં વસ્ત્ર રહ્યાં જળહળી, દેખી આભમાં પેસે વીજળી
પગ પાનીથી હાર્યો અળતો, રહે અબળાને પાગે લઇ
[illegible]

વરણથી ચંપક નવ ભજિયો, માટે મધુકરે તેને તજિયો;
એવું રૂપ બ્રહ્માએ સજિયું, બીજું કોઇ નથી નિપજિયું; દમયંતી.
હવે શણગાર વખાણું સોળ, મંજન ચીર હાર તંબોળ;
ઉઠે સુગંધના કલ્લોલ, અંગે અરગજાના રોળ; દમયંતી.
શીશફૂલ રત્નરાખડી, શોભે ભમરમાં ચૂની જડી;
ગોફણો રહ્યો અંગશું અડી, કટિમેખળાશું પડે વઢી; દમયંતી.
ગળુબંધ કંઠે નવરંગ, મુગતા-હાર છે બે સંગ;
શકે ગિરી કરીને ભંગ, રતન મધ્યે વહેછે ગંગ; દમયંતી.
વાયે ઓઢણી રહિછે ઉડી, ખળકે કંકણ ને કર ચૂડી;
રૂપે રતિ તો સંભ્રમે બૂડી, એવી કોઇ મળે નહિ રૂડી; દમયંતી.
વાજે નેપુરકેરો ઝણકો, અંગુઠે અણવટનો ઠણકો;
અંગુળિએ વીછવાનો રણકો, બોલે મધુર ઝાંઝરિનો ઝણકો; દમયંતી.
જેણે દમયંતી નવ જોઇ, તેણે ઉમર એળે ખોઈ;
જાણે કાયા કનકની લોઈ, એવી બીજી ન જગમાં કોઈ; દમયંતી.
જેમ નદીમાં ભાગીરથી તેમ શામામાં સર્વથી;
ત્રણ લોકમાં જોડી નથી, જાણે સાગરથી કાઢી મથી; દમયંતી.
ઈંદ્રાદિક પરણવા ફરે, મહેલાં મનમાં નવ ધરે;
અશ્વિનીકુમાર આગળ પળે, તે ન આવે આંખ્યજ તળે; દમયંતી.
જ્યારથી એ પુતળું અવતરિયું, નારી માત્રનું માન ઉતરિયું;
દમ્યું જગત સ્વરૂપ ઉદ્દે કરિયું, માટે દમયંતી નામ ધરિયું, દમયંતી.
જોગી થઈ તજ્યું હશે સર્વસ્ત, તીર્થે નાહ્યો હશે સમસ્ત;
ગાળ્યાં હશે હીમાળે અસ્ત, તે ગ્રહશે દમયંતીનો હસ્ત; દમયંતી.
વખાણ સાંભળિને સબળ, રૂધિર અટવાયું પળ પળ;
નારદ પ્રત્યે બોલ્યો નળ, સ્વામી પરણવાની કહો કળ; દમયંતી.
નારદ કહે મારૂં કહેણ ન લાગે, હું નવ જાણું તારે માગે;
મને મોહનાં બાણજ વાગે, બ્રહ્મચર્ય વ્રત મારૂં ભાગે; દમયંતી.
એવું કહી પામ્યા અંતરધાન, મોહ પામ્યો નળ રાજાન;
લાગ્યું દમયંતીનું ધ્યાન, કામજ્વર થયો વન્હિ સમાન; દમયંતી.
વૈદ મોટા મોટા આવે, વગડાની ઔષધિ લાવે;
[illegible] દમયંતી

વળણ.

હવે શું થાશે કહે મંત્રી, વિચારે છે મન રે;
નીલાં વસ્ત્ર પહેરી અશ્વે બેશી. નળરાય ચાલ્યો વન રે.

કડવું ૬ ઠું. રાગ વસંત.

અનંગ અનળ તે નળને પ્રગટયો, વન ગયો વન્હિ સમાવા;
હયે બેઠો ચિંતામાં પેઠો, લાગ્યો આકુળ વ્યાકુળ થાવા; અનંગ. ટેક.
નીલાં વસ્ત્ર ને નીલો વાઘો, મૃગયાનો શણગાર;
અઘોર વનમાં રાયે દીઠું, માનસરોવર સાર; અનંગ.
સુભટ સાથે કોય મળે નહિ, એકલો ન પડે ગમ્ય;
હયથકો હેઠો ઉતરીને, વન જોવા લાગ્યો રમ્ય; અનંગ.
વૃક્ષ વારૂ ચારોળીનાં, ચંદન ચંપા અનેક;
નાનાવિધનાં પુષ્પને ભારે, વળી રહ્યાં છે વંક; અનંગ.
મોગરો મરડાઈ રહ્યો, ને મગી અરણી ને મરેડી;
આંબલિ આવળ ને અગસ્તિયા, એખરા ને અરીઠી; અનંગ.
કદળી થંભ શોભે અતિ સુંદર, સાકર સરખી શેરડી;
લવિંગ લતા ને લિંબુ લલિત વળી, વિરાજે વૃક્ષ વેલડી; અનંગ.
નાળીકેરી નારંગી નૌતમ, નીચાં નમ્યાં બહુ નેત્ર;
ફોફળિ ફાલસિ સુંદર દીસે, ખજુર ખારેકનાં ક્ષેત્ર; અનંગ.
પીપળા પીપળિ વડ ને ગુલર, દાડમડી ને પાલાશ;
અશ્વથિ ઉતરી નળરાજાયે, વન નિરખ્યું ચોપાસ; અનંગ.
જળ ફળ સબળ દેખી નળ હરખ્યો; ઉત્તમ આંબાસાખ;
બાબચિ બીજોરી ને ચિનિકબાલા ઝૂલે ઝુમખાં દ્રાખ; અનંગ.
સુંદર કુસુદનિ સરોવરમાંહે, વાયુ પ્રહારે નમંતી
દેખી અનળ તે બમણો વ્યાપ્યો, સાંભરી દમયંતી; અનંગ.
શીતળ વાયૂ વન્હી સરખો, લાગે રાયને તન;
નગ્ન વૃક્ષ છે કદળીનાં તેને, દેતો આલિંગન; અનંગ.
રંભન ચુંબન કરે કેળને, થડથી મરડી પાડે;
મુખથી શબ્દ કરે જેમ કોઈ, મોટો મેગળ ત્રાડે;
એવે સમે બહુ હંસ ત્યાં દીઠા, સુવરણનાં છે અંગ;
[illegible] દમયંતી [illegible] [illegible] ગગો [illegible]ગ;

નહોતું દીઠું તે મેં દીઠું, આવ્યો દિશ અનુક્રમી;
આવિ કનકની જાત પંખીની, બ્રહ્માયે ક્યારે નિરમી; અનંગ.
એક હાથ પડે એમાંથી, પાળું પાસે રાખુ;
રમાડું જમાડું એને, દુખ-દહાડા ખોઇ નાંખું; અનંગ.
શર પ્રહાર કરૂં જો એને, તો એ થાય નિધન;
ગ્રહણ કરવું જોઈએ જીવતું, ભૂપ વિમાસે મન; અનંગ.
એવે સકળ પંખીનો રાજા, દીઠો પૃથિવીમાંય;
વૃક્ષતણે થઇ નિદ્રા કરીને, ઊભો છે એક પાય; અનંગ.
તેને દેખી નળ મનમાં હરખ્યો, ભેદ કરી પરવરિયો;
અંબર ઓઢી અંગ સંકોડી, શ્વાસ રૂંધન કરિયો; અનંગ.
ડુમ થઇ પુંઠે નળ ભઇ આવ્યો, બેશી આઘો ચાલ્યો;
લાંબો કર કરી લઘુ લાઘવીમાં, પંખીનો પગ ઝાલ્યો; અનંગ.

વળણ.

ઝાલ્યો પંખી ઝબકી ઉઠ્યો, દિધો નળને ચંચ પ્રહાર;
પછે પોતાની વાણિયે કરીને, કરવા લાગ્યો પોકાર રે

કડવું ૭ મું. રાગ મારૂ.

પછે હંસે માંડ્યો વિલાપ, પાપી માણસ રે;
શું પ્રગટ્યું મારૂં પાપ, પાપી માણસ રે.
એ કાળા માથાનો ધણી, પાપી માણસ રે;
તેને નિર્દયતા હોય ઘણી, પાપી માણસ રે.
એ તો જીવને હણે તતખેવ, પાપી માણસ રે;
હવે હું મુઓ અવશ્યમેવ, પાપી માણસ રે.
ફુંપી નાંખશે મારી પંખાય, પાપી માણસ રે;
મને શેકશે અગ્નીમાંય, પાપી માણસ રે.
કોણ મૂકાવે કરિ પક્ષ, પાપી માણસ રે;
મારે મરવું ને એને ભક્ષ, પાપી માણસ રે.
કાંઇ મુજ સરખું જે રતન, પાપી માણસ રે;
તે તો એળે થાશે નિધન, પાપી માણસ રે.
ટળવળિ મરશે મારિ નાર, પાપી માણસ રે;
તે જીવશે કોને આધાર, પાપી માણસ રે.

ગ્રહ્યો નારિયે દીઠો નાથ, પાપી માણસ રે;
ધાયો સર્વે સ્ત્રીનો સાથ, પાપી માણસ રે.
નળ ઉપર ભમે સ્ત્રી-વૃંદ, પાપી માણસ રે;
અતિ કરવા લાગી આક્રંદ, પાપી માણસ રે.
હંસણીયે દીધો શાપ, પાપી માણસ રે;
તારી સ્ત્રી આમ કરજો વિલાપ, પાપી માણસ રે.
હંસ નારીને કહે વચન, પંખિણિ સાંભળો રે;
તમે જાઓ સ્વર્ગભુવન, અહિથિ પાછાં વળો રે.
જે કાંઈ લખ્યું હશે બ્રહ્માય, પંખિણિ સાંભળો રે;
તે અક્ષર નવ ધોવાય, અહિથિ પાછાં વળો રે.
કેમ છુટિયે કર્મના બંધ, પંખિણિ સાંભળો રે;
આપણે એટલો હશે સંબંધ, અહિથિ પાછાં વળો રે.
જ્યારે અણઘટતું કિધું અમે, પંખિણિ સાંભળો રે;
અને વારી રાખ્યો નહિ તમે, અહિથિ પાછાં વળો રે.
આપણે વસવું વૃક્ષે વ્યોમ, પંખિણિ સાંભળો રે;
મેં નિદ્રા કીધી ભોમ, અહિથિ પાછાં વળો રે.
જે કોઈ થાશે સ્થાનકભ્રષ્ટ, પંખિણિ સાંભળો રે;
મારી પેઠે પામશે કષ્ટ, અહિથિ પાછાં વળો રે.
સઉને દેઉછું શીખામણ, પંખિણિ સાંભળો રે;
તમે ધરણિ ન મૂકશો ચરણ, અહિથિ પાછાં વળો રે;
એમ કહેતો સ્ત્રિને ભરથાર, પંખિણિ સાંભળો રે;
દેખિ નળે કિધો વિચાર, અહિથિ પાછાં વળો રે;
પંખિ સઉ પામેછે રોષ, પંખિણિ સાંભળો રે;
એમાં હુંને દેછે સઉ દોષ, અહિથિ પાછાં વળો રે;
તમે હંસ ધરો વિશ્વાસ, પંખિણિ સાંભળો રે;
હું તો નહિ કરવાનો નાશ, અહિથિ પાછાં વળો રે;

વલણ.

નહિ કરવાનો નાશ હું, એવી વાણી નળે કહ્ .
[illegible]

કડવું ૮ મું. રાગમારૂ.

મનુષ્યની પેરે પંખિ બોલ્યો, મને મૂકી દ્યો એકવાર;
પ્રાણદાન આપે મુજને તો, કાંઈ કરિશ ઉપકાર.
મૂક્ય મને સઉ રૂદન કરેછે, આ મારી સુંદરી;
આસના વાસના કરૂં એમની, આવિશ તુજકને ફરી-
વચન શુણીને વિસ્મય પામ્યો, અલ્યા નહીં હું ચૂકું;
રૂપ ને વાણી બે ગુણ તુજમાં, મરતાં લગિ નહિ મૂકું.
હંસ કહે વિશ્વાસ આણો, અમો બ્રહ્માનાં વાહન;
આકાશ અવની એકથાય તોય, મિથ્યા ન બોલું વચન.
નળ કહે હું વિરસેન-સૂત છું, નૈષધ મારૂં ગામ;
દેશપતી ક્ષત્રી હું કેવળ, નળરાજા એવું નામ.
હુંથી કાંઈ વિઘ્ન નહિ થાયે, પ્રાણનિ પેરે પાળું;
અમો રાજવંશીને રૂડું લાગે, તારૂં બોલ્યું રઢિયાળું.
ખટપટ ટાળ્ય તું મરણની, રખે આણતો મન શોક;
એવું જાણિને રહો અમ પાસે, જવાની આશા ફોક.
પક્ષી કહે પુણ્યશ્લોકજી, મારિ માતા રોઈ મરશે;
હું એકલો છું તેહને, તે કોને જોઈને, ઠરશે.
એક સહસ્ત્ર રૂએછે નારી, ત્રણ્ય છે પટરાણી;
તતક્ષણ તજશે પ્રાણ તે સઉ, મારૂં બંધન જાણી.
વાલી સ્ત્રીયે પુત્ર પ્રસવ્યોછે, તેનું મુખ નથિ જોયું;
અરે નળરાજા હું રાંકનું, તેં સુતનું સુખડું ખોયું.
આપણ બન્યો મીત્ર થયા, તેના સુર્ય દેવતા સાખી;
રૌરવ નરકે હું પડું જો, નવ પાળું વાચા ભાખી.
ગુરૂદ્રોહી ને મિત્રદ્રોહી, તેનું પાતક મુજને;
જો નારીને મળિ આવીને, શિર ન નમાવું તુજને.
ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય કરિને નળ બોલ્યો, હું મુકુંછું નિરધાર;
તું જાણે પરમેશ્વર જાણે, સમતણો વિચાર.
પ્રતિજ્ઞા માટે મૂકુંછું, મળવા તારી નાર;

એવું કહિને પંખી મૂકયો, તે ઉડી ગયો આકાશ;
રૂદન ન કરશો એમ કહેતો, આવ્યો પ્રેમદા પાસ.
સમાચાર કહ્યો શામાને, સમજાવી સર્વ સુંદરી;
સંતોષી નારીને આવ્યો, નળકને પાછો ફરી.
જેમ કો અંધ આનંદ પામે, ફરિ આવે લોચન;
તેમ રાયનું હંસ દેખીને, હરખ્યું અતિશે મન.
ભૂપ કહે આ કાળ વિષે, તું પંખી બહુ સત્યવંત;
પ્રતિજ્ઞા પાળી પોતાની, તને વાલા હશે ભગવંત.
હંસ કહે હો ભૂપતી, સાંભળો મારા મિત્ર;
બોલ્યું વાકચ ન પાળિયે, કાગ કરતાં શો અંત્ર.

વળણ.

અંતર શો અમો કાગ કરતાં, જુઓ અમારી પેર;
પછે હંસ સાથે અશ્વે બેશી, નળરાય આવ્યો ઘેર રે.

કડવું ૯ મું. રાગ દેશાખ.

નળરાય મંદિર આવીયા, શુભ હંસ સાથે લાવીયા;
સેના સગળી સામી જાય, દેખિ હંસને વિસ્મય થાય.
એણિ પેરે પુછે પ્રધાન, આ વસ્તુ કયાં પામ્યા રાજાન;
નળ કહે સરોવર માન, ત્યાંથિ મુજને આપ્યો ભગવાન.
એ તો મારો થયોછે વીર, એવું કહિ આવ્યો મંદીર;
કિધું કનકતણું પિંજર, હંસને રહેવાનું ઘર.
એકઠા બેશિ બન્યો જમે, ઘૃત ક્રીડા તે રસિયા રમે;
અન્યો અન્ય કાઢી લે તંબોળ, મુખે વાણિ બોલે કલ્લોલ.
હંસ વીના ન ચાલે ઘડી, પ્રેમ રેણશું પ્રીતડિ જડી;
અશોક વાડીમાં એકવાર, બેઠા બન્યો ગુણ-ભંડાર.
હંસે વાત વિરહની કરી, નળને દમયંતી સાંભરી;
રૂમો ભીંજયો અકસ્માત, તેણે કીધો આંસૂ પાત.
હંસ પૂછે હો મારા વીર, તારે લોચન કાં વહે નીર;
નળ કહે શું પૂછે મને, એટલિ સૂજ શું નહિ હોય તને.
પરણ્યા કુંવારા ન જાણ્યા અમો, ઘરમાં ભાભી દીઠી તમો;

કુંવારા નવ જાણું માટ, શું પૃથિવિમાં કન્યાનો ડાટ;
પોતાની પાંખે લોહ્યું જળ, હંસે રોતો રાખ્યો નળ.
મરકલડું કરી મહિપતી, મિત્ર શું બોલ્યો વીનતી;
જે દહાડે મેં તમને ગ્રહ્યા, તે બોલ શું વિસરી ગયા.
તેં કહ્યું મુકો એકવાર, હું કાંઈક કરિશ ઉપકાર;
એ બોલ ક્યારે પાળશો, મોહું દુઃખ ક્યારે ટાળશો.
વળતો હંસ કહે મહારાજ, હું સરખું કાંઈ સોંપો કાજ;
મહા કઠણ જો કારજ હશે, તે હું સેવકથી સઉ થશે.
નળ કહે તમો કરો સર્વેથી, મારી જીભ ઉપડતી નથી;
કપરૂં કામ મેં ક્યમ દેવાય, કદાપી થાય કે નવ થાય.
ન થાય તો નવ પામશો ખેદ, લાજશો નહિ ઘેર આવજો વેદ;
હંસ કહે અમથો નહિ વળું, હું રિસાવાનું નહિ પૂતળું.
ચૌદ લોકમાં ગયાની ગત્ય, તારૂં કારજ થાશે સત્ય;
નળ કહે હો પંખી જન, કાયા સોનાની ચાંચ રતન.
એવી તમારી દીસે કાય, ક્યાંથી વર પામ્યા તમે ભાય;
હંસ કહે સાંભળિયે નળ, સરોવરમાં સોનાનાં કમળ.
અમારે ભોજન કરવું તેહ, જેવું જમિયે તેવી દેહ;
પાળ પગથિયે જડ્યાં રતન, ત્યાં ચાંચ ઘસુ પંખિજન.
તેની વળગી છે રેખાય, માટે રત્ન જડિત ચંચાય;
હવે ન પૂછશો આડિ વાત, કામ શું છે કહોને ભ્રાત.
નળ કહે વિદર્ભા દેશ, કુંતલપૂર ભિમક નરેશ;
તેને દમયંતી દીકરી, કારણ રૂપે તે અવતરી.

વળણ.

અવતરી તે કારણ રૂપે. વણ દીઠે મોહ થયો મને;
તે નારિનો વિવા મેળવો, હું માગુંછું તમ કને.

કડવું ૧૦ મું. રાગ રામગ્રી.

હરખી બોલ્યો વિહંગમ વાણી જી, એ શું માગ્યું ભાર બહુ આણી જી;

ઢાળ.

માગિ માગિ ને શું રે માગ્યું, દમયંતી એક નારી;
દેવ કન્યા આણી આપં તો [illegible]

વિદ્યાધરી ને ગાંધ્રવી, તે હોય રૂપ-નિધાન;
તે નારીના રૂપ આગળ, દમયંતિ મુકે માન.
કોટિ મુગધા પરણાવું, પદમની ગોરવ ગાત્ર:
તેની કાંતિ આગળ દીસે, દમયંતિ દાસી માત્ર.
અતળ વિતળ સુતળ તળાતળ, રસાતળ પાતાળ;
ત્યાં પેશી નાગ કન્યા કહે તો, આણી આપું ભૂપાળ.
નળ કહે હું સફળ કન્યા, પામ્યો પંખીરાય;
કોટિ કારજ તેં કર્યાં, મેળવ વૈદર્ભિ વિવાય.
એક માસનો વાયદો કરિ, ઉડ્યો હંસ સુજાણ:
નળ કહે મને ત્રીશ દહાડા, ત્રીશ જુગ પરમાણ.
આઠ દિવસની અવધ્ય કરીને, કહેતો ગયો ગુણવાન;
પીઠી ચોળજો નળરાજા તમે, તત્પર કરજો જાન.
ભૂપ કહે આ પ્રાણ તે, હંસ નામે કહેવાય:
હુંતો તું વિના એવો સૂનો, જેમ પ્રાણ વોણી કાય.
એવું જાણી વિલંબ જો કરો, રખે પથનો સ્નેહ;
અવધ્ય ટળશે આવ્યાની તો, પડશે મારો દેહ.
વિશ્વાસ આપી વીરને, પછે પરવર્યો ખગેશ;
થોડે દહાડે આવિયો, વૈદર્ભ કેરે દેશ.
ભિમકરાયના ઘરનિ વાડી, ત્યાં દમયંતીનું ધામ:
તે વાડીમાં હંસે આવી, લીધું નળનું નામ.
ચંદ્રમા તે માથે આવ્યો, છે પુન્યમ મધ્યજામની;
સખી સાથે દ્યુત રમતી, છે દમયંતી ભામની.
તેણે સમે હંસે આવી, વખાણ્યો નળ રાજન:
શબ્દ સુંદર સાંભળી, શામાએ ધરિઓ કાન.
હરિવદનીએ હંસ જોયો, બેઠો ચંપક છોડ;
આ શું સોનાનું સાવજહું, થયો ઝાલવાનો કોડ.
શોભતું ને બોલતું, નળનું કરે વખાણ:
એ પંખિ કર ચડે નહીં તો, તજું મારા પ્રાણ.
અબળા તે હેઠી ઉતરી, કાઢ્યાં ઝાંઝર અંતરિયા
હંસે દીઠી કામની ત્યારે. બેઠો નીચી ડાળ

આડી અવળી દોડે અબળા, ઝાલવાને ઉપાય;
હાથમાંથી હંસ નાસે, ચપળ નવ ઝલાય.
પંખિ કહે રે પ્રેમદા, અમો કમળના રહેનાર;
મને નળ વિણ કોઈ ન ઝાલે, તું કોણ ઝાલણહાર.

વળણ.

તું કોણ ઝાલણહાર મૂરખ, તને ક્યાંથી નળની સુધ્ય;
વચન શુણીને વિનતાયે કરિ, ઝાલવાની બુધ્ય રે.

કડવું ૧૧ મું. રાગ મારૂ.

ચતુર ભીમકની કુંમારી, તેણે અકળિત વાત વિચારી
નથિ હંસ દેતો મને સાવા, પણ નહિ દેઉં એને જાવા.
પંખી ધીરે કમળને કાજે, મને હાથ આપ્યા મહારાજે;
જોગવાઈ જગદીશે મેળી, મારી કમળ જેવી હાથેળી.
શરીર સઘળું કયાં સંતાડું, પાણ પંકજ એને દેખાડું;
પોતાનાં વસ્ત્ર દાસીને પેહેરાવી, બેઠી ચેહેબચામાં આવી.
માથે મુકયું પલાશનું પાન, વિકાશિ હાથેળિ કમળ સમાન;
મંધ્યે મુકયું જાંબૂનું ફળ, જાણે ભમર લેછે પરિમળ.
પોતે નાસિકાયે ગણગણતી, ભામા ભમરની પેરે ભણતી;
હંસે હરિવદનીને જાણી, નહિ પંકજ પ્રેમદાનો પાણી.
જઈ બેસું થઈ અજ્ઞાન, પરણાવવો નળ રાજાન;
આનંદ આણિ અંબુજભણિ ચાલ્યો, બેસતામાં અબળાએ ઝાલ્યો.
દમયંતિ કહે ઉડિ કાં ન નાઠો, અલ્યા ગારૂવો થઇ શું ગાઠો;
મને દોડાવિ કીધી દુઃખી, મુઆ તેં મને નહિ ઓળખી.
તોય અવગુણ નહીં વિચારૂં, બાપના સમ જો નહિ મારૂં;
હંસ કહે શું જાઓછો ફૂલી, નથિ બેઠો હું ભરમે ભૂલી.
હુંમાં પરાક્રમ છે અતિઘણું, ચંચપ્રહારે હાથેળિ હણું;
દમયંતિ કહે હંસ ભાઈ, તારે મારે થઇ મિત્રાઇ.
અન્યો અન્યે બોલ ત્યાં દીધો, હાથથી મુકી ખોળે લીધો;
તમે વખાણ કીધું સબળ, તે ભૈયા કોણ છે નળ,
તેનાં કોણ દેશ માત તાત, તેની કહો વિસ્તારીને વાત.

નળના ગુણ બ્રહ્મસભામાં ભણાય, નળ વિષ્ણુ આગળ વખણાય;
એ લૈયા મોટા ચતુર સુજાણ, તે હું નળનું કરૂંછું વખાણ.
નળ દીઠો નહીં તે રોઝ, સાંભળ્યો નહિ તે પખડોજ;
નવ જોયો તેનાં નેન કેવાં, મોર-પીછ ચાંદલા જેવાં.
એટલામાં તો ચિત હરિ લીધું, મન મહિલાનું વિવ્હળ કીધું;
એહુ કર જોડી દમયંતી, હંસને પાયે નમયંતી.
હું તો પૂછુંછું બીતી બીતી, નળનિ કથા કહો અથ ઇતી;
છે બાળ વૃદ્ધ જોબન દામ, શે પ્રકારે ધર્યું નળ નામ.
તમે આવડો જીભે વરણ્યો, તે છે કુંવારો કે પરણ્યો;
એવાં વચન તેનાં સાંભળી, ત્યારે હંસ બોલ્યો કળકળી.
નળ છે કુંવારો નથિ કન્યા, મોટો બ્રહ્માનો છે અન્યા;
અમો કોટિક નારી નરખી, નથિ નળને પરણવા સરખી.
એક વાર બ્રહ્માયે શું કરિયું, સકળ તેજનું પાત્રજ ભરિયું;
તે તેજનો ઘડ્યો નળરાય, રજ વાધિ પાત્રને માંય.
તેહની એક થપોલિ હવી, તેનો આકાશે કીધો રવી;
સાંજે વહાણે નળ નીસરે, તેજવંત તે વનમાં ફરે.
સૂર્ય બિહિતો જાંખી કાઢે કોર, સાંજે વહાણે ટાઢે પહોર;
ઘરમાં અદૃષ્ટ થાય રાજાન, ત્યારે નિશ્ચે તપે મધ્યાન.

વળણ.

મધ્યાને નળ જાય ઘરમાં, માટે સુરજ તપે ઘણું;
હંસ કહે હો દમયંતી શું. વખાણ કરૂં તે નળતણું.

કડવું ૧૨ સું. રાગ જેતશ્રીની દેશી.

હંસ ભણે હો ભામની, બ્રહ્માંડ ત્રણ જોયાં સહી;
પણ નળનિ જોડે મીઠવું, એવો મહિતળમાં કોઇ નહીં.
જુગમ રવિસુત રૂપ આગળ, જાય નાંખી વાટ;
ગંભીરતાયે વરણવું પણ, અરણવમાં ખારાટ; તુલના કો નહીં.
શીતળતાયે શશી હાર્યો, મૂકિ કળા પામ્યો કષ્ટ;
તેજથકો આદિત્ય હાર્યો, ફરેછે મેરૂને પૃષ્ટ; તુલના કો નહીં.
ઐશ્વિરયુધથી ઇંદ્ર હાર્યો, કરે ઉપાય તે લાખ;
નળ અ ળ ની મા ગે. તે મહાદેવ ચે ગખ-ત્સ ઓ નહ

નૈષધરાયના રૂપ આગળ, દેવને થઈ ચિંતાય;
રખે આપણિ સ્ત્રિયો વરે નળને, સર્વે માંડી રક્ષાય તુલના કો નહીં.
લક્ષ્મીનું મન ચંચળ જાણી, વિષ્ણુ મન વિમાસે;
પ્રેમદાને લેઈ પાણિમાં પેઠા, બેઠા શેષને વાંસે; તુલના કો નહીં.
હીમસુતાને હર લેઈ નાઠા, ગયા ગૂફામાંય;
સહસ્ર આંખ્ય ઇંદ્રે કરી, કરવા નારીની રક્ષાય; તુલના કો નહીં.
સિદ્ધિ બુદ્ધિને ધીરે નહીં, રાખે ગણપતિ અહોનિશ પાસ;
ઋષિપત્નીને ઋષિ લેઈ નાઠા, જઈ રહ્યા વનવાસ; તુલના કો નહીં.
પાતાળમાં લેઈ પદમનીને, વશિયા વરૂણ તે ભૂપ;
સ્વાહાને સાચવવા વન્હિયે, ધર્યા અડતાળિસ રૂપ; તુલના કો નહીં.
ચંદ્ર ને સૂરજ નાઠા ફરે છે, રખે વરતી નારિ;
નારદજી આગળથી ચેત્યા, માટે રહ્યા બ્રહ્મચારિ; તુલના કો નહીં.
હંસ ભણે હો ભામની, એમ સઉએ શામા સંતાડી;
નળના વપુના વાનથી, સર્વે સૃષ્ટિ કષ્ટ પમાડી; તુલના કો નહીં.
પૂરૂષને અદેખાઈનું બળવું, નારીને દહે કામ;
અનળ પ્રગટ્યો. સર્વને, માટે નળ ધરાવ્યું નામ; તુલના કો નહીં.
જપતપ તીરથ જેણિયે કર્યાં હશે, સેવ્યો હિમ પર્વત;
તે નારી નળને પરણશે, કાશિયે મુકાવ્યું કરવત; તુલના કો નહીં.
બ્રહ્માજીની સૃષ્ટિ માંહે, ન મળે જાચક રૂપ;
નળને રૂપે દરિદ્ર છેદ્યાં, ભિક્ષુક કીધા ભૂપ; તુલના કો નહીં.
ત્યારે દીન થઈ દમયતિ બોલિ, નિર્મળ નળ ભૂપાળ;
જ્યમ ત્યમ કરતાં મારૂં ભાઈ, મેળવો વેવીશાળ; તુલના કો નહીં.
હંસ કહે એ ફોગટ ફાંફાં, વામણો ઇછે આંબા-ફળ;
તેમજ તુજને ઇછા થઈ, ભરથાર પામવા નળ; તુલના કો નહીં.
હજાર હંસ ફરે મુજ સરખા, નળરાજાના દૂત;
એપ કરી પરણાવિયે અંતે, તૂજ સરીખું ભૂત; તુલના કો નહીં.
વચન શુણી વિહંગમનાં, અબળાયે મૂક્યો અહંકાર;
ભુંડા એમ શું મુજને નિંદે છે, આપણે મિત્રાચાર; તુલના કો નહીં.
સ્નેહ છે સત્યકૃત્યનો, એમ વેદ વદે છે ન્યાય;
વે . ણી ગાવ્ય નળને, લાગ તારે પાય; તુલના કો નહીં.

વળણ.

પાય લાગું ને નળ માગું, હું આવી તારે શરણ;
નહિ તો પ્રાણ મારા જશે, પંડ પડશે ધરણ રે.

કડવું ૧૩ મું. રાગ વેરાડી.

હંસ ભણે હો ભગની મારી, ભીમકરાજ કુમારી;
નિશ્ચે નળ તુજને પરણાવું, મને દયા આવેછે તારી; હંસ ભણે.
અમો મળ્યાને પ્રાણ આપિયે, પૂરિયે મનની આશ;
તારો મોહ લગાડું નળને, નાંખિ ઉચા નીચા પાશ; હંસ ભણે.
એક જડીબુટિ સુંઘાડું નળને, તતક્ષણ થાશે ઘેલો;
આકૂરો આવી રહેશે ઉભો, વેલો સરવથી પેહેલો, હંસ ભણે.
નળને તું નિરધાર પરણજે, એ મારો સંકેત;
રખે તું ત્યાર પેહેલી પરણે, ત્યારે હું થાઉ ફજેત; હંસ ભણે.
આવશે નળનાં રૂપ ધરીને, છે દેવ મોટા ઘાતી;
વણ તપાસે રખે વરતી, ડાહી થઇને વહાતી; હંસ ભણે.
નળ અમરમાં વેરો શો છે, ઓળખાવું તે વેપ;
દેવ રહેશે અન્તરિક્ષ ઉભા, ન મળે મેષોનમેષ; હંસ ભણે.
સ્વયંવર તું ઘેર રચાવે, વળિ કરજે એક વાનું;
તારો તાત તે નોતરૂં મોકલશે, તું પત્ર લખજે છાનું; હંસ ભણે.
હંસરાયનાં વચનશુણીને, વામા કરેરે વિદાય;
જાઓ કહેતાં મારી જીભ કપાયે, ગયા વિના કામ ન થાય; હંસ ભણે.
હો રે વિહંગમ હોરે વિહંગમ, મારો વિરહનો વન્હિ સમાવો;
વિરસેનસુતને વીવા અરથે, વીરા વેલો લાવો; હો રે વિહંગમ.
તારા વોણી નળને વિજોગે, એ બે દુઃખ હું દુખાળી;
અન્ન ન ભાવે નીદ્રા ન આવે, મેળાપ તમારા ટાળી; હો રે વિહંગમ.
વિશ્વાસ આપિને વાત વિવાની, રખે જાતા વિસરી;
સ્વયંવરમાં નળ નહિ આવે તો, પ્રાણ જાસે નીસરી; હો રે વિહંગમ.
જો તમો નાથ આણી નહિ આપો, તો કોણ આપશે વળતું;
મોટું પુન્ય છે મનુષ્ય રાખ્યાનું, અનંગઅગ્નિથિ બળતું;
મારાં માત પિતાને ભાઈ, તેને લાજું કહેતી;

ગુહ્ય વાત તે મિત્રને કહિયે, વાલાંની હોય ચોરી;
વણ રોગે આ વપુની વેદના, તું હંસ જાણે મોરી; હો રે વિહંગ.
તારી આશા સુતરને તાંતણે, પ્રાણ રહેશે વળગી;
વીત્યા વાત મિથ્યા સાંભળતાં, દેહ થાશે પ્રાણથી અળગી, હો રે વિહંગ.
વિશ્વાસઘાતનું પાતક મોટું, તમો ડાહ્યાને શું કહિયે;
વૃદ્ધનિ વાત કરીને જાઓછો, નથિ કરિ નાને છૈયે; હોરે વિહંગ.
હંસ ભણે હો ભગની મારી, નિશ્ચ રહેજે વિશ્વાસે;
એવું કહીને ખગ ગયો, ઊડીને આકાશે; હો રે વિહંગ.
આવી ઊભો નળની પાસે, પૂછે વાત જે વીતી;
સમાચાર કહ્યો હંસે ત્યાં, નળને તે અથ ઇતી; હો રે વિહંગ.
પંખી કહે હો પુણ્યશ્લોકજી, બીજી વાત શી કરૂં;
દશ પાંચ દિવસમાં આવ્યું જાણજે, પરણવાનું નોતરૂં; હો રે વિહંગ.

વળણ.

નોતરૂં આવશે સ્વયંવરનું, હંસે વાત ભ્રાતને કહી;
વેવિશાળ મળ્યું દુત ફળ્યું, તેમાં કાંઈ સંદેહ નહીરે.

કડવું ૧૪ મું. રાગ મલારની દેશી.

બંન્યો મિત્રો મળીને બેઠા, પૂછે નળ ભૂપાળ જી;
વીર વિહંગમ કહોને વારતા, કયમ થયું વેવીશાળ જી;
નામ ઠામ ને ભુપ રૂપ ગુણ, ગોત્ર ને આચરણ જી;
સર્વાંગે સંપૂરણ શામા, માન્યું અન્તસકરણ જી.
કેમ ગયો કેમ દુત થયો તે, વાત કહો મને માંડીજી;
તે કન્યા કેમ બોલી તુજસાથે, લજ્જા મનની છાંડી જી;
પંખિ કહે સાંભળિયે સ્વામી, કન્યા વરણ વિવેક જી;
શેષ છેક પામે નહિ સ્તવતાં, શું કરૂં જીભ્યા એક જી;
કુન્દનપુર તે કુન્દન જેવું, જોતાં મોહ ઉપજાવે જી;
શું વૈકુંઠ આણ્યું પૃથ્વીમાં, અમરાપુરીને લજાવે જી.
ચારે વરણ ધરમને પાળે, ઇછે હરિયે કાંઈ કરતે જી;
સુખે નિંવૃત્તિ નિર્ભે પ્રજાને, આણ ભિમકની વરતે જી.
આનંદ ઉછવ વાજિત્ર વાજે, ઘેર ઘેર હરિની સેવા જી.

વિદ્યા મુકાવી નીશાચરની, તે શીખ્યા નીશાચર કામ જી;
જુગ્મ કપાટ વિજોગી પુરમાં, જુઆં રહે અષ્ટ જામ જી.
કર્મ ત્યાગ પારધિયે કીધો, ગુણકાએ ગ્રહી લજા જી;
ઉચાટ એક અધર્મિને ત્યાં, સકંપ ધ્રુજે ધ્વજા જી.
ભવન ભારે ભૂપ ભિમકનાં, તે ત્રણભુવન વ્યતિરેક જી;
ઘરની વાડી પરમ મનોહર, મધ્યે અવાસ છે એક જી.
સપ્ત ભોમ્ય તે વ્યોમ પ્રમાણે, ફરતી બારી જાળી જી;
દશ સહસ્ત્ર નારી આયુધ ધારી, કરે કન્યાની રખવાળી જી.
ચંદન ચંપક ચારોળી ને, વટ વાળો વેલડી જી;
ફનસ ફોફળ ને વળી શ્રીફળ, સાખ આંબા શેલડીજી.
બીલી કોઠી દ્રાખ દાડમડી, નારંગી ને નેત્ર જી;
અખોડ ખજૂર ને લવિંગ-લતા છે, ખારેકોનાં ખેત્રજી,
શીતળ જળ કમળ કેતકી, કુસુમ પૂરણ કુંજ જી;
મળિયાગર મોગરા માલતી, ત્યાં ભમર કરે છે ગુંજ જી.
વેલા વાલોળ પરવળના વળિ, શીતળ વાય સમીર જી;
રેણિયે પંખી વાણી બોલે, ડોલે ગેરગંભીર જી.
સાગ સીસમ સરગુવા સાદડી, તાળ ને તમાલ જી;
કણેર બાબચિ બદામ બદરી, જાવંત્રી જાયનાળ જી.
વાડ વાટિકા વેંક વળામણ, બોરસડી બીજોરી જી;
વેલડી સાહેલડી વળગી, હીંડે ગુણવંત ગોરી જી.
તે વનમાંહે હું ગયો ને, હવો હરખ પૂરણજી;
વૃક્ષ જૂથમાં પેઠો જઈને, ગુપત રહીને વરણ જી.
દાસી સર્વે થઇ નીદ્રાવશ, ઈંદુ આવ્યો માથે જી;
દમયંતિયે દ્યુત આરંભ્યું, સખી માધવી સાથે જી.
તે સમે મેં તમને વરણવ્યા, શામાયે ધરિયો શ્રવણ જી;
ઉઠી બાળા અટારિયે આવી, જોતી નેત્રની ક્ષણ જી.
પાસે દાસી બંન્યો રાખી, ચતુરાં ચોદશ ભાળે જી;

વળણ.

આ કાળે બોલી કોણ કરેછે, જુએ વનમાં ફરીફરી;
હંસ કહે હું હવો વિસ્મય, શું વખાણું એ સુંદરી રે.

કડવું ૧૫ મું. રાગ ધનાશ્રી.

ભૂપમેં દીઠી ગર્વ-ઘેલડી, સખી બે મધ્ય ઉભી અલબેલડી;
કદળી સ્થંભ જુગલ સાહેલડી, વચ્ચે વૈદર્ભી કનકની વેલડી,

ઢાળ.

વેલ જાણે હેમની, અવેવ-ફૂલે ફૂલી;
ચકિત ચિત થયું માહરૂં, ને ગયો દૂતત્વ ભૂલી.
સામસામાં રહ્યાં શોભે, વ્યોમ ભોમ્ય ને સોમ;
ઇંદુમાં બિંદુ બિરાજે, જાણે ઉડગણ ભોમ્ય.
ઉભે અમિનિધિ કીરણ પ્રગટ્યાં, કળા થઈ પ્રકાશ;
જ્યોતે જ્યોતથી સ્થંભ પ્રગટ્યો, શું એથી રહ્યો આકાશ.
કામનીનો પરિમળ બેહેકે, કળા શોભે લક્ષ;
શકે ધરાધર વાસ લેવા, ચડ્યો ચંદન-વૃક્ષ.
કુરંગ મીનની ચપળતા, શું ખંજન ગાલે પડિયાં;
નેત્ર અણિ અગ્રે શ્રવણ વીંધ્યા, સોય થઈ નીમડિયાં.
શકે નેત્રખેત્ર છે મોહનું, ડોડાળાં અંબૂજ;
ભ્રુવ શરાસન દૃષ્ટિશર, હાવ ભાવ બે ભૂજ.
ગળસ્થળ નારંગ ફળશા, આદિત્ય ઇંદુ અકોટી;
અધર પ્રવાળી દંત કનક રેખા, જીભા જાણે કસોટી.
કીર-આનન પર શ્રીખંડ શોભે, કોયલ બોલે અણછતી;
વન લતા પર પંખી બેઠો, નવ રહેવાયું મારી વતી.
અધર રસ પર શ્વેત બિંદુ, મેં જાણ્યું કરૂં ગ્રાસ;
ઉદર સર આભરણ અંબુજ, જઈને પૂરૂં વાસ.
નાભી નીકટ મેખળા, રહે ગમન સાથ અમારો;
રોમાવળિ દ્રુમ કુચ ટોડા, ઉરમંડળ શું ઉવારો.
અંગ રંગ તરંગ યૌવન, જોતાં તૃપ્ત ન થઈએ;

કુચ-ભૂષણુ કદળીઉપરે, શબ્દ તેનો ઊઠે;
નઓલે પંચો પણુ પ્રહાર થાતે, લાગ્યો યૌવન પુંઠે.
સ્કંધ વદન તે કદળી સરખા, ખટ તો યજતો એ પાખે;
સુધ બુધ્ય નવ રહી મારી, હું ઓલી ઉઠ્યો અભિલાખે.
વદી વાણી વ્યોમચરની, પડ્યો મુરછા ખાઈ;
હાટક રૂપ દેખી સખિ સાથે, મુજને ગ્રહવા ધાઈ.
મોહ-વારૂણી પી પડ્યો, કન્યાગ્રે ગ્રહ્યો આવી;
ભુજ અંબુજ મેં પણુ ભેધાં, તોયે મન નવ લાવી.
નાત ગામ ને નામ પૂછ્યું, સ્વામી તારો કૂણુ;
રટણુ રસનાયે કરે બાધી, એવો વરણુ નિપૂણુ.
સ્વામી નળ ને વરણુન નળનું, દૂત નળનો હુંય;
ગિરિ તરૂવર કે ધાતુ ફળ કે, કુસુમ નળ તે શુંય.
પ્રાણુ નળ કે ઉદર નળ, કે જળ નળ ગૃહનો;
રહે તુજ મળ્યો કાંતિ કમળે, એ વરણુ તેની દેહનો.
પર અગ્ર વૃશ્ચિક આંકડો, ભેદું નિજ ભૂતળ;
શકે તારા નાથનિ એવી, કાયા છે કોમળ.
શબ્દ શુણિ શાભાતણો, હું સહિ રહ્યો તે કાળે;
તમ પ્રતાપે તારૂણીને, મેં નાંખી મોહ-જાળે.
અમૃત-ઘટ થાયે જો ઊણો, અમર પાન જ્યારે કરે;
વૈદર્ભીની વાણી સુધા જાણી, લેઈ કુંભ પૂરો ભરે.
વિનતા વદન વિધિયે કીધું, સાર શશીનું લીધું;
નક્ષત્ર નાથને લાંછન ભાસે, કલંક લાગટ કીધું.
ગ્રહેશ ને શરવરીપતિ તે, ગોપ્ય ઉભા ફરે;
વૈદર્ભીના, વક્ત્ર આગળ, અમર તે આરતી કરે.
કુચ સમુહની રાવ કરવા, વિધિ કને કળાધર ગયો;
કર અધર ચંદ્ર કાઢ્યો ઠેશે, તે અધાપી અંતરિક્ષ રહ્યો.
સંસાર સર્વનું સાર લીધું, દિવ્ય દેહડી થવા;
ઘડિ દમયંતી ને ભુજ ખંખેર્યા, તેના તો તારા હવા.
જગ્ન જાગ ને ધર્મ ધ્યાન તીરથ, કીધાં હશે સમસ્ત;

ભાગ્ય ભૂપ એ તમ તણું, જે વશ વૈદરભી વળી;
વેવિશાળ મળ્યું ને દૂત ફળ્યું, નવ શકે તેનું મન ચળી.
કાલ આમંત્રણ આવશે, તમે કરો તતપર જાન;
એ વાત નિશ્ચે જાણજો, તેના સાક્ષિ શ્રીભગવાન.
આનંદ નળ પામ્યો ઘણો, પણ સ્વપ્ના સરખું ભાસે;
વિશ્વાસ મન નથી આવતો, જે વીવા કેઈ પેરે થાશે

વળણ.

થાશે સંબંધ ભિમક સુતાનો, એ આશ્ચર્ય મોહું સર્વથા;
કહે પ્રેમાનંદ કહું હવે, દમયંતીતણી કથા.

કડવું ૧૬ સું. રાગ ગોડી.

હંસ વળાવિને વળી વિનતા, જ્યાં પોતાનું ધામ;
દમવા લાગ્યો દમયંતીને, નળના વિરહનો કામ.
વખાણ બાણ શામાને વાગ્યાં, પંખી ગયો મોહ મેલી;
રોમેરોમે વન્હિ પ્રગટ્યો, લાગી તાલાવેલી.
ઘડિયે ઘરથી બહાર નિસરે, બેસે જઇને અટાળી;
ચંદ્રકિરણ અગનીથી અદકા, મારશે મુજને બાળી.
વણ પરણ્યાને વ્યાકુળ કરવા, વ્યોમ વસ્યો છે પાપી;
શું કહિયે કમળાપતિને રાહુનું, મસ્તક નાંખ્યું કાપી.
સિંહિકા-સુતને શરીર હોત તો, મુજને ચિંતા થોડી;
સુધાકરને ગળત પેટમાં, બળી થાત રાખોડી.
જળપાત્ર વિષે ઇંદુ બિંબ દીઠું, સખીને કીધી સાન;
લાવ્ય ભોગળ રિપુને મારૂં, પ્રહારે પિષ્ટ સમાન.
એમ કરતાં પ્રાતઃકાળ થયો, તારૂણિને આવ્યો તાવ;
અન્ન ન ભાવે નીદ્રા ન આવે, વાતતણો નહિ ભાવ.
અગ્નિના તણખા સરખા લાગે, ટાઢક ચરચે જેહ;
વાયુ વ્યાધના બાણ સરીખો, નિસરે સોંસરો દેહ.
દુખતું જાણી આવી રાણી, જોયું વસ્ત્ર ઉઘાડી;
ચુંબન કરિને પૂછે માતા, શું દુખ છે તને માડી.
લાડકવાઈ ક્યાંથકિ જીવે, છે કર્મ અમારાં દોખી;

પરણ્યાનો ઓરિયો નવ વીત્યો, જાત સાસરે સમોતી;
રજ દીકરી ક્યાંથી જીવે, ત્રણ ભાઇનિ બેહેન પનોતી.
આવડો તાવ તે તારૂણિને શો, દૈવને ઘેર વળ્યો ડાટ;
કહે કુંવરી અંતરની આપદા, અમને થાય ઉચાટ.
મુખ મરડી દમયંતી બોલી, ઘરડાં માણસ નઠોર;
પરણ્યાં કુંવારા કાંઇ ન પ્રીછે ફોગટ કરવો સોર.
હું સમાણી જાય સાસરે, તેના જોને ભોગ;
તેની પેરે મારે થાશે, આફુરો જાશે રોગ.
વચન શુણીને સમજ્યાં રાણી, પુત્રી થઈ પરણનારી;
ભામનિયે જઇ કહ્યું ભિમકને, ક્યાં લગી રાખશો કુંવારી.
વહાણું વાયને આવે દૂખવા, જો જીવે આ બાળકી;
કોને ભાગ્યે કાળથી ઉગરે, પરણાવિ કરો પારકી.
દીકરી માણસ મોટું થાય ત્યારે, પીયરમાં ન શોહાય;
સ્વયંવર કરિને પરણાવો, જ્યાં એની ઇછાય.
રાયે પુત્ર પોતાના તેડ્યા, કહ્યું બેહેનને પરણાવો;
દેશ દેશતણા રાજાને, દૂત મોકલિ તેડાવો.
અન્ન ધન તૃણની સામગ્રી, મંડપ મોટો રચાવો;
ધવળ મંગળ ગીત નેફેરી, અપસરાઓ નચાવો.
સ્વયંવરની સામગ્રી માંડી, મળ્યા મોટા રાજાન;
નળને તેડવા ભિમકે મોકલ્યો, સુદેવ નામ પ્રધાન.

વલણ.

પ્રધાનને નૈષધ મોકલ્યો, હંસે કર્યું હતું વખાણ;
દમયંતીયે પત્ર પાઠવ્યું, વાંચી નળે દીધાં માન રે.

કડવું ૧૭ મું. રાગ સારંગ.

આવી સુદેવે આપ્યો કાગળ, હૃદયે ચાંપિને વાંચે નળ;
સ્વસ્તિ શ્રીનૈષધપુર ગામ, પુણ્યશ્લોકજિ પુણ્યવંત નામ.
છે કાલાવાલાનિ કંકોતરી, લખિતં દમયંતિ કિંકરી;
અહિયાં આવી ગયા ખગપત્ય, કહે વાત તે માનજો સ
મેં તો તમને સમર્પ્યું ગાત્ર, સ્વયંવર તો નિમિત માત્ર
મીન નીર જેવી ... મારા મનમાં રાખજો કિ

વાંચિ પત્ર ને હરખ્યો નળ, તતપર કીધું જાનનું દળ;
અતિ શીઘ્ર સાંચરિયો રાય, શુકનેમળી સવછી ગાય.
કુરંગ કુરંગણીની સાથ, આગળ ઉતર્યા તે દક્ષિણ હાથ;
હંસ ભણે ભલાં શુકન, તું દમયંતીપામે રાજન.
વિદર્ભ જઇને સિધ કીજીએ, મને આજ્ઞા હવે દીજીએ;
વળિ કો સમે આવિશ રાજન, તું છે મારો પ્રાણજીવન.
ભાઈ તુજને કહું વીનતી, દ્યૂત ના રમશો નૈષધપતિ;
નવ કરશો સ્ત્રિનો વિશ્વાસ, એ એ થકી થાય વિનાશ;
ચાલ્યો ખગપતિ વિનતી કરી, નળરાજાએ આંખડી ભરી;
હંસ કહે સાંભળ રાજન, એમ કરિયે ન કાચું મન.
માત પિતા સુત બાંધવ જેહ, સર્વે વેર-સંબંધે મળ્યું તેહ;
તારે કાજે મેં રાજા એહ, ખગપતિનો ધાર્યો દેહ.
હું છું બ્રાહ્મણ ને તું ભીલરાય, પૂર્વ જન્મની કહું કથાય;
મારા ઘરમાં હું દુખિયો થયો, કાશિ કરવત મૂકાવા ગયો.
એવો સમો મનમાં ધરી, ચાલ્યો વનમાં સમર્યા હરી;
અઘોર વનમાં ભૂલો પડ્યો, તારે સ્થાનક આવી ચડ્યો.
તેવામાંહે રજની થઇ, દ્વાદશ કોશમાં વસ્તી નહી,
તેવા વનમાંહિ રહેતો તુંય, ત્યાં આવીને ચડિયો હુંય.
તારે સ્થાનકે આવી રહ્યો. ત્યાં તું પણ ચિંતાતુર થયો;
મારી આગતા સ્વાગતા કરી, પણ સૂવાનિ ચિંતા ધરી.
નહાનિ હતી ગૂફા છેક, આવ્યું માણુસ માય ન એક;
તારી સાધવી નારિ સુજાણ, મારૂં આસન કર્યું નિર્વાણ.
તું તો વીરા બાહર રહિયો, રાક્ષસ આવિ તને મારયો;
માંસ ચરણ હસ્ત હેઠે રહ્યું, નવ જાણું તેનું શું થયું.
તારી સ્ત્રીએ તજ્યો ત્યાં પ્રાણ, કાષ્ઠ ભક્ષ કરી નિરવાણ;
મરતાં એવું બોલી સતી, એજ વર દેજો કમળાપતિ.
એવું જ્યારે સ્ત્રી બોલી વચન, ત્યારે મેં વિચાર્યું મન;
શું જીવું હત્યા બે કરી, એને તું મેળવજે હરી.
એવું કહિને હું તેવાર, પડ્યો બળતા અગ્નિમોઝાર;
તે માટે પંખી અવતાર. લીધો નૈષધમાં આવાર.

એવો બોલ ખગપતિયે કહ્યો, શીર નામિને ઉભો રહ્યો;
આજ્ઞા આપો તો તતપર થાઉં, અમો અમારે સ્થાનક જાઉં.
એવી વિનતી હંસે કરી, નળરાયે આંખડિ ભરી;
એ શું બોલ્યો તું મારા વીર, તારા વીના ધરૂં કેમ ધીર.
આપ્યું તેં મને પ્રાણનું દાન, તું છે મારા બન્ધુ સમાન;
હંસ કહે, તેં ખરૂં કહ્યું વીર. પણ સાંભળ પરમ સુધીર.
તારૂં રૂણ છુટયો હું ભ્રાત, હવે રહેવાની કરિશ ન વાત;
એમ કહિને ઉડ્યો આકાશ, ત્યારે નળે મુક્યો નિશ્વાસ.
નળ પહોંચ્યો જ્યાં વૈદર્ભદેશ, મળ્યા મોટા મોટા નરેશ;
ચોફેર વશાનાં ધામ, જેટલા રાજા તેટલાં ગામ.
સાગર મધ્યે નાવડું જેમ, ભ્રમક-નગરી તો દીસે તેમ
ગજદળ હયદળ ને માનવ, અન્ન મોંઘું થયું છે સરવ.
રસ કસ સામું નવ જોવાય, તૃણ જળ તે ટાંકે તોળાય;
રાંક જનની ચાલે અરજ ના, માગ્યાં મૂલ આપે ગરજના.
ભિમક લેછે સરવનો તપાસ. જે જોઈએ તે ફેરવે દાસ;
નગર ભરિયું છે ખચખચી, રાયે મંડપ રચના રચી.
હિંડોળાખાટ બાંધી બારણે. કદળિ સ્થંભ રોપ્યા બારણે;
ચિત્રામણ ચીતરિયાં ભીત, નાના પ્રકારની વિધિ રીત.
મંડપ લીંપ્યો કનકની ગાર. સામસામી આસનની હાર;
જેને જ્યાં બેસવાનો ઠામ, આસન ઊપર લખિયાં નામ,
એ કથા એટલેથી રહી, એક વારતા બીજી થઈ;
નારદને કળહુની ટેવ, ગયા સ્વર્ગે જ્યાં બેઠા દેવ.
પૂજ્યા અરચ્યા પ્રીતે અપાર, એક ઇંદ્રે પુછ્યો સમાચાર;
કહો રૂષિજી પૃથવીની પેર, કોઇ પુરૂષ ન આવે ઘેર.
પૃથ્વિમાં પડતિ સાધુનિ કાય, તે આવતા સ્વર્ગનિ માંય;
અમરાપુરીનો સૂનો ઘાટ. જમપુરિની વહેછે વાટ.
જમનગર ભરાઇને વશું, અહિયાં નાવે તે કારણ કશું,
કહે નારદ, સાંભળો સત્ય, હવડાં મનુષ્ય પામે અવગત્ય.
દમયંતિ દમયંતિ કરતાં મરે, તે સર્વે જમપુર સંચરે;
જેણે દમયંતિ નિરનથીખી, તે જીવતો મુઓ સર્વથી.

ત્યાં સ્વયંવર માંડ્યો આજ, મળ્યા પૃથવીના મહારાજ;
શું અપ્સરાના વહોછો વના, દમયંતિનિ દાસી દેવાંગના.
વૈદર્ભ દેશ ને કુન્તલપુર, જાઓ જોવા શું બેઠા સૂર;
કહિ રૂષિ થયા અંતરધાન, ચાર દેવ થયા સાવધાન.
સંભારી રૂપ મનમાં ફુલતા, ચાર દેવને લાગી લલૂતા;
ઇંદ્ર અગ્નિ વરૂણ ને જમ, ઉઠીને ચાલ્યા જ્યમ ત્યમ.

વળણ.

જ્યમ ત્યમ ચાલ્યા દેવતા, ધરી જૂજવાં રૂપ;
વૈદર્ભે ગયા, મનભંગ થયા, દેખી નળનું રૂપ રે.

કડવું ૧૮ મું. રાગ સારંગ.

નળને જોવા ઇંદ્ર રહ્યા છે, એવે આવ્યા જમ જી;
અગ્નિ વરૂણ પુઠેથી આવ્યા, પૂછે માંહોમાંહિ કયમ જી.
અન્યો અન્યે ચોરી કરતા, બોલે જુજવાં કામ જી;
ચારે દેવ માંહોમાંહિ છેતરે, ન લે પરણ્યાનું નામ જી.
અગ્નિ કહે શું અધર્મ બોલો, સઉ દમયંતિના લોભી જી;
મનના મનોરથ પણ રહ્યા મનમાં, નળ આગળ કાંતિ ન શોભી જી.
તાળી દેઈ હશા માંહોમાંહિ, કપટ કીધું ત્યાગ જી.
સ્વયંવરમાં ચારે જઇએ, કોઈનું ભળશે ભાગ્ય જી.
વરૂણ વદે, એ વૈદરભીને, મુકો વર્યાની આશા જી.
પરણશે નળને આપણને ફજેતી, છેદાશે આપણિ નાશા જી.
અગ્નિ કહે, હો વાસવરાજા, મુકો હઇયાનો હર્ષ જી.
દમયંતી તમો નહિ પામો, જો તપશો શત વર્ષ જી.
ભિમક-સુતાને આલિંગન નહિ દે, અભાગિયાં આપણાં ગાત્ર જી;
વિરસેનસુત આગળ વિષ્ણુ ન પામે, તો આપણે કોણ માત્ર જી.
કદાપિ નળને મુકે માનની, આપણિ મમતા કરે જી.
તો ગુણ વહોણી દમયંતીને, બલા આપણી વરે જી.
લક્ષણ વહોણી દમયંતી છે, રૂપ યોવન ઉનમત્ત જી;
ગોળ મુકી જો ખોળને ખાશે, તે ચતુરા પશુવત જી.
બેહુ પ્રકારે એ ન પરણવી, તે માટે પાછા ફરવું જી;
મનુષ્ય વડે દેવ ફરે પાછા તે. એ ફજેતિથી ભલું મરવું જી.

ઇંદ્ર કહેછે જમરાજાને, નળને લો જમલોક જી;
આફણીએ આપણને વરશે, થાશે હંસનું બોલ્યું ફોક જી.
ધર્મ કહેછે, એ શી લલુતા, કો વણ ખૂટે કેમ મરે જી;
એમ થતું હોય તો લેઉં દમયંતિને, અરથ મારો સરે જી.
અગ્નિ કહે, ભલો શ્રમ કરિ જોઈએ, કદાપિ થાયે સાચો જી;
દમયંતી ભણિ દૂત થઈ જાએ, ચારે નળને જાચો જી.
ચારે દેવ આવ્યા નળ પાસે, વેષ વિપ્રનો ધારી જી;
ત્રિપુંડ્ર તાણ્યાં પુસ્તક કરમાં, ઝાલી સુંદર ઝારી જી.
નળે નિર્મળ બ્રાહ્મણ દીઠા, આપ્યાં આદરમાન જી;
આસન આપી પૂજા કીધી, પૂછેછે રાજાન જી.
કામ કાજ અમ સરખું કહિયે, હરિ મોટા કરનાર જી;
વિપ્ર કહે, અમો આવ્યા છૈયે, તને જાણી સત્ય ભંડાર જી.
નળ કહે, જે માગો તે આપું, માનજો અવશ્યમેવ જી;
વચન લેઈ વિપ્ર-વેશ મૂક્યો, થયા તતક્ષણ દેવ જી.
વજ્ર પાશ ને જ્વાળા ત્રણે ગ્રહિ, જમે ગ્રહ્યો જમદંડ જી;
જળહળ તેજ દિસે તનનું, જાણે ઉગ્યા ચાર માર્તંડ જી.
ચકિત રાજા થઈ રહ્યો, ને કરતો કોટિ પ્રણામ જી;
નળ વિના કોયે દેખે નહી, દેવ રૂપના ધામ જી.

વળણ.

રૂપધામ જે દેવતા, તે વિનતી નળની કરે;
તમે દૂત થઈ જાઓ કન્યા કને, જે દમયંતી અમને વરે.

કડવું ૧૯ સું. રાગ બિહાગડો.

દેવ કહે, હો રાજા મિત્ર, પુણ્યશ્લોકજી પુન્ય પવિત્ર;
કૃપા કરી કન્યા પાસે જાઓ, વેવિશાળિયા અમારા થાઓ.
મહેલાને મારો મોહનાં બાણ, ચારે દેવનાં કરજો વખાણ;
ભાગ્ય હશે તેને તે વરશે, જેના કર્મનું પાનડું ફરશે.
નળ કહે, સેવક વળિ હોય, મને પેસવા નવ દે કોય;
દેવ કહે, જાઓ જોગીને વેષે, દમયંતી વિના કો નહિ દેખે.
ચારે નળને કરે અણુસારા, અધિકા ગુણ બોલજો મારા;

રૂપવંત એ નળને જોશે, કન્યાનું મન તેને મોશે;
દૃષ્ટિયે દૃષ્ટિ મળશે જ્યારે, ગુણ આપણા નહિ સંભારે.
વાત આપણિ નહિ કહે વરણી, વેવિશાળિયો બેસશે પરણી;
નળને લેવરાવ્યો જોગીનો વેષ, શીખવ્યું તેમ કરજો વિશેષ.
રૂપ પાલટિને નળ વળિયો, દેવે અનુચર એક મોકલિયો;
દૂતને નવ દેખે નળરાય, આગળ પાછળ ચાલ્યા જાય.
પેઠા ઘરમાં પાધરા દોર, કોઈ ન દેખે દિવસના ચોરઃ
જ્યાં દમયંતિનું અંતઃપૂર, ત્યાં આવ્યા નળરાય સૂર.
દિઠિ દેવકન્યા જેવી દાસ, રહે દમયંતિ રાણી પાસ;
કોઈ નાયકા ત્યાં તો નહાતી, કોય કન્યાના ગુણ ગાતી.
કોય શામા ને કોય ગોરી, કોય મુગ્ધા ને કોય છોરી;
કામ કરતી કો હાલેમાલે, વસ્ત્ર બાંધતિ ગડિયો વાળે.
રહે આપ આપણે સાજે, હાર ગુંથે કન્યાને કાજે;
એમ જોયો હેઠલો માળ, બીજે માળ ચડ્યો ભૂપાળ.
તહાં દાસીનું જુથ જોયું, વળિ ચડ્યો જ્યાં ત્રીજું ભોંયું;
વસે જ્યાં દમયંતી નારી, સહસ્ર દાસી સેવા કરનારી.
કેટલિક ગાન કરે સ્વર ઝીણા, કોઇ કરમાં વજાડે વીણા;
એકાંતે છે એક ઓરડી, હિંડોળે બાંધિ હિર-દોરડી.
ત્યાં બેઠી હરિવદની હીચે, દાસી કેશમાં ધુપેલ સીંચે;
કિંકરી પાસે શિર ગુંથાવે, રખે સેંથો વાંકો આવે.
ચણિ ભીંતમાં ચોપાસે બાપ, વણ ધરે મુખ દેખે આપ;
આગળ દમયંતિ પુંઠળ દાસી, સામાં પ્રતિબિંબ રહ્યાં પ્રકાશી.
મુખ-કમળ કન્યાનું ઝળકે, સામો ચંદ્ર બિજો જાણે ચળકે;
શોભે નારી જોબન ધામ, મુખે નળરાજાનું નામ.
એવું ભૂપતિયે રૂપ જોયું, મોહબાણે મનડું પરોયું.
અંગ રંગથી આડો આંક, ભાઇ દેવતણો શો વાંક.
ચારમાં કોનું ભાગ્યજ ભળશે, આ રત્ન કોને કર ચડશે;
મને પરણત મનની રૂચે, અંતરાયી દેવ થયા વચે.
ભલે ભાવિ પદારથ થયો, નળે વિવેક મનમાં ગ્રહ્યો.

વળણ.

અહો વિવેક શોક તજી, જ્ઞાનને રૂદે ધરે;
સત્ય પોતાનું પાળવા, દેવતાનું માગ્યું કરે રે.

કડવું ૨૦ મું. રાગ સામેરી.

બેઠી દમયંતિ શીશ ગુંથાવા, સ્વયંવરમાં શાંતરી થાવા;
સામી ભીંતે જડી બહુ ખાપ, વણ ધરી મુખ દીસે આપ.

ઢાળ.

આપ દીસે વણ ધરે, પ્રતિબિંબ જોતી દૃષ્ટે;
દાસી ને દમયંતી બેઠાં, નળ આવી રહ્યો પૃષ્ઠે.
પ્રતિબિંબ નળનું પડ્યું દરપણમાં, પ્રેમદાએ દીઠો પુરૂષ;
ગઈ ખુણે નાશી તેડિ દાસી, શું બેશી રહિછે મુરખ.
માધવી વળતી વદે બાઈ, શા માટે નાશી ગયાં;
મેં કો ન દીઠું તમો દીઠું, આવડું વિસ્મય શું થયાં.
દાસી તારી મીટ મસ્તકમાં, મેં દરપણ રાખ્યું દૃષ્ટિમાં;
સ્વરૂપ દીઠું નળતણું, ન મળે બીજું સૃષ્ટિમાં.
વેષ છે વૈરાગનો, જાણે નાટક કોઈ લાવિયો;
શકે તો એ પ્રાણજીવન રે, નળરાય નિશ્ચે આવિયો.
દાસી કહે, દમયંતિ સાંભળો, તમને નળની ઝંખના;
નળ આવીને નવ શકે, જ્યાં ન આવે પ્રાણી પંખના;
કામની કહે, પ્રીછો નહીં, દાસી માણસ અવતાર;
નવ માને તો આવ્ય દેખાડું, કૌતક બીજી વાર.
પુનરપિ બેઠાં પુંઠાપુંઠે, દરપણમાં મીટ જોડ;
પ્રતિબિંબમાં નળ દેખાડ્યો, કાંતિ કંદર્પ કરોડ.
દાસી રાણી થયાં બેઠાં, ઝબકારે ઝબકી વીજળી;
દમયંતી કહે દાસીને, મારી વાત કેવી મળી.
પછે સ્તુતિ માંડી શામાયે, અંતરપટ આગળ ધરી;
હો દેવ સ્વરૂપ ઘો ને દેખા, ત્યારે નળે દેહ પ્રગટ કરી
આસન આપી કીધું પૂજન, પછે પૂછેછે કિંકરી;
વેશ વૈરાગનો ધરી

નળ કહે, તું નીચ માણુસ, કેમ વદું હું કિંકરી;
દમયતી બોલે તો બોલું. નહિ તો જાઉં પાછો ફરી.
દમયંતિ કહે, દેવ જદ્યપિ, થઇ આવ્યા સંન્યાસી;
કપટ રૂપને કન્યા કયમ પૂછે, માટે પુછેછે દાસી.

વળણ.

દાસી સંન્યાસી જોગ છે, કેવળ નહીં અતીત;
વચન શુણીને નળ હરખ્યો, હરી લીધું ચિત્ત રે.

કડવું ૨૧ મું. રાગ મારૂ.

મન મોહ પામ્યો મહિપતી, ધન્ય દેવ જે વરશે સતી;
ભોગી ભૂપને ભામનિ ભોગ્ય, ઘટે દેવને અમો અયોગ્ય.
નારિ પ્રત્યે નળ એમ કહેછે, જો તું જોગી રૂપને લહેછે;
અમો ન જાઉં વિષયાની વાટે, અહિયાં આવ્યો હું સાધવી માટે
હું તો દૂત છું દેવતાતણો, પાળુંછું આચાર આપણો;
તારૂં પૂર્વ જનમનું પુન્ય, ભાગ્યમાંહિ કાંઈ નથિ ન્યૂન.
જે દેવદૂત ઘેર આવ્યો, મોદવર્ધન વારતા લાવ્યો;
અળગું કરો ને અંતરપટ, કરૂં વાત આણીને ઉલટ.
અમો રૂપ કોટાનકોટ ધરૂં, તજી સ્વારથ પરમાર્થ કરૂં;
સાંભળીને બોલ રસાળા, પટ તજીને નીસરી બાળા.
પરિસ્વેદ મુકતા રહ્યાં ટબકી, બહાર નીસરિ વીજળી ઝબકી;
હિંડતાં હાલે જ્યમ દ્રુમવેલી, નળ નિકટ ગઇ ગર્વઘેલી.
તારૂણીનો પ્રતાપ ન માયો, ઝબકારે નળ જંખવાયો;
દીઠી મદપૂરણ માતંગી, નળ તકિયે બેઠો ઉઠંગી.
ઘુઘરિ ઝાંઝરની ઝણઝણતી, પગને અંગુઠે પૃથવી ખણતી;
કર દીધો છે ગળસ્થળે, એવિ નારી દીઠી નળે.
પ્રેમે પ્રેમે થયાં બે ભેળાં, મોહ્યો મહિપતિ દેખિ મહેલા;
સત્યવાદિયે સત્યજ રાખ્યું, મનથી પરણવું કાઢી નાંખ્યું.
રખે ઇંદ્રિ નારીને નરખે, નળ મન પાછું આકરખે;
બેઠો આસને આસન વાળી, માંડિ વાત તે સત્ય સંભાળી.
પરમારથે દેવનિ વતી, ગોષ્ટિ માંડિ છે નૈષધપતી;
અહો લલિતા અંબુજ-લોચની [illegible]

બેસો આસને લજ્જા છાંડી, પુછું વાત કહો મુખ માંડી;
કન્યા કહે કહો જે હોય કહેવું, અમને ઘટે છે ઉભાં રહેવું.
પર પુરૂષ બેઠે કેમ બેસું. જાણે, નળ તો કહેશે, એ શું;
પાર થયું જે તમો મળિયા, શું નાથનાથે મોકલિયા.
મારે કેથે કહાવ્યું છે શુંય, સાંભળવા ઇછુંછું હુંય;
વળતો બોલ્યો વીરસેન-સુત, નહિ નળનો, હું દેવનો દૂત.
નળ નળ મુખે શું ભાખે, તજી અમૃત, વિષ કાં ચાખે;
મુકિ સજ્જન, શત્રુને ન મળિગે, મુકિ ચંદન, કાં વળગે બાવળિયે.
નાંખી રત્ન, કોડી કોણ આણે, તજી મદગળ, મહિષ પલાણે;
તજી ધેનુ. અજા કોણ બાંધે, તજી શાળ, કુશકા કોણ રાંધે.
મારે હું છું તારો વગિયો, દેવ ભાનુ. ને નળ આગિયો;
મેલિ નળ માનવ શા લેખે, રખે અમરને તું ઉવેખે.
વાસવ વન્હિ ને વરૂણ રાય, જમ આદે વર્યાનિ ઇછાય;
મોકલ્યો છે મળીને ચારે, હું આવ્યો માનવદ્વારે.
તું ત્રિભુવનપતિને ભજ રે, નળ અલ્પ જીવને તજ રે;
ભાગ્ય અમરાવતીનો વાસ, અમર ઇશુ, ને નળ દાસ.
સુર પરણે તને નહિ મૃત્ય, નળને વરતાં દુઃખની સરત્ય;
સુર સંગે ભોગવવા ભોગ, નળ અલ્પ આયુષ ભર્યો રોગ.
મનુષ્યને વ્યાધિ શત ને આઠ, મરિ મરિ અવતરવાનો ઠાઠ;
મનુષ્યને વિજોગજ પીડે, આયુષ્ય ઉતાવળું હીંડે.
મનુષ્યને ઘડિયે શત ઘાત, પીડે જ્વર શીત સનેપાત;
માણસ ભર્યાં હોય મળમૂત્ર, તેશું નવ માંડિયે ઘરસૂત્ર.
તજી ગંગજળ કૂપ ખણાવે, મુકિ કીરને કાગ ભણાવે;
દેવ સમો નહી સુખ-દાતા, નહિ ઓસરે અમૃત પાતા.
ઇન્દ્ર મંદિર હીંડોળે હીંચ, તુંથિ દેવાંગના વૃન્દ નીચ;
પિયો સુધા ભોગ વારૂણી, થાઓ ત્રિલોકપતિનિ તારૂણી.
થઇશ અમર સુધારસ પીતી, પરણ શક્રને તો જગ જીતી;
છાસઠ સહસ્ર રંભા તું આદે, થાશો તૃપ્ત વાસવને સ્વાદે.
ઇન્દ્રાણીને છે તારી બિહીક, રખે દમયંતિ થાતિ અધીક;

રથ ઐરાવતનું સુખ લે રે, વરવા વાસવને હા કહે રે;
શણગાર કરો સર્વાંગે, રહેવું ઇન્દ્રતણે અરધાંગે.
વર્ય વન્હીને હો બાળી, નહિ આવે અવસર આ વાળી;
સઉ દેવનું એ છે વદન; અગ્નિરૂપ તે કોટિ મદન.
વળિ વરવા ઇછે છે યમ; તેને ના કહેવાશે કયમ;
છે વરૂણને ઇછા ઘણી, રુઢ લાગિ છે રે તમતણી.
મુકો બાળઅવસ્થાનિ ટેવ; ફરિ માગું નઃ મોકલે દેવ;
હંસ કરિ ગયો મિથ્યા લવ, રૂપ હીણુ છે નળ માનવ.

વળણ.

માનવ નળ કદ્રૂપ કાયા, નળ ભર્યો છે તે મળે;
પોતે પોતાનું આપ નિંદ્યું, તે દેવનો દૂત સાંભળે રે.

કડવું ૨૨ મું. રાગ રામગ્રી.

નળને નિંદ્યો પ્રેમદા દાધિ જી, દૂતત્વ કીધું વષ્ટિ ન વાધિ જી;
વિજોગ વન્હિ મુકયો સંકોરી જી, બહુ દુખે દાઝિ ગુણવંત ગોરી જી.

ઢાળ.

નિંદા કીધી નળતણી, છે વિરહ વન્હિ પ્રથમ;
કોમળ કદળી કહોવાડાના, ઘાવ સહે કહો કયમ?
વિરહિણી ધણિ વિકળ થઈને, પડી પૃથિવી માંહિ;
સાહેલી ચાંપે રૂદે સાથે, મુખે કહે, ત્રાહિ ત્રાહિ.
આસવાસના કરી કિંકરી, શામાને વળિ સાન;
દૂત પ્રત્યે કહે કન્યા, શું કરૂં સુરરાજાન.
અપ્રાપ્તિ અમને અમરની, અમે અલ્પ માનવ કાય;
જઈ કહો તમો દેવને; જે એ કારજ નહિં થાય.
ઉતકૃષ્ટ અમર, નિકટ છે નળ, મેં તમથિ જાણ્યું આજ;
નૈષધનાથને પિંડ સોંપ્યો; અવરનું નહિં કાજ.
અકળ અજ ને અનંગ અરિ, જો વરવા આવે ત્રણ;
તોયે હું ચૂકૂં નહીં, ચિત ચોટયું નળને ચરણ.
વિરસેન-સુતનો દૂત હંસ, મેં તેને દીધી આશ;

તમો પધાર્યા દૂત થઈને, સુરનું કરવા હેત;
શક્ર તો નળ વહિ આવ્યા, સુરશું કરિ સંકેત.
જથારથ બોલો જોગીજન, ભોગી છો ભૂપાળ;
મનમાં છો તેવા દેખું છું, હંસે નાંખી મોહજાળ.
સંન્યાસી કહે હો સુંદરી, ક્ષણમાત્ર નૈષધપત્ય;
દેવ વિના નવ હોય મનુષ્યને, ગોપ્ય આવ્યાની ગત્ય.
બુદ્ધિહીન બાળા દીસેછે, માનવ ઉપર મોહ;
સ્વર્ગ સદન મઘવાનું મુકી, કાં ઇછે નળઘર ગોહ.
તું નહિ વરે તો દેવ ચારે, કરશે બળાતકાર:
કલ્પવૃક્ષ તને તાણી લેશે, જાચશે સુર લગાર.
દમયંતી કહે, દેહ પાડું, જળમાં કરૂં જળશાયી;
તો વરૂણ વસેછે જળમાં, તતંક્ષણ જાશે સાહી.
પાવક માંહી દેહ પ્રજાળું, હું કરૂં ઝંપાપાત;
વન્હિ વરવા બેશિ રહ્યોછે, વારૂ વિચારી વાત.
કંઠપાશ કરૂં કે વિષ ખાઉં, જ્યમ ત્યમ પાડું કાય;
તો અવગતે જમલોકે જાઇશ, સદ્ય વરે જમરાય.
અનશન વ્રત લેઈ તપ કરૂં, મરૂં ગુફામાં પેશી;
તે પુણ્યે સ્વર્ગ લોક પામિશ, ઇંદ્ર રહ્યોછે બેશી.

વળણ.

બેશી રહ્યોછે સુરપતિ, મુએ ન છુટિશ ઘેલી;
અંતે અમર વરશે ખરી, તો પરણ પ્રેમદા પહેલી.

કડવું ૨૩ સું. રાગ દેશાખ.

દૂત કહે, સાંભળ સુંદરી, અમર ન મૂકે પરણે ખરી;
કન્યા કહે, હો જોગી જન, તું નળ સરખો દિશે દરશન.
હંસે જેવું રૂપ વરણવ્યું, તેવું તમારૂં દર્શન હવું;
નહિ નળ હું દેવનો દાસ, નારિ કહે, નવ આવે વિશ્વાસ.
જો બ્રહ્મા કરે કોટિ ઉપાય, નળ જેવો અન્ય નહિ નિરમાય;
સત્યવાદિ હોય તો સત્ય વદો, તાતના સમ જો મિથ્યા વદો.
સાંભળિ નળને આવ્યું હાસ, દમયંતિ ગઈ પ્રભુ પાસ;
શીદ નાગો છો અરાપ ઓળખ્યા મેં નળરાય

તોય નળ સત્યથી નવ ચળે, તે સઉ દેવના દૂત સાંભળે;
ઘણી દમયંતી ગઇ પ્રભુ પાસ, અંતરધાન થયો નળ આકાશ.
જ્યારે મીટે મીટ ન મળી, ભિમક-સુતા ધરણિયે ઢળી;
મૂળ સ્વામીની લે છે સદા, મળિ જાતાં વાધી આપદા.
દાસિ બોલેછે એમ સબળ, બાઈ તમને પરણશે નળ;
વદે વ્રહદશ્વ, હો ધર્મરાય, નળ પહેલો દેવદુત જાય.
વદે સેવક ઇંદ્રને નમી, તમે કેમ રહ્યા ટમટમી;
નળનું કાંઈ ન લાગ્યું કહેણ, ન ત્રુટે હંસનું ઝાળ્યું રેણ.
કામનિ કુંદન નળ હીરો સાર, જડનારો હંસ સોનાર;
નળે દૂતપણું મન મુકિ કર્યું, પણ કન્યાયે કાને ન ધર્યું.
જેમ ગતિ કરે બળિયો મારૂત, તેમ સત્યે વિરસેનસૂત;
નળને સત્યે વૃષા મેઘ કરે, નળને સત્યે ધરા શેષ ધરે.
નળને સત્યે મેરૂ નવ ડગે, ધર્મ રહ્યોછે નળરાય લગે;
તમે ન પરણો તે કર્મનો વાંક, બાકિ નળે વાળ્યો આરોઆંક.
એવે સમે નળ આવ્યો તહી, અથ ઇતિ માંડીને કહી;
સ્વામી મારૂં કહ્યું નવ કરે, બીજો મોકલો જેનું મન ધરે.
મારે વિષે તેનિ લલુતા હવી, બિજિ વાત ન ગમે નવી;
પછે દેવતા કરે વિચાર, ફરિ જાતાં હસે સંસાર.
આપણો શ્રમ કેમ જાયે વૃથા, માટે કન્યા વરવી સર્વથા;
જો કન્યાને ગમે નળભૂપ, આપણ લીજે નળનૂં રૂપ.
દેવ કહે, શુણો નૈષધરાય, અમો ધરૂં નળસરખી કાય;
પંચ નળ રહિયે એક હાર, ભાગ્ય હોય તેને વરશે નાર.
પુણ્યશ્લોક કહે, કાં નહિ સ્વામ્ય, મારે આવવું તમારે કામ;
માનવને ક્યાંથી સુર સંગત્ય, દેવતાનિ પામું પંગત્ય.
બોલ બંધ કિધા નળ દેવ, કાલે એમ કરવું અવશ્યમેવ.
એ કથા ધર્મ રહિ એટલે, પછે કન્યાની કોણ થઇ વલે.
ગઇ દમયંતિ જ્યાં છે માત, સ્વયંવરનિ પુછેછે વાત;
લાડવચન કન્યાનાં ગમે, ઘરમાં ભિમક આવ્યો તે સમે.
પુત્રિને શિર મૂક્યો ભૂજ, કાલે નળને વરજે તુંજ;
જંખના તજને જેતણી તે આવ્યો છે નૈષધધણી.

પુત્રિ મનમાં પ્રસન્નજ થઈ, પોતાના અંતઃપુરમાં ગઈ;
રાય ભિમક સભામાં આવિયા, સુત બંધુજન તેડાવિયા.
આજ્ઞા આપિ વૈદર્ભરાય, પડો વજડાવ્યો સેનામાંય,
સભામાં આવજો રાજકુમાર, કાલે કન્યા આરોપશે હાર.
પ્રાણીમાત્ર આવજો સજ થઈ, પડો વજડાવ્યો એવું કહી;
તાણિ શિબિર ઉતર્યા રાય ઘણા, ત્યાં સેવક ફરે ભીમકતણા.
ઠામ ઠામ પડા વાજતા, ક્ષત્રિ શણગારને સાજતા;
મળસ્નાન કરે અંગ ઉલટ, ફરી ફરિને બાંધે મૂગટ.
રાતે શિખે ચતુરાઇની ચાલ, રખે વીસરિ જાતા કાલ;
આખિ રાત થયા સાંતરા, પડે ઢળિ ઢળિ ઉજાગરા.

વળણ.

ઉજાગરા થયા આખી રાતના, શણગાર સજતાં થયું વાણું;
મંડપમાંહિ મહિપતિ મળિયા, કહે કવિ, શું વખાણું રે.

કડવું ૨૪ મું. રાગ સોરઠી.

વૃહદશ્વ કહેછે વચન, સાંભળ સ્વયંવરનું વરણન;
પડો સાંભળ્યો સરવે રાતે, ઊઠ્યા ઉજમ થતે પ્રભાતે.
શીઘ્ર જઈયે વર્યાની તકે, તેડું મોકલ્યું રાયભીમકે;
નહિ અતિકાળ કીધાનું કામ, નહિ મળે બેસવાનો ઠામ.
ભીડ ભરાઈ ગામ ભાગળથી, રંક રાય જાય આગળથી;
મળે શુકન તે સામાં તેડે, શુકન વંદિ શીઘ્ર રથ ખેડે.
કરે તિરસકાર સેવક પરરીસ, પડે મુગટ ઉઘાડે શીશ;
જાય અસ્વાર બહુ અલબેલા, હીંડેછે જેમ જળના રેલા.
રાય રથ માંહોમાંહી અડકે, ત્રાડે હસ્તી ને ઘોડા ભડકે;
બેઠા અસ્વાર પડે નીસરી, તેહ મળે કહીક જ ફરી.
વાહન પડધા ચાલ્યાનિ છબ, ચરણરેણુએ છાયો નભ;
ત્યાંતો થઇ રહ્યું અંધારૂં ઘોર, પડિ રહ્યો છે સોરાસોર.
બોલે દુંદુભીના બહુ ડંકા, અકળામણના વજ્યા અંકા;
સઉને દમયંતીનું ધ્યાન, પ્રાણિ માત્ર વર, નહિ કો
સ્વયંવર જોવા કારણે, પ્રજા મળિ મંડપ બારણે

ડાહ્યા થઇ મંડપમાં પેસે, વાંચિ નામ ને આસને બેસે;
એક મંત્રિ સેવક ને ખવાસ, ત્રણ ત્રણ સેવક રાય પાસ.
કોણ મંડપકેરી રચના, વરણવિ શકે એક રસના;
કદળી-સ્થંભ રોપ્યા દ્વાર, માંડ્યાં આસન હારોહાર.
જશ ગીત બંદીજન બોલે, ઉનમત્ત ત્યાં મેગળ ડોલે;
નાનાવિધ ચિતર ચીતરિયાં, જાણે દેવવૃંદ ઊતરિયાં.
ઉડે અબિર ગુલાલના છંટા, વાજે ઢોલ ને ઘૂઘર ઘંટા;
બેઠા મંડપમાં મહામૂની, લાગિ વેદ શાસ્ત્રની ધૂની.
જટિલ જોગી બેઠા પાવન, રાયના ભાટ ભણે ભાવન;
રાયને છત્ર ચમર શિર ઢળે, મુગટે મણિ બહુ ઝળહળે.
અગર ધૂપ સુગંધ ઉવેખે, થાય વાજિત્રનાદ અલેખે;
નટવા ત્યાં કરેછે નૃત્ય, ફરે ફૂદડિ કાઢે શૃત્ય.
બોલે ઘૂઘરિના બહુ રણકા, ગર્વ-ઘેલી નાચે ગુણકા;
પગનિ પાનિયે શોભે ધરા, વાજે કંકણ ને ઘૂઘરા.
ગીત ગાય કોકીલાસ્વરા, અનંગ વધારેછે અપસરા;
જાણે સુરપુર મંડપ-ધરા, નાચે નારી નરચિત્તહરા.
ભિમક ભૂપને દેછે માન, આવિ રહ્યા સઉ રાજાન;
વસ્ત્ર કેસરમાં ઝકઝોળ, બેઠા આસને ચાવે તંબોળ.
વર થઇ બેઠા પ્રાણી માત્ર, સમાં કરેછે વરૂઆં ગાત્ર;
શરિરે ક્ષત કાષ્ટના ખોડ, તેને દમયંતિ વરવાના કોડ.
બાળ યૌવન ને વળિ વૃદ્ધા, તેને દમયંતિ પરણ્યાનિ શ્રદ્ધા;
કો કહે મોટા કુળના કુંવર, કો કહે, આદ્ય અમારૂં ઘર.
આશા અભિમાને ભરિયા નર, ઘરડા થઈ બેઠા નહાના વર;
વાંકા મુગટ મુક્યા શિરપર, વતાં કરાવતાં વાગ્યા છર.
તનમન કન્યાને અરપણ, મુખથિ ટાળે નહિ દરપણ;
કેટલા કરે તિલકની રેખા, કેટલા માંહોમાંહિ અદેખા.
કેટલા કરેછે પૂછાપૂછ, હું કેવો છું મરડે મૂછ;
જેના મુખમાંહિ નહિ દંત, તેને દમયંતિ પરણ્યાનું ચંત.
કેટલા વૃદ્ધ ને ડાચાં મળિયાં, તે તો બેઠા ચુંટાવે પળિયાં;
જોશિની પરણ્ પ. ક્રી ક ૧ રે ન ાથ જન્મોતરી

જો દમયંતિ મુજને પરણે, જોશિ, લાગું તમારે ચરણે;
જેનાં બેશિ ગયાં ગળસ્થળ, મુખમાં રાખે બબે ફોફળ.
અને ઉંચા કરે ગાલોફા, જુએ કાચલાં સરખા ચોટા;
એમ આશા પૂરણ સર્વ કોય, કન્યા તો વાટ નળની જોય.

વળણ.

વાટ જુએછે નળતણી, દાસીને કહેછે સતી;
હું સ્વયંવરમાં પછી આવું, પ્રથમ આવે નૈષધપતી રે.

કડવું ૨૫ મું. રાગ રામગ્રી.

મંડપમાંહી મહિપતિ મળિયા જી, અભિમાન ભર્યાં રૂપ બુદ્ધિ બળિયા જી;
તેડો કન્યાને ભિમક ઉચરિયા જી, વૈદરભીયે શણગાર ધરિયા જી.

ઢાળ.

શણગાર સજતી સુંદરી, તે શોભિતી શ્રીકાર;
નળ નથિ આવ્યો મંડપમાંહે, માટે લગાડે વાર.
કૃષ્ણાગરમર્દન વાસ વર્દ્ધન, મહેલા કરે મંજન;
બહુ નારિ આવિ વધાવવા, વરસે મુક્તાપરજન્ય.
શુભ વચન બોલે શુકન વંદે, ઉપનો હરખ અનંત;
ભેરિ નાદ થાયે, ગીત ગાયે, કિંકરિ બહુ નાચંત.
માન પૂરણ માનની, મહિપતી મોહવા કાજ;
સ્વયંવરમાં સુભટ મોહવા, શામાયે માંડ્યો સાજ.
પ્રેમ-પાશ લીધો પ્રેમદા, નાંખવા મંડપ-ક્ષેત્ર;
ભ્રૂકુટિ-ધનુષ આકર્ષિયું, બાણ બન્યો નેત્ર.
તારૂણીને તેડાં મોકલે, તાત વારેવાર;
દીકરી બહારે પરવરો, કરમાં ગ્રહીને હાર.
વાજિત્ર વાજે, ધૂપ દાઝે, થાય કુસુમની વૃષ્ટ;
રાજા માત્ર જુએ બારણે, ક્યમ મળે દૃષ્ટાદૃષ્ટ.
એ કન્યા આવી, કન્યા આવી, સોર એવો હોય;
શબ્દ બાણ વાગ્યાં થયા આઘા, વાંકા વળિ વળિ જોય.

વળણ.

જુએ રાજા ફરિ ફરિ, કેવું હશે કન્યારૂપ;

કડવું ૨૬ મું. રાગ મારૂ.

વાગિ સ્વયંવરમાં હાક, એ નળ આવ્યો રે;
ભાગ્યા બીજા ભૂપના વાક, એ નળ આવ્યો રે.
જાણે ઉદયો નૈષધ ભાન, એ નળ આવ્યો રે;
અસ્ત થયા અવર રાજાન, એ નળ આવ્યો રે.
તેજ અનંત અનંગનું અંગ, એ નળ આવ્યો રે;
જાણે કનક કાયાનો રંગ, એ નળ આવ્યો રે.
ઝળકેછે જળહળ જોત, એ નળ આવ્યો રે;
ચળકે મુગટતણો ઉદ્યોત, એ નળ આવ્યો રે.
રવિ ઇંદુ કુંડળ જેને લેહેકે, એ નળ આવ્યો રે;
ચુઆ ચંદન અર્ગજા બેહેકે, એ નળ આવ્યો રે.
શોભે વદન પુન્યમનો ચંદ, એ નળ આવ્યો રે;
કમળ નયન પ્રેમનો ફંદ, એ નળ આવ્યો રે.
જાણે નાસિકા કીરનિ ચંચ, એ નળ આવ્યો રે;
કો ન દેખે સરખા પંચ, એ નળ આવ્યો રે.
કંઠે મુક્તાફળનો હાર, એ નળ આવ્યો રે;
કર કુંજર શુંડાકાર, એ નળ આવ્યો રે.
રૂદે નાભિકમળ શોભાળ, એ નળ આવ્યો રે;
સઉ નિરખે વૃદ્ધ ને બાળ, એ નળ આવ્યો રે.
ચાલતો શાર્દુલની ગત્ય, એ નળ આવ્યો રે;
નીરાશ થયા નરપત્ય, એ નળ આવ્યો રે.
એ તો દમયંતીનો પ્રાણ, એ નળ આવ્યો રે;
હવે એ પરણે પરમાણ, એ નળ આવ્યો રે.
તે કન્યાને થયુંછે જાણ, એ નળ આવ્યો રે;
હંસે કીધું હતું વખાણ, એ નળ આવ્યો રે.
તેજે કરિને જેવો ભાન, એ નળ આવ્યો રે;
શીતળતાયે સોમસમાન, એ નળ આવ્યો રે.
ગતે કેસરિ જેવો કહેવાય, એ નળ આવ્યો રે;

મનસ્થિરતાયે જેવો મેર, એ. નળ આવ્યો રે;
ધને ખીજો જેવો કુબેર, ઓ નળ આવ્યો રે.
સત્યવાદી શિબિ સમાન, ઓ નળ આવ્યો રે;
ઐશ્વર્યે નિર્ઘોષ રાજાન, ઓ નળ આવ્યો રે.
જુધે શોભે જેવો ઇંદ્ર, ઓ નળ આવ્યો રે;
દાને શોભે જેવો હરિચંદ્ર, ઓ નળ આવ્યો રે.
વિધાયે ગુરૂ શુક્ર જેમ, ઓ નળ આવ્યો રે;
દુખ હર્તા ધન્વંતરિ તેમ, ઓ નળ આવ્યો રે.
દમયંતિ થઇ ગરક, ઓ નળ આવ્યો રે;
રખે વાર લાગે પલક, ઓ નળ આવ્યો રે.
શિબિકાયે બેઠી નાર, ઓ નળ આવ્યો રે;
દાસી ઉચકી લાવી બહાર, ઓ નળ આવ્યો રે.

વળણ.

બહાર પધાર્યાં પ્રેમદા, ચતુરાં ઉચકે ચાર;
નળ બેઠો સિંહાસને, ત્યાં મન છે તદાકાર રે.

કડવું ૨૭ મું. રાગ સારંગ.

મંડપમધ્યે આસને, માનની બેઠી જોય;
સ્વયંવર સુભટ ને સુંદરી, વરણવું હું સોય.

છંદ હરિગીતની ચાલ.

નૃપભિમક તનયા, રૂપ બનયા, રસીલી રંગ પૂરણા;
નર અંગના, દેવાંગના, માનની મન-મદ ચૂરણા;
દુખમોચની, મૃગલોચની, છે લલિત લક્ષણવંતિ એ;
નિજ મન ઉલાસી, વેણી વાસી, અલક લટ વિલસંતિ એ.
રાખડિ અમુલ્યે, શીશ ફૂલે, સેંથે સીંદુર શોભિયાં;
શુભ ઝાલ ઝળકિત, રત્ન ચળકિત, ભૂપનાં મન લોભિયાં;
મુખ સુધાસિંધૂ, અધર બિંદૂ, ભૃગુટિ ભમર બે ગુંજ છે;
બે નેત્ર નિર્મળ, દિસેછે કમળ, ફૂલ ફૂલ્યાં કુંજ છે.
આંજેલ અંજન, ચપળ ખંજન, મીન મૃગ બે હારિ[illegible]
[illegible]

જુએ વિવિધ પેરે, નયનત્રેરે, તિલક ભાલે કીધલાં;
દીપક પ્રકાશા, એમ નાસા, કીરનાં મન લીધલાં.
શોભીત દાઢમ, બીજ રદ જયમ, ચિબુક મધુકર બાળ રે;
ગળબંધ જુગતા, હાર મુગતા, માણિકમય શોભાળ રે;
અબળાના અંબુજ, જયમ જુગમ ભુજ, બાજુબંધ ફૂમતાં ઝૂલે;
થાય નાદ રણઝણ, ચુડિ કંકણ, મુદ્રિકા કર બહુ મુલે.
દશ આંગળી, મગની ફળી, નખ જોત્ય જયમ પુખરાજ રે;
ફુલના મનોહર, હાર ઉપર, આભુષણ બહુ સાજ રે;
પડિ વેણિ કટિ પર, જાણે વિષધર, આવિ કરે પયપાન રે;
ગુછ કુસુમ ઊદે, કુચ રૂદે, કે કુંજર કુંભસ્થળ માન રે.
અલકાવળિ લલિતા, માળ સલિતા, ઉદર પોયણ-પાણ રે;
છે ચિત્ર લંકી, કટી વંકી, મેખળા ઘૂઘર ગાન રે;
બે જંઘા રંભા તણા થંભા, હંસ ગત્ય પગ છાંડતી;
સુખપાલ મુકી, રાયઢુકી, જાય પગલાં માંડતી.
નેપૂર ઝમકે, અણુવટ ઠમકે, ઘુઘરિનો ઘમકાર છે;
ઘાઘરે ઘૂઘર, અમુલ્ય અંબર, ફૂલેલ છાંટ્યાં અપાર છે.
ત્યાં અગરબતિ બળે, ચમર શિર ઢળે, રસિલિ રામા રાજતી;
ગાય ગિત કલોલક, ચંગ ઢોલક, મૃદંગ વેણા વાજતી.
વળિ કીર્તિ અતિઘણિ, બોલે બંદણિ, ચાલે જેષ્ટિકદાર ત્યાં;
પંચ કામ-બાણે, કરિ સંધાણે, રાજ પુત્રને માર ત્યાં.
ભરમાઇને ભુપ, પડ્યા મોહકુપ, પ્રેમપાશે બાંધિયા;
હામથી ડગિયા, સ્વાર્થ રગિયા, સામિ મીટે સાંધિયા;
કો આડા ઉતરે, ખુંખારા કરે, ભામનિ નિચું ભાળે રે;
કો આસને પડ્યા, લડથડ્યા, શકે આવિ લીધો કાળે રે.
બોલી ન શકિયા, ચિત્ર લખિયા, કો નમે વારે વારે રે;
કો સમિપ ધરિયા, મુગટ ખશિયા, પુંહેથિ સેવક ધારે રે;
કો કનક કાપે, લાંચ આપે, સાહેલીને સાધે રે;
જોઇયે તે લીજે, વખાણ કીજે, વિવા મારો વાધે રે.
લાંબિ ટોક કરતા, નથી નરતા, કહે હાર આરોપ રે;

રાય ગોરાં ગાત્રે, તૃણા માત્રે, તારૂણી નવ લેખતી;
જોઈ મૂખ મરડે, આંખ્ય ઠરડે, સર્વને ઊવેખતી.

વળણ..

સર્વને ઊવેખતી, આવી ચાલી નાર;
ગઇ નળને જાણી કરી, દિઠિ પાંચ નળની હાર રે.

કડવું ૨૮ મું. રાગ સારંગ.

મન ઇછા નૈપધરાયતણી, દમયંતી ગઈ નળભણી;
જુએ તો નળ દીઠા પંચ, કન્યા કહે, એ ખોટો સંચ.
હંસતું કહ્યું વ્યર્થજ ગયું, નળરાયનું વરવું રહ્યું;
એક નળ સાંભળિયો ધરા, આ તો કપટી કોઇક ખરા.
પાંચે નળ ચેષ્ટા કરે લાવ્ય હાર કંઠ આઘો ધરે;
દમયંતિ તે થઈ આકળી, દેખી વિપરિત પાછી વળી.
આવિ જ્યાં છે પિતા ભીમક, અરે તાત જુઓ કૌતક;
એક નળને આરોપું હાર, પાંચ દેખિને પડ્યો વિચાર.
કહે ભીમક, અચરજ હોય, તું વિના પાંચ દેખે ન કોય;
શકે દેવતા છે નિરધાર, થઈ આવ્યા નળને આકાર.
એ પરીક્ષા નિમિષ નહિ ચક્ષ, દિવ્ય વસ્ત્ર ઉભા અંતરિક્ષ;
વાત સાંભળિ ભીમકતણી, કન્યા આવિ પાંચ નળભણી.
પિતાયે માર્ગ દેખાડીયો, નારિયે નળ શોધી કાઢીયો;
દમયંતી વરવાને જાય, ધશિ ઇંદ્ર નળ આગળ થાય.
એક એકને અળગા કરે, લાવ્ય માળ કંઠ આગળ ધરે;
પાંચ નળ આવે ફરીફરી, દમયંતી થઈ ગાભરી.
ઇંદ્રે શાપ્યો હુતાશન, થાજો વાનર જેવું વદન;
અગ્નિયે જાણ્યું ઇદ્રનું કાજ, રીછમુખો થાજે મહારાજ.
વરૂણે શાપ મનમાં દીધો, જમને માંજારમૂખો કીધો;
ધર્મે અંતર ઇછ્યું એવું, મુખ વરૂણનું થાઓ શ્વાન જેવું.
રીછ વાનર શ્વાન માંજાર, કન્યા કહે, વર રૂડા ચાર;
ઇંદ્રરાય એમ વાણી ભણે, ખાધાવેધ માંડી આપણે.
યમ કહે, કાં હસાવો લોક, માંહોમાંહિ શાપ તે ફો·

દમયંતિ વિચારે વળી, શોભે સમાન ત્યાં પંચ નળી
કોને વરિયે, કોને ઉવેખીયે, વરમાળ કોને આરોપીયે.
જોવા મળિયા રાજકુમાર, એક નળ તે દેખે નીરધાર;
બુદ્ધિવાન છે કન્યા ઘણું, માન મૂકાવે દેવતાતણું.
ચારેને પુછે કરિ પ્રણામ, તમારા તાતનું શૂં છે નામ;
લોભ વિષે ત્યાં ન ગણ્યું પાપ, વીરસેન પાંચેનો બાપ.
કન્યા તે સાંભળી કર ઘસે, સખિયો સામું જોઇને હસે;
સખિ કહે શું ઘેલાં થયાં, શું કપટિને વળગી રહ્યાં.
બીજા રાજા છે રૂપનાં ધામ, કહું દેશ દેશપતિ નામ;
દાસિયે દેશ કુળ નામ ઠામ, સંભળાવ્યાં વરણવિ ગુણ ગ્રામ
તોય કન્યાને ન ગમે કોય, ફરિ ફરિ નળ સામું જોય;
હું હું નળ એમ પાંચે ઉચરે, પણ કન્યા કોને નવ વરે.
નારદજી અંતરિક્ષ આવિયા, ઇંદ્રાણીને સાથે લાવિયા;
ચારે દેવનિ ચારે નાર, ગગને દીઠીછે ભરથાર.
લજ્જા પામ્યા તે લોભિયા ઘણું, એ તો કામ છે નારદ તણું;
કન્યાયે દિઠિ દેવાંગના, અમર જાણિ માંડી સ્તવના.
અમો અલ્પજીવ અણુરૂપ, તમો ભારેખમ છો ભૂપ;
જરા મરણે અમો ત્રાસીયે, પૂજી તમને ઉપાસીએ.
તમો મારે ભિમક રાજાન, હું તમારે પુત્રી સમાન;
એવું કહિને ભરિયાં ચક્ષ, લાજ્યા દેવ થયા પ્રત્યક્ષ.
ઈંદ્ર વરૂણ વન્હી યમરાય, શોભે મંડપે જયજય થાય;
નળરાયને થયા તુષ્ટમાન, દેવ કહે માગો વરદાન.
બબે વર આપ્યા સુરરાજ, સેજે નળનું સરિયું કાજ;
કમળમાળ આપી સુરરાય, લક્ષ વર્ષે નવ કરમાય.
અશ્વમંત્ર આપ્યો રાજન, હીંડે એક દિને શત જોજન;
અગ્નિ કહે નહિ દાઝે તુંય, જ્યાં સમરે ત્યાં પ્રગટું હુંય.
ધર્મ કહે તું ભોગવિશ ભોગ, ત્યાં લગી નહિ પુરમાં રોગ;
જે કરશે તારિ કથા વાંછના, તેને નહિ હોય જમજાતના.
વરૂણ કહે સાંભળ નળરાય, સુકું વૃક્ષ નવપલ્લવ થાય;

દમયંતિને આપ્યો વર, અમૃત-સ્રાવિયા હજો તુજ કર;
સઉએ સ્તુતિ કિધી દેવતણી, વિમાન બેશિ ગયા સ્વર્ગભણી.
દમયંતિ હરખી તતકાળ, નળને આરોપી વરમાળ;
સાધુ રાજા તે સુખિયા થયા, અદેખા તે તો ઊઠી ગયા.
વર કન્યા પરણ્યાં રીત કરી, ભિમકે પેરામણી આપિ ભરી;
લાડકોડ પોત્યાં તેતણાં, નળને વાનાં કીધાં ઘણાં.
નળ દમયંતિ બંન્યો જાય, વળાવી વળ્યો ભીમકરાય;
ગાજતે વાજતે નળરાય વળ્યો, એવે કળિજુગ સામો મળ્યો.
વરવા વૈદર્ભિ નારદે મોકલ્યો, આવ્યો એમાટે ઊતાવળો;
બેઠો મહિષ ઊપર કળિકાળ, કંઠે મનુષ્ય માથાની માળ.
કરમાં કાતું ને લોહ શણગાર, શીશ શગડી ધિકે અંગાર;
જઈ વરૂં દમયંતિ નિદાન, જોતાં સામિ મળીછે જાન.
જાણ્યો કન્યાને નળ વર્યો, ક્રોધે કળિજુગ પાછો ફર્યો;
નળે પરણવા દીધો નહી, આજથિ એનિ કેડ લઉ સહી,
નળ આવ્યો નૈષધપુર વીખે, કરે રાજ્ય નારીશું સૂખે;
ભોગવે સુખ વીવિધ પેર, સ્વર્ગનું સુખ પામ્યો ઘેર.
ભૂપ પત્નિને વાધ્યો પ્રેમ, સાચવે સત્ય ધર્મ ને નેમ;
ચારે વર્ણ પાળે કુળ-ધર્મ, કરે યજ્ઞાદિક બહુ કર્મ.
તેણે કળિજુગનું ચાલે નહી, હીંડે છિદ્ર જોતો તે તહી;
નગર પુંઠે ફેરા ખાય, સત્ય આગળ નવ પેસાય.
એમ સહસ્ર વર્ષ વહિ ગયાં, દમયંતિને બે બાળક થયાં;
જુગલ સંઘાતે પ્રસવ્યાં, પુત્ર પુત્રિ રૂપે અભિનવાં.
નળ દમયંતિ હરખે ઘણું, બાળક વડે શોભે આંગણું;
એક સમે ત્યાં નળ ભૂપાળ, માગ્યું જળ થયો સંધ્યાકાળ-
રહિ પાનિ કોરી ધોતાં પાગ, કળિ પામ્યો પેઠાનો લાગ;
સંધ્યાવંદન કીધું રાજન, પ્રવેશ થયો કળીનો તન.
પછે સજ્યાયે સૂતો ભુપાળ, સર્વાંગે વ્યાપ્યો કળિકાળ.

વળણ,

કળિકાળ વ્યાપ્યો રાયને, ભ્રષ્ટ થયો નૈષક ધણી;

કડવું ૨૯ મું. રાગ કાલેરો.

કળિજુગ દ્વાપર મળિને આવ્યા, પુષ્કર કેરે પાસ રે;
હાથ ઘસે ને મસ્તક ધૂણે, મુખ મૂકે નિશ્વાસ રે. કળિજુગ.
વેષ વિપ્રના ધરિ અધરમી, દુષ્ટ વચન મુખ બોલે રે;
નૈષધપતિ બેઠો તપ કરવા, થઈ તરણને તોલે રે. કળિજુગ.
એક કુળમાં બેઉ ઉપના, તું જોગી નળ રાણો રે;
નળ ભોગવે ભોગ વિવિધ પેરે, તારે નહી જળ દાણો રે. કળિજુગ.
કળિ કહેછે જો જો ભાઇઓ, કર્મે વાળ્યો આડો આંકો રે;
એકજ બોરડિના બે કાંટા, એક પાધરો એક વાંકો રે. કળિજુગ.
તારા પિતાશું અમારે મિત્રાઇ, તે માટે હેત કીજે રે;
એવું કહી કર ગ્રહિને તાણ્યો, આવ્ય આલિંગન દીજે રે. કળિજુગ.
ભેટતામાં પેંડે પુષ્કરમધ્યે, કળિએ કીધો પ્રવેશ રે;
તેડી લાવ્યો નૈષધપુરભણી, નળશું કરવા ક્લેશ રે. કળિજુગ.
વાટે જાતાં વાતજ પરઠી, નહિ મળવું નાંખે જાસા રે;
કળિજુગ કહે તું દ્યુતજ રમજે, હું થઇશ ત્યાં પાસા રે. કળિજુગ.
પ્રથમ પણ કરજે વૃષભનું, દ્વાપર થાશે પોઠી રે.
સર્વશ જીતી લેજે નળનું, વાત એ મનમાં ગોઠી રે. કળિજુગ.
જદપિ પુષ્કર પવિત્ર પૂર્વે, નહોતિ રાજ્યનિ અભિલેખા રે;
ઉપની અરિષ્યા નળરાય ઉપર, મળ્યા જુગ બે અદેખા રે. કળિજુગ.
વૃષભ વાહન પાસા કરમાં, આવ્યો રાજસભાય રે;
બંધવ જાણી ઉલટ આણી, ઉઠિ બેઠો નળરાય રે. કળિજુગ.
ભલે પધાર્યા પુષ્કર ભાઈ, જોગીનો વેષ છાંડો રે;
અરધ રાજ્ય તમારૂં વીરા, રાજરીતને માંડો રે. કળિજુગ.
આસન આપી પૂજન કીધું, પુછેછે કુશળ ખેમ રે;
પુષ્કર કહે બિજી વાત ગમે નહીં, છે દ્યૂત રમવાનો પ્રેમ રે. કળિજુગ.
નળ કહે બંધવ દ્યુત ન રમિયે, અનર્થનું એ મૂળ રે;
તું જોગેશ્વર કાં ઉપજાવે, ઉદર ચોળિ ને શૂળ રે. કળિજુગ.
પુષ્કર કહે મારો પાંચ મહેરનો, પોઠી જીતું કે હારૂં;

કળિની સંગતે પુણ્યશ્લોકને, પાપતણી મતિ આવી રે;
દ્યૂત રમવા પ્રમાણ કીધું, આગળ વાત જે ભાવી રે. કળિજુગ.

વલણ.

ભાવિ પદારથ ભૂપને, વેઠવું તે બહુ કષ્ટ;
દ્યૂત રમવા બેઠો રાજન, કળિયે કીધો ભ્રષ્ટ રે.

કડવું ૩૦ મું. રાગ મેવાડો.

નળ રાજાએ દ્યૂત આરંભ્યું, સત્ય થયું સર્વે ફોક જી;
નગરમાંહે વાત જણાઇ, ત્રાહિ ત્રાહિ કરે લોક જી.
દમયંતીએ નળને કહાવ્યું, બળદ ભણી નવ જોશો જી;
એ વૃષભ વેરી છે કારમો, રમતાં રાજ્યને ખોશો જી.
ડાહ્યા લોક નગરના વારે, વારે ઘણું પ્રધાન જી;
કળિજુગે બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ કીધી, કહ્યું ધરે નહિ કાન જી.
બેઠા બંન્યો પણ કરીને, બોલ્યો પુષ્કર રાય જી;
જે હારે તે રાજ્ય મુકી, ત્રણ વર્ષ વનમાં જાય જી.
ત્રણ સંવછર ગોપ્ય રહેવું, વેષ જોગીનો ધરિ જી;
જો તે કદાપી છતો પડે તો, વનવાસ ભોગવે ફરી જી.
મહિમાં મોટો કળિજુગ કેરો, નળને ગમતી વાત જી;
નળ કહે નાંખો રે પાસા, વરશ્યો રૂધિર વરસાત જી.
હાહાકાર થયો પુરમધ્યે, વાયુ અવળો વાય જી;
સત્યવાદિયે દ્યુત આરંભ્યું, ચમક્યા ગ્રામ દેવતાય જી.
નાંખ્યા પાસા ને પુષ્કર જીત્યો, બેઠો સિંહાસન જી;
પોતાનિ આણ વરતાવી પુરમાં, કહે નળને જાઓ વન જી.
વનફુળ પેહેરો વનમાં વસીને, વનફળનો કરો આહાર જી;
એકેકું વસ્ત્ર અંગે રાખો, ઊતારો શણગાર જી.
સર્વ તજી એક વસ્ત્રજ પહેરી, ઉઠ્યો તે નળરાય જી;
દમયંતીને નળે કહાવ્યું, તુ જાજે પીયરમાંય જી
રૂદન કરતી રાણી આવી, બાળક ઝાલી હાથે જી;
શિર નામી સ્વામીને કહેછે, મુજને તેડો સાથે જી.
સુખ દુઃખને કારણે [illegible] એકલા નહિ રહેવાય
[illegible] સેવ તે માથે [illegible] તો ચાંપ [illegible]

કંથ કહે હો કામની તું, આવ્યે મને જંજાળ જી;
સુખ દુઃખ સર્વે વેઠી લેશું, ટળવળિ મરશે બાળ જી.
રોતી કહેછે કામની જેમ, છાયા દેહને વળગી જી;
તેમ હું તમારી તારૂણી રે, ક્યમે ન થાઉં અળગી જી.

વળણ.

અળગી કરશો કંથજી, તો તજિશ પ્રાણ તતકાળ;
નળ કહે આવો વન વિષે, તો પિયર વળાવો બાળ રે.

કડવું ૩૧ મું. રાગ મેવાડો.

મોસાળ પધારો રે બાળક બાળુડાં રે, માહારાં લાડક વાયાં એ બાળ;
નમાયાં થઇ વર્તો રે, સેહેજો મામા મામીની ગાળ; મોસાળ.
રૂદયામાં ચાંપે રે, પેટને છેલું વેલું લાડ;
હવે મળવાં દોહલાં રે, મળિયે તો પ્રભુજીનો પાડ; મોસાળ.
થયાં માતા વોણાં રે, નહિ કોઈ કહે રૂડો સાથ;
રોશે હઈયું ફાટતે રે, હવે કોણ ફેરવશે હાથ; મોસાળ.
ગુરૂ સુદેવજી રે, તમારે ખોળે છે રે તન;
કહેજો મુજ માતને રે, કરે જીવની પેરે જતન; મોસાળ.
પુત્રિ જમાઈએ રે, કહેજો વનમાં પૂર્યો વાસ;
કહેજો મુજ તાતને રે, લે વિજોગીનો તપાસ; મોસાળ.
ચુંબન કરી માવડી રે, ફરી ફરી એ મુખ જોય;
હઇયેથી ન ઉતરે રે, દમયંતિ રાણી રોય; મોસાળ.

વળણ.

રૂએ રાણી અતિ ઘણું, પછે સોંપ્યાં ગુરૂ કરમાંય;
વોળાવ્યાં બે બાળકાં, રૂષિ સાથે નળરાય રે.

કડવું ૩૨ મું. રાગ વેરાડી.

બાળ વોળાવ્યાં વિપ્રનિ સાથે, દમયંતિ કરે આક્રંદ;
હાહાકાર થયો પુરમાંહે, મળ્યાં મનુષ્યનાં વૃંદ.
પડો વાજે પુષ્કર પાપીનો, નળને કોય ન રાખે;
એક અંજળી જળ નવ પામ્યાં, જો ભમિયાં પુર આખે.
બારણાં દે નળને દેખીને, જે પોતાના લોક;
તરશિ દમયંતી જળ ન પામી, કંઠે પડિયો શોખ.

એક રાત્ય રહ્યાં નગરમાં, ચાલ્યાં વહાણું વાતે;
પુણ્યશ્લોકની પુંઠજ લીધી, કળિ થયો સંઘાતે.
જહાં વાવ્ય સરોવર કૂવા, પાકાં ફળની વાડી;
રિપુ કળીજુગ આગળ જઇને, સર્વ મુકે ઉડાડી.
ફળ જળ ને પત્ર ન પામ્યાં, રાણી કરે આંસુ-પાત;
વનમાં ફરતાં લાંઘણ કરતાં, વહિગયા દિન સાત.
એકેકું પટકુળ અંગે પેહેર્યું, કોમળ કાયા દાઝે;
પાય પંકજ-પત્ર જેવા ને, તીવ્ર કાંટા ભાજે.
માનસરોવર આગળ આવ્યું, તેમાં દીઠું પાણી;
કળિજુગથી તે ફોક થયું નહીં, જઇ પીધું રાય રાણી.
વારે વારે પાણિ પિયે ને, એસે ને વળિ હીંડે;
નર નારી વારી-તૃપ્ત થયાં પણ, ક્ષુધા પાપણી પીડે.
સ્વામી કહેછે સંતોષ પામી, એશ થઇને સ્વછ;
જઈ સરોવરમાં શોધી લાવું, જો જડે એક બે મછ.
થોડા જળમાં પેઠો રાજા, કીધું ધીમરનું આચરણ;
સાધૂ રાજાને શ્રમ કરતાં, મીન મળિયાં ત્રણ.
આણીને અબળાને આપ્યાં, શામા કહે થયું વારૂ;
નળ કહે આપણ બે પ્રાણીને, શું થાય એટલા સારૂ.
ભક્ષ ભારજાના કરમાં સોંપી, ભૂપ ગયો બિજિવરાં;
કળિજુગ સર્પ થઈ બિહવરાવે, મછ નાસે અરાં પરાં.
નળે શ્રમ કીધો ઘટિકા બે, મછ ન ચડિયું હાથ;
પેલાં ત્રણ મછ વહેંચી લીજે, વીચારે મન સાથ.
નળ આવ્યો નિરાશ થઈને, ત્રણ મછ ઉપર ચિત્ત;
એટલે અંતરમાં દમયંતીને, થઇ આવ્યું વિપરીત.
અમૃતસ્ત્રાવિયા કર કૃષ્ણાના, મછ સંજિવન થયાં પળમાં;
હાલ્યાં ચાલ્યાં એટલે મૂકી છાંડ્યાં, ઉડીને પેઠાં જળમાં.
ઘેલી સરખી મીનને કાજે, પાણીમાં વેવલાં વીણે;
હવે સ્વામીને શો ઉત્તર આપિશ, રૂદન કરે સ્વર ઝીણે.
વીલે મુખે રૂએ દમયંતી, નાથ આવ્યો તે નીરખે;
ચોદસ ન્યાળે આંસ ઢાળે, જાણે આવ

રોતી પત્ની પતિયે દીઠી, ફીકું મુખ થયું દીન;
કહે પાપણી શકે હું પાખે, ભક્ષ કિધાં તેં મીન.
હું ક્ષુધાતુર ફરિતે આવ્યો, રઝળ્યો પાણીમાંય;
ડોઢ ડોઢ મછ ભોજન કીજે, લાવ્ય પાપણી ક્યાંય.
રૂદે ફાટતે બોલી રાણી, પડે આંસુ જાણે દાણા;
ક્ષુધા પાપણિયે મછ ખવરાવ્યાં, મેં રહેવાયું નહિ રાણા.
કહે નળ હંસે શિખામણ દીધી, વિદાય થયો આકાશ;
એક દ્યૂત ન રમવું, બીજો ન કરવો, નારીનો વિશ્વાસ.
એ વાનાં વાર્યાં તે કીધાં, હાથે લિધું દુખ માગી;
હું ભૂખ્યો ને તેં મછ ખાધાં, શું પેટમાં આગ્યજ લાગી.
દમયંતી વીમાસણ કરતી, સમ ખાઉં જાણે શાને;
સજીવન થયાં ઉડી ગયાં, કહું તો રાય નહિ માને.

વળણ.

નહિ માને રાજા અચરજ મોઢું ઉઠિ ચાલ્યો નળરાય;
આણતેડી દમયંતી રાણી, પિયુની પુંઠે જાય રે.

કડવું ૩૩ સું. રાગ વેરાડી.

આગળ નળ પુંઠણ પ્રેમદા, સતિને અંતર આપદા;
નળ તિરસકાર હીંડતાં કરે, હઈડું ફાટે અબળા આંખ્ય ભરે.
ખાધાં મછ હશે શકતી ઘણી, તોય હિંડતાં હારે પાપણી;
પી રે પાણી તું ફરી ફરી, મછ ખાધાં છે પેટજ ભરી.
એ માર્ગ આવ્યા આગળે, વિદા નારી કીધી નળે;
નહિ નારિ તું હું નહિ કંથ, આ તારા પિયરનો પંથ.
મારી સાથે તને નહિ ગમે, પિયરમાં પેટ ભરિને જમે;
નાથજી મને કરજો ક્ષમા, નથિ પીયરની મારે તમા.
અયુક્ત આળ ચડાવે શીશ, મછનિ વાત જાણે જગદીશ;
દેવતાનું મને વરદાન, કાં નથી જાણતા રાજાન.
હતિ વાત કામનિયે કહી, કળિજુગે નળે માન્યું નહીં;
આગળ પાછળ ચાલ્યાં જાય, કળિયે કીધી બગની કાય.
થોડિ પાંખ ને માંસજ ઘણું, લલચાયું મન રાજાતણું;
... નાગી ... પાર્ગ અ ...

કોણ પ્રકારે બગને હણું, ઉપર વસ્ત્ર નાંખું ભુજતણું;
ઉક્કરાટિ કિધી સુંદરી, નળ ચાલ્યો કાયા નગ્ન કરી.
લાજ્યો સૂર્યે મિચ્યાં લોચન, લાજ્યાં પંખિ ને લાજ્યું વન;
સ્વાદઇંદ્રિ પિડ્યો મહારાજ, થયો નગ્ન મુકીને લાજ.
પીતાંબર ઝાલ્યું ભૂપાળ, જેમ ધીમર કરમાં જાળ;
બગનિ નિકટ ગયો તે રાય, ત્યમ કળિબગ આઘો જાય.
ધાઈ વસ્ત્રનો નાંખ્યો પાશ. પંખિ લેઈને ઉડ્યો આકાશ;
એક વસ્ત્ર પંખી ગયો લઈ, બેઠો નળ કપાળે કર દઈ.
અરે દૈવ તેં એ શું કર્યું, વસ્ત્ર જાતાં કાંઈ ન ઉગર્યું;
ગયું રાજ છત્ર મહિમા ઘણો, ન રહ્યો અંગે સૂત્ર-તાંતણો.
વિહંગમ વસ્ત્ર ગયોરે હરી, દમયંતિ ન જોશો પાછું ફરી;
પાછે પગલે ગઈ સ્ત્રીજન, આપ્યું અર્ધ વસ્ત્ર સ્વામીન.
અકેકો છેડો પેહેર્યો ઉભે, જાણે તિર્થ નાહ્યાં એવાં શોભે;
અન્ન વિના અડવડિયાં ખાય, સત્યને આધારે ચાલ્યાં જાય.
મહાવન આવ્યાં જાંખરાં જાળ, ત્યાં થઈ ગયો સંધ્યાકાળ;
બેઠાં બન્યો જઈ દ્રુમ તળે, ચુંટિ પત્ર પાથરિયાં નળે.
દુખનિ વાત કિધી નવનવી, દમયંતિ નિદ્રાવશ હવી;
ક્ષુધા અંગે રહી છે વશી, મુખ જાણે પુનમનો શશી.
નળે દીઠિ સુતી સુંદરી, મુક્યો નિશ્વાસ નેણાં ભરી;
કોણ દિવસ આવ્યો શ્રીહરી, એ દુખે પ્રાણ નહિ જાય નિસરી.
વૈદર્ભી વસુધા પર પડી, દુખ નહોતું દિઠું અધઘડી;
ઘણે દોહલે વરી મેં એહ, રૂએ રાજા જોઈ જોઈ દેહ.
નખથી નિરખી જોયું મૂખ, ત્યારે લાગ્યું મનમાં દુઃખ;
કળિ વળિ તેનું ચિત ફેરવે, રાજા મનમાં દૂપ મેળવે.
શી સગાઈ પર-તનયાતણી, દુષ્ટ દમયંતિ એ પાપણી;
પ્રીત છેહ દીધો જેણીએ, ભુજવિના મછ ખાધાં એણીએ.
મલિન મન એનું નિરધાર, કો સમે કરે મારો આહાર;
ન ઘટે રહેવું એ સાથે મળી, રાયને બુદ્ધિ ઉપજાવે કળી.
તો શમે રૂદયાની દાઝ, મુકું એકલિ વનમાં આજ;
[illegible] મન [illegible] [illegible]

મનમાંહે આશંક ન ગણે, એક વસ્ત્ર પેહેર્યું બે જણે;
ચિર ફાડું જો બળ કરી, થાય શબ્દ જાગે સુંદરી.
છરિ હોય તો તો છેદું પટકુળ, કળિ થયો કાતું અનરથ મૂળ;
નજે લીધું છુરીકા શસ્ત્ર, વચેથી વેહેર્યું અર્ધું વસ્ત્ર.
કટકા બે પટકુળના કરી, નળ ચાલ્યો મુકી સુંદરી;
ગયો ડગલાં સાતજ ભરી, પ્રીત શામાની સાંભરી.
વિમાસણ નળ મનમાં કરે, વનમાં એકલિ ફાટી મરે;
વરી મને દેવને પરહરી, વળિ વનમાં સાથે નીસરી.
ત્રિલોક મોહનિ માનની, કયમ સહે વેદના રનની;
ન ઘટે મૂકી જાવું મને, આવ્યો નળ દમયંતી કને.
દીઠું મૂખ અંતર પરજળ્યો, મછ સંભારિ પાછો વળ્યો;
કળિ તાણે વાટ વનતણી,. પ્રેમ તાણે દમયંતિભણી.
વિચાર વારિનિધીમાં પડ્યો, આવન જાવન હિંડોળે ચડ્યો;
સાતવાર આવ્યો ફરિ ફરિ, તજિ ન જાય સાધુ સુંદરી.
પ્રબળ બળ કળિજુગનું થયું, પ્રમ બંધન તૂટી ગયું;
સર્પ કંચુકિને તજે જેમ, નળે દમયંતી તજી તેમ.
વૃક્ષ જેમ પત્રને પરહરે, પુનરપિ અંગિકાર ન કરે;
જેવું વમનતું હોય અન્ન, તેવિ મારે એ સ્ત્રી જન.
કો સમે મને મારે નેટ, હુંપે વહાલું એને પેટ;
એવું કહિને મેલી રોટ, ઉવાટે ચાલ્યો સાસોટ.
ત્યાં લગે ધાયો ભૂપાળ, રહ્યો જ્યાં થયો પ્રાતઃકાળ.

વળણ.

પ્રાતઃકાળ અરણ ઉદે, ત્યાં લગે ધાયો અવનીશ;
જાગ્યું રૂદે થયું દુખ ઉદે, દીઠો જ્યારે દીશ. રે.

કડવું ૩૪ મું. રાગ રામગ્રી.

નળરાય જળ નયણે ભરે, કરે વિવિધ વિલાપ;
વ્યાંકુળ અંગ પોતાતણું, અવનિ પછાડે આપ.
વૈદર્ભિ વામા રંક રામા, એકલડી વનમધ્ય;
ભય ધરશે ને ફાટી મરશે, જીવ્યાનિ ટળી અવધ્ય.

નહિ ભજે ફરી કોકિલાસ્વરી, શે ઉપનો વિખવાદ;
મનગમતી બોલ દમયંતી નળે માંડ્યો સાદ.
વિશ્વમોહની સૃષ્ટિ દોહની, સુંદરી સુજાણ;
રે મુજવલ્લભ દર્શન દુર્લભ, બોલ્ય પિયુના પ્રાણ.
રૂદન કરતો વનમાં ફરતો, આવ્યાની જોતો વાટ;
કળિયે ચરણ ધરણના ભુંશા, વન કીધું નરેડાટ.
વડકાળ ભૂપાળ વળગ્યો, ને રૂએ તે રૂદયાફાટ;
મોહધારણ કરમ કારણ, કહે ભુજ દેઈ લલાટ.
રાયજી વિલપે ઘણું કંપે, સંભારે સુખસ્નેહ;
કુબુદ્ધિ આવિ વાત ભાવી, અન્યાયે દીધો છેહ.
અજગર નાગ વરૂ વાઘ છે, દારૂણ વનની હદ;
કરડાં કોતર સિંહનાં સ્વર, શામા ફાટી મરશે સદ્ય.
દોહલે પામી મેં ગજગામી, દૈવ ગયા નિરમૂખ;
સ્વયંવર સાથ સાંભળી ગાથ, તે સર્વ પામશે સૂખ.
કોણ નેત્ર લૂએ રાય રૂએ, એવે શબ્દ સાંભળ્યો ગ.દો.
જો પ્રેમજળ મુકાવ્ય નળ, બળતાને બાહર કાઢો.
સાંભળિ વાણી રાણિ જાણી, રોઈ રોઈ બેઠો સ્વર;
હરખ ભરાયો સ્વરે ધાયો, વીરસેનનો કુંવર.
પાડે બરાડ બળે દવાડ, તરફડે મોટો વ્યાળ;
દયાસિંધૂ દીનબંધુ, મને કાઢ નળ ભૂપાળ.
વન્હિ વરદાન ગયો રાજાન, નાગે કિધો નમસ્કાર;
આપ્ય પ્રાણ હો ગુણવાન, હું કરિશ કાંઈ ઉપકાર.
વિષથી ન બીધો નાગ લીધો, જોજન દેહ પ્રમાણ;
ખાંદે ચડાવી મુક્યો બહાર લાવી, શાતાપામ્યો પ્રાણ.
પુણ્યશ્લોક સાચા પાળિ વાચા, મળ્યો વૈદર્ભિકાંત;
પુછે એમ નળ દાઝ્યો સબળ, મને કહે માંડી વૃત્તાંત.

વલણ.

વૃત્તાંત કહે ભાઈ કોણ છે, પામ્યો બહુ પરિ
સર્પ કહે રાય સાંભળો, મને હવો રૂપિનો

કડવું ૩૫ મું. રાગ દેશાખ.

બોલ્યો નાગ કરી પરણામ, મારૂં કરકોટક છે નામ;
પ્રાચિન કર્મે પામ્યો સંતાપ, સપ્તરૂષિયે મને દિધો શાપ.
વિમાન જાતું હતું સ્વર્ગભણી, અજ્ઞાનતા જાગી મુજતણી;
ફુતકારિ નાંખી વિષજ્વાળ, દાધા રૂષિ ને ચડિયો કાળ.
પાપી તેં નાંખી વિષલહેર, બળજે દવમાં અવની ઉપર;
બહુ કાળ તું અવનીમાંય, ભોગવ દુખ પણ જીવ નહિ જાય.
મેં કહ્યું શાપ દીધો તે ખરો, મને શાપનો અનુગ્રહ કરો;
વન્હિ વેદના દોહલી છે ઘણું, કહ્યું દર્શન થાશે નળતણું.
પુણ્યશ્લોક બહાર કાઢશે. તને શાતા પમાડશે;
તે દિનનો દાઝુંછું અહીં, શત સહસ્ત્ર વરસ ગયાં વહી.
તે તમે આજ દુખ ટાળિયું, પુણ્યશ્લોક સત્ય પાળિયું;
એવું કહિને સર્પજ ધશો, કરકોટક નળને ડશો.
લાગિ વિષજ્વાળા દાઝ્યો ભૂપ, કાળિ કાયા થયું કુબડું રૂપ;
કાજળપેં શામતા વિશેષ, વાંકું મુખ પંચવર્ણો કેશ.
છતે દાંતે ડાચાં ગયાં મળી, નિસરિ ખુંધ કટિ એવડિ વળી;
નળ કહે ધન્ય કદ્રુકુમાર, ઘણો રૂડો કિધો ઉપકાર.
મેં તને આપ્યું જીવનદાન, તેં કિધો મને શાહિ સમાન;
નાગ કહે રખે દુખ ધરો, જોતાં એ ઉપકાર છે ખરો.
ગુપ્ત રહેવું સંવત્સર ત્રણ, કો નહિ ઓળખે એણે વર્ણ;
આ ત્રણ વસ્ત્ર આપુંછું ભૂપ, પરિધાને થાશે મુળ રૂપ.
પેહેરિ જોયાં પરિક્ષા કરી, તતક્ષણ દેહની કાંતિ ફરી;
નળ હરખ્યો થયું દિવ્ય કામ, નાગે બાહુક ધરિયું નામ.
ભૂપ વ્યાળ બે થયા વિદાય, અયોધ્યા ગયો નૈષધરાય;
દેખિ માણસ ખસે અરાં પરાં, ધાય બાહુક પુંઠે છોકરાં.
જે જે માર્ગ મહીપતિ પળે, ત્યાં ત્યાં માણસ જોવા મળે;
હસે લોક રૂપે લીક વાળી, નાંખે કાંકરા પાડે તાળી.
રાજસભામાં રાજા ગયો, પ્રતિહાર સાથ ખશિને રહ્યો;
હશિ સભા હશો. રૂતુપર્ણ, વિધિયે આ ક્યાં નિર્મ્યું વર્ણ.

હાર્યું કાજળ જાંબૂ ફળ, આતો રૂપે જાણે બિજો નળ;
કહો કોણ છો સ્વરૂપ ધામ, કયમ આવવું પડ્યું આ ગામ.
નળ કહે મારૂં બાહુક નામ, આવ્યો ઉદર ભરવાને કામ;
હું અશ્વમંત્ર જાણું રાજન, ખેડું એક દિને શત જોજન.
કહે રતુપર્ણ મોટું કારણ, આ રૂપ ને વિદ્યા અસાધારણ;
નળ ઇંદ્ર વિના જાણે નહીં, મંત્ર પ્રાપ્તિ તને કયાંથિ થઈ.
હું નળનિ કરતો સેવાય, મંત્ર પાઠ કરતા નળરાય;
કો સમે પ્રકાશિ ભણતા તેહ, ત્યાંથિ વિદ્યા હું પામ્યો એહ.
નૈષધપતિ તો વનમાં ગયો, તે દુખે બળી આવો હું થયો;
આવ્યોછું રહેવા તમ કને, અન્ન વસ્ત્ર આપજો મને.
નહીં કરૂં હું નીચું કામ, નહીં ધરાવું સેવક નામ;
રાયજી હું તમને નહિ નમું, સ્વયંપાક કરીને જમું.
રાજા કહે રહો જેમ તેમ, વિદ્યાવાન જવા દેઉં કેમ;
દીધો હયપતિનો અધિકાર, સેવક માત્ર કરે નમસ્કાર.
જદપિ માન તે પામ્યો ઘણું, પણ કહેવાયું દાસત્વપણું;
હયશાળામાં જઇને રહ્યો, અશ્વપતી તે રાજા થયો.
છે વિજોગની વેદના ઘણી, નિત્યે સુએ શ્લોક એક ભણી;

*श्लोकः स्वागतावृत्तं.

आतपे धृतिमता सह वध्वा, यामिनी-विरहिणा विहगेन;
सेहिरे न किरणा हिमरश्मे-र्दुःखिते मनसि सर्व मसह्यम्.

ભાવાર્થ-વસંતતિલકા છંદ.

જે ચક્રવાક દિવસે વહુ સાથ રાખે, તે સંગ રંગ રમતાં રવિતાપ સાંખે;
રાતે વિજોગથકિ ચંદ્રપ્રકાશ ખૂંચે, જો દુઃખ હોય દિલમાં કશુંએ ન રૂચે.

રાગ ચાલતો.

એવું કહિને કરે શયન, વિસ્મય થાય પાડોશી જન;
બાળક બિહામણો આવી વરયો, કદ્રુપને વિયોગ તે કશો.

તે સ્ત્રીયે સુકૃત શું કર્યું, જેણીએ આ પુતળું વર્યું;
વારૂ થયું જે વિપત્તિ પડી, આ ભૂતથી છૂટી બાપડી.

વળણ.

બાપડિ છૂટી લોક કહે, રહ્યો રાયને રીઝવી;
બ્રહદશ્વ કહે યુધિષ્ઠિરને, હવે દમયંતીની શી ગત્ય હવી.

કડવું ૩૬ સું. દોહરા.

સ્વપનું આવ્યું નારિને, મુકી જાયછે નાથ;
ઉઠી અચાનક અંગના, ગ્રહવા પ્રભુનો હાથ.
થાય ફરિ ફરિ ગાભરી, જૂએ ચારે પાસ;
અબળાનાં રૂદય કોમળાં, હું બિહું તમારે હાસ.
જોયું વન ફરી ફરી, સમ દેઈ કીધો સાદ;
ન બોલ્યો નાથ નિરાશ થઇ, પછે રોતી ગાઢે નાદ.

રાગ મારૂ.

અમો અબળા માણુસ બીજે, ન કીજે હાસ, હો નળરાય.
કેમ ધીરજ ધરૂં હું નારી, તમારી દાસ, હો નળરાય.
રાત્ય અંધારી તો અમારી, વલે શી થાશે, હો નળરાય.
તમ ચરણ કેરી: આણુ, પ્રાણ મારા જાશે, હો નળરાય.
અહિયાં બોલે સાવજ નાગ, વાઘ ને વરૂ, હો નળરાય.
બોલો હું રહિશ કયમ, સમ હું મરૂં, હો નળરાય.
હાંજી હાંજી જાઓછે હાડ, રાડ થાશે ફાંસુ, હો નળરાય.
ગુપ્ત રહ્યા ન આવે દયા, દેખી મારા આંસૂ, હો નળરાય.
તમારાં પગલાં ન દેખું કંથ, પંથ કેમ લહું, હો નળરાય.
રાત્ય અંધારી ભયાનક, સ્થાનક કયમ રહું. હો નળરાય.
નૈષધરાયતણી જે રાણી, તાણી રોય, હો નળરાય.
પ્રભુ અંગ અવેવ મારા, તારા જોય, હો નળરાય.
થઇ ઘેલી સરખી ચાલે, વાલે તરછોડી, હો નળરાય.
મોટું વનડું માંડયું જોવું, રોવું મુકયું છોડી, હો નળરાય.
વલવલતિ વૈદર્ભી વાટે, ઉચાટે ભરી, હો નળરાય.

વાલાજી ન દીજે છેહ, નેહ વિચારો, હો નળરાય.
આ તો કર્મે વાળ્યો આંક, વાંક શો મારો, હો નળરાય.

વલણ.

શો મારો અપરાધ સ્વામી, દારૂણ વન મૂકી ગયા;
અલ્પ ભ્રાંતિયે હું તજી, અંતર નહિ ઉપની દયા.

કડવું ૩૭ સું. રાગ રામગ્રી.

વૈદર્ભિ વનમાં વલવલે અંધારી રાત;
ભામનિ ભય પામી ઘણું, એકલડી જાત્ય; વૈદર્ભિ.
રસનાયે નામ દે નળતણું, જાય જતી જાય;
શુદ્ધ નથીરે શરીરની, ભાગે કાંટા પાય; વૈદર્ભિ.
રોઈ રોઈ રાતી આંખડી, ખુટ્યું આંસુનું નીર;
નયણે ધારા બે ઝરે, વહેછે રૂધીર; વૈદર્ભિ.
હીંડતી તે આખડે, વાગે પાયમાં ઠેશ;
ચાલંતી ઊભી રહે, ભરાય કાંટામાં કેશ; વૈદર્ભિ.
અંગે ઊઝરડા ઘણા, ઝરે શોણિત ધાર;
ઓ નળ ઓ નળ બોલતી, બિજો નહિ વિચાર; વૈદર્ભિ.
ઉંડાં કોતરે ઉતરે, ચડે ગિરી ગરાડ;
અશુપે ઉર ધડકે નહિ, પાડે વાઘ બરાડ; વૈદર્ભિ.
વાંકિ વાટે ટિંબા ટેકરા, ભયાનક ખોહ;
રાફમાં સાપજ ફુંફવે, ઘણું ઘૂઘવે ઘોહ; વૈદર્ભિ.
શબ્દ પશૂ પંખીતણા, ન પડે કાંઈ પ્રીછ;
વરૂ વણિયર બિહાવે બહુ, ધાય પુંડે રીછ; વૈદર્ભિ.
શકર રોઝ છિકારવાં, ચિતરા દેછે ફાળ;
ફાલુનાદ હોયે ઘણા, બહુ બોલે શિયાળ; વૈદર્ભિ.
આંબા આંબલિ લીંબડા, એખરા છે અપાર;
શીમળ સાદડિ શેકટી, સુજે પંથ ન સાર; વૈદર્ભિ.
બેર ખાખર ને કાચકી, કાંટાળી થોર;
બાવળિયા બીહામણા, ત્યાં ઝાઝી બોર; વૈદર્ભિ.
આખડી પડેછે સુંદરી, ચરણે વેલા વિટાય;
ગાં ે ગીયાં ભરાય.

અથડાયે વૃક્ષ અંગશું, મુકે કાંટામાં પાય; વૈદર્ભિ.
શુધ્ય નથીરે શરીરની, ભજતી નળરાય;
દિવસ રયણી પ્રીછે નહીં, એવું જાડું અરણ્ય; વૈદર્ભિ.
દમયંતી ભૂલી પડી, દહાડા થયાછે ત્રણ્ય;
અન્ન ઉદક નહાયું નહીં, બેસવું ન શયન. વૈદર્ભિ.
ત્રણ્ય દિવસ એમ વહિ ગયા, ભમતાં તે વન;

વળણ.

ભમતાં વન નૃપ-ભામની, ત્રણ્ય દિવસ ગયા વહી;
વાટ ઘાટ કે ગામ ઠામ, પ્રેમદા કાંઈ પામી નહીં.

કડવું ૩૮ મું. રાગ રામગ્રી.

ભૂલિ ભમેછે ભામની, નૈષધનાથની નાર;
હો નળ હો નળ બોલતી. ભિમ,રાજ કુમાર; ભૂલિ ભમેછે.
ધોવાયું કાજળ આંસુએ, વેદનાએ વ્યાકૂળ;
અરધ ઊઘાડી દેહડી, નાથે ફાડ્યું પટકૂળ; ભૂલિ ભમેછે.
એવે દિઠો એક ચીતરો; ધરિ ધીર ઉલટ.
પૂછિ બાળ ભૂપાળની, તારા સરખી છે કટ; ભૂલિ ભમેછે.
શાર્દુલ દીઠો વનમાં, વૈદર્ભિ પુછે વહાલ;
નૈષધ-દેશી વાટે મળ્યા, તારા સરખી છે ચાલ. ભૂલિ ભમેછે.
સાવજ થાયે ગાભરો, ભયથી નાશિ જાય;
વનદેવી મને ઝાલશે, પશુ ઘણા કંપાય; ભૂલિ ભમેછે.
પૂછ્યું ઊચા દ્રુમને, તારિ ગગને ગઈ ડાળ;
તરૂપતિ જો મારી વતી, કહીં દીસે ભૂપાળ; ભૂલિ ભમેછે.
ઉત્તર દ્રુમ આપે નહીં, તેમ રાણી રોય;
પુણ્યશ્લોક મને પરહરી, શત્રુ થયું સર્વ કોય; ભૂલિ ભમેછે.
અજગર પડ્યોછે વાટમાં, વિકાશી મુખ ભાગ.
દમયંતિયે પ્રીછ્યો નહીં, મેલ્યો મુખમાં પાગ; ભૂલિ ભમેછે.
ચરણ ગળ્યો જાનુ લગી, વિખ ચડિયું શરીર;
પડિ ભોમ્ય સાદ નળને કરે, મુખે પાડી રીડ; ભૂલિ ભમેછે.
અજગર આનંદ પામિયો, ભલું જડિયું ભક્ષ;
વૈદરભી ઘણું વલવલે, ઊંચાં ચડિ ગયાં ચક્ષ; ભૂલિ ભમેછે.

કંઠે તો કાંટા પડ્યા, મુખે પડિયો શોક;
મરણ સમે મારૂં કો નહીં, રસનાયે પુણ્યશ્લોક; ભૂલિ ભમેછે.
રોતી રાણી સાંભળી, પારધિ આવ્યો ધાઈ;
પગ અજગરના મુખમાં, શામા દીઠી સાહી; ભૂલિ ભમેછે.
પારધિયે અજગર મારિયો, કુહાડીને ઘાય;
જુગત કરી મૂકાવિયો, નળપત્નિનો પાય; ભૂલિ ભમેછે.
વૈદર્ભીને વિષ ચડ્યું નહીં, વાસવનું વરદાન;
કરતળ વાસ સુધાતણો, દેહ રહિ પરમ નિધાન; ભૂલિ ભમેછે.

વળણ.

દેહ રહિ પરમ નિધાન રે, હળાહળ ગયું ઉતરી;
કહે ભટ પ્રેમાનંદ પછે, શું દુઃખ પામી સુંદરી.

કડવું ૩૯ મું. રાગ મારૂ.

વિષધર માર્યો વ્યાધે આવી, મહેલાં મૃત્યુથકી મૂકાવી;
વ્યાધે અજગર લીધો હાથે, ચાલ્યો દમયંતિ તેડી સાથે.
પારધિ હીંડ્યો જુગતે જીતી, જાય દમયંતિ બિહિતી બિહિતી;
ગયો એક સરોવર તીર, પ્રક્ષાલન કિધું સર્પ શરીર.
દેખતાં દમયંતિ પ્રત્યક્ષ, વ્યાધે અજગર કીધો ભક્ષ;
મુખનું પાસું તે રહેવા દીધું, બાકી શરિર તે ભોજન કીધું.
દમયંતિ તો વિસ્મય હવી, આ તો વાત દિઠી મેં નવી;
પારધિ કહે હો નારી, તમો દીઠી વિદ્યા અમારી.
મનનિ ખટપટ સગળી છાંડો, પ્રેમ કટાક્ષ મુજપર માંડો;
હું તો પારધિપતિ છું વ્યાધી, પટરાણી કરૂં ભજો લાધી.
એકલાં આવ્યાં આણી દશે, કાં ન બોલો રળીરસે;
કોણ માત તાત ને સ્વામી, વન નિસર્યાં વૈરાગ પામી.
કોણે વચન કહ્યું રે કવરધું, કાં અંબર અંગે અરધું;
શું નળ નળ મૂખે જપો, છો ડાહ્યાં ને ઘેલામાં ખપો.
જદપી દુઃખ તમને પડિયું, પણ ભાગ્ય મારૂં ઉઘડિયું;
એમ કહિને ગયો સ્પર્શ કરવા, ત્યારે અબળા લાગી ઓસરવા.
ઘશો રાહુ ચંદ્રને ચાંપે, તેમ દમયંતિ થરથર કાંપે;
મા ભરિશ ઓરેરૂં ડગ, તુજ પર ત્રુટી પડશે ખ

હું તો ભીમકરાયનિ બાળી, અલ્યા હું નહિ ચુકવાવાળી;
હું તો દમયંતિ નળની નારી, પારધી કહે ભાગ્યદશા મારી.
એવું કહિને પારધિ ધશિયો, અબળાને ક્રોધ મન વશિયો;
મૂરખ કહ્યું માન રે મારૂં, હો જમપુરના વટેસારૂં.
ઉપકાર તારો હું જાણું, તે માટે હું દયા કાંઈ આણું;
બળ મા કર તું મુજ સાથે, મુરખ મરણ ચડ્યુંછે માથે.
કેમ જાવા દેઉં ભોળી ભામ, મુજ વિરહીતણો વિશ્રામ;
હુમાં શો અવગૂણુજ દેખો, મને શા માટે ઊવેખો.
મારે મંદિર સ્ત્રી છે તરણ, તે રહેશે તમારે ચરણ;
આપણ બે જીવ જીવશું જડિયાં, કોણ સુકૃતથી સાંપડિયાં.
થ ાર હશે તે દેઇશ થાવા, પણ નહિ દેઉં તમને જાવા;
રુખે પારધિ વંશમાં વરનો, હું નળથી નથી કાંઈ નરતો.
લક્ષણવંતિ મને લોભાવો, પૂરિ વાસ સદન શોભાવો;
અન્ન વસ્ત્રે નહીં દમાવો, લ્યો ગૃહસ્થાશ્રમનો લાવો.
ભક્ષ દુઃખ ન ધરશો ચિત્ત, શત પશુ વેધુંછું નિત્ય;
ઊચું જોઈ કહે ધન્ય વિધાતા, મને દમયંતિનો દાતા.
મારી કર્મદશા છે ચડતી, વૈદર્ભી પામ્યો રડવડતી;
દેવ નહિ પામ્યા ખપ કરતાં, મને વાર ન લાગી વરતાં.
તૃણનો મેરૂ ને મેરૂનો તરણ, તારી લીલા અશરણ શરણ;
ભોગવિ ન શક્યો નૈષધસ્વામી, નજે ખોઇ નારી મેં પામી.
શું નળ નળ જંખના લાગી, પહોર નિશાયે ગયો ત્યાગી;
શે લોભે લ્યો નળનું નામ, જેણે દુખિયાં કીધાં આમ.
બોલો આધાર પ્રાણજીવન, ધાયો દેવાને આલિંગન;
ક્રોધે સતિયે સંભાળ્યું સત્ય, રોઈ સમર્યા કમળાપત્ય.
વીઠલજી ચડજો વારે, હું તો રહિછું તમ આધારે;
છો વિપત સમેના શામ, મધુસૂદન રાખો મામ.
આપ્યું પદ ધ્રુવને અવિચળ, ગ્રાહથી મુકાવ્યો મદગળ;
રાખ્યો પ્રલ્હાદ વસિયા થંભ, રખે કરો હું વેળા વિલંબ.
સત્ય હોય સદા નિરંતર, અસત્યથી હોઉં સ્વતંતર;
નવ મૂક્યો હોય નળ મનથી જો કુદૃષ્ટે જોયં ન ‿ ‿ ન્યથી.

આપતકાળે રહી જો હું સત્યે, સુખ સમે રહી શુભ મત્યે;
પંચ મહાભૂત સાક્ષીમાન, ન ચુકી હોઉં નળનું ધ્યાન.
સત્ય બળે હું દેઉંછું શાપ, ભસ્મ થાજો પારધી આપ;
વાક્ય નીસર્યું મહેલાને મુખથી, અગ્નિ લાગ્યો પગને નખથી.
સ્તવન કીધું બેઉ કર જોડી, જોતામાંહે થયો રાખોડી;
પ્રેમદા પામિ અતિ પરિતાપ, ઉપકારીને દીધો શાપ.
જદપિ વ્રત મારૂં નવ ભાગ્યું, પણ લૌકિક લાંછન લાગ્યું;
લોકને પારધીનો સંદેહ, માટે પાડું હું મારી દેહ.
પ્રાણ ત્યાગે હું બિહિતી નથી, કંઠ પાશ કર્યો કેશ ગુંથી;
ગાળો કરિને ઘાલ્યો કંઠ પાશ, મનમાં ચીંતવિ એવી આશ.
વિષ્ણુ કને વર માગિને મરૂં, નળનિ દાસી થઈ અવતરૂં;
એવે કળિજુગે ધાર્યું મન, કરૂં કૌતક હું ઉતપન્ન.
મરણથી ઉગારી લીધી, એવી કળિજુગે માયા કીધી;
તાપસ આશ્રમ દીઠી વાડી, ગઈ દમયંતિ ફાંસો કહાડી.
નગ્ન દિગંબર છે મહંત, ગઈ પાસે ને હરખ્યું ચ્યંત;
બોલ્યો કળિજુગ નાસિકા ગ્રહી, મછ માટે પ્રીતજ ગઈ.
શકે ભિમકસુતા દમયંતી, તજિ નાથે હિંડે ભમયંતી;
અલ્પ અપરાધની ભ્રાંતે, કામની તજિ દીધી કાંતે.
દમયંતિ આનંદી અપાર, જોગિ જગદિશનો અવતાર;
ફરિફરિને પાગે નમે, નળનું પ્રશ્ન કરોને તમે.
મુનિ કહે નળરાય છે ક્ષેમ, પણ તુજ ઉપર નથી પ્રેમ;
નળ નારિ શોધેછે અન્ય, તું કરજે જે ઉપજે મન.
હરખ્યો પ્રેમદાકેરો પ્રાણ, મારા નાથને છેરે કલ્યાણ;
લક્ષ નારી કરે રાજન, પણ મારે તો નળનું ધ્યાન.
હરિ ઠામ થયો જાણિ નળ, નારિયે લિધું જળ ને ફળ;
પામિ વિરામ કીધું શયન, નીદ્રાવશ્ય થઇ સ્રીજન.

વળણ.

નળસ્રી નીદ્રાવશ થઈ, આવ્યો સ્વપનમાં પુણ્યશ્લોક;
[illegible] તાપસ વાડી ફોક રે.

કડવું ૪૦મું. રાગ મલાર.

ભીમક-સુતા જાગી કરીને, ચારે પાસે જોય રે;
નહિ તાપસ વન બીહામણું, પછે નળની નારી રોય રે.
હું પાપણીને પગલે કરીને, મુનિયે મૂક્યો ઠામ રે;
કોણ કૃત્ય મેં આચર્યા જે, વિપત પડીછે આમ રે.
હીંડે સાદ કરતી સ્વામીને, ત્રિભુવન-નાયક નર રે;
ગગને રહી હરખે ઘણું, જે ઊવેખ્યા અમર રે.
લક્ષણવંતે લોક હસાવ્યા, સ્વયંવરના શત્રુ સર્વ રે;
આજ રિપુને વહી જાયછે, કૌતકકેરૂં પર્વ રે.
એવું જાણી મારા નાથજી, મુજ દાસીનિ લ્યો સંભાળ રે;
હો વિહંગમ વેવિશાળિયા, મને મૂકી નળ ભૂપાળ રે.
હો વજાવતિ મારી માતા, મારૂં ઢાંકય ઉઘાડું ગાત્ર રે;
હો ભિમક મારા તાતજી, શોધિ મનાવો જામાત્ર રે
હો નૈષધ દેશના રાયજી, ઓચિંતું દ્યો દરશન રે;
ભૂપ રૂપને જાઉં ભામણે, હો સલુણા સ્વામીન રે.
વૈદર્ભિ નાથ વિજોગણી, વિરહે વ્યાકુળ શરીર રે;
ચતુરાને વન ચાલતાં આવી, સલિતાકેરી તીર રે.
આનંદી અબળા અતિ ઘણું, ઉતરતા દીઠા લોક રે;
ધાઇને પૂછે પ્રેમદા ભાઇયો, દીઠા ક્યાંઈ પુણ્યશ્લોક રે.

વળણ.

પુણ્યશ્લોક છે એ સાથમાં, એમ પૂછે નળની નારિ;
નદી ઉતરતા આશ્ચર્ય પામ્યા, પરદેશી વેપારિ રે.

કડવું ૪૧ મું. રાગ મલાર.

સાસ ભરી પૂછે સતી, વેપારી રે;
કહિં દીઠ છે નૈષધપતિ, વેપારી રે.
પ્રભૂ ગયા છે પરહરી, વેપારી રે;
છે તમમાં વાત કહો ખરી, વેપારી રે.
દેખાડો નળ નાથને, વેપારી રે;
રૂડું હજો સઘળા સાથને. વેપારી રે.

સાચું બોલો નદીની તીર છો, વેપારી રે;
વિપત્ય સમયના વીર છો, વેપારી રે.
રૂપે બ્રહ્માયે વાળી હદ્ય રે, વેપારી રે;
મારો સ્વામી ઓળખાશે સઘ રે, વેપારી રે.
છે અદ્દભુત ગોરૂં ગાત્ર રે, વેપારી રે;
દિઠે અડસઠ તીરથ જાત્ર રે, વેપારી રે.
ગોરૂં મુખ ને મુછ વાંકડી, વેપારી રે;
મોટી ભ્રકુટી ને આંખડી, વેપારી રે;
કાંતી મણી જેવી ચટકતી, વેપારી રે;
ચાલ્ય ચાલેછે લટકતી, વેપારી રે.
કંટે મોતીનું લેહેરીયું, વેપારી રે;
અરધું પટોળું પહેરીયું, વેપારી રે.
મુગટે માણક ઝળકતાં, વેપારી રે;
શ્રવણે કુંડળ લળકતાં, વેપારી રે.
અધર આંબાની કાતળી, વેપારી રે;
વિશાળ રૂદે કટિ પાતળી, વેપારી રે.
જેના બોલ સાકરથેં મીઠડા, વેપારી રે;
એવા નૈષધ નાથ કહિં દીઠડા, વેપારી રે.
ત્યારે વણઝારા એમ ઉચરે, શુણ શામા રે;
નિર્લજ વનમાં શું ફરે, શુણ શામા રે.
કો કહે કૃત્યા વનવસી, શુણ શામા રે;
કો કહે દિસે રાક્ષસી, શુણ શામા રે.
કો કહે મોટી પાપણી, શુણ શામા રે;
કો કહે દીસે શાકણી, શુણ શામા રે.
કો કહે હું નૈષધપતી, હો ઘેલી રે;
આવો આલિંગન દીજે સતી, હો ઘેલી રે.
વાંકી દૃષ્ટે જૂએ ઘણા, હો ઘેલી રે;
દુખ પામ્યામાં નહિ મણા, હો ઘેલી રે.
રોતી નાવે બેઠી સુંદરી, શુણ રાય રે;
લોકમાં મળતી ઉતરી, શુણ રાય રે.

વેપારી ત્યાં વાસો રહ્યા, શુણ રાય રે;
બે પહોર નિશાના ગયા, શુણ રાય રે.
નયણે આંસુડાં ગળે, શુણ રાય રે;
દમયંતિ બેઠી ઝાડ તળે, શુણ રાય રે.
ગજ જૂથ પીવા આવીયું, શુણ રાય રે;
કળિયે સિંહ થઈ બિહરાવીયું, શુણ રાય રે.
ત્યારે ભડકી મેગળ-મંડળી, શુણ રાય રે;
વેપારીને માર્યા દળી, શુણ રાય રે,
સતિને કુછિત વાક્ય બોલિયા, શુણ રાય રે;
તે પાપી ગજે રોળિયા, શુણ રાય રે.
પછે અધિપતિ વેપારિતણો, શુણ રાય રે;
તેઓ સાથ જીવતો આપણો, શુણ રાય રે.
ભાઈયો કુતોહળ મોટું હવું, શુણ રાય રે;
મને ઘટે છે બિજે વન જવું, શુણ રાય રે.
એવે કળિજુગ પાપિ આવિયો, શુણ રાય રે;
વેપ જોશીનો લાવિયો, શુણ રાય રે.
તિથિપત્ર જોઈ જોઈ કહે, શુણ રાય રે;
ચેતો કોઇ જીવતું નહિ રહે, શુણ રાય રે.

વળણ.

નહિ રહે કોઇ જીવતું, ઉતપાત મોટો હોય;
એ કૃત્યા આવી કાળની, તેણિએ ખાધું સર્વ કોય રે.

કડવું ૪૨ મું. રાગ મેવાડો.

દેખાડી દીધી હો, કળિએ સુંદરી રે;
ધાયા વેપારી હો, લાવ્યા બંધન કરી રે.
સર્વે હરાવી હો, શામાને શાકયણી રે;
નળને સંભારે હો, મધુરા ભાખ્યણી રે.
બોલ્યો અધિકારી હો, મારો એને સહુ મળી રે;
પડ્યા સર્વ ત્રૂટી હો, અબળા નાંખી દળી રે.
ગડદા ને પાટુ હો, પથરા ને લાકડી રે;
એણ ...

રહ્યું ખોલાતું હો, કંડે કાંટા પડે રે;
બંધન તૂટ્યું હો, નાસતિ આખડે રે.
હું વધુને દેખી હો, પૂર્વજ લાજિયા રે;
મુજને રાખો હો, નૈષધ રાજિયા રે.
ત્રાસે ને નાસે હો, પાછું ફરિ ફરિ જુએ રે;
રાજ મારગે હો, દમયંતી રૂએ રે.
અંગે બહુ ઢીમાં હો, રૂધિરધારા ઝરે રે;
સગ બહુ ઉઠ્યા હો, અવલોકન કરે રે.
ઉષ્ણ છે રેણુ હો, ચરણ બહુ દાઝે રે;
કળિ થયો પૂંઠે હો, દુઃખ દેવા કાજે રે.
નગર એક આવ્યું હો, અબળા ઉલ્લાસી રે;
ત્યાં રાજ્ય કરે હો, ભાનુમતિ માસી રે.
પુરમાં આવી હો, એવી અવસ્થા રે;
ઘેલી જાણી હો, લોક બહુ હસતા રે.
બાળક પૂંઠે હો, તાળિયો પાડે રે;
શે ઢાંકે કાયા હો, રેણુ ઉડાડે રે.
વૈદર્ભી વીલી હો, શેરી ચૌટાં ફરે રે;
લોક નાંખે કાંકરા હો, કર આડો ધરે રે.
જરૂખે બેઠી હો, માસી ભાનુમતી રે;
દયા તેને આવી હો, તેડાવી સતી રે.

વળણ.

સતી તેડાવી રાણિયે, જઈ અબળા ઉભી રહી;
ભાણેજે માસી ઓળખી, પણ દમયંતી ઓળખી નહીં ગે

કડવું ૪૩ મું. રાગ ગોડી.

દમયંતિ મંદિરમાં પળે, અત્રાસ ન આવે આંખડી તળે;
ભાનુમતિ જોઈ વિસ્મે હવી, કહે પ્રેમદા કોણે પરભવી.
પ્રભુતા તારા મનમાં રમે, ભાગ્યવાન કાં વનમાં ભમે;
છો રૂદ્રાણી કે વૈષ્ણવી, કોણ કારણ ધર્યું રૂપ માનવી.
લૌકિક કષ્ટ વેઠોછો માત, કહો યથાર્થ માંડી વાત;
ના બાઈ માનવિ છું સર્વથા, કર્મ ભોગે ભોગવતી વ્યથા.

વેપારી ત્યાં વાસો રહ્યા, શુણ રાય રે;
બે પહોર નિશાના ગયા, શુણ રાય રે.
નયણે આંસુડાં ગળે, શુણ રાય રે;
દમયંતિ બેઠી ઝાડ તળે, શુણ રાય રે.
ગજ જૂથ પીવા આવીયું, શુણ રાય રે;
કળિયે સિંહ થઈ બિહરાવીયું, શુણ રાય રે.
ત્યારે ભડકી મેગળ-મંડળી, શુણ રાય રે;
વેપારીને માર્યા દળી, શુણ રાય રે,
સતિને કુછિત વાક્ય બોલિયા, શુણ રાય રે;
તે પાપી ગજે રોળિયા, શુણ રાય રે.
પછે અધિપતિ વેપારિતણો, શુણ રાય રે;
તેઓ સાથ જીવતો આપણો, શુણ રાય રે.
ભાઈયો કુતોહળ મોટું હવું, શુણ રાય રે;
મને ઘટે છે બિજે વન જવું, શુણ રાય રે.
એવે કળિજુગ પાપિ આવિયો, શુણ રાય રે;
વેષ જોશીનો લાવિયો, શુણ રાય રે.
તિથિપત્ર જોઈ જોઈ કહે, શુણ રાય રે;
એતો કોઇ જીવતું નહિ રહે, શુણ રાય રે.

વળણ.

નહિ રહે કોઇ જીવતું, ઉતપાત મોટો હોય;
એ કૃત્યા આવી કાલ્યની, તેણિયે ખાધું સર્વ કોય રે.

કડવું ૪૨ મું. રાગ મેવાડો.

દેખાડી દીધી હો, કળિયે સુંદરી રે;
ધાયા વેપારી હો, લાવ્યા બંધન કરી રે.
સર્વે ડરાવી હો, શામાને શાકયણી રે;
નળને સંભારે હો, મધુરા ભાખ્યણી રે.
બોલ્યો અધિકારી હો, મારો એને સઉ મળી રે;
પડ્યા સર્વ ત્રૂટી હો, અબળા નાંખી દળી રે.
ગડદા ને પાટુ હો, પથરા ને લાકડી રે;
એણીપેરે માર હો [illegible]

રહ્યું ઓઢ્ઢાતું હો, કંઠે કાંટા પડે રે;
બંધન ત્રૂટ્યું હો, નાસતિ આખડે રે.
હું વધુને દેખી હો, પૂર્વજ લાજિયા રે;
મુજને રાખો હો, નૈષધ રાજિયા રે.
ત્રાસે ને નાસે હો, પાછું ફરિ ફરિ જુએ રે;
રાજ મારગે હો, દમયંતી રૂએ રે.
અંગે બહુ ઢીમાં હો, રૂધિરધારા ઝરે રે;
સગ બહુ ઉઠ્યા હો, અવલોકન કરે રે.
ઉષ્ણ છે રેણુ હો, ચરણ બહુ દાઝે રે;
કળિ થયો પુંઠે હો, દુઃખ દેવા કાજે રે.
નગર એક આવ્યું હો, અબળા ઉલ્લાસી રે;
ત્યાં રાજ્ય કરે હો, ભાનુમતિ માસી રે.
પુરમાં આવી હો, એવી અવસ્થા રે;
ઘેલી જાણી હો, લોક બહુ હસતા રે.
બાળક પુંઠે હો, તાળિયો પાડે રે;
શે ઢાંકે કાયા હો, રેણુ ઉડાડે રે.
વૈદર્ભી વીલી હો, શેરી ચોટાં ફરે રે;
લોક નાંખે કાંકરા હો, કર આડો ધરે રે.
જરૂખે બેઠી હો, માસી ભાનુમતી રે;
દયા તેને આવી હો, તેડાવી સતી રે.

વળણ.

સતી તેડાવી રાણિયે, જઈ અબળા ઉભી રહી;
ભાણેજે માસી ઓળખી, પણ દમયંતી ઓળખી નહીં રે

કડવું ૪૩ મું. રાગ ગોડી.

દમયંતિ મંદિરમાં પળે, અન્નાસ ન આવે આંખડી તળે;
ભાનુમતિ જોઈ વિસ્મે હવી, કહે પ્રેમદા કોણે પરભવી.
પ્રભુતા તારા મનમાં રમે, ભાગ્યવાન કાં વનમાં ભમે;
છો રૂદ્રાણી કે વૈષ્ણવી, કોણ કારણ ધર્યું રૂપ માનવી.
લૌકિક કષ્ટ વેઠોછો માત, કહો યથાર્થ માંડી વાત;
ના બાઈ માનવિ છું સર્વથા, કર્મ ભોગે ભોગવતી વ્યથા.

નર નારિયે યાત્રા માંડી, અંતરિયાળ ગયા પ્રભુ છાંડી;
ન જાણિયે શું દુખ મન ધરી, નિશાયે નાથ ગયા પરહરી.
કર્મ કથા એ મારી માત, માશી કહે સાંભળને વાત;
કહિયેક તને દીઠિછે ખરી, જાણિયે ભગનીની દીકરી.
પણ ન હોય તેની અવસ્થા એવી, છો રૂપે દમયંતી જેવી;
સુખે રહો સદનમાં સતી, તું મારે જેવી ઇંદૂમતી.
સુબાહુ સુત મારો જેહ, બેહેન કહિ બોલાવશે તેહ;
કહે દમયંતિ રાખી મામ, નહિ કરૂં હું નીચું કામ.
નિત્ય એક વિપ્રને આપું અન્ન, હવિષ્યાન્ન કરૂં ભોજન;
એવું સાંભળિ હરખી રાણી, રાખિ સતી મન ઉલટ આણી.
સતિ નામ ધરાવી રહી, દમયંતિ ઓળખાઈ નહીં;
રાત્ય દિન કરે નળનું ધ્યાન, વિદેશિ વિપ્રને આપે આમાન્ન.
ટેલિયો તેડાવે વાટે જતો, જાણે નળ સ્વામી થાયે છતો;
હવિષ્યાન્ન જમે અચની સૂએ, દેહ દમન કરી દિન ખુએ.
સુખ સાંભરે ત્યારે તન તપે, રાત્ય દિવસ તે નળને જપે;
ઘણા દિવસ એમ ગયા વહી, કળિજુગને મન ચિંતા થઈ.
નળથિ મન ચળે નહિ રતી, તો ક્યમ વરાય મારી વતી;
દ્વેષ આણે જો નળને સાથ, તો દમયંતી આવે મુજ હાથ.
વળિ વિપત એને પાડું, એને માશિ સાથે વઢાડું;
માશિની દિકરી ઇંદુમતી, એક દિવસે નહાતી હતી.
મોતિહાર કંઠથિ કહાડ્યો, ભિંતને ટોડલે વળગાડ્યો;
દમયંતિ હતી તે સમે, સંગ ઇંદુમતિને બહુ ગમે.
ટોડલામાં પેઠો પાપી કળી, મુગતાફળની માળા ગળી;
ઇંદુમતિયે માંડ્યો શણગાર, જુએ તો નવ દીઠો હાર.
અરો પરો તે ખોળ્યો ઘણું, વિચાર્યું કૃત દાસીતણું;
પુછ્યું તેડીને એકાંત, બાઇ તુજ પર આવેછે ભ્રાંત્ય.
લાવ્ય વેહેલિ ક્યાં મૂકી માળ, દમયંતિને લાગી ઝાળ;
બાઈ બેહેન ન ચડાવો આળ, જાશે પૃથવી રસાતાળ.
જોઈ બોલો વદને વાક, સ્વામિ-દ્રોહિ પડે ભિપાક

વળણ.

કુંભિપાક પડે સર્વથા, ન બોલે સાચું જેહ;
ઘેર રાખી રંક જાણી, એમ કાં ઘોછો છેહ રે.

કડવું ૪૪ મું. રાગ પરજીયો.

ચંદ્રમતી કહે સાંભળ બાઈ, લોક કાં સંભળાવો રે;
દમયંતી કહે વણ ચોરીએ, શામાટે અકળાવો રે.
હાથમાંથી હાર લેઇને, ના કહ્યે કયમ ચાલે રે;
તસ્કર કરિને તો બાંધે જો, વસ્તુ હાથે ઝાલે રે.
મિથ્યા હું કહેતી નથી બાઈ, કોણ માળા લે તુજ પાખે રે;
એવી ભુંડી હું જો હઉં તો, રાજ્યમાં કેમ મને રાખેરે.
માતા મારિયે માનજ દીધું, સતી સરખી જાણી રે;
અસાધવી મુજને કયમ ઓળખી, શું લેતાં ઝાલ્યો મુજ પાણી રે.
અમે પરિક્ષા તારી કીધી, જ્યારે ભરથારે પરહરી રે;
એવું સહેવા જોગ થઇ હું, તારા ઘરની પેટભરી રે.
ચોરી કરવિ ને આંખ્યજ ભરવી, એ તે ક્યાંનો ન્યાય રે;
એવે સમે રાજમાતા પધાર્યા, રોઇ બન્યો કન્યાય રે.
આપ આપણું દુઃખ કહીને, તેણે ભરિયાં આંસૂ રે;
એક કહે મારો હાર લીધો, એક કહે ચોરિ ફાંસૂ રે.
ચતુર શિરોમણિ રાજમાતાજી, તે અંતર વાત વિમાસે રે;
માળા ગઈ તે મોટું અચરજ, સતિને કેમ કહેવાશે રે..
તું તો દેવી જેવી દિસે છે, નારાયણની દાસ રે;
આપો હાર ને કલેશ નિવારો, જો કીધું હોય હાસ રે.
સરખે સરખામાં કૌતક કીજે, આપો હાર મોતિતણો રે;
રાજકુંવર રીસાળ ઘણું છે, જાણ્યે થશે કલેશ ઘણો રે.
જો માળા હોય મારા ઘરની, તો પરિતાપ ન કીજે રે;
છે સસુરપક્ષની સઉ જાણે, તેને ઉત્તર શો દીજે રે.
રૂદે ફાટતે કહે દમયંતી, અપવાદ દીધો એવો રે;
હા હા બાઈ તે હાર તમારો, મેં લીધો છે તે દેવો રે.
ન ઘટે રાજમાતાજી તમને, દુખ દેવું ઘેર સ
નથિ લિધો નિશ્ચે તમે જો જો, તેના દિવાકર સ

ઇંદુમતી કહે આપ્યે છુટશો, સોર કરો શાને ઠાલો રે;
માળા મારા હાથમાં મુકો, જો જશ હોયે વહાલો રે.
સેવક સખિયો સઉકો કહેછે, એખિયે માળા લીધી રે;
બાંધો ટાંગો મારો પછાડો, અબળા આકળી કીધી રે.

વળણ.

કીધી નિશ્ચે ચોરટી, માતાયે જણવી રીસ;
દમયંતી દુખ પામિ ઘણું, સમર્યા શ્રીજગદીશ રે.

કડવું ૪૫ સું રાગ આરૂ.

હો હરિ સત્યતણારે સંઘાતી, હરિ હું તો કહિયે નથી સમાતી;
હરિ મારે કોણ જનમનાં કરતુ, હરિ ચોરિચિ શું બિજું નરતું.
હરિ હું શામાટે દુખ પામું, હરિ જૂઓ રાંકડી સામું;
હરિ તમે ગ્રાહુથિ ગજ મૂકાવ્યો, તો હું ઊપર શો રોષ આવ્યો.
હરિ હું નથી દુખની ધીરા, હરિ છો વિપત્ય સમેના વીરા;
હરિ તમે મન અપરાધ ન લાવો, હરિ તમે અનાથબંધુ કહાવો.
હરિ હું હરખે ઘણું હણાઈ, હરિ હું ચોરટિમાં રે ગણાઈ;
હરિ હું તારી સેવા ચૂકી, હરિ તો નળે વનમાં મૂકી.
હરિ મેં વિપ્ર ન પૂજ્યા હાથે, હરિ તો તરછોડી નળ નાથે;
હરિ મેં શીવ ન પૂજ્યા જળે, તો હું રોતી મુકી નળે.
મારે દોહલાં ઉદર ભરવું, હવે ઘટેછે મારે મરવું;
મને ભરથારે કેમ છાંડી, હરિ હું કોને કહું દુખ માંડી.
હરિ મેં કોણ પાતક કીધાં, હરિ મેં સાધુને મેણાં દીધાં;
મારા કોટિક છે અવગૂણ, પણ તમો તો છોરે નિપુણ.
હરિ મેં રાખ્યું હોય જો સત્ય, મને વહાલા હોય નળ પત્ય;
અપરાધ સરવ વીસારી, ચડો વીઠલ વહારે મારી.
જો નહિ આવો જગદીશ, તો હું મારા પ્રાણ તજીશ;
એમ કહિને આંખ્યે ભર્યું જળ, અમો અબળાનું શું બળ.
એવું મનમાં ધરિયું ધ્યાન, સતિનિ વહારે ચડ્યા ભગવાન;
અંતરજામિયે બુધ્યજ દીધી, સતિયે આંખડી રાતી કીધી.
કહે માશિને કરિને ક્રોધ, બાઈ હારની કરો પુરિ શોધ;
સાક્ષિ સૂર્ય ને ચંદરમાય, જો મેં કીધો હોય અન્યાય.

બાઈ હાર તમારો જડજો, લેનારો તે ફાટી પડજો;
કહેતામાં કળીજુગ નાઠો, ચડેડાટ ટોડલો ફાટયો.
માંહિથિ નીસરિ પડિયો હાર, સતિને ત્રૂઠ્યા વિશ્વાધાર;
અંતરીક્ષથિ અકસ્માત, વરશ્યો હારતણો વરસાત.
એક એકપેં અદકું મોતી, રાજમાતા તે ટગ ટગ જોતી;
પછે દમયંતીને પાગે, રાજમાતા ફરિફરિ લાગે.
બાઈ તું તો દિસેછે સાધ, ક્ષમા કરજે મારો અપરાધ.
ઇંદુમતી થઈ ઓશિયાળી, ન દેખાડે મુખડું વાળી;

વલણ.

વાળિ મુખ દેખાડે નહીં, એમ સત્ય સતિનું રહ્યું;
બ્રહદશ્વ કહેછે ધર્મને, પછે વિદર્ભ દેશમાં શું થયું રે.

કડવું ૪૬ મું. રાગ દેશાખ.

બ્રહદશ્વ કહે કથા રે, સાંભળ ધર્મ ભુપાળ;
સુદેવ સંચર્યો રે, સાથે નમાયાં બે બાળ.
માધવી કેશવી રે, સખિ દમયંતિનિ જેહ;
શોભે સાહેલડી રે, પ્રાણ વિના જેવી દેહ.
કુંતલપુર આવિયાં રે, રૂપિ સખિ ને બે સૂત;
દીઠાં દોહલાં રે, ભીમકે જાણ્યું મન આકૂત.
છોરૂ છેહ પામિયાં રે, રાયે રૂદ્યાશું લીધ;
મા બાપ મુકી ગયાં રે, દિસે દામણાં સરખાં કીધ.
સુદેવ શોકે ભર્યો રે, દુઃખિ દિઠિ દાસીનિ જોડ;
મીટે મીટ મળી રે, મોટે સ્વરે રૂદન મુક્યું છોડ.
સુતા જામાત્રનું રે, જાણ્યું જોગી થઇ જાવું;
સ્વજન ટોળે મળી રે, માંડયું નળ-ગુણનું ગાવું.
પુછે વજાવતી રે, બોલો સુતા-સાહેલિ;
દિકરી ક્યાં ગઈ રે, આ બે બાળકડાં મેલિ.
નાથ નૈષધતણો રે, ગયો વન આયા ઊતારિ;
સુદેવે વારતા રે, કહિ ભૂપને વિસ્તારિ.
વૈદર્ભપતિ વળવળે રે, શોકે સાગર સુકે;

કુટુંબ ટોળે મળી રે, ભોમ્ય સ્વયંવરની નિરખે;
પુત્રિયે ઇહાં નળ વર્યો રે, હીંડતાં પગલાં પરખે.
રાણી કહે રાયજી રે, હવે શોધ પૂજ્યતણી કિજે;
જમાઈજી નવ જડે રે, તો આપણે જોગવટો લિજે.
શોધિ કાઢો સર્વથા રે, જો મારૂં જીવવું જાણો;
દિકરી મળ્યા વિના રે, ન મૂકું મુખમાં જળ દાણો.
ભીમકે મોકલ્યા રે, શોધવા સેવક સહસ્ર એક;
ખપ કરિ ખોળજો રે, કાઢજો ક્ષિતિકેરો છેક.
એવે સમે ઊડતી રે, વાર્તા ભિમકે શુણી કાન;
દમયંતિ એકલી રે, નળે રોતી મુકી રાન.
વણઝારે કહ્યું રે, અમે દીઠી સરિતાનિ તીર;
રૂપ ઘણું હતું રે, અમે જાણ્યું શક્તિનું શરીર.
કેશ છુટા હતા રે, વસ્ત્ર તે અર્ધું અંગે જાણ;
વાત ખરી મળી રે, વદતી હતિ નળ નળ વાણ્ય.
માતા વિલપે ઘણું રે, દુઃખે દાઝ્યું અંતઃકરણ;
મેળાવો ક્યાં હશે રે, દિકરી રડવડતિ પામશે મરણ.
વજાવતિ માતને રે, નિર આવે રૂદયા અશાડ;
સુતાને શોધવા રે, સુદેવને ચડાવ્યો પાડ.

વળણ.

પાડ ચડાવ્યો સુદેવને, કહે રાણી ને રાય;
ગુરૂ તમ વિના અર્થ નહિ સરે, એમ કહિ લાગ્યાં પાય રે.

કડવું ૪૭ મું. રાગ રામગ્રી.

બ્રાહ્મણ ચાલ્યો અનુચરને વેષ જી, અટન કરતો દેશો દેશ જી;
કળા પાડી વરૂઉં ગાત્ર જી, જીર્ણ વસ્ત્ર ગ્રહ્યું તુંબિપાત્ર જી.

ઢાળ.

પાત્ર કરમાં રહિત જોખ્યમ, જોષ્ટિકા જીર્ણ વસન;
દુખે દરીદ્રી દેખિયે, જદપિ છે સ્વપન.
નિરખે નીર નવાણનાં, જ્યાં નીર ભરતી નાર;
જુથ જુએ જુવંતીતણાં, ન જડે ભિમક-કુમાર.

તીરથ જાત્રા યજ્ઞ યાજન, જુએ સ્ત્રિયોના સંવાય;
અજાણ્યો થઈ જુએ બ્રાહ્મણ, શિશ ધુણીને જાય,
પગે અટન રસના રટન, દમયંતીનું નામ;
શ્રમ કરતાં સુદેવને, આવ્યું રાજમાતનું ગામ.
વિપ્ર પુરમાં આવિયો, વધામણી પામ્યો તરત;
સાંભળ્યું જે રાજમાતા, ઉજવેછે વરત.
પૂર્ણાહુતિ વેળા હુતી, જોવા મળ્યા સઉ જન;
દાસી મળતી દમયંતી, કરે પંથીનું દરશન.
અપૂર્વ-જનનું કરે દર્શન, નિરખે તેની કાય;
વિચાર એવો વૈદર્ભિને, જે આવિ ચડે નળરાય.
વેદાધ્યયન કરે વાડવ, અભિષેક આશિર્વાદ;
કિંકરી બહુ ગીત ગાતી, થાય ભેરીનાદ.
દીક્ષા લીધી સુબાહુએ, બેઠા તે સિંહાસન,
હુતદ્રવ્ય હોમાય વિવિધ પેરે, ધુમ્ર જાય ગગન.
દાન અપાય સવછિ ગાય, રાય ભર્યો અહમેવ;
એવે યજ્ઞના કુંડ આગળ, આવિયો સુદેવ.
દેહ દુર્બળ રજે ભરિયો, જોષ્ટિકાગ્રે તુંબ ભરાવ્યું;
સભા સરવ ખડખડ હશી, આ રત્ન ક્યાંથી આવ્યું.
જજ્ઞ મંડપ જોયો નહી, ન જોયો દિક્ષિત નરેશ;
ઘેલો જશો આગળ ધશો, સર્વને મારતો ઠેશ.
લોક કહે હો ઘેલા ટેલિયા, અંતરમાં છે અંધ;
ભીક્ષુક ભ્રષ્ટ ને ચપળ દૃષ્ટ, શો સ્ત્રીઓ સાથ સંબંધ.
કહ્યું કોનું ન સાંભળે, છે કલેવરમાં કષ્ટ;
એવે દમયંતિ ને સુદેવની, ત્યાં મળી દૃષ્ટદૃષ્ટ.
નિમિષ થાતી રહી નયણ, વિચારમાં પડ્યાં બેય;
શ્વાસે ભરાયાં બોલવા, સર્વને થયો સંદેહ.
વિપ્ર કો વૈદર્ભનો, એ નહાનપણાનો નેહ;
મારે પીયરથી પધાર્યો, સુદેવ નામે એહ.
ગુરૂએ ગોરી ઓળખી, જડ્યું બાળપણનું એંધા

ગુપ્ત રાખતિ માશીને મંદિર, કેશ કેરી લટ;
ખશી વેણ સૂરજ ઝળકે, રૂદે ભરાઈ ઉલટ.
સમીપ આવ્યાં સામસામાં, નેત્ર ગળે જ્યમ નેત્ર;
સાથે બંન્યોં બોલિયાં, દમયંતિ હોય સુદેવ.

વળણ.

સુદેવ દમયંતી મળ્યાં, ધરણે ઢળ્યાં મુરછા હવી;
સભા સર્વે થઇ વિસ્મય, આ તો વાત દીઠી નવી.

કડવું ૪૮ મું. રાગ વેરાડી.

મૂર્છાથી મહેલા જાગી, પુછ્યું ગોરને પાયે લાગી;
શકે છો તમે ધરના મૂની, હા દીકરિ કેમ તું સૂની.
થઈ દુર્બળ કોણ કારણે, ઉદાસી માસિને બારણે;
તને ઓળખિ નહી શું માડી, ના મેં કળા દેહની પાડી.
શું માશિયે દુ:ખજ દીધ, નાજી આસના વાસના કીધ;
નાથજીએ તને કેમ મૂકી, નેટ હું કાંઇએક ચૂકી.
નથિ તું કદિ ચૂકવાવાળી, નવ મૂકે નળ તે ટાળી;
માત પિતા જે છે તારાં, તે તો રોતાં હશે ચોધારાં.
હું પીયરથી આવ્યો સતી, ત્યાં શું છે નૈપધપતી;
હા નળની થઈછે શોધ, મને દીધોછે પ્રતિબોધ.
નિશ્ચે છે નળરાય પ્રગટ, છે વાણી માંહે કપટ;
છોરૂને મેં ત્યાં જઇ આપ્યાં, છતે બાપે થયાં નબાપાં.
પછે રાજમાતા એમ પૂછે, રૂપિ તારે ને તેને શું છે;
એનું કોય ન જાણે તેજ, એ તો છે તમારી ભાણેજ.
એ તો ભીમકરાજ-કુમારી, દમયંતી નળની નારી;
એ વાત કેમ નીપજી, ભરથારે એને કેમ તજી.
બાઇ દમયંતી તું ખરી?, હા થઇ રહિછું કિંકરી;
ત્યારે માશી ધરણી ઢળી, સભા સહુકો થઈ વ્યાકુળી.
થઈ રહ્યો ત્યાં હાહાકાર, સૂદેવ કહે ધિક્કાર;
ઓળખી નહિ શં સૂરતી. ઓશિયાળિ [illegible]

વળણ.

ધિક્કાર કહે સુદેવજી, ઓળખિ નહિ સુંદરિ સતી;
રાજકુંવર લાજ્યો ઘણું, ગાઢ રોઈ ઇંદૂમતી રે.

કડવું ૪૯ મું. રાગ ગોડી.

કાયા કુસુમ રૂપે દિકરીને, દેખિ દાઝ્યો સુદેવ;
અજાણ્યાં થઇને ઇહાં રહ્યાં, થઈ દાસી કીધી સેવ.
અન્યોઅન્યે વાત પુછી ને, રૂદયે પામ્યાં શોક;
રાજમાતા સુબાહુને, સુદેવે દીધો દોષ.
માશી મૂર્છા પામિયાં રે, હવો હાહાકાર.
દમયંતીપર દાસત્વ ભોગવ્યું, પ્રીછ્યો નહિ પરિવાર.
રાજમાતા લાજ પામતાં, આવ્યાં દમયંતિ પાસ;
દિકરી દુઃખે દિવસ નીર્ગમ્યા, વરત્યાં થઇને દાસ.
અધર્મ આળ ચડાવિયાં ને, ઓછું આપ્યું અન્ન;
ભોજન પેટ ભરી પામ્યાં નહિ, વસ્તુ લેખે વન.
છબિલિ છાનું કહેવું હતું મુજને, પ્રગટ થવું હતું નેટ;
પરઆધિન થઇ પંડ પીડિયો, પરવશ ભરિયું પેટ.
તું રત્ન મારી દીકરી રે, ગણિ દીકરીને સમાન,
વૈદર્ભિ વિપત વેઠી ઘણી તેં, ખોયું વપુનું વાન.
બેહેની તું થઇ રહિ બાપડી, તેણે દુખે મને બાળિ;
દુર્બળ દરિદ્ર જણાવિયું, પાસે નહિ વાલનિ વાળિ.
સુવાને કાજે સાથરો રે, વસ્ત્ર પેહેરવા જાડું;
શીતળ જળ નહિ દીકરી રે, નહિ નેહરી ને નાહું.
દાધું કલેવર માહરૂં રે, ચીરીને કાયલા કાઢું;
ફુલફુલી મારિ દીકરી રે, જમિ અન્ન દીધું ટાઢું.
હવે જીવીને હું શું કરૂં રે, વીખ ખાઇને પોઢું;
થઈ ગોઝારી બેહેન આગળે રે, શું દેખાડું મોહું.
ઇંદુમતિ મુખ સંતાડતી રે, હું તો છેક થઈ છછોરી;
હું ભૂંડિ ભવોભવ વારતા રે, ચડાવિ હારનિ ચોરી.
લાજસાગરમાં બૂડિયો રે, મશિયાઇ જે સુબાહુ;
મન મા[illegible] આપી [illegible]લો રે, અપરાધ કપિયો ર[illegible]

એમ ઓશિયાળાં સરવે થયાં રે, બોલી દમયંતિ રાણી;
માશિ તમઘેર સુખ પામી ઘણું રે, સાક્ષી સારંગપાણી.
દોહલા દહાડા ઉતર્યા રે, રહી મારી લાજ;
પુત્રી સરખી હું ગણી રે, ન દીધું નીચું કાજ.
માશી ભાણેજ બે મળ્યાં રે, ઓળખ્યાનું આલિંગન;
સહસ્ર સ્વાગત માંડિયાં રે, માન્યો ઘણું મુનિજન.
વસ્ત્ર વાહન આપિયાં રે, વીનવિયો વિપ્રરાય;
ઘણુંએક દમયંતિને આપિયું રે, પછે માશી લાગ્યાં પાય.
સુબાહુ સાથે સંચર્યો રે, વોળાવ્યાં કુંતલપૂર;
સુખ શોભાયે જાય સુંદરી રે, પંથ ઘણો છે દૂર.
ભાનુમતિ ભેટે ફરિફરિ રે, ભાણેજ મારી સાધ;
તું છે છત્રપતિનિ પ્રેમદા રે, ક્ષમા કરો અપરાધ.
પાયે લાગી માગી આગના રે, બેશી બેડી સુખપાલ;
બેહેન માશિયે જાતાં માગિયું રે, વૈદર્ભિ રાખે વહાલ.

વલણ.

વહાલ રાખે વૈદર્ભિ, પ્રેમે મળજો નૈષધધણી;
થોડે દહાડે પહોતી પ્રેમદા, પીયર ગઇ વધામણી રે.

કડવું ૫૦ મું. રાગ મેવાડે.

હરખે ભર્યા સુદેવ વદે વાણી, હો દમયંતી જી.
એ આવિ નગરિ ભીમકતણી હો દમયંતી જી.
કહો તો લેઈ જાઉં વધામણી, હો દમયંતી જી.
પુરિ પિયરનિ જુઓ વિજોગણી, હો દમયંતી જી.
એ દીસે દુરગ કાંગરા, હો દમયંતી જી.
ડોલે હસ્તિ સાંકળ નાંગર્યા, હો દમયંતી જી.
એ પેલાં ઘર પાડિનાં આહુવાં, હો ગુરૂજી રે;
શું કરતાં હશે મારાં બાળુઆં, હો ગુરૂજી રે.
કેમ જીવિ હશે બે સાહેલી, હો ગુરૂજી રે;
મને દેખિ માતા થાશે ઘેલી, હો ગુરૂજી રે.
એ દીસે સ્થળ સ્વયંવરતણું, હો ગુરૂજી રે;
ઈહાં હાર્સ્યા દેવ દેવતાપણું, હો ગુરૂજી રે.

નહિ વિસરે અવસ્થા રાનની, હો ગુરૂજી રે;
ક્યાં દેખું જાત્ય તમ જજમાનની, હો ગુરૂજી રે.
પ્રભુ વિના પિયર મને દમે, હો ગુરૂજી રે;
નળ વિના મને નહિ ગમે, હો ગુરૂજી રે.
શ્વાસ ભર્યો સુદેવ સંચર્યો, હો શુણ રાય રે;
વધામણી વધામણી ઉચર્યો, હો શુણ રાય રે.
સભા સરવે વિસ્મય હવી, હો શુણ રાય રે;
જાણે પ્રગટ્યો નૈષધપતિ રવી, હો શુણ રાય રે.
હરખ ભર્યો ભિમક પુછે ફરી, હો શુણ રાય રે;
એ આવિ તમારી દિકરી, હો શુણ રાય રે.
ચાલ્યો ભિમક કુંવરીભણી, હો શુણ રાય રે;
વજાવતિ હરખે મન ઘણી, હો શુણ રાય રે.
ધાયાં ભાઇ ભોજાઇ લાજ વિસરી, હો શુણ રાય રે;
હરખે ઝાંઝર પડે નીસરી, હો શુણ રાય રે.
ઘેલિ સાહેલિ મળવા ધશી, હો શુણ રાય રે;
શિર ઊઘાડાં અંબર જાય ખશી, હો શુણ રાય રે.
વાયે કેશ થાય મોકળા, હો શુણ રાય રે;
છુટે અંબર કટિમેખળા, હો શુણ રાય રે.
આવિ પિયર પ્રજા શોહામણી, હો શુણ રાય રે;
દિઠિ દમયંતિ દુઃખ દામણી, હો શુણ રાય રે.
ભુજ ભરિ પિયરિયાં મળે, હો શુણ રાય રે;
જુએ મુખ માતા આંસુ ગળે, હો શુણ રાય રે.
મારિ પુત્રિ આવી કાં દુબળી, હો શુણ રાય રે;
શું પ્રીત પ્રભુ નળની ટળી, હો શુણ રાય રે.
આંસુ લોહિ મંદિર તેડિ આવ્યાં, હો શુણ રાય રે;
માર્ગ વેષનાં વસ્ત્ર મુકાવ્યાં, હો શુણ રાય રે.

વળણ.

મુક્યો વેષ ઉતારિ વારણાં, બાળક મૂક્યાં ખોળે;
મા ! ~ એ બાળઆં એ વર્ષે મળ્યાં ટે -

કડવું ૫૨ મું. રાગ આશાવરી.

વૈશંપાયન વાણી વદે. શુણ જનમેજય ભૂપાળ રે;
વ્રહદશ્વ કહેછે યુધિષ્ઠિરને, મળિયાં બન્યો બાળ રે.
સાથે ભાઈ ને ભોજાઈ મળિયાં, મળ્યાં માત ને તાત રે;
દમયંતીને નાથ વીના, અંતરમાંહિ અશાત રે.
કુટુંબ સરવે પૂછે પ્રેમે, શી શી વારતા વીતી રે;
ઘટે તેવો કહ્યો સમાચાર, સતિયે અથઇતિ રે.
ફરી નળની શોધ મંડાવી, ભીમકે મોકલ્યા દાસ રે;
પ્રભુ પખે દમયંતી તે, પાળવા લાગી સંન્યાસ રે.
અલૂણું અન્ન અશન કરે ને, અવની ઉપર શયન રે;
આભૂષણ રહિત અંગ અબળાનું, કાજળ વીના નયન રે.
નીયમ રાખે નાના વિધના, ઊગ્ર આખડી પાળે રે;
પતિવ્રતા પિયુને ભજેછે, અન્ય પુરૂષ નવ ભાળે રે.
નામ તે નળનું ધ્યાન તે નળનું, સખિ શું નળની વાત રે;
દુઃખે જાય દિવસ ને રયણી, નયણે વરસે વરસાત રે.
પરદેશી વિપ્રને શોધિ નિત્યે, આપે એક આમાન્ન રે;
વેદરભી જાણે વાડવ વેષે, આવિ મળે રાજાન રે.
એવે આવી રૂતુ વરષાની, વૈદર્ભિ વિરહ વધારણ રે;
ગાજે મેહ ઉઘડકે દેહ, સખિ આપે હઇયાધારણ રે.
વિનતા હીંડે વાડી માંહે, દ્રુમ લતાને તળે રે;
સુગંધ સંઘાતે બિંદુ શીતળ, ગોરી ઉપર ગળે રે.
કોકીલા બપૈયા બોલે, તે શબ્દ ભેદે અંગ રે;
વિરહિણી તે વીજળી જાણે, ભેદે રૂદયા સંગ રે.
વર્ષાકાળે વિજોગ પીડે, માનનિને મન ભાલો રે;
વૈદર્ભિને વરષાકાળ વીત્યો, આવ્યો શત્રુ શિયાળો રે.
આકાશ અંગિયા અંબુજ ઉઘડ્યાં, નિર્મળ ઈંદુ શરદે રે;
પતિવિજોગ પિડેછે પાપી, સતિ રહેછે સત્ય બરદે રે.
દુખે દિવસ નાંખે દમયંતી, એક વરસ ગયું વહી રે;
ત્રણ સંવત્સરની અવધ્ય પહોતી. નાથજી આવ્યા હિ રે

સુદેવને તેડી સ્તુતિ કીધી, નયણે આંસુ ઢાળી રે;
નૈષધનાથને કોણ મેળવે, હો ગુરૂજી તમટાળી રે.
જન્મતણા છો તમે હિતસ્વી, કારમું નથી કરવું રે;
ન જોઈએ કહ્યાનિ વારતા, ઘટે શોધવા નિસરવું રે.
ધીરજ આપી ચાલ્યો બ્રાહ્મણ, વેષ નાનાવિધ ધરતો રે;
દમયંતીયે શીખવ્યું તેમ, હીંડે ટેલને કરતો રે.
રથે બેશીને ફરે મુનીવર, સેવક સેવા કરે રે;
જ્યાં ગામ આવે ત્યાં કળા પાડિને, વેષ ટેલિયાનો ધરે રે.
દોઢ માસ ગયો અટન કરતાં, આવ્યો અયોધ્યામાંય રે;
સભામાં જઈ તે ટેલ નાંખી, જ્યાં બેઠો રૂતુપર્ણ રાય રે.
અલ્પ વસ્તૂની પ્રાપ્તી થઈ, પરિત્યાગ તેહનો કીધો રે;
ધર્મ ધુરંધર ધિક છે તુજને, ફરિ તપાસ નવ લીધો રે.
રંકે રતનું જતન ન થાય, જાસ નિમડી નેટ રે;
વિલપેછે વસ્તૂ વહોરતિયા, તું ભરે પરઘેર પેટ રે.
કુળ લજાવણ કરમી માણસ, કીર્ત્તિ કીધી જાંખી રે;
ચતુર નર વિચારી જોજો, ટેલ સુદેવે નાંખી રે.
સભા સર્વે વિસ્મય પામી, ટેલ દિસે મરમાળી રે;
ઉત્તર તો સૂજે નહિ કોઇને, સર્વે રહ્યાછે ભાળી રે.
સુદેવ ગયો હયશાળા પાસે. ટેલ નાંખી તે ઠાર રે;
મહેલાનાં કહાવેલાં વચન સાંભળી, બાહુક નીસર્યો બહાર રે.
કદ્રુપ કાયા ને કાંબળો ઓઢ્યો, કરમાંહે છે ખરેરો રે;
પ્રગટ ઘાંટે ખુંખારી બોલ્યો, તીખો ને તરેરો રે.
કારમુ સરખું કપોળ ચઢાવે, ઠુંકડા કર નચાવે રે;
નાસિકાયે ભરે સરડકા, નયણને મચમચાવે રે.
મર્મ વચન કહ્યાં તે બ્રાહ્મણ, નીસર્યો છે મેહેણું દેવા રે;
વસ્તુને વિપત્યતો વહોરતિયો, કરતો હશે પરઘેર સેવા રે.
વહોર્યું હતું કાંઇ રત્ન જાણીને, કાચ થઇ નીમડિયું રે;
સત્ય રહિત માટે તજ્યું છે, નથી છૂટી પડિયું રે.
તે મિત્રને શું કરિયે જેને, મન વિના મળવું હાલું
સ્નેહી [illegible] ફરી [illegible]ાવે પણ પેટ પોતા[illegible] વહ

વાંક નહીં વહોરતિયા કેરો, રહ્યો હશે નિજ ધર્મે રે;
વસ્તુ વિપર્યય પામતી હશે તે, પોતે પોતાને કર્મે રે.
ગૂઢ વચન કહિને ઘોડારમાં, બાહુક જઇને બેઠો રે;
સુદેવ તો સાંસામાં પડિયો, પ્રાણ વિચારમાં પેઠો રે.
એ બોલિ તો નૈષધનાથતણી છે, એ હારદ અનાહૂત રે;
નળ ભૂપ કરિને કેમ માનિયે, રૂપે બીજો ભૂત રે.
ઉદર ભરણ કોય રીસનું જાણું, ફરિ ન જાય બોલાવ્યો રે;
પાડોશીને પૂછી કાઢ્યૂં, ત્રણ સંવત્સર થયાં આવ્યો રે.
લોકે કહ્યું રાજાયે રાખ્યો, અશ્વવિદ્યા કાંઇ જાણે રે;
છે પવિત્ર નૈવેદન પાળે, વિજોગનું દુખ આણે રે.
એવું સાંભળી સુદેવ ચાલ્યો, આવ્યો વૈદર્ભ દેશ રે;
દમયંતી આનંદજ પામી, પૂજ્યો વિપ્ર વિશેષ રે.
શામાયે સમાચાર પૂછ્યા, કહિ સ્વામીનિ સંભાળ રે;
સુદેવ કહે મેં શ્રમ બહુ કીધો, જડ્યો નહી ભૂપાળ રે.
દેશ વિદેશ ગામ ઉપગામે, શોધી અવની બાધી રે;
અટન કરતાં અયોધ્યામાં, શુધ્ય કાંઇક લાધી રે.
સભા ન સમજી રૂતુપરણની, રહ્યા મસ્તક ડોલી રે;
એક બિહામણો ઘોડારમાંથી, બાહુક નીકળ્યો બોલી રે.
સરૂપ જોઇને હું બિહિનોછું, સ્વપનમાં બીહાવે રે;
નાઠો આવ્યોછું ફરિ ફરિ જોતો, રખે પુંઠે આવે રે.
ભૂત પિશાચ કે યમનો કિંકર, પ્રેત અથવા રાહૂ રે;
અયોધ્યામાં રોતાં રાખવા, બાળકને તે હાઊ રે.
તેણે ટેહેલનો ઉત્તર દીધો, કે સ્વાદછંદ્રીનો વાંક રે;
વસ્તૂ ખોટી થઈને નીમડી, શું કરે વહોરતિયો રાંક રે.
પ્રીયાજનને પેટજ વહાલું, તેનો સંગ તે માઠો રે;
બેઉને સુખ દુઃખ સરખું હશે, એમ કહિને ઘોડારમાં નાઠો રે.
એ બોલી તે બાહુકિયાની, જુઓ વિચારી બાઇ રે;

વળણ.

ભરાયું રૂદય રાણીતણું, આંસૂ મૂક્યાંરેડી;
બાહુક ન હોયે એ નૈષધપતિ, તેને સુદેવ લાવો તેડી રે.

કડવું પર મું. રાગ સોરઠી.

આંસુ ભરતી ભામની રે, કરે વાણીનો વિચાર;
એ ન હોય બાહુકના બોલડા રે, એતો વિરસેનકુમાર, ગુરૂજી;
એ તો જીવન પ્રાણઆધાર, ગુરૂજી;
ફરિ લેજ્યો સમાચાર, ગુરૂજી.
ભ્રાંત પડેછે રૂપની રે, પ્રગટયાં મારાં પાપ;
રૂપ ખોયું કહીં રાવજી, કોણે દીધો દિસેછે શાપ, ગુરૂજી;
મારા જાય તનના તાપ, ગુરૂજી;
તમ વડે થાય મેળાપ, ગુરૂજી.
અશ્વરક્ષકનો નહિ આશરો રે, જાણે અંતરની વાત;
બોલે બોલ જે મારવો, નોહે ઘોડારિયાની ધાત, ગુરૂજી;
હુંતો જાણું બોલ્યાની જાત, ગુરૂજી;
એ તો પુષ્કરજીના ભ્રાત, ગુરૂજી.
પુનરપિ જાઓ તેડવા રે, જીવન વસેછે જ્યાંય;
પરિક્ષા પુણ્યશ્લોકની, એક દહાડે આવે ઇંયાંય, ગુરૂજી;
જાઓ અયોધ્યામાંય, ગુરૂજી;
બેશી રહ્યાછો કાંય, ગુરૂજી.
જઇ કહો રૂતુપર્ણને રે, તજિ દમયંતિ નળરાજ;
ફરી સ્વયંવર માંડિયો, એના લગ્નનો દહાડો આજ, ગુરૂજી;
એ વાતે નથિ લાજ, ગુરૂજી;
જ્યમ ત્યમ કીજે કાજ, ગુરૂજી.
કપટે લખી કંકોતરી રે, રૂતુપર્ણને નિમંત્રણ;
સુદેવ તેડી આવજો, જોઇએ બાહુકનું આચરણ, ગુરૂજી;
એનું કેવું છે અંતઃકરણ, ગુરૂજી;

વળણ.

આચરણ અશ્વપાળકતણાં, ઇહાં આવ્યે ઓળખાય;
પત્ર લેઇ પરપંચનું, સુદેવ આવ્યો અયોધ્યામાંય રે.

કડવું ૫૩ મું. રાગ સામેરી.

સુદેવ સભામાં આવિયો, જ્યાં બેઠો રૂતુપર્ણ;
કરમાં આપી કંકોતરી, ઊપર લખ્યું નિમંત્રણ.
પ્રાતસમે પત્ર કરમાં લીધું, કીધું અવલોકન;
સ્વસ્તિ શ્રીપુરી અયોધ્યા, રૂતુપર્ણ રાય પાવન.
વૈદર્ભદેશથિ લિખિતં ભીમક, નળે દમયંતિ પરહરી;
એને દેવનું વરદાન છે, માટે સ્વયંવર માંડ્યો ફરી.
પૃથવીના સઉ ક્ષત્રિ આવશે, તમો આવજો ખપ કરી;
સૂર્યવંશીને નિશ્ચે વરવું, કુંવરિયે ઇચ્છા ધરી.
ભૂપતિ તો આનંદ ભર્યો, પછે સભામાંહે એમ ભાખે;
વેદ વાયક દમયંતિ ભાઇયો, નહિ વરે મુજ પાખે.
અધર ડસે ને કર ઘસે, વિપ્ર ઉપર આંખ્યો કહાડે;
નોતરિયો નિરમાલ્ય દિસેછે, આવ્યો લગ્નને દહાડે.
સુદેવ કહે હું શું કરૂં, વેગળું તમારૂં ગામ;
શત હામ થાતાં આવવું, કંકોતરીનું કામ.
ધાઇ ગયા હશે સર્વે રાજા, પ્રથમ રૂપના પલકા;
રૂતુપર્ણ આસને બેસે ઉઠે, થાય પરણવાના સળકા.
ગઈ દમયંતી હાથમાંથી, કંકોતરી આવી મોડી;
એક રાતનો આંતરો હોત તો, જાત જેમ તેમ દોડી.
ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય બોલે મસ્તક ડોલે, નીસાસા મૂકે ઉંડા;
વૈદરભી વરતાં વેર વાળ્યું, અરે બ્રાહ્મણ ભુંડા.
શું કરૂં કેમ હાથ લાગે, વિચાર સંશયમાં પડિયો;
એકે વાતે ઉપાય ન સૂજે, દૂર દેશ બહુ નડિયો.
સાંઢય તો સંપડાવી નહીં, નહિ પવનવેગી ઘોડા;
કંસાર દમયંતીના કરનો, ન જમ્યો ભુંડા મહોડા.
સભામાંહે બેઠો થઇને, પ્રધાન બોલ્યો વચન;

ઋતુપર્ણ આનંદ પામિયો, મોકલિયો સેવક;
લાવ્ય તેડી બાહુકિયાને, જાયછે વર્યાની તક.
સાસે ભરાયો સેવક ધાયો, અશ્વપાળકને પાસ;
ઉઠો ભાઇ ભૂપ તેડેછે, ગ્રહે પરોણો ને રાશ.
ચાલ્યો બાહુક ચાબુક ઝાલી, ભૂમેથી બડબડ કરતો;
આવ્યો નીચી નજરે નિરખતો, નાકે સરડકા ભરતો.
સભા સરવે હાસ કરંતી, આ રત્ન રથ ખેડણ;
ઋતુપરણ બોલ્યો માન દેઈ, આવો દૂખ ફેડણ.
ઘણે દિવસે કામ આવ્યું છે, રાખો અમારી લાજ;
તમો પરણાવો દમયંતીને, વિદર્ભ જાવું આજ.
સમુદ્ર સેવ્યો રત્ન આપે, રાખ્યા એવું જાણી;
આજ વિદર્ભ લેઈ જાઓ મુજને, ગ્રહું દમયંતિનો પાણી.
બાહુક વળતો બોલીયો રે, ફૂલાવીને નાસા;
અભિયા પરણશે દમયંતીને. અરે પાપણી આશા.
હંસ કન્યા કેમજ કરશે, વાયસશું સંકેત;
નિર્લજ સાથે નીસરૂં તો, અમો થાઉં ફજેત.
છત્રપતી છછોરા ન થઇએ, પરપત્નીશું તલખાં;
કેમ વરશે વર જીવતાં, એ મિથ્યા મારો વલખાં.
પુણ્યશ્લોકની પ્રેમદા રે, ભીમકની કુમારી;
તમો વિષયીને લજ્જા શાની. થાય ફજેતી મારી.
રાય કહે હો હયપની, મારિ વતી હયને હાંકો;
મારે તો સર્વશ ગયું રે, તમો જ્યારે મને નાકો.
બાહુક કહે તું સાંભળ્ય રાજા, જ્યાં હશે સ્વયંવર;
અંતર નહિ સ્વામી સેવકનો, આપણ બે જણ વર.
હાસ્ય કરીને રાજા કહેછે, તમો વર પરથમ;
ભાગ્ય ભળશે તેને કન્યા મળશે, ત્યાં જઇએ જયમ ત્યમ.
દુર્બળ ઘોડા ચારે જોડ્યા, કીધો રથ સાવધાન;
શણગાર સજવા સદનમાં, પછે સંચર્યો રાજાન.
રાણી કહે ઋતુપર્ણને, પરસ્ત્રીપર શો પ્રેમ;

સૂરજવંશતણી એ શોભા, તમથી જાંખી હોય;
રીસ ચડી રૂતુપર્ણને, પછે ધણિયાણીને ધોય.
અમો ભમર કોટિ કુસુમ સેવું, ચલાવીને ચાલ;
વિજળી સરખી લાવું દમયંતી, કરૂં સોક્યનું સાલ.
એમ કહી સભામાંહે આવ્યા, દુંદુભિ રહિયાં ગાજી;
રીસ કરી કહ્યું બાહુકિયાને, કાં દુર્બળ જોડ્યા વાજી.
કાન લૂલા ચરણ રાંટા, બગાઇયો ગણગણે;
અસ્થિ નીકળ્યાં ત્વચા ગાઢી, ભયાનક હણહણે.
ચારે નોહે ચાલવાના, આગળ નીચા પાછળ ઉંચા;
ખુંધા ને ખોડે ભર્યા, બે કરડકણા બે બૂચા.
રૂતુપરણ જોઈ શીશ ધુણીને, બોલ્યો વળતી ખીજી;
એ શું જોડિ કુરૂપ જોડી છે, જોડ ધણી છે બીજી.
પવનવેગી પાણીપંથા, શત જોજન હીંડે હેઠ;
એવા ઘોડા મૂકીને કાં, જોડ્યા* દૈવની વેઠ.
બાહુક કહે ચેષ્ટા શી માંડી, શું જાણે અશ્વનિ જાત;
જો પુષ્ટ હયને જોડશો તો, હું નહિ આવું તમ સાથ.
એ અશ્વ રાખો રથને હાંકો, ચડિ બેઠો ભૂપાળ;
રાશ પરોણો પછાડિયો ને, બાહુકને ચડિયો કાળ.
આટલિ વારલગી લાજ રાખી, બોલ્યો નહિ મા સુંચ;
તું આગળથિ ચડી કેમ બેઠો, હુંપેં તું શું ઉંચ.
રૂતુપર્ણ હેઠો ઊતર્યો, વિવિધ વીનતી કરતો;
જાય ભૂપ પાસે ને બાહુક નાસે, રથ પુંઠે તે ફરતો.
રૂતુપર્ણે પ્રણિપત્ય કીધી, હયપતિ હઠને મૂકો;
ઉપકારીજન અપરાધ મારો, હું બેઠો તે ચૂકયો.
બાહુક કહે હું રાશ ઝાલું, પણ બેશિયે બંને જોડે;
તને હરખ પરણ્યા તણો, ત્યમ હુંએ ભર્યોછું કોડે.
સામસામાં ચક્ર ધરીને, સાથે રથમાં ચડિયા;
બાહુકે બળમાં એડી મારી, અશ્વ ઢળીને પડિયા.
મુગટ ખશિયો રાયજીનો, માન્ય શુકન ત્યાં હૂવા;

અજ તેવા અશ્વ નિર્બળ, ખેડે ખીજી ખીજી;
રાય કહે રે લોક માંભળશે, એ વિના ગાળ દ્યો બીજી.
સુદેવને રથમાં બેસાર્યો, રાય ચડાવે ડોળા;
શેરિયે શેરિયે જાન જોવા, ઉભાં લોકનાં ટોળાં.
દુર્બળ ઘોડા દરિદ્ર બ્રાહ્મણ, જોગ સારથી જોડો;
વૈદર્ભિ વરવા રાય પધાર્યો, ભલો ભજ્યો વરઘોડો.
હાંકે તો હીંડે પાછા પાછા, ધુંસરિ કાઢી નાંખે;
તાણી હીંડે ધરણી ને, ઉભા રહે વણ રાખ્યે
પીઠ ઉપર પડે પરોણા, કરડવા પાછા ફરે;
પોળે પગે રહે ઉભા, વારવાર મળ મૂત્ર કરે.
રાય કહે હો હયપતિ, નથી વાત એકે સરવી;
બાહુક કહે બરાબર ચિંતા, મારે કન્યા વરવી.
ઘણે દોહલે ગામ મૂકયું, વિચાર વર્યાના મૂક્યા;
પુણ્યશ્લોકે હેઠાં ઉતરીને, કાન અશ્વના ફુંક્યા
અશ્વમંત્ર ભણિયો ભૂપતિ, ધરિ વાસવનું ધ્યાન;
અશ્વ ચારે ઊડિયા તે, જઈ રહ્યા અશમાન.
અવનીયે અડકે નહી, રથ અંતરીક્ષે જાય;
ડોટ મુકી બેઠો બાહુક. જોજો પડતા રાય.
માંહો માંહી બેઠા વળગી, ભૂપતિ ને બ્રાહ્મણ;
રાય વિમાસે વરે એ કન્ય, વરવામાં વશિકરણ.
કાંઈક કામણ જાણે કુબડો, એના ગુણ રસાળા;
ત્રણ કોડીના ટટુઆ, એણે કિધા પાંખાળા.
હશી રાયજી બોલિયા, થાબડિ સારથિ-કંધ;
તમ પ્રતાપે દમયંતીશું. મારે થશે સંબંધ.
વાજીવિદ્યા વાસવની આ, તુજ કને પરિપૂર્ણ;
નહાની વાત ન હોય જે, કરે હયમંત્રનું સ્મરણ.
ઐરાવત ને ઉચ્ચિશ્રવા રે, હાર્યો ગરુડનો વેગ;
તમારે હાંકયે હવડાં થાશે, વૈદર્ભ ભેગાભેગ.
વળી વખાણે ભાગ્ય પોતાનું, ભૂપતિ કાઢે ઘેલાં;

ભિમકસુતાનો હસ્તમેળાપક, જો થાશે હયપતી:
બાહુક કહે વિલંબ શો છે, જો પ્રબળ તારી રતી.
વાટ ઓસરે વાત કરતાં, ઉડતા ચાલે અશ્વ;
રાય વિદ્યાને વખાણે, ન જાણે મંત્રનું રહસ્ય.
તાણ્યા ન રહે તરેહ કરતાં દે દોટ ઉપર દોટો;
એક જાંખરે વળગિ રહ્યો, રાયનો પામરીનો જોટો.
હાંહાં કરતામાં હય હીંડ્યા, ગયા એક જોજન;
તવ બાહુકે રથ રાખિયો, કહે લેઈ આવો રાજન.
રાજા વળતી બોલિયો, મનમાં એમ વિચારી;
દમયંતીના નામ ઉપરથી. પામરી નાંખું ઉતારી.
જા લેઈ આવે તો તને આપું, બાહુક બન્યો જોડ;
બાહુક કહે દમયંતી ઉપર, તુજ સરખા વારૂં ક્રોડ.
રાય મોટો દાનેશ્વરી બોલ્યો, બાહુક જાચક તું થા;
પરણવા જાઉંછું દમયંતી ને, લેઉં પામરીના ચુંથા.
એવું કહીને રથ ખેડ્યો, મનમાં રાય વિમાસે;
રંક હોય તો સઘ લે, પણ મોટા કયમ લે પાસે.
હયપતિ તમમાં વિદ્યા મોટી, ગુણે વાળિયો છેક;
તમ પ્રતાપે છે મુજમાંહે, વિદ્યા અનૂપમ એક.
ગણિત શાસ્ત્રને હું જાણુંછું, કહો તો દેખાડું કરી:
એટલે બેડાંનો વૃક્ષ આવ્યો, બન્યો પણ ઉતરી.
રાજાપ્રત્યે બોલ્યો બાહુક, ગઈ વચન કાં આવડાં;
આ બેડાની જમણી ડાળે, કેટલાં છે પાંદડાં.
રાયે વિચારીને કહ્યું, ત્રણ સહસ્ત્ર શત ને ત્રણ;
બાહુકે જઈને વૃક્ષ છેદ્યો, ડાળ તે પાડી ધરણ.
પછે બાહુકે ગણી જોયાં, ઉતર્યાં તંતે તંત;
ઉત્કૃષ્ટ એ વિદ્યા દેખીને, નળનું હરખ્યું ચંત.
ફરીને આવ્યો રથ પાસે, કહ્યું રાય તમને ધન્ય;
ભૂપ કહે જો મન મળે તો, વિદ્યા લિજે અન્યો અન્ય.
માંહોમાંહે મંત્ર આપ્યાં, ને મન ગયાંછે મળી;

કહ્યાં એટલાં પત્ર ઉતર્યાં, ગણિત સંખ્યા મળી;
બીજી વિદ્યાના પ્રતાપથી, દેહમાંથિ નિકળ્યો કળી.
પાડાનું ચર્મ પહેરિયું ને, ઉંટતણા ઉપરણા;
ટુંકડા ચરણ ને શામ વરણ, છે કેશ તે પંચવરણા.
કરમાં કાતી આંખ્ય રાતી, મુખે રૂધિરના ઓઘરાળા;
ભર્યો દીસે શગડી શીશે, ઉઠે અગ્નિ જ્વાળા.
નિસરી નાઠો ભયે ત્રાઠો, ધાયો નળ નરેશ;
લપડાક મારી શગડી પાડી, ગ્રહ્યા કળીના કેશ.
વિજળી સરખું ખડગ કાઢ્યું, ન જાય જીવતો પાપી;
મન ભ્રષ્ટ કીધું કષ્ટ દીધું, રહ્યો દેહમાં વ્યાપી.
રગદોળ્યો રેણુની માંહે, કેમ પડ્યો હતો પુંઠે;
આંખ તરડે દંતે કરડે, માર્યો ખડગની મુંઠે.
ઉઠે અડવડે અવની પડે, અકળાયો અલેખે;
બાહુકના હસ્ત કળીનાં અસ્ત, રૂતુપરણ નવ દેખે.
રૂદન કરતો ને લોચન ભરતો, કળિયુગ પાયે લાગે;
પુણ્યશ્લોકજી ઉગારિયે, ન મારિયે મુજને વાગે.
અરે અધર્મનાં મૂળાડિયાં, જીવતો તને કેમ મૂકું;
અમને તેં રોવરાવિયાં, નથિ નેત્રનું નીર સૂકયું.
અરે પાપી ધર્મ ઉછેદન, વિશ્વ-વેદનાકારી;
વિયોગદાતા છેદન શાતા, તેંજ તજાવી નારી.
અવગુણ એવા કરાવી સેવા, પારકે મંદીર;
વદે દીનવાણી મૃત્યુ જાણી, નેત્રે ભરતો નીર.
મહારાજ વળતી મારજો, ગુણ અવગુણ બે જોઈ;
નળ કહે અવગુણભાજન તું, સૃષ્ટી સર્વ વગોઈ.
સ્વામી બે ગુણ મોટા મુજમાં, અવગુણના છેદન;
નળ કહે ગુણ અવગુણ તું, બેઉનું કર વરણન.
સ્વામી પ્રથમ અવગુણ વરણવું, મારૂં જે આચરણ;
જ્યાં હું ગયો ત્યાં ધર્મ નહીં, ને ભ્રષ્ટ ચારે વર્ણ.
દંભી લોભી ને લલૂતા, બ્રાહ્મણને કરૂં ભ્રષ્ટ;
[illegible]

અનાચાર ને અપરાધ બહુ, અનંત આભડછેટ;
સિદ્ધ હોય સંન્યાસિ શીળિયો, ભ્રષ્ટ કરૂં હું નેટ.
મરજાદા લાજને મુકાવું, ઉમારંગ મંડાવું;
જપ તપ તીરથ ને જાત્રા, દાન દયા છંડાવું.
ધ્વંસ કરૂં હું ધ્યાનમાં, તાપસને ડોલાવું.
અભક્ષાભક્ષ અસ્પર્શાસ્પર્શ, અસત્ય વાક્ય બોલાવું.
સ્વજન વૈર ને પરશું મૈત્રી, હોય નીચ સંગત્ય;
વૈષ્ણવતા કેડી વિષય સ્થાપું, એવી મારી મત્ય.
માત પિતાને પુત્ર ઉવેખે, દેખે શામામાં સાર;
ક્રીડા કામે આઠે જામે, સ્ત્રીમાં તદાકાર.
વિખવાદ કરતાં જન્મ જાય, ગાય ગોરીના ગુણગ્રામ;
લંપટ નિર્લજ થઈ અતી, જપે નારીનું નામ.
હેલામાં બ્રહ્મચર્ય મુકાવું, જતિ પડે મોહમાંજ;
પાખંડિ લાંઠ સુખે જીવે, એવું મારૂં રાજ.
હું વ્યાપું ત્યાં હરિ હર નહીં, નહિ દેવ દેવસ્થળ;
જ્ઞાન ગોષ્ટિ કથા નહીં, એવું મારૂં બળ.
સ્વામીદ્રોહી, ને મિત્રદ્રોહી, ગુરૂદ્રોહી નર ઘણા;
વચનદ્રોહી ને બ્રહ્મદ્રોહી, એ સઉ ગુણ આપણા.
પ્રજા ખોટી રાજા લોભી, નિરંકુશ લંપટ નાર;
વ્યભિચારણી દ્રોહ કારણી, ભમતી હીંડે બહાર.
ભરથાર પેહેલી કરે ભોજન, સૂએ સ્વામી પેહેલી;
થાકે નહી તે વાદ કરતાં, વઢકણી મન મેલી.
ક્રોધમુખી ને ચોરટી, લોભણી ને લડતી;
સાચી વાત મળે નહીં ને, આઠે પહોર બડબડતી.
થોડાબોલી સાધમુખી તે, સુતો સ્વામીને વેચે.
પુછ્યો ઉત્તર આપે નહીં ને, બોલે પેચે પેચે.
અભડાવે રસોઈ અન્ન ચાખે, જણાય પરમ પવિત્ર;
કળિ કહેછે મારે પ્રતાપે, એવાં સ્ત્રીનાં ચરિત્ર.
પંડિત દુખિયા ને મૂરખ સુખિયા, ભોગી રોગે ભરિયા;
અસાધુ સુખે અન્ન પામે; સાધ ધ[illegible]ચે ન[illegible] [illegible] .

દાતાર ત્યાં ધન નહીં, દાતાર નહીં ત્યાં ધન;
ખાનાર ત્યાં અન્ન નહીં, ખાનાર નહીં ત્યાં અન્ન.
રૂપ હોય ત્યાં ગુણ નહીં, ને ગુણ તહાં નહિ રૂપ;
શાશા અવગુણ વરણવું, જે પ્રતાપ મારો અનૂપ.
શિષ્યનિ સેવા ગુરૂ કરે, સાધુ અસાધુનું ઉપચરણ;
સ્ત્રીની સેવા કરે સ્વામી, શુદ્રને સેવે બ્રાહ્મણ.
છળ છળભેદ બાધક અધિકારી, અઘટિત કરે અન્યાય;
અન્ન વિક્રય હય વિક્રય, કરે વિક્રય ગાય.
પરપત્ની સંગ નેં પરનિંદા, અરીષ્યા અપલક્ષણ;
ઉપવિત અન્ન સીમંત અન્ન, કીયા અન્ન ભક્ષણ.
કન્યાવિક્રય ભૂમી વિક્રય, કરે અકરાવ્યું કામ;
સજ્જા લે ને ગોદાન લે, ને બોળે બાપનું નામ.
વાટ પડાવે વિશ્વાસઘાતી, માંહોમાંહે વૈર સાધે;
પંચ દેવનું પૂજન તજીને, અસુરને આરાધે.
વૈરાગી વિષયી ને જોગી તે ભોગી, ખોટા વણજ વેપારી;
વિષય સેવન કરે ને ગર્ભ ધરે, નવ વરસની નારી.
સુરભી દૂધ થોડું કરે ને, કાળ પડે દુર્ભક્ષ;
શોક રોગ વિજોગ ઘેર ઘેર, સદા ભરે જળ ચક્ષ.
કોનું રૂડું દેખી નવ શકું, મારે કો સાથે નહિ સ્નેહ;
કળિ કહે નળરાયજી, * છે અવગુણ મારા એહ.
વિશેષ કેશ આંબળી ઝાલ્યા, ચડી રાયને રીસ;
હવે ન મૂકું અધરમી, હું છેદું તારૂં શીશ.
અધર્મી અવની વિષે, આવડો તારો ઉન્માદ;
તારો વધ જાણી મને, સહુ દેશે આશિર્વાદ.
ભયને ધરતો રૂદન કરતો, રાયને કહે કળી;
પછે મુજને મારજો, બે ગુણ મારા સાંભળી.
કૃત ત્રેતા દ્વાપરે, શત વર્ષે તાપસ તાપે;
તોય તેને હરિ હર બ્રહ્મા, દર્શન કોય ન આપે.
કળિ કહે મારા રાજ્યમાંહે, ધ્યાન ધરે વિશ્વાસે;
... તેને પ્રગટે ... આવિ મળે ખટ મ...

એ ગુણ છે એક માહરો, હવે બિજો કહું વિસ્તરી;
શત વાર દાન કરે ત્રણ યુગે, એકવાર પામે ફરી.
ભાવે કભાવે મારા વારામાં, જે હેતે નર નાર;
પુન્ય કરે જો એકવારે, તો પામે શતવાર.
નળ કહે જા નહિ હણું, ઉપની મુજને માયા;
અનંત અવગુણ તાહરા તે, એ ગુણે ઢંકાયા.
મારા રાજ્યમાં તું નહીં, જો હોય જીવ્યાનું કામ;
કળિ કહે હું કયાં વસું, વસવાનો આપો ઠામ.
જ્યાં જાઉં ત્યાં નામ તમારૂં, તો કયાં રહું હું દાસ;
નળ કહે બેડાના દ્રુમમાંહે, સદા તારો વાસ.
જ્યાં કથા હોયે માહરી, અથવા હરિ-કીર્ત્તન;
એવે સ્થાનક તું નહીં, તેં લીધું સત્ય વચન.
રાય બેઠો રથઉપર પણ, રૂતુપર્ણ સમજ્યો નહીં;
હરખ પૂરણથી હય હાંક્યા, પ્રેમ સરીતા વહી.

વલણ.

વહિને ચાલ્યો પ્રેમરસ, રથ ચાલ્યો ગડેડાટ;
ભટપ્રેમાનંદ એમ ભણે, વૈદર્ભિ જુએછે વાટ રે.

કડવું ૫૪ મું. રાગ ગોડી.

દમયંતી કહે દાસીને, ગુણ સાધવી;
છે વિપ્રનો વાયદો આજ, મેળાવો માધવી;
દેહથી રૂતુપર્ણ આવશે, ગુણ સાધવી;
જો હશે નળ મહારાજ, મેળાવો માધવી.
અવધ્ય પહોતી આવ્યાતણી, ગુણ સાધવી;
થયાં ત્રણ વર્ષ વનવાસ, મેળાવો માધવી.
એવડા અવગુણ શા વશ્યા, ગુણ સાધવી;
પ્રભુ ફરિ ન લીધો તપાસ, મેળાવો માધવી.
નહિ સંભાર્યાં બાળુડાં, ગુણ સાધવી;
છે કઠણ પુરૂષનાં મન, મેળાવો માધવી;
હું મુઈ જીવી જોઈ નહીં, ગુણ સાધવી;
કયમ વેઠયું હશે વન. મેળાવો માધવી.

એ ખોલે વાયસ આંગણે, શુણ સાધવી;
મને ઉપજે હર્ષ તરંગ, મેળાવો માધવી.
આજ ફરકે ડાબી આંખડી, શુણ સાધવી;
મારૂં ફરકે ડાબું અંગ, મેળાવો માધવી.
શું મનનો માન્યો આવશે, શુણ સાધવી;
એ શુકનકેરાં ફળ; મેળાવો માધવી;
શ્રવણે વધામણી સાંભળું, શુણ સાધવી;
કો કહે પધાર્યા નળ, મેળાવો માધવી.
વધ થાશે વેરી વિજોગનો, શુણ સાધવી;
ગયો જડશે સંજોગ, મેળાવો માધવી;
વીરસેન-સુત આવશે, શુણ સાધવી;
ત્યારે ટળશે સઘળો રોગ, મેળાવો માધવી.
કો આવિ ખાશે વધામણી, શુણ સાધવી;
નથી આપવા સરખી વસ્ત, મેળાવો માધવી;
આપીશ હાર હૃદયાતણો, શુણ સાધવી;
વળિ પ્રણમિશ જોડી હસ્ત, મેળાવો માધવી.
બારિયે બેશી નિહાળિયે, શુણ સાધવી;
હવે ઉડતી દીસે રજ, મેળાવો માધવી.
આ રથ આવે ગાજતો, શુણ સાધવી;
જોને સબળી ફરકે ધ્વજ, મેળાવો માધવી;
આ પડઘી વાગે અશ્વની, શુણ સાધવી;
એનિ હાંકણીમાંહે વિચાર. મેળાવો માધવી.
આ પરોણો ઊચો ઉછળે, શુણ સાધવી;
હોય નળમુખનો ડચકાર, મેળાવો માધવી.
રથ આવ્યો ગામ ગોંદરે, શુણ સાધવી;
હોય હોય અયોધ્યા-ભૂપ, મેળાવો માધવી;
દિસે સુદેવ મેલે ઝૂગડે, શુણ સાધવી;
પણ હાંકનારો કદરૂપ, મેળાવો માધવી.

વળણ.

કદ્રુપ ખેડણ રથતણો, કેમ કહું નળ રાય;
અવસ્થા દેખી ગામની, ઋતુપર્ણ દુખિયો થાય રે.

કડવું ૫૫ મું. રાગ કેદારો.

ઋતુપર્ણ કહે સુદેવને, એ કારણ શું ભૂદેવ રે;
ભ્રાંત્ય પડેછે મુજને, નથિ સ્વયંવરનો અવેવ રે.
મુની મને મિથ્યા લાવિયો, કાંઈ દીસેછે કપટ રે;
રિપુ લોક હસાવિયા, ફેરો પડ્યો ફોગટ રે.
વિવા કરમ દિસતું નથી, નથી રચ્યો માંડવ રે;
દુંદભી નથી વાજતી, નથી ગીત ને તાંડવ રે.
સુદેવ વળતો બોલિયો, છે છાનું વિવાનું કર્મ રે;
કંકોતરી તો લખી દમયંતિયે, ન ભાગશો ભિમકને ભર્મ રે.
ક્ષણ એક રહિને આવજો તમે, પુંઠેથકી મહારાજ રે;
સુદેવ આગળથી સંચર્યો, વધામણિ કેરે કાજ રે;
વૈદર્ભી જુએછે વાટડી, વિપ્ર આવ્યો પુરમાંય રે.
હરખ ભરી તે સુંદરી. દમયંતી લાગી પાય રે.
રૂડી કહેજો વધામણી, શું પધાર્યા પ્રાણનાથ રે;
બાઇ રૂડી પેરે નથી ઓળખ્યા, શત જોજન કીધો સાથ રે.
રૂપ તેનું બીહામણું છે, ગૂણે બીજો નળ રે;
પરીક્ષા સારૂ તેડજો એકાંતે, જ્યાં વાડીનું સ્થળ રે.
દમયંતી હરખી ઘણું. એવે આવ્યો રૂતૂપર્ણ રે;
નગરલોક હસે ઘણું, જોઈ સારથીનું વર્ણ રે.
ભીમક ભૂપ સામો ગયો ને, રથથી ઉતર્યો રાય રે;
ત્રણે રાજકુમાર આવી મળ્યા, ઉઠી સર્વ સભાય રે.

વળણ.

સભા સર્વ ઉભી થઇ, આસને બેઠા ભૂપ;
ભીમક આદિ સર્વ કો, જુએ સારથિનું રૂપ રે.

કડવું ૫૬ મું. રાગ કેદારો.

ભિમક ભક્તિ કરે ઘણી રે, ભલે આવ્યા અયોધ્યાધણી રે;
હય દુર્બળે વાજ્યો છેક રે, સારથી સંસાર વ્યતિરેક રે.
કાંઇ અટપટું સરખું દીસે રે, એવે બાહુક બોલ્યો રીસે રે;
રૂતુપર્ણે મૂકો રથ તાણી રે. મેલો ઘોડાને ધામ ... ...

નાંખ્યો પરોણો ને રાશ રે, જઈ બેઠો ૠતુપર્ણ પાસ રે;
આવે વળગતો રાય આઘો ખસે રે, સભા મુખ વસ્ત્ર દેઈ હસે રે.
ત્યમ ત્યમ મચમચાવે આંખડી રે, તેના ખોળામાં ગાંઠડી રે;
ૠતુપર્ણને બાહુક પુછે રે, વિવાનો વિલંબ શું છે રે.
રાજા સાન કરી રાખે વારી રે, ત્યમ બાહુક બોલે ખુંખારી રે;
ૠતુપર્ણને ભીમક પૂછે રે, સખા જક કરેછે તે શું છે રે.
એ મિત્ર ક્યાંથી ઉપરાજ્યો રે, જેથી કામ હિંડેછે લાજ્યો રે;
ઘણું થાક્યા રેણુએ ભરાણા રે, કહો ક્યાંથિ પધાર્યા રાણા રે.
ૠતુપર્ણ કહે અભિયા ગૂણી રે, નથિ એકે વિદ્યા ઊણી રે;
કોઇ વિદ્યાયે ન જાય વાધી રે, તે માટે મિત્રાઈ બાંધી રે.
રથ હાંકણ વિદ્યા હાથે રે, મેં મૃગયાયે તેઓ સાથે રે;
વન ભમતા થયો અતિકાળ રે, અહિં આવી ચડ્યા ભૂપાળ રે.
ભીમક કહે કીધિ કરૂણા રે, સહેજે સ્વામી રહો પરૂણા રે;
ભૂપે હલમલ અતિશે કીધી રે, આગના રસોઇની લીધી રે;
ભૂપ બાહુકનો છે ભેદી રે, અભિયા છે આત્મનિવેદી રે.

વળણ.

આત્મનિવેદી સારથી, હશ્યો ભિમક ભૂપાળ;
અન્ન વમન થાય દર્શને, તે આવડો શો સૂગાળરે.

કડવું ૫૭ મું. રાગ નટ.

બાહુક મોકલ્યો બાગમાં, રસોઇનું સ્થળ એકાંત;
વૈદરભી કહે કીજે પરીક્ષા, ભાગે મનની ભ્રાંત; બાહુક
ભિમકે સેવકને આજ્ઞા આપી, જઈ અશ્વનો લ્યો તપાસ;
ૠતુપર્ણ ઉતાર્યા ભવનમાંહે, સેવા કરેછે દાસ; બાહુક
દમયંતીએ પિતાને કહાવ્યું, આજ્ઞા તમારી લીજે;
બાહુકમાંહે ગુણ છે નળના, કહો તો પરીક્ષા કીજે; બાહુક
એકાંત વાડી દમયંતીની, કીધું રસોઈનું સ્થળ;
ઠાલા કુંભ આણીને મૂક્યા, નહિ જળ ને અનળ; બાહુક
બીજાં પાત્ર મેલ્યાં નાનાવિધનાં, ન મૂક્યું મેક્ષિણ;*

બારિયે બેઠી દમયંતી, અંતર પટ આડો બાંધિ;
તેડિ લાવો રૂપાળાને જોઈએ, કેમ જમે છે રાંધિ; બાહુક.
દાસી એક તેડવાને આવી, ચાલો કંદ્રપકોડ;
આમ્રરિ વાડીને શોભાવો, ચાલો ચંપક છોડ; બાહુક.
ઊઠી નળ ચાલ્યો તે જોતાં, આનંદ અંતર આણિ;
સખી સાહેલી અચરત પામી, હસે આડો શણગટ તાણિ; બાહુક.
દમયંતી જુએ હેરી હેરી, વિસ્મય થઇ મનમાંહિ;
આ સ્વરૂપનિ ન મળે જોડી, જોતાં ત્રિભુવનમાંહિ; બાહુક.
શરીર દીસે દવનું દાધું, કાંધે જાડો પગે પાતળો;
ઠુંઠા કર ને નાસા નિકળી, મોટો પેટનો નળો; બાહુક.
ક્યાં તે નળ ને ક્યાં એ બાહુક, ક્યાં સૂર્ય રાહૂમંડળ;
વાંકું મુખ ને મસ્તક મોટું, પાગ ઉંડળ ગુંડળ; બાહુક.
આ સાથે શી ગોષ્ટી કરિયે, ભાવડ ભાગી ભવની;
હીંડતા પગના સ્પર્શથકી તે, કાળી થાશે અવની; બાહુક.
એને વિદ્યા હયની ક્યાંથી, આશ્ચર્ય સરખું દીસે;
કતરાતો આવે નાક ફુલાવે, ભ્રગુટિ ભરી છે રીસે; બાહુક.
દમયંતી પાસે હસતી હસતી, ભાભી આવી ત્રણ;
બાઈ આ પૂતળું કેમ પધરાવ્યું, વારૂ રૂપ ને વર્ણ; બાહુક.
કદાપિ નળ નીમડશે તો, રહેશે એવું અંગ;
કહો બાઈ તમે કેમ કરશો, એવા પુરૂષનો સંગ; બાહુક.
શાપ હશે કોઈ તાપસનો તો, રહેશે એવો સર્વાંગે;
અભિયા આસને બેસશે, તમે કેમ રહેશો અર્ધાંગે; બાહુક.
જ્યાં હશે ત્યાંથી કાલે આવશે, બાઈજી તમારો સ્વામી;
એમ વલખાં શું મારો છો, ધીરજ ધરો ગજગામી; બાહુક.
દમયંતી કહે કૌતુક મૂકો, બેશિ કિજે પરિક્ષા;
જાઓ સેવા કરો બાહુકિયાની, સખિને દીધી શિક્ષા; બાહુક.
માધવિ કેશવિ બંને આવી, પુણ્યશ્લોકની પાસ;
રૂદે ભરાયું નળરાજાનું, ઓળખિ બંને દાસ; બાહુક.
સૂકા વૃક્ષને સ્પર્શ કિધો નળે, થયું નવ પલ્લવ;
સરી બન્યો હર્ષ પામી. હોય વૈદર્ભિનો વલ્લભ. બાહુક.

કહે સૈંયર શુણો આચારી જન, ધરશો નહી મન ધોખો;
ક્રમતળે સ્થળ રસોઇનું છે, અમો દિધોછે ચોકો; બાહુક.
નહાવાકેરૂં વસ્ત્ર પેહેરિયું, પાગ પછેડી વરજે;
જંઘાયે ગુછળાં કેશતણાં છે, શરીર ભરિયું ખરજે; બાહુક.
નીચું ભાળે શરિર ખંજુવાળે, દાસીએ દૃષ્ટમાં કિધો;
રાંટે પગે હીંડે ખડખડતો, દાસે કુંભ જળનો લિધો; બાહુક.
વરૂણમંત્ર ભણ્યો નળરાજા, તતક્ષણ કુંભ ભરાયો;
વીશ ઘડા રેડ્યા વપુ ઉપર, ઉભો રહિને નહાયો; બાહુક.
દાસી અતી આનંદજ પામી, કૌતક દીઠું વળતું;
ચૂલામાંહે કાષ્ટજ મૂક્યાં, અગ્નિ વિના કર્યું બળતું; બાહુક.
ઉભરાતું અન્ન કરવડે હલાવ્યું, કડછીનું નહિ કામ;
સખી ગઈ દમયંતી પાસે, બોલી કરી પ્રણામ; બાહુક.
વાજી વૃક્ષ ને જળ અનળ, એ ચારે પરીક્ષા મળી;
અન્ન લાવો એનું અભડાવીને, દમયંતી કહે વળી; બાહુક.
રમતી ભમતી દાસી આવી, નિરખતી નિજ ગાત્ર;
એકે બાહુક વાતે વળગાડ્યા, એક લેઈ નાઠી અન્નપાત્ર; બાહુક.
અરે પાપણિ કહિ બાહુક ઉઠ્યો, દાસિયે મૂકી દોટ;
માધવિ કહે ફરિ કરો રસોઈ, હું દેઈ આપું અખોટ; બાહુક.
નળે પાક ફરી નિપજાવ્યો, ભાવે કરવા ભોજન;
દમયંતીએ ચાખી જોયું, અભડાવ્યું તે અન્ન; બાહુક.
સ્વાદ ઓળખ્યો નળરાય નિશ્ચે, પાક છે પરમ રસાળ;
ફરિ પરીક્ષા જોવા સખિ સાથે, મોકલ્યાં બંને બાળ; બાહુક.

વળણ.

સાથે બન્યો બાળ લેઈ, નળ કને આવી કિંકરી;
બાળક દીઠાં બાહુકે, જળે આંખડલી ભરી રે.

કડવું ૫૮ મું. રાગ રામગ્રી.

બાહુકે દીઠાં બાળકાં, ઉલટ્યું અંતઃકરણ;
દાંમણાં મારાં બાળકાં, દેખિને આવે મરણ; બાહુકે.
કલ્પાંત કીધું કળજુગે, બાળ વરત્યાં મોસાળ;
[illegible] મેં આચર્યું, તજ્યાં અંતરિયાળ; બાહુકે.

સંજોગ સાગર ઉલટયો, નેણ વર્ષા સમાન;
આલિંગન દેવા સુતને, નળે કીધી સાન; બાહુકે.
મળવાને તેડ્યાં મીકડાં, કર લાંબા કિધા ઇશ;
છળ્યાં બિહીનાં છોકરાં, પાડે ચીસેચીસ; બાહુકે.
દાસિયે રૂદયાશું ચાંપિયાં, બાહુકને કરિ તિરસ્કાર;
રહેવાદે તારૂં રમાડવું, રૂએ રાજકુમાર; બાહુકે.
બાહુક કહે એ બાળને, સાંઇ દેવાનો સ્નેહ;
નારે ભાઈ થાય ભેટતાં, કાળિ કુવરનિ દેહ; બાહુકે.
છે છત્રપતિનાં છોકરાં, મળવા કયમ થયું મન;
શે દુખે થાયે ગળગળો, રોઈ ફુટશે લોચન; બાહુકે.
બાહુક વળતો બોલિયો, મારે બાળનિ જોડ;
આ દેખિને તે સાંભર્યાં, થયો રમાડવા કોડ; બાહુકે.
દાસિયે કહ્યું દમયંતિને, બાળ્ય બાહુકનિ વાત;
આશ્ચર્ય દીઠું અતિઘણું, કાળો કરે આંસુપાત; બાહુકે.
દમયંતિ પૂછે ભિમકને, બાહુકમાં નળનિ ભ્રાંત;
આજ્ઞા હોય તો એહને, તેડિ પૂછું એકાંત; બાહુકે.
ભીમક કહે સુતા સતી, તને શી કહું શીક્ષા;
બોલાવો સુખે બાહુકને, કરો નળની પરીક્ષા; બાહુકે.
વૈદર્ભિ આવ્યાં અંતઃપુરે, જ્યાં પોતાનિ મેડી;
દીધી આજ્ઞા દાસિને, લાવો બાહુકને તેડી; બાહુકે.
શીઘ્ર આવી સાહેલડી, અંતરમાંહિ ઉલાસ;
ઉઠો બાહુકજી ઉતાવળા, દમયંતિનિ પાસ; બાહુકે.
રાયજી વળતો બોલિયો, હું છું દીન કંગાલ;
વરૂવા સાથે વૈદરભીને, વાત કર્યાનું શું વહાલ; બાહુકે.
સોમવદની સુંદરી, સારંગનયનિ સુજાણ;
વાત કરંતાં બ્રહ્મચ ભાગે, વાગે મોહનાં બાણ; બાહુકે.
પરઘરમાંહે અમો નવ પેસું, સ્ત્રીનાં ચંચળ મન;
સાધુ પુરૂષને સઘ પાડે, આવિને દે આલિંગન; બાહુકે.
દાસીને તવ હાસ્ય આવ્યું, દૈવનાં કૌતુક જોય;
ચેશ્વ મો[illegible]નિ દમયંતી ને [illegible]

બોર ન ખાય કો કરતણાં, વિપરિત વપુનૂં વાન;
એવાં ઉપર વળિ કર્મ લક્ષ્યાં, વળી રૂપનું અભિમાન; બાહુકે.
બળાત્કારે તેડ્યો બાહુક, દાસી થઈ બાંહધર;
નીચિ નાડે નળ ચાલિયો, જ્યાં ઘરૂણીનું ઘર; બાહુકે.
જાતાં કહેછે કિંકરીને, બ્રહ્મચર્યને છે ઘાત;
વૈદર્ભી વિકારેં ભરી, મને વશ કરવાની વાત; બાહુકે.
માધવી કહે બોલ્ય વિચારી, કોણ ભાગે છે ધર્મ;
વૈદર્ભી તને ક્યમ નહિ વરે, કરે અસ્ત્રી-કર્મ; બાહુકે.
નથિ આશરો ગયાતણો, કહિ ભીડાવ્યાં કપાટ;
દાસિયે દેખાડી આંખડી, ત્યારે ચાલ્યો પાધરિ વાટ; બાહુકે.
બાહુકને બારણે બેસાર્યો, ઢાળિ રૂપાનો બાજઠ;
દમયંતિ ઉમરા ઉપર બેઠી, આડું ધરિ અંતરપટ; બાહુકે.
બાહુક ખુંખારે આળસ મોડે, માંડ્યાં વિષયિનાં ચિન્હ;
ચિત મળ્યું ત્યાં ચક કશો રે, જો નથિ ભિન્ના ભિન્ન. બાહુકે.

ઉથલો.

જો નથિ ભિન્નાભિન્ન તો, મધ્યે અંતરપટ કશું;
નહિ બોલો જો મન મૂકી, તો અમો ઉઠીને જશું.

કડવું ૫૯ મું. રાગ કાફી. કટિબંધની ચાલ્ય.

વિનય સંઘાતે બોલે, વૈદર્ભી સુંદરી;
શામાટે ઉઠિ જાશો, તેડાવ્યા ખપે કરી.
અમોને રહેવું ઘટે, બાંધીને અંતર પટે;
બોલું હું કેમ પ્રગટે, પરપુરૂષની નીકટે.
બેસોજી બાજઠે, બોલોજી ઊલટે;
નહિ પુછું કપટે, બોલવું નિર્મળ ઘટે.
પુરૂપ ભરાયો હઠે, ચાલ્યો પોતાની ચટે;
હીંડે નારીને નટે, ચાલે નહિ રાજવટે.
જે જન મન કાળા, મુખે વિખની જ્વાળા;
ક્યમ વિજોગનાં ભાલા, સહી શકે તે બાળા.
બાહુકજી છો આચારી, સાંભળો વીનતિ મારી;

વહાવાનાં વાયક વદે;
નવનવા નેહ ઊદે,
પુરૂષનાં કઠણ રૂદે.
ભરી હોય જો મદે,
નવી નવી પ્રિત માંડે;
વળગી હીંડે કાંડે,
સ્નેહીને નિશ્ચે છાંડે.
જણાયે દુઃખને ટાંડે,
દેખીને થઇયે ઘેલાં;
જાણિયે મળિયે વેહેલાં,
પુરૂષનાં મનડાં મેલાં.
નારી નવ પ્રીછે પહેલાં,
મુખે કહેતા અલીયા;
એ વહાલપણાં ક્યાં ગયાં,
તરછોડીયાં નહાનાં છઇયાં.
વજરથેં કઠણ હઈયાં,
નારીને જીવે જડિયા;
બ્રહ્માયે પુરૂષ ઘડિયા,
વેરી થઈ નીમડિયા.
દુઃખના દહાડા પડિયા.
તેને મારે અદાપે;
પ્રીતડી જેને વ્યાપે,
વૃક્ષને થડથી કાપે.
ફળ બે રૂડાં આપે,
પરભવી વેહેતી મૂકે;
જ્યારે વેળ્ય સૂકે,
ફરી ન આવે ઢૂકે.
તજે તે ચતુર ન ચૂકે.
શય્યા ત્યાં કયમ દીજે;
જે સ્થળતણું જળ પીજે.
તેનો જીવ ન લીજે.
જેપર દયા કીજે,
તેને મૂકી નવ જઇયે;
જે અબળાનો કર ગ્રહિયે.
વેદના કોને કહિયે.
અમો તો અબળા છઈએ,
દેવતા ન આપ્યા મને;
ન પામી માનવ જને.
તેને ન મૂકીયે વને.
રાખવી ઘટે કને,
કામની કનક ઘાટે;
એશિયે એકજ પાટે,
નમુકિયે ઉજડ વાટે.
થોડા અપરાધ માટે,
કદળીપેં એ કોમળ;
શાં અબળાનાં હોય બળ,
નયણે ભરિયે જળ.
પ્રગટ્યાં કરમનાં ફળ,
પાવલિયે કાંટા ભાજે;
વનમાં વાઘજ ગાજે,
તોય શઠ સ્વામી નવ લાજે.
બીજા લોક ઘણું દાઝે.
ત્યાં કોણ આંસૂડાં લોએ;
વનમાંહે રામા રોએ,
પોતાનું ફળ વગોએ.
પ્રભુ તપાસિ ના જોએ,
કારણ વન ઉવેખે;
ત્યાં આધીકર અલેખે,

ન જાણી નારી મોરી, છે છત્રપતીની છોરી;
ચતુરાની-શી છે ચોરી, અજગરે ગળી ગોરી.
આંખે આંસૂડાં રેડે, તારૂણી પિયુને તેડે;
છબીલીને છંછેડે, પારધી લાગ્યો કેડે.
મળ્યા લંપટ લોકો કામી, કયમ જીવે એ ગજગામી;
કુળને લાગે ખામી, નવ જાણે શઠ સ્વામી.
કુળને લજાવ્યું નેટ, જે નીચપણે નફ્ફટ;
કરિ આશીની વેટ, પ્રેમદાયે ભરિયું પેટ.
કર્મની લાંબી દોરી, ચડિ શિર હારની ચોરી;
નવ જાણે નાથ અઘોરી, ભાગ્યો શિર ઈંધણ-ઘોરી.
પૃથવી જાએ પાતાળે, સતિને જૂઠે આળે;
વિચાર ભણી નવ ભાળે, ન જાણે કૂડી ગાળે.
નરનો વિશ્વાસજ કરે, તે શામાં ઘેલી ઠરે;
એના ઉપર પ્રીત ધરે, મારી પેરે રોઈ મરે.
જે ખપ કરીને વરી, દુખણી અંતે કરી;
કહો બાહુક એ વાત ખરી, તેને કાંઈ પૂછશે હરી.
છે કર્મની વસમી ગતી, ભૂંશી નવ જાયે રતી;
શત્રુ થયો પ્રજાપતી, બ્રહ્માને દયા નથી.
ભલાનો વેરી બ્રહ્મા, કારણ તે કૃતવર્મા;
લખે લેખ કર્માધર્મા, કલેશને ઘાલે ઘરમાં.

વળણ.

કલેશ ઘાલે ઘરવિષે, પ્રજાપતી કારણ ઘણું;
બાહુકજીને પ્રશ્ન પૂછે, જોયું ડહાપણ તમતણું રે.

કડવું ૬૦ મું. છંદ ભુજંગીની ચાલ.

હે દેહ-વીજોગની વિરહ જ્વાળા, મારે મર્મનાં વેણ પૂછે રે બાળા;
તમારી સબળ બુદ્ધિ બાહુક દીસે, કાંઇ જાણવા ભેદ મુજ મન હીસે.
દિસે શારદા વાસ તમ જીભ અગ્રે, પધાર્યા ભલે આપ ભીમકનગરે;
વિવેકી દિસો છો વડા સાધુવાન, જાણો ભૂત ભવિષ્ય ને વર્તમાન.
એક શોભતા પુરૂષ ને મૂર્ખ મોટા, જેવા છીપમાંહે મોતીદાણા ખોટા;

નવનવા નેહ ઊદે,
ભરી હોય જો મદે,
વળગી હીંડે કાંડે,
જણાયે દુઃખને ટાંડે,
જાણિયે મળિયે વેહેલાં,
નારી નવ પ્રીછે પહેલાં,
એ વહાલપણાં ક્યાં ગયાં,
વજરપેં કઠણ હઈયાં,
બ્રહ્માયે પુરૂષ ઘડિયા,
દુઃખના દહાડા પડિયા;
પ્રીતડી જેને વ્યાપે,
ફળ એ રૂડાં આપે,
જ્યારે વેલ્ય સૂકે,
તજે તે ચતુર ન ચૂકે.
જે સ્થળતણું જળ પીજે.
જેપર દયા કીજે,
જે અબળાનો કર ગ્રહિયે.
અમો તો અબળા છઈએ,
ન પામી માનવ જને.
રાખવી ઘટે કને,
એશિયે ગેકજ પાટે,
થોડા અપરાધ માટે,
શાં અબળાનાં હોય બળ,
પ્રગટયાં કરમનાં ફળ,
વનમાં વાઘજ ગાજે,
બીજા લોક ઘણું દાઝે.
વનમાંહે રામા રોએ,
પ્રભુ તપાસિ ના જોએ.

વહાલાનાં વાયક વદે;
પુરૂષનાં કઠણ રૂદે.
નવી નવી પ્રિત માંડે;
સ્નેહીને નિશ્ચે છાંડે.
દેખીને થઈયે ઘેલાં;
પુરૂષનાં મનડાં મેલાં.
મુખે કહેતા અલીયા;
તરછોડીયાં નહાનાં છઈયાં.
નારીને જીવે જડિયા;
વેરી થઈ નીમડિયા.
તેને મારે અદાપેં;
વૃક્ષને થડથી કાપે.
પરભવી વેહેતી મૂકે;
ફરી ન આવે ઢૂકે.
શરણ્યા ત્યાં કયમ દીજે;
તેનો જીવ ન લીજે.
તેને મૂકી નવ જઇયે;
વેદના એને કહિયે.
દેવતા ન આણ્યા મને;
તેને ન મૂકીયે વને.
કામની કનક ઘાટે;
નસુકિયે ઉજડ વાટે.
કરૂણાપેં એ કોમળ;
નયણે ભરિયે જળ.
પાવલિયે કાંટા ભાજે;
તોય શઠ સ્વામી નવ લાજે.
ત્યાં કોણ આંસુડાં લોએ;
પોતાનું ફૂળ વગોએ.
હરણ વન ઉવેખે;

ન જાણી નારી મોરી, છે છત્રપતીની છોરી;
ચતુરાની શી છે ચોરી, અજગરે ગળી ગોરી.
આંખે આંસૂડાં રેડે, તારૂણી પિયુને તેડે;
છબીલીને છંછેડે, પારધી લાગ્યો કેડે.
મળ્યા લંપટ લોકો કામી, કયમ જીવે એ ગજગામી;
કુળને લાગે ખામી, નવ જાણે શઠ સ્વામી.
કુળને લજાવ્યું નેટ, જે નીચપણે નફ્ફટ;
કરિ આશીની વેઠ, પ્રેમદાયે ભરિયું પેટ.
કર્મની લાંબી દોરી, ચડિ શિર હારની ચોરી;
નવ જાણે નાથ અઘોરી, ભાગ્યો શિર ઈંધણ-ઘોરી.
પૃથવી જાએ પાતાળે, સતિને જૂઠે આળે;
વિચાર ભણી નવ ભાળે, ન જાણે કૂડી ગાળે.
નરનો વિશ્વાસજ કરે; તે શામાં ઘેલી ઠરે;
એના ઉપર પ્રીત ધરે, મારી પેરે રોઈ મરે.
જે ખપ કરીને વરી, દુખણી અંતે કરી;
કહો બાહુક એ વાત ખરી, તેને કાંઈ પૂછશે હરી.
છે કર્મની વસમી ગતી, ભૂંડી નવ જાયે રતી;
શત્રુ થયો પ્રજાપતી; બ્રહ્માને દયા નથી.
ભલાનો વેરી બ્રહ્મા, કારણ તે કૃતવર્મા;
લખે લેખ કર્માધર્મા, કલેશને ઘાલે ઘરમાં.

વળણ.

કલેશ ઘાલે ઘરવિષે, પ્રજાપતી કારણ ઘણું;
બાહુકજીને પ્રશ્ન પૂછે, જોયું ડહાપણ તમતણું રે,

કડવું ૬૦ મું. છંદ ભુજંગીની ચાલ.

હે દેહ-વીજોગની વિરહ જ્વાળા, મારે મર્મનાં વેણ પૂછે રે બાળા;
તમારી સબળ બુદ્ધિ બાહુક દીસે, કાંઈ જાણવા ભેદ મુજ મન હીસે.
દિસે શારદા વાસ તમ જીભ અગ્રે, પધાર્યા ભલે આપ ભીમકનગરે;
વિવેકી દિસો છો વડા સાધુવાન, જાણો ભૂત ભવિષ્ય ને વર્ત્તમાન.
એક શોભતા પુરૂષ ને મૂર્ખ મોટા, જેવા છીપમાંહે મોતીડાંણા ખોટા;

બાહુક બાપના સમ જો જૂઠ ભાખું, તમો ઊપરે વિશ્વ ઉતારિ નાંખું;
કોઈ ઈંદ્રવરણાંતણાં ફળ સાય, કરે ભક્ષ જે તેહનો જીવ જાય.
ધરે છત્ર સર્વસ્થળે આણ વરતે, કરે નવનવાં ભોજનો નિત્ય પ્રત્યે;
એવા પુરૂષને મોહિ કોઈ નાર પહેલી, તપ તેજ સરખી જીવે ગર્વઘેલી.
નરો અમરો મૂનિની આશ તોડી, મૃત્યુલોકિ માણસથી પ્રીત જોડી.
તજ્યાં માત તાત પિયર ને પાડોશી, નક્કી જાણિયા નાથ છે નીરદોષી.
સોંપ્યાં તન મને પ્રાણ નિર્દોષ જાણી, બાહુકજી શુણો કર્મની કહું કહાણી;
વેધે મૃગને નાદ ઘંટા વજાડી, તેમજ પ્રેમદા પ્રેમને પાશ પાડી.
બહુ રંગ વીલાસ સૂખ દેખાડી, ગયા હાડ અંતે વિપત્તીજ પાડી;
નહી કંદ મૂળે નહી પત્ર પાણી. એવે ઠામ મૂકી ગયા નાથ રાણી.
નહી કો કરે એહવું કર્મ કીધું, અપરાધ પાખે બહુ દુઃખ દીધું;
ઉજડમાં મુકી વસ્ત્રનો ખંડ કીધો, રેણી મધ્ય નાથેજ વીજોગ દીધો.
દિવસ ત્રણ ત્રણ રાત્ય વનમધ્ય ભટકી, નિર્દય નાથને મનમાં નવ અટકી;
ગ્રહી અજગરે સુંદરી દુઃખી કીધી, મળ્યો પારધી ઈશ્વરે રાખિ લીધી.
મળ્યા વાટમાં વાટજાતા વેપારી, કહી ડાકણી શાકણી માર મારી;
ચડી ચોરી તે મોતીની માળ કેરી, ગઈ શરણ જેને થયાં તેજ વેરી.
પરાધીન થઈ નીચનું કામકરિયું, ધરી દાસિનું નામ ત્યાં પેટ ભરીયું;
વરસ ત્રણ કાઢ્યાં વરતર શ્વેતપહેરી, નહીં કંકુ કાજળ નાહૂં નેહેરી,
પરાધીન પંડે હવિષ્યાન્ન પામી, નહી તોય તેણે તજ્યો નીજ સ્વામી;
બાહુકજી કહો એહ અધરમ કેવો, ઘટે નાથને એવડો છેહ દેવો.
સરવ પાપમાં પાપ વિશ્વાસઘાત, તેને પૂછશે કાંઇ વૈકુંઠનાથ;
એ બાહુકજી પ્રશ્ન ઉત્તર દીજે, એવા હોય કપટી તેને શુંય કીજે.
શુણી મર્મની વાણી નરનાથ રીઝ્યો, વળી મીતજોવા વિશેષેજ ખીજ્યો;
શુણો પ્રશ્ન ઉત્તર ભીમક-બાળા, સહી પુરૂષને ઉપજે વિરહ જવાળા.
વરી સુંદરી પ્રેમદા સાધુ જાણી, મોહો નાથ તેને કિધી પટરાણી;
બિજી નારીના સામુ સ્વપ્ને ન જોયું, ગુણહીણ સ્ત્રી સાથ આયુષ્ય ખોયું.
સગાં મિત્રની પ્રીત તે સાથ ફેડી, ગયો વનમાં સુંદરી સાથ તેડી;
વને ભમતાં સાત ઉપવાસ કીધા, મછ રાખવા નારીને ત્રણ દીધાં.
ઘો શ્રમ બીજાં કાંઇ નવ લીધ્યાં, પેલાં પાપણી નારિયે મછ ખાધાં;
[illegible]

જોતાં તેહનો કાંઇ અપરાધ નહાતો, તેને મૂકતાં નાથનો વાંક શાનો;
અહી સુંદરી અજગરે દીધ઼ં બ્યાળે, હશે કંથને તો ડશો સર્પ કાળે.
થયું શાકિણી નામ અપવાદ એવો, કહ્યો તો હશે કંથને ભૂત જેવો,
હશે કીધી સ્ત્રીએ જ પરઘેર વેહ, હશે ભર્યું કંથેય પર ઘેર પેટ.
કહો કોણ કોના કહી કર્મ રોશે, બુદ્ધિવંત પ્રાણી કરમ સામું જોશે;
ધોળા સાળુ પહેરી સ્ત્રિયે પંડ પીળો, કાળો કાંબળો ઓઢિને કંથ હીંડ્યો.
એ મેં પ્રશ્ન ઉત્તર આપ્યો વિચારી, વળી પૂછવું હોય તે પૂછ નારી;
કહી મર્મની વાત નિજ નાથ જાણ્યો, ભાગ્યો ભેદ મનનો પછે પ્રેમ આણ્યો.
એવી ગુહ્ય વાણી બિજું કોણ ભાખે, એવું કોણ બોલે નળનાથ પાખે;
થયું ભેટવા મન મર્યાદ નાઠી, ગયું વસ્ત્ર અંતરપટ કેરૂં ફાટી.
ગજગામની ભામની મદમાતી, ગઇ નાથ પાસે ગુણગ્રામ ગાતી;
પ્રદક્ષણા કરીને પછે પાય લાગી, બોલો નૈષધનાથ કહ્યું માન માગી.
અપરાધ કોટી અબળાના હોય પરીબ્રહ્મ તે કરૂણા મીટ જોય;
વનમધ્ય મૂકી અપરાધ પાખી, અરે મછઆહારના વિષ્ણુ સાખી.
તમારા ચરણમાં સદા ચિત્ત રાખું, તમો પાખે હું પેટમાં ધૂળ નાંખું;
અમો અબળા નારિમાં બુદ્ધિ થોડી, કરે વીનતી પ્રેમદા પાણ જોડી.
નથી રૂપનું કામ રે ભૂપ મારા, થઇ કિંકરી અનુસરૂં ચરણ તારા;
શુણી વીનતી નારની દીનવાણી, ઉઠયો બાહુક અંતરે પ્રીત આણી.
કરકોટક નાગનો મંત્ર ભાખી, જિરણ કાંબળો દૂર દીધો રે નાંખી;
ત્રણે નાગનાં વસ્ત્ર પરિધાન કીધાં, હશી સુંદરી સર્વે કારજ સીધ્યાં.
તે વેળા મુળરૂપ મહારાજે ધરીયું, શ્વસુર-ધામનું સર્વ તીમીર હરિયું;
તમાલ ઉપર જેમ વીંટાય વેલી, તેમ કંથ-કંઠે વળગી હર્ષઘેલી.

વળણ.

હરખે ઘેલી સુંદરી, ભેટી ભીડી બાથ;
જેજેકાર થઇ રહ્યો, નિરખી નૈષધનાથ રે.

કડવું ૬૨ મું. રાગ સારંગ.

વરત્યો જેજેકાર હો, નૈષધનાથને નિરખીજી;
નળ દમયંતિની જોડ હો, દેખી દાસી હરખી જી.
શ્વાસે ભરી સાહેલી હો. આવી જ્યાં ભીમક તાત જી;

ઋતુપર્ણનો સેવક હો, નીમડિયો નળનાથ જી;
વધામણી સાંભળી હો, હરખ્યો સગળો સાથ જી.
બાહુક રૂપ પરહરિયું હો, પ્રગટ્યું મૂળ સ્વરૂપ જી;
એવું સાંભળતાં આપે હો, હરખ્યો ભીમક ભૂપ જી.
વાજે પંચ શબ્દ નિશાન હો, ગુણિજન ગાય વધાઇ જી;
પુણ્યશ્લોકને મળવા હો, વરણ અઢારે ધાઇ જી.
ત્યાં નાનાવિધની ભેટ હો, પ્રજા ભૂપને લાવે જી;
કરે પૂજા વિવિધ પ્રકારે હો, મુક્તાફળે વધાવે જી.
તરિયા તોરણ બાંધ્યાં હો, માનની મંગળ ગાય જી;
દે મુનિવર આશીષ હો, અભિષેક બહુ થાય જી;
વાજે ઢોલ દદામા હો, ભેર મૃદંગ નફેરી જી;
સહુને આનંદ વરત્યો હો, શણગાર્યાં ચૌટાં શેરી જી.
મન ઉછાહ બહુ વ્યાપ્યો હો, ભીમક દે બહુ દાન જી;
આવ્યો અંતઃપુરમાહે હો સંઘાતે સુત પ્રધાન જી.
કાંતી સૂર્ય સહસ્ર હો, વિલસે શક્ર સમાન જી;
કંદર્પ કોટી લાવણ્ય હો, જમાઇ જાજ્વલ્યમાન જી.
પડ્યો ભીમક પૂજ્યને પાયે હો, હશી આલિંગન દીધું જી,
આપ્યાં આદર માન હો, પ્રીતે પૂજન કીધું જી.
અર્ધ્ય આરતી ધૂપ હો, ભૂપને પૂજે ભૂપ જી;
નખશિખ ફરિફરિ નિરખે હો, હરખે જોઈ જોઈ રૂપ જી.
શ્વસુર શ્વસુરપત્ની હો, શાળક શાળા હેલી જી;
દમયંતિને બહુ પૂજે હો, નાચે કોઇ સાહેલી જી.
લક્ષ્મીનારાયણ હો, એવું જોડું બન્યું છે જી;
માન દેઈ સહુ બેઠાં હો, કુશળ ક્ષેમ તે પૂછે જી.

વળણ.

નૈષધનાથને પૂછિયું, કુશળ ક્ષેમની વાત;
સમાચાર કહિ પરસ્પર, હરખ્યો સગળો સાથ રે.

કડવું ૬૨ મું. રાગ મલાર.

નળરાય પ્રગટ્યો સાંભળી. સંસાર સુખિઓ થાય રે;

સેવક કહિ બોલાવિયો, નહિ જાણ્યો નૈષધનાથ રે;
પસ્તાવો મનમાં કરિ પૂરો, ઘસત્રા લાગ્યો હાથ; હવે હું શું કરૂં રે.
જવ મન કીધું દેહ મૂકવા, તવ હવો હાહાકાર રે;
જાણ થયું અંતઃપુરમાં, નળ ભીમક આવ્યા બહાર; હવે હું શું કરૂં રે.
હાંહાં કરીને હાથ ઝાલ્યો, મળ્યા નળ રૂતુપર્ણ રે;
ઓશિયાળો અયોધ્યાપતિ થઈ, પડ્યો નળને ચરણ; હવે હું શું કરૂં રે.
પુણ્યશ્લોક પાવન સત્યસિંધુ; જાય પાતક લેતાં નામ રે;
એવા પુરૂષને મેં કરાવ્યું. અશ્વનું નીચું કામ; હવે હું શું કરૂં રે.
જેહનું દર્શન દેવતા ઈછે, સેવે સઉ નરનાથ રે;
તે થઈ બેઠો મમ સારથિ, ગ્રહિ રાશ પરોણો હાથ;હવે હું શું કરૂં રે.
શત સહસ્ર જેણે જજ્ઞ કીધા, મેર તુલ્ય ખરચ્યું ધન રે;
તે પેટ ભરી નવ પામિયો, મુજ પાપિતણે ઘેર અન્ન; હવે હું શું કરૂં રે.
એનાં વસ્ત્રથી વિદ્યુત લાજે; ને સ્ફાટિક મૂકે માન રે;
તે મહારાજા મારે ઘેર વસિયા; કરિ કાંબળો પરિધાન; હવે હું શું કરૂં રે.
મેં હુંકારે તિરસ્કાર કીધો; હશા પુરના લોક રે;
ત્રણ સંવત્સર દોહલે વેઠ્યા, મેં નવ જાણ્યા પુણ્યશ્લોક;હવે હું શું કરૂં રે.
આળસુને ઘેર ગંગા આવ્યાં, ઊઠિ નવ નહાયો મૂરખ રે;
ભાઈયો તે ગતિ મારે થઈ, નવ જાણ્યા મહાપૂરૂષ; હવે હું શું કરૂં રે.
જ્યમ ચકલીને માળે આવે, ગરૂડ ગુણભંડાર રે;
તેમ મહારે ઘેર આવિયા, વિરસેનતણો કુમાર; હવે હું શું કરૂં રે.
જ્યમ અંધપત્નિતણાં આભૂષણ, વૃથા જાએ સંસાર રે;
જ્યમ તીવ્ર આયુધ કાયરને કર, મરકટ કંઠ મોતીહાર; હવે હું શું કરૂં રે.
જેમ કળશ અમૃતનો ભર્યો, કોઈ મૂર્ખને પ્રાપ્ત થાય રે;
મૂરખ ભોગી વારૂણીનો, નવ અમૃત પાસે જાય; હવે હું શું કરૂં રે.
નિશ્વાસ મૂકે ને કંઠ સૂકે, થઇ ભૂપને વેદનાય રે;
વિચારિ અપરાધ આપણો, રૂતુપર્ણ પામ્યો ખેદનાય; હવે હું શું કરૂં રે.
પુણ્યશ્લોકને પાય લાગી, કરિ વિનવે રાજન રે;
એ ક્રૂર કરમનું હોય પ્રાયશ્ચિત્ત, ભૂપ ભરે લોચન; હવે હું શું કરૂં રે
પાવકમાંહે પરજળું કે, હાળાહળ ભક્ષણ કરૂં રે;

વળણ.

દેહ હવે હું પરહરૂં, ગોઝારો જીવી શું કરૂં;
રતુપર્ણનું મહા દુઃખ દેખી, સમાધાન કેઇપેરે કર્યું રે.

કડવું ૬૩ મું. રાગ મારૂ.

રતુપર્ણનિ પીડા જાણી, રાયનૈષધ બોલ્યા વાણી;
ન થઈએ કાયર આંસૂ આણી, એમ કહિ લોહ્યાં લોચન પાણી.
આપતકાળનું કર્મ શું કહિયે, જેવું દુઃખ પડે તે સહિયે;
કોને આશ્રયે નિશ્ચે જઈયે, પંચરાત્ર સેવક થઈ રહિયે.
ગુપ્ત રહેવાનું કારજ સિધ્યું, મારૂં દુઃખ નિવારણ કીધું;
જે મેં જનનીનું પય પીધું, તેણિયે આવડુ સુખ નવ દીધું.
દશ માસ તે પેટમાં રાખે, અધિક થાય તો ઓછું ભાખે;
કોણ ત્રણ વરસ લગિ રાખે, તમારિ ભલાઈ થઇ જગ આખે.
જ્યારે પ્રાણિને સંપત્તિ હોય, ત્યારે પ્રીત કરે સર્વકોય;
પડે આપદ તો શત્રુ હોય, જગમાતા તે સામું ન જોય.
જે લોભે લિધા માયા માંડે, પરીક્ષા થાય દુખને દહાડે;
ક્ષત્રિ જણાય ઉધાડે ખાંડે, ભુંડા મિત્રને ભીડે છાંડે.
કર્મકથા મેં મારી જાણી, જ્યારે વર્યું મેં પુત્ર પ્રમાણી;
વનમાં નીસર્યા હું ને રાણી, તે પ્રજાએ ન પાયું પાણી.
થયો પુષ્કર બંધવ વેરી, એકેકું વસ્ત્ર નીસર્યા પહેરી;
કીધાં કૌતક શેરીશેરી, દીઠી દુઃખસાગરની લહેરી.
મને ભાઇએ કાઢી નાંખ્યો, સ્વાદ સંસારસાગરનો ચાખ્યો;
તમારૂં દુઃખ દેખી કળપે લોક, શુભ વેળા આંસૂ ભરો ફોક;
એવું કહિ ભેટ્યા પુણ્યશ્લોક, ટાળ્યો રતુપરણનો શોક.
પછે રતુપર્ણ કહે શીશ નામી, દુઃખ દહાડા નાંખ્યા કેમ વામી;
તમો સકળ પૃથ્વીના સ્વામી, સ્વાર્થે અંધ થયો હું કામી.
ભિમક તનયા જનેતા જેવી, પતિવ્રતા સાધવી તેવી;
તે પર દૃષ્ટિ કિધી મેં એવી, એથી અન્યાયની વાત કેવી.

વળણ.

કેવી વાત અધરમતણી, હવે શું કરૂં આ દેહ ધરી,

કડવું ૬૪ મું. રાગ ધનાશ્રી.

લજ્જા કૂપમાં ભૂપતિ પડ્યો, ઊંચું ન શકે ભાળી જી;
ચતુર શિરોમણિ નૈષધનાથે, વેળા વાત સંભાળી જી;
ભીમકરાયના પુત્રનિ પુત્રિ, સુલોચના એવું નામ જી;
દમનક કુંવરતણી તે કુંવરી, શુભલક્ષણ ગુણધામ જી;
અંગ અનંગના સરખું સુંદર, દમયંતી શું બીજી જી;
ઋતુપરણને તે પરણાવી, દમયંતિનિ ભત્રિજી જી.
પેરામણિ બહુ વિધની આપી, સંતોષ્યો ઋતુપર્ણ જી;
અયોધ્યાપતિ ચાલ્યો અયોધ્યા, નમી નળને ચરણ જી.
પરસ્પરે દીધાં આલિંગન, નળે આપી અશ્વવિદાય જી;
પંચ રાત્રિ રહ્યો તે પુરમાં, પોતે નૈષધરાય જી.
પ્રજા સરવ સંઘાતે લેઇને, પછી થયા વીદાય જી;
નાનાવિધનાં વાજિત્ર વાજે, શોભા કહિ નવ જાય જી.
ચતુરંગસેના ભિમકે આપી, સંતોષ્યા નરેશ જી;
થોડે દહાડે નળજોધ સંઘાતે, આવ્યા નૈષધ દેશ જી;
સમાચાર પુષ્કરને પહોચ્યા, તે વેળા ઉઠ્યો રાય જી.
પ્રજા સંઘાતે લેઇને સામો, પોતે ચાલ્યો પાય જી;
હયદળ ગજદળ રથદળ પાદળ, કળ ન પડે કાંઈ કાન જી.
સકળ પ્રબળ દળ ને પુરવાસી, મળવા નળરાજાન જી;
વાહન પડઘા ધ્વજા અંબાડી, મેઘાડંબર છત્ર જી.
કનક કળશ ઘંટા બહુ ઘમકે, શોભે સુરીયાં પત્ર જી;
ભેરીભેર મૃદંગ દુંદભી, તાળ ઢોલ બહુ વાજે જી:
વેણા શરણાઈ શંખધ્વનિ, ઝાંઝ ઝાંઝરી બહુ ગાજે જી.
જાણે ઉદધિ પરવણિયે ઉલટ્યો, પુન્યમચંદ્રને માટે જી;
શ્રવણ પડ્યું સંભળાય નહી એવી, પડી ભીડ પુરવાટે જી.
ભીમકનંદન કહે નળપ્રત્યે, અમને આજ્ઞા દીજે જી;
પુષ્કર આવ્યો સેન સજીને, કહો તો યુદ્ધ કીજે જી.
નળ કહેછે શાળક પ્રત્યે, વ્યર્થ વિરોધ વિચાર જી;

સાધુ પુરૂષને કુબુધી આવે પુરો કરમનો દોષ જી;
પુષ્કરે કીધું કળિનું પ્રેર્યું, કહે વિચારી પુણ્યશ્લોક જી.
ચંદ્ર ચળે રવિ પશ્ચિમ પ્રગટે, પાવક શીતળ થાય જી;
વિધિ ભૂલે નિધિ સાતે ઉલટે, પુષ્કર બાણુ ન સાય જી.
વાત કરંતાં પુષ્કર આવ્યો, બાંધી પટકુળ હાથ જી,
દંડવત કરતો ડગલા ભરતો, ઘણું લાજે મનસાથ જી.
નળ ઉઠ્યો બાંધવને દેખી, કર ગ્રહિ ઉભો કીધો જી:
મસ્તક સૂંઘી કરી પ્રશંસા, હરખે રૂદયે લીધો જી.
એક આસન બેઠા બે બાંધવ, શોભે કામ વસંત જી:
પ્રજાએ બહુ પૂજા કીધી, આપી ભેટ અનંત જી.
પુષ્કરે બહુ દીનતા ભાખી, થયાં સજળ લોચન જી:
હું કૃતઘ્ની કઠણુ ગોઝારો, દંપતિ કાઢયાં વન જી.
વણુ અપરાધે વિપરિત કીધું, દીધું દારૂણુ દુઃખ જી;
સાત સમુદ્રે ન જાય શામતા, ધોતાં મારૂં મૂખ જી.
પુષ્કરને તો નળે સમજાવ્યો, કહિને આત્મજ્ઞાન જી;
એક ગજે બેઠા બે બાંધવ, આવ્યા પુરમાં પરમ નિધાન જી.
ધ્વજા પતાકા તોરણુમાળા, સાથિયા ચિતર્યા શેરી જી;
અગર ધૂપ ને આરતિ કરતાં, વાજે ભેરી નફેરી જી.
ધવળ મંગળ ગીતો ગાતાં, હાથે કુમ કુમ રોળે જી;
ચૌટાં ચૌક રસ્તાને નાકે, પ્રજા મળી છે ટોળે જી.
પુષ્પે મુક્તાફળે વધાવે, ગોખ ચડી પુરનારી જી;
નૈષધની શોભા અતિસુંદર, અમરપુરી ઉતારી જી.
અભિજિત મુહૂર્ત શુભ સાધી નળ; બેઠા રાજ્યાસન જી;
મળવાને બહુ મહિપતિ આવ્યા, બોલાવ્યા રાજન જી.
સેનાપતિ પુષ્કરને કીધો, કીધા યજ્ઞ અનંત જી;
ધર્મરાજ્ય કીધું નળરાયે, વર્ષ સહસ્ત્ર પર્યંત જી.
નળરાજાના રાજ્યમાંહે, પુસ્તકનેજ બંધન જી;
દંડ એક શ્રીપાતને હાથે, ધન્ય વીરસેન તન જી.
કંપારા ધ્વજાને વરતે, પવન વસે આકાશ જી;
ક મત્યાગ પાર ધયે કી ાં. ન જી ને નશ

ભયંકાર તસ્કરને વરતે, કમાડને વીજોગ જી;
દ્યૂત રમે દંપતી લગ્નદિન, ત્યાગ વ્યસનનો ભોગ જી.
ચાર વરણ તે સરવે શૂરી, જ્ઞાન ખડગની ધાર જી;
દેહગ્રહ મધ્યે ષટ તસ્કર, તેને ખંડે તે વાર જી.
પતિવ્રતા વ્રત પાળે નારી, ગુપ્ત કરે બહુ દાન જી;
યાજન અધ્યાપન અધ્યયન, સેવામાં સાવધાન જી.
નળરાજાના રાજ્યમાંહે, અકાળ મૃત્યુ ન થાય જી;
માગ્યા મેહ વરસે વસુધામાં, દૂધ ઘણું કરે ગાય જી.
માત પિતા ગુરૂ વિપ્ર વૈષ્ણવની, સેવા કરે સહુ કોય જી;
પરનિંદા પરનારી પરધન, કુદૃષ્ટિએ નવ જોય જી.
એવું રાજ્ય નળરાયે કીધું, પુણ્યશ્લોક ધર્યું નામ જી;
પુત્રને રાજ આપી પરવર્યા, તપ કરવા ગુણધામ જી.
અનશન વ્રત કરિને દેહ મૂક્યો, આવ્યું દેવ વૈમાન જી;
વૈકુંઠ નળ દમયંતિ પહોત્યાં, પામ્યાં શ્રીભગવાન જી.
બ્રહદશ્વ કહે રાય યુધિષ્ઠિર, એવો થયો નળરાય જી;
એ દુઃખ આગળ દુઃખ તમારૂં, છે શા લેખામાંય જી.
કાલે અર્જુન આવશે રાજન, કરીને ઉત્તમ કાજ જી;
કથા સાંભળી પાયે લાગ્યા, મુનિવરને મહારાજ જી.
પરિતાપ ગયો મારા મનનો, સાંભળિ સાધુ ચરિત્ર જી;
સ્નેહ સહિત જે કોઈ સાંભળે, થાયે પરમ પવિત્ર જી.
વૈશંપાયન કહે જનમેજયને, થયું પૂરૂં નળ આખ્યાન જી;
શિખે શુણે કે આપે પુસ્તક, સર્વ તીર્થે ફળ સ્નાન જી.
કરકોટક ને નળ દમયંતિ, સુદેવ રૂતુપર્ણરાય જી;
એ પાંચને સંભારે ત્યાં, કળિજુગ કદી ન જાય જી.
પુત્ર પૌત્ર ધન ધાન્ય સમૃદ્ધિ, પામે વળિ નર નાર જી;
બ્રહ્મહત્યાદિક પાપ ટળે ને, પામે ભવજળ પાર જી.
વીરક્ષેત્ર વડોદરૂં, જ્યાં ગરૂઓ દેશ ગુજરાત જી;
કૃષ્ણસુત પ્રેમાનંદ વાડવ, ચોવીસા વિખ્યાત જી.
ગુરૂ પ્રતાપે પદબંધ કીધું, કાશાવાલા ભાખી જી;
આરણીક પર્વનિ મૂળકથા, માંહિ નૈષધલીલા દાખી જી.

મુહૂર્ત કીધું સૂરતમાં થયું પૂરણ નંદરબાર જી;
સંવત સત્તર છોતેરના, જેઠવદ છઠ મંગલવાર જી.
તે દિવસે પરિપૂરણ કીધો, ગ્રંથપુનિત પદબંધ જી;
શ્રોતા વક્તા સઉને થાશે, શ્રીહરિકેરો સંબંધ જી.

નળાખ્યાન સંપૂર્ણ.

વિવેક વણઝારો. રાગ પરજ.

સંત સાધુને હું નમું, વણઝારા રે;
સતગુરૂને લાગું પાય, સમજ મન મારા રે;
સમરણ કરિયે શ્રીરામનું, વણ; પદબંધ મનોહર થાય, સમજ. ૧
કાયા નગર સોહામણું, વણ; ત્યાં વસવા કીધું ગામ, સમજ;
આણ ફરે ત્યાં તહારી, વણ; પુરનાયક એનું નામ, સમજ. ૨
નવ દશ બે ત્રણ સુંદરી, વણ; વણઝારી મળી [1]ચોવીસ, સમજ;
તે સાથે તું ક્રીડા કરે, વણ; તેં વીસાર્યા શ્રીજગદીશ, સમજ. ૩
પટરાણી બે પ્રેમદા, વણ; તેના પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ નામ, સમજ;
પ્રવૃત્તિ વખાણે ભોગને, વણ; નિવૃત્તિ વખાણે રામ, સમજ. ૪
સંતાન થયાં બેઉ નારને, વણ; માંડ્યાં જુજવાં બે ઘરસૂત્ર, સમજ;
પ્રવૃત્તિને પાંચ પુત્રી થઈ, વણ; વળી સાત થયાછે પુત્ર, સમજ; ૫
આશા, તૃષ્ણા, હિંસા, દીકરી, વણ; વળી ભ્રાંતિ અરીશ્યા નામ, સમજ:
લોભ, ક્રોધ, મદ, દીકરા, વણ; ગર્વ, મત્સર, મોહ, ને કામ, સમજ. ૬
પરિવાર પ્રવૃત્તિનો વધ્યો, વણ; હવે નિવૃત્તિનાં સંતાન, સમજ;
પુત્રી ચાર ચતુર ઘણી, વણ: થયા પુત્ર પાંચ ગુણવાન, સમજ. ૭
શાંતિ, ભક્તિ, દયા, દીકરી, વણ; વળી મૈત્રિ, મળી થઈ ચાર, સમજ;
સંતોષ ને ધર્મ, દીકરા, વણ; વૈરાગ્ય, વિવેક, વિચાર, સમજ. ૮
નવ સંતાન નિવૃત્તિનાં, વણ: હવે પ્રવૃત્તિનો વિસ્તાર, સમજ;
સંતાન જોઈને શાતા થઈ, વણ; પતિ રીઝ્યો જોઈ પરિવાર, સમજ. ૯
બત્રીસ નાર દાસી થઈ, વણ; કરે પ્રવૃત્તિ રાણિનિ સેવ, સમજ:
નાયક અભિમાને ભર્યો, વણ; એના મનમાં ઘણો અહમેવ, સમજ. ૧૦
નિવૃત્તિ કહે મારા નાથજી, વણ; તમે મૂકો ભોગ વિલાસ, સમજ;
નગર છે કારમું, વણ; તે જૂઠાની શી આશ, સમજ. ૧૧

---

[1] નાડીઓ, દશ ઇંદ્રિયો, નિવૃત્તિ, પ્રવત્તિ, રાજસી, તામસી, સાત્વિકી વત્તિઃ ૨૪.

બંધ બાંધ્યાછે જળતણા, વણ; માંહે હાડ ને માંસ રૂધિર, સમજ;
શરીર એવું જાણવું , વણ; માટે સમરિયે શ્રીરઘુવીર, સમજ. ૧૨
માત પિતા સુત સુંદરી, વણ; વળિ મિત્ર સહોદર બંધ, સમજ;
તે અંતે કો તારૂં નથી, વણ; છે જીવતાનો સંબંધ, સમજ. ૧૩
ગોખ જરૂખા માળીયાં, વણ; સાત ભૂમિના સરસ નિવાસ; સમજ;
એક દિવસ મેલી ચાલવું, વણ; શમશાને કરવો વાસ, સમજ. ૧૪
માલ મતા વાસણ ઘણાં, વણ; મણી માણક મોતી અનેક, સમજ;
જમ-કિંકર ગ્રહી ચાલશે, વણ; સાથે કોડી ન આવે એક, સમજ. ૧૫
કર્મ કમાય જે આપણું, વણ; તે જાયછે જીવને સાથ, સમજ;
વૈતરણીમાં બૂડતાં, વણ; નકી મૂકાવે શ્રીરઘુનાથ, સમજ. ૧૬
એવું જાણીને જાળવો, વણ; તમે પ્રવૃત્તિ રાણિના ભોગ, સમજ;
નહિ તો પસ્તાશો નાથજી, વણ; તે તો જાણજો કેવળ રોગ, સમજ. ૧૭
એવું જાણીને મારા નાથજી, વણ; રખે શોક્યનો કરતા સંગ, સમજ;
શીખ મારી શ્રવણે ધરો, વણ; તમે સમરોને શ્રીરંગ, સમજ. ૧૮
પ્રવૃત્તિ રહેશે વેગળી, વણ; જ્યારે આવશે જમના દૂત, સમજ;
પંડ મૂકી પ્રાણી ચાલશે, વણ; ભૂતમાં ભળશે પંચભૂત, સમજ. ૧૯
જમરાય લેખું પૂછસે, વણ; તેં તો શો કીધો વેપાર, સમજ;
તે વેળા છે ઘણી દોહલી, વણ; તમે ચેતજો કંઇ ભરથાર, સમજ. ૨૦
હીણું કોઇનું નવ કીજિયે, વણ; સદા ચાલિયે સીધી ચાલ, સમજ;
ભજન દાન હમણાં કરો, વણ; પછી કોણે દીઠીછે કાલ,સમજ. ૨૧
નિવૃત્તિનાં વાક્ય સાંભળી, વણ; કંઇક આવ્યો ઉર વૈરાગ, સમજ.
પ્રવૃત્તિ-રાણિયે જાણિયું, વણ; એણે ભોગ કીધોછે ત્યાગ, સમજ. ૨૨
શણગાર સોળે અંગે ધર્યા, વણ; તેડવા મોકલ્યા [1]પંચ-દાસ, સમજ;
કંઇ લટપટ કરી લાવિયા, વણ; પિયુ આણ્યો રાણીની પાસ, સમજ. ૨૩
પેરી પટોળી પ્રેમદા, વણ; છે ચોળીમાં ત્રણ રંગ, સમજ;
શણગાર શુભ સુંદરી તણા, વણ; જોઈ વૈરાગ્ય પામ્યો ભંગ, સમજ. ૨૪
પ્રવૃત્તિ-રાણી બોલિયાં, વણ; હેને નાખી ગળામાં હાથ, સમજ;
ત્યાગી વૈરાગી કયમ થયા, વણ; કંઇક ઉદ્યમ કીજે ।

૧ શબ્દ સ્પર્શ રૂપ.રસ.ગંધ.

બાળક સૌ પરણાવવાં, વણ; જેમ લોકમાં વાધે લાજ, સમજ;
ઘર ઊંચાં ઊંચાં કરાવિયે, વણ; પૂરનાયકમાં દિજે રાજ, સમજ. ૨૬
હસ્તિ ઘોડા સંપડાવિયે, વણ; ત્યારે જીવ્યું તે સફળજ થાય, સમજ;
દધિ દૂધના સુખ લીજિયે, વણ; ધણી લાવો મહિષી ગાય, સમજ. ૨૭
શય્યા સિંહાસન પાલખી, વણ; આગળ બહુ દાસી દાસ, સમજ;
બેબે દીપક પ્રગટાવિયે, વણ; ભલા કીજે ભોગ વિલાસ, સુમજ. ૨૮
ધંધો કરી ધન લાવિયે, વણ; તો અંતે આવે કામ, સમજ;
ઠગ-બ્રાહ્મણ તો વસે ઘણા, વણ; નવ ખરચીયે કોડીદામ; સમજ. ૨૯
બેન બનેવી ભાણેજાં, વણ; દીકરી દોહિત્ર જમાઈ, સમજ;
દ્વાર કેને ન દેખાડિયે, વણ; એ તો વસ્તુ સારી જાયે ખાઇ, સમજ. ૩૦
સંવત્સરિ શ્રાદ્ધ ન સારિયે, વણ; એ તો સર્વે છે આળપંપાળ, સમજ;
દીકરાને જુજવા કરો, વણ: મને ગમતી નથી જંજાળ, સમજ. ૩૧
આપણે સુખે ખાઇ પીજિયે, વણ; રૂડા રમતાં દહાડા જાય, સમજ;
વેપાર કરી ધન લાવિયે, વણ; તો લખેશરી નામ કહેવાય, સમજ. ૩૨
પિતાંબર શુભ પેરિયે, વણ: ખાઈએ નાનાવિધ પકવાન, સમજ;
ખાધું પીધું તે આપણું, વણ; નવ કીજીયે કોડીનું દાન, સમજ. ૩૩
લાણાં લાહિયે નાતમાં, વણ; થાય દેશ વિદેશે નામ, સમજ;
દહાડા ભોગ કમાઈના, વણ; પછી અંતે જપશું રામ, સમજ. ૩૪
પ્રવૃત્તિની શીખામણ સૂણી, વણ; પછે રીઝયો મૂઢ અજાણ, સમજ;
નિવૃત્તિ થઈ અળખામણી, વણ; પ્રવૃત્તિ વહાલી પ્રાણ, સમજ. ૩૫
એકાંત બેશી નર નારિયે, વણ; ભલી માંડી કીધી ગોઠ, સમજ;
સંકલ્પ વિકલ્પ બે પોઢિયા, વણ; પછી અલાવે કર્મનિ પોઠ, સમજ. ૩૬
લોભ પુત્ર સાથે થયા, વણ; ગર્વ મત્સર કામ ને ક્રોધ, સમજ;
દાસી દશ સાથે થઈ, વણ; કરી ધર્મતણો વિરોધ, સમજ. ૩૭
મન ઘોડે નાયક ચઢયો, વણ; ગ્રહી આશા હાશ લગામ, સમજ;
ભમતા આવ્યો વહોરવા, વણ; અહંકાર નગારૂં નામ, સમજ. ૩૮
છળ ભેદનાં બે ત્રાજવાં, વણ; તોળે પ્રપંચ વાણોતર, સમજ;
કૂડ કપટનાં બે કાટલાં, વણ; મોટી માયા દાંડી બરાબર, સમજ. ૩૯
ઠામ ઠામ ટાંકું પડે, વણ; પુરનાયક મોટું નામ, સમજ;
[illegible]ભ લેવાને દોડિયો વણ; જોયાં લક્ષ ચોરાશી ગાંમ,સમજ. ૪૦

સંસાર દેશ સોહામણો, વણ; તેનો જોતાં ન આવે પાર, સમજ;
શ્રીફળ સોપારી એળચી, વણ; તેમાં નવ દીઠું કાંઈ સાર, સમજ. ૪૧
ગોળ ખાંડ સાકર નહિ, વણ; નવ લીધાં ઘૃત ને ઘઉં, સમજ;
શાક દાળ વહોરી નહિ, વણ; એની અવગણના કરિ બહુ. સમજ. ૪૨
માણક મોતી સોનું નહિ વણ; નવ વહોર્યાં પટોળાં ચીર, સમજ;
લાલચ લોઢું વહોરીયું, વણ; કોડે લીધું કપટ કથિર, સમજ. ૪૩
હિંસા હિંગ વહોરી ઘણી, વણ; સંગ શીસું લીધું અપાર, સમજ;
પંચ પીતળ વહોરિયું, વણ; સંસારમાં દીઠું સાર, સમજ. ૪૪
મમતા મીઠું વહોરિયું, વણ; અને વહોરિયું માયા મીણ, સમજ;
કુસંપ સોમલ વહોરિયો, વણ; અતિ વહોર્યું વિષય અફીણ, સમજ. ૪૫
અનાચાર વહોર્યો, એળિયો, વણ; વહોર્યો આળસ્ય ટંકણ ખાર, સમજ;
ભ્રાંતિ ભાંગલિધી ઘણી, વણ; વછનાગ વહોર્યો વ્યભિચાર, સમજ. ૪૬
વહોરી અરીશ્યા આમલી, વણ; કુલક્ષણી વહોરી લાખ, સમજ;
કપટ કાપડ તે વહોરિયું, વણ; જેનો રંગ ઘણો અભિલાખ, સમજ. ૪૭
લઘુતા વહોરી લોબડી, વણ; વહોરી કાંબળી કાળે રંગ, સમજ;
છળ છાયલ વહોર્યાં ઘણાં, વણ; લોભ પુત્રને રાખી સંગ, સમજ. ૪૮
નિંદા ગળી વહોરી ઘણી, વણ; અતિ વહોર્યું મધ અજ્ઞાન, સમજ;
ચાડિ તાડી વહોરી ઘણી, વણ; ભર્યું પાત્ર તે કંઠ સમાન, સમજ. ૪૯
ખુનસ ખાડી વહોરી ઘણી, વણ; વળી વહોર્યાં અવગુણ ટાટ, સમજ;
શીવી ગુણ્ય અવગુણે ભરી, વણ; હાકિ પોઠ તે વસમી વાટ, સમજ. ૫૦
મન ચિંતવન બે વેહિયા, વણ; સંકલ્પ વિકલ્પ વેપાર, સમજ;
અભિમાન ઊંટે નાયક ચઢ્યો, વણ; તેને દેખે સૌ સંસાર, સમજ. ૫૧
પ્રવૃત્તિને માન દીધું ઘણું, વણ; પ્યારી તું મારા પ્રાણ સમાન, સમજ;
નિવૃત્તિ આવી પૂંઠે પડી, વણ; એને દીધું ઘણું અપમાન, સમજ. ૫૨
પ્રવૃત્તિ આભૂષણે ભરી, વણ; બાઈ નાયકે સુધ બુધ સ.ન, સમજ;
જશ શણગાર નિવૃત્તિનો, વણ; વળી વસ્ત્ર બિરાજે જ્ઞાન, સમજ. ૫૩
સાથે લઈ બાળક બાળકી, વણ; ચાલે પ્રવૃત્તિ પિયુને સાથ, સમજ;
નવ સંતાન નિવૃત્તિનાં, વણ; એ તો ચાલે જેમ અનાથ, સમજ. ૫૪
જ્યાં જ્યાં ટાંડું ઊતરે, વણ; પિયુ પોઢે પ્રવૃત્તિનિ પાસ, સ[illegible]
ને [illegible] આવી ના શકે વણ; દ્વારે ઊભા છે પંચ-દાસ, સ[illegible]

પ્રવૃત્તિ કહે પિયુ સાંભળો, વણ; રખે શોક્યનો કરતા સંગ, સમજ;
પળ એક પાસે જો બેસશો. વણ; કરશે ઘર વેપારનો ભંગ, સમજ. ૫૬
ભેખ એના ભીખારીતણા, વણ; જોગી કીધાનો અભિલાખ, સમજ;
એની શીખામણ માનશો. વણ; તો તે તમને ચોળાવશે રાખ, સમજ. ૫૭
દેખીતી મંદભાગણી, વણ; જ્ઞાન વૈરાગ જેના તન, સમજ;
વેષ સર્વ વિધવાતણા, વણ; કરે તમને માનશકુન, સમજ. ૫૮
નાયક કહે શૂણ સુંદરી, વણઝારી રે;
તારાં વચન તે સુધા સમાન, સતિ સુખકારી રે;
તારી શીખામણ શુભ ગણું, વણ; મેં તો તને કિધા ભગવાન, સતી. ૫૯
નિવૃત્તિ દીઠી નવ ગમે, વણ; તુજ સાથે બાંધ્યો પ્રેમ, સતી;
નિવૃત્તિ સાથે બોલું નહી, વણ; મેં આજથી લીધો નેમ, સતી. ૬૦
કોલબંધ એવો કર્યો, વણઝારા રે;
પ્રવૃત્તિનો વાધ્યો ગર્વ. સમજ મન મારા રે;
નિવૃત્તિ દાસી થઈ રહી, વણ; એની શોક્યે કિધું વશ સર્વ, સમજ. ૬૧
ટાંડું ચલાવા ચોદિશે, વણ; જોયો દેશ સરવ સંસાર, સમજ;
આગળ લાભ દિસે ઘણો. વણ; આદિ અંતે ખોટ અપાર, સમજ. ૬૨
કાળ દાણી આવી લાગિયો, હણ; એણે રોકીછે સઘળી પોઠ, સમજ;
વસ્તુનું મૂલ આવ્યું નહિ. વણ; થઈ લાખ કરોડનિ ખોટ, સમજ. ૬૩
જમ કિંકરે આવિ બાંધિયો. વણ; ત્યારે નાશિ ગયો પરિવાર, સમજ;
પ્રવૃત્તિ પણ વેગળી રહી, વણ; નહિ કોય પાણી-પાનાર, સમજ. ૬૪
જમરાયકને બાંધી આણિયો. વણ; વેપારિયે કીધી રાવ, સમજ;
કેક ખાતાં ખોટાં નીકળ્યાં, વણ; જ્યારે જોયા મેળ હિસાબ, સમજ. ૬૫
બાંધ્યો માર્યો બહુ ભાતથી, વણ; વળી નાંખ્યો નરકકુંડમાંય, સમજ;
ઘણિવાર દેવાળું કાઢિયું. વણ; નહિ લાજ્યો કરતાં અન્યાય, સમજ. ૬૬
કારાગ્રહનું દુઃખ ઘણું. વણ; કોણ કાઢે ત્યાંથી બહાર, સમજ;
પેરી સાડી સુધ બુદ્ધની, વણ; પાસે આવી નિવૃત્તિનાર, સમજ. ૬૭
નાયક જોઇને રોયો ઘણો, વણ; દેખી સતીનું તે સમે મુખ, સમજ;
નીચું જોઇને કહે સાધવી, વણ; તેં પાપે ભોગવ્યું દુઃખ, સમજ. ૬૮
આંશું લોલાં નાથનાં, વણ; વળી બોલી નિવૃત્તિનાર, સમજ;
...ત્તિ તારી ક્યાં ગઈ, વણ; સાત પુત્રી ક્યાં પંચ કુમાર. સમજ. ૬૯

નાયક કહે શૂણુ સુંદરી વણઝારી રે;
મેં નહિ માનિં તારીશીખ, સતી સુખકારી રે;
વાલિ થઈ પ્રવૃત્તિ પાપણી, વણ; ભૂંડી રાંડે મગાવી ભીખ, સતી સુખ. ૭૦
દુઃખ વેળા નાશી ગઈ, વણ; મને પાણી કોઈ નવ પાય. સતી સુખ;
મૂકાવ મુજને સુંદરી, વણ; હું રહિશ તારી આજ્ઞાય, સતી સુખ. ૭૧
નિવૃત્તિ કેહે પિયુ સાંભળો, વણઝારા રે;
ઘણા ડાહ્યા છો ભરથાર, વણ; સ્વામીજી મારા રે;
ઘણે દામથી મુકાવિયા, વણ; લેખે લાખ ચોરાશી વાર, સ્વામીજી. ૭૨
ધર્મ કને તેડી ગઇ, વણ; ત્યાં કીધો કોલ કરાર, સમજ;
ધર્મ લેણું કરી લાવજો, વણ; જઈ રૂડો કરજો વેપાર, સમજ. ૭૩
ફરી સંસારમાં અવતર્યો, વણ; મળ્યા સદગુરૂ એક દલાલ, સમજ;
રામનામ વસાણું વોહોરિયું, વણ; લાભ આવ્યો વસ્તુ રસાળ, સમજ. ૭૪
વિવેક વાણોતર થયા, વણ; તત્વ વિચાર ત્રાજવાં સાથ, સમજ;
ધર્મ કર્મ બેઉ કાટલાં, વણ; ક્ષમા દાંડી ઝાલી હાથ, સમજ. ૭૫
નાયક વહોરે વસ્તુને, વણ: જે જે નિવૃત્તિ કહેતી જાય; સમજ;
નિર્ગુણ ગોળ લીધો ઘણો, વણ; ગુણ્ય સત્ય મરમ કહેવાય, સમજ. ૭૬
સદવિદ્યા શાકર વહોરી ઘણી, વણ; વહોર્યાં જાયફળ જોગાભ્યાસ, સમજ;
શ્રીફળ નામ શ્રીરામનું, વણ; મળ્યા ગાંધી હરિના દાસ, સમજ. ૭૭
બ્રહ્મવિદ્યા ખાંડ વહોરી ઘણી, વણ; શુભ લક્ષણ વહોર્યાં લવિંગ, સમજ;
ચતુરાઇ ચંદન વહોરિયું, વણ; વહોર્યો કરૂણા કેસરરંગ; સમજ. ૭૮
જ્ઞાન ઘૃત કૂપે ભર્યું, વણ; સિદ્ધતા તે દધિ નિર્દોષ, સમજ;
પ્રીત પટોળી વહોરી ઘણી, વણ; લીધા સાળુ શિણ સંતોષ, સમજ. ૭૯
વિશ્રામ પીતાંબર વહોરિયાં, વણ; વહોરી દયા ઘણી દરિયાઇ, સમજ;
લખતો જાય ચિત્ત ચોપડે, વણ; લેખન શુધિ બુધિ રૂશનાઇ, સમજ. ૮૦
નવધા ભક્તિ મણીવહોરિયાં, વણ; વળી મુક્તિ મુક્તામાળ, સમજ;
શ્રીહરિ હીરો હાથે ચઢ્યો, વણ; થયું ઘરમાં ઝાકઝમાળ, સમજ. ૮૧
સદગુણે ગુણ્ય શિની ભરી, વણ; કરે વસ્તુનું દેવ વખાણ, સમજ;
મોહ મેહેવાસી મારીઓ. વણ; હવે કોય ન માગે દાણ, સમજ. ૮૨
નાદ બિંદુ બેઉ બળદિયા, વણ; વાજે નગારૂં ઓંકાર, સમજ;
[illegible] ૮૩

પ્રવૃત્તિ કહે પિયુ સાંભળો, વણ; રખે શોક્યનો કરતા સંગ, સમજ;
પળ એક પાસે જો બેસશો, વણ; કરશે ઘર વેપારનો ભંગ, સમજ. ૫૬
ભેખ એના ભીખારીતણો, વણ; જોગી કીધાનો અભિલાખ, સમજ;
એની શીખામણ માનશો, વણ; તો તે તમને ચોળાવશે રાખ, સમજ. ૫૭
દેખીતી મંદભાગણી, વણ; જ્ઞાન વૈરાગ જેના તન, સમજ;
વેપ સર્વે વિધવાતણા, વણ; કરે તમને માનશકુન, સમજ. ૫૮
નાયક કહે શૂણ સુંદરી, વણઝારી રે;
તારાં વચન તે સુધા સમાન, સતિ સુખકારી રે;
તારી શીખામણ શુભ ગણું, વણ; મેં તો તને કિધા ભગવાન, સતી. ૫૯
નિવૃત્તિ દીઠી નવ ગમે, વણ; તુજ સાથે બાંધ્યો પ્રેમ, સતી;
નિવૃત્તિ સાથે બોલું નહી, વણ; મેં આજથી લીધો નેમ, સતી. ૬૦
કોલબંધ એવો કર્યો, વણઝારા રે;
પ્રવૃત્તિનો વાધ્યો ગર્વ, સમજ મન મારા રે;
નિવૃત્તિ દાસી થઈ રહી, વણ; એની શોક્યે કિધું વશ સર્વ, સમજ. ૬૧
ટાંડું ચલાવા ચોદિશે, વણ; જોયો દેશ સરવ સંસાર, સમજ;
આગળ લાભ દિઠો ઘણો, વણ; આદિ અંતે ખોટ અપાર, સમજ. ૬૨
કાળ દાણી આવી લાગિયો, હણ; એણે રોકીછે સઘળી પોઠ, સમજ;
વસ્તુનું મૂલ આવ્યું નહિ, વણ; થઈ લાખ કરોડનિ ખોટ, સમજ. ૬૩
જમ કિંકરે આવિ બાંધિયો, વણ; ત્યારે નાશિ ગયો પરિવાર, સમજ;
પ્રવૃત્તિ પણ વેગળી રહી, વણ; નહિ કોય પાણી-પાનાર, સમજ. ૬૪
જમરાયકને બાંધી આણિયો, વણ; વેપારિયે કીધી રાવ, સમજ;
કેક ખાતાં ખોટાં નીકળ્યાં, વણ; જ્યારે જોયા મેળ હિસાબ, સમજ. ૬૫
બાંધ્યો માર્યો બહુ ભાતથી, વણ; વળી નાંખ્યો નરકકુંડમાંય, સમજ;
ત્રણિવાર દેવાળું કાઢિયું, વણ; નહિ લાજયો કરતાં અન્યાય, સમજ. ૬૬
કારાગ્રહનું દુઃખ ઘણું, વણ; કોણ કાઢે ત્યાંથી બહાર, સમજ;
પેરી સાડી સુધ બુધની, વણ; પાસે આવી નિવૃત્તિનાર, સમજ. ૬૭
નાયક જોઈને રોયો ઘણો, વણ; દેખી સતીનું તે સમે મુખ, સમજ;
નીચું જોઈને કહે સાધવી, વણ; તેં પાપે ભોગવ્યું દુઃખ, સમજ. ૬૮
આંશું લોહ્યાં નાથનાં, વણ; વળી બોલી નિવૃત્તિનાર, સમજ;
...ત્તિ તારી ક્યાં ગઈ, વણ; સાત પુત્રી ક્યાં પંચ કુમાર, સમજ. ૬૯

નાયક કહે શૂણુ સુંદરી વણઝારી રે;
મેં નહિ માનિ તારીશીખ, સતી સુખકારી રે;
વાલિ થઈ પ્રવૃત્તિ પાપણી, વણ; ભૂંડી રાંડે મગાવી ભીખ, સતી સુખ. ૭૦
દુખ વેળા નાશી ગઈ, વણ; મને પાણી કોઈ નવ પાય. સતી સુખ;
મૂકાવ મુજને સુંદરી, વણ; હું રહિશ તારી આગ્નાય, સતી સુખ. ૭૧
નિવૃત્તિ કેહે પિયુ સાંભળો, વણઝારા રે;
ઘણા ડાહ્યા છો ભરથાર, વણ; સ્વામીજી મારા રે;
ઘણે દામથી મુકાવિયા, વણ; લેખે લાખ ચોરાશી વાર, સ્વામીજી. ૭૨
ધર્મ કને તેડી ગઇ, વણ; ત્યાં કીધો કોલ કરાર, સમજ;
ધર્મ લેણું કરી લાવજો, વણ; જઈ રૂડો કરજો વેપાર, સમજ. ૭૩
ફરી સંસારમાં અવતર્યો, વણ; મળ્યા સદગુરૂ એક દલાલ, સમજ;
રામનામ વસાણું વોહોરિયું, વણ; લાભ આવ્યો વસ્તુ રસાળ, સમજ. ૭૪
વિવેક વાણોતર થયા, વણ; તત્ત્વ વિચાર ત્રાજવાં સાથ, સમજ;
ધર્મ કર્મ બેઉ કાટલાં, વણ; ક્ષમા દાંડી ઝાલી હાથ, સમજ. ૭૫
નાયક વહોરે વસ્તુને, વણ: જે જે નિવૃત્તિ કહેતી જાય; સમજ;
નિર્ગુણ ગોળ લીધો ઘણો, વણ; ગુણ્ય સત્ય મરમ કહેવાય, સમજ. ૭૬
સદવિદ્યા શાકર વહોરી ઘણી, વણ; વહોર્યાં જાયફળ જોગાભ્યાસ, સમજ;
શ્રીફળ નામ શ્રીરામનું, વણ; મળ્યા ગાંધી હરિના દાસ, સમજ. ૭૭
બ્રહ્મવિદ્યા ખાંડ વહોરી ઘણી, વણ; શુભ લક્ષણ વહોર્યાં લવિંગ, સમજ;
ચતુરાઇ ચંદન વહોરિયું, વણ; વહોર્યો કરૂણા કેસરરંગ; સમજ. ૭૮
જ્ઞાન ઘૃત કૂપે ભર્યું, વણ; સિદ્ધતા તે દધિ નિર્દોષ, સમજ;
પ્રીત પટોળી વહોરી ઘણી, વણ; લીધા સાળુ શિણુ સંતોષ, સમજ. ૭૯
વિશ્રામ પીતાંબર વહોરિયાં, વણ; વહોરી દયા ઘણી દરિયાઇ, સમજ;
લખતો જાય ચિત્ત ચોપડે, વણ; લેખન શુધિ બુધિ રૂશનાઇ, સમજ. ૮૦
નવધા ભક્તિ મણીવહોરિયાં, વણ; વળી મુક્તિ મુક્તામાળ, સમજ;
શ્રીહરિ હીરો હાથે ચઢ્યો, વણ; થયું ઘરમાં ઝાકઝમાળ, સમજ. ૮૧
સદગુણે ગુણ્ય શિવી ભરી, વણ; કરે વસ્તુનું દેવ વખાણ, સમજ;
મોહ મેહેવાસી મારીઓ, વણ; હવે કોય ન માગે દાણ, સમજ. ૮૨
નાદ બિંદુ બેઉ બળદિયા, વણ; વાજે નગારૂં ઓંકાર, સમજ;

જમરાયને લેખૂં આપિયું, વણ; ચિત્ર વિચિત્રે જોડયા હાથ, સમજ;
સનમાન આસન આપિયું, વણ; જમરાય થયા રળિયાત, સમજ. ૮૪
ન્યાલ થયો શુભ માલમાં, વણ; ગયો મૂળ પોતાને ગામ, સમજ;
ફરિ ભવમાં ભટકયો નહી, વણ; થયો શુદ્ધ તે આત્મારામ, સમજ. ૮૫
પ્રવૃત્તિને જે કોઇ પરહરે, વણ; કરે નિવૃત્તિ અંગિકાર, સમજ;
તે મુક્તિફળ પામે સહી, વણ; નવ દેખે દુઃખ લગાર, સમજ. ૮૬
ગૂંજરાત દેશ સોહામણો, વણ; વીર ક્ષેત્ર વડોદરૂં ગામ, સુમજ;
વિપ્ર ચતુર વંશી નાતમાં, વણ; કૃષ્ણ- પુત્ર પ્રેમાનંદ નામ, સમજ. ૮૭
વિવેક વણઝારો તે આતમા, વણ; આ છે અધ્યાત્માને ઉપદેશ, સમજ;
વણઝારો ગાય ને સાંભળે, વણ; ટળે જન્મ મરણનો કલેશ, સમજ. ૮૮
જે કોઇ પ્રભુને અનુભવે, વણ; થાય મનવાંછિત ફળ કામ, સમજ;
શ્રોતા સજ્જન સાંભળી, વણ; તમે સમરો સર્વે શ્રીરામ, સમજ. ૮૯

સુદામાચરિત્રમાંથી.

કડવું બીજું. રાગ વેરાડી.

શુક કહે સાંભળ નરપતી, છે સુદામાની નીર્મળ મતી;
માયા સુખ ન ઇછે રતી, સદા મન છે જેનું જતી.
મુનિનો મર્મ કોઇ નવ લહે, સઉ મેલો ઘેલો દરિદ્રી કહે;
માગ્યા વીના કોઈ કેમ આપે ઘણો દુઃખે કરી દેહ કાંપે.
ભીક્ષાતું કામ કામનિ કરે, કોના વસ્ત્ર ધુએ ને પાણી ભરે;
જેમ તેમ કરિને લાવે અન્ન, નિજ કુટુંબ પોષે સ્ત્રીજન.
ઘણા દિવસ દુખ ઘરનું સહ્યું, પુરમાં પછે અન્ન જડતું રહ્યું;
બાળકને થયા બે ઉપવાસ, ત્યારે સ્ત્રી આવી સુદામા પાસ.
હું વિનવું જોડી બે હાથ, અબળા કહે સાંભળિયે નાથ;
બાળક ભૂખ્યા કરે રૂદન, નગરમાં નથી મળતું અન્ન.
ન મળે કંદમૂળ કે ફળ, બે દિવસ થયા લઇ રહે જળ;
સુખ સજ્યા ભૂષણ પટકુળ, પ્રભુ કયારે થશે સાનુકુળ.
ભૂખ્યાં બાળ જુએ માનું મૂખ, સ્ત્રી કહે સ્વામીને દુઃખ;
[illegible]

ધાતુપાત્ર નહીં કર સહાવા, સાજું વસ્ત્ર નથી સમખાવા;
જેમ જળવિણ વાડિ ઝાડુવાં તેમ અન્નવિણ બાળક બાહુઆં,
વાય ટાઢ બાળકડાં રૂએ, ભસ્મમાંહિં પેશીને સૂએ;
હું તે ધીરજ કેઈ પેરે ધરૂં, તમારૂં દુખ દેખીને મરૂં.
નીચાં ઘર ભીંતડિયો પડી, શ્વાન માંજાર આવે છે ચડી;
અતિથી ફરિ નિર્મુખ જાય, ગવાનીક ન પામે ગાય.
કરોછો મંત્ર ભણિને સેવ, નૈવેદ્ય વિના પૂજોછો દેવ;
પુજ્ય પરવણી કો નવ જમે, જેવો ઉગે તેવો આથમે.
આ બાળક પરણાવવાં પડશે, સત કુળનિ કન્યા ક્યાંથી જડશે;
શ્રાદ્ધ સંવત્સરિ સઉકો કરે, આપણા પિત્રી નિર્મુખ ફરે.
અન્ન વિના પુત્ર મારે વાંગલાં, તો ક્યાંથી ટોપી આંગલાં;
અખોટિયું પોતિયું નવ મળે, સ્નાન કરોછો શીતળ જળે.
વાધ્યા નખ તે વાધી જટા, માંહિ ઉડે રાખની ઘટા;
દર્ભતણી તુટી સાદડી, નાથ તેપર રહોછો પડી.
બીજે ત્રીજે પામોછો આહાર, તે મુજને દહેછે અંગાર;
હું તો દરિદ્ર સમુદ્રમાં બુડી, એવાતણમાં એકજ ચુડી.
નહિ લલાટે દેવા કંકુ, અન્નવિના શરીર રહ્યું સુકું;
હું પૂછુંછું લાગી પગે, આવું દુખ સહિશું ક્યાં લગે.
તમે દહાડિ કહોછો ભરથાર, માધવ સાથે છે મિત્રાચાર;
જે રહે કલ્પવૃક્ષને તળે, તેહને શી વસ્તુ ન મળે.
જે જીવ જળમાં ક્રીડા કરે, તે પ્રાણી કયમ તરશે મરે;
પ્રગટ કરી સેવે હુતાશ, તેને શીત આવે કયમ પાસ.
અમૃત-પાન કિધું જે નરે, જમકિંકરનો ભય કયમ ધરે;
જેને સરસ્વતિ છીએ વશી, તેને અધ્યાત્મ ચિંતા કશી.
સદગુરૂના જેણે સેવ્યા ચરણ, તેને શાનું માયા-આવરણ;

* * * * *

ઉથલો.

સાજ ન કીજે નાથ માહરા, માધવ મનવાંછિત આ

કડવું ત્રીજું. રાગ ગોડી.

જઇને જાચો જાદવરાય, ભાવઠ ભાગશે રે;
તો કહુંછું લાગીને પાય, ભાવઠ ભાગશે રે;
ધન નહિ જડે તો ગોમતિમાં જઇ, દર્શન ફળ નહિ જાય; ભાવઠ. ટેક-
સુદામો કહે વિપ્રને, નથિ માગતાં પ્રતિવાય;
પણ મિત્ર આગળ મામ મુકી, માગતાં જીવ જાય; મામ ન મૂકીયે રે.
ઉદર કારણ નીચ કને જઈ, કીજે વિનય પ્રણામ?
તો આ સ્થાનક છે મળવા તણું, મામે વણસે કામ; ભાવઠ.
જાદવ સગળા દેખતાં કેમ, ઓડુ જમણો હાથ;
હું દુર્બલનું રૂપ દેખીને, લાજે લક્ષ્મી નાથ; મામન.
જે પુરૂપ છે ઉધમી રે, જઇ કરે પોતાનું કાજ;
બ્રાહ્મણનો કુળ ધર્મ છે, તેમાં ભીખતાં શી લાજ; ભાવઠ.

* * * *

જાચવા ન જઇયે ને પડી રહિયે તો, કયમ જીવે પરિવાર;
એક વાર જાઓ જાચવા, તમને નહિ કહું બીજી વાર; ભાવઠ.
રાજા થઈ વિભીષણ જાચ્યા, મહાવીર ધીર જગદીશ;
પ્રભુ સામાં પગલાં ભરો તો, ટળે દરિદ્રને રીસ; ભાવઠ.
જોડવા પાણી દીન બોલવી વાણી, થાય વદન પીળું વરણ;
એ ચીન્હ છે જાચક તણા જાચવાથી રૂડું મરણ; મામન.

* * * *

સુદામો કહે નારને, કયમ ચાલે મારા પાય;
મિત્ર આગળ મામ મુકિયે, ધિક પડો મારી કાય; મામન.

* * * *

તમો જ્ઞાની વૈરાગી ત્યાગી થઈ બેઠા, પંડિત ગુણ-ભંડાર;
હું જુગતે જાચુ કયમ કરી, અબળાનો અવતાર; ભાવઠ ભાગશે રે.

ઉથલો.

અવતાર સ્ત્રીનો અધમ કહિને, રૂપિપત્ની આંસૂ ભરે;
[illegible] પામતી જાણી પ્રેમદા [illegible] મહાસોજી [illegible]
[illegible]

કડવું ચોથું.   રાગ રામગ્રી.

પછે સુદામોજી બોલિયા,   શુણ સુંદરી રે;
હું કહુંછું શીખામણ,   ઘેલી કોણે કરી રે.
જે નિરમ્યું છે તે પામિયે,   શુણ સુંદરી રે;
વિધિયે લખિ વૃદ્ધી હાણ,   ઘેલી કોણે કરી રે.
સુખ દુખ એ બે મિત્ર છે,   શુણ સુંદરી રે;
જાય દેહ ને અત્મા સાથ,   ઘેલી કોણે કરી રે
દીધા વિના ક્યાંથી પામિયે,   શુણ સુંદરી રે;
નથી આપ્યું જમણે હાથ,   ઘેલી કોણે કરી રે.
જો ખડ ધાનજ વાવિયે,   શુણ સુંદરી રે;
તો ક્યાંથી જમિયે શાળ,   ઘેલી કોણે કરી રે.
જળ વહિ ગયે શી શોચના,   શુણ સુંદરી રે;
જો પ્રથમ ન બાંધી પાળ,   ઘેલી કોણે કરી રે.

*   *   *   *

સંતોષ અમૃત ચાખિયે,   શુણ સુંદરી રે;
હરિચરણે સોંપી મન,   ઘેલી કોણે કરી રે.
ભક્તિયે નવનિધ્ય આપશે,   શુણ સુંદરી રે;
ધરો ધીર તમે સ્રીજન,   ઘેલી કોણે કરી રે.
આંખ્ય ભરી અબળા કહે,   રૂષિરાય જી રે.
મારૂં જડ થયું છે મન,   લાગું પાય જી રે.
એ તો જ્ઞાન મને ગમતું નથી,   રૂષિરાય જી રે;
રૂએ બાળક લાવો અન્ન,   લાગું પાય જી રે.
અન્ન વિના ચાલે નહીં,   રૂષિરાય જી રે;
મોટા જોગેશ્વર હરિભક્ત,   લાગું પાય જી રે.
અન્ન વિણ ભજન સુજે નહીં,   રૂષિરાય જી રે;
જીવે અન્ને આખું જગત,   લાગું પાય જી રે.

*   *   *   *

અન્ન વિના ધર્મ સુજે નહીં,   રૂષિરાય જી રે;
ઉભો અન્ને સકળ સંસાર,   લાગું પાય જી રે.

ફેરાનું ફળ જાશે નહીં, ૠષિરાય જી રે;
જઈ જાચો કૃષ્ણ બળદેવ, લાગું પાય જી રે.

* * * *

કડવું ૫ મું. રાગ વેરાડી.

કહે શુક જોગી સાંભળો રાય જી, ફરિ ફરિ પ્રેમદા લાગે પાય જી;
વિપ્ર સુદામો આપ વિચારે જી, નિશ્ચે જાચવા જવું પડશે મારે જી.

ઢાળ.

જાવું પડશે સર્વથા, ઘણું રૂએ અબળા રાંક;
અન્ન વિના બાળક ટળવળે, એની માતતણો શો વાંક.
પત્ની પ્રત્યે કહે સુદામો તું સાંભળ્ય મારી વાત;
કહો ભામની ભગવંત આગળ, ભેટ શી મૂકું હાથ.
કાકા કહિને કુંવર આવે, કૃષ્ણસુત સમુદાય;
તે ખાવા માગે મુજકને, ત્યારે શું મેલું કરમાંય.
શુણિ હરખ પામી પ્રેમદા, ગઈ પાડોશણને પાસ;
બાઈ આજ કાજ મારૂં કરો, મને મૂલે લીધી દાસ.
દ્વારામતી મમ પતિ જાયછે, જાચવા જાદવરાય ;
અમો બમણું કરિને આપશું, કાંઈ આપો ઉછીતું માય.
પાડોશણને દયા આવી , આ દુર્બળ આવી લેવા;
સુપડું ભરિને કાંગ આપી, આ બાઇ તમારે દેવા.
ઊખળે ઘાલી ઓખણ્યા, તેહને કીધા શ્વેત;
તગતગતા કરી કરમાં આપ્યા, ૠષિજી પામ્યા હેત.
મારગમાં છોવાય નહીં, છે ત્રીકમના તાંદુલ;
લેઈ જાવા છે દ્વારામતિ, નથિ બાંધવા પટકૂળ.
ઉપરાઉપરિ બંધન દીધાં, ચીથરાં દશ વીસ;
રત્નની પેરે જત્ન કીધું, જેમ ચડે છોડતાં રીસ.
ૠષિસુદામાને કહે બાળકાં, કરીને રોતાં મૂખ;
પિતાજી એવું લાવજો, જેમ જાય આપણી ભૂખ.
દીન વાયક સાંભળીને, મુનિયે મુકયો નિશ્વાસ;
સુદામો કહે પુત્રને, પરિબ્રહ્મ પુરશે આશ.

ઋષિસુદામો સંચર્યાં, વેળાવી વળ્યો પરિવાર;
ત્યાગી વૈરાગી વિપ્રને છે, ભક્તના શણગાર.
આઘ તિલક ને માળા કંઠે, રસનાયે ભણતો જાય;
સુખ કૃષ્ણનું જાળ વાધ્યું, કઠ્ઠુપ દીસે કાય.
પવને જટામાંથી ભસ્મ ઉડે, ધૂમ્ર ગોટાગોટ;
ઉપાન રેણુએ અભ્ર છાયો, જોજન કોટાકોટ.
ધસમસે ને ધાય મુનિવર, મુખે શ્વાસ ન માય;
જે મારગમાં સામું મળે તે, દેખિ વિસ્મય થાય.
તૈલાભ્યંગ સ્વપ્ને ન ઇછે, છે લુખું રૂપિનું ગાત્ર;
એક હાથમાં જેષ્ટિકા, એક હાથે ગ્રહ્યું તુંબિપાત્ર.
કૌપિન જીરણ વસ્ત્રનું, વનફુળ છે પરિધાન;
પણ ભાગ્ય-ભાનુ ઉદે થયો, હરિ કરશે આપ સમાન.

ઉથલો.

આપ સમાન કરશે કૃષ્ણજી, શુકજી કહે સુણો નરપતી;
થોડે શ્રમે રૂપિ સુદામો, પહોતા પુરી દ્વારામતી.

કડવું ૬ ઠ્ઠું. રાગ સારંગ.

રૂષિ કહે સાંભળ નરપતિ, સુદામે દિઠિ દ્વારામતી;
કનક કોટ ઝળકારા કરે, મણિમય રત્ન જડ્યાં કાંગરે.
કોઇ ઇંદ્રશિસાં શોભે પરમ, જેવું વિશ્વકર્માનું કર્મ;
દુર્ગે ધજા ઘણી ફરફરે, દુંદુભી ઢોલ ત્યાં ગડગડે.
સુદર્શન ફરતું ત્યાં શોહે, ગંભિર નાદ સાગર મન મોહે;
ચાં તો ગોમતિ સંગમ થાય, ચારે વર્ણ ત્યાં આવી નહાય.
પરમ ગતિ પ્રાણી પામે ઘણા, નથિ મુક્તિપુરીમાં મણા;
રૂષિ સુદામે કીધું સ્નાન, પછિ પુરમાં પેઠા ભગવાન.
નગર લોક બહુ જોવા મળે, ખિજવે બાળક, પુંઠળ પડે;
જાદવ-સ્ત્રી તાળિ દેઇ હસે, ધન્ય નગર આવો નર વસે.
કિધાં હશે વ્રત તપ અપાર, તે સ્ત્રી પામી હશે ભરથાર;
કોઈ કહે ઇંદુ કોઈ કહે કામ, એને રૂપે હારશે કેશવ રામ.
પતિવ્રતાનાં મોહશે મન, મર્મ વચન બોલે સ્ત્રીજન;
કોઈ કહે, હાઉ આવ્યો વિકરાળ, દેખાડો, રોતાં રેહેશે બાળ.

ઘણી ચેષ્ટાપુંઠળથી થાય, શુણી સુદામો હસતો જાય;
પુંઠે બાળક કાંકરા નાંખે, રૂષિ રામ કૃષ્ણ મુખથી ભાખે.
પાડે તાળી વજાડે ગાલ, પુંઠે ફરિ વળ્યા નહાનાં બાળ;
કોઈ વૃદ્ધ જાદવે દીઠા રૂખી, સાધુની દૃષ્ટી ઓળખી.
તેણે બાળક સઉ કાઢ્યાં હાંકી, પુછ્યા સમાચાર ઉભા રાખી;
"કૃપાનાથ કયાંથી આવિયા, આ પુરને કેમ કિધિ મયા."

એવું પૂછવાથી સુદામો કહે, મને રાજમંદિર દેખાડો એટલે;
જાદવ તેને રાજદ્વાર તેડી ગયો.

દ્વારપાળ દિગપાળ સમાન, ધામ એટલે ઉગ્યા ભાણ.
શોભે હાટ ચૌટાં ને ચોક, છજાં જરૂખાં બારી ગોખ;
અટારી જાળી મેડી માળ, જડિત્ર કરેડા ઝાકઝમાળ.
ચળકે કામ ત્યાં મીનાકારી, અમરાપુરી નાંખું ઓવારી;
સભામાં સ્ફાટકમણિ-થંભ, થઈ રહ્યો છે નાટારંભ.
મૃદંગ ઉપંગ મધુરાં તાળ, ગાય ગુણિજન ગીત રસાળ;
રમક ઝમક ઘૂઘરિ થાય, તે સુદામોજી જોતા જાય.
ધજા પતાકા કળશ બિરાજે, જાંગડ જાંગડ દુંદુભિ વાજે;
બોલે શરણાઇ નફેરી, ઉછ્વ મંગળ શેરિયેશેરી.
હરતા ફરતા હીંડે ઘોડા, બાંધ્યા હેમતણા અછોડા;
ડોલે મદગળતા માતંગ, ગજશાળાનો નવલો રંગ.
હેમ કળશ ભરી લાવે પાણી, દાસિયો જાણિયે ઇંદ્રાણી;
છપન કોટી જાદવની સભા, નવ રાખે દાનવની પ્રભા.
અનંત યોદ્ધા ઉભા પ્રતિહાર, સાચવે શામળિયાનું દ્વાર;
ત્યાં સુદામો ફેરા ફરે, સંકલ્પ વિકલ્પ મનમાં કરે.
"ગહન દીશે છે કરમનિ ગતી, એક ગુરૂના વિધારથી;
એ થઈ બેઠો પૃથવીપતી, મારા ઘરમાં ખાવા નથી.
રમાડતો ગોકુળ માંકડાં, ગુરૂને ઘેર લાવતો લાકડાં;
તે આજ બેઠો સિંહાસન ચડી, મારે તુંબડી ને લાકડી."

સુદામાને જોઈ દ્વારપાળે પૂછ્યું.—

માનુભાવ કેમ કરૂણા કરી, તવ સુદામે વાણિ ઉચરી.
હું દુર્બળ બ્રાહ્મણ અવતાર, માધવ સાથે છે મિત્રાચાર;
[illegible] "

વળણ.

"નામ સુદામો જઈ કહો," ગયો ઘરમાં પ્રતિહાર;
એક દાસી સાથે કહાવિયો, શ્રીકૃષ્ણને સમાચાર રે;

કડવું ૭ મું. રાગ મારૂનિ દેશી.

એવે દાસી ધાતી આવી રે, તેડી નાથે પાસે બોલાવી રે.
બોલી સાહેલી શિર નામી રે, દ્વારે દ્વિજ આવ્યો કોઇ સ્વામી રે;
નહોય નારદ અવશ્યમેવ રે, નહીં વસીષ્ઠ ને વામદેવ રે.
નહોય દુર્વાસા ને અગસ્ત રે, મેં તો રૂષિ જોયાછે સમસ્ત રે;
નહીં વિશ્વામિત્ર કે અત્રી રે, નથી લાવ્યો ચીઠી કે પત્રી રે.
દુખી દરીદ્ર સરખો ભાસે રે, એક તુંબિપાત્ર છે પાસે રે;
પિંગળ જટા ભસ્મે ભરિયોરે, ક્ષુધા રૂપી સ્ત્રીને વરિયો રે.
શેરિયે શેરિયે થોકાથોક રે, તેને જોવા મળ્યા બહુ લોક રે;
તેણે કહાવ્યું કરી પ્રણામ રે, મારૂં વિપ્ર સુદામો છે નામ રે.
એમ દાસી કહે કરજોડ રે, ખરો ખરો કહે રણછોડ રે;
મારો બાળસ્નેહી સુદામો રે; હું દુખિયાનો વિસામો રે.
ઉઠી ધાયા જાદવરાય રે, નવ પેહેર્યાં મોજાં પાય રે;
પીતાંબર ભૂમિ ભરાય રે, રાણિ રૂકમણિ ઉચાં સાય રે.
અતિ આનંદે ફૂલી કાય રે, હરિ દ્રોડે ને શ્વાસ ન માય રે;
પડે આખડે બેઠા થાય રે, એક પળ તે જુગ વહિજાય રે.
સ્ત્રિયોને કહિ ગયા ભગવાન રે, પૂજા થાળ કરો સાવધાન રે;
હું જે ભોગવું રાજ્યાસન રે, તે તો એ બ્રાહ્મણનું પુન્ય રે.
જે કોઈનમશે એના ચરણ ઝાલીરે, તે નારી સહુપેં મને વાલી રે;
તવ સ્ત્રી સઉ પાછી ફરતી રે, સામગ્રી પૂજાની કરતી રે.
સહુયે કહે માંહોમાંહી બાઇ રે, કેવા હશે કૃષ્ણના ભાઈ રે;
જેને શામળિયા શું સ્નેહ રે, હશે કંદ્રપ સરખો દેહ રે.
લેઇ પૂજાના ઉપહાર રે, રહિ ઉભી સોળ હજાર રે;
બાઇ લોચનનું સુખ લીજે રે, આજ જેઠનું દર્શન કીજે રે.
રૂષિ શુકજી કહે શુણરાય રે, શામળિયોજી મળવા જાય રે;
[illegible] રે દધિ [illegible] તે દીનદયાળે રે

સુદામે દિઠા કૃષ્ણદેવ રે, છુટ્યાં આંસૂ શ્રાવણનેવ રે;
જુએ કૌતુક ચારે વર્ણ રે, કયાં આ વિપ્ર કયાં અશરણ-શરણ રે.
જુએ દેવ વિમાને ચડિયા રે, પ્રભુ રૂષિજીને પાય પડિયા રે;
હરિ ઉઠાડ્યા ગ્રહિ હાથ રે, રૂષિજી લિધા હઇડા સાથ રે.
મળ્યા જાદવ જોવા પુંઠે રે, પ્રેમના આલિંગન નવ છૂટે રે;
મુખ અન્યો અન્યે જોયાં રે, હરિનાં આંસુ સુદામે લોયાં રે.
તુંબિપાત્ર ઉલાળિને લીધું રે, દાસત્વ દયાળે કીધું રે;
રૂષિ પાવન કર્યું મુજ ગામ રે, તમે પવિત્ર કરો મમ ધામ રે.
તેડી આવ્યા વિશ્વાધાર રે, મંદિરમાં હરખથી અપાર રે;
તેડિ ગયા ઘરમાં મુરારી રે, જોઇ હાસ્ય કરે સઉ નારી રે.
ઘણું વાંકાં બોલ્યાં સત્યભામા રે, આવા ફૂટડા મિત્ર સુદામા રે;
હરિ તેને ઉઠીને શું ધાયા રે, ભલિ નહાનપણાની માયા રે.
ભલિ જોવા સરખી જોડી રે, હરિને સોધો એને રાખોડી રે;
જો કોઇ બાળક બાર નિકળશે રે, તો તે કાકાને દેખી છળશે રે.
તવ બોલ્યાં રૂકમણી રાણી રે, તમે બોલોછો શું જાણી રે;

વલણ.

શું બોલો વિસ્મે થઇ, હરિભક્તને ઓળખો નહીં;
બેસાર્યા મિત્રને શજ્યા ઉપર, ઢોળે વાયુ હરિ ઉભા રહી.

કડવું ૮ મું. રાગ સોરઠી.

ભક્તાધીન દીનને પૂજે, દાસ પોતાનો જાણી;
સુખશજ્યાપર રૂષિને બેસારી, ચમર કરે ચક્રપાણી રે; ભક્તા૦
નેત્ર સમશા નાથે કીધી, આવ્યા આઠ પટરાણી;
મંદમંદ હસે સત્યભામા, આવો ઘુંઘટ તાણીરે; ભક્તા૦
જેનિ નાભિકમળથી બ્રહ્મા પ્રગટ્યા આ જગ પળમાં કીધું;
જેણે મુખમાં જગત દેખાડ્યું, માતાનું મન લીધું રે; ભક્તા૦
વિશ્વામિત્ર સરખા તાપસને, દોહલે દર્શન દીધું;
તેણે સુદામાના પગ પખાળી, પ્રીતે પાદોદક પીધું રે; ભક્તા૦
ઓઢવાનિ પીત પછેડીએ, લોયા રૂષિના પાય;

થાળ ભરી વૈદરભી લાવ્યાં, ધૃતપક્વ પકવાન;
શર્કરા સંજુક્ત રૂખિને, કરાવ્યાં પયપાન રે; ભક્તા.
શુદ્ધાચમન તંબોળ ખવરાવ્યાં, ધરિ પ્રેમ શામળવાન;
વર્ચ્યું તે પ્રસાદ પ્રમાણે, આરોગ્યા ભગવાન રે; ભક્તા.
જે સુખ આપ્યું સુદામાને, તે હરિ બ્રહ્માદિકને નાપે;
ફરી ફરી મુખ જુએ મુનિનું, આનંદ મુકુંદને વ્યાપે રે; ભક્તા.
સુદામાને ચિંતા મોટી, રખે દેખે કાયા કાંપે;
પોથી ગાંઠડી તાંદુલ તણી તે, જાંઘતળે લેઈ ચાંપે રે; ભક્તા.

વળણ.

જાંઘતળે ચાંપે રૂષી, ગાંઠડી તાંદુલતણી;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ પરમેશ્વરને, જાણ્યાતણી ગત્ય છે ઘણી.

કડવું ૯ મું. રાગ મલાર.

ગોવિંદે માંડી ગોઠડી, કહોને મિત્ર અમારા;
સાંભળવા આતુર છું, સમાચાર તમારા; ગોવિંદે.
શે દુખે તમો દુબળા, એવી ચિંતા કેહી;
લાજ મુકીને કહો મને, મારા બાળ સનેહી; ગોવિંદે.
કોઇ સદ્ગુરૂ તમને મળ્યો, તેણે કાનજ ફુંક્યો;
વૈરાગી ત્યાગી થયા, સંસારજ મુક્યો; ગોવિંદે.
શરિર પ્રજાળ્યું જોગથી, તપે દુખે દેહી;
છો તે કિયે દુખે દૂબળા, મારા પૂર્વ સનેહી; ગોવિંદે.
કે શત્રુ કોઇ માથે થયો, ઘણા દુઃખનો દાતા;
કે કાંઇ ચોરીયે ગયું, તેણે નથી સુખ શાતા; ગોવિંદે.
કાંઇ ધાતુપાત્ર કને નહીં, આવ્યા તુંબડું લેઈ;
વસ્ત્ર નથી કાંઇ પેહેરવા, મારા બાળસનેહી; ગોવિંદે.
કે સુખ નથી સંસારનું, કાંઇ કરમને દોષે;
ભાભી અમારાં વઢકણાં. તે શું લોહિડું શોષે; ગોવિંદે.
કે શું ઉદર ભરાતું નથી, તેણે સુકી દેહી;
એ દુઃખમાં કિયું દુઃખ છે, મારા પૂર્વસનેહી;
પછી સુદામોજી બોલિયા, પ્રભુને શીશ નામી;

અમને તો દુઃખ વિજોગનું, નહીં પ્રભુજી પાસે;
આજ હરી હુંને જો મળ્યા, પિંડ પુષ્ટજ થાશે; ગોવિંદ.

કડવું ૧૦ મું. રાગ રામગ્રીની દેશી.

પછિ શામળિયો બોલિયા, તને સાંભરે રે;
હાંજી નહાનપણાની પેર, મને કેમ વીસરે રે.
આપણ બે મહિના પાસે રહ્યા, તને સાંભરે રે;
હાંજી સાંદિપ-રૂષિને ઘેર, મને કેમ વીસરે રે.
અન્ન ભિક્ષા માગી લાવતા, તને સાંભરે રે;
હાંજી જમતા ત્રણે ભ્રાત, મને કેમ વીસરે રે.
આપણ સુતા એક સાથરે, તને સાંભરે રે;
સુખ દુખની કરતા વાત, મને કેમ વીસરે રે.
પાછલી રાતના જાગતા, તને સાંભરે રે;
હાંજી કરતા વેદની ધુન્ય, મને કેમ વીસરે રે.
ગુરૂ આપણા ગામ ગયા, તને સાંભરે રે;
હાંજી જાચવા કોઇકને પુન્ય, મને કેમ વીસરે રે.
કામ દીધું ગોરાણિએ, તને સાંભરે રે;
કહ્યું લઈ આવોને કાષ્ટ, મને કેમ વીસરે રે.
શરીર આપણાં ઉકળ્યાં, તને સાંભરે રે;
હાંજી માથે તપ્યો અરીષ્ટ, મને કેમ વીસરે રે.
સ્કંદે કહોવાડા ધર્યા, તને સાંભરે રે;
ઘણું દૂર ગયા રણછોડ, મને કેમ વીસરે રે.
આપણે વાદ વધો ત્રણ બાંધવે, તને સાંભરે રે;
હાંજી ફાડ્યું મોટું ખોડ, મને કેમ વીસરે રે.
ત્રણે ભારા બાંધ્યા દોરડે, તને સાંભરે રે;
હાંજી આવ્યા ધારે મેહ, મને કેમ વીસરે રે.
શીતળ વાયુ વાયો ઘણો, તને સાંભરે રે;
ટાઢે થરથર ધ્રૂજી દેહ, મને કેમ વીસરે રે.
નદિયે પૂર આવ્યું ઘણું, તને સાંભરે રે;
ધ્રન વરસ્યો મુસળધાર, મને કેમ વીસરે રે

એકે દિશા સૂઝી નહીં, તને સાંભરે રે;
થયા વીજતણા ચમકાર, મને કેમ વીસરે રે.
ગુરૂજી ખોળવા નીસર્યા, તને સાંભરે રે;
કહ્યું આને કીધો તેં કેર, મને કેમ વીસરે રે.
આપણને રૂદિયામાં ચાંપિયા, તને સાંભરે રે;
પછે તેડીને લાવ્યા ઘેર, મને કેમ વીસરે રે.
ગોરાણી ગૌ દોતાં હતાં, તને સાંભરે રે;
હતી દોણી માગ્યાની ટેવ, મને કેમ વીસરે રે.
મેં નિશાળેથી કર વધારિયો, તને સાંભરે રે;
હાંજી આણિ દીધી તતખેવ, મને કેમ વીસરે રે.
જ્ઞાન થયું ગુરૂપત્નિને, તને સાંભરે રે;
તમને જાણ્યા જગદ્દાધાર, મને કેમ વીસરે રે.
ગુરૂદક્ષણામાં માગિયું, તને સાંભરે રે;
હાંજી મૃત્યુ પામ્યો જે કુમાર, મને કેમ વીસરે રે.
મેં સાગરમાં ઝંપાવિયું, તને સાંભરે રે;
તમે શોધ્યાં સપ્ત પાતાળ, મને કેમ વીસરે રે.
હું પાંચજન્ય શંખ લાવિયો, તને સાંભરે રે;
હાંજી દૈત્યનો આણ્યો કાળ, મને કેમ વીસરે રે.
સંજમની પુરિ હું ગયો, તને સાંભરે રે;
પછે આવિ મળ્યો જમરાય, મને કેમ વીસરે રે.
પુત્ર ગોરાણિને આપિયો, તને સાંભરે રે;
હાંજી પછે થયા વીદાય, મને કેમ વીસરે રે.
આપણે તે દિનથિ જુદા પડ્યા, તને સાંભરે રે;
હાંજી ફરિને મળિયા આજ, મને કેમ વીસરે રે.
હું તુજ પાસે વિદ્યા ભણ્યો, તને સાંભરે રે;
મને મોટો કર્યો મહારાજ, મને કેમ વીસરે રે.

વળણ.

મહારાજ લાજ નિજ દાસનિ, વધારોછો શ્રીહરી;
પછી દરીદ્ર ખોવા દાસનાં, સૌમ્ય દૃષ્ટિ શામે કરી.

રાવી આપ્યું, અને તેને ઘેર રાજધાની જેવું કરી મૂક્યું. પછી સુદામો કૃષ્ણની રજા લેઈ, કંઈ ન મળવાથી દિલગિર થતો પોતાને ઘેર ગયો, અને પોતાની અસલ ઝુંપડીને ઠેકાણે બધું નવું દેખી અચંબો પામ્યો.

કડવું ૧૧ મું. રાગ રામગ્રી.

શુકજી ભાખે હરિ-ગુણ ગ્રામ જી, દીઠું સુંદર કંચન-ધામ જી;
મેડી અટારી અદ્‌ભૂત કામ જી, રૂષિ વિચારે ભૂલ્યો ઠામ જી.

ઢાળ.

ઠામ ભૂલ્યો પણ ગ્રામ નિશ્ચે, ધામ કોઈ ધનવંતનાં;
એ ભવનમાં વસતા હશે, જેણે સેવ્યાં ચરણ ભગવંતનાં.
એવું વિચારી વિપ્ર વળિયો, બધું નગર અવલોકન કરી;
રૂષિ ઇછા આણી સર્વ જોતા, તે ભવન પાછળ ફેરા ફરી.
પછિ સુદામો પડ્યા સાંસામાં, વિચાર કરે વેગળા જઈ;
આ ભવન કોણે કર્યાં હશે, પર્ણકુટી મારી કયાં ગઈ.
એ વિશ્વકર્માં રચી રચના, મનુષ પામર શું કરે;
કુટુંબ મારૂં ક્યાં ગયું, રૂષિ વામ દક્ષિણ ફેરા ફરે.
કોઇ કીર્તિ બોલે હસ્તી ડોલે, હયશાળામાં હય હણહણે;
દાસી કનક-કળશ ભરી પાણી લાવે, ઉભા અયુત સેવક આંગણે.
દુંદુભી વાજે ઢોલ ગાજે, મંડપ તાંડવ થાય છે;
મૃદંગ ધમકે ઘુઘરી ધમકે, ગીત ગુણિજન ગાય છે.
જોઈ સુદામે નિશ્વાસ મૂક્યો, કોઈ છત્રપતીનાં ઘર થયાં;
આશ્રમ ગયાનું દુખ નથી, પણ બાળક મારાં ક્યાં ગયાં.
હોમશાળા રૂદ્રાક્ષ માળા, મારિ પત્ર કુશતી સાદડી;
ગોપી-ચંદન સંમાર્જની ગઈ, વિપત્ય આવડી કયમ પડી.
દૈવની ગત્ય ગહન દીસે, પડ્યો પ્રાણ કર્મ આધીન;
કુટુંબ વિટંબની વેદના, હુંને દૈવે દંડ્યો દીન.
તુટી સરખી ઝુંપડી ને, લુટી સરખી નાર;
સજ્યાં સરખાં છોકરાં, નવ મળ્યાં બીજી વાર.
સંકલ્પ વિકલ્પ કોટિ કરતાં, રૂષિ આવાગમન દોળે ચડ્યા;

સાહેલી એક સહસ્ર લેઇને, સતિ જતિ પતીને તેડવા;
જળ-ઝારી ભરીને નારી જાય, જાણે હસ્તિની કળશ રેડવા.
હંસગમનીને હર્ષ પૂરણ, અભિલાપ મનમાં ઇછિયા;
ઝાંઝર ઝમકે ઘુઘરી ઘમકે, વાજે અણવટ વીંછિયા.
સુદામે જાણી આવી રાણી, ઇંદ્રાણી કે રૂકમણી;
સાવીત્રી કે સરસ્વતી, કે શક્તિ, શિવશંકરતણી.
સાહેલી સહુ વીંટી વળી, પદમની લાગી પાય;
પૂજા કરીને પાલવ ગ્રહ્યો, તવ રૂષિજી નાઠા જાય.
થર થર ધ્રુજે ને કાંઈ ન સૂઝે, છુટી જટા ઉઘાડે શીસ;
હસ્ત ગ્રહવા જાય સુંદરી, રૂષિજી પાડે ચીસ.
હું તો સેજે જોઉંછું ઘર નવાં, મને નથી કપટ વિચાર;
હું તો વૃદ્ધ ને તમો જોબન નારી, કઠણ લોકાચાર.
ભોગાસક્ત હું નથી આવ્યો, મને પરમેશ્વરની આણ;
જાવા દો મને કાં દમોછો, તમને હજો કલ્યાણ.
આંગણામાં કોઇ નર નથી, દીસે સ્ત્રીનું રાજ્ય;
તમને પાપિણિયો પરમેશ્વર પુછશે, હુંને કાં આણોછો વાજ્ય.
રૂષિપત્ની કહે સ્વામી મારા, તમે રખે દેતા શાપ;
દારીદ્ર ગયાં નવાં ઘર થયાં, શ્રીકૃષ્ણ ચરણ-પ્રતાપ.
એવું કહી કરગ્રહિને ચાલી, તું સાંભળ પરિક્ષત ભૂપ;
સુદામો પેઠા પોળમાં, થયું કૃષ્ણ સરખું રૂપ.

વળણ.

રૂપે બીજા કૃષ્ણજી, જરા ગઈ ને જોબન આવિયું;
એલડિયે વળગ્યાં દંપતી, જાણે કામ જોડું લજાવિયું.

ઢાળ.

વીરક્ષેત્ર વડોદરે, ગુજરાત મધ્યે ગામ;
ચતુર્વિશી જ્ઞાતિ બ્રાહ્મણ, કવિ પ્રેમાનંદ નામ.
સંવત સત્તર પાંચ વર્ષે, શ્રાવણ શુદી નિદાન;
તિથિ તૃતીયાએ ભૃગુવારે, પદ બંધ કિધું આખ્યાન.
ઊદર નીમિત્ત કરી સેવ્યું, ગામ નંદરબાર;

વળણ.

બુદ્ધિમાને કથા કીધી, કરનારે લીલા કરી;
ભટ પ્રેમાનંદ નામ મિથ્યા, શ્રોતા બોલો જે હરી.

વિનયવિજય.

ગોરજી.

સંવત્ ૧૭૩૮, સન ૧૬૮૨ માં સૂરત જીલ્લાના રાંદેર ગામમાં હતો.

બીજા હિંદુઓ કરતાં જૈનના જતિઓના રચેલા ગૂજરાતી ભાષાના ગ્રંથો ઘણા છે. પણ તેમાં માગધી ભાષાના તથા બીજા તરેહવાર શબ્દો આવેછે, માટે અમે ઝાઝી કવિતા તેઓની લીધી નથી. જેમકે નગરીને ઠેકાણે નયરી, સર્વને બદલે સવિ, ઇત્યાદિ.

શ્રીપાળના રાસમાંથી.

લલનાંની દેશી.

દેશ મનોહર માળવો, અતિ ઉન્નત અધિકાર લલનાં;
દેશ અવર માનુ ચીંહુદીશે, પરવરિયા પરિવાર લલનાં; દેશ. ૧
તસ શિર મુગુટ મનોહરૂં, નિરૂપમ નયરી ઊજેણુ લલનાં;
લખમી લીલા જેહની, પાર કહીજે કેણુ લલનાં; દેશ. ૨
સ્વર્ગ-પુરી સ્વર્ગે ગઈ, આણી જશ આશંક લલનાં;
અલકાપુરી અલગી રહી, જળધિ ઝંપાવે લંક લલનાં; દેશ. ૩
પ્રજાપાળ પ્રતપે તિહાં, ભૂપતિ સવિ સરદાર લલનાં;
રાણી સૌભાગ્ય સુંદરી, રૂપસુંદરિ ભરતાર લલનાં; દેશ. ૪
સહજે સૌભાગ્ય સુંદરી, મનમાને મિથ્યાત લલનાં;
રૂપસુંદરી ચિતમાં રમે, સૂધી સમકિત વાત લલનાં; દેશ. ૫
સુરપરિ સુખ સંસારનાં, ભોગવતાં ભૂપાળ લલનાં;
પુત્રી એકેકી પામી એ, રાણી દોય રસાળ લલનાં; દેશ. ૬
સોહગદેવી સુતાતણું, નામ ઠવે નરનાહ લલનાં;
સુરસુંદરી સોહામણી, આણી અધિક ઉછાહ લલનાં; દેશ. ૭
રૂપસુંદરિ રાણીતણી, પુત્રી પાવન અંગ લલનાં;

એક અનોપમ સુરલતા, વાધે વધતે રૂપ લલનાં;
બીજ બીજતણી પરે, ઈંદુ-કળા અભિરૂપ લલનાં; દેશ. ૯
વેદ વિચક્ષણ વિપ્રને, સોંપે સોહગદેવ લલનાં;
સકળ કળા ગુણ શીખવા, સુરસુંદરીને હેવ લલનાં; દેશ ૧૦
ચતુરકળા ચોસઠ ભણી, બેઉ બુદ્ધિ નિધાન લલનાં;
શબ્દશાસ્ત્ર સહુ આવડ્યાં, નામ નિઘંટ નિદાન લલનાં; દેશ ૧૧
મયણાની માતા હવે, જિનમત-પંડિત પાસ લલનાં;
સાર વિચાર સિદ્ધાંતનાં, આદરવા અભ્યાસ લલનાં; દેશ. ૧૨
કવિત કળા ગુણ શીખવા, વાજિત્ર ગીત સંગીત લલનાં;
જ્યોતિષ વૈદક વિધિ જાણે, રાગરંગ રસ રીત લલનાં; દેશ ૧૩
સોળ કળા પૂરણ શશિ, કરવા કળા અભ્યાસ લલનાં;
જગતી ભમે જશ મુખ દેખી, ચોસઠ કળા વિલાસ લલનાં; દેશ ૧૪
મયણાસુંદરિ મતિ અતિ ભલી, જાણે જૈન-સિદ્ધાંત લલનાં;
સ્વાદવાદ તસ મન વસ્યો, અવર અસત્ય એકાંત લલનાં; દેશ. ૧૫
નય જાણે નવ તત્ત્વના, પુદગળ ગુણ પરિયાય લલનાં;
કરમ ગ્રંથ કંઠે હવે, સમકિત શુદ્ધ સુહાલ લલનાં; દેશ ૧૬
સૂત્ર અર્થ સંઘેણુના, પ્રવચન સારોદ્ધાર લલનાં;
ખેત્ર વિચાર ખરા ધરે, એમ અનેક વિચાર લલનાં; દેશ. ૧૭
રાસ ભલો શ્રીપાળનો, તેની પહેલી ઢાળ લલનાં;
વિનય કહે શ્રોતા ઘરે, હોજો મંગળ માળ લલનાં; દેશ. ૧૮

દોહરા.

એક દિન અવની પતિ ઇચ્યો, આણી મન ઉલાસ;
પુત્રીનું જોણ પારખું, વિદ્યા વિનય વિલાસ. ૧
કરિ સણગાર સભા મહી, બોલાવી બેઉ બાલ;
આવી અધ્યાપક સહિત, મોહન ગુણ મણિમાળ. ૨
અર્થ અગોચર શાસ્ત્રના, પૂછે ભૂપતિ જેહ;
બુદ્ધિ બળે બેઉ બાળિકા, આપે ઉત્તર તેહ. ૩
અધ્યાપક આનંદિયા, સજન મળે સુખ પાય;

વિનય વલ્લભ નિજ બાળની, શાસ્ત્ર સુકોમળ ભાખ;
સરસ જેવિ સહકારની, સાકર સરખી સાખ.

ઢાળ ૨.

રાગ ધોરણી.

પ્રશ્નોત્તર પુછે પિતા રે, આણી અધિક પ્રમોદ;
મન લાગે અતિ મીઠડા રે, બાળક વચન વિનોદ રે;
વછ વિચારજો, દેઈ ઉત્તર એહ રે, સાંસો વારજો; આકણી. ૧
કુણ લક્ષણ જીવત તણું રે, કુણ મનમથ ઘર નારિ;
કુસમ કોણ ઉત્તમ કહિયે રે, પરણી શું કરે કુમારી રે; વછ. ૨
એકે વયણે એકનો રે, ઉત્તર એણિપરે થાય;
સુરસુંદરી કહે તાતજી રે, શુણજો સાસ રઇ જાય રે;
નૃપ અવધારજો અર્થ કહ્યો અમે એહ, રે, મોટ વધારજો; નૃપ. ૩
મયણાને મહિપતિ કહે રે, અરથ કહો અમ એક;
જો તમ શાસ્ત્ર સંભાળતાં રે, બાંધ્યો હૃદય વિવેક રે; વછ. ૪
આદી અક્ષર વિણ જેહ છે રે, જગ જીવાડણહાર;
તેજ મધ્ય અક્ષર વિના રે, જગ સંહારણહાર રે; વછ. ૫
અંત અક્ષર વિણ આપણો રે, લાગે સહુને મીઠ;
મયણા કહે શુણજો પિતા રે, તે મેં નયણે દીઠ રે; (કાજળ) નૃપ. ૬
સુગુણ સમશ્યા પૂરજો રે, ભૂપતિ કહે ધરિ નેહ;
અર્થ ઉપાવી અભિનવો રે, પુણ્યે પામીજે એહ રે; વછ. ૭
સુર સુંદરી કહે ચિતચાતુરી રે, ધન જોવન વર દેહ;
મન વલ્લભ મેળાવડો રે, પુણ્યે પામીજે એહ રે; નૃપ. ૮
મયણા કહે મતિ ન્યાયની રે, શીળ સુનિર્મળ દેહ;
સંગતિ ગુરૂ ગુણવંતની રે, ગુણે પામી એહ રે; નૃપ. ૯
એ અવસર ભૂપતિ ભણે રે, આણી મન અભિમાન;
હું તુઠ્યો તમ ઉપર રે, દેઊં વાંછીત દાન રે; વછ. ૧૦
હું નિર્ધનને ધન દેઊં રે, કરૂં રંકને રાય;
લોક સકળ સુખ ભોગવે રે, પામી મૂજ પસાય રે; વછ. ૧૧
સકળ પદારથ પામિયાં રે, મેં તુઠે જગમાંહિ;
એ-રે જગ રાળિયા ઊભો ન રહે કોપા ક્યાંહિ રે. વછ. ૧૨

સુરસુંદરી કહે સાચું પિતા રે, એમાં કશો સંદેહ;
જગ જીવાડણ દોય છે રે, એક મહિપતિ દુજો મેહ રે; વ૫. ૧૩
સાચો સાચો સહુ કહે રે, સકળ સભા તીણ વાર;
એ સુરસુંદરી જેહવી રે, ચતુર ન કો સંસાર રે; વછ. ૧૪
રાજા મયણા મન રંજિયો રે, કહે સુંદરી વર માગ;
વાંછિત વર તુજ મેળવી રે, દેઉં સકળ સોભાગ રે; વછ. ૧૫
તિહાં કુરૂ-જંગલ દેશથી રે, આવ્યો અવનીપાળ;
સભા માંહે સોહે ઘણું રે, જોબન રૂપ રસાળ રે; વછ. ૧૬
શંખપુરી-નયરી ધણી રે, અરીદમણ તસ નામ;
તે દેખી સુરસુંદરી રે, અંગે ઉપનો કામ રે; વછ. ૧૭
પૃથ્વીપતિ તસ ઉપરે રે, પરખી તામ સનેહ;
તિલક કરી અરિદમણને રે, આપી અંગજા તેહ રે; વછ. ૧૮
રાસ રચ્યો શ્રીપાળનો રે, તેહની બીજી ઢાળ;
વિનય કહે શ્રોતા ઘરે રે, હોજો મંગળ માળ રે. વછ. ૧૯

દોહરા.

મયણા મસ્તક ધૂણતી, જવ નિરખી નરરાય;
પૂછે પુત્રી વાત એ, તમને કિમ ન સુહાય. ૧
સકળ સભાથી સોગુણી, ચતુરાઈ ચિત્તમાંહિ;
દીશે છે તે દાખવો, આણી અંગ ઉછાહિ. ૨
ઉચિત નહિં ઈહાં બોલવું, મયણા કહે મહારાય;
મોહે મન માણસતણાં, વિરૂઆ વિષય કષાય. ૩
નિર્વિવેક નરપતિ જિહાં, અંસ નહીં ઉપયોગ;
સભા લોક સહુ હાજિયા, સરખો મળ્યો સંજોગ. ૪

ઉદયરત્ન.

ખંભાતનો ગોરજી.

સંવત્ ૧૭૬૩ સન ૧૭૦૭ માં હતો.

શિયળની નવ વાડો વિષે. દોહરો.

શ્રીગુરૂને ચરણે નમી, સમરિ સરસ્વતિમાય;
નવવિધિ શીલની વાડનો, ઉત્તમ કહું ઉપાય.

ઢાળ.

પહિલું ને પાસું-એ દેશી.

પેહેલી ને વાડે હોજી, વીર જિનવરે કહ્યો;
સેવો હો સેવો વસ્તિ વિચારિને જી;
સ્ત્રી પશુ પન્નગ હોજી વાસો વસે જિહાં,
ત્યાં નહિ રહેવું શીળ વ્રતધારિને જી.
જિમ તરૂ ડાળે હો જી વસતો વાનરો;
મનમાંહિ બિહે જે રખે ભૂંયે પડું જી,
માંજાર દેખી હો જી પંજરમાંહેથી,
પોપટ ચેતેરે રખે દોટે ચડું જી.
જિમ સિંહલંકી હો જી સુંદરી શિર ધરી જી;
જળનું બેડું જુગતે જાળવે જી;
તિમ મુનિ મનને હો જી રાખે ગોપવી,
નારિને નિરખી ચિત નવિ ચાળવે જી.
જિહાં હોવે વાસો હો જી સહજે માંજારનો,
જોખમ લાગે તિહાં મુષકની જાતને જી;
તિમ બ્રહ્મચારી હો જી નારિની સંગતે,
હારિ રહે શિળ સુધાતને જી.

કલશ.

એક વાડ વીધટે વીષય પ્રગટે, શકા કંખા નીપજે;
તિમ કામે ધાતુ બગડે, રોગ બહુવિધ ઉપજે;
મનમાંહી વિષય વ્યાપે, મન વિષયશું રહે મળી;
ઉદેરત્ન કહે તે કારણે, નવ વાડ રાખો નિર્મળી.

ઢાળ ૨ જી.

"વૈદર્ભ દેશકુંડ." એ દેશી.

સુરપતિ સેવિત ત્રિભુવનધણી, અજ્ઞાન તિમિરહર દિનમણી;
શીળરત્ન યતના નિતંને, ભાખી વાડ બિજી ભગવંતે. ૧

ત્રુટક.

ભગવંત ભાખે સંઘ શાખે, શિયળ સુરતરૂ રાખવા;
મુક્તિ મહાફળ હેતુ અદભુત, ચારીત્રનો રસ ચાખવા. ૨
બીડે તે વચને માનનીશું, કથા ન કરે કામની;
વાડ વિધિશું જેહ પાળે, બલિહારી તસ નામની. ૩
વાત વ્રતને ઘાતકારી, પવન જિમ તરૂપાતને;
વાત કરતાં વિષય વ્યાપે, તે માટે તજો વાતને. ૪
લિંબુ દેખી દુરથી જિમ, ખટાશે ડાઢો ગળે;
ગગન ગર્જારવ શુણીને, હડકવા જિમ ઉછળે. ૫
તેમ વ્રતિનાં ચિત્ત વિણસે, વેણ સુંદરિનાં શુણી;
કથા તજો તે કારણે, એમ પ્રકાશે ત્રિભુવનધણી. ૬

ઢાળ ૩ જી.

"તટ જમુનાનો રે અતિ રળિયામણો રે" એ દેશી.

ત્રીજી વાડે રે ત્રિભુવનરાજિયો રે, એણિ પેરે દે ઉપદેશ;
આસન છાંડો રે સાધુજિ નારિનૂં રે, મૂર્તલગે સૂવિશેષ. ૧
હું બલિહારી રે જાઉં તેહને રે, ધન્ય ધન્ય તેહનિ માત;
શીળ સુરગે રે રંગણી રાચ્યુંરે, જેની સાતે હો ધાત. હું બ. ૨
શયનાસન રે પાટ ને પાટલા રે, જ્યાં જ્યાં બેસે હો નાર;
બેઘડિ લગે રે તિહાં બેસે નહી રે, શિળવ્રત રાખણહાર; હું. બ. ૩
કોહલાકેરી રે ગંધ સંયોગથી રે, જિમ જાય કણકનો વાક;
તિમ અબળાનૂં રે આસન સેવતાં રે, વિણસે શીળ સુરંગણ પાક હું બ. ૪

ઢાળ ૪ થી.

"હું વારી રંગ ઢોલણા." એ દેશી.

ોથી વાડે ચેતજો હો રાજ, ઇણિપેરે ભાખે શ્રીજિનભૂપ રે;
[illegible]

નયણકમળ વિકાશિને હો રાજ, રખે નિરખો રમણી રૂપ રે;
સંવેગી સૂધા સાધુજી.
રૂપ જોતાં રઢ લાગશે હો રાજ, હેલા ઉલસે અનંગ રે; સંવેગી.
મનમાંહી લાગશે મોહની હો રાજ, ત્યારે હોશે વ્રતનો ભંગ રે; સંવે. ૨
દિનકર સામું દેખતાં હો રાજ. જગમાં નયણે ઘટે જિમ તેજ રે; સં.
તિમ તરૂણી તનુ પેખતાં હો રાજ, હીણ થાય શિયળ સુહેજ રે; સં. ૩

ઢાળ ૫ મી.

"થાંપર વારી મારા સાહેબા કાબુલ મત જાજો." એ દેશી:

પાંચમિ વાડ પરમેશ્વરે; વખાણી વારૂ;
સાંભળજો શ્રોતા તમે, ધરમી વ્રતધારૂ. ૧
કુડંતર વર કામની, રમે જિહાં રાગે;
સ્વર કંકણાદિકનો શુણી, તિહાં મનમથ જાગે. ૨
ત્યાં વસતું બ્રહ્મચારીને, ન કહ્યું વિતરાગે;
વાડ ભાગી શિળ-રત્નને, જિહાં લંછન લાગે. ૩
અગ્નિ પાસે જેમ ઓગળે, ભાજન માંહિ ભરિયા;
લાખ ને મીણ જાએ ગળી, ન રહે રસ ધરિયા. ૪
તિમ હાવ ભાવ નારીતણા, હાંસ્ય ને રૂદન;
સાંભળતાં શીળ વીઘરે, મન વેધે મદન. ૫

ઢાળ ૬ ઠ્ઠી

"સહિયાં મોરી નયણ ગમારો" એ દેશી.

છઠી વાડે છેલ છબીલો, ગુણ રત્ને ગારો ભર્યો જી;
સિદ્ધાર્થરાય-કુળે નગીનો, વીરજીણંદ એમ ઉચર્યો જી. ૧
અવ્રતીપણે જે જે આગે, કામક્રિડા બહુ વિધ કરી જી;
વ્રત લેઇને વિલસિત પહિલાં, રખે સંભારો દિલ ધરી જી. ૨
અગ્નિ ભર્યો ઉપરે પૂળો, મેલ્યો જિમ જવાળા વમે જી;
વરસ દિવસે જિમ વિષધરનું, શંકાયે વિષ સંક્રમે જી. ૩
વિષય સૂખ વિલસીત પહિલાં, તિમ શિળવંત ન સંભારનો જી;
વ્યાકુળ થઈને શીળ વિરાધે, પછે થાય મન ઓરતો જી ૪

ઢાળ ૭ મી.

" ગઢ બુંદીરા વાલા." એ દેશી.

સાતમિ વાડે વીર પયંપે, સુણો સંયમના રાગી હો;
શિયળ રથના હો ધોરી, સુધા સાધૂ વૈરાગી;
મુજ આણા કરિને બ્રહ્મચારી, વિષયરસના ત્યાગી હો. શિયળ. ૧
સરસ આહાર તજજો સહજે, વિગય થોડી વાવરજો હો; શિયળ.
મોદક આહારે મનમથ કોપે, તેજાનો પરિહરજો હો. શિયળ.
સન્નિપાતે જિમ ધૃત સંયોગે, અધિક કરે ઉછાળા હો; શિયળ.
પાંચે ઇંદ્રી તિમ રસ પોષે, ચારીત્રમાં કરે ચાળા હો. શિયળ ૩

ઢાળ ૮ મી.

" ઝરમર ઝરમર હોંસીલા મારૂ વરસાવો મેહા." એ દેશી.

ત્રિશલાસુત હો ત્રિગડે બેશી એમ, આઠમિ વાડ વખાણે શીળની;
અતિમાત્રા હો આહાર તજો અણગાર, લાલચ રાખો સંયમ શીળની. ૧
અતિ આહારે હો આવે ઊંઘ અપાર, સૂપનમાંહિ કરે શીળની વિરાધના;
વળી તેણે હો થાય મદવતી દેહ, સંયમ નવિ થાયે આરાધના. ૨
જિમ શેરનાં હો માપ માંહિ બશેર, ઓરીને ઉપર દીજે ઢાંકણું;
ફાટે તોલડી હો ખિચડી ખેરૂ થાય, તિમ અતિ માત્રાયે વ્રત બગડે ઘણું. ૩

ઢાળ ૯ મી.

" અણ સમજતીરે વિરહ અનાહક દીધ." એ દેશી.

નવમી વાડે નિવારજો રે, સાધૂજી શણગાર;
શરીર શોભાયે શોભે નહિ રે, અવનીતળ અણગાર. ૧
ઇમ ઉપદેશે વીરજી રે, મુનિવર ધરજો રે મન;
શીખામણ એક માહારી રે, કરજો શીળ યતન. ૨
સ્નાન વિલેપન વાસના રે, ઉત્તમ વસ્ત્ર અપાર;
તેલ તંબોળ આદી તજો રે, ઉદધટ વેષ સત્કાર. ૩
ચોઇને ધરણી ધર્યું રે, જિમ રત્ન હાર્યું કુંભાર;
તિમશીળ રત્નને હારશો રે, જો કરશો શણગાર. ૪

ઢાળ ૧૦ મી.

દેશી ભટિયાણીની.

એકલી નારી સાથે, મારગે ન જાવું હો, વળિ વાટે વાત ન કી
એક શેજે નર દો શીળવંત ન સ્વવું હો, સહેજે ગાળ ન દી

ન સુંવારે નિજ પાસ, સાડાછ વરસની હો, પુત્રીને પણ હેજર્યા.
સાત વરસ ઉપરાંત, સુતને પણ ન સુવારે હેં, શીયળવંતી શેજમાં.
ભાંગે શીયળ જે કોઈ, સજ્જન જાણો હો, અટકું પાપ નથી કોઈ.
કરતાં વિષય સંભોગ, સમૂર્છિમ પંચેંદ્રી હો, હણાય ઘણું કહિયે કોઈ.
ઈમ જાણી નર નારી, શીયળની સંદહણા હો, સૂધી મનમાં આણજે.
લે દુર્ગતિનું મૂળ અબ્રહ્મ સેવાથી હો, જાતાં મનને વારજે.
તપગછ ગયણ દિણંદ, વાંછિત ફળ દાતા હો, શ્રીહિરરત્ન સુરીશરુ.
નામી તાસ પસાય, વાડ વખાણી હો, શિળની એહ મનોહરુ.
ખંભાત રહિ ચોમાસ, સત્તરસેં ત્રેસઠા હો, શ્રાવણ વદ બિજ બુધે ભલે.
ઉદયરત્ન કરજોડ; શિળ જે પાળે હો, તેહને જાઉં ભામણે.
નમું રે નમું સો વાર.

સ્ત્રિઓને શીખામણની સઝાય.

એક અનૂપમ શીખામણ ખરી, સમજી લેજો રે સગળી સુંદરી.

ત્રુટક.

સુંદરી સેજે હૃદય હેજે, પરસંગે નવિ બેશિયે;
ચિતથકી ચૂકી લાજ મૂકી, પરમંદિર નવિ પેશિયે;
બહુ ઘેર હીંડે નિર્લજ, શાસ્ત્રે પણ તજવી કહી;
જિમ પ્રેત દૃષ્ટે પડ્યું ભોજન, જમવું પણ જુગતું નહીં.

ઢાળ.

પરશું પ્રેમે રે હશિ નવિ બોલીયે, દંત દેખાડી રે ગુઝ ન ખોલીયે.

ત્રુટક.

ગુઝ ઘરનો પરનિ આગળ, કહો કેમ પ્રકાશિયે;
વળિ વાત જે વિપરીત ભાખે, તેથિ દૂરે નાશિયે;
અસુર સવારે અને ગોચર, એકલાં નવિ જાઈએ;
સહસાતકારે કામ કરતાં, સહજે શીળ ગમાઈએ.

ઢાળ.

નટ વિટ નરશું રે નયણ ન જોડીયે, મારગ જાતાં રે આઘું ઓઢીયે.

ત્રુટક.

આઘું ઓઢીયે વાત કરતાં, ઘણુંજ રૂડાં શોભિયે;
સાસુ અને મા...જણ્યા વિના પલક પાસ ન શોભિયે.

જ દુઃખ સરજ્યું પામિયે, પણ કુળાચાર ન મૂકિયે,
વશે વસતા પ્રાણ તો પણ, શીળથી નવિ ચૂકિયે. ૩

ઢાળ.

સનિનિ સાથે રે, વાત ન કીજીએ, હાથોહાથે રે તાળિ ન લીજીએ;

ત્રુટક.

ળિ ન લીજે નજર ન દીજે, ચંચળ ચાલ ન ચાલિએ;
ઉદ્દે વસ્તુ કેની, હાથ પણ નવિ ઝાલિયે;
દિ કંદર્પ રૂપ સુંદર, પુરૂષ પેખી ન ગોહિયે.
ણ ખલાને ગણો તોલે, ફરિ પાછો નવિ જોઈએ. ૪

ઢાળ.

રૂપ પિયારો રે વળિ ન વખાણીએ, વૃદ્ધ તે પીતા સરીખો જાણીએ;

ત્રુટક.

લિખે પિયુ વિણ પુરૂષ, સગળા સહોદર સમોવડે;
વ્રતાનો ધર્મ જોતાં, નાવે કોઇ તડોવડે;
રૂપ કુટી કૂબડો ને, દુષ્ટ દુર્બળ નિર્ગુણો;
રતાર પામી ભ.મની તમે, ઇંદ્રથી અદકો ગણો. ૫

ઢાળ.

કુમારે રે તજિ સુરસુંદરી, પવનકુમારેરે અંજના પરિહરી;

ત્રુટક.

રિહરી સીતા રામે વનમાં, નળે દમયંતી વળી;
સતી નિર્મળ કષ્ટ પાડે, શીળથી તે નવ ચળી;
ટિયે જિમ સુવર્ણ કસતાં, કંતશું વિછડે તહી;
મન વચને સત્વ રાખે, સતી તે જાણો સહી. ૬

ઢાળ.

પ દેખાડી રે પુરૂપ ન પાડીએ, નિર્લજ થઇને રે મન ન બિગાડીએ.

ત્રુટક.

ન બિગાડિયે પુરૂષ પરનું, જોગ જોતાં નવિ મળે;
ક સાથે ચડે કૂડાં, સગાં સઉ દૂરે ટળે;
સરજ્યો ઉચ્ચાટ થાયે, પ્રાણ તિહાં

ઢાળ.

રામને રૂપે રે સુર્પણખા મોહી, કામ ન સિધ્યું અને ઇજ્જત ખોઈ.

ત્રુટક.

ઇજ્જત ખોઇ દેખી અભયા, શેઠ સુદર્શન નવિ ચળ્યો;
ભરતાર આગળ પડી ભુંડી, અપવાદ સગળે ઉછળ્યો;
કામની બુદ્ધે કામનીએ, વંકચુળિ વાહ્યો ઘણું;
પણ શીળથી ચૂક્યો નહી, દૃષ્ટાંત એમ કહેતાં ભણું. ૮

ઢાળ.

શીળપ્રભાવેરે જુઓ સોળે સતી, ત્રીભુવન માંહીરે તે થઈ છતી.

ત્રુટક.

છતી થઇ જો શીળ રાખ્યું, કલ્પના કીધી નહી;
તે નામ તેહનાં જગત જાણે, વિશ્વમાં ઊગી રહી;
વિવિધ રત્ને જડીત ભૂષણ, રૂપ સુંદર કિંનરી;
પણ શીળ વણ શોભે નહી, તે સત્ય ગણજો સુંદરી. ૯

ઢાળ.

શીળે સુરનર સઉ સેવા કરે, નવે વાડું રે નિશ્ચળ જે ધરે.

ત્રુટક.

ધરે નિર્મળ શીળ ઊજવળ, તાસ કિરતી જળહળે;
મન કામના તે સિદ્ધિ પામે, અષ્ટભય દૂરે ટળે;
ધન્ય ધન્ય તે જાણો ધરા, જ્યાં શિયળ ચોખું આદરે;
આનંદના તે ઓઘ પામે, ઉદયરત્ન જશ વિસ્તરે. ૧૦

સોળ સતિયોનાં નામવિષે ચોપાઈ.

ઉઠ રે પ્રાણી સૂતો જાગ; ધર્મતણે મારગ તું લાગ;
સોળ સતીનાં લીજે નામ; જ્યમ પામીજે ઉત્તમ ઠામ. ૧

પહેલી સમરૂં [૧] બ્રાહ્મી સતી; [૨] ચંદનબાળા બીજી ભગવતી;
[૩] રાજેમતિ જાણો મનરંગ, ચોથી [૪] દ્રુપદી શીળ સુચંગ. ૨
[૫] કૌશલ્યા ને [૬] મૃગાવતી; [૭] સુલસા [૮] સીતા વંદુ ગુણવતી;
૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨

નિલા વૃક્ષને ઓઠે રહે, જયમ પારધી પશૂને ગ્રહે;
હરિને ઓઠે ધૂતા ઘણા, કરે ઉપાય ધન સ્ત્રી તણા;
અખા ગુરૂ શું મૂકે પાર, શિષ્ય ગધવ ને ગુરૂ કુંભાર. ૨
અંગ અભળસ ને તપસી થયો, ઘર મેલીને વનમાં ગયો;
કામ બાણુ ન શકયો જાળવી, રડવડતી એક આણી નવી;
શ્વાન ભસાવે હીંડે છકયો, હગ્યો નહી ને ઘર નવ રખ્યો. ૩
ગોરીનાં ગોડીપણુ ભાગ, માતા પાસે આજ્ઞા માગ;
બળદનિ તે કયમ થાયે ગાય, મૂરખ મિથ્યા કરે ઉપાય;
જ્ઞાન વિના તે સાધન એવાં, અખા તેમાં નહિ લેવા ને દેવા. ૪
સો અંધામાં કાણો રાવ, અંધાને કાણાપર ભાવ;
સઉનાં નેત્રો ફૂટી ગયાં, ગુરૂ આચારજ કાણા થયા;
શાસ્ત્રતણી છે એક જ આંખ્ય, અનુભવની ઉઘડી નહી ઝાંખ્ય. ૫
મુંડ મુંડાવી હરિને કાજ, લોક પુજે ને કહે મહારાજ;
મન જાણે હરિયે કૃપા કરી, માયામાં લપટાણો ફરી;
સઉને મન તે કરે કલ્યાણ, એને હરિ મળવાની હાણ્ય. ૬
જ્ઞાતાનો એવો ઉપદેશ, પંચના ગુરૂ તે સગળો વેષ;
ઘરવર મહાત્મ્ય વધારતા ફરે, દામ ચામનું જતનજ કરે;
તે જ્ઞાતાની ન માને વાત, સાચું કહેતાં છીજે ગાત. ૭
હરિને કાજે ઘાટ જ ઘડે, નિજ સ્વરૂપથી પાછો પડે;
પર્વત કહે પહાણને લહું, એ અચરત તે કેને કહું;
અખા થકી તે બીજો હરી, પર્વતમાંથી પાણ જ ખરી. ૮

શામળ ભટ.

શ્રીગોડ માળવી બ્રાહ્મણ.

અમદાવાદ પાસે વેગણપુર, જેને હાલ ગોમતીપુર કહેછે, ત્યાંનો.

સંવત્ ૧૭૮૧ સને ૧૭૨૫ માં હતો.

તેના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ.

સિંહાસનબત્રીશી, શિવપુરાણ, શુકબહોતેરી, રણછોડજીના શ્લોકો, રેવાખંડ, વૈતાળપચીશી, નંદબત્રીશી વિગેરે.

સમશ્યાઓ વિષે છપા.

સાઠ નારિયેં[1] નાર,[2] નાર આઠે નરે[3] જાણું;
આઠ નરે નરે[4] એક, પુરૂષ એ ત્રીશ પ્રમાણું.
બાર પુરૂષ[5] બળવંત, એક નર[6] નરપતિ જેવો,
એવા નર દશસહસ્ર, તરતિખે ભોગવ્ય તેવો.
સ્વામી જે સત્તાવીશનો,[7] કશ્યપ[8] સુત જોગ જોગવે;
શુભ આશિષ શામળભટ ભણે, ભૂપતીનું સુખ ભોગવે.

ઉત્તર—પળ,[1] ઘડી,[2] પહોર,[3] દિવસ,[4] માસ,[5] સંવત્સર,[6] ચંદ્ર,[7] સૂર્ય.[8]

ત્રણ અક્ષર નિજ નામ, પગ વિના છે પાંગળિયો;
એ છે બાહુ વિશાળ, અંગમાં નહિ આંગળિઓ.
શીશ વિના છે શરિર, મોજ ઝાઝેરી મહાલે;
અવનીથી અંતરિક્ષ, ચરણવિના તે ચાલે.
છે સૂખ કરણ સંસારમાં, લક્ષ વસા શુભ લાજ છે;
દાતા આપે જન દીનને, કષ્ટનિવારણ કાજ છે.

ઉત્તર—ડગલો.

વૃક્ષ[1] એકનાં ડાળ,[2] બાર ભલિ ભાત ભણી જે;
પાંખડિ[3] ત્રણ સેં સાઠ, ગુણીજન જોઈ ગણી જે.

ચતુર જુઓ ચોવીશ, સરસ ફળ[4] તેને ફળિયાં;
એકવીસ સહસ્ર છ સેં, પત્ર[5] કવિલોકે કળિયાં.
પણ ચોથ ભાગ[6] એ પત્રનો, ગૃહસ્થ શિર શોભિત ધણું;
તે આપે માગણને અધિક, વેણીદાસ રચિયલ તણું.

ઉત્તર-પાઘડી.

[1]વર્ષ, [2]મહિનો, [3]દિવસ, [4]પખવાડિયાં, [5]ઘડી, [6]પા ઘડી.

ભાત ભાતના રંગ, લિલો પિળો કે રાતો;
લોહ લકડ વૃક્ષ વેલ, રાવ રંગ દુર્બળ માતો.
કનક કથિર મણિ રત્ન, મેર મોટમ તુછ તરણું;
જીવ જંતુ પશુ પક્ષિ, સિંહ નર હસ્તી હરણું.
વળિ જડ ચૈતન નર નારિયો, લાયક જન લેખી લિયો;
શામળ કહે ચેતો ચતુર નર, એક રંગ સૌનો કિયો.

ઉત્તર—પડછાયો.

તરૂણી અક્ષર ત્રણ્ય, પાતળી સોટા સરખી;
રસમય રૂડું રૂપ, પંડિતે પ્રીતે પરખી.
સપુત ત્રણ્ય સંતાન, દેવને દુર્લભ દીઠાં;
ત્રણ્ય લોકમાં તત્વ, મહોનાં અમૃત મીઠાં.
માનનિ મન માને તે થકી, આણ આણ રે આ ઘડી;
શામળ કહે સહેજે સમજજો, કહેશો કામની શે લડી.

શેલડી.

નવ ગ્રહમાંહી નામ, કામ કાશદનું કરતો;
પૂરણ જશ પરતાપ, તાપની હરકત હરતો.
ભાગ્યશાળિને ભોગ્ય, રોગ દુખ દાજે દેહે;
સારંગ નામ સરદાર, સારંગપર વાહન સ્નેહે.
તેને નામે જે નામ છે, તે આવ્યાથી દુઃખ જશે;
એ શીઘ્ર સ્વામીજી લાવજો, તો વળતી સોજે થશે.

ચાંદલો.

કણુરૂડા કહેવાય, જમે નહિ જન પણ કોઈ;
મરદ વધારે માન, માનની રહે મન મોહી.
સાર ગણે સંસાર, ભૂપ પણ ગણે ભલાઈ;
અતિશે ઉજ્વળ અંગ, સંગ શોભિત સદાઈ.
ગોળાકારે ગુણવંત છે, પ્રસન્ન મન પૂરણ કરે;
જો સ્વામી શીઘ્ર તે લાવશો, શામળ કહે સોળે સરે.

મોતી.

નાર મળી દશ વીશ, પુરૂષ પરઠાણો જેનો;
સુરપતિ વાહન જાત, તત જાણું સુત તેનો.
નામ એક નર હોય, આવરદા એનો સરખો;
વસે વેગળે વાસ, પંડિતે પૂરે પરખ્યો.
તે તાલેવંત તરૂણી તણે, હસ્તક રૂડો નર હશે;
પંડ્યાજી પેહેલો લાવજો, ત્યારપછી સોળે થશે.

ચૂડો.

સપુત તણું છે નામ, સભામાં શોભે સેહેલો;
રજની કેરૂં રૂપ, પૂજન શિવ કરતાં પેહેલો.
નેહ કરે નર નાર, દેહ શુભ આપે દાખે;
તસ્કરને મન તાપ, બહ્મા જન તો શુભ ભાખે.
તે નરના તનથી નીપજે, કરૂપ કહે છે કામની;
શામળ કહે સ્વામી લાવશો, તો ભજશે શુભ ભામની.

દીવાનું કાજળ અથવા મેંશ.

સાઠ નારિયે નાર, નાર આઠે નર જાણું;
આઠ નરે નર હોય, પુરૂષ જો ત્રીશ પ્રમાણું.
બાર નરે નર નામ, ભાગ ત્રીજો લે તેનો;
અંત્ય મધ્ય ને આદ્ય, અમલ જોરાવર જેનો.
હરઘડિ તેને હરનાર છે, દુઃખ ટાળે જે દેહનું;
વળિ જે માટે કૌરવ હણ્યા, તરત કામ છે તેહનું.

ઘી.

કાયા કૃષ્ણ સ્વરૂપ, સુઘડ પણ સારો સઉથી;
ભોગી નરને નામ, રિઝે તે બેહેક બહુથી.
પાંખડિયે પરવેશ, કરે અંતરિક્ષથી આપે;
પંખી ગૂણ ગણાય, પાય ખટની છે છાપે.
એ નર જેને અડકે નહિ, ભાવ ધરીને નવ ભજે;
તે લાવ કંથ લેખાવિના, તો સુંદરિ સોળે સજે.

ચંપાનાં ફૂલ.

ત્રણ અક્ષર તરતીબ, તેર ગુણ શોભા સારી;
રાજદ્વાર સનમાન, માન દે નર ને નારી.
નપુંસક છે નિજ નામ, પુરૂષ બે શોભે સંગે;
કામ વધારણ કાય, રંજિત તે સૌને રંગે.
ફળ ફુલ વિના છે ફૂટડું, કંથ લાવ કહે કામની;
તો શામળ કહે, સોળે સજે, જોખ કરંતાં જામની.

તાંબુલ.

સરસ સરોવર એક, ભર્યું છે નિર્મળ નીરે;
પિયે નહિ કોઈ પંથિ, હંસ નવ બેસે તીરે.
તે સર સમિપ જાય, બુડે જન જોતાં ઝાઝા;
દુઃખ ન પામે દેહ, રહે તરતીએ તાજા.
કવિ શામળ કહેછે કારમું, હોંશીજનને હિત હશે;
સ્વામી લાવો સોહામણું, તો સોળે પુરા થશે.

દર્પણ.

ચંદ્રબિંબ આકાર, નામ બે અક્ષર નારી;
સ્ત્રી શૃંગાર શોભીત, બહૂ ગુણની બલિહારી.
મુખ મંડન મહારૂપ, અનૂપમ દીસે દેહે;
તેથી શોભે નાર, કાન શુણી નર નેહે.
લક્ષ્મી ખરચી તે લાવજો, એ વણ અડવું દીસશે;
શામળ કહે, શામા જો સજે, તેથી હઇડું હીસશે.

કાનની ઝાલ.

ચાર પુરૂષ પરમાણ, નેહે પરણ્યા બે નારી;
તેને બે નપુંસક તન, વપૂએ જુઓ વિચારી.
એ આઠેનો ઠાઠ, પુરૂષ પરમાણો એકે;
નારે વિંધ્યો નરદેહ, સુખે નીહાળે નેકે.
તે લાવ કંથ કોડામણા, સ્થિર થાવર નિત્ય શોભશે;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, સોળ સજ્યા તે શોભશે.

પલંગ.

બાળા અક્ષર બેજ, નાર નીચી ને નાની;
નહિ કરપદ નહિ નેન, સરવકોને મન માની.
નારિ સાથે નેહ, રહે નારિને સંગે;
ઉદર એહને ગર્ભ, રાચે સૌ તેને રંગે.
તે નારી નારીને ગળે, તો દશ રૂડી દીપશે;
શૃંગાર સોળમાં શોભશે, તો જશ તારો જીતશે.

વીંટી હીરા સુદ્ધાં.

સરોવર સુંદર સાર, નૌતમે નીર ભર્યું છે;
નહિ આરો નહિ પાળ, સ્થીર પણ ઠામ ઠર્યું છે.
વનસ્પતિ સ્થિર વેલ, વિના પગ મૃગ ચરેછે;
વિના ધનુષ્ય ને બાણ, વિના કર ચોટ કરેછે.
તે મારનાર નથિ દીશતો, મૃગ તેને મારી મગે;
તે લાવ્ય કંથ કહે કામની, દેખી મન મારૂં ઠરે.

દીવો પવનથી હોલવાયછે તે.

કાળી નાર કુરૂપ, અનુપમ ઓપે ઝાઝી;
મોંઘી મોંઘે મૂલ, ત્રણે પખ તેની તાજી.
નરથી ઉપજી નાર, અરણ્યમાં એ તો નરખી;
મહિપ સભામાં માન, પવિત્ર પંડિતે પરખી.
છાની રાખી જો છળ કરી, પ્રસિદ્ધ પોતે થાય છે;
શામળ કહે સ્વામી લાવજે, એ રાયાં શિર રાય છે.

કસ્તુરી.

જીવ વિનાનો સાપ, બેય પાસેથી સરખો;
જરાય મુખ નહિ ઝેર, પંડિતે તેને પરખ્યો.
નર નારીની કમર, રહે વીંટી તે વાર;
વસ્ત્ર તણે વિવેક, સુશોભા સઘળી સાર.
બે દર તેનાં બે પાસ છે, બહાર ગયો દીઠો બહુ;
શામળ કહે, સમશા સેહેલ છે, સુણ્યા થકી સમજે સહુ.

નાડું.

એક નાર મુખ દોય, ભૂપ સભામાં ભાળું;
ગૌર વરણુ મુખ એક, એક કુરૂપી કાળું.
નહીં હાથ પગ નહીં, ઘણેરી તરતિબ તોલે;
મારે મહોકમ માર, બૂમ પાડી તે બોલે.
વળિ ભુંડું અન્ન ભાવે નહિ, કાચું કચર્યું ભખ કરે;
ડાહ્યા દાતા મનમાં ધરે, મહિપતિ કેરાં મન હરે.

પખાજ.

વહાન વૃષભ વહંત, પરાક્રમ અધિકું ઓટે;
રૂંઢમાળ વિશાળ, કારમી દીઠી કોટે.
મસ્તક ગંગ તરંગ, ચહૂ પાસે તે ચાલે;
કરતી હણુહણુકાર, ભૂપ સઉ નજરે ભાળે.
એ સમશા છે પણ શિવ નહિ, સમજુને મન સેહેલ છે;
જો વાટે ધાટે દશ દિશે, મહિપતિ કેરે મેહેલ છે.

પાણીની ઘટમાળ.

ચોમુખવાળા ચાર, પુત્ર પરાક્રમી પરખ્યા;
ન કો ઉંચ કે નીચ, શોભિતા ચારે સરખા.
ચાર વચ્ચે બે નાર, પ્રીતની રીતે પરણ્યા;
બેય નપુંસક તન, આઠ એ વેગે વરણ્યા.
થાયે એકે અળગું આઠમાં, તો સાતે નહિ કામનાં;
નર એક થાય એ આઠથી, કહો અરથ એ નામના.

પલંગ.

ત્યારે કોઇયે નાર, અધરે અવનીથી સાંધી;
વનિતાને વણ વાંક, લોહને પાશે બાંધી.
આનંદ જણ બે ચાર, ચડી રૂદયાપર બેસે;
ચાલી પાછી જાય, ઠરી ઠેકાણે પેસે.
આસે ચાડે ચારે મુખે, દયા ન આવે દેહમાં;
શામળ કહે, પંડિત પારખો, નર નારીના નેહમાં.

હિંચોળાખાટ.

ગુણમય ગોળાકાર, અધિક અમૃતનો ભરિયો;
જોયો સહસ્ર દશ વીસ, કબુલ તે નરને કરિયો.
જો કોઈ પાસે જાય, નાર દુઃખ તેને દે છે;
અહો નિશ આઠે જામ, અધર રસ તેનો લે છે.
તે નરને મારે પારધી, રૂધિર સરવ જન ખાય છે;
શામળ કહે, માંસ રૂધિર સદા, ચૌટામાં વેચાય છે.

મધપૂડો.

જોતીને અનુમાન, પૃથ્વીપર આવી પડિયો;
કો જાણે કેવો માલ, કંથ મારાને જડિયો.
જોયો મારે હાથ, ભલા ભોજનમાં ભળિયો;
ચોરી ગયો કો ચોર, કોઇ નર નારે ગળિયો.
કરિ કોટિ જતનથી નવ જડ્યો, લખજન જોતાં લીજીએ;
શામળ કહે, શોધ્યો નવ મળે, તો શો ઉત્તર દીજીએ.

પાણીનો કરો.

અચરત સરખું એક, સાંભળ્યું છે સૌ કરણે;
જતા દિઠા જશવંત, તોલથી જન તો તરણે.
આઠ પગ ને ખટ હાથ, નેત્ર બે દેવત દેખે;
બે ચરણે ચાલંત, લલિત લક્ષણથી લેખે.
તો ખાતને નામે નામ છે, સતવાદી શોભિત સદા;
કવિ શામળ કહે, શોધી જુઓ, કૂડ કથન ન કહું કદા.

શ્રવણ, કાવડવાળો.

વૃક્ષ નહી નહિ વેલ, નહી પત્રે નહિ ફૂલે;
નહી બીજ વાવેત્ર, કહે કણ અતી અમૂલ્યે.
ગુણ જશ અપરમપાર, દેશ બાધામાં દીઠો;
દેવ દનુજ નૃપ રંક, ગણે અમૃતથી મીઠો.
છે મોઘાગુણ મોતી થકી, સોંઘામાં સોંઘો સદા;
કવિ શામળ કહે, શોધી જુઓ, કોઈએ નવ તજીઓ કદા.

લવણ અથવા મીઠું.

નારી નિરખી નીચ, જુઓ લક્ષણ કહું જેનાં;
અંગે ઉજળી આપ, બાપ મા કાળાં તેનાં.
નહી હાથ નહિ પાગ, કુલક્ષણ તેની કાયા;
મુખ નાસા છે નેણ, નહિ મમતા કે માયા.
તે નહિ પશુ પક્ષી માનવી, નહિ જીવા જોની જદા;
શામળ કહે, સુમતિ સલક્ષણા, તે શોધી જોશે સદા.

સર્પની કાંચળી.

એક બાળ બે મૂખ, એક ઉપર એક હેઠું;
ઉપર પાતળું છેક, કેડથી પહોળું પીઠું.
તળે મુખ તેમાં જીભ, તેહ બોલાવ્યું બોલે;
હલાવતાં હાલંત, વળી ડોલાવ્યું ડોલે.
ઈશ્વિર આગળ અધિકું રહે, ગુણવંતા જનને ગમે;
શામળ કવિ કહે, તે ઉચરે, જગત લોક તેને નમે.

દેવની ઘંટા.

રથ દીઠો સમરથ્થ, અધર અવનીમાં ચાલે;
બ્રહ્મા નામે નામ, મંદિર તેનામાં માલે.
અપરમપાર અપાર, પ્રજા પેદા ત્યાં થાય;
વેડે અગ્ની આંચ, માર પણ ઝાઝો ખાય.
આવે અમુલ્ય કામે અરથ, મૂલ અલ્પ માટે મળે;
શામળ કહે છે, શોધી જુઓ કવિ રૂડા, તો તે કળે.

કુંભારનું ચાક.

નીચ ઘેર છે નાર, દેશ બાધામાં દાખે;
મુખમાં મોટી જીભ, રીઝથી બાહાર રાખે.
નહી હાથ નહિ પાગ, શીશવિના મુખ ખોલે;
ફરે છત્ર તે શીશ, જમે ક્ણુ અધિક અતોલે.
ઘરધણી તો ગીતો ગાયછે, પવિત્ર નર પુંઠે ફરે;
શામળ કહે, એહું એહતું, મોટા જન મસ્તક ધરે.

ઘાણી.

ચતુર નર તું ચેત, એક અચરત મેં દીઠું;
સુંદર રૂપ સ્વરૂપ, અધિક અમૃતથી મીઠું.
કાયા ઉપર હાડ, હાડપર વાળ ભણીજે;
વાળ ઉપર છે રૂધિર, સુગુણ તેનાજ ગણીજે.
ખરી તે ઉપર તો ખાલ છે, ખાલ ઉપર વાળજ નથી;
વળિ મુખમાંથી અમૃત ઝરે, શામળ કહે, કહો કથી.

ફેરી.

પ્રમદા એક પ્રચંડ, અધર અવનીપર રાચે;
ઉપર ઉભા બે ચાર, જેમ નચવે ત્સમ નાચે.
જયમ હોય જેઠ્ઠી મલ્લ, જોર ઝાઝેથી ઝુઝે;
બોલે બોલ બળવંત, ધરા બાધી ત્યાં ધ્રૂજે.
પાણી તો તેહ પિયે નહી, અન્ન અલેખે ખાય છે;
વળિ ચરણ નથી પણ ચાંચ છે, એહું એનું સૌ ચહાય છે.

જે વડે પુંવા ખંડાયછે તે ઢીંકણી.

ભર્યું નારિમાં નીર, પુરૂપ એક પીવા સાંધ્યો;
એ નારિયે બળવંત, અત્રળા સત્રળી બાંધ્યો.
અવનીથી અંતરિક્ષ, નાર નચવે ત્યમ નાચે;
વારૂ ઉત્તમ વંશ, રિદ્ધિ રૂડીથી રાચે.
પરભાતિ રાગ રૂડે સ્વરે, ગુણ રૂડેરા ગાય છે;
શામળ કહે, ઘેર શ્રીમંતને, જરૂર એહ જણાય છે.

વલોણું.

કહું, વરતુલ આકાર, છત્ર જેવી છત છાજે;
શ સરીખાં સાલ, ભામની દેખી ભાજે.

રસ્ત્રસરણ વિવેક, ફૂલ ભરિયાં ભલી ભાતે;
સોળી છે પદ્મમુખ, જોઇ જોરાવર જાતે.
અગ્નમંહિ ઘરી ઘણા, સૌથી આગળ સંચરે;
અગ્નિજળ રક્ષણ દેહની, અર્થ કવી શામળ કરે.

ઢાલ.

મસ્તક જાણી મૂખ, દિઠો મેં તેનો ડંમર;
સૂંઢળો સમરસ્થ, હરિત નહિ કાળો ભંમર.
એકું હીરે પુંછ, લાંબી એક પાસે ચોટી;
એક અમોદક આન, મૂલ મર્યાદા મોટી.
આહાર અન્ન ઓપે નહિ, પેટ ભરી પાણી પિયે;
શામળ કહે મત ઘણાં કરે, કહો અરથ કારણ કિયે.

પાણીનો કોસ.

ચતુર ચેતું મુખ ચાર, નહીં બ્રહ્મા બ્રહ્માણી;
સારસરૂપ વાહન, નહીં રૂદ્રે રૂદ્રાણી.
વત્ન પૂરણ જશવંત, નહીંજ નવાણ નવાણી;
એક શોભે સાથ, નહી રાજા કે રાણી.
જે ચતુરવંત અંતર ધરો, શું વળિ વળી વખાણિયે;
છે સમશ્ય કવી શામળ તણી, જશવંતા જન જાણિયે.

પાણીની પખાલ.

રત્નથી રૂડો આયુષ, ફૂલ ફલ સફલે ફળિયો;
કરે કષ્ટિનું કનક, બહૂ ગુણ તેથી બળિયો.
સાત ચિરાસ વૃક્ષવેલ, ભાર અઢારે ભારી;
અષ્ટદશા સહસર, તેથી શુભ શોભા સારી.
જે સાત રપણ સૌ લોકની, ચહાય દેવ ને દાનવી;
કવિ શામળ કહે, શોધી જુઓ, મહાસુખ દેયણ માનવી.

કપાસ.

પહેલાનો પરતાપિ, નહી પંખીમાં પૂરો;
જંઘ મચે ત્યાં ધાય, નહી શામદ કે શૂરો.
ગાજતો ગંભીર, મેહમાં કોઇ ન પ્રમાણે;
જે જળિયો છેક, જુએ, તે તો જન જાણે.

લાકડકડો તે રિપુ લોકને, જે છે જમકિંકર જસો;
કવિ શામળ કહે, શોધી જુઓ, કહો અરથ એ તે કશો.

કીર.

સુકે કાષ્ટ ફળ લાગ, તેનિ શોભા છે સારી;
ત્રણ અક્ષરમાં તોલ, નામ કહેતામાં નારી.
લાંબિ પાતળી લાંઠ, કલંક કાયામાં કુડી;
જુવાનિનું છે જોર, બહુ જન કહે છે બુડી.
ઝાઝું તે ફળમાં ઝેર છે, ચપળ લોક શું ચાય છે;
શામળ તે ફળ આરોગતાં, જન જમલોકે જાય છે.

ખરચી.

લાંબડ પુંછ લખાય, નહિ વાંદર હૂકડિયો;
રાતી માંજર શીશ, નહિ માંકડ કૂકડિયો.
અતિશય ઝેરી અંગ, નહી વીંછી નહી સાપે;
વૃષ્ટિ સમે વાધંત, તરૂણ તો થાયે તાપે.
વનમાં વસ્તીમાં પણ વસે, તોલ કાંઈ તેમાં નથી;
કવિ શામળ કહે, જે સમજશે, કહું ડાહ્યો તેને કથી.

કાચંડો.

નારી એક અનૂપ, સરસ શોભંતી સેહેલી;
બે અક્ષરમાં નામ, મૂઢ રૂદયામાં મેલી.
ઉદર વચે એક શીંગ, એક આંખે દિલ દેખે;
પવિત્ર સંગ પોસાય, ડાહિ દુનિયા પુર પેખે.
તે મુખથી જળ પ્રાશન કરે, શિંગેથી આંખે ઝરે;
કવિ શામળ કહે, શોભે તહાં, જ્યાં વરને કન્યા વરે.

ઝારી.

છેલ કુદંતો છેક, એક કહે એ તો ઘોરી;
શિંગ નથી તે શીશ, કહે ત્યારે તો તોરી.
પીઠે નથી પલાણ, ત્યારે તો મેડક માણે;
[illegible]

પણ શશલાને પગ ચાર છે, પગ વિણ આતો પરવરે;
શામળ કહે, અર્થ સહેલ છે, રૂડાજન રૂદયે ધરે.

ચાંચડ.

પુણ્ય સુપાત્ર પવિત્ર, ફૂલ એવાની કન્યા;
કિધો પિતાનો કાળ, એહ પણ મોટો અન્યા.
વરી વડાઉવા સાથ, જાત રૂડો તે જાણી;
કાંઈ ન ચડયું કલંક, વડા લોકોએ વખાણી.
કહો કવણ નાર પીતા કવણ, કવણ વડાઉવાને વરી;
વળિ કવણ ફૂળ પેદા થઈ, શામળ કહે, તે સુંદરી.

છાશ.

નહિ નપુંસક નાર, નકી નરને છે નામે;
અમૃત તુલ્ય આહાર, કરંતાં ન ઠરે ઠામે.
નિર્મળ નીર ઝરંત, પૂર્ણ ગુણ અપરમ પારી;
દુર્લભ જાણે દેવ, સકળ ગુણ શોભા સારી.
છે તત્વ તેહ ત્રણ લોકમાં, ભાગ્યશાળિ જન ભોગવે;
શામળ કહે, તેથી નીપજે, જે જર ગાંઠે જોગવે.

કોલ, શેલડી પીલવાનો.

જળમાં રહિ જીવંત, નહિ મેડક નહિ મચ્છી;
ચારે દિશ ચાલંત; નહિ પશુ કે નહિ પક્ષી.
પગ વિણ વહે પ્રવાહ, પવન પણ વહિ નહિ પાણી;
લક્ષ્મી લીલા લેહેર, નહિ રાજા નહિ રાણી.
છે તત્વ તોલ તારણ તરણ બુડંતાંને રાખે બહુ;
વળિ પાર ઉતારે પલકમાં, શામળ કહે, સમજો સહુ.

નાવ.

એક માત સંતાન, નપુંસક ને એક નારી;
તે બેનાં સંતાન, અલેખે અપરમ પારી.
નપુંસકનાં સંતાન, અરથ અધિકે નવ આવે;
વડે મૂલ વેચાય, ભૂપ જેવાને ભાવે.
બાળક જે તેની બેહેનનાં, સર્વ અરથ તેથી સરે;
શામળ કહે, પણ સોધાં સહુ, કોડિ કોડિ કરતાં ફરે.

સોનુ અને માટી.

આમા છે શામળી, સ્વરૂપે પણ સોહંતી;
અમરાળી ભરપૂર, મરદ મોટમ મોહંતી.
વપુ વરણાગણી વેશ, વળી વળવાળી વંકી;
દુશ્મન ગંજણ દાખ, સાર શોભિત સિહલંકી.
તે નાર વડે નર શોભશે, તે વિણ મૂખ લજામણાં;
કહે શામળ, એ સમશા કહો, ભલિ રીતે લેઉ ભામણાં.

મૂછ.

પંખણિ એક પ્રમાણ, કોડથી નારી કહાવે.
જ્યાં મોકલિયે જાય, આપ તેડાવી આવે.
ઉડે તે આકાશ, નહિ સમળી નહિ ગરજણ;
સૂત્રસહિત શોભંત, નહિ દાઇ કે દરજણ.
ગંભીર ઘોષથી ગરજતી, ધજા ફરકે બારણે;
શામળ કહે, શાણા સમજજો, કવણ નાર તે કારણે.

પડાઇ.

પ્રતાપવંતો પુરૂષ, જનોઈ અગ ધરે છે;
પ્રૌઢ પેખિયે પેટ, સિંગ એક શીશ સરે છે.
ચરતો સાતે ચાંચ, કોટિધા નૃત્ય કરે છે;
બાળક તેડયું બાંહ, ઠામને ઠામ ઠરે છે.
ફરિ જાણે છે તે કૂદડી, ઘોર સ્વરે ગુણ ગાય છે;
શામળ કહે, તેના સંગથી, વધતે મુલ વેચાય છે.

રેશમનો રેંટિયો.

અચરત એક અપાર, વપૂ જોતાં વાંકડિયું;
પાછળ પુંઠ વિશાળ, શોભતું મુખ સાંકડિયું.
રૂપ બહૂ બહુ નામ, ઘણી બાબત મુખ બોલે;
છત્રિશ રાગનિ છત્ય, દશે દિશમાં તે ડોલે.
બોલાવ્યું બોલે નીચ ઘેર, ઉંચ અમિરને વશ કરે;
શામળ કહે, સમશા શોભતી, ધારક રૂડા મત ધરે.

શરણાઇ, તુઇ, બણગું.

નિરખી નહાની નાર, કાંઇ ઉજળી કાંઈ કા
[illegible] પંડમાં પોઢી પાળી.

પગ લાંબા બે બાહુ, બંધ બાંધી છે બેડી;
અનમી નર અહંકાર, ટેક રાખંતી તેઢી.
તે ભામનિ ભોંઇરૂં ભોગવે, ભૂપતિની પાસે ભજે,
દુશમન તેને દેખી ડરે, શામળ કહે, શોભા સજે

કટારી.

શીશ વિનાની નાર, મૂખ મોટું સુખ માણે;
ભોરિંગનો જે ભક્ષ, જમી તે ઝાઝું જાણે.
પલક ન રાખે પેટ, વળી ઊઠે વળિ બેસે;
પાતળું થઈને પેટ, તેહ પૃથ્વીમાં પેસે.
વાંકાં કઠુણને વશ કરે, બળતાંને બાજે બહૂ;
સમજ્યા કેડે તો સેહેલ છે, શામળ કહે, શોધો સહૂ.

ધમણ.

નૌતમ નિરખી નાર, જુલમવાળી ઝળકંતી;
નહિ હાથ નાહ પાગ, લાડ ઝાઝે લણકંતી.
મંદિરમાં માલંત, ઓપતી ઓઢી પેહેરી;
નાસે થઈ નિરમાલ્ય, વાદ કરતો જે વેરી.
છે નારિ જાત નિરબળ નહી, કળી કરૂપ કાયા થકી;
શામળ કહે, શાણા સમજશે, કહું ડાહ્યા તેને નકી.

તરવાર.

આવ્યો સોદાગર એક, માલ લાખેણો લાવ્યો;
ગરથ કમાવા કાજ, ભલો સઉ જનને ભાવ્યો.
હય હાથી સુખપાલ, લક્ષધા લાખે લેખે;
જેને જેનું કામ, દૃષ્ટિએ દુનિયા દેખે.
પુછિ તેજઘડી ને તે દિવસ, રહ્યો ન પૈસે રોકડો;
હુંડી પત્રી તો હોય શી, દિસે ન ગાંઠે દોકડો.

માટીનાં રમકડાં પડયાથી ભાગી ગયાં.

નહિ પુરૂષ, છે નાર, નિહાળી જોતાં નામે;
ચંદ્રબિંબ આકાર, નથી તે ઠામે ઠામે.
રાજદ્વાર રહત, અધર અવનીથી બાંધી;

તે માર ખાય મહોકમપણે, બૂમ પાડી બોલે બહુ;
નાનાં મોટાં નર નારિયો, શામળ કહે, શુણે સહુ.

ઘડિયાળ.

એક નારી નિર્માણ, પ્રમાણિક જને પ્રમાણી;
વીશ પુત્ર બળવંત, વિવિધ શું કહું વખાણી.
તેને સુત ચચ્ચાર, સુતા બે બે વળિ તેની;
પુત્રીનો પરિવાર, જગતમાં શોભા જેની.
ચંચળ સુત તો ચચ્ચાર છે, તેહ સવાયા શેર છે;
કવી શામળ કહે, શોધી જુઓ, મહિમા મોટો મેર છે.

વીશ મણની ખાંડી.

પુરૂષ એક વયવૃદ્ધ, ખરી તેને ખટ નારી;
તેને બે બે તનુજ, તનુજને સુંદરિ સારી.
એક શ્વેત એક શામ, પુત્ર પછિ તેના ઝાઝા;
પંદર પંદર પ્રમાણ, તેહ વળી કહિયે તાજા.
જે નામમાત્રનો નાશ છે, કોડ શાસ્ત્ર કહે છે કથી;
પણ શામળ, એ પરિવારનો, નાશ કોઇ કાળે નથી.

સંવત્સર અથવા વર્ષ.

પુરૂષ એક પવિત્ર, પરાક્રમિ દીઠો પોઢો;
ચંચળ ચારૂ ચાલ, જાણ જશવતો જોડો.
રાજમારગે રોજ, મોજ ઝાઝેરી માલે;
જર વિદ્યાની જોસ, ચહિ ચોખુંટે ચાલે.
નર એક નારિ બે નિરખિયે, અધર ઉપાડીને લિયે;
છે નામ એક બે નારનું, કહે શામળ કારણ કિયે.

પાવડીનો જોડો.

બંડળ મળી દશ વીશ, નપુંસક ટોળું કીધું;
સેવક નાની નાર, બંધને બાંધી લીધું.
નવરાવ્યું ધરિ નેહ, રૂદેમાં રાખિ રમાડ્યું;

તેનું જૂઠૂં સૌ કો જમે, ગુણ તેના પણ સઉ ગણે;
શામળ, એ સમશા શોધશે, ઘટમાં જે ડહાપણ મણે.

પત્રાળું.

નારી છે નવ રંગ, નહિ મા બાપનિ સૃષ્ટી;
નહી બીજ વાવેત્ર, નહિ નિપજાવે વૃષ્ટી.
નહિ અવની આકાશ, નહી કોઇ તેનું જોડું;
છે મુખ નાસા નેણ, પુંછ પણ પરઠ્યું પોહું.
તે નારિ નારિયે નથિ જણી, સ્વરૂપ ઉજળો સાંચળી;
પરખો તો પેહેરો પાઘડી, નહી તો પેહેરો કાંચળી.

સર્પની કાંચળી.

અતિશય મોટું મૂખ, બેય પાસાંથી સરખું;
એકજ સીંગ અનૂપ, વિના પાણી તે પરખ્યું.
લક્ષ હજારો લોક, સૌ રહે તેને શરણે;
નિરમળ સાથે નેહ, ચાલ ચાલે વણ ચરણે.
સમશા છે સાગર જેવડી, અકલવંત કહે આવડ્યું;
શામળ કવિ કેહે છે, શીખવું, નકી કહો જો નાવડ્યું.

નાવડું.

નહિ નર, કે નહિ નાર, નપુંસક સરખું નામે;
દેશ દેશ પ્રવેશ, ઘણા ગુણ ગામે ગામે.
જ્યોતિષ વિદ્યા જાણ, વાત બનવાની બૂઝે;
ખટ્ શાસ્ત્રો ભણનાર, તેને પણ તેથી સૂઝે.
અજવાળું એથી અવનીમાં, જે ભવિષ્ય જાહેર કરે;
આવરદા ઓછો એહનો, વર્ષ જીવિ, વળતી મરે.

ટીપણું.

ગોળ પુરૂષ ગુણવંત. દિઠો મેં ગામે ગામે;
દશશિર મળતું નામ, નહી રાવણ એ ઠામે.
એ થાએ અસવાર, ધરે વાહન શોભાતે;
ચતુર ચૂકવે ન્યાય, પૂછે જો માનવ જાતે.

ત્યાં કોઇનું મહો રાખે નહી, લાંચ કોઇની નવ લિયે;
શામળ કહે, તે સતવાદિયો, દેખે તેવું કહિ દિયે.

દશાશેરો.

ખટ પુરૂષે એક નાર, નાર ત્રણે નર જાણું;
સોળ નરે નર હોય, પરાક્રમિ તે પરમાણું,
બે પુરૂષે એક પુરૂષ, ભાગ દ્વાદશને નામે;
કરી વાયદો કંથ, ગયા ગુણવંતા ગામે.
વધતા તો વીશક વહી ગયા, વશ્યા તહાં કે વાટમાં;
શામળ કહે છે, તે સુંદરી, અતિ દીઠી ઊચાટમાં.

(૭ ચોખાની, રતી ત્રણ રતીનો વાલ. સોળ વાલનો ગદિયાણો, બે ગદિયાણાનો તોલો, તોલાનો બારમો ભાગ માસો એટલે અહિનો.)

ખટ પગ તો છે ખરા, ભમર તો નહિ તે ભાઇ;
એક વાંસો બે શીશ, કહું શી તેની કમાઈ.
વિધિ બંનેગમ નાક, નાથ ઘાલી ઘણિ મોટી
જુઓ કરમના જોગ, ચોટિ વાંસા વચ મોટી.
તાજું કહેછે સૌ તેહને, છે જુનું જો જોખમાં;
શામળ કવિ કહે, સદા વસે, સાહુકાર ઘેર શોખમાં.

તાજવું.

અંતરિક્ષ નાર અનૂપ, તેહ ડોલાવી ડોલે;
મહોકમ ખાયે માર, બહુ બકવા કરી બોલે.
મુખવિણ મોટું શીશ, જનોઇ કંઠે ઘાલે;
બાંધેલી બલવતિ, મોજ મંદિરમાં માલે.
તે હસ્ત પ્રહારે જેહને, તે શોભાવે સર્વને;
શામળ કહે, એ શમશા કહો, કે મૂકો મન ગર્વને.

પીંજારાની તાંત

મસ્તક મોટું હોય, મૂખ તેનું નવ દીઠું;
અન્ન નીર નવ ખાય, વદે અમૃતથી મીઠું.
પોઢાં પગ ને પેટ, પ્રીતથી પંચ પ્રમાણે.

સારંગ નામ શોભીત છે, વરસે સારંગ વાણિયે;
સમજે સમશા શામળ તણી, તે જશવંત જાણિયે.

તંબુરો.

બસેં હાથની બાળ, કહું શી તેની કરણી;
પાંચ હાથનો પુરૂષ, પ્રીતથી તેને પરણી.
કામનિ વશ કરિ કંથ, બળે કરિ બાંધી લીધો;
ત્યારે પામ્યો માન, કબુલ સઉ લોકે કીધો.
નર નારિ બિન્નં તે ભોગવે, લંપટ કોઈએ નવ કહે;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, રૂચિ સૌ કોને નિત્ય રહે.

ખાટલો અને ભરવાની પાટી.

એક નાર ખટ ચરણ, પાંખવાળી રસ રાચે;
જાત જોરાવર જાણ, વદનથી અમૃત સાંચે.
ઉત્તમ અધમ આહાર, ઉંચ નીચે જઈ પેસે;
દિવસે તે દેખંત, નિશા અંધી થઈ બેસે.
કોઈ એની આભડછેટને ગણે નહી ભમતાં ભવન;
સમજ્યા કેડે તો સહેલ છે, કહો, નાર એ તે કવણ.

માખી.

નારી બહુ બળવંત, રહે પોઢી પુર પ્રીતે;
કરે અહાર અપાર, નહી તે રૂડી રીતે.
પુંઠળ આંખ ને કાન, બહુ જોરાવર બોલે;
શત્રૂ કેરૂં સાલ, દેખિ તેને દુર ડોલે.
તે રાજદ્વાર રોખેં રહે, અજિત કહાવે આપમાં;
શૂરા પણ કાયર થાય છે, તે નારીના તાપમાં.

તોપ.

નપુંસક સરખું નામ, મહિપને મંદિર મહાલે;
નર નારી બે જોડ, ચડી વાહન તે ચાલે.
શાહ સુબા સુલતાન, માન પામે તે મહિમા;

છાનું રાખ્યું તે નવ રહે, બોલાવ્યું બોલે બારણે;
શામળ કહે, સમજે સુલક્ષણા, કવણ અર્થ એ કારણે.

નગારૂં.

વૃક્ષ ઉપરે વાસ, માન પદવી છે મોટી;
જટા બિરાજે શીષ, ચાર તે ઊપર ચોટી.
ત્રણ નેત્રો તનમાંહિ, નહી શિવજીનો સંગે;
અમૃત સરખું નીર, નહી ગુણવંતિ ગંગે;
તે જગન જાગમાં જશ લિયે, ઓછવ મંગળમાં અતી;
છે નરમ હાડ કાયા કઠણ, શામળ કહે, શોધો સતી.

નાળિએર.

નગર એક નવરંગ, દિસે ચારે દરવાજા;
વરણ ચારનો વાસ, જગત જશ મહિમા ઝાઝા.
મંદિર છન્નુ મહાન, પડે પાધર ત્રણ પાસા;
કરે રાજ બે વીર, ક્ષત્રિવટથી તે ખાસા.
સુંદર સાહેલી સોળ છે, રમત રમે તે શું નિત્યે;
તે કવણ નારિ, ને નગર શું, ચાતુર જન ચેતો ચિતે.

સોગટાંબાજી.

અગ્નિ તણી બહુ આંચ, એક મરદે શિર માણી;
બીજે હીમે હાડ, ગાળ્યાં વરવાને રાણી.
ત્રિજે કરવત લીધ, કપાવી કષ્ટે કાયા;
ત્રણ પામ્યા એક નારિ, માનની ઉપર માયા.
છે ત્રણ નામ તે નારિનાં, નપુંસક નર ને મેરિઓ;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, લક્ષ્મીવંતની લહેરિઓ.

પાન, તંબોળ, નાગરવેલ, ચૂનો, કાથો, અને ફોફળ.

અતિશે ઉજ્વળ અંગ, થયો કાળો તે કરમે;
ખટ્ દર્શન ખટ શાસ્ત્ર, ધરે અંતરમાં ધરમે.
પોતે જાત પવિત્ર, ન્હાવા ધોવાથી નાસે;
જળ પિયે જીવે નહી, પલક ન રહે જળપાસે.
પરમાર્થી પરાક્રમી ઘણો, પરમૂલકમાં પરવરે;
શામળ કહે, શાહ સુલતાન સહ. અધિક આશ એની કરે.

અભાગિયા વિષે

છપા.

નિર્ભાગી જાય ગંગ, કષ્ટ પામે કૂટાય;
જો તે રળવા જાય, લાભ સુદ્ધાં લૂટાય.
અભાગિ પરણે નાર, જાય નિસરી કે મરશે;
અભાગિ પામે ગરથ, ચોર કે હાકમ હરશે.
નિરભાગી બેસે ઘોડલે, પડશે કે પગ ભાગશે;
નિરભાગીને મંદિર મળે, પડશે કે દવ લાગશે.
અભાગિ જમવા જાય, ભુખ્યો રહે કે વળે વાસી
વદે સરસ જો વાત, લોક કરશે સઉ હાંસી.
અભાગી ડાહ્યો થાય, ઘણા જન તો કહે ઘેલો;
જો નવ બોલે બોલ, કહે હઇયાનો મેલો.
સઉ કર્મહીન કૂટાય છે, ગરથ જ્ઞાનનો ગૂટકો;
શામળ કહે છે, નિર્ભાગિનો, કશિ વાતે નહિ છૂટકો.
અભાગિ બહુ આદરે, થયો કહે શે હડકાયો;
જો ઉધમ નવ કરે, અકરમી એ કહેવાયો.
જો તે ઝાઝું ખાય, થયો કહેશે અકરાંત્યો;
જો તે ગાણું ગાય, થાય વિસ્તારે વાતો.
આપે કો સિધું અકર્મિને, પડિયો કાણો નીકળે;
શામળ કહે, સઉ કો સમજજો, ખોટ અકર્મિને ખળે.

ધનવાદિ અને વિદ્યાવાદીનો સંવાદ.

પ્રથમ ધનવાદી બોલ્યો.

છપા.

જરને વશ છે જગત, રાય પણ જરથી રીઝે;
જુવતી જર વશ હોય, લાભ પણ જરથી લીજે.
જર સજ્જન સનમાન, જરે જશવંત કહાવે;

જરનું જ જગતમાં જોર છે, હરિજન જરે નમે સહૂ;
શામળ કહે છે; જર જોરથી, "બાપો" એમ કહે બહૂ.
જર માતા ને તાત, જાત તે જરથી જાણો;
ડહાપણ પણ છે દામ, દામ રાજા ને રાણો.
સગાં સહોદર સર્વ, દ્રવ્ય વણજે વેપારી;
રંગ ને રૂપ અનૂપ, દ્રવ્ય તે ધીરજ ધારી.
સૌ જગત વશ્યું છે જર થકી, ગરથમાંહિ ગુણ બહુ ગણ્યું;
શામળ કહે, સ્વર્ગે સંચરે, જોર હોય જો જર તણું.
વિપ્ર ભણે છે વેદ, જઈ જરને તે જાચે;
સાધક ને વળિ સિદ્ધ, રૂદે જરથી તે રાચે.
શૂરા બાંધે શસ્ત્ર, જરથકી તે કર જોડે;
અનમી ને અહંકારિ, હાથ જર આગળ ઓડે.
ગામી નામી ને મહિપતિ; જરને વશ વરતી રહે;
શામળ કહે છે, સંસાર સૌ, દમડાને "ડાહ્યો" કહે.
જરથી પામે જોખ, જરે ઇંદ્રાસન આણે;
જરથી જગ જીતાય, જરથકી મોટમ માણે.
જરથી લાખ કરોડ, હોડ હઠીલા હારે;
જરથી રાજ્ય થપાય, જરે ઝાઝાને મારે.
એમ જગત વશ્ય છે જરતણે, ચિંતવે તેવા ગુણ ગણે;
જગદીશ ઈશ વશ જર તણે, શામળ ભટ સાચું ભણે.
ઘણો જેહ ઘર ગરથ, રૂપ તેને ઘેર રહે છે;
ઘણો જેહ ઘર ગરથ, કુલિન પણ તેને કહેછે.
ઘણો જેહ ઘર ગરથ, રહે વશ તેને રાજા;
ઘણો જેહ ઘર ગરથ, સુજશ બોલે જન ઝાઝા.
જર તો છે જીવનથી અધિક, બુદ્ધિ નિધાન પ્રાક્રમ બહૂ;
શામળ, સેવક શ્રીમંતના, શત પ્રકાર શોભિત સહૂ.
જર વિના જેહ જોખ, શોખ તે તો નહિ સાચો;
જર વિણ તનમાં પ્રાણ, કહું કરતુ તે કાચો.
જર વિના જે રૂપ, દેહ કુરૂપી કૂડો;
જર વિણ મંદિર માલ, ભર્મ રાખે તે ભૂંડે

જર વિણ ડહાપણ છે જેટલું, તે ઘેલાપણ જાણવું;
શામળ કહે, સઘળી ચીજ તે, જગમાં જર પરમાણવું.
જરથી શોભે સર્વ, વેદના જરથી વામે;
જરથી જીતે ન્યાય, જરે મન વાંછિત પામે.
જરથી સગપણ સાથ, કરે જરથી સૌ કાજે;
જર ઓડાવે હાથ, જર થકી સરવે લાજે.
જર તરણાનો મેરૂ કરે, રાજ્ય અપાવે રંકને;
કવિ શામળ કહે છે, જરથકી, પામર લૂટે લંકને.
ગાંઠે જેને ગરથ, ભલી તે વિદ્યા ભણિયો;
ગાંઠે જેને ગરથ, રહે નહિ કોઈનો રણિયો.
ગાંઠે જેને ગરથ, તેજ પંડિત છે પૂરો;
ગાંઠે જેને ગરથ, તેજ છે સામદ શૂરો.
વળિ ગાંઠે જેને ગરથ છે, પરાક્રમી પરમાણવો;
શામળ કહે છે, સંસારમાં, જરવિણ મૂરખ જાણવો.
જર છે સૌનો જીવ, જરે લે મહાસુખ માણી;
કરે પરાણે પ્રીત, રંક રાજા ને રાણી.
જર વશ બધું જગત, જરે જુવતી વશ થાય;
જર આગળ કર જોડી, રહે મોટા ઋષિરાય.
જર જંગલમાં મંગળ કરે, જુગતી સરવે જોગવે;
શામળ કહે, ધનથી ધનપતી, ભારે સુખ તે ભોગવે.
ડહાપણ દમડામાંહિ, રહે દમડામાં યારી;
દમડામાંહી રૂપ, ભેદ દમડામાં ભારી.
જો દમડામાં જોર, રહે વશ થઈને રાજા;
દમડે ઉંચ અધિકાર, ગુણ દમડામાં ઝાઝા.
દમડો છે મોઘો દેવને, વણ દમડે સૌ વામણાં;
શામળ કહે છે, દમડાતણાં, ભાત ભાત લેઉં ભામણાં.
જર દેખી જશવંત, ગુણને જ્ઞાન ગમાવે;
ધન દેખી ધનવંત, નીચને શીશ નમાવે.
સોનું દેખી શ્રીમંત, કપટનું કામ કરે છે;
ગરથ દેખિ ગુણવંત, હેતથી હાથ ધરે છે.

રાજા કે શું રાંકની, નિર્મળ કુળની નારિયો;
શામળ કહે છે, સત્ય જાણજો, જર દેખી કરે જારિયો.
શૂર કપાવે શીશ, ચતુર ચાકરી ચહાયે;
નાચે છે નૃત્યવંત, ગીત ગુણિજન થઈ ગાયે.
વિદ્યાવંત વિદેશ, જાચવા કારણ જાયે;
મજુર વહે શિર ભાર, કષ્ટ કાશદ સહે કાયે.
જે જે ઉપાય અન્યાય જે, બુદ્ધિ બગાડે બારણે;
શામળ કહે, શાણા સમજજો, દ્રવ્ય કમાવા કારણે.
જર પાખી જગમાંહિ, મોજ એકે શી માણે;
જર પાખી જગમાંહિ, આપ અક્કલ શી આણે.
જર પાખી જગમાંહિ, સ્વાદ એકે નવ સૂઝે;
જર પાખી જગમાંહિ, બડાઈ કશી ન બૂઝે.
જર પાખી તો જખ મારતા, ફરે બિજું બૂઝે બહૂ;
શામળ કહે છે, જર જોરથી, શુભ વાતો સૂઝે સહૂ.
દમડા પાખી દરિદ્ર, કુલિન તે કિંકર કહાવે;
રિદ્ધિ વિના તે રંક, પ્રતિષ્ઠા માન ગમાવે.
વિદ્યા અને વિવેક, દામ આગળ સૌ ડૂલ્યા;
જે જે કરવા જાય, ભરમથી સરવે ભૂલ્યા.
જે શૂર પૂર શાણા ઘણા, વપુ વરણાગી વાંકડા;
શામળ કહે, સૌ સંસારમાં, રિદ્ધિ વિનાના રાંકડા.
જેને જરનું જોર, જુલમ ઝાઝો કરિ ઝુઝ;
જેને જરનું જોર, બિજાને તે નવ બૂઝે.
જેને જરનું જોર, અહંપદ અતિશે આણે;
જેને જરનું જોર, જગત ઉજડ તે જાણે.
વળિ જેને જરનું જોર છે, છાક્યો રહે અમલે અતી;
શામળ કહે છે, સદબુદ્ધિ વણ, રૂડું ન થાય તેથી રતી.
એ હાથીનું જોર, બાહુ બે માંહિ બિરાજે;
વાઘ સિંહની પેર, ગરથ ગાંઠે તે ગાજે.
ભુખ તડકો કે ટાઢ, નહી જર પાસે જાય;
વ્યંતર ભત કે પ્રેત કદી ચેટક ન ચહાય.

મન મદીરા શેર સવાતણી, કેફ સદા આવી વસે;
શામળ કહે, દુખિયો દુઃખ કહે, જરવાળો હૈડે હસે.
નિરધન બોલે સત્ય, કહે જરવાળો જૂઠી;
નિરધન ગાણું ગાય, જાય જરવાળો ઊઠી.
હાહા કરે સઉ લોક, વદે જરવાળો જૂઠું;
રિદ્ધિ ઉપર સઉ રાજી, રિદ્ધિ પાખી સઉ રૂઠું.
ચૌદે વિદ્યાની ચાતુરી, ગરથ સાથ વાસો રહે;
વળિ કર્મ ધર્મ ને શર્મ સઉ, કવિ શામળ જરને કહે.

દોહરા.

દશધા દરિદ્ર ઘર વિષે, દરિદ્ર ઘર ઘરસૂત્ર;
અર્થ સરે કયમ ગર્થ વિણ, પરણે ક્યાંથી પુત્ર.
શું કરે વિદ્યા બાપડી, શું કરે રૂડું રૂપ;
લક્ષણ સૌ લક્ષ્મી વિના, પડે કારમે કૂપ.
શું કરે બિચારૂં શાણપણ, કરે શું વારૂ વર્ણ;
ધન વિના ધાતો ફરે, તુચ્છ છેક જયમ તર્ણ.
જેવું સુખ શમણા તણું, નહીં મૂળ નહિ ડાળ;
મનોરથો નિરધન તણા, સરવ આળ પંપાળ.
દરિદ્ર સરખું દુખ નહિ, શ્રીમંત સમું નહિ સૂખ;
લક્ષ્મીવંત લીલા નહિ, ભાગે ભારે ભૂખ.
લાયક સૌ લક્ષ્મી વડે, લક્ષ્મી પાખી હીન;
જરવિણ જશ જીતે નહી, દેહ દામણા દિન.
લક્ષણ બત્રિશ લક્ષ્મી વિના, શબવત્ સર્વે શૂન્ય;
બોતેર કળા બેશી રહે, નિર્ણય કરતાં ન્યૂન.
દરિદ્રિ હોય ડાહ્યો ઘણો, ગાતાં આવડે ગાન;
એ ગુણ કોઈને નવ ગમે, કહે શીદ ફોડે કાન.
મેલો મલિન હિંડે ઘણો, દઠ ગાંઠે હોય દ્રવ્ય;
વિશ્વ વખાણે તેહને, સાદો કહે જન સર્વ.
કોશરિયો ને કુલક્ષણો, કાયર કપટી કૂડ;
જર હોયે જશ દે સઉ, પરાક્રમી એ પ્રૌઢ.

વેદ પાત્ર વિદ્યા નિધી સકળ શોભાવે સાથ;
લક્ષ્મીવંત આગળ જઈ, હેતે જોડે હાથ.
જોરાળા જમ દૂતથી, ધારાળા મહા ધીર;
જર કારણ જશ ગાય છે. સોંપે શીર શરીર.
કવિતા હોય સવિતા સમો, ને તમ નામ ગણાય;
લોભે લક્ષપતિ કને, જર જાચણ તે જાય.
નગરતણો હોય નરપતિ, આનમી કરે સહુ અર્જ;
ક્રોડપતિને કરગરે, કાઢવા માગે કર્જ.
કળાવંત કળા કરે, ગુણ રૂડા સહુ ગાય;
રાગ સંભળાવી રીઝવે, જરપતિ પાસે જાય.
વાંકા ને વરણાગિયા, ફોકટ મારે ફૂલ્ય;
મૂકે પુત્ર મોસાળમાં, ધનવિણ ડહાપણ ધૂળ.

હવે વિદ્યાવાદી બોલ્યો.

વિદ્યાવિષે છપા.

સદવિદ્યા જ સુવર્ણ, શરણ સદવિદ્યા સત્યે;
સદવિદ્યાથી સ્વર્ગ, વીખ ફેતારણ વિત્તે.
સદવિદ્યાથી સિદ્ધિ ફળ વચનો વર લંણી;
સદવિદ્યાથી રિદ્ધિ, જગતમાં સઘળે જાણી.
સદવિદ્યાને વશ સર્વ છે, સદવિદ્યા ત્યાં શી મણા;
શામળ કહે, સદવિદ્યા વિના, ભટકે ગુણહીણા ઘણા.
લક્ષપતિ તો લાખ, દીઠા નિર્ગમ્ય પ્રમાણે;
જાય રાયનું રાજ્ય, રૂપ પણ રહે ન ટાણે.
કુળ પણ હોય કલંકિ, જોર જોતામાં જાયે;
જોબન પણ વહિ જાય, વંશ નિર્વંશી થાયે.
નહિ રાજ ચોર કે અગ્નિ ભય, ભાગ મુકાવે બહુ થકી;
મોટા પુરૂષો મન માનજો, સદવિદ્યા શુભ સહુ થકી.
મુકાવે વિદ્યા ભાગ, પૂર્ણ જશ વિદ્યા પામે;
વિદ્યા શોભે વાન, નૃપતિ વિદ્યાને નામે.

વિદ્યામાંહિ વિવેક વિમળ વિદ્યાથી વાણી;
વિદ્યાને વશ વિશ્વ, જગતમાં મોહનિ જાણી.
સદ્‌વિદ્યા રત્ન વિશાળ છે, વિદ્યાથી વડુ નહિ કશું;
સદ્‌વિદ્યા આગળ ધનકશું, વિદ્યાહિન જન તે પશુ.
પંડિત આગળ મૂઢ, હંસ આગળ જયમ બગ્ગા[1];
પંડિત આગળ મૂઢ, કોકિલા આગળ કગ્ગા[2].
પંડિત આગળ મૂઢ, રાય આગળ જયમ રાંકાં;
પંડિત આગળ મૂઢ, સિંધુ આગળ જયમ ટાંકાં.
છે પંડિતમાં પ્રાક્રમ[3] ઘણાં. પંડિત સઉ શિરમોર છે;
શામળ કહે પંડિત આગળે, મૂઢ તો ચાકર ચોર છે.
મૂરખને વાહન, પંડિત અણવાણો ચાલે;
મૂરખને મોતિહાર, પંડિત ફુલમાળા ઘાલે.
મૂરખને બહુમાન, પંડિત કદિ ગરીબ કહાવે;
મૂર્ખને અલબત ... પંડિત ખડ ધાન્યજ ખાવે
પણ મૂરખ કાચ કર્યું ... છે. દીસંતા તો દિલ હરે;
પણ પંડિત રત્ન અમૂલ્ય છે, શામળ જો પરિક્ષા કરે.
મૂરખને નહિ માન, મુર્ખ ઝાઝામાં ઝુરે;
દે ન મૂર્ખને દાન, મૂર્ખમાં અકલ અધૂરે.
મૂરખ હલકો હોય, બહુ ગુણવંતો બોલે;
મૂર્ખ ન લેખામાંહિ, નહિ પંડિતને તોલે.
જે હંસ મધ્ય બગલાં પડ્યાં, કારણ શું જાણે કશું;
કવિ શામળ કહે સાચું કહું, વિદ્યા વણ તે નર પશુ.
પંડિત જાય વિદેશ, તોય જશથી જાણીતો;
પંડિત પ્રાક્રમ પુર, મહિપતિનો માનીતો.
પંડિતને પરણામ, કરે જન સૌ કર જોડે;
પંડિતને સનમાન, માન અનમીનાં મોડે.
જે આગમ નિગમ છે ગુણ ઘણા, લક્ષ કોટિધા તે લહે;
છે વિદ્યા મોટી વિશ્વમાં, શામળ ભટ સાચું કહે.

---

૧ બગ્ગા—બગલા. ૨ કગ્ગા—કાગડા. ૩ પરાક્રમ.

વચન પાળવાવિષે છપા.

અહુ કરે જે બાપ, વચન બદલીને બોલે;
બહુ કરે જે બાપ, ખોટું મુખ વાયક ખોલે.
બહુ કરે જો બાપ, આપને ખૂબ વખાણે;
બહુ કરે જે બાપ, આપ આપ્યું ઘર આણે.
કરથી જીભા ભલિ કાપવી, મોત ભલું મહા મૂલ્યનું;
શામળ કહે, ભુંડું સર્વથી, વચન જાય તૃણતૂલ્યનું.
વચન ન પાળ્યું જેણ, તેજ સુકૃત વ્રત હાર્યો;
વચન ન પાળ્યું જેણ, કમોતે તેને માર્યો.
વચન ન પાળ્યું જેણ, તેહ નર દેવે દંડ્યો;
વચન ન પાળ્યું જેણ, તેહ શિર અગ્ની મંડ્યો.
જો વચન વ્યર્થ જેનું થયું, તો દૈવત તેનું ગયું;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, વચન ગયું, તો શું રહ્યું?
પાળે વાયક શૂર, જેહ રણમાં બહુ ઝૂઝે;
પાળે વાયક સિદ્ધ, જેહને આગમ સૂઝે.
પાળે વાયક ભક્ત, કરે ઈશ્વર વશ આપે;
પાળે દાતા વચન, વૃષ્ટિ જેને પરતાપે.
પાળે જે વાયક પ્રેમથી, વેદે ત્રિવિધ વખાણિયો;
શામળ, વાયક સંભાળતાં, જશે જગતમાં જાણિયો.
વચન પળે તે રાય, બાકી તો રાંડિ રાંડો;
વચન પળે તે શાહ. બાકી ગુણહીણો ગાંડો.
વચન પળે તે વિપ્ર, ધર્મ શુભ ધાર્યો તેણે;
વચન પાળ્યું તે વીર, જગત્ જશ લીધો જેણે.
પાળે સદ વાયક પ્રેમદા, પાંચે પૂરાણ પક્ષણી;
શામળ કહે, વચન ન સાચવે, લલના એજ કુલક્ષણી.

કુસંગતિ વિષે છપા.

કરે નીચનો સંગ, નીચની બુદ્ધિ આવે;
કરે નીચનો સંગ, સકળ સદગુણો ગમાવે.

---

१ શાસ્ત્ર.

કરે નીચનો સંગ, નીચની ભાષા ભાખે;
કરે નીચનો સંગ, નીચની રીતી રાખે.
વળિ નીચ કામ નીચાં કરે, નિચ કહેવાયે ઊચ જન;
શામળ કહે, સંગત નીચની, કોય ન કરશો કોય દન.
પંડિત પંડિત પ્રીત, મૂરખને મૂરખ વહાલા;
રૂડો રૂડી રીત, ચતુર ચતુરાઈ ત્યાં ચાલ્યા.
સુમને વહાલો સૂમ, વહાલ દાતાને દાતા;
જારને વહાલો જાર, ગુણી જનને ગુણ જ્ઞાતા.
શૂરાને વહાલા શૂર નર, કાયરને કાયર ગમે;
જશવંત ગમે જશવંતને, શામળ કહે સદા સમે.
મળે ઊચને ઊચ, મળે ભંગીને ભંગી;
મળે નીચને નીચ, મળે રાગીને રંગી.
મળે ભગતને ભગત, મળે પાપીને પાપી;
મળે જ્ઞાનિને જ્ઞાનિ, મળે જાપકને જાપી.
વળિ વ્યસનીને વ્યસની મળે, મળને મળતા ગુણ મળે;
જ્યમ લવણ મળે છે તક્રમાં, શામળ, પય શાકર ભળે.

મોતવિષે છપા.

કોઇ કહે આવ્યો તાવ, કોઇ કહે થયું કોગળિયું;
કોઇ કહે કરડ્યો નાગ, કોઇ કહે વાસી વળિયું.
કોઇ કહે વાધ્યો રોગ, કોઇ કહે શસ્ત્રજ વાગ્યું;
કોઇ કહે મારી મૂઠ, કોઇ કહે પાપજ લાગ્યું.
ઇશ્વિર માથે લેતો નથી, જગતમાંહિ મહિમા જુઓ:
શામળ કહે છે, સૌ સાંભળો, મોત આવ્યું તેથી મુઓ.
પેસે અરણ્ય નીર, તીર ગંગાને બેસે;
ચડે જો પર્વત મેર, કદી પાતાળે પેસે.
પર્વતમાંહિ પ્રવેશ, કરે આપે એકાંતે;
ઓષડ અમૃતાહાર, ભમે ભૂલા બહુ ભ્રાંતે.
કિંકર રાખે કઇ કોટિધા, સંચ પ્રપંચ ઘણા કરે;
શામળ કહે છે, સૌ સાંભળો મોત આવ્યો નિશ્ચે મરે.

માત તાત ને મિત્ર, પુત્ર પરિવારજ પોઢા;
અલખત અપરમપાર, ઘણા હસ્તી ને ઘોડા.
સેવક સાથે શૂર, પરીપૂરણ પરતાપે;
બળવંતા બહુ બાહુ, છત્ર છાંયે છત છાપે.
અધિકાર અયુત લખ ઇંદ્રનો, ક્રોડવાર શું કહું કથી;
પણ મોતથકી મૂકાવવા, શામળ, કોઈ સમરથ નથી.
નાઠે ન મુકે ભૂખ, દુઃખ નાઠે નવ જાય;
નાઠે ન મુકે ભોગ, રોગ નાઠે પણ થાય.
નાઠે ન મુકે તાવ, પાપ નાઠે નવ છૂટે;
નાઠે ન રહે લાજ, ચોરકે હાકમ લૂટે.
કદિ નાઠે મોત મુકે નહી, પ્રસવ્યો ત્યાંથી પાસ છે;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, નામ સર્વનો નાશ છે.
જે જાયું તે જાય, જેહ ફૂલ્યું તે ખરશે;
ભર્યું તેહ ઠલવાય, ચડ્યું તે તો ઊતરશે.
લીલું તે સૂકાય, નવું તે જૂનું થાશે;
આયુર્દા વશ સર્વ, કાળ સૌ કોને ખાશે.
જો કિન્નર જક્ષ ને રાક્ષસો, દેવ ગાંધર્વ ને દાનવી;
મઘવાદિક પણ મોતે મરે, કોણ માત્રમાં માનવી!
ગયા ઇંદ્ર કઇ ક્રોડ, ગયા બ્રહ્મા કઇ ભૂલ્યા;
ગયા કરોડો કામ, મહાશૂરા પણ ડૂલ્યા.
ગયા દેવ દિગપાળ, ગયા માંધાતા મહિપત;
ગયા દિલિપ હરિચંદ્ર, ગયા છાકેલ છત્રપત.
વળિ ગયા જનક ને જાદવો, જે વળિ લાવ્યા જાન્હવી;
સ્થિર સ્થાવર કોઈ રહ્યા નહીં, કોણ માત્રમાં માનવી.
મારૂં મારૂં કહે મૂઢ, કારમી કાયા માયા;
અજ્ઞાને આરૂઢ, અંધ થઈ ધંધે ધાયા.
આ મારૂં ઘરસૂત્ર, પુત્ર મારો પરણાવું;
ચડપણ પાળે મને, આજ ભલિ ભાત ભણાવું.
પણ દીપક વશ છે વાયુને, કાચો કૂપો કાચનો;
શામળ ... મઢ મમતા કરે એવા શરિર અસા...

કોઇ આજ કોઇ કાલ, કોઈ દિવસે કોઇ રાતે;
કોઇ જોબન કોઇ વૃદ્ધ, બાળ જન જુવતી જાતે.
કોઇ તાવે તરફડી, આપ ઘાતે કોઇ મરતાં;
કોઇ ભોગ કોઈ રોગ, કોઇ તો સરપ કરડતાં.
કોઇવાશિ વિકાર કે હડકવા, કોઈ મમતે લડિને મુઓ;
પણ કાળ ન મૂકે કોઈને, શામળ કહે સમજી જુઓ.
રાખે લખ રખવાળ, લોહ પિંજરમાં પેસે.
અરણવ વિચ આસન, વાળીને જો કોઇ બેસે.
વજ્ર ગુફા ગંભીર, માંહિ કોરાવી માણે;
ઈંદ્રજાળ વિદ્યાય, જુગતથી જો વળિ જાણે.
સંભાળિ સાચવી સાંચરે, કોટિ જતન કોડે કરે.
જાળવતાં પણ જીવે નહીં, મોત વખત નિશ્ચે મરે.
ચિરંજીવિ નહિ કોઇ, ગયા મનુજેવા મહિપત;
ચિરંજીવિ નહિ કોઇ, ગયા વહિ અગણિત અહિપત.
ચિરંજીવિ નહિ કોઇ, ગયા અધિકારી ઇંદ્રે;
ચિરંજીવિ નહિ કોઈ, ગયા કઇ સૂરજ ચંદ્રે.
વળિ ગયા રામ ને રાવણા, ગયા દેવ ને દાનવી;
સતવાદી સલક્ષણા ગયા, કોણ માત્રમાં માનવી.
કોઇ આજ કોઇ કાલ, કોઇ માસે ખટ માસે;
કોઇ વર્ષે દશ બાર, કોઈ પચીસ પચાસે.
કોઈ સાઠ શીતેર, કોઈ પોણોસો એંશી;
જે જાયું તે જાય, નથી રહેવાનું બેશી.
જે નામ તેહનો નાશ છે, ધર્મજ એવો ધારવો;
કવિ શામળ કહે મૂરખ કરે, ગંદી દેહનો, ગારવો.
ઘડી પલક કે પહોર, સાંજ સવાર કે વહાણું;
એ દીપક ઓલાય, ન આવે સાથે નાણું.
રહે ઘરમાં કે ગામ, દેશ પરદેશે પડશે;
જળ પરપોટા જેમ, એક દિન નિશ્ચે નડશે.

રાખી કોઈની રહેશે નહીં, દિવસ નકી નહિ દેહનો;
શામળ કહે કાચો કુંભ છે, તો ભરૂંસો શો તેહનો.

સ્ત્રીના ગુણવિષે છપા.

રામા રત્નનિ ખાણ, જાણ એ રંભા રૂડી;
ધરે સોળ શણગાર, હાર કંઠે કર ચૂડી;
શોભે જળ હળ ગેહ, દેહ કોમળ શુભ સાજી;
શોભા કેરૂં સદન, વદન હશિ રાખે રાજી.
ભડ ભોજ કરણ વિક્રમ અને, હરીચંદની હારના;
પંડીત ચતુર પુર પાટવી, નૃપતિ નેટ સુત નારના.
જે ઘરમાં ઘરનાર, દામ ઉધારે દેશે;
જે ઘરમાં ઘરનાર, પિંડ પિત્રી પણ લેશે.
જે ઘરમાં ઘરનાર, તોજ મેણું શિર ટળશે;
જે ઘરમાં ઘરનાર, માન માણસમાં મળશે.
ઘરનાર જેહને ઘર થશે, શોભિત શાહ સરસ જસો;
ઘરનાર વિના નર નિર્લજો, શાહ તોય તસ્કર તસો.
નાર વિના નર રંક, શંક રાખે નહિ કોઈ;
નાર વિના નર ચોર, જોર જર બેસે ખોઈ.
નાર વિના નર નિર્બળ, સબળ રાખે નહિ સંગે;
નાર વિના નર દીન, હીનરૂપ ઓકસ અંગે.
ચતુરાં વિન તો ચાલે નહીં, જગતમાંહિ રહે જાહરે;
શામળ કહે છે, શામા કશી, તજે જગત તો તાહરે.
બાળપણે થઇ માત, મટાડે પીડા મનની;
જોબનમાં દે રંગ, સંગ સુખ ટાઢક તનની.
સુખ દુઃખમાં સમભાગ, રાગ રૂડે ગુણ ગાતી;
ચતુરાં ચિત્ત હરનાર, સાર ઉરમાં મદમાતી.
વળિ વૃદ્ધપણે સેવા કરે, દેખ્યાથી દિલ દુખ ટળે;
એ અંતકાળ અળગી નહીં, બહુ સ્નેહ સાથે બળે.
માસ આષાડો મેહ, તેહને વિશ્વ વખાણે;
[illegible] જગતી જાણે

મોતી મોંઘે મૂલ્ય, વેહ પાડતાં તૂટે;
કસ્તુરી હોય[૧] કતાર, શલભ[૨] ખાતાં તે ખૂટે.
વળી લાભ ગરજ ગોધો તનુજ, વહૂ વછેરો જાણિયે;
વળિ એહ મોતિ તે મેદની, નવ નીવડે વખાણિયે.
પણ જે રેછે તરણ, રહેછે રણમાં રમતાં;
નર નારીની જોડ, ભાળિયે સાથે ભમતાં;
ઉડે પંખિ આકાશ, જુઓ તેનું પણ જોડું;
કોણ ઉંચ કે નીચ, ગધાડું કે કાં ઘોડું.
સુર અસુર નાગકિંનર વિષે, દેવી, નાગણ, દાનવી;
જન ગરદ કર્યાછે મેરિયે, કોણમાત્રમાં માનવી.
નાર વિના નર રંક, દામણો દીસે દેહે;
નાર વિના નર રંક, દિસે ગુણહીણો ગેહે.
નાર વિના નર રંક. નહીં ધન ધીરે કોય.
નાર વિના નર રંક, હરિ પૂજન નવ હોય.
નિર્ફળ છે નર નારી વિના, ભોગ કશા તે ભોગવે;
અવગુણ આદરા અયુતો ગણા, જુવતી વણ નર જોગવે.
નારી નરનું અંગ, સૂખ દેયણ કર સેવા;
અર્ધો પુણ્યમાં ભાગ, લાભ જશ લાખો લેવા.
કામથી સંતાન, ધર્મ બુદ્ધી તે ધારે;
પ્રગટે પુત્ર સપૂત, કૂળ ઇકોતેર તારે.
કુળ શુદ્ધ મળે જો કામની, સ્વામીને સુખ દે સતી;
હું એમ વિચારૂં આપથી, પુણ્યવંત તેનો પતી.
ભ્રાન્તિ મોટે મુલ્ય, મહામાયા એ મોટી;
નિંદવા કહે જેહ, તેહની ખાંતજ ખોટી.
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ, ભેદ ભારત જે ભણિયા;
ઉંચ નીચ ને અમીર, સર્વ જુવતીએ જણિયા;
સ્ત્રી ખરા રત્નની ખાણ છે, મોટિ પુરૂષથી પ્રીછજો;
સહુ શાસ્ત્ર સાખિ, શામળ કહે, અંતરમાં સઉ ઇછજો.

---

૧. હાર [illegible] પંક્તિ ૭

નિર્મળ મનની નાર, સ્વામિને સ્વર્ગ પમાડે;
જુવતી જોબનમાંહિ, રીઝથી રંગ રમાડે.
ઢાંકે કૂળ કલંક, સરસ ચલવે ઘરસૂત્ર;
વધે તેહથી વંશ, પરસવે પુત્ર સપુત્ર,
વળિ હોય સતી શુભ સાધવી, પુણ્યવંતી તે પારખી;
છે નીચ કોઇક જ નારિયો, સ્વભાવે સઉ નહિ સારખી.

જુવાનીના જોર વિષે છપા.

કઈ જોબનને જોર, જગતમાં બનિયા જોગી;
અડસઠ તીરથ અટન, ભાવ ભરપૂરે ભોગી.
કઈ જોબનને જોર, પ્રસિદ્ધિ પામ્યા પ્રાણી;
કઈ જોબનને જોર, ભણ્યા વિદ્યા રસ વાણી.
જે સત્ય અસત્ય ભુંડું ભલું, જોબનમાં સ્થિર થાય છે;
શામળ કહે જોબન જોરમાં, વેગે જન વહિ જાય છે.
ધોળા થાશે કેશ, ડાહિ કહેવાશે ડોશી;
વિપરિત થાશે વેષ, તનુ પાળીને પોષી.
થર થર ધ્રૂજશે ચૂળ, નમી જશે બે નેણાં;
પડે દેહમાં વેહ, વદાશે વિપરિત વેણાં.
વળિ લીટ ચુશે બહુ નાકથી, બેય કાન બેરા થશે;
સેવો પ્રભુને, શામળ કહે, જોબન જોર વહી જશે.
જ્યમ વાદળની છાંય, ચાર પળનો છે ચટકો;
મનમાં ચેતો મનુષ્ય, ખરો રાખીને ખટકો.
રાખ્યું તો નહિ રહે, રૂપ ને જોબન રૂડું;
વૃદ્ધ થઈ જશે વેષ, કલંક રહેશે કૂડું.
છે કોણ રંક કે રાણિયો, રૂપ વૃદ્ધ ને બાળનું;
શામળ કહે, રાખ્યું નવ રહે, સર્વ ચવેણું કાળનું.

સોકયવિશે છપા.

હસ્તિ સિંહને પ્રીત પ્રીત વાઘણ ને હરણી;
ગરૂડ સરપને પ્રીત, પ્રીત તીમીર ને તરણી.
ઉંદર બલાડી પ્રીત, પ્રીત મીની ને શ્વાન;
પ્રીત [illegible] પ્રીત લંપટ ને ધ્યાન.

વળિ પ્રીત વિ ને વરતિયા, પ્રીત અસુર સુરલોકની;
શામળ કહે, વી પ્રીત સકિ, સકળ સૃષ્ટિમાં સોક્યની;
પ્રીત તેતરાં બાજ, પ્રીત કાગળને પાણી;
પ્રીત સતિ ગુણિકાય, પ્રીત આટો ને ધાણી.
પ્રીત અગ્નિ ને નીર, પ્રીત સાચા જૂઠાની;
પ્રીત ચોર ને શાહ, પ્રીત રિઝવણુ રૂઠ્યાની.
એ પ્રીત વૈર લાખો ગમે, કહે શામળ કહું શું કથી;
સૌ દુઃખમાં દુખ સંસારમાં, સોકય સમાન કશું નથી.
અંધાને દુખ આંખ, સારૂં નરતું નવ દેખે;
બેરાને દુખ કાન, રાગ પૂરણ નવ પેખે.
રોગીને દુખ રોગ, ભોગ એકે નવ ભાવે;
ભિક્ષુકને દુખ એક, છેક ભીખારિ કહાવે.
એવાં તો દુખ અનેક છે, પંગાને દુખ પગ તણું;
શામળ કહે, સ્ત્રીને સોકયનું, છે દાવાનળ દુખ ઘણું.

પતિની સાથે રહેવાવિષે છપા.

પિતા ઘેર જે પુત્રી, હોય રિદ્ધી પણ રાંડી;
બોલે પુંઠળ લોક, કહે જે કથે છાંડી.
પિતા ઘેર જે પુત્રી, કુટુંબ કહાવે ખોટી;
ભોજાઈ બોલે ભુંડ, કહે, આ કરમે ચોટી.
ધનહીન હોય ઘરનો ધણી, પિતા હોય પૃથ્વીપતિ;
પણ સ્ત્રી તે શોભે સાસરે, શામળ કહે તે તો સતી.
નર પાખી જે નાર, છેક હળવી તે તરણું;
નર પાખી જે નાર, હોય રણમાં જ્યમ હરણું.
નર પાખી જે નાર, નીચું પીપળનું મૂળ;
નર પાખી જે નાર, આકડાનું એ તૂળ.
નર પાખી નારી એકલી; સૃષ્ટિ સૂની સર્વ છે;
તે માન નપામે માનની, ગળી જાય જશ ગર્વ છે.

ભોજરાજા વિષે છપા.

જન્મો જ્યારે ભોજ, પિતા તો મૃત્યુ પામ્યો;
કાકે મોટો કરયો. [illegible]

કાકાને સુત પાંચ, ગૂણ હિણ મૂર્ખ ગણાયા;
ભોજ પરાક્રમ પ્રૌઢ, સુજસ જગમાંહિ જણાયા.
કાકે પરઠયો શિર કાપવા, બ્યાધે ત્યાં વનમાં કહ્યું;
તું સમર ભાઈ શ્રીરામને, જાણ ભોજને ત્યાં થયું.
લખ્યો પત્ર એક તત્ર, ગયા માંધાતા મહિપત;
ગયા રામ રાવણે, ગયો દુરજોધન ધનવંત.
ગયા પાંડવો પાંચ, ગયા સુરનાયક ઇંદ્રે;
ગયાજ નળ નહૂષ, ગયો હુંશી હરિચંદ્રે.
પૃથવી ઉપર કઇ પ્રગટિયા, પૃથવીમાં સઉ કો શમ્યા;
કો સાથે પૃથવી નવ ગઈ, ગુણ કોઇનિ. પણ નવ ગમ્યા.

ભોજની સભા વિષે.

સભાપંડિત શત સાત, વદે બ્યાકરણ સુવાણી;
જોશી આઠ હજાર, અગમની જુગતી જાણી.
વૈદિક વેદ હજાર, ભેદ ભારતના ભાળે;
અગનીહોત્રી અયુત, આવસત પ્રયુતજ પાળે.
નાટક ચેટક નિત્ય નવનવા, ચારણ ભાટ કવિત ભણ્યા;
ભરપૂરણ ભોજ સભા મળી, શામળ કહે છે, નહીં મણા.
એકસંથો કાળિદાસ, બેસંથો માઘ પ્રમાણું;
ત્રણસંતો નૃપ ભોજ, ચોસંથી સભા વખાણું.
નવું કવિત કે શ્લોક, નવી કો વાત બનાવે;
સવા લાખની સરસ, મોજ મનમાની લાવે.
ભંડારથકી પાછો વળ્યો, તો તેને બમણું જણ્યું;
શામળ કહે, તેથી ભોજનું, બમણુ ભોજ નામ જ પડ્યું.
દિવ્ય દેવાંશી દેહ, મેહ જેવો મન ગરૂવો;
કરણ સમો દાતાર, સાત સાગરવત સરૂવો.
નિર્મળ શશિવત નામ, કામ હરિચંદ્રજ સત્યે;
પૂરણ રવિ પ્રતાપ, આપ રાજા બળિવતે.
છે જોડ જુધિષ્ટિર સારિખો, લાયક જન લક્ષમાં લહે;
[illegible] કવિ શ[illegible] કહે.

પિતાના હેત વિષે છપા.

પુત્ર કરે જો પાપ, પિતા તે પુન્ય જ જાણે;
પુત્ર કદિ દે દુઃખ પિતા તે સૂખ પ્રમાણે.
પુત્ર કરે જો હાણ, પિતા તે લાભ જ લેખે;
પુત્ર વદે જો જૂઠ, પિતા દિલ સત્ય જ પેખે.
અવગુણ અસંખ્યધા પુત્રના, પિતાને મન તો લાડ છે;
શા ગુણ ઓશીકળ કીજિયે, પૂર્ણ પિતાનો પાડ છે.
પુત્રતણો વીજોગ, તેથી દાવાનળ રૂડો;
પુત્રતણો વીજોગ, તેથિ શુભ જળમાં બૂડ્યો.
પુત્રતણો વીજોગ, તેથિ શુભ ડસવો સાપે;
પુત્રતણો વીજોગ, તેથિ શુભ તપવું તાપે.
મહાદુઃખ નહીં મરવા તણું, દુઃખ નહીં તન રોગનું;
પણ ક્રોડ દુઃખ શામળ કહે, પોઢું પુત્ર વિજોગનું.
પ્રીતી ભલેરી તાત, મહાપ્રીતી માતાની;
પ્રીતી સગાં સમસ્ત, પ્રીત ભારે ભ્રાતાની.
પ્રીત ઘણી મોશાળ, પ્રીત પણ શ્વસુર પખાની;
પ્રીત ઘણી પ્રિયનારિ, પ્રીત શુભ સ્નેહિ સખાની.
છે પ્રીતિ અધિક પ્રકારની, કહે શામળ કોડે કથી;
પણ અધિક પ્રીત અંતરતણી, સપુત સમાન સરસ નથી.
જેણે ચડાવ્યાં આળ, બાળ રમતાં રોવરાવ્યાં;
સ્ત્રીવધ ગોવધ બ્રહ્મ, હત્યાદિક પાપ કરાવ્યાં.
પ્રિય સાથ કરિને વેર, ઝેર દેઈને જર હરિયાં;
કર્યા ગર્ભ કઈ પાત, ઘાત કૂટંબે કરિયાં.
પાડ્યા વિછોહ નર નારિને, ભંગ કર્યા ઘરસૂત્રનો;
પામે પોતે તે પાપથી, વિજોગ પ્યારા પુત્રનો.

મોટા લોક વિષે છપા.

મોટા કેરૂં છિદ્ર, કાઢશે તે દંડાશે;
મોટા સાથે વેર, કરે તો સ્ત્રી રંડાશે.
મોટા સાથે પ્રીત, પિડા કોઈક દિન કરશે;
મોટા સાથે ભમત.

વળિ મોટાને જે ગુણ કરે, તે આટાગુણે જશે;
રંકનિ કિરતિ રાજા કને, કરશે તે દુખિયો થશે.
મોટા પાસે ગેહ, કિજે તો ઘોડા બાંધે ;
સગપણ મોટા સાથ, કિજે તો કાળજું સાંધે.
મોટા આવે ઘેર, સવારથને તો તાકે;
મોટાથી વેહેવાર, કરે તે આખર થાકે.
જે મોટા જન મૂરખમના, તે સાથે નવ બોલિયે;
શામળ કહે, એવા આગળે, મન પડદો નવ ખોલિયે.
મોટા સાથે વેર, કરે તે કારજ કુડું;
મોટા સાથે વેર, કરે તો ભાગ્યજ બુડું.
મોટા સાથે વેર, થયું તો છુટજ સેહે;
મોટા સાથે વેર, કરે તે કેદ રહેશે.
માનિયે વાત મોટાતણી, કદિ નિંદા નવ કીજીયે;
શામળ કહે, પ્રીતી પૂર્ણ જો, પણ મોટાથી બીહીયે.
કરે ચોરી જે ચોર, એક દિન શીશ કટાવે;
કરે જારી જે જાર, માન મરજાદ મટાવે.
કરે ચાડી જે ચાડ, સુજશ જોતામાં જાય;
નિર્ધનનો વેપાર, કદી દેવાળું થાય.
જે મોટા સાથ મમત કરે, મોત વિના નિશ્ચે મરે:
નીરાશ રહ્યાથી પણ નહીં, કેમ અરથ એકે સરે.

સહજ વેર વિષે છપા.

વેર કૃપણ દાતાર, દેખિને દિલમાં દાઝે.
વેર વ્રતિકને વિપ્ર, પરસ્પરના મતભાજે.
વેર શ્વાન માંજાર. વેર તો ગરુડ ચાહીને;
વહુ સાસુને વેર, વેર ગજરાજ સહીને.
વળિ વેર પાપિ પુણ્યવંતને, વળિ ઓરમાયા ભાઇને;
એ સહજ વેર, શામળ કહે, બેહેન અભાગણિ બાઈને.
વેર ભર્મને કર્મ, વેર સોકયો જ્યાં સરખી;
પાટીદાર પટેલ, વેર ઇજારા કરખી.

પિતાના હેત વિષે છપા.

પુત્ર કરે જો પાપ, પિતા તે પુણ્ય જ જાણે;
પુત્ર કદિ દે દુઃખ પિતા તે સૂખ પ્રમાણે.
પુત્ર કરે જો હાણ, પિતા તે લાભ જ લેખે;
પુત્ર વદે જો જૂઠ, પિતા દિલ સત્ય જ પેખે.
અવગુણ અસંખ્યધા પુત્રના, પિતાને મન તો લાડ છે;
શા ગુણ ઓશીકળ કીજિયે, પૂર્ણ પિતાનો પાડ છે.
પુત્રતણો વીજોગ, તેથી દાવાનળ રૂડો;
પુત્રતણો વીજોગ, તેથિ શુભ જળમાં બૂડો.
પુત્રતણો વીજોગ, તેથિ શુભ ડસવો સાપે;
પુત્રતણો વીજોગ, તેથિ શુભ તપવું તાપે.
મહાદુઃખ નહીં મરવા તણું, દુઃખ નહીં તન રોગનું;
પણ ક્રોડ દુઃખ શામળ કહે, પોહું પુત્ર વિજોગનું.
પ્રીતી ભલેરી તાત, મહાપ્રીતી માતાની;
પ્રીતી સગાં સમસ્ત, પ્રીત ભારે ભ્રાતાની.
પ્રીત ઘણી મોશાળ, પ્રીત પણ શ્વસુર પખાની;
પ્રીત ઘણી પ્રિયનારિ, પ્રીત શુભ સ્નેહિ સખાની.
છે પ્રીતિ અધિક પ્રકારની, કહે શામળ કોડે કથી;
પણ અધિક પ્રીત અંતરતણી, સપુત સમાન સરસ નથી.
જેણે ચડાવ્યાં આળ, બાળ રમતાં રોવરાવ્યાં;
સ્ત્રીવધ ગોવધ બ્રહ્મ, હત્યાદિક પાપ કરાવ્યાં.
પ્રિય સાથ કરિને વેર, ઝેર દેઇને જર હરિયાં;
કર્યા ગર્ભ કઇ પાત, ઘાત કૂટંબે કરિયાં.
પાડ્યા વિછોહ નર નારિને, ભંગ કર્યો ઘરસૂત્રનો;
પામે પોતે તે પાપથી, વિજોગ પ્યારા પુત્રનો.

મોટા લોક વિષે છપા.

મોટા કેરૂં છિદ્ર, કાઢશે તે દંડાશે;
મોટા સાથે વેર, કરે તો સ્ત્રી રંડાશે.
મોટા સાથે પ્રીત, પિડા કોઈકિ દિન કરશે;
મોટા સાથે મમત. [illegible] મરશે

વળિ મોટાને જે ગુણ કરે, તે આટાલુણે જશે;
રંકનિ કિરતિ રાજા કને, કરશે તે દુખિયો થશે.
મોટા પાસે ગેહ, કિજે તો ઘોડા બાંધે:
સગપણ મોટા સાથ, કિજે તો કાળજું રાંધે.
મોટા આવે ઘેર, સવારથને તો તાકે;
મોટાથી વેહેવાર, કરે તે આગર થાકે.
જે મોટા જન મૂરખમના, તે સાથે નવ બોલિયે:
શામળ કહે, એવા આગળે, મન પડદો નવ ખોલિયે.
મોટા સાથે વેર, કરે તે કારજ કુડું;
મોટા સાથે વેર, કરે તો ભાગ્યજ ભુંડું.
મોટા સાથે વેર, થયું તો જીવજ લેશે;
મોટા સાથે વેર, કરે તે કેદ રહેશે.
માનિયે વાત મોટાતણી, કદિ નિંદા નવ કીજિયે;
શામળ કહે, પ્રીતી પૂર્ણ જો, પણ મોટાથી બીજિયે.
કરે ચોરી જે ચોર, એક દિન શીશ કટાવે;
કરે જારી જે જાર, માન મરજાદ મટાવે.
કરે ચાડી જે ચાડ, સુજશ જોતામાં જાય:
નિર્ધનનો વેપાર, કદી દેવાળું થાય.
જે મોટા સાથ મમત કરે, મોત વિના નિશ્ચે મરે;
નીરાશ રહ્યાથી પણ નકી, કેમ અરથ એકે સરે.

સહજ વેર વિષે છપા.

વેર કૃપણ દાતાર, દેખિને દિલમાં દાઝે.
વેર વ્રતિકને વિપ્ર, પરસ્પરના મત ભાજે.
વેર શ્વાન માંજાર. વેર તો ગરૂડ અહીને;
વહુ સાસુને વેર, વેર ગજરાજ સહીને.
વળિ વેર પાપિ પુણ્યવંતને, વળિ ઓરમાયા ભાઇને;
એ સહજ વેર, શામળ કહે, બેહેન અભાગણિ બાઇને.
વેર ધર્મને કર્મ, વેર સોકયો જ્યાં સરખા;
પાટીદાર પટેલ, વેર ઈજારા કરખી.

વેર વણુજ અવિવેક, વેર ભિક્ષાપર ભિક્ષા;
વેર મૂર્ખને મિત્ર, શાણપણથી દે શિક્ષા.
એવાં વળિ વેર અનેક છે, નાઇ ઉપર નાઈ જશે;
વળિ સદા વેર શામળ કહે, સદ્ગુણને દુર્ગુણ વિષે.
પિતા તણો હણનાર, એહ પણ વેર અનેરૂં;
હણે નારિ કે પુત્ર, તેહ પણ વેર ઘણેરૂં.
કરે નિત્ય અપમાન, કલંક ચડાવી કોપે;
હરે ભૂમિ ધરસૂત્ર, લાજ લોકોમાં લોપે.
પણ હાડવેર એથી અધિક, શામળ ભટ સાચું ભણે;
જે જુલમ વેર તો જારિનું, હત્યા કરતાં નવ ગણે.

રાજાવિષે છપા.

રાજાનો વિશ્વાસ, કરે વણુ મોતે મરશે;
રાજાનો વિશ્વાસ, કરે ધન ધીરજ હરશે.
રાજાનો વિશ્વાસ, કરે તો રામજ રૂઠયો;
રાજાનો વિશ્વાસ, કરે તો કાળજ ખૂટયો.
રાજાનો મિત્રજ માનશે, કહું ડહાપણ તો શું કથી;
કવિ શામળ કહે છે, કોઈનો, મહિપતિ મિત્ર સુણ્યો નથી.
રૂઠયો વિપ્ર દે શાપ, રૂઠયો કિંકર કર જોડે;
રૂઠયો શત્રુ દે દાવ, માન મરજાદા મોડે.
રૂઠયો પડોશી પાપ, ખોટી ચુગલી જઈ ખાય;
નારિ રૂઠે જો નીચ, મરે કે નીકળી જાય.
રાજા રૂઠયો રીદ્ધી હરે, જશ જરનું જોખમ કરે;
તે ધરમ શરમને નવ ગણે, દુખ દેતાં દિલ નવ ડરે.
કહે દિવસને રાત, રાતને દિવસ કહેછે;
હાહ કહે છે સર્વ, લક્ષ સઉ લાજે લે છે.
જળસ્થાને સ્થળ કહે, કહે સ્થળસ્થાને નીર;
વીરને વેરી કહે, વેરીને કહે છે વીર.
ચપટીઓ વજાડે લાખ જણ, બળિયા બોલે બળ કરી;
કહે ખરૂં ખરૂં ખોટું નહી, કોઇ ન ત્યાં પુછે ફરી.

તેડું ભલું શત્રુનું, દામ કામે દંડાવે;
તેડું ભલું કો દુષ્ટ, દેશ છળ કરી છંડાવે.
તેડું ભલું યમરાજ, જીવ જલદી લઈ જાય;
તેડું ભલું લેણદાર, લેણું લઈ મારગ થાય.
શુભ તેડું તાવ તરિયા તણું, સિંહ સર્પ વિષપાનનું;
શામળ કહે, ભૂંડું સર્વથી, દુખ તો તેડું દિવાનનું.
કોઈ સમે દે દ્રવ્ય, કોઈ વેળા મન મેલે;
કોઈ સમે કરે કોપ, કોઈ વેળા ખુશિ ખેલે.
કોઈ સમે શિરપાવ, કોઈ વેળા લે લૂટી;
કોઈ સમે રહે રાજી, કોઈ વેળા રહે રૂઠી.
જુદા ઘડી ઘડીમાં ગુણ ઘણા, શામળ સત્ય કહે સહી;
બહુ દીઠા ને બહુ સાંભળ્યા, નૃપતિ મિત્ર કોના નહીં.

વાણિયા વિષે છપ્પા.

જીવ દયા પ્રતિપાળ, આળ એકે નવ બોલે;
ન્યાવટ શાવટ નેક, ધર્મની ધારણ તોળે.
સદાવ્રતની સાખ, લાખ ઠેકાણે લહિયે;
પુણ્ય વાતમાં પૂર, નૂર કુળ શુદ્ધ કહિયે.
માનેછે મોટા મહિપતી, દેશ વિદેશ કોડી કરે;
શામળ કહે, શ સુલતાન સમ, એમાં નવ અંતર ધરે.
અધર્મ કે અભિમાન, ગાન કે તાન ગણે નહિ;
નિદ્રા નીચ સ્વભાવ, ભૂંડું મુખ વેણ ભણે નહિ.
વણિકમાંહિ ગુણ વીશ, રીસનો ન ચડે રંગે;
ચોરી ચાડી જૂઠ, અહંપદ ધરે ન અંગે.
કદિ ગાળો કોઇક દે ઘણી, પાછી વાળિ ન જાણિયો;
વળિ પુંઠ ન બોલે પારકી, વ્યવહારી જે વાણિયો.
વીશ વસા નહિ વણિક, જિભે જે જૂઠું બોલે;
વીશ વસા નહિ વણિક, પેટનો પડદો ખોલે.
વીશ વસા નહિ વણિક, ઉતાવળિયો જે થાયે;
વીશ વસા નહિ વણિક, વનિતા શું વહેવાયે.

વળિ વીશ વસા તે વણિક નહિ, ચડચો રાવણે જાણિયો;
જે સત્ય તજે શામળ કહે, વીશ વસા નહિ વાણિયો.
વાસ નહીં જ્યાં વણિક, નગર તે ઉજડ કહેવું;
વાસ નહીં જ્યાં વણિક, રાતવાસો નવ રહેવું.
વાસ નહીં જ્યાં વણિક, કશો વેપાર ન કરવો;
વાસ નહીં જ્યાં વણિક, તહાં ભંડાર ન ભરવો.
વિદ્યા વિવેક વૃદ્ધિ નહીં, વસે નહીં જ્યાં વાણિયો;
એ અધિક અક્ષર વરણ વિષે, શામળ જુગતે જાણિયો.
ભોગી ભૂપ સમાન, દયાળુ દાતા દાનો;
વણજ વઝીરી વકીલ, મહીપતિનો મન માન્યો.
નાણાવટમાં નેક, કોઇ કેદોઇ કણિયો;
દોશી દાસ દલાલ, ભલો ભંડારી ભણિયો.
ગુણ સાગર દિલ ગરૂઓ ઘણો. લેણ દેણ લાયક લહ્યો;
સુવિચારિ વિવેકી વાણિયો: શામળભટ કવિયે કહ્યો.
દૃઢ હઇયાનો ધીર, નીરમાં નાણાં નાંખે;
દિલનો ડાહ્યો દીઠ, તોતળી ભાષા ભાખે.
ઉપજે આગળ બુદ્ધિ, સમા પરમાણે સૂઝે;
કરે લાખનો વણજ, ઘણો નાણા વિણ ઝૂઝે.
કોશર કોડી કેરી કરે, ખરચ ક્રોડ જશ જાણિયો;
છે ચાર વરણમાં ચતુર નર, વિવેકી જોતાં વાણિયો.
સેવો નિરદય નીચ, સેવો વસવઇયા વાઢુ;
સેવો કોઈ અકરમિ, ખાત્ર પાડુ કે ખાટુ.
સેવો ભાંડ ભવાઈ, સેવજે જાચક જોગી;
સેવો વરણ અવરણ, સેવજે ભીક્ષા ભોગી.
સેવજે કાછિયા માછિયા, ઠગ ગોલા કે ઠણિયા;
શામળ કહે, અર્થ સરે નહીં, વખાણિ સેવ્યે વાણિયા.

સદ્ગુણ દુર્ગુણ વિષે છપા.

ઇંદ્ર વારણા હોય, કોય ખાંતે નવ ખાય;
આવળ કેરાં ફલ. તેથી સગંધ ન પમાય

ઝાકળ કેરાં નીર, તૃષા તેથી નવ ભાગે;
બગલા ઉજવળ હોય, હંસને કામ ન લાગે.
દેખાય કરા મોતી સમા, આભ્રણ નવ ઓપે અશાં;
કવિ શામળ કહે, સાંખી જુઓ, ગુણ વિણ રૂપ કહો કશાં.
કામ ક્રોધ ને લોભ, મોહ માયા નવ મંડે;
અહંકાર અભિમાન, છક છળ ભેદજ છંડે.
પર ધન ને પર નાર, તજે પર નિંદા પ્રીતે;
સત્ય સાથ સંબંધ, રજોગુણ રાખે રીતે.
દે દાન માન સનમાન શુભ, પરમારથ પ્રીતે કરે;
જો ગૃહસ્થમાં ગુણ એટલા, તો ઈકોતેર ઉદ્ધરે.
છાનું ન રહે પુણ્ય, રહે નહિ છાની છત્યે;
છાનું ન રહે ખન, છાનિ ન રહે ગુણ ગત્યે.
વિદ્યા છાનિ ન રહે, રહે નહિ છાની પ્રીતી;
છાનો ન રહે શૂર, રહે નહિ છાની રીતી.
દાતા ઝુઝાર જ્ઞાની ગુણી, વ્યસન વાદ વિદ્યા વિધી;
વળિ દાન માન સનમાન શુભ, છાનિ ન રહે સિદ્ધિ રિદ્ધિ.
છાની ન રહે છેક, રીત ભુંડી કે રૂડી;
ઘરમાં કરિયે ગુલ, દેશમાં વાગે ડુંડી.
છાને ન રહે પુરૂપ, શૂર કાયર કે દાતા;
છાનું ન રહે છિદ્ર, ભ્રાત ભગની કે માતા.
વળિ વિદ્યા છાની રહે નહીં, લીલા લહેર લક્ષ્મી તણી;
કદિ છાનું પાપ રહે નહી, ખોદિ ઘાલ પૃથિવી ખણી.
રાજાને તે સાલ, રૂઠાયો ભાઈ કૂટે;
એક પ્રજાને સાલ, ભૂપ વણ વાંકે લૂટે.
વેપારીને સાલ, પટંતર પટકુળ નાંખે;
પુરૂં પુરૂપને સાલ, ભામની ભુંડું ભાખે.
શામાને સાલ જ શોક્યનું, મુરખને વિદ્યાતણું;
જે નર નવ માને નારને, સ્ત્રીને સાલે તે ઘણું.
ભલે જ જાયો જંત, જેથિ સુખ પ્રાણી પામ્યા;
... ... જાયો જંત, જેથી દુનિયા દુખ વામ્યા

ભલે જ જાયો જંન, દાન દાતા કહેવાણો;
ભલે જ જાયો જંન, સદા સદગુણી ગણાણો.
જનનીએ જનો ભલે જણ્યા, શૂર પૂર દાતા ભગત;
શામળ, તે ભલે જ જનમિયા, જેથી સુખ પામ્યું જગત.
ધન્ય તેહની માત, પુણ્ય ઉપર જો પ્રીતી;
ધન્ય તેહની માત, જેહ ધર રૂડી રીતી.
ધન્ય તેહની માત, જેહ સદાવ્રત આપે;
ધન્ય તેહની માત, પરાયાં કષ્ટજ કાપે.
ધન્ય ધન્ય તો માતા તેહની. દરીદ્રતા કવિની દળે;
કહે શામળ તે સૌથી વડો. બાકી બીજા બહુ મળે.
ધિક માતાની કૂખ, કરી ચોરી કે ચાડી;
ધિક માતાની કૂખ, અકલ ફેલાવી આડી.
ધિક માતાની કૂખ, દુઃખ દુનિયાને દેતા;
ધિક માતાની કૂખ, જગતમાં અપજશ લેતા.
શામળ કહે, શિદને જનમિયા. ભુંડિ વાત ભાવે ભણ્યા?
વનિતા ન રહી શે વાંઝણી. લપોડ શંખ જેણે જણ્યા?
સાસુ કેરે કલંક, પાપણી વહુ પ્રકાશે;
કુમિત્ર મિત્ર કલંક, વિશ્વ સગળામાં વાસે.
શેઠ તણુંજ કલંક, એની વાણોતર ખોલે;
કંથ તણું જ કલંક, બુદ્ધિહીણી સ્ત્રી બોલે.
આપણે કામ દેખાડિયો, કલંક બોલે આપણું;
શામળ કહે, તેનું પરખિયે, પ્રથમથી જ લુચ્ચાપણું.
હાસથકી બહુ હાણ, હાસથી ગુરૂઆ ગાંજે;
હાસથી હોય કલેશ, હાસથી ભર જન ભાંજે.
હાસથી રૂઠે રાય, હાસથી હીમત હારે;
હાસથકી જશ જાય, હાસ વણ મોતે મારે.
હસવાથી હુંશ પહોંચે નહી, હસે ખોડ લાગે ખરી;
શામળ કહે. શાણા સમજજો [illegible]

દાતા વિષે દોહરા.

દાતાથી મોટો નહિ, દાતાથી નહિ શૂર;
દાતાથી ડાહ્યો નહી, પ્રતાપ જેનો પૂર.
બહોતેર કળા બુદ્ધિ વધે, ચઉદ વિદ્યા ચિત્ત ચાહાય;
દાતાગુણ જેમાં વસે, બહોળો જશ બંધાય.
કળ વિકળ જાણે નહી, દીલથી હોય દાતાર;
વિશ્વંભરને વહાલો ઘણો, ધન્ય એનો અવતાર.
એમાં શુરો કોઈક નર, લક્ષે કોઈ દાતાર;
પંડિત નર પરખી શકે, ધન્ય એનો અવતાર.
શરીર આપવું સોહલું, દોહલો દેવો દામ;
દાતા ધન ધુળવત ગણે, તે નહી દામે દામ.
જીવત જગતે જશ વધે, સ્વર્ગસમું સુખ થાય;
કૃપણ હોય કોટી પતી, આપ હાથે નવ ખાય.

કૃપણ વિષે દોહરા.

અગ્નિ ચોર હાકમ લિયે, રહે કહીં દાટયો દામ;
કરપિ છોરાં કરગરે, ન મળે વપુ વિરામ.
કોને ધન શત સહસ્રધા, કોય કરોડો લાખ;
નિરખી હરખે સુમ નર, રહે છે અંતે રાખ.

છપા.

જેમ ઘાંચિનો બળદ, રાત દિવસે તે ફરિયો;
જેમ ગદ્ધો ગુણ હીણ, ભાર આગુલેખે ભરિયો.
પાડો જેમ પખાલ, મુંઢ પર પરઠે પાણી;
તેડે પકડ્યો વીર, તરફડીને તે તાણી.
જર રળ્યો રોજ થઈ રાંકડો, વેઠી દુખ વધારિયો;
શામળ, નવ ખાધો ખરચિયો, છતી બાજી હારિયો.
જર જોતામાં જાય, ચોર કે હાકમ લૂટે;
જર જોતામાં જાય, જુઓ જર ખાતાં ખૂટે.
જર જોતામાં જાય, ઉઠે જો આગ સજોરી;
જર જોતામાં જાય ચડે ચાડી કે ચોરી.

જર જાવા બેસે જે સમે, રાખ્યું ઘડી રહે નહીં;
શામળ કહે, જાય સમૂળગું, કહો મૂખ જોવું કહીં.

લોભ વિષે છપા.

લોભ ઘટાડે લાજ, કાજ બગડે જો જાગે;
વળિ ઘટે વેહેવાર, ભાર શોભા પણ ભાગે.
લોભે લક્ષણ જાય, થાય અન્યાય અધર્મે;
લોભે સૌ સંતાપ, છાપ ચોંટે કુળ કર્મે.
સન્માન માન મોટમ મટે, શુદ્ધ કુળમાં શૂળ છે;
શામળ કહે, શાણા સમજજો, લોભ પાપનું મૂળ છે.
વાણું સાંજ સવાર, મધ્ય સંધ્યા મધ્ય રાતે;
ઘડી પલક ને પહોર, આજ કાલે પરભાતે.
રવી સોમ શનિવાર, ત્રીજ તેરશ ત્રયવેળા;
શરદ શિશીર વસંત, ભુવન ભૂવનમાં ભેળા.
કૃત આદિ યૂગઅંતે કળી, શુદ્ધ વદ સર્વ સમાયછે;
શામળ, આશા તો અમર છે, જુગ બાધા વહિ જાયછે.
જાય લોભથી જીવ, દેવ પણ લોભે રહે;
ભવન કરી દે ભસ્મ, લોભનો અગ્ની ઉડે.
હોય લોભથી હાણ, જાનપણું લોભે જાય;
લોભે હીમત હીન, દીનપણું લોભે થાય.
લોભે લક્ષણ લાખો ઘટે, લોભે સંકટ શૂળ છે;
કવિ શામળ ભટ, સાચું ભણે, લોભ પાપનું મૂળ છે.
લોભે તુટે પ્રીત, લોભથી હીત ન હોય;
લોભે ચોરિ ચાડિ, કરે કુળવંતા કોય.
લોભે બોલે જૂઠ, લોભથી હત્યા થાય;
લોભે જાય વિદેશ, લોભથી ગાણાં ગાય.
લોભી સગળો સંસાર છે, હોય જેથિ પણ હીનતા;
શામળ, બહુ લોભી બે જણાં, વિપ્ર અને વળિ વીનતા.

આશા.

આશા ઊંડી ખાણ, પહાડથિ થાય ન પૂરી;
હેમ મેરૂ સમ હોય, તોય [illegible] રહે અધૂરી.

આશા નીર અઘાત, બહુ જન તેમાં બૂડ્યા;
કોણ રાય કે રંક, કોણ રૂડા કે ભુંડા.
રૂડા પૂરા પંડિત સઊ, ભણ્યા ગણ્યા ભૂલા ભમ્યા;
આશારૂપી અરણુવ જળે, શામળ કહે સઊ શમ્યા.
ગળે અઢારે અંગ, ગળે નાસા ને નેણાં;
પળે મુંડ ને તુંડ, વદાયે વિપરિત વેણાં.
અસ્થિ રૂધિર ને માંસ, સુકાય ચલાય ન ચરણે;
ધાતુ સરેવનો ધ્વંસ, કશું સંભળાય ન કરણે.
ઇંદ્રિયો બધિયે અડવડે, આહાર નિદ્રા પણ ઘટે;
શામળ કહે, તૃષ્ણા શતગુણી, મનમાં વધે, નહિ મટે.
અર્થી ન ગણે પાપ, અર્થી જગને નવ જૂએ;
અર્થી ન માને શાપ, પાણી પરિયાનું ખૂએ.
અર્થી કૂડાં કામ, કરે એકે નવ બીહે;
અર્થી બોળે નામ, લાખ લાંછન શિર લિયે.
અર્થી તો જિવ આપે ખુએ, અર્થિ અવગુણ નવ ગણે;
અર્થી આંખે દેખે નહી, શામળ ભટ સાચું ભણે.

અંધ કોણ?

કામી કહિયે અંધ, અંધ લક્ષ્મીનો લોભી;
અંધ સવારથ સર્વ, અંધ મેલો મન મોભી.
અંધ અદેખો આપ, અંધ ચોરી ને ચાડી;
અંધ અહંપદ ઊર, અડાવે વાતો આડી.
એવા અનેક તો અંધ છે. કાં નર ને કાં નારિયો;
શામળ કહે, અંધ અતી ઘણા, જે જન ઈછે જારિયો.
લોભ કરાવે કષ્ટ, લોભ મરજાદ મટાડે;
લોભ કપાવે શીશ, લોભ ગુણ જ્ઞાન ઘટાડે.
લોભે જાય તણાઈ, લોભ સુખ સર્વ શમાવે;
ગ્રામ અધિપતિ આપ, નીચને શીશ નમાવે.
દુઃખ દાવાનળ તો લોભ છે, કરે ગુણીને ગરકમાં;
[illegible] તે ભી પડશે નરકમાં

ભીખ વિષે છપા.

ભીખમાંહિ નહિ ભોગ, ભીખથી જોગ ન સાંધે;
ભીખમાંહિ નહિ માન, ભીખથી ભાગ્ય ન વાધે.
ભીખ નામ નિર્માલ્ય, ભીખથી ભાર જ ખૂએ;
ભીક્ષુક ઓછું પાત્ર, ભીખ સામું કો જૂએ.
છે વરણ તુચ્છ તે સરવથી, ભીખ હોય હલકી બહુ;
કવિ શામળ કહે, શાણા સુણો, ભિખથી ભુંડું શું કહું.

દોહરા.

મોતથી ભુંડું માગવું, ધર્યો જન્મ તે ધીક;
કહેવો દાતા સૂમને, ભુંડી સૌથી ભીખ.
કાયર શૂર વખાણવો, કૃપણ કહી દાતાર;
નીચને ઊંચ વખાણવો, ભારે ગ્રહેવો ભાર.
અધર્મિ હોય અભાગિયો, અધિક જણાવે હઠ;
રીઝવવો રાજા કહી, ભીખને માથે ભઠ.
ગુણી કહેવો ગુણહીનને, સ્વલ્પ જ્ઞાની શઠ;
ન રહે બોલ જાચક તણો, ભીખને માથે ભઠ.

પ્રશ્નોત્તર વિષય છપા.

પ્રશ્ન.

કોણ પૃથ્વિથી પ્રૌઢ? કોણ અણુથી પણ નાનો?
કોણ પવનથી પહેલ? કોણ દેવોથી દાનો?
કોણ વિધુથી વિમળ? કોણ અગ્નીથી તાતો?
પયથી ઉજ્વળ કોણ? કોણ મદિરાથી માતો?
વળિ કવણ તેજ તરણીથકી? કોણ શર્કરાથી ગળી?
કવિ શામળ કહે, ઉત્તર કહો, પૂરણ પહોંચે મન રળી.
સ્વર્ણથિ શોભે કવણ? કવણ કુશગ્રથી સોંઘો?
કવણ તરણથી તુચ્છ? કવણ મણિથી છે મોંઘો?
કવણ બરાસથિ બેહેક? કવણ કાજળથી કાળો?
કવણ લોહથી કઠણ? કવણ [illegible] ખળો?

વળિ કવણ વીંછિથી વેદના? કવણ સરવથી છે ગળી?
શામળ, મેલું શું મેશથી? કહો, તો પહોચે મન રળી.

ઉત્તર.

મહિથી મોટો દાનિ, અણુથી લોભી નાનો;
પવનથિ પેહેલું મન, વિવેક વિબુધથી દાનો.
ચંદ્રથ નિર્મળ ક્ષમા, ક્રોધ અગ્નીથી તાતો;
દુધથી ઉજ્વળ સુજશ, અમલ મદિરાથી માતો.
છે તેજ તરણિથી નેત્રનું, ગરજ જ સાકરથી ગળી;
કવિ શામળ કહે ઉત્તર કહ્યો. પહોચી તેની મન રળી.
જાચક તૃણથી હુળ. મણીથી સદગુણ મોંઘો;
સ્વર્ણથિ શોભે સપુત, ગરીબ કુશકાથી સોંઘો.
કીર્તિ બરાસથિ બેહેક, કપૂત કાજળથી કાળો;
સૂમ લોહથી કઠણ, અન્ન બાળકથી બાળો.
દુરવચન વીંછિથી વેદના, મિષ્ટ વાણિ સહુથી ગળી;
છે કલંક મેલું મેશથી, પહોચિ તેની મન રળી.

શું તજવું?

પરહર મનવિણ દાન, હેત વિણ પરહર જાવું;
પરહર બાળશું ખ્યાલ, ચાહવિણ પરહર ચાહવું.
પરહર વડાશું વેર, મિત્ર પરહર જે ઘાતી;
પરહર લંપટ ગુરૂ, દુષ્ટની પરહર જાતી.
પરહર જે મીઠો લાલચી, પરહર લાંચ લે પાંચમાં;
શામળ કહે, પરહર પ્રેમદા, અન્ય પુરૂષની આંચમાં.
બાળ પરાણે પ્રીત, બાળ નિરધનનું જીવ્યું;
બાળ કુબુદ્ધી ભૂપ, બાળ ખારૂં જળ પીવું.
બાળ સૂમની સેવ, બાળ કપટીઘર નાણું;
બાળ સુગાલિની ચાલ, બાળ બકરી દુઝાણું.
વળિ બાળ જ વસવું સાસરે, બાળ બનેવી ઘર જવું;

ન્હારૂં શું?

બાળ મુરખશું મેળ, બાળ જે પાપે રળવું;
બાળ નિર્લજ વેપાર, બાળ અણુકળતે મળવું.
બાળ ગુણ વિણ રૂપ, બાળ વગડામાં વસવું;
બાળ બહુ બકવાદ, બાળ હરદમ જે હસવું.
વળિ બાળ ઉપાસન ભૂતનું, બાળ વિદ્યા વિણ નામને;
વળિ બાળ દેહ દાતાર વિણ, બાળ વૃદ્ધ વિણ ગામને
બાળ વસવું મોસાળ, બાળ સ્ત્રીવણ સુખ ઘરનું;
બાળ બનેવી ઘેર, વશીને ભરણ ઉદરનું.
બાળ દિકરિના દામ, બાળ શત્રુઘર શરણે;
બાળ કુંડળો કાન, કથા ન શુણી કદિ કરણે
બાળો પરવશ પેટારથી, આદર વિણ ઉદર ભરે;
શામળ કહે, બહુધા બાળ જે, સપુત વસે સસરા ઘરે.
બાળ માગવી ભીખ, બાળ કાશદિયું કરવું:
બાળ ચોરિનું ચિત્ત, પારકું ધન જે હરવું.
બાળ વૈતરૂં વેઠ, ભાર લેવો નિત્ય શીશે;
બાળ પુરૂષ પરવશ, દીનતા નિશદિન દીશે.
વળિ બાળ પંથ જે પાપનો, બાળ એકલ શૂરા થવું;
શામળ, તે ધંધો બાળ જે, વિદેશ જનમારો જવું.

શેને ધિક્કાર છે?

ધિક શૂરાનું શસ્ત્ર, જો કદી કાયર કહાવે;
ધિક ગુણિજનના ગુણ, ન ગુણના ગુણ જો ગાવે
ધિક જાચક જગમાંહિ, કૃપણ આગળ કર જોડે;
ધિક કવિના કવિકેરિ, કૃપણના જશ જો જોડે.
ધિક્કાર પવિત્ર સુપાત્રને, કુપાત્રશું રંજીત રહે:
શામળ, ધિક વિદ્યા ચાતુરી, ગરથ કાજ સદ્ગુણ ગ્રહે.

શા ભોગ?

ભામનિ ભુંડી ભોગ, ભોગ ઘેલું ઘરસૂતર;
બાળક કૃપણે ભોગ, ભોગ જે પુત્ર કપૂતર.
[illegible]

વાલા વિજોગ ભોગ, ભોગ વણમોતે મરવું.
મહાભોગ પ્રેમ પરનારીશું, ભોગ મમત મુરખપણું;
મહાભોગ ભક્તિ ભાવે નહીં, ભોગ એટલાંને ભણું.

કોણ મુઓ ?

મુઓ મુરખને જાણુ, મુઓ જે નારિ કુનારી;
મુઓ દેહ ક્ષયરોગ, મુઓ જે રણશિર ભારી.
મુઓ ચડેલ કલંક, મુઓ અપજશ લે આપે;
મુઓ ખેપ કરનાર, મુઓ જે રળવું પાપે;
જન મુઓ જેહ પરવશ પડયો, મુઓ જે વનિતાવશ હવો;
કવિ શામળ ભટ સાચું ભણે. માનહીણ માણસ મુઓ.

કોણ જીવ્યો ?

જીવ્યો જશ લેનાર, જિવ્યો પરમારથ પૂરો;
જીવ્યો દાતા દેહ, જિવ્યો જે સામદ શૂરો.
જીવ્યો ભાવિક ભક્ત, જિવ્યો જે જગને જાણ્યો;
જીવ્યો કિરતીવંત, જિવ્યો કવિયેજ વખાણ્યો.
જીવ્યો જન તે તો જાણવો, જેનિ આશ સઉકો કરે;
શામળ કહે, જીવ્યો તેહ જન, જે સંકટ પરનાં હરે.

પ્રશ્ન

પ્રથમ પાણી કે પવન ? પ્રથમ ક્ષીતી કે ખગ્ગા ?
પ્રથમ બીજ કે વૃક્ષ ? પ્રથમ ઔષધિ કે અગ્ગા ?
ઘણ કે એરણ પ્રથમ ? પ્રથમ મરદજ કે મેરી ?
પ્રથમ વૃષ્ટિ કે સૃષ્ટિ ? પ્રથમ આંબો કે કેરી ?
વિદ્યા કે વિપ્ર પ્રથમ, કહો ? પ્રથમ દિવસ કે જામની ?
શામળ કહે, જાણો તો કહો ? પ્રથમ કંથ કે કામની ?

ઉત્તર

નહિ પાણી કે પવન, નહી ક્ષીતી કે ખગ્ગા;
નહીં બીજ કે વૃક્ષ, નહિ ઔષધિ અગ્ગા.
નહીં એરણ ઘણ નહીં, મરદ કે નહિ નહિ મેરી;
નહીં વૃષ્ટિ કે સૃષ્ટિ નહીં આંબો કે કેરી.

નહિ વિદ્યા કે નહિ વિપ્ર પણ, નહી દીવસ કે જામની;
શામળ કવિ કહે છે, સમજજો, કંથનિ સાથે કામની.

ખાવાના છ રસ.

ગુણનિધિ ગોરસ એક, બિજો ઇક્ષુરસ બાળા;
ત્રીજો રસ તાંબૂળ, મધુ ચોથો રસ માળા.
પ્રિયા આંબરસ પાંચ, છઠ્ઠો સબરસ તે મીઠું;
વિશ્વવિષે વિખ્યાત, દેવને દુર્લભ દીઠું.
સપ્તમ રસ શોધ્યો નવ મળે, ખરી જ રસની ખાણ છે;
જ્યમ હીરો કોઇક હોય છે, પોદ્દા તો બહુ પાણ છે.
ગાત્રાના રસ ગણું, કંઠ સૂકંઠી પહેલો;
બીજો રસ બહુ તાળ, ત્રિજો રસ વાજાં વહેલો.
ચોથો રસ ચતુરાઈ, થકી જે બુદ્ધિ બોલે;
પવિત્ર રસ પાંચમો, નામ ઇશ્વર અણ તોલે.
છઠો રસ સઉનો છત્રપતિ, જે વેળાનું ગાન છે;
શામળ કહે રસિક શિરોમણી, મોટા જનને માન છે.
દર્શન પેહેલું વિપ્ર, પ્રભૂને યજ્ઞે પૂજે;
શુભ દર્શન શ્રીપાત, સચ્ચિદાનંદજ સૂઝે.
નિર્મળ દર્શન નાથ, શક્તિ પૂજનનો સંગમ;
વર્તિક દર્શન વેદ, પાંચમું જાણો જંગમ.
દર્શન છઠ્ઠું દરવેશનું, એક જ સઉનો ઇશ છે;
શામળ કહે છઓ એકનાં, પા ખંડો છત્રીશ છે.
સંસ્કૃત ભાષા સરસ, માગધી મોટે મૂલ્યે;
ગ્વાલેરી ગુણનીધ, અપભ્રંશી તે તુલ્યે.
દેશી ભાષા દાખ, પિશાચી પઢજો પ્રીતે;
ચારણ ચોથી ભાખ, રાજદ્વારે શુભ રીતે.
એ ખટ ભાષા જે ખોજશે, ધારી જોતાં ધર્મ છે;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, ભોગી તેના બ્રહ્મ[1] છે.
ન્યાયશાસ્ત્ર નવરંગી, બિજું વેદાંત વખાણું;
મીમાંસા મહામુલ્ય, જુગતિ પાતાંજલિ જાણું.

સાંખ્યશાસ્ત્રની સાખ, ભલા જન તે તો ભાળે;
વૈશેષિક ગુણવાન. સર્વનો સંશય ટાળે.
ષટશાસ્ત્ર કહ્યાં તે ખોજશો, વિવેકવંતા તો થશો;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, નહિ એમાં સંશય કશો.

જીવતાને સઘળું મળે.

વાંઝણી પ્રસવે પુત્ર, મુર્ખ પણ કવિજન થાયે;
નીર ભરાય નવાણ, રંક શિર છત્ર ધરાયે.
વળે કોઈ દિન વેર, ઝેર વળિ જાય જરૂરી;
ગુણકા જેવિ ગમાર, સતી તે થાય જ પૂરી.
એ રીત અનેક થયાં થશે, શાસ્ત્ર સાખ દે છે સહી;
શામળ કહે, ઝાઝું શું કહું, જીવ ગયો આવે નહી.
જિવતો પામે રાજ્ય, જીવતો પરણે નારી;
જિવતો બેસે અશ્વ, થાય જીવતો વેપારી.
જિવતો માંડે જગન, સુકીરતિ જીવનો સાહે;
જિવતો પહેરે નંગ, જીવતો લાણું લાહે.
વહાલાનો હોય વિજોગિયો, તે સંજોગી થાય છે;
પણ મુઆ કોઈ દેખે નહી, શામળ ભટ ગુણ ગાય છે.

સુખ દુઃખ વિષે.

દુખે જાય સદબુદ્ધિ, દુખે ભણતર નવ ભાવે;
દુખે ડહાપણ દુર, દુઃખ કુડ કપટ કરાવે.
દુખે દેહમાં રોગ, તેજ તનનું તો નસે;
દુખમાં લીલા લેહેર, પલક નવ આવે પાસે.
દુખ દાવાનળમાં ડુબિયો, જરિયે શાંતી નવ જડે;
હસવું નવ આવે હેતથી, ફુલ મુખમાંથી ક્યમ પડે.
સુખે સાંભરે સર્વ, વ્યસન બહુ વિધિનાં બુઝે;
રમવું હાસ્યવિલાસ, સ્નેહની જુગતી સુજે.
ભાંડ ભવાઇના ભાવ, જાન જોણુ ને જાતર;
ખટરસ ભોજન ખેલ, મહાસુખ મહિમા માતર.
દુખ દાવાનળમાં જે પડ્યો, સુખ સર્વે એનું ગયું;
[illegible] આવે [illegible] પિંજર ફળી પ્રલે

ઈશ્વરની કૃપા તથા આપત્તિ વિષે.

દિકરી કેડે દામ, ખ-ચિ જોબનમાં રાંડે;
જન્મ કુંવારા જાય, પછી ઘડપણ ઘર માંડે.
મૂકે નિરમાં નાવ, બને એવું કે બૂડે;
ધણિ પકવે બહુ ધાન, આવિ ગામેતર ગૂડે.
મનના મનસૂબા મન રહે, વિચાર્યું વાયે જાય છે;
મન મમત ઘણો મૂરખ કરે, કર્ત્તાનું કર્યું થાય છે.
જે બેસે ગજશીશ, ચરણ અણવાણે ચાલે;
ન જુએ તડકો ટાઢ, ફરે દાવાનળ ઝાળે.
જે ઘેર લાખ કરોડ, વ્યાજ ભરતા તે દીઠા;
સુતા પુષ્પની શેજ, કાશદાં કરે વરીઠા.
છે એવિ અકળ ગતિ દૈવની, સુખ ત્યાં દુખ આવી અડે;
શામળ કહે સઘળાં માનવી, સાંખે દુખ જે શિર પડે.

દોહરા.

ભર્તા કહે શુણ ભામની, તજ મન ચિંતા શોક;
ગમ્યું થાય જગદીશનું, ડહાપણ કરવું ફોક.
કો વેળા નવનિધ્ય ધરે, કો વેળા નહીં દામ;
કો વેળા સેવક સહુ. કો વેળા પરકામ.
કો વેળ ખટરસ સહિત, પેર પેર પકવાન;
કો વેળા કષ્ટે મળે, મઠ કુશકા ખડધાન.
કો વેળા ગજ ઘોડલા. છત્ર ચમરની છાંય;
કો વેળા પગ પાહરે, તાતી વેળુ માંય.
કો તક મંદિર મહેલમાં, સુખ સજ્યા ફૂળ ફૂલ;
કો વેળા આલોટણું. ધરણી કંટક ધૂળ.
કો તક પટકુળ પામરી, મોંઘે મૂલ્ય મગંન;
કો વેળા રણ રખડતું, નિર્લજપણે નગંન.
કો વેળા પરવત ટપે, સમરથપણે શરીર;
કો વેળા દેહ દામણી, ન પીએ હાથે નીર..
કો તક કેસર અરગજા, વપૂ ઓપાવે વર્ણ;
કો વેળા કિંકર થઈ. ચાંપે ** ચરણ

કો તક માણુક મોતીના, હૈયે હાટક હાર;
કરે કો સમે કટાક્ષ, ભારો માથે ભાર.
કો વેળા અશ્વે ચડે, દિવાન થઈ દિલ દીશ;
કો વેળા ગર્ધવ ભળે, પડે મોજડાં શીશ.
કો વેળા ધ્વજ ધર્મની, સદાવ્રતની શીખ;
કંગાળ થઇને કરગરે, ભટકી માગે ભીખ.
કો તક પંચ પ્રમાણમાં, મોટા આપે માન;
કો તક દેશવટો દિયે, કથન સુણે નહી કાનં
સભા સભાની છાવડી, સુખ દુખ અપરંપાર;
પુણ્ય પાપ બે જોડલે, એમા શો અહંકાર
સાત સપૂત શોભિત સદા, મોટા જન દે માગ,
વપુ પડતાં તે વ ક્રિયે, કોઈ ન મૂકે આગ.
મારૂં મ રૂં મૂરખ કહે, તારું ન મળે તંન;
પુણ્ય પરવારે રણ અટે, દિવસ પાધરે ધંન.
પુણ્યાઈનું ફળ સુખ છે, પાપ દુખની પેર;
પૂર્ણે કોઇ અમૃત પીએ, કોઇ હળાહળ ઝેર.
સુત સમૃદ્ધિ શરીરનો, કરશો ગર્વ ન કોય,
ભલે મળ્યું તે ભોગવો, છાયા ફરતી હોય.
રાણી દાશરથી[1] તણી, સમરે દાસિ શરીર;
અરણ્યમાં અર્ભક જણ્યો, ન મળે અન્ન કે નીર.
રઘરાઈ રઝળી રણ વિષે, જળ કારણ તે જનક;
પડત પડે, ચડતે ચડે, દૈવગતિ કહેવાય.

હિંમતવિષે છપા.

હીમત મૂકે હાણ, હિમત મૂકે તન ધ્રુજે;
હિમત તજે જિત જાય, સરસ રસ્તો નવ સૂજે.
હિમત મૂકે હમેશ, જહેર ખરે ને જશ જાય;
હીમત મૂકે દામ, સેણના દેખ્યા થાય.
હીમત મુખથી હરિયે, જાણી વેણ ન ભાખિયે;
કવિ શામળ કહે ઉ. રત્નેશ હરદમ હીમત રાખિયે

ગરજ વિષે છપા.

ગરજે જાય વિદેશ, ગરજ શિર ભાર ઊપાડે;
ગરજે વાજાં વાય, ગરજ તરવાર વજાડે.
ગરજે ગૂણ ગણાય, ગરજથી ધન પણ ધીરે;
ગરજે મોંઘો મલ, નાંખશે ઉંડે નીરે.
પામર જનને પીતા કહે, માઠા સંગ રહે મળી;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, ગરજ જ સાકરથી ગળી.
ગરજે ઘેલા સાથ, જાય ડાહ્યા પણ દહાડી;
ગરજે નિચ ઘર ઊંચ, લે જ લાખેણી લાડી.
ગરજે પંડિત રાય, મુરખની માને સેવા;
લક્ષપતી તજી લાજ, ગરીબ ઘેર જાયે લેવા.
વળિ ગરજે ગર્વ ઘટે ઘણો, ગરજે રોષ મુકી રહે;
કવિ શામળ કહે, વશ ગરજને, કવરણને કાકો કહે.
ગરજે સહુ વિષ વિષમ, પિયે છે પૂરણ પ્રીતે;
દંભી જનને દેખી, નમે નર ગરજે નીત્યે.
ગરજે નિર્મળ નાર, લાજ લાખેણી લોપે;
ગરજે સુમની સેવ, ચાહે છે ચિત્તથી ચોંપે.
રાજા પણ ગરજે રંક ઘેર, પાળે પગલે પરવરે;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, નેવ નીર મોભે ચહે.
ગરજે ગુણકા નાર, જઈ નર આગળ નાચે;
ગરજે જોડે હાથ, ગરજ જાચક થઈ જાચે.
ગરજે ગુણિજન થાય, ગાયે ગુણવંતાં ગીત;
ગરજે શત્રૂ સાથ, પરાણે માંડે પ્રીત.
નિરમાં મુકેછે નાવડાં, તે બૂડે કિંવા તરે;
કવિ શામળ કહે, ગરજે સહુ, કૂડું કે રૂડું કરે.

સારા તો જેવલ્લા કોઈ હોય.

દાતા કોઈક દેશ, કૃપણ જગમાં બહુ જાહેર;
શૂરા કોઈ સમર્થ, કોટીધા કૂડા કાયર.
પુણ્યનો ક્યાંઈ પ્રવેશ, પાપિનાં પૂર વહે છે;
સતવાદી સતિ કોઈ, કલંકી ક્રોડ રહે છે.

હરમે હરમે હીરા નહિ, પુરપુર પોઠા પાણુ છે;
જાણે વિરલા જશવંત નર, અસંખ્ય પુરૂષ અજાણુ છે.
શેરી શેરી બહુ શ્વાન, સિંહ સાંભળિયે કાને;
સપુત સહસ્ત્રે એક, કપુત કોટી અનુમાને.
સદવિદ્યા ક્યાંઈ શેષ, અવિદ્યા અતિ આડંબર;
ધાતુવાદિ કો ધીર, ધૂર્ત જૂઠા જગ ઝંમર.
કવિજન સાચો તો કોઈ છે, મૂર્ખ કવી બહુ માણુતા;
શામળ બહુ લોક સવારથી, પરમારથ કો જાણુતા.
બહુ બાંધે હથિયાર, તાણવા વેળા ત્રાસે;
બોલે બોલ અતોલ, નાણું ખરચ્યાથી નાસે.
ખાય પિયે જન ખૂબ, હોય ખવરાવે ખાંપણ;
સત્ય કોઈ સાહુકાર, ઓળવે આપી થાંપણ.
બકવા કરિ બોલ બહે બહુ, પાળે કોઈક પુરપતી;
તુર રાખે નરપતિ નામનું, રૂડી કરમની જો રતી.

પાપપુણ્યવિષે છપા.

પાપે પાપની બુદ્ધિ, પાપ અતિશે દુખ આણે;
પાપે મિત્ર કુમિત્ર, પાપ જુગતી નવ જાણે.
પાપે કૂળ કલંક, પાપથી પુણ્ય પળાયે;
પાપે વટલે વંશ, પાપ સઉ અવગુણુ ગાયે.
પાપે સુધર્મ ધારે નહીં, પાપ ભગાવે ભોગને;
શામળ કહે પાપે પામશે, રગતપીત સમ રોગને.
પાપે પુજે પાખંડ, પાપિ કુળ હીણુ કહીજે;
પાપે સૂખ વિછેદ, પાપથી કેદ રહીજે.
પાપે અંધ અપંગ, પાપથી દુર્બળ દેહે;
પાપે અપજશ પૂર્ણ, પાપ અવગુણનું ગેહે.
પાપે પરિગ્રહ પ્રિછાય નહિ, રગ રગ વેડે રોગને;
શામળ કહે ફળ એ પાપનાં, પાપ ન જાણે જો
પુણ્યે નાસે પાપ, પ્રજા શુભ પુણ્યે

પુણ્યે નહિ ગ્રહ દોષ, પુણ્ય સજ્જનનું ભૂષણ;
પુણ્યે દેહ ન દંડ, પુણ્ય નિર્મળ નિર્દૂષણ.
વળિ પુણ્યથકી લક્ષ્મી મળે, પુણ્યે પાપ બધું બળે;
શામળ કહે, પુણ્ય પ્રતાપથી, તાપ ત્રિવિધિ તનના ટળે.
છાનું કરિયે પાપ, જગત બાધું તે જાણે;
છાનું કરશે પુણ્ય; મોજ મહિમા તે માણે.
છાનું ખાયે ઝેર, લેર તે વેળા લાગે;
છાનો કરડે નાગ, પલક પાણી નવ માગે.
જપ તપ કે સાધન જોગનું, તે છાનાં કરવાં ઘટે;
અન્યાય અધર્મ ગુપત કરે, તેનું માન તુરત મટે.
છાનો કરડે નાગ, જોરથી ઝેર ચડે છે;
છાનું વાસે વેર, પોઢિ પછિ વિપત પડે છે.
છાનો કરડે વિંછિ, ચિત્તમાં લાગે ચટકો;
છાનો પાવક પડે, ભયાનક લાગે ભડકો.
જે છાનાં પાપ જગત કરે, જરૂર તે દુખ જોગવે;
પણ છાનાં પુણ્ય પ્રતાપથી, ભલાં સકળ સુખ ભોગવે.

બહોતેર કળા વિષે.

ચિત્રકળા[૧] પોશાક[૨], પાગબંધન[૩] કૃતિપાકે[૪];
જમવું[૫] તરવું[૬] નીર, સ્નાન[૭] જિતવું વદિ[૮] વાકે.
ભરવે ભાવ[૯] પલંગ, બેસવું[૧૦] સુવું[૧૧] શેજે;
બોલવું[૧૨] હિંડવું[૧૩] હોડ[૧૪], દેવપૂજન[૧૫] અતિ તેજે.
ધરવા અંગે શણગાર[૧૬] શુભ, તિલક[૧૭] કરે દીઠું[૧૮] કરે;
ભખવું[૧૯] ને લેવું[૨૦] લાજવું[૨૧], કળા એહ કો મન ધરે.
કરવાં લેખા[૨૨] કામ, કામ રળવું[૨૩] જન રીઝે[૨૪];
ખેતી[૨૫] વણજ[૨૬] વિવેક, સત્ય[૨૭] શુરાપણુ[૨૮] લીજે.
ચડે[૨૯] ઝાડપર જુગતિ, પારધી[૩૦] પરઠે પાપે;
પંખી[૩૧] પાડે પલક, કહી મહેનત[૩૨] કરિ આપે.
હય વાહન[૩૩] કરે વિવેકથી, હાકી જાણે હોડથી;
ઓષડ[૩૪] ને અમલ જ કેળવે શામળ કળા જોડથી

પરખે નરખે[૩૫] નેહ, બોલ સઉ ગમતા[૩૬] બોલે;
ન્યાય[૩૭] ચૂકવે નેટ, ધર્મની ધારણ[૩૮] તોળે.
ગાયે[૩૯] વાય[૪૦] વિવેક, ચાહે[૪૧] ચોપગને ચિત્તે;
ઉપાસન[૪૨] આસન[૪૩], મંત્ર[૪૪] જંત્રો[૪૫] જપ નિત્યે.
પોપણ[૪૬] દોપણ[૪૭] ને દિલહરણ,[૪૮] શરણાગતને[૪૯] રાખવું;
ચોરવું[૫૦] ચિતમાં[૫૧] ચેતવું, ભણી કળા સત્ય ભાખવું.[૫૨]
દાન[૫૩] માન[૫૪] અપમાન,[૫૫] જૂઠું[૫૬] જાણું પરખાવું;
સંચ[૫૭] પ્રપંચ પાખંડ,[૫૮] દંડ દેવું[૫૯] ચિત[૬૦] ચહાવું.
તજવું[૬૧] સજવું[૬૨] સેવ,[૬૩] દેવ[૬૪] દર્શન પ્રિયમળવું;[૬૫]
કળવું[૬૬] રમવું[૬૭] રમત, દુઃખ[૬૮] સુખ શરિરે સહેવું.
વળિ પ્રીત[૬૯] રીત પગ કાઢવો,[૭૦] ખળ નવ[૭૧] જાયે ખેતરી;
નિત્ય સત્યનામ[૭૨] દિલ રાખવું, શામળ કળા બહોતરી.

છત્રીશ વાજાં વિષે.

તાલ[૧] મૃદંગ[૨] ત્રુપ[૩] ઢોલ[૪], રવાજ[૫] સારંગિ[૬] સતારી;[૭]
વેણા[૮] વંશી[૯] જંત્ર,[૧૦] તંબુરો[૧૧] ને ત્રોતારી.[૧૨]
કાંસી[૧૩] નરઘાં[૧૪] ભેર,[૧૫] નફેરી[૧૬] ડફ[૧૭] શરણાઇ;[૧૮]
ઝુંમળ[૧૯] શૃંગિ[૨૦] કરનાટ,[૨૧] ડાક[૨૨] ડમરૂ[૨૩] ગોમુખાઇ.[૨૪]
ખંજરી[૨૫] મંજિરા[૨૬] મોરચંગ,[૨૭] શંખ[૨૮] ઉપંગ[૨૯] નોબત[૩૦] ભલી;
એક[૩૧] બે[૩૨] ચો[૩૩] ખટ[૩૪] નવ[૩૫] બારના,[૩૬] તારતણાં છત્રિશ મળી.

સ્વભાવ વિષે છપા.

કેસર ક્યારા માંહિ, બરાસ કસ્તુરિ બેહેકે;
પાછળ કનકનિ પાળ, લક્ષધા મોતી લેહેકે.
ગંગા ગોમતિ નીર, ઝવેર જડીત્રજ ઝારી;
સોળ ધરી શણગાર, સિંચે નરપતિની નારી.
એવી રીતે કદિ ઉગિયો, લસણ છોડ ગંગાતટે;
બદબોઈ ઊઠે પણ બહુ ઘણી, શામળ, સ્વભાવ નવ મટે.
જળ તરવાને તુંબ, અગ્નિ હોલવવા નીર;
ભુખનું ઓષડ અન્ન, બાળનું ઓષડ ક્ષીર.
તાવ ઓષડ ઉપવાસ, ગૂમડે ડામજ દેવા;
[illegible]વેક તે [illegible]શેકરણ સમસ્ત પ્રકારે સેવા.

ઓષડ છે એક એકનાં, કોડે કોડે કહું કથી;
ભુંડા કે રૂડા સ્વભાવનું, શામળ કહે ઓષડ નથી.
કોઈ સ્વભાવે શીળ, તથા કોઇક તો તાતો;
કોઈ સ્વભાવે ઉદાર, કોઈ કરપી મદ માતો.
કોઈ જાર કો જુલમિ, કોઈ દેભી કે ડાહ્યો;
કો પાપી પુન્યવંત, કોઈને વ્યસને વાહ્યો.
કો હરામિ ને કો હેતુવો, કો હસમુખો હરી ઘડ્યો;
શામળ, સ્વભાવ જે જાતનો, પ્રથમ પડ્યો, તે તો પડ્યો.
કોઈ વરણવે વેદ, ભેદ કો ભારે ભણિયો;
કો મૂરખ મહિપત્ય, કોઈ જ્ઞાનીમાં ગણિયો.
કોઈ કરે બહુ પુણ્ય, કોઈ કહેવાણા પાપી;
કોઈ સમજ્યા નહિ સત્ય, કોઈ જપમાળા જાપી.
કો સુખદાતા સંસારને, કોઈ નીચ સઉને નડયો;
શામળ, સ્વભાવ પલટાય નહિ, પ્રથમ પડયો, તે તો પડયો.

કણબી વિષે છપા.

પટલ પાસ પતશાહ, આપ જઈને કર ઓડે;
પટલ પાસ પંડીત, જાચવા જઈ જશ જોડે.
પટલ પાસ સઉ આસ, માન મૂકીને માગે;
પટલ પાસ લખપતિ, લાલચે પાયે લાગે.
આપે છે પટલ પસાયતાં, જગ જીવાડણ જાણિયા;
પાતશાહ વધે નહિ પટલથી, વખાણિયે શા વાણિયા.
શેઠ હોય શ્રીમંત, હોડ કણબીથી હારે;
કણબી જેવો કોઈ, ધર્મ રૂડો નવ ધારે.
વણિક કોટિધ્વજ હોય, તોય ગણશે લખિ લેણું;
દૂબળ કણબિ દાતાર, ડાહ્યો કે ઘેલો દેખું.
જે જાણ હશે તે જાણશે, અભિમાની મદ આણશે;
શામળ, સીમા આપ્યાતણી, માગણ મોજે માણશે.
કણબી જેવો કોય, ન દીઠો મનનો મહેરી;
અશરણ આપ્યે જાય. અહર્નિશ સાંજ સવેરી.

સુપડે સાંખું સુરત, ખાય ખરચે તે ખેલે;
પરભોગી. પરકાજ, રિદ્ધિ ખરચે રંગ રેલે.
ભોળો કણબી ભૂમંડળે, દેતાં પાછું નવ જુએ;
શામળ કહે, બીજા બાપડા, રિદ્ધિ ખરચ્યા કેડે રૂએ.
મળે કણબિ જો કોઈ, જાચકો તેને જાચે;
બિજો હોય બળવંત, રખે કો તેને રાચે.
ન કહે કણબિ નકાર, શરમમાં એ શરમાશે;
જો કદિ નહીં અપાય, તોય કાયા કરમાશે.
બીજાની પેરે બળ કરી, ના પોકારી નહિ કહે;
શામળ કહે, ભૂનો ભાર તો, ધોરી કે કણબી વહે.
જાચક જે જશવંત, સુજશ કણબીના જોડે;
માગણ જે મહામૂલ્ય, હાથ હળપતિને ઓડે.
નર્તકી જે નવરંગ, નેક કણબી પ્રતિ નાચે;
બ્રાહ્મણ ચારણ ભાટ, જરૂર કણબીને જાચે.
તજિ મેલ વણિકને વેગળા, એથિ અર્થ તો નહિ સરે;
કર ઓડ જઈ કણબી કને, હળપતિ કોડ પતી કરે.
ચોથથી બળિયો બળદ, પૃથ્વિનો ભાર ઉપાડે;
વાઘ હણે છે જીવ, બળદ તો જગત જિવાડે.
સ્રષ્ટાયે રચિ સૃષ્ટિ, પ્રથમ તો કણબી કીધો;
ધોરી સર્જ્યો ધીર, બંનેને ત્યાં વર દીધો.
ઉપાડો ભાર અવનિતણો, કરો કામ ખડ અન્ન જમો;
છત્રપતિ આદિ સઉ છોકરાં, ભા ભા થઈ ભૂતલ ભમો.

સોરઠો.

" કણબી કેડે કોડ, કણબી કોઈની કેડે નહિ;"
ખરી એક છે ખોડ, ઉહુતું ઓપડ નહિ.

જુદી જુદી નાતો વિષે છપા.

વાળંદ—વાળંદને ઉર વાત, રેહે નહિ છાની છપની;
વાળંદને ઉર વાત, રહે નહિ ખોટી ખપની.
અઢાર વરણે એહ, અતીશે જાતજ ઓછ

શીખામણ દઉં છું સર્વને, દેશ વાગશે ડુંડિયો;
જો વાળંદ આગળ વારતા, કહી રૂડી કે ભુંડિયો.

ભાટ–કરે જમાની કોઇ, દસોંદી કોઈ કહાવે;
કોઇ વળાવે વાટ, કોઈ કિરતી ગુણ ગાવે.
કો પિંગળના પાઠ, કોઈ મીઠાશે મહોની;
કો પસાયતાં ખાય, કરે નહિ સેવા કોની.
સનમાન મળે તો સાહેબી, અપમાને દિલમાં ડરે;
કવિ શામળભટ કોડે કહે, ભાટ ભલી મોજો કરે.

કોળી–કોકિલ તો દાતાર, સ્વભાવે કોકિલ સગરો;
કોળિ વળામણ વાટ, ન હોયે કોકિલ નગરો.
કોકિલ કોકિલમાંહિ, કદી નહિ થાયે કૂડો;
જઇ ચોરે પરરાજ્ય, રાજ્યમાં તો રહે રૂડો.
ભેદે ભુપતિભંડારને, શરણાગત સોડા સહી;
શામળ, જાતિ કોકિલતણી, દિઠી વસ્તુ મેલે નહી.

સોની–ચાહન કોળી ચોર, લહે તે ખાતર પાડી;
ચુગલ લોક પણ ચોર, લહે તે કરિને ચાડી.
વણિક જાત પણ ચોર, લહે મરડી દાંડીને;
કૃષિક જાત પણ ચોર, લહે ખેતર માંડીને.
એમ કસબ ચોર કંઈ કોટિધા, એ તો અપરમપાર છે;
પણ દહાડે ચોરે દેખતાં, સત્ય ચોર સોનાર છે.

ચોપાઈ.

સોની કેરો એ જ સ્વભાવ, ન ચોરાય તો આવે તાવ;
ન ચોરાય ઉપજે ચિતભર્મ, સોની કેરા કુળનો ધર્મ.
તસ્કર તો બીજા છે ઘોર, કોળીથી એ ચોગણો ચોર;
સોની સાચો તેનું નામ, કરે ઘણું તસ્કરનું કામ.
ન ગણે બ્રાહ્મણ ન ગણે ભાટ, ન ગણે માત ભગનીની ખાટ;
ન ગણે ધર્મ ગણે નહિ કર્મ [illegible]

સોનાનું રૂનું કરિ દિયે, ધીરે તેનું લૂટી લિયે;
પ્રથમ તો સૌકોનું હરે, વળતો ખૂબ્બે કે પુણ્ય કરે.
પવિત્ર જાત કરે બહુ પુણ્ય, લેતાં નિમિષ ન રાખે ન્યૂન.

દોહરા.

નિંદાથી નરતું ઘણું, શું કહું વારંવાર;
જગમાં સોની જાણવો, સહુ તસ્કર સરદાર.
મીઠું બોલે મુખથકી, પેર પેર કરિ પ્રીત;
વિધવિધની વાતો કરી, હરે સર્વનું વીત.

સપૂત વિષે છપ્પો.

સપુત નામ સરદાર, કોઈ ઉપર નવ કોપે;
સપુત નામ સરદાર, પિતાનું વચન ન લોપે.
સપુત નામ સરદાર, બાપનું કુળ ઉદ્ધારે;
સપુત નામ સરદાર, હોય સમરથ પણ હારે.
વળિ સપુત નામ સરદાર તે, કુટુંબનું પોષણ કરે;
શામળ કહે, સપુત સલક્ષણા, માત પિતા જેનાં ઠરે.

કપૂત વિષે છપ્પો.

કપૂત કહિયે તેહ, બહૂ પરિયાને બોલે;
કપૂત કહિયે તેહ, ધર્મ ધારણ નવ તોળે.
કપૂત કહિયે તેહ, રંક જનને રંજાડે;
કપૂત કહિયે તેહ, ભવન ઝાઝાં ભંજાડે.
એવા તો કપૂત અનેક છે, અહંકાર ધર આપનો;
શામળ કહે, સઉથિ કપૂત જે, બોલ ઉથાપે બાપનો.

ચતુર વિષે છપ્પા.

ચતુર લોકનું છિદ્ર, જગતમાં કોઈ ન જાણે;
ચતુર ન ચિંતા ધરે, મોજ આનંદે માણે.
ચતુર લોકનો વણજ, જણાય ન લેવું દેવું;
ચતુર લોકનું પુણ્ય, ગુપત કોઈને નહિ કહેવું.
વળિ ચતુર લોકના પારને, કોઈ પંડિતે ન પાર

શકટ થકી કર પંચ, વેગળે વાટે થાવું;
અશ્વથકી કર આઠ, જાણીને ચાલ્યા જાવું.
ગજથી ગજ શત પાંચ, આંચનો જન અધિકારી;
સિંહ થકી કર સહસ્ર, અહીથી એ જ વિચારી.
પણ ચોર થકી ચોગામ તજ, ચુગલ થકી તો ગામસો;
કરિ દેશ ત્યાગ દુરિજન થકી, શામળ કહે, શાણા વસો.
જાય શત્રુને સાથ, રૂદેમાં તે તો રૂએ;
જાય શત્રૂને શરણ, ખરેખર જીવજ ખૂએ.
જે દેખાડે ઠામ, ઠામ ઠેકાણું જાશે;
શત્રુનો વિશ્વાસ, કરે તે ગોદા ખાશે.
અણજાણ્યાને જે ગુણ કરે, દયા ધરે જે દેહમાં;
શામળ કહે, તે દુઃખ પામશે, નર અજાણ શું નેહમાં.

લોકને પ્રીતિ ઊપજવાનાં કારણોના છપા.

હાકમ[1] વિનય[2]વિવેક,[3] શાહપણ[4] ને સત્ય[5] જેમાં:
વિદ્યા[6] વપુ[7] શુભ વાત[8], પ્રીય[9] પોશાક તેહમાં.
નાદ[10] નૃત્ય[11] કવિગાન,[12] દાન[13]ડાહપણ[14]ગુણ[15]અર્થે;[16]
કરમ[17] શરમ[18] નરમાઇ,[19] ન્યાયિ[20]કુળ[21] શૂર[22] સમર્થે.[23]
જપ[24]તપ[25]જુગતી[26]જર[27]જો મળે, લાયક[28] મલ્લ[29] નટ[30] રીતનાં;
પેખક[31] લેખક[32] શામળ કહે, લક્ષણ બત્રિશ પ્રીતનાં

મમત વિષે છપા.

મમતે ખરચે દ્રવ્ય, મમતથી વીવા માંડે:
મમત કપાવે શીશ, મમતથી માયા છાંડે.
મમતે હારે હોડ, મમત ઘરબાર ઘટાડે;
મમત ચડાવે આળ, મમત તો માન મટાડે.
મોટા પુરૂષો સઉ માનજો, રૂડી વાતમાં રેલજો;
શામળ કહે, જીતો જગતમાં, મિથ્યા મમત્વ મેલજો.
મમતે જાય વિદેશ, મમત તો રાજ્ય મુકાવે;
મમતે મૂકે શરમ, મમત ચતુરાઇ ચુકાવે.
મમત કપાવે કીર્તિ, મમત અપજશ ઓપાવે;
[illegible]

મમતે તો મોટમ નહિ રહે,   મમત થકી મરવું પડે:
શામળ કહે, મમત્વ મૂકજો,   મમત નકી નરને નડે.

એકના કામથી બીજાને પીડા. છપો.

વઢે રાય ને રાય,   પ્રજા ત્યાં તો પીડાય;
વઢે મહીષ મહીષ,   ઝાડનું છેદન થાય.
વઢે ભ્રાત ને ભ્રાત,   દુઃખ પામે ડોકરડાં;
વઢે ધણીધણીયાણિ,   પિડા પામે છોકરડાં.
વળિ વિપ્ર વિપ્રમાંહી વઢે,   દેવે લેવે દાનને;
શામળ કહે, સાચું માનજો,   મહાદુઃખ જજમાનને.

શૂર વીર વિષે છપા.

ગાંડાપણ ગુણવંત,   કદી મોટમ નવ માણે;
નહીં ટેક તરતીબ,   અહંપદ મન નવ આણે.
વાંકા ચુંકા ન થાય,   બોલ નવ વાંકા બોલે;
પોતે થાય ન પ્રૌઢ,   પરો પડદો નવ ખોલે.
પણ વીર હાક વાજે જહાં,   ત્યાં ધીરજ મનમાં ધરે;
પછિ જાયમ ગોલા ચોખા છડે,   વેરિઉપર કર વાવરે.

ઇશ્વર જ્ઞાન વિષે દોહરા.

ધર્મ શાસ્ત્ર ધ્યાને ધર્યું,   શુણજો મહિમા સાર;
મારગ સઉના જુજવા,   કહેતાં નાવે પાર.
કો કહે, મુક્તી ધ્યાનમાં;   કો કહે, જપ તપ વ્રત;
કો કહે, દાને યજ્ઞમાં;   કો કહે, તારક તતે.
કો કહે; પૂજો પ્રતિમા;   કો કહે, નાઓ નીર;
કો કહે, શોધો સ્વાતમાં;   કો કહે, શુદ્ધ શરીર.
વૈષ્ણવ જન "વિષ્ણુ" કહે,   વ્યાપક સગળે જગત;
શિવમાર્ગી તો શિવ કહે,   શકિતમાર્ગી શક્ત.
વામવાદિ તો વામ કહે,   કહે વૈરાગી રામ;
પંડિત પરમેશ્વર કહે,   નૌતમ જૂદાં નામ.

પારકી આશા વિષે.

કોઈ રળે ને કોઈ જમે,   તાકે પરનો માલ;
આશ કરે જે પારકી.   કર્મ હિન કંગાલ.

મંદ મતિ તે માનવી, કરે મનુષ્યની હાસ્ય;
ચટકી દેખી દિન ચારની, વળતિ થાય નિરાશ.

વાવે તેવું ફળ.

આવળનું બી વાવશે, પ્રીતે પરડા ખાય;
આંબાનો રહે ઓરતો, ઇશ્વરનો એ ન્યાય.

ચોપાઈ.

વાવે બીજ તે ઉગે ઝાડ, એમાં શાનો ગણુ ને પાડ?
કરે, તેવું ભોગવશે તેહ, એહ વાતમાં શો સંદેહ?

લક્ષ્મી કોઈની નહી, તે વિષે દોહરા.

લક્ષ્મી કોઈની નથી, બીજું કોનું મૃત્ય;
સ્નેહ સંબંધ ગણે નહિ, તજી જાયછે તર્ત.
રૂડો ભૂંડો નવ ગણે, ન જુવે કોનાં કૃત્ય;
ઘર કે રણ દાખે નહિ, તજી જાયછે તર્ત.
વેળા કવેળા નવ જૂવે, સ્નેહ શું નાણે સર્ત;
નાનું મોહું નવ જુવે, તજી જાયછે તર્ત.
રૂપ કુરૂપને નવ ગણે, વિવેક વિદ્યા વર્ત્ત;
ઊંચ નીચને નવ ગણે, તજી જાયછે તર્ત.
લક્ષ્મી ભુંડી લક્ષ વસા, માથે ભુંડૂં મર્ત્ય;
ખેલે ખવરાવે આંતથી, તજી જાયછે તર્ત.
વિદ્યા સિંધુ સુખતણો, વિદ્યા સદગુણ વર્ગ;
લક્ષ્મીને ભુંડી ગણે, સહેજે પામે સ્વર્ગ.
વખાણુ શુણીને વિત્તનાં, ચંચળ સ્ત્રી ચળ થાય;
જ્યમ વાદળની છાંયડી, પળ પળમાં પલટાય.
કનક વિષે કળિયુગ વસે, વળી કનકમાં કામ;
કૂડ કપટ કનકે વસે, હેઠ નરકનો ઠામ.
અલખતવંત ઘેલા ઘણા, અલખત ત્યાં અહંકાર;
સુખ છે સરશવ જેટલું, દુઃખ અર્ણવ અપાર.

શીખામણ ચોપાઈ.

અધિક હેતથી કહું છું અમો, તે રીતે આચરજો તમો;
પર ધન પર નિંદા પર નાર, પરહર કહુંછું વારંવાર.

પરધન દેખી થાવું અંધ, પર નિંદા નવ ધારો ધંધ;
નીચ વાત થકી નાસજો, ગુણીજન દેખો ત્યાં ધાસજો.
જુલમ ન કરશો કોશું જૂડું, રંક સાથે રખે રહો રૂઠ;
મહા મમતીનાં મન મોડજો, કંગાળપણું આળસ છોડજો.
કરજો એક ઈશ્વરની આશ, પુરણ જાણો ઈશ પ્રકાશ;
નવ કરશો મદ્યપનો સંગ, આપ મલિન નવ રાખો અંગ.
ભજતાં ભણતાં રળતાં ધન, રખે તૃપ્ત કરો ત્યાં મન;
પાપે ધન નવ પેદા કરો, અધ દેખો ત્યાંથી ઓસરો.
નવ ગણશો માયા આપણી, તરણ તણી એ છે તાપણી;
સ્વપ્નાવત જાણો સંસાર, માથે તાણી નવ લ્યો ભાર.
સ્નેહ તજો પરદારા સાથ, હૈડું મન રાખો નિજ હાથ;
સાચી વાતે થાજો શૂર, નિચ કામે નવ થાશો નૂર.
મનની લહેર જાતી વાળજો, જનક જનનીનું પાળજો;
કુડાં કર્મ રખે કાંઇ કરો, પંડે પાપ બુદ્ધિ પરહરો.
કરજો પરમારથ નિત્ય કાજ, તો રાજી રહે શ્રી મહારાજ;
અમૃત ફળ વાવો સૌ ખાય, વળી વાટમાં છાયા થાય.
બીજું પુણ્ય નવાણે નીર, સુખ પામે સહુ જન શરીર;
નવાણ ખોદાવે રોપે ઝાડ, પરમેશ્વર માનેછે પાડ.
ભલી વાત મુખથી ભાખજો, શરણાગત શરણે રાખજો;
અહંકાર નવ કરશો લેશ, દુઃખ ભંજન કહેવાજો દેશ.
રૈયતના કહેવાજો રામ, કરજો નિત્ય પરમારથ કામ;
માત તાતની સેવા કરો, અહંકાર મનમાં નવ ધરો.
કિંકર શું નવ કરશો ક્રોધ, રૂડી વાત નવ કરશો રોધ;
જીવ હિંસાથી બીહીજો ઘણું, રક્ષણ કરજો પ્રાણી તણું.
પર દુઃખ દેખી થાજો દુખી, સુખી રઇયત પેખી રહો સુખી;
અનાવૃષ્ટિમાં આપો અન્ન, નિર્મળ રૂડું રાખો મન.
કોઈ દિવસ નવ રમશો દ્યૂત, ધર્મ વાતે નવ થાશો ધૂર્ત;
અમલ વશ નવ થાશો આપ, સતી તણો નવ લેશો શાપ.
આપ્યું પાછું લેશો નહીં, "ના" નવ કહેશો મુખથી કહી;
[illegible] ગવવં [illegible] આવીને સહુ અંગે અડે.

છાનું છપનું કરિયે પાપ, પરમેશ્વર જાણે તે આપ;
આપે તે તો પામે બહુ, સુખ દુખ એવી રીતે સહુ.
જેવું અન્ન વાવે તે લણે, શામળ ભટ તો સાચું ભણે.

અંગદ વિષ્ટિમાંથી.

ઝૂલણા છંદ.

(અંગદ.)

આજ મહારાજ કરૂણા કરો તો કહું, પ્રીત શું દીજીયે પાણિ જોડું;
ગરગડે નાદ નિશાન નિર્ઘોષના, તેતણા ટેક જૈ તુર્ત તોડું;
કોડશું જોડ બેઠા દશાનનતણા, કોટિ બાણુંતણાં માન મોડું;
દુષ્ટની સેવથી દેવ મુકાવિને, ગ્રહ છય ત્રણુતણાં બંધ છોડું.
કથન અંગદ કહે શીશ નામી પ્રભુ, કોડ મુજને અતી હોડ હાંસું;
આજ્ઞા હોય તો જાઉં એ ગામમાં, નામ પરતાપથી નહિજ નાસું;
શીશ દશ છેદિને વીસ ભુજ ભેદીને, દુર્ગ પાડી કરૂં ખેત્ર ખાસું;
રાવણો રોળિ રજ ચરણ પરતાપથી, લંક ઉદવર૧ કરિ હરણ વાસું.

સવૈયો.

હૂકમ હોય હજૂરી કેરો, શોષી નાખું બાંધો સાગર;
હુકમ હોય હજૂરી કેરો, મહાકામ કરવાછું માહરે;
હૂકમ હોય હજૂરી કેરો, જોરે જુદ્ધ કરૂં ત્યાં જાહર;
કાસદ કામ સોપ્યું ક્યમ મુજને, છેક મને કેમ કીધો કાયર

દોહરો.

(રામ.)

કાયર તુજને ક્યમ કહું, સાયર શુર સરદાર;
જાહર છો મહા જોદ્ધમાં, અપરમ પાર અપાર.

સવૈયો.

(અંગદ.)

અંગદ કહે આજ્ઞા દો મુજને, જોરે જુદ્ધ કરૂં ત્યાં જાઉં;
હાથી બાર્થી સાથી એના, દેખી મારો દિલમાં દાઝું;
મંત્ર રામનો મુખ છે મારે, ભડતાં ભુપતિથી નહિ ભાજું;
નીચ કામ કાસદનું કરવું લંકામાં જાતાં હું લાજું.

ઝૂલણા છંદ.

કહો તો, ગઢ લંકના સહસ્ર કટકા કરૂં, ધંધોળીને કરૂં ધૂળધાણી;
કહો તો, હું સાત સાગરજળ શોષિને, આળ-પંપાળ કરૂં પૂર પાણી;
કહો તો, રાક્ષસ બધા રોળિ નાંખું વળી, જો વદો વદન મહારાજ વાણી;
કહો તો, દશકંધનું દેહવટ ચાળીને, રોવરાવું બધી રાવ-રાણી. ૬

સવૈયો.

(રામ.)

રામ કહે, સાંભળ રે અંગદ, ધર્મ બુદ્ધિ હમણાં તો ધારો;
કહ્યું કરશે નહિ એ અહંકારી, ભારે સર્પતણો છે ભારો;
સોગટિ નામે માર કહું નહિ, મોટા વાંક ન કાઢે મારો;
પાપિ પહેલ કાઢે આગળથી, વળતી રાજ તમારો વારો. ૭

(અંગદ.)

કહો તો બાંધિ સાહુ બળવંતો, લંકાપતિ લંકાથી લાવું;
કહો તો અશોક વાડીને શોધું, કાયર નામ કયમે નહિ કહાવું;
કહો તો પુત્ર એના પરજાળું, જરૂર એ નવ પામે જાવું;
હુકમ કરો શામળના સ્વામી, એક ઘડીમાં શરણે આવું.

(રામ.)

બ્રહ્મરાક્ષસ ભૂપતિ એ ભુંડો, સંહારવો ન પડે તો સારૂં;
લુટાય નહિ લંકાની લક્ષ્મી, ધર્મ બુદ્ધિ તે માટે ધારૂં;
ઇંદ્રજિત સરખો રત્ન રોળાશે, માટે મન માને નહિ મારૂં;
વષ્ટિ કાંઈ માને નહિ મૂરખ, ત્યારે કામ પડશે જી તારૂં.

(અંગદ.)

વષ્ટિ કામ કરવું તે શાને, કરગરિ બોલ શા માટે કહિયે;
નગર ઝગર કરવું નિર્વંશી, શત્રૂ વચન શા માટે સહિયે;
સુત પરિવાર સંહારૂં એના, હવે રાજ બેશી કયમ રહિયે;
લક્ષ વસા સીતા અહિ લાવું, જરૂરપણેથી અયોધ્યા જઇયે.

(રામ.)

અધિક બોલ કહો છો અંગદ, શૂર-પણું જાણે છે સૃષ્ટિ;
[illegible] રવિ.

રૂ.ડં. શિવ સેવકને માથાં ઉપર, નથી ચાલતી મારી દૃષ્ટિ;
મુજને સુખ ઉપજાવો અંગદ, વિવેક વાત કરો ત્યાં વઢિ. ૧૧

(અંગદ.)
રાજ તમારે મુખ કયમ બોલું, જાણો હુકમ થયો તે જવાયું;
એ ગુણ હીણો દેશે ગાળો, ભાંડ બોલશે એહ ભવાયું;
શત્રુ વચન કયમ સાંખી રહિશું, તે દુખે મારૂં તન તવાયું;
શામળના સ્વામી કહોછો જે, સહસ્ર વસા તે વચન સવાયું. ૧૨

છપા.

(રામ.)
સામદ શૂર સાબાશ, વખાણ કરૂં શાં સાથે;
હેતે મૂક્યો શિર હાથ, રીઝ કીધી રઘુનાથે;
મમત ન મૂકશો માન, નૃપતિને ન કરો નમણા;
ગુણહીણો દે ગાળ, બોલ કહેજો ત્યાં બમણા;
વળિ શામ દામ ભેદે કરી, વઢિ વધારી વાધજો;
જો મૂરખ મન માને નહિ, શૂરપણું તો સાધજો. ૧૩

અંગદ લંકાની શોભા જુએ છે.

નક્ષત્ર સરખી નારિ, ઝવેરનિ જ્યોતો સરખી;
ચંપક વરણાં ચીર, પદ્મણી પૂરણ પરખી;
કનક મણીમય કુંભ, પ્રેમદા પરવરિ પાણી;
આભૂષણ ઉપમાય, ઇંદ્રકેરી ઇંદ્રાણી;
એ લખ જીભ્હાગ્રે કવિ કહે, ભાત ભાત ન શકે ભણી;
શામળ કહે, હું કયમ કહિ શકું, લિલા લેહેર લંકાતણી.

દોહરો.

ચાલ્યો અંગદ ચૉપથી, મુખ જપતો શ્રીરામ;
પોતે આવ્યો પાંશરો, જ્યાં રાવણનું ધામ.

છપા.

જળહળ જ્યોતિદ્યોત, મણી જળહળતા જડિયા;
ચિતા મણિ-ભર ભીંત, નવે ગ્રહ આવી અડિયા;
પરવાળાં પર પોળ, સ્ફટિક સ્થંભ ઠર્યા છે;
ચડ મગિ ...

અષ્ટમાસિદ્ધિ નવનિદ્ધિ રિદ્ધિ, મહાલક્ષ્મી વાસો વશી;
શિવની આપી સમૃદ્ધિ જ્યાં, ત્યાં ઉપમા કહેવી કશી. ૧૬

* * * * *

સાત સોનેરી કોટ, અધિક એક જોજન ઊંચા;
પાંચ સે પાંસઠ પોળ, ઓળ ખરાં જ્યાં ખૂંચા;
દરવાજા દશવીસ, બ સેં બાસઠ જ્યાં બારી;
બેઠા ત્યાં બળવંત, ધીર નર ધનુષો ધારી;
વણુ અજાણે વિચરે નહિ, વાયુ સરખા પણ જહાં;
એ અતળી-બળ અંગદ અધિક, પલક એક પહોંચ્યો તહાં. ૧૭
સતર સહસ્ત્ર સંગીત, વિવિધ પેર વાજાં વાજે;
ઘંટ ઘડિયાળાં ઘોર, ઘણાં નીશાનો ગાજે;
નવલખ નવે હજાર, નવિન નૃત કિંનર નાચે;
નાટક ચેટક તહાં, રાય દેખી મન રાચે;
વળિ દેવ દુંદુભી ગડગડે, શોભા સુરનાયકતણી;
બાણું કરોડ સામદ સહિત, ધન્ય બેઠો લંકા-ધણી. ૧૮
પરવાળાં પુખરાજ, જવાહિર પાટે જડિયાં;
ચોરાશિ જોજન ચોક, મેહેલ મણિ માણક મઢિયા;
જોજન સોળ સભાય, સિંહાસન શોભા સોહિયે;
મત્રવાથી બહુ માન, મેહેલ દેખી મન મોહિયે;
વૈમાન દેવ વૈકુંઠનાં, શિવ આપી સમૃદ્ધિ ઘણી;
બેઠા શૂર બળિયા બારશે, ધન્ય બેઠો લંકા-ધણી. ૧૯
સહસ્ત્ર ક્ષોણી સૈન્ય, શોભે રાવણની સાથે;
મંદ્રાચળ મંડાણ, ધરે હેને એક હાથે;
સાઠ લાખ સરદાર, પ્રેમદા પ્રીતે પરણી;
અણવરિ એંશી લાખ, વિવિધ રૂપાળી વરણી;
છે સાત લાખ શીતેર સુત, ઇંદ્રિજીત આદે અતિ;
અનમી અહંકારી અધિપતિ, રાવણ મોટો મહીપતિ. ૨૦
એક છત્ર-ધર રાજ, પ્રતાપ પામ્યો તે પ્રૌઢે;
દેવ દનુજ નર નાગ, કિન્નરો સહુ કર જોડે;
દશ મસ્તક ભુજ વીસ, ઈશ વરદાન જે દીધું;

શિવ સેવકને માથાં ઉપર, નથી ચાલતી મારી દૃષ્ટિ;
મુજને સુખ ઉપજાવો અંગદ, વિવેક વાત કરો ત્યાં વષ્ટિ. ૧૧

(અંગદ.)

રાજ તમારે મુખ કયમ બોલું, જાણો હુકમ થયો તે જવાયું;
એ ગુણ હીણો દેશે ગાળો, ભાંડ બોલશે એહ ભવાયું;
શત્રુ વચન કયમ સાંખી રહિશું, તે દુખે મારૂં તન તવાયું;
શામળના સ્વામી કહોછો જે, સહસ્ર વસા તે વચન સવાયું. ૧૨

છપા.

(રામ.)

સામદ શૂર સાબાશ, વખાણ કરૂં શાં સાથે;
હેતે મૂક્યો શિર હાથ, રીઝ કીધી રઘુનાથે;
મમત ન મૂકશો માન, નૃપતિને ન કરો નમણા;
ગુણહીણો દે ગાળ, બોલ કહેજો ત્યાં બમણા;
વળિ શામ દામ ભેદે કરી, વષ્ટિ વધારી વાધજો;
જો મૂરખ મન માને નહિ, શૂરપણું તો સાધજો. ૧૩

અંગદ લંકાની શોભા જુએ છે.

નક્ષત્ર સરખી નારિ, ઝવેરનિ જ્યોતો સરખી;
ચંપક વરણાં ચીર, પદ્મણી પૂરણ પરખી;
કનક મણીમય કુંભ, પ્રેમદા પરવરિ પાણી;
આભૂષણ ઉપમાય, ઇંદ્રકેરી ઇંદ્રાણી;
એ લખ જીભ્હાયે કવિ કહે, ભાત ભાત ન શકે ભણી;
શામળ કહે, હું કયમ કહિ શકું, લિલા લેહેર લંકાતણી. ૧૪

દોહરો.

ચાલ્યો અંગદ ચોંપથી, મુખ જપતો શ્રીરામ;
પોતે આવ્યો પાંશરો, જ્યાં રાવણનું ધામ. ૧૫

છપા.

જળહળ જ્યોતિદ્યોત, મણી જળહળતા જડિયા;
ચિતા મણિ-ભર ભીંત, નવે ગ્રહ આવી અડિયા;
પરવાળાં પર પોળ, સ્ફટિક સ્થંભ ઠર્યા છે;

અષ્ટમાસિદ્ધિ નવનિદ્ધિ રિદ્ધિ, મહાલક્ષ્મી વાસો વશી;
શિવની આપી સમૃદ્ધિ જ્યાં, ત્યાં ઉપમા કહેવા કશી. ૧૬

* * * * *

સાત સોનેરી કોટ, અધિક એક જોજન ઉંચા;
પાંચ સે પાંસઠ પોળ, ઓળ ખરાં જ્યાં ખૂંચા;
દરવાજા દશવીસ, બ સેં બાસઠ જ્યાં બારી;
બેઠા ત્યાં બળવંત, ધીર નર ધનુષો ધારી;
વણ અજ્ઞાએ વિચરે નહિ, વાયુ સરખા પણ જહાં;
એ અતળી-બળ અંગદ અધિક, પલક એક પહોંચ્યો તહાં. ૧૭
સતર સહસ્ત્ર સંગીત, વિવિધ પેર વાજાં વાજે;
ઘંટ ઘડિયાળાં ઘોર, ઘણાં નીશાનો ગાજે;
નવલખ નવે હજાર, નવિન નૃત કિંનર નાચે;
નાટક ચેટક તહાં, રાય દેખી મન રાચે;
વળિ દેવ દુંદુભી ગડગડે, શોભા સુરનાયકતણી;
બાણું કરોડ સામદ સહિત, ધન્ય બેઠો લંકા-ધણી. ૧૮
પરવાળાં પુખરાજ, જવાહિર પાટે જડિયાં;
ચોરાશિ જોજન ચોક, મેહેલ મણિ માણક મઢિયા;
જોજન સોળ સભાય, સિંહાસન શોભા સોહિયે;
મયત્રાથી બહુ માન, મેહેલ દેખી મન મોહિયે;
વૈમાન દેવ વૈકુંઠનાં, શિવ આપી સમૃદ્ધિ ઘણી;
બેઠા શૂર બળિયા બારશે, ધન્ય બેઠો લંકા-ધણી. ૧૯
સહગ્ર ક્ષોણી સૈન્ય, શોભે રાવણની સાથે;
મંદ્રાચળ મંડાણ, ધરે હેને એક હાથે;
સાઠ લાખ સરદાર, પ્રેમદા પ્રીતે પરણી;
અણવરિ એંશી લાખ, વિવિધ રૂપાળી વરણી;
છે સાત લાખ શીતેર સુત, દ્રિદ્રિછીત આંદે અતિ;
અનમી અહંકારી અધિપતિ, રાવણ મોટો મહીપતિ. ૨૦
એક છત્ર-ધર રાજ, પ્રતાપ પામ્યો તે પ્રૌઢે;
દેવ દનુજ નર નાગ, કિંનરો સહુ કર જોડે;
ઈશ વરદાન જે દીધું;

ચૌદ ચોકડી રાજ્ય, કબુલ એ કર્મે કીધું;
કોઇ થયો નહિં, થાશે નહિં, બળિયો રાવણ સારખો;
વણ રામ કોઇ જીતે નહિ, પંડિત ફરી પારખ્યો. ૨૧
પાંચ લાખ પરધાન, પાંચ અયુતો પાગેરી;
છે દશ લાખ દિવાન, વીસ હજાર વજીરી;
સામદ સોળ હજાર, લાખ બહોતેરે રાજા;
મંડળિક છંનૂ લાખ, મુગટધર જોદ્ધા ઝાઝા;
વળિ બાણુ કોડ બેઠા રહે, આઠ જામ અહોનિશ જહાં;
શામળ કહે અંગદ બળ અધિક, પલક એક પહોંચ્યો તહાં. ૨૨

દોહરા.

પ્રતિહાર અચરત પામિયો, દેખી લેહેર લંગૂર;
રહે રહે ઊભો વનચરા, સામદ બોલ્યો શૂર. ૨૩

છપય.

(પ્રતિહાર.) પેશી ન શકે પવન, ભવન ઊભો રહે ઇંદર;
સુર સૌ સેવા સજે, ચાકરીમાં રહે ચંદર;
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ, આણ અવનીમાં જેની;
ઇશ સરીખા પાસ, રહે આજ્ઞામાં એની.
તું પશુ પોળે ક્યમ પરવરે, હજુ લગણ ધીરજ ધરૂં;
જારે જ્યાંથી આવ્યો તહાં, નહિતર કોટિ કટકા કરૂં. ૨૪

દોહરા.

અણ સમજ્યો આગળ જઇશ, દેખત ઘોળે દીશ;
મારિશ મુદગર જોરથી. તોડિશ તારૂં શીશ. ૨૫

ઝૂલણા છંદ.

(અંગદ.) કહે છે અંગદ પ્રતિહાર શુણ પુરતણા, રાત દહાડો બેઠો દેહ દાખે;
ઓળખે નહિ અલ્યા મૂઢ મૂરખ મને, ભાર ખોવા ભલો ભૂર ભાખે;
હાથ દીઠા નથી હોંશ શું માહરા, ચોરટા તેહનો સ્વાદ ચાખે;
સત્ય કહે, રે અલ્યા, કેમ બેઠો અહીં, કોતણાં ઝૂંપડાં રીઝી રાખે.

દોહરો.

(પ્રતિહાર.)

એ મંદિર રાવણતણાં, હીરા કનક જડાવ;
તું જાવા સમરથ નહિ, કોઈ ન પામે દાવ. ૨૭

(અંગદ.)

રાવણની સમૃદ્ધિ કહો, રાવણ રાય કે રંક;
પૂછે અંગદ પ્રતિહારને, કેવી શોભે લંક. ૨૮

ઝૂલણા છંદ.

(પ્રતિહાર.)

લંક શોભા તે લંગૂર તું શું લે, ચિંતામણી ચંદ્ર ચોપાસ ચળકે;
ઇંદ્રજીત ઉપમા પૂછ તું ઇંદ્રને, શૅરપણું સાંભળી શેષ સળકે;
દશમુખા ડરથિ દિગ્પાળ રોલે દશે, ક્રોડ પંચાસપતિ પ્રાણ પળકે;
પોળિયો કહે પશુ પેર પ્રીછે નહિ, કુંભકરણ દેખિ તુજ કુંભ ટળકે. ૨૯

(અંગદ.)

લંક લીલા જ લંગૂર લખ લૂંટશે, મેલ્ય મૂરખ મન માન મટકાં;
ઇંદ્રજીત ઉપમા પુણ્ય પરવારિયું, ચાર દિવસતણાં ચોળ ચટકાં;
દશમુખા શિશ દશરથ-સુત છેદશે, લૂંટિ લેશે તારાં લાખ લટકાં;
રામ પરતાપથી કામ એ તો કરૂં, કુંભકરણાતણાં ક્રોડ કટકાં. ૩
કપિવર કોપિયો લાજ લખ લોપિયો, ઓપિયો આપથી ક્રોધ-કુંડી;
રણજંગ રોપિયો ચાર દિશ ચોપિયો, ભ્રમર ચઢાવી થયો દૃષ્ટિ ભુંડી;
સેલશું ખેલશું રેલશું નગરમાં, દેશ બાધામાં તે દાખ્ય હુંડી;
તાહરે મન અલ્યા લંકપતિ છત્રપતિ, મારે મન લંકપતિ એક લુંડી. ૩

દોહરો.

છત્ર-પતિ તો એક છે, રિદ્ધિપતિ રઘુનાથ.
એમ કહી પ્રતિહારનો, હોડે સાલ્યો હાથ

(પ્રતિહાર.)

વડો મુરખ તું વાંદરા, વડી વડી કરે વાત
પોળ ખીજ્યે પાડવું, દિન ઉભો રહે

છપય.

પોકારી પ્રતિહાર, ધીર ઉપર તે ધાયો;
દીધી ગાળ દશ વીસ, પુંછ શત્રુયે સાહ્યો;
અંગદ ઉપર પ્રહાર, કોપ કરી ત્યાં કીધો;
ક્યમ લોપે મુજ લાજ, દાવ દેખાને દીધો; ૩૪
પછિ અંગદ ખીજ્યો અંગમાં, ધાટ પ્રથમ એનો ઘડું;
શામળ કહે, સેવક રામનો, નરપતિને વળતો નડું.

કવિત.

પ્રતિહારે દીધી ગાળ, અંગદને ઉઠી ઝાળ;
ઊઠ્યો ત્યાંથી તતકાળ, દાબે દાંત કડિને;
એ ચારેક ભરી ફાળ, કૃતાંત સરીખો કાળ;
અધિક કરતો આળ, ઘણી રીસ ચડિને;
સવાયો ગવાયો વાલ, ભભેર તિલક ભાલ;
બુદ્ધિ નિધિતણો બાળ, બાઝ્યો વપુ વડિને; ૩૫
પકડ્યો ત્યાં પ્રતિહાર, ઓહોકમ દીધો માર;
કહ્યું કે શી વાર લીધાં, પાંચ માથાં માડિને.
અડાવીને દીધી દોડ, ચાતુરીથી કીધી ચોટ;
કર્યો લોટ પોટ સહુ, ધીરપણે ધાઈને;
મસ્તકની માણી મોટ, કૂદતો કનક કોટ;
અધિક જોરની ઓટ, ચઢ્યો ચિત્ત ચાહિને;
હલાવતો હાથ હોઠ, પુંછનો પ્રહાર પોટ;
ઘણા ગુણવાળો ગયો, રામ ગુણ ગાઈને; ૩૬
બેઠો જહાં લંકાધીશ, રૂદેમાંહી રાખી રીશ;
પાંતરીસ શીશ ઉભો, સભા માંહી સાહીને.

છપા.

હાલક હૂલક, ત્રાસ, પડ્યો દોઢી ને પેઢી;
બુંબારવ બહુ પાસ, વિકટ વાટચો જ્યાં ટેઢી;
પરાજય કરી પ્રતિહાર, દ્વાર ઉઘાડી ધાયો;
પાંત્રિસ શિશ કરમાંય, અતિ અહંકારિ આયો;

તે જોદ્ધા સહુ જોઇ રહ્યા, કર ઊંચો કોઈ નવ થયો;
શામળ કહે સેવક રામનો, ધાયડમલ ગઢમાં ગયો. ૩૭
ધાયો અંગદ ધીર, નીર ઉતારણ નરનાં;
દેહવટ કિધો દરબાર, વખાણ શાં કરૂં વાંદરનાં;
પુરમાં પડ્યો પોકાર, છેક હિમ્મત છુટાણી;
વાયે ચાલી વાત, લંક બાધી લૂટાણી;
ત્યાં ખલક બાધિ તે ખળભળી, નાસવા લાગી નારિયો;
કોઈ ઊચી ચઢે અટારિયે, બંધ કરે કોઈ બારિયો. ૩૮
લપેટી વાટે લાખ, ઝપેટી કીધો જોરો;
અટપટિ કરતો આળ, ટેક દેખાડ્યો તોરો;
કરતો હૂકાહૂક, ઉડતો એ આકાશે;
કુદતો કરતો પ્રહાર, વખાણ ઘણેરાં વાંસે;
પ્રતિહારને મારી પરવર્યો, ઘાટ ઘણા જનનો ઘડ્યો;
પછિ રાવ થઈ ત્યાં રાવળે, રાવણ પણ રોષે ચઢ્યો. ૩૯
ગઢ લંકા ઘેર ઘેર, વાત વાયુવંતે વાધી;
ચઢ્યું રામનું સેન, લંકા લૂટાણી બાધી;
કહે હણ્યો કુંભકરણ, કહે રાવણ રણ રોળ્યો;
ઇંદરજીત અજીત, તેહ ચાંચડ-વત ચોળ્યો;
ગુલબાન ઘણું ગલિ કૂંચિયે, લખ કરોડ લોકે લહ્યો;
કહે રૂઠ્યો રામ રાવણ પરે, ઉલકાપાત એવો થયો. ૪૦
દેશ બધે ડમં ડોલ, થયો લંકા ગુણું ગામે;
લૂટ્યા મહિપના મેહેલ, કિધિ અસ્વારી રામે;
માથે લીધી મોટ, રૈયત નાઠી દેશ દેશે;
આંહો લીધાં બાળ, કામની છૂટે કેશે;
ફટ ફટ રે રાક્ષસ રાવણા, સતિ સીતા શાને હરી;
શામળનો સ્વામી કોપિયો, કનક-લંક લોહનિ કરી. ૪૧
થયું રાવણને જાણ, દેશમાં હુંડી વાહી;
પ્રતાપવંત પ્રધાન, ચઢ્યો ચોખુંટે ચાહી;
દિધિ રૈયતને ધીર, વીર હકાર્યા વાટે;
જોરાળા મહા જોદ્ધ, મુક્યા બહુ ઘાટે

પણ તાપ લાગ્યો સહુ તરફડ્યા, ધૈર્ય કોઇનું નવ રહ્યું;
શામળ કહે, સેવક રામના, અંગદથી એટલું થયું. ૪૨
પાંત્રિસ હણિ પ્રતિહાર, શીશ ગ્રહ્યાં છે હાથે;
જોરાળા વડ જોદ્ધ, બહુ વળગ્યાછે બાથે;
હનુમત થકી હજાર, પ્રલય કરતો પરભાતે;
આવ્યો સભામાં શૂર, ઘણો જોરાવર જાતે;
કલપાંત કળાહળ કૂદતો, ક્રોધ એનો શું કહું કથી;
કોઇને ગણતીમાં નવ ગણે, નિમિષ માત્ર નમતો નથી. ૪૩
પુરમાં પડ્યો પોકાર, ઢોલ ધમકાવ્યા ધીરે;
બહુ બણુગાં રણતૂર, વિવિધ વજડાવ્યાં વીરે;
ભારે ફુંકી ભેર, ખુંબારવ બૂમ પડાવી;
દરવાજે દીવાન. ચોપખે નાળ ચઢાવી;
વળિ હલ હલ કરી હજૂરમાં, હલકારો હિત હામનો;
મહારાજ રાજ શુણ મહીપતિ, સેવક આવ્યો રામનો. ૪૪

દોહરો.

(અંગદ.)

જનની કુણ રાવણતણી, જેણે જણ્યા બહુ બાળ;
જાત શ્વાન કે શૂકરી, શાહુડી કે શીયાળ. ૪૫

ઝૂલણાછંદ.

પૂછ કરતાં ઘડી પાંચ પૂરણ થઇ, બોલતા શે નથી કર્મ-ફૂટયા;
રીસ ચઢશે મને શીશ તો તોડિશ, કોપું તો તાહરા કાળ ખૂટયા;
ચોર છો માટે બીહોછો શું ચિત્તમાં, તોલ અહંકારના ટેક તૂટયા;
અંગદ કહે ઉત્તર શે નથી આપતા, સર્વની આંખ કે કાન ફૂટયા. ૪૬

* * * * * *

(રાવણ.)

જા અલ્યા જીવતો કહે તારા રામને, ગામ આવે કેમ ધામ ધાતો;
દૃષ્ટિ દીઠી નથી તેં દશાનનતણી, કાન શ્રણી નથી વાણિ વાતો;
કુંભકરણ એક આળસ તજી ઊઠશે, લાખ સવામણે ખીચ ખાતો;
ક્રોડ બોહોતેર ને પદમ અઢારમાં, ઝાંખશો નહિ કોઈ એક જાતો. ૪૭

દોહરો.

વઢવા આવ્યો વાંદરા, તો તે કરિયે પેર;
જા મૂકું છું જીવતો, ધણી દયાથી ઘેર. ૫૦

ઝૂલણાછંદ.

અંગદ્દ અંગમાં શે તું સમજે નહિ, દૂખ કાયરતણી તુંજ આવ્યો;
કપુત વાલીતણા કુળ વિષે અવતર્યો, કે અલ્યા નીચનું થાન ધાવ્યો;
શત કટકા કર્યા તાત તારાતણા, તેતણી ભક્તિમાં ભૂર ભાવ્યો;
વાંદરાં સર્વનો ઘાટ ઘડાવવા, લખવસા લખમણો આંહિ આવ્યો. ૫૧

(અંગદ.)

અજ્ઞ પાષાણને પ્રીછવું કેટલું, જેહમાં ગુણ નહિ જ્ઞાન જ્ઞાતા;
વીસ છે નેત્ર પણ અંધ તું તો થયો, સાધતો શે નથી ચિત્ત ચાતા;
જે કરે જેહવું ભાગ્ય તે ભોગવે, તે તમે દેખશો ધંધ ધાતા;
વાલિ વૈકુંઠપદ પામિયો પ્રીતથી, રામજી મુક્તિ-પદ દિવ્ય દાતા. ૫૨

(રાવણ.)

કાપડી વેષ ધરી વન વિષે જે ફરે, શીશ જટા ધરે સંગ સારો;
સીતની સુધ નવ માસ નિરખી નહિ, આજ સાગરતણો દીઠ આરો;
લાવિયો રીંછ લંગૂર લખ કોટિધા, માનવી મૂળ મુખવાસ મારો;
લંકપતિ છત્રપતિ રાય રાવણથકી, રાડમાં જીતશે રામ તારો. ૫૩

(અંગદ.)

એક કિંકર અહીં આવશે રામનો, તે નહિ તાહરો બોલ સાંખે;
તાત મારાતણી કીરતિનો તું કવી, હું ખમું બોલ જે ભુંડ ભાખે;
અન્યને તો ઓશિઆળ શી તાહરી, જો ઘડી એકમાં જોર ઝાંખે;
લંક પરલંક એ અંક એકે ભરી, નિમિષમાં નિધિતણે નીર નાંખે. ૫૪

(રાવણ.)

કહે દશાનન શુણો વાલિના દીકરા, પ્રીત સંભાળિ કર પેર પુંડી;
રામ ઉપર તને હેત કેમ ઊપજે, તાતને મારિયો કાલ [illegible]
પંડ પાળે તારૂં વેર વાળે નહિ, પેટની વેઠમાં વાટ [illegible]
[illegible]

(અંગદ.)

બુદ્ધિ બળ હીણ તું ક્ષીણ આયુષ્ય થયો, રાવણા મૂઢ મુખ શું જ ભાખું;
રાજ મહારાજ અધિરાજ રઘુવરતણાં, દરશનો નિત્ય હું દીવ્ય દાખું;
એહ અમૃતરસ ખાણ પૂર પ્રેમની, તે તજી ઝેર નહિ ચિત્ત ચાખું;
સ્વામી શામળતણા ચરણ પરતાપથી, તુજ સમા કિંકરા ક્રોડ રાખું. ૫૬

છપ્પો.

(રાવણ.)

મૂરખ મૂઢ અજાણ, જૂઠ બોલે કયમ ઝાઝું;
કોણ ગણતિમાં રામ, લવરિ શૂંણતાં હું લાજું;
કોઠ બિલાં ખાનાર, લંગુરા કોટિક લાવ્યો;
વાઘણ કેરાં દૂધ, લેવા મણિધર મણિ આવ્યો;
વળિ તારૂણી મારી તાડિકા, તે પ્રાક્રમ દીઠું તમો;
વળિ હોય પરાક્રમ રામતું, કહે કિંકર શૂણિયે અમો. ૫૭

ઝૂલણાછંદ.

(અંગદ.)

ત્ર્યંબક જ્યાં તોડિયો, માન તુજ મોડિયો, છોડિયો ત્યાં તને ધર્મધાર્યો;
દુશમન જે દાખમાં, રાખિયો કાખમાં, પલક એક પાખમાં હોડ હાર્યો;
કોટિ રાક્ષસ હણ્યા ભય તેના નવ ગણ્યા, વેદ ભણિયા હવે તારો વારો;
મારવો રંકને લૂટવી લંકને, પાપથી ઓસરે રામ મારો. ૫૮

(રાવણ.)

માનવી માનવી સંઘરેછે સહુ, માંકડાં સાથ મન એનું મોયું;
નાનપણમાંહથી નામ કાઢ્યું જુઓ, પરવર્યા પુરથકી રાજ ખોયું;
ક્ષત્રિવટ ખોઇને જોગ જટા ધરી, શરમને કરમને ધરમ ધોયું;
મંત્રિ તુજ સારખા પ્રાક્રમી પારખ્યા, રાવણે રામનું જોર જોયું. ૫૯

ચોબોલા.

(અંગદ.)

મંત્રી તો પુન્યવંતા પૂરણ, ઘેર બેઠા લખ લૂંટે છે;
શ્રી દશરથના નંદન સાથે, ધારા વેદનિ છૂટે છે;
લાયક લીલા લક્ષમણ સાથે, અમૃતના ઘન ઊઠે છે;

છપા.

અન્યાઈ બોલે આવ, ગાલ ગુણ-હીણા દે છે;
અધરમના અવતાર, ભાર શું માથે લે છે;
મુજને તુજ પર હેત, ખેદ રાખી નહિ ખીજું;
આપણ બન્ને ભ્રાત; બતાવું કારણ બીજું;
જો વાલિ તાત છે આપણો, છૈયે સહોદર સુખમાં;
તુજને રાખ્યોતો કાખમાં, મુજને રાખ્યો દૂખમાં. ૬૧

(રાવણ.)

વાળી સરખા ક્રોડ, ચરણ મારા ચાંપેછે;
સુગ્રિવ સરખા લાખ, કૃત્ય દેખી કાંપેછે;
ઈંદ્ર આદિ સુર-સાથ, હાથ જોડે જન ઝાઝા;
નથી શ્રણ્યો તેં કાન, રિદ્ધિપતિ રાવણ રાજા;
ડોલાવું દશ દિગપાળને, સળકાવું શેષ-ધામને;
તું અલ્પ બુદ્ધિ સમજે નહિ, રહ્યો વખાણે રામને. ૬૨

સવૈયા ત્રીસા.

રાંક જાત તે રત્ન શું ઓળખે, આખર ચૈતન ચાકરનો;
ગરીબતણે ઘેર પેટ ભરે તે, ઠાઠ શું જાણે ઠાકરનો;
મેરૂતણો મહિમા નવ દીઠો, કરે વખાણ તે કાંકરનો;
ખાખરની ખીસોડી અંગદ, સ્વાદ શું જાણે સાકરનો. ૬૩

કવિત.

(અંગદ.)

માન કહ્યું મૂઢ મતિ, જ્ઞાનહીન ગંડ-ગતિ;
શાપ દીધો સીતા-સતી, પડ્યા પાપ પાસમાં;
મોકલ્યો કાસદ કામ, હૂકમ ન દીધો રામ;
નૈતો વાસુ ઠામ ઠામ, વાંદરાં આ વાસમાં;
રૂદે નથી રેતી રીશ, તોડી નાંખું તારૂં શીશ;
ભાગું ભૂજા વીસ હજુ, હેત રાખું હાસમાં;
ભક્ષપણે ભાખું ભાખ, શાસ્ત્રતણી દેઉં સાખ;
ઈંદ્રજીત જેવા લાખ, ઉડાડું આકાશમાં.

રાવણ મંદોદરી સંવાદ.

મનહર છંદ.

મંદોદરી કહે કરજોડીને શુણો પિયાજી,
જીવવા જો ચાહો તો મળો જઇને રામને;
અવગુણ આપનો જાણીને માનો કહ્યું મારૂં,
તમારૂં આકુળ તન થયું પામી કામને;
દેખો એક આવ્યો દુત જૂથ જ્યાં અપાર હતાં,
તોય ત્રાસ ટાળી બાળિ ગયો લંકા ગામને;
શામળ કે એમ કરો રામજીને પાય પડો,
ડરો આપ મોતથી જો રાખ્યું ચાહો નામને. ૧

(રાવણ.)

શુણ મંદોદરી બોલ કોણ છે અમારે તોલ,
રામનું તો આપું મૂલ ભૂલ નથી ખરી છે;
દેખ તું સજાઈ કેમ ભૂલથી ભમાઈ કુંભ,
કર્ણ જેવો ભાઈ ખાઈ સાગરની ભરી છે;
ઇંદ્રજીત અનુપમ ઘોર વૃષ્ટિ કરે ઘન,
જેની સર્વ દેવ સાથ મળી સેવા કરી છે;
ખરૂં માનજે ખચીત જે હશે અમારી જીત,
બીતિ કશી નથી જાણી, સતિ સીતા હરી છે. ૨

(મંદોદરી.) ઝૂલણાછંદ.

ધીર મહાવીર બે તીર અર્ણવ તણાં, નીર દળ ઊતર્યાં દેઈ ડંકા;
કહે સતી શુણ પતિ દુર્મતી માહરા, ભૂમિ ભારે ઘણી ભેય ભંકા;
સીત સંતાપ મહાપાપની છાપ છે, ત્રણ્ય શિર તાહરે વેદવંકા;
ઈશ અળગા હવે શીશ તારા થકે, લખ વસા લખમણે લૂટિ લંકા. ૩

(રાવણ.)

વેઠ ઊડી વનીતા તારી વાતમાં, પાનિયે બુદ્ધિ એ જોર તારૂં;
શું કરૂં પ્યારિ છે તું ઘણી પ્રેમદા, અન્ય કો હોય તો ઠાર મારૂં;
રીછડાં વાનરાં માંકડાં મેળિયાં, જુદ્ધ જીત્યાતણું સેન સારૂં;
દેવ દાનવ [illegible] એવ અ [illegible] કરે [illegible] ૪

(મંદોદરી.)

નાશકાળે તારી બુદ્ધિ વિપરીત થઈ, સીત સામું કરી દૃષ્ટિ જોયું;
હુંશ થઇ વાઘના દૂધના દહિતણી, મોતિની ધૂધરી ધાન ધોયું;
અમૃતી ખાણુ જાણી હરી એહને, વીષ હળાહળ બીજ બોયું;
કહે છે મંદોદરી લાભ શો કાઢિયો, ચોકડી ચૌદનું રાજ ખોયું. ૫

(રાવણ.)

અવધ્યઊજડ કરૂં અહિયિ જો પરવરૂં, એટલિ આય ધરૂં જોર ઝાઝું;
કૂખ કાયરતણી નારિ તું અવતરી, મેલ લવરી પરી હું જ લાજું;
અતળ ઊપર કરૂં સ્વર્ગ આણું તળે, ખંડ નવ ભૂમિનો ભાર ભાજું;
રામ લક્ષમણ બેહૂ બાળ બે બળ કશું, દળ પશૂ દેખતાં દેહ દાઝું. ૬

(મંદોદરી.)

બીજ કે રીજ પણ કહું તને કંથજી, આપ્ય એ વીનતા માન્ય ધાટે;
સુમનની શેજમાં તેજ ત્રીલોકનું, હોંશથી હીંચિયે ખાંતે ખાટે;
માળિયાં જાળિયાં ગોખ અટાળિયાં, દ્રવ્ય જાશે બધું બારે વાટે;
સાઠ હજાર શણગાર શામાતણા, ઊતરે એક હરિ સીત માટે. ૭

(રાવણ.)

*　　*　　*　　*　　*　　*　　*

સાત અરણવતણાં નીર શોષું અમો, ભૂમિ નવ ખંડનો ભાર પીજે;
ખંડ નવ નૃપતણાં માન મોડું અમો, રામની ભીતિથી સીત દીજે. ૮
લૂણ હરામ કર તું કયમ માહરૂં, રામ લખમણ સારૂ શીદ તાણે;
માંકડાં રાંકડાં રીછડાં વાંદરાં, તેતણા સેનને શું વખાણે;
દીઠ નથિ હાથ એણે દશાનનતણા, ત્યાં લગી મોજ મન સાથ માણે;
ફૂંક મારીથકી પહાણ ફાટે ઘણા, એહ અભિમાન તે શું જ આણે. ૯

(મંદોદરી.)

લંકપુર પરવરી સીત એ સુંદરી, ત્યારથી પાપ વરસાત વૂઠયો;
તેતણાં કરષણાં ઊગિયાં તે જુવો, નાઠેથી નરપતી નહિરે છૂટો;
વાત વિપરિત થઈ સર્વ સમૃધી ગઈ, રાજ મહારાજ શ્રીરામ રૂઠયો;
કહેછે મંદોદરી સોંપ્ય એ સુંદરી, નહિતરે કંથજી કાળ ખૂટયો.
સીત હરિ આવિયો રોગ ક્ષય લાવિયો, ભાવિયો નહિ ભલો ચિત્ત

સીત ઘો તો પછે ભીત્ય શી રીત્યની, પ્રીતથી પરવરો પંથ પાળો:
કેશ તુજ કારણે જાઉં વિધ વારણે, બારણે કળકળ્યો કાગ કાળો. ૧૧

(રાવણ.)

ભાઈ ભુંડો થયો તેમ તેં ભામિની, કથન સંભળાવિયાં કૂડ કરણે;
માર ખાઇ મારા હાથનો તે ગયો, વળગિયો શત્રુને ચાહિ ચરણે;
લડવું છે લંકમાં તે ઘણું દોહિલું, આપ ઊભો જશે તુછ તરણે;
મહિપતી કહે જો મંદોદરી તું બિહે, સ્વામિ શામળતણે જાઓ શરણે.૧૨

(મંદોદરી.)

સ્વામિજી આગળે સત્ય બોલું અમો, ગાળ દેશો ઘણી વીધ વાંશે;
વિભીષણ ભ્રાત મળિયો રઘુનાથને, નાથ અનાથનો ચિત્ત ચહાશે;
લંક લૂંટાવશે એહ આગળ રહી, ખાંતે અમૃત ઘણું એહ ખાશે;
સ્મૃદ્ધિ ગૃહ તેહને વામિ તમ દેહને, લંકનો અધિપતી એહ થાશે. ૧૩

(રાવણ.) છપો.

શી મુરખને શીખ, કશી ઘેલાને ગોષ્ટી:
કશી કૃપણને કિરતિ, કશી વેરીશું વષ્ટી;
શી સજ્જનશું રાડ, કશી રાંકોશું રૂઠી;
શું નગરાને જ્ઞાન, પ્રીત ત્યાં શાની પુંઠી;
વળિ વાત કશી વનિતાતણી, મોટા જન ક્યમ માનિયે:
કવિ શામળ કહે, શાણી ઘણી, પણ પ્રમદા બુદ્ધિ પાનિયે. ૧૪

(મંદોદરી.)

ગોખરૂમૂળે હાથ, ઘણે હેતેથી ઘાલ્યો:
મણિધરકેરી મણી, મહીપત લેવા મહાલ્યો;
દાવાનળ ધરિ દેહ, તાડથી પડિને જિવવું;
શિંગડિયો વછનાગ, ઝેર હાળાહાળ પિવવું:
રાણા રાવણ ત્યમ રામશું, અકલ ફેલાવે આડિયો;
તે માગી લીધું મોત તેં, સૂતો સિંહ જગાડિયો. ૧૫

(રાવણ.)

મેરૂ શિખરપર ચડે, કદી પાતાળે પેસે;
જાય સિંધુને શરણ, સૂર્ય મંડળ જઈ બેસે;

છેક થાય તન રંક, લક્ષ કોઈની લૂટે;
આયુરદા ઘડિ એક, વધે નહિ કે નવ ખૂટે;
લેલાટ લખેલ ટળે નહિ, તો નિચ થઇ નમવું કશું;
ગુણવંતી તુજને ગમ નહિ, એક હાણુ બીજું હસું. ૧૬

(મંદોદરી.)

જોબનમદ જરમદ્દ, અહંપદ ધરે અલેખે;
કામાતુર નર અંધ, તેહ પણ આંખ ન દેખે;
સ્વજન મદ્દ મદ શૂર, મૂર્ખ જન મમતી મોટા;
સાચા જે પ્રતિબોધ, તેહને સર્વે ખોટા;
જે આખર આવ્યો આંકનો, કોનો ટાળ્યો કેમ ટળે;
અંધો નિત્યે અથડાય છે, ત્યાર પછી પાછો વળે. ૧૭

(રાવણ.)

કહે તું વાર કરોડ, શીખ માનું નહિ માઠી;
ગાંગડુ કણ ન રંધાય, કોડ મણ બાળે કાઠી;
માંખણ નાવે મેળ, વરસ સો વલુવે પાણી;
પથર ઉપર જ્યમ નીર, અધિક શી કહું એંધાણી;
તને કામનિ કોડ વસા કહું, મૂક વીનતા વારવું;
રાવણને જઇ રણજંગમાં, રામ થકી નથિ હારવું. ૧૮

(મંદોદરી.)

સુમનતણી શુભ સેજ, હેમ હીંચોળા ખાટો;
ચિંતામણિની ખાણ, રત્ન પરવાળી પાટયો;
માગ્યા વરસે મેહ, છે ખટ ઋતુની છાપે;
અશોક સરિખું વન, અલક્ષ્ય ભોગવિયે આપે;
વળિ નવે નીધ ને રીધ સિધ, સમૃદ્ધિ જોતામાં જશે;
મંદોદરિ કહે માને નહી, ધન તો ધુળધાણી થશે. ૧

(રાવણ.)

નિત્યે નિંદે વિપ્ર, વંશ તો જરૂર જાયે;
કપટ સહિત વ્યાંપાર, તહાં દેવાળું થાયે;
કાયરમાં રહે શૂર, કોઈ વેળાયે નાસે;
[illegible] પક્ષ બેસે રહે પાસે

જે ઘેર ચલણ તરૂણીતણું, કામનિનુંજ કહ્યું કરે;
ગર્ધવ જાણો તે ગૃહસ્થને, આખર અર્થ નહી સરે. ૨૦

(મંદોદરી.)

પ્રમદા તેજ પ્રધાન, પ્રીત પ્રમદાની પોઢી,
પ્રમદાથી શો પુરૂષ, કહે નર નારી જોડી;
પ્રમદાથી ઘરસૂત્ર, પુત્ર પ્રમદાથી પામે;
અર્ધાંગા પુણ્યભાગિ, દુઃખ વિનતાથી વામે;
ઘર છિદ્ર ટળે ઘરણીથકી, માન અધિક મહિમા મળે;
શુભ ઇચ્છે છે સ્વામીતણું, અંતે પણ ભેગી બળે. ૨૧

(રાવણ.)

કુળ રૂડે કન્યાય, ધણી બીજો નહિ ધારે;
સિંહતણી સોબત્ય, મળે નહિ વારેવારે;
શાહ પુરૂષના બોલ, જેમ બોલ્યા તે બોલ્યા;
હાથી કેરા દંત, જેહ ખોલ્યા તે ખોલ્યા;
મહિપતિ કહે, શુણ મંદોદરી, રાવણ રાડ લિધી સહી;
નવ આપે નારી જે હરી, હઠિલો હઠ મૂકે નહી. ૨૨

(મંદોદરી.)

નમે સકુળની નારિ, નમે ફળ ફુલે વેલી;
નમે સતપુરૂષ સાધ, નમે સરિતા રસ રેલી;
કદી નમે નહિ કાઠ, નમે હિન કુલટા કામી;
નમે નહી કો નીચ, હઠીલો જેહ હરામી;
વળિ નમે શ્રીરામ સરીખડા, જેણે ધર્મ મન ધારિયું;
પણ નમે ન રાવણ નરપતી, જેનું પુણ્ય પરવારિયું. ૨૩

(રાવણ.)

બેશિ રહે બુદ્ધિહીણ, તોલ તારૂં તું તજાવે;
પ્રગટી કાયર કૂખ, લુણ મુજ ખાઇ લજાવે;
કરે તું વૈરિ વખાણ, કરેછે વપુને વહાલો;
કરે વરિ વખ [illegible]

તુજને પૂછી લાવ્યો નથી, યુવતી રણ રાવણ ચડે;
તું એશ માનની માળિયે, કંથ તારો કેવો લડે. ૨૪

* * * * *

જુદી જુદી નાતોના અભિપ્રાય.

ઝૂલણા છંદ.

બ્રાહ્મણ.—વાત પૂછી એક વિપ્રને વિધવિધે, કેમ મહારાજ આ માનમાની;
આપવી એ ઘટે કે નહી આપિયે, છેક મુજને કહો વાત છાની;
ઉત્તર.—મહિપતી માન તે મુકિયે કયમ કરી, લાજ પણ ખોઇએ હોડ હાની;
પાછિ તો આપવામાંહિ પ્રાક્રમ કશું, ભીખ તેને પછી ભૂખ શાની. ૨૫

સવૈયા.

વૈશ્ય.—વૈશ કહે, વેહેવાર તો એ છે, પાછિ દિધે લાજ પરિયામાં;
અથડાવા ઘો દશ વિશ દહાડા, હાલ બકાલ છે કરિયામાં;
મોટાની વાતો છે મોટી. અથડાવા ઘો વરિયામાં;
કાયર કયમ થૈયે આગળથી, વહાણ મુક્યુંછે દરિયામાં? ૨૬
કણબી.—કહે કણબી, કયમ કામનિ દીજે, જાત જોરાવર એની જાણી;
પાછા જશે અથડાઈ પોતે, લહરિ સમુદ્રનિ લેશે તાણી;
લાવ્યા શું પાછી આપવાને, એક હસવું ને બીજી હાણી;
પૃથવીપતિ એ આથ્ય મુકો કયમ, છેલે ક્યારે ગયું શું પાણી. ૨૭

ઝૂલણા.

સૂતાર.—કહે ગજધર, દહાડા પાધરા દૈત્યના, શીવ વરદાનની છાપ છે રે;
સાત સાગરતણી આડછે ઊભિ, અધિનાથ તો રાવણો આપ છે રે;
દેવ હીંડેછે દશ દીશમાં નાસતા, તેવો ત્રીલોકમાં તાપ છે રે;
ભલે લાવિયા ભૂપતી ભામની, જ્યમ ગજે તસુ તે તો માપ છે રે.૨૮

સવૈયા.

કુલાલ.—(કુંભાર)–કહે કુલાલ, કરો શી વાતો, એનો મારગ ઍંડો છે;
વદતાં કુણ જીતે કુણ હારે, મંહિપતિ માની મેંઢો છે;
લેવો ગઢ લંકાનો દુર્લભ, વંક વળામણ વેંડો છે;
[illegible]

લુહાર.—કહે લુહાર, મોકલો કુંભક, ખાય મુખે તો વાનર ખૂટે;
નહિતર જોર કરો જંજાળનું, છણછણતા ગોળા બહુ છૂટે;
રાક્ષસ મોકલિ રીછ વિદારણ, વડી વહાર કરાવો પુંઠે;
બળિયા રાણા જુઓ બારણે, લુહાર લોઢું આપે કૂટે. ૩૦
સોની.—સોનિ કહે, લાવ્યાછો સીતા, પ્રીત વચનમાં પળવું છે;
ચોટ નાંખિ છે તો ચિંતા શી, રાજ પદવિમાં રળવું છે;
આમે કર્મ લલાટ લખાણું, તે શું ટાળ્યું ટળવું છે;
સોનું પેહેરતાં કાન જ ત્રુટે, જતરડામાં નિકળવું છે. ૩૧

ઝૂલણા છંદ.

ઘાંચી.—ઘાંચિ કહે, ઘણું જોર છે એહમાં, માંકડાં કેરો એ માર જોરે;
બાળક એહુમાં બુદ્ધિ છે કેટલી, ભૂપતિ ભારેનો ભાર જોરે;
(નહિ) ઘોડલાં જોડલાં હાથિયા સાથિયા, કટક કેરો તો કાર જોરે;
હડબડવું નહિ હીમત રાખવી, તેલ જો તેલની ધાર જોરે. ૩૨
મોચી.—મોચિ કહે, અમે માંકડાં દીકડાં, જેમ નાસે રણ રોઝડાં રે;
કોઠ બિલ્લાંતણે કાજ વઢે ઘણું, તુછ તૃણાવત તોછડાં રે;
કૂદતાં કૂદતાં ને ઢુક ઢૂકતાં, ફોજ નહીં એ તો ફોજડાં રે;
હીમત રાખિયે દૈવત દાખિયે, પાણિપુહેલાં કશાં મોજડાં રે.૩૩

* * * * * *

સવૈયા.

રબારી.—કહે રબારી, શ્રીરામ આવ્યા છે તો, કેટલા દીન ઇહાં બેશિ રહેશે;
ખાવા પિવા ન મળશે પૂરણ, સુખ કે દુખ કો આગળ કહેશે;
દશમુખ સરખો દુશમન છે શિર, લંકે આવતાં લેખાં લેશે;
ઢોરને ચોર થશે એકઠાં જુઓ, ઉંટડો કોણ કિનારે બેસે. ૩૪
દરજી.—કહે દરજી, હું સઉ જાણું છું, ભૂપતિ આપણો ભોળો છે,
પહાણ તારી આવ્યો પરપંચે, જનાવર સાથે જોરો છે;

બાળિ ગયો બળવંતો કોઇક, ટેક ઘણેરો તોરો છે;
આરા કેડે વારો આવશે, સોયનિ કેડે દોરો છે. ૩૫

ધોબી—

પરિયટ કહે, હું પીછ્યો પારખું, હાથ તારે શિર હરનો છે;
નવસેં બાંધ્યાં છે નરપતિ તો, ભાર શો એના ડરનો છે;
હારીને જો હીમત મુકશો, તો ફિટકારો નરનો છે;
ધોબી કેરો કુતરો તે નહિ, ઘાટતણો કે ઘરનો છે. ૩૬

મોઇ—

જોઈ કહે ભૂપતિ કહું તુજને, સીત હરી તે સાંખી છે;
જોરાવર દીશે જન ઝાઝા, ભાગ્યનિધિ શી ભાંખી છે;
પચવાની નથિ એની પ્રમદા, જેવી જિવતી માંખી છે;
અંગદ વષ્ટિયે આવ્યોતો તે, કણક મછને નાંખી છે. ૩૭

સલાટ—

સલાટ કહે, શાણા છો સઉ કો, વેદ વચનની વાણી છે;
સીતાજીને સ્ત્રી જાણો પણ, રામતણી એ રાણી છે;
એના શાપથી ઊજડ થાશે, હુંશથકી બહુ હાણી છે;
રંકનું કહ્યું ન રાવણ માને, પત્થર ઉપર પાણી છે. ૩૮

સાળવિયો—

સાળવિયો કહે, સઉ જાણો છો, જીવતી લાવ્યોછે એ જાણી;
એને ગમતું આપણ બોલો, વિધવિધ ઉચરો વાત વખાણી;
શીખામણ દઈને થાકી છે, રાવણને મંદોદરિ રાણી;
ધર્મનિ વાત ધિરજથી થાશે, દુધનું દુધ પાણીનું પાણી. ૩૯

ભરવાડ—

કહે ભરવાડ, ભૂપતિ પૂછે છે, સાચી વાત કહો મુખ મોની;
દેશતણો ભંગ થશે દેખતાં, પરથમ તો પરજાને પોણી;
લંગૂરે લંકા તો બાળી, જ્યાન સઉને પેહેલી બોણી;
રાડ ન થાય તો સઉને રૂડું, દૂધ રહે ને રહેવળિ દોણી. ૪૦

જતી—

જતી કહે, સાંભળજો સઉ કો, ભૂડા લોકો ભૂર ભ

આપણો રાજા અતળિ બળિયો, જીત્યા મલ્લ અધીક અખાડે;
એ સાથે વઢતાં નહિ વાધે, વેચવો કાંશકો વરતિયા વાડે. ૪૧

ગોલો—

ગોલો કહે, ગુણવંતા આગળ, મારી તે શી ચાલે મતી;
નવ ગ્રહ જીતી બાંધ્યા નરપત્ય, રાવણ રાયનિ મોટી રતી;
જો જીતે તો તો જશ થાશે, નહિ તર પાછી આપે સતી;
હાર જીત છે હોડે રમવું, ક્યાં ગોલાને ગાયો હતી. ૪૨

કોળી—

કોળી કહે, હું કહું કર જોડી, દેશપતી આવ્યો છે દાવે;
શૂરો થઈ સીતાને લાવ્યો, તે કૂડો ક્યમ કાયર કહાવે;
જીતવું રણમાં ને જશ લેવો, નિચ નિરમાલ થયો તો નાવે;
કુણ જાણે કરતાર શું કરશે, ભીલનું ભાલોડું પાંશરૂ આવે. ૪૩

ખાતરી—

ખાતરિ કહે, હું કહું ખરેખરૂં, હલહલ કરવા દોને હેલાં;
મોટા સાથ લડે તે મરશે, શું ખાવાંછે સાકર કેળાં;
હીમત જોર જણાશે બેનું, ભૂપતિને કહિયે કર ભેળાં;
એક ઘડીમાં રંગ જણાશે, તાણો વાણો મળશે તે વેળા. ૪૪

ચીતારો—

ચીતારો કહે, ચિંતા મુજને, અધિક વાનરાં આવી અડશે;
ઘણાંક જોજન ગઢ છે ઉંચો, ચહાયતે વેળા ઉપર ચડશે;
દેહવટ કરશે દેશ લંકાનો, નિશ્ચે એ નરપતિને નડશે;
રામચંદ્ર સમજેછે સરવે, મોર ઈંડાં શું ચિતરવાં પડશે. ૪૫

બારોટ—

બારોટ કહે, બળવંતે રાવણ, ગુણહીણે કીધી ધાટાઈ;
રામ સંઘાતે રાડ સાંધવી, ખોટી જાણો એ ખાટાઈ;
ઘડીમાંહિ તો ઊજડ થાશે, પોઢું રાજ્ય જશે પાટાઇ;
કરૂં વખાણ તે વાટજ ઉડે, ભલિ કહેવી શી બ્રહ્મભાટાઈ.

કુંભાર—

કહે પ્રજાપતિ, શુણ રે ભૂપતિ, અતિશે વાંક તમારો આડો;
ચતુરા કેરા ચોર કહેવાણા, વળિ તે સાથ કરો છો તાડો;

હનુમાનને હરાવિ હઠાવે, એવો કોઈ દાસ દેખાડો;
જગજીવન સાથે જઈ જિતવું, કોઠિ ધોઈ શું કાદવ કહાડો. ૪૭

ખોળી—

તંબોળી કહે, તમે વિચાર્યું, ખઈ લખાણું અક્ષર ખાતું;
ચૌદ ચોકડી રાજ્ય પામિયા, શિવ પરતાપ હતું સુખ સાતું;
આજે ઈંદ્રતણી છે અલખત, જુલમ કર્યાથી જોશો જાતું;
સઉ જાણેછે સુખ ભોગવિયે, પાન ખાઈ કરિયે મુખ રાતું. ૪૮

સોનીવાણિયો—

સોનિવાણિયો કહે છે સાચું, અધિપતિ છે તારે મન આંટો;
જોરાવર શું જુલમ કરોછો, તળપદ નહિ એ વિપરિત વાંટો;
ઈશ અદલ ઇનસાફ તોળશે, એની સાથ લડી નહિ ખાટો;
રંચ કદી કોઇની નહિ રાખે, શર્મ કશી સોનીનો કાંટો. ૪૯

વૈદ—

વૈદ કહે, વેરીશું વઢિયે, તો તો એક કહું તે કીજે;
સામ દામ ને ભેદ કરો બહુ, વાત ખરીમાં કોઈ ન ખીજે;
આમે જેહ લખ્યું તે થાશે, ઘડિ લાહો લાખેણો લીજે;
બળ દેખાડિ જુઓ ન બિહેતો, રેચ પછે નેપાળો દીજે. ૫૦

વેદિયો—

કહે વેદિયો, વેદ લખાણું, શાપ મહા સતિના ગુણવા છે;
લંગુરને લંકા જે લેવી, તે કાંઇ શું ડુંગર ખણવા છે;
જેવું વાવિયે તેવું ઊગે, તેવા કણ પછિથી લણવા છે;
રોળી નાંખે રામ રાવણને, તેમાં વેદ કશા ભણવા છે. ૫૧

ભાડભુંજો—

ભાડભુંજો કહે, ભલું મનાવો, વખાણ કરિને બોલો વાણી;
ભાગે રાડ મળી રઘુવરને, દુખ પામેછે સીતા રાણી;
પરજાળી પલવંગે લંકા, જુગ બાધામાંહે તે જાણી;
ખંડાશે પુંઆની પેરે, એનું રાજ્ય થશે ધુળધાણી. ૫૨

જોશી—

જોશી કહે, જોશો સઉ લોકો, કરૂણા નિધિયે કરૂણા કીધી;
રોળાશે રાવણ રણમાંહે, જો નવ પાછી સીતા દી

ભાઇ વિભીષણ ભૂપતિ થાશે, એક ઘડીમાં લંકા લીધી;
રામ રાજ કરશે એ રૂડાં, જન્મપત્રિ આગળથી કીધી. ૫૩

પંડિત—

પંડિત કહે, પ્રીછો આગળથી, ગુણહીણો મારેછે ગોથાં;
જે વેળા લક્ષમણજી ચડશે, લંકા ગઢ લેશે સહુ જોતાં;
રણસંગ્રામે જીતે રાવણ, એ તો સરવે જાણો થોથાં;
રામ હાથ મૃત્યુ રાવણનું, પુરાણનાં એ લખાણાં પોથાં. ૫૪

* * * * *

ભવાઇયો—

કહે ભવાઇયો, ભૂંડું ન માનો, તાલ વાત એક કહિશું તાનો;
સીતા સોંપી શીશ નમાવે હોય દશાનન જો કાંઇ દાનો;
લૂટાશે લંકાની લક્ષ્મી, પાવૈને શું ચડશે પાનો;
સત્ય કહેતાં રીઝો કે ખીજો, નાચવું ત્યાં ઘુમટો તે શાનો. ૫૫

આંધળો—

અંધ કહે, આગળથી સૂજે, કૂડાકેરી શી કારશી;
દૈવનિ આગળ કોનું ડહાપણું, પંડિત આગળ શી પારશી;
જો રઘુનંદન જેને રૂઠ્યા, તેનો વળતી કુણ વારશી;
રીત રૂડી રાવણને કહેવી, અંધા આગળ શી આરશી. ૫૬

બહેરો—

બધિર કહે, મુજ બુદ્ધિ થોડી, તોય કહું છું રૂડા કાજે;
રંકનું કહ્યું ન માને રાજા, જેને છત્ર કનકનું છાજે;
અહંકારિ રાવણ અતળીબળ, લક્ષવસા આપતાં લાજે;
એ આગળ કહેશો તે મિથ્યા, બેહેરા આગળ શંખ જ વાજે. ૫૭

ખોડો—

ખોડો કહે, ખડતલ છે વાતો, એને આંગણ બોલ્યા કાગા;
શ્વાન રૂએ શેરીનાં શતધા, ઘાવ રૂદે તે વેળા વાગ્યા;
હીમત હરિ એની હનુમંતે, લંકા સહિત મેહેલ જે લાગ્યા;
દૈવત એમાં શું દેખો છો, ભૂપતિ કેરા છે પગ ભાગ્યા. ૫૮

બારોટ—

એક ચક્ષુનો નર એમ કહે છે, અધિપતિ છે હજુ આડામાં;
ઐરાવત એણે નથિ દીઠો, કર્યું પરાક્રમ પાડામાં;
હઠિલો હજી હીમત નહિ મૂકે, ટેક ધરેછે તાડામાં;
કપટ કોટિધા એ કરિ જાણે, બત્રિશ લક્ષણ બાડામાં.

પાવૈ—

કહે પાવૈ, એ પેર હું પ્રીછું, એ રિછ વાનર ક્યમ કરિ વઢશે;
ઉદ જોજન છે કોટ કનકનો, તે કોનો ક્યમ પાર્યો પડશે;
રામ રાય ને રાવણ રાક્ષસ, નિર્બળ ક્યમ નરપતિને નડશે;
રીસાઇ રહેશે રાવણથી તો, શું પાવૈને પાનો ચડશે. ૫૦

જુગટિયો—

જૂગટિયો કહે, હું જાણું છું, સઉકો વાત ગણો એ સાચી;
ભુંડું કામ કર્યું છે ભૂપત્ય, રામની લાવ્યો રામા રાચી;
મહારાજ રાજેશ્વર રૂઠા, હજી જુએ પગ સામું નાચી;
આખર જિવતો તો નહિ મૂકે, સોળ સોગઠી એની કાચી. ૫૧

કાછિયો—

કાછિયો કહે, કળ્યું મેં કોડે, દિલ અતિશે હું એનું દેખું;
વાનર રિછ બળવંતાં છે બહુ, પેર ઘણીથી હું મન પેખું;
સર્વ વખાણોછો રાવણને, હું એકલડો કેમ ઉવેખું;
રામજિ આગળ રાવણ તે તો મુળા પણી શું ઝાડમાં લેખું. ૫૨

વણઝારો—

વણઝારો કહે, વારો એને, ગુણ વાતો કહો છો તે ઘેલી;
અગ્નિ આંચમાં આવ્યો અધિપતિ, પ્રીછો નહિ એ પ્રીત પહેલી
વઢતાં વાત થશે એ વિપરિત, સીતા આપવી તે છે સેહેલી
આપણ શિદ આગળથી કહો, શું ગુણ્ય દૂદશે બળદ પહેલી

રોગી—

રોગિ એક ચોરેથી બોલ્યો, કરી વખાણ કહો સઉ વઢો;
સેના સજ્જ કરાવે રાવણ, પુર બાધે વજડાવો પડો;
કુણ જાણે કુણ જીતે હારે, દેશ બધાનો વળશે દડો;
[illegible] કોણ તાવને કહેશે ચડો. ૫[illegible]

નેસ્તી—

નેસ્તી એક બોલ્યો નરપતિનો, સુરતા એક મને તો થઈ છે;
સીતાને લાવ્યો એ રાવણ, રૈરવ રોગ ખરો એક ખઈ છે;
ઇશિ શીશથી રહ્યા વેગળા, એના કર્મથિ લંકા ગઈ છે;
વિચાર કરતાં વહાણું વહાશે, નેસ્તીની મા ખાટલે મુઈ છે. ૬૫

પટેલ—

પટેલ કહે, પાપી એ રાવણ, મોત એનું થોડે દિન મળશે;
સુખસાગરમાં સદા ઝીલતો, તે તો વૈભવ વેળા ટળશે;
સતીતણા જે શાપ થયા છે, તેવો વૃક્ષ હવે તો ફળશે;
સાચું નવ કહિયે શા માટે, શું પસાયતાં ચાંપી ફળશે? ૬૬

માળી—

માળિ કહે છે, મુજને ગમ નહિ, વાત કરોછો જે જે મોટી;
રાવણ રાજા છે દિલડહાયો, લક્ષ વસા પડશે તે લોટી;
હું કહુંછું તે માનો સાચું, તમે કહોછો તે સઉ ખોટી;
ઝાઝું કરે તો સીતા લેશે, માળિ રૂઠયો શું લેશે ચોટી. ૬૭

બ્રાહ્મણ—

બ્રાહ્મણ કહે, ભાવિક સરજ્યું છે, રામ રાવણ વેરેથી વઢશે;
જે વેળા લખમણ જુધ કરશે, એક ઘડીમાં ઘાટજ ઘડશે;
હાથ દેખાડ્યા વિન હઠશે નહિ, જ્યમ ત્યમ તો જાનકિ ક્યમ જડશે;
મેળિ ધાડ બેઠો છે મહિપતિ, ભિખનાં ભાંડ શું શીંકે ચડશે. ૬૮

કણબી—

કણબી એક બેઠો તો માળે, તે કહે છે મુજને એ ભાસે;
રાવણ રાડ કરી ગાજશે નહિ, નિર્બળ નીચ થઈને નાસે.
એકે વાત ઉકલતી છે નહિ, પડીયો પાપતણે એ પાશે;
સીતા સાથે સર્વે સમૃદ્ધિ, ગોફણ ગોળા સોતી જાશે. ૬૯
એક પટેલ પાદરથો બોલ્યો, રાવણની નવ પહોતી રળી;
સીતા વેલી ઝેરતણી છે, તે એને લાગેછે ગળી;
ઇંદ્રતણી અલખત ભોગવતો, ટેક બધી એની તો ટળી;
સ[illegible]

જોગી—

જોગી કહે, જહરી જાણો, દશઆનન આવ્યોછે દાવે;
કુંભકરણ કુમતી દેનારો, કૂડ કપટ જેને મન ભાવે;
ઇંદ્રજીત અન્યાયે બોલે, ભૂપતિના મનમાં જે ભાવે;
સૂર્પનખા શિક્ષા દેનારી. જોગી પ્રધાન તુંબડાં વાવે. ૭૧

પટેલ—

એક પટેલ ચોરેથી બોલ્યો, બાળ પરી રાવણની બુદ્ધિ;
બેહેન્યે કહ્યું ત્યાંથી બેહેકયો છે, ઘેલી ગુણહીણી તે ગદ્ધી;
સુખશજ્યા વીમાન તજ્યાં છે, રાજ્યપદ્દવિની રીતો રૂંધી;
લંકામાં લાડકવાયો પણ, પટલનિ ઘોડી પાદર સુધી. ૭૨

છીપો—

છીપો કહે, છાજે નહિ એને, છતનો એને છાક ચડે છે;
જગતજનેતાને એ લાવ્યો, સામો વેરી થઇને વઢે છે;
ઝાઝાં વાવ્યાં ઝાડ ઝેરનાં, તેને ફળ તેનાંજ જડે છે;
રાવણ આખર રાક્ષસિનો સુત, જાત વિના શું ભાત પડે છે. ૭૩

કંસારો—

કંસારો કહે, કહું કેટલું, રાવણથી શું રામ ડરે છે;
ફૂલ કરેછે તે સહુ ફોગટ, હાથે નિજને હીત હરે છે;
ચૌદ ચોકડી રાજ તજીને, વણમોતે તો એહ મરે છે;
ત્રાંબાઝોળ કરે નહિ છૂટે, ફોગટ કાંસાફૂટ કરે છે. ૭૪

કંદોઇ—

કંદોઈ કહે, કૂડો એ કપટી, બુદ્ધીહીણ થયો બાડવો;
એ જાણે છે ખાઇ સાગરની, રામને મન તો છે ખાડવો;
જાણેછે લંકા ક્યમ લેશે, વાનરને મન ઘી ગાડવો;
લંપટ લોભી સીતા લાવ્યો, જાણ્યું બાપનો છે લાડવો. ૭૫

સ્ત્રીઓ—

વાત કરે વિનતા લંકામાં, સખિયો સખિયોમાં સહુ મળી;
કહો બાઈ, કુણ હારે જીતે, કોને વાર્તા ન પડે કળી·
એક કહે, એમાં શું કહેવું, અદકી બોલું હું ર
એમાંએક હરે જ અધિપતિ, પેહેરી બેઠા છે

વિધવા સ્ત્રી—

વિધવા કહે, વખાણે છે શું, ઘેલો બોલ ગમે નહિ ગાંડો;
વાર્યું કરે નહિ હાર્યું કરશે, કહિયે, સુખે મામલો માંડો;
લંકા ઘડિ બે ચાર લુટાશે, જેને ગમે તે ગામ જ છાંડો;
સુખે રાજ રાવણ ક્યમ કરશે, શું જિતવી છે રાંડી રાંડો. ૭૭

પંચ લોક—

પંચ મળી પરમાણ કર્યું છે, રાવણ કાજળ રામજિ કેસર;
રાવણ ખાડો રામ ગંગોદક, રામ ઐરાવત રાવણ ભેંસર;
રામ ધરમ રાવણ અણધરમી, શ્રીશામળભટ કહે કવેસર;
રામ જિતે, ને રાવણ હારે, પંચ તહાં પૂરણ પરમેસર. ૭૮

ગ્રંથ સમાપ્તિ વિષે.

બ્રાહ્મણ ભાટ કવી કો ચારણ, ખોડ મા દેશો રંક કે રાણો;
એક નામ શ્રિરામજિ કેરૂં, બીજો અકલથકી ઊખાણો;
જેને જેહ વણજ તે સૂજે, પ્રીતથકી પંચે પરમાણો;
નિશિ ચરચા નિરખી નરપતિયે, શામળભટ કહે સમજે શાણો. ૭૯
ગુર્જર દેશ ગુણે ગરૂઓ, શ્રીગોડ વિપ્ર વેગનપુરવાસી;
તેહ પિતા પુરૂષોત્તમ કેરો, વીરેશ્વરનો પુત્ર વિલાસી;
શામળભટ શિવજીનો સેવક, આદ્ય શક્તિ કેરો ઊપાસી;
રામ ચરિત ગાતાં શુણતાં નિત્ય, પગ પગ ક્રોડ વસા એ કાશી.

રાવણ મંદોદરી સંવાદ સંપૂર્ણ.

પદ્માવતીની વાર્તા.

આખ્યાન કહું પદ્માવતી, સતી શિરોમણી જેહ;
પુષ્પસેન સાથે વરી, વર્ણન હું કહું તેહ.
નગર એક ચંપાવતી, ચંપકસેન રાજન;
પટરાણી પુષ્પાવતી, પુષ્પસેન એક તન.
બત્રિશ લક્ષણ આગળો, ચઉદ વિદ્યા ગુણ જાણ;
રાગ છત્રિશે આળપે, વદન શશી પરમાણ.
સોળ વરસનો સુત થયો, ધનુર્વિદ્યાનો ધીર;
હયે બેશીને સંચર્યો, જાણે બાવન વીર.

પ્રીત ઘણી પરધાનશું, ક્ષણ અળગો નવ થાય;
બેજણ રમવા એકઠા, મૃગયા કારણ જાય.
વસંત રૂતુ ફુલી રહી, સુંદર સરોવર નીર;
મૃગયાથી પાછા વળ્યા, આવ્યા તેને તીર.
સુંદર તટ રળીઆમણું, ઉભા તેને છાંય;
માનની એક મદે ભરી, જળ ભરવાને જાય.

(એ કન્યાનું નામ સુલોચના હતું. તેને રાજ કુંવર વેરે પરણવાની ઇચ્છા થઈ.)

કુંભ ભરી શિર પર ધર્યો, કટાક્ષ કરતી જાય;
ચાતુરી ઘણી ચાળવી, તોય ન ચેત્યો રાય.
રીસ કરી રામા વદે, સાંભળ રાજકુમાર;
કોણ કારણ થયું કામડું, શીદ વેંઢારે ભાર.
રાય સુણી અચરત થયો, સાથી સામું જોય;
શું કહે છે એ કામની, કહી નવ શકે કોય.
કહે રામા તું કોણ છે, કોણ તમારી જાત;
શા કારણ પડ્યું પુછવું, તે કહો મુજને વાત.
નારી વેણ જ ઓચરી, સાંભળ સાચું ધીર;
કશી ભરીને નાખ તું, મારા કુંભ પર તીર.
કુંભે તીર જ વાગશે, ચાલશે જળની ધાર;
હોડ આપણે એટલી, આપું એકાવળ હાર.

(પણ) આવતા તીરને ઝાલી લઉં, ને તમારી પહેલી ફાળ ચૂકાવું,
તો તમારે મારે ઘેર આવી મારી વેરે લગ્ન કરવું.

મહિપતિ રિઝયો મન વિષે, એતો રૂડી વાત;
હું નિશાન ભુલું નહિ, બેડું તે કોણ માત્ર.
તાણી તીર જ નાંખિયો, રાજાયે દઇ દોટ;
આવતો ઝાલ્યો ઝડપશું, ચુકવ્યો પહેલી ચોટ.
સખિયો સાથે હશી પડી; ચડી રાયને રીસ;
કો કાળે ભુલું નહી, જાણે છેહું શીશ.
પ્રધાને વારિ રાખિયો, રીસ ન કીજે રાઓ;
મુખથિ વેણ જ જે ઓચર્યાં, એને મંદિર જાઓ.

પછિ રાય હસિ બોલિયો, કહો આવ્યાની વાટ;
મંદિરનું દે પારખું, આવું પડતી રાત.
નિત્યે પાવક પરજળે, મૃત સંજીવન થાય;
તેથિ મોહોલ ઉંચેરહો, એ એંધાણિ રાય.
અગ્નિથકી લોહું ગળે, જીવતી ધમણો સાર;
મંદિર કહ્યું તે માનની, લક્ષ વસા લોહાર.
જેને દિઠે જગ મોહે, તેનું છેદે શીશ;
તેને ઘેર થઈ આવજો, રવિ આથમતે દીશ.
નિર્મળ વાડી વનસ્પતિ, નિર્મળ નીરશું નેહ;
પુષ્પો વીણે પ્રીતશું, માળી મંદિર તેહ.
જેહ સમારે તુજને, તેને સમારે જેહ;
તેથી મહોલ ઉંચેરડા, સહિ એંધાણી એક.
શોભા દે સઉ લોકને, તેને ઉજવળ કામ;
શામા સમજાવ્યું તમે, ધોબી એનું નામ.
જેને ખાધે વિષ ચડે, તેને જે કોઇ ખાય;
તે મેલું મુજ બારણે. એ એંધાણી રાય. ઉત્તર મોર.
કુરંગ હેમ સરિખડો, પુછ પીવંતો નીર;
તે મેલું મુજ બારણે, આવજે આણી ધીર.
દિવસે મારે કામની, કુળમાં કરે ઉદ્યોત;
ઘેર ઘેર અજવાળું કરે, જુવતી દીપક જ્યોત.
મુખે મધુરૂં બોલતો, ચાતુર નર વશ હોય;
તેનો શબ્દ સુણી આવજો, જેમ ન જાણે કોય.
ભોગી માણે ભુપતિ, તેને વાલો તંત્ર;
બોલે બેશી જોખથી, જુવતી તે તો જંત્ર.
રાંક અઢારે વર્ણમાં, જે વડે તારૂં રાજ,
ધીરજ રાખી આવજો, જાત અમારી આજ.
ડાહ્યો અકલે આગળો, સર્વ કળાનો સૂત્રઃ
નારી મેં તે બો[illegible] [illegible]

અમુલક બે જે તમ કને, જલમાં નીપજે જેહ;
એ બે કીજે એકઠાં, તાત અમારો તેહ.
અમુલક બે તે નેણ છે, જળમાં કમળ સુધામ;
નારી તેં મુજને કહ્યું, **નેનકમળશા** નામ.

ચોપાઈ.

એવું કહીને નારી જાય, મનમાં હરખ્યો પોતે રાય;
આપ આપણે મંદિર ગયાં, સાંજ સમે બે તત્પર થયાં.
કહ્યાં એંધાણ ધરીને ગર્વ, રાજાને મન વશિયાં સર્વ;
પ્રીત થકો રાજા પરવર્યો, સ્ત્રી મહોલ સામો સંચર્યો.
ઉઠિ અબળાએ કર્યો પ્રણામ, ભલે પધાર્યા રૂડે કામ;
પાંચ પદારથ પામ્યાં અમો, પ્રીતે કરી પધાર્યા તમો.
રાજા બેઠો પાસે જઈ, સ્ત્રી કર જોડી ઉભી રહી;
ભામનીયે નિરખ્યો તે ભૂપ, રાજબીજ રઢિયાળું રૂપ;
રાજાયે રાણિ નિરખિયાં, બેઉ જણાં હૈડે હરખિયાં.

દોહરા.

સુલોચના એમ ઓચરે, સાંભળ રાય સુધીર;
જો વરૂં તો તુજને વરૂં, નહિ તો પાડું શરીર.

(બાઈની મરજી એવી હતી કે, તે જ વખતે ગાંધર્વ વિવાહ કરવો. પણ, રાજકુમારને એમ છાનું પરણવું ઠીક લાગ્યું નહિ, તેથી તેણે ના કહી.)

વિનતા વળતી ઓચરી, એ શું બોલ્યા રાય;
ના કહેતાં મરશું અમો, તે તમને હત્યાય.
રાય કહે સુણ સુંદરી, એમાં અમને ખોડ;
કાલ સવારે પરણશું, આપણ જુવતી જોડ.
હૈડે ધીરજ રાખ તું, જઈ સંભળાવું તાત;
નગર લોક સઉ દેખતાં, ઝાલું જમણો હાથ.
મંડપ રચાવું મોકળો, પરણું રૂડી પેર;
પટરાણી કરૂં પ્રેમશું, રાખું મારે ઘેર.

(રાજકુમારના એ વચનથી સુલોચના સંતોષ પા[illegible] માની
કુંવર અહીં શેઠને ઘેર રાત્રે સૂઈ રહ્યો, એવામાં [illegible] થ[illegible]

ચોપાઈ.

તેણે સમે વળતું શું થાય, સજી સભાને બેઠો રાય;
ચંપકસેન નામ જે તણું, ઢળે છત્ર શિર શોભિત ઘણું.
નિશા અંધારિ દિપક બળે, રાજ કુળ છત્રિશે મળે;
રાગ રાગણી છત્રિશ થાય, બહુ મળ્યા રાણા ને રાય.
વિવિધ પ્રકારે થાયે ગાન, એ રિતે બેઠા રાજાન;
પહોર રાત એમ કરતાં ગઇ, નગરમાંહી ત્યાં બુમ જ થઈ.
ધસમસીને ત્યાં આવ્યા લોક, સઉ કોને મન પ્રગટ્યો શોક;
રાય સભામાં આવી રહ્યા, કારણ રાજા આગળ કહ્યાં.
રાય બચ્ચાનો નથી રે લાગ, નગર વિષે આવ્યા બે વાઘ;
રાજાજી સાંભળજો વાત, માણસ ત્રણની કીધી ઘાત.
સુણતાં રાય થયો અસ્વાર, સોંઢ્યા છે ત્યાં મહા ઝુઝાર;
નગરથકી બહાર નીસર્યા, ઘેરી વાઘ બે આગળ કર્યા.
રાજા સૌથી આગળ રહે, ક્રોધ કરીને વાણી કહે.

દોહરા.

નગર પડો વજડાવિયો, વરતાવી છે આણ;
જે નહિ આવે રણવિષે, તેના લેઉં પ્રાણ.
રહે રાયના દેશમાં, અન્ન રાયનું ખાય;
વહેલો આવી આ ઘડી, રણમાં સાથે થાય.
પાંચથકી પંચાસનો, પાળો કે અસ્વાર;
જે નહિ આવે રણ વિષે, તેને મારૂં ઠાર.
વૃદ્ધ પ્રધાન વાણિ વદે, એમ ન બોલો બોલ;
કોઇક એવો રહી જશે, ઉતરશે તુજ તોલ.
નહિ ગુદરૂ પરધાનને, નહિ બેટા કે બાપ;
પક્ષ કરૂં જો કોઇનો, બ્રહ્મહત્યાદિક પાપ.

ચોપાઈ.

ચંપકસેને કોલજ કર્યો, શિકાર કરવાને સંચર્યો;
અન્યો અન્ય સેના સંચરે, ઘેરી વાઘને આગળ કરે.
એમ કરતાં વીતી મધ્ય રાત, વાઘ બેયની કીધી ઘાત;
રાજા મનમાં હરખ્યો બહુ, વજીર સાથે હરખ્યા સહુ.

રણમાં સભા કરીને રાય, સરૂ કોને ત્યાં કરે પસાય;
હું તેને આપું શિરપાવ, જેણે વાઘ પર કીધા ઘાવ.

દોહરા.

કર્યું નિરીક્ષણ નરપતિ, જોયાં સઘળાં રૂપ;
દ્રષ્ટે આવી નવ ચઢ્યો, પુષ્પસેનસુત ભૂપ.
ક્રોધપૂર્ણ રાજા થયો, ભમર ચઢાવી શીશ;
જઈ સુતને હાથે હણું, રવિ ઉગંતે દીશ.
હત્યા ન ગણું બાળની, વચન અમારૂં જાય;
રાવત સઉ ઝાંખા થયા, કર્યો મહા અન્યાય.

ચોપાઈ.

રાતે સર્વે રણમાં રહ્યું, ઉગ્યો સૂર્ય ને વહાણું થયું;
પ્રાતઃકાળ થયો જેટલે, પુષ્પસેન જાગ્યો તેટલે.
રવિ ઉગમતે તે ઉઠિયો, પાગ સમારિ બેઠો થયો;
પ્રમદા આવી પાલવ ગ્રહ્યા, રાજાને એમ વચનજ કહ્યાં.
તમો વિના મેં રહ્યું ન જાય, ઘડી એક વરસની થાય;
તમ દીઠે મુજ ભાગે ભૂખ, અણ દીઠે ઉપજે મહાદુખ.
રાય કહે ધીર રાખો તમો, વચન મારૂં જે વરશું અમો;
વચન દેઈને મહિપતિ ગયો, મહેલ પોતાને દાખલ થયો.
આવતો માયે નિરખ્યો તન, ઉલટ વધી માતાને મન;
કહો કુંવર ક્યાંથી આવિયા, સમાચાર શા શા લાવિયા.
કોણે વાઘ હણ્યા કઈપેર, રાજકુંવર પધાર્યા ઘેર;
જીતી જશ તે કોણે લીધ, કેટલાને સરપાવ જ દીધ.
મા શું વાઘ શું કહો છો તમો, વાત કશિ પ્રીછુ નહિ અમે ;
રાતે તે શી થઈ છે વાત, ક્યાંહાં ગયા છે મારો તાત.

દોહરા.

રાતે વાઘ બે આવિયા, સેન ગયું રણમાંય;
નગર પડો વજડાવિયો, તું ક્યમ ન ગયો ત્યાંય.
વચન શુણીને માતનું, ચાલ્યો રાજકુમાર;
અશ્વે બેશી એકલો, ગયો નગરથી બહાર.

કટક સર્વે પાછું વળ્યું, જાણે સાગરપૂર;
કુંવર મળિયો વાટમાં, ત્યાં ઉગમતે સૂર.
પિતા સમીપે આવિયો, પાળો થઈ તે વાર;
કર જોડીને કુંવરે, કિધો જઈ જુહાર.

ચોપાઈ.

રાયની કરડી દીઠી દૃષ્ટ, કુંવર મનમાં પામ્યો કષ્ટ;
કુંવર મનમાં ઝાંખો થયો, સૌની પાછળ પાછળ રહ્યો.
રાજા આવ્યો રણમાં જઈ, સેના સૌ સૌને ઘેર ગઈ;
ચંપક બેઠો આસન ચડી, તેડ્યો કુંવરને તે ઘડી.
નાનું મોટું નગરનું સહુ, મળી ખલક જોવાને બહુ;
સાચું કહો રહ્યા ક્યાં રાત, વળતી આવ્યા ક્યમ પ્રભાત.
વળતી કુંવરે વચનજ કહ્યું, જેમ સરજ્યું હતું તેમ જ થયું;
રાજાજી, જે કહો, તે કરૂં, ઘો આજ્ઞા તે મસ્તક ધરૂં.
શાને પૂછો રાખણ હાર, હું અન્યાઈ ઊભો આ ઠાર;
બોલ્યો રાય ચડાવી રીશ, જાઓ કુંવરનું છેદો શીશ.
એની જે કો કરશે વાર, મારૂં તેને સાથે ઠાર;
ચંપક વાણી એમ બોલિયો, હાહાકાર નગરમાં થયો.
એહ વચન કરિ માનો સત્ય, વાર ન લાગે કહે ભૂપત્ય;
નગર લોક સૌ મનમાં લહે, કોણ એવો જઈ રાયને કહે.
બેઠી હતી રાણીજી જહાં, તે વાત વળતી ગઇ તહાં:
મારા સુતને મારે આજ, તેનાં ચક્ષુ કરાવું ત્યાજ.
જો કોઈ લહે કુંવરનું નામ, તેનો ફેડું નિશ્ચે ઠામ;
ચઢાવી દૃષ્ટિ છુટે કેશ, ભર જોબનમાં બાળે વેશ.
રાણિયે મન આણી ગર્વ, સોંઢાડી સાહેલી સર્વ;
લાગી વારજ કરતાં વાત, સાહેલિયો મળી સેં સાત.
સઉકો ખડગ ઊઘાડાં કરી, રાજસભામાંહે સંચરી;
જઇ નરપતિને કર્યા પ્રણામ, માગું છું હું એક ઇનામ.
રાય કહે માગો છો તમો, તે હાથથિ નહિ આપું અમો;
તારા મનથી માગ્યો સુત, તું ઉગારવા આવી પુત.

દોહરા.

રાણિ મન વિમાશિયું, જાતનું[1] કશું જતંન;
જીવ્યાથી મરવું ભલું, જો સુત જાય રતંન.
ક્રોધ કરીને કામની, ધરી રાયશું રોશ;
શોક કરિ બેઠી સભા, કોઇ ન દેશો દોષ.
રાજાને કહ્યું રાણિયે, કોઢે ગળશે જાત;
હમણાં તુજને લાગશે, સ્ત્રીહત્યા સેં સાત.
બ્રહ્મહત્યા છુટયા તણો, કોઇક કાળે પાર;
સ્ત્રીહત્યા જેણે કરી, નહિ નરકમાં ઠાર.

ચોપાઈ.

વચન સુણી માતાજી તણું, કુંવર મન દુઃખ પામ્યો ઘણું;
સુત માને જઇ લાગ્યો પાય, ક્રોકટ બોલો કાં અન્યાય.
મારા તાતનું વચન જ જાય, શે કામે આવે આ કાય;
જાયું તે જાવાનું સર્વ, ગંદી દેહતણો શો ગર્વ.
મુજ પિતાથી ઉગારશો, જમ કિંકરને ક્યાં વારશો;
એક વચન માટે બળિ છળ્યો, પુરણ વચન પોતાને પળ્યો.
હરિશ્ચંદ્ર અંત્યજ ઘેર રહ્યો, વિભીષણ લંકાપતિ થયો;
વચને પાંડવ વનમાં ગયા, વચને કૌરવના ક્ષય થયા.
અહંકારી અભિમાની હોય, ચિરંજીવી જગમાં નહિ કોય.
જાઓ બેસો તમો રૂડી પેર, પ્રીછવી માને મોકલી ઘેર.
કહ્યું તાતને મૂકી મામ, તમે તમારૂ કરો ને કામ.

દોહરા.

રાયે મન વિમાશિયું, મોટી હત્યા બાળ;
કુંવરને હાથે હણી, આણું મારો કાળ.
કોલ પળે સુત ઉગરે, સ્ત્રીહત્યા નવ થાય;
કહ્યું પ્રધાનને તે કરો, પુછો પંડિત રાય.
તેડયા પંડિત પ્રાતિશું, પ્રધાન પુછે જોય;
કહો, કેમ સૌ ઉગરે, દિસે ન કોઈને દોષ.

[1] જાતનું? — ૧ શરીરનં.

પ્રીત કરી પંડિત કહે, સુણો રાય એ સૂત્ર;
બોલ તમારો પાળવા, વનમાં કહાડો પુત્ર.'
અમ શિર દોષ ન દીજિયે, સુણો રાય સુજાણ;
જેવી શાસ્ત્રોમાં ઘટે, એવી બોલું વાણ.

ચોપાઈ.

ક્રોધે બોલ્યો ચંપકરાય, કુંવરને કાઢો વનમાંય;
પછી પંડિતની ભાગી ભૂખ, ટાળ્યું જન્મ બધાનું દુઃખ.
પુષ્પસેને સજ્યો કેકાણ,[1] અંગે ધર્યાં ધનુષ ને બાણ;
માગી શિખ ચાલ્યો જેટલે, પ્રધાનપુત્ર મળ્યો એટલે.
પરસ્પરે રોયા બે જણા, રોતાં કાંઈ ન રાખી મણા;
પૂછે વિચાર બ્રાહ્મણજન, વળતી મુજને કાઢે વન.
વળતી મિત્ર ગયો તે ત્યાંય, રાજસભા બેઠી છે જ્યાંય;
માન દઈ મહિપતિને મળ્યો, એક અરજ મારી સાંભળો.

દોહરા.

વજીરસુત વાણી વદે, સુણો રાયજી સૂત્ર;
એક વચનને કારણે, વનમાં કાઢો પુત્ર.
એણે વચન તમ પાળિયું, ઉત્તમ કીધો ન્યાય;
વચન જાય તમ પુત્રનું, એ મોટો અન્યાય.

ચોપાઈ.

સુતને તેડીને પુછિયું, સત્ય કહો, કાલે કેમ થયું;
ક્યાંહાં રલાતા કેને કાજ, સાચું બોલ તજીને લાજ.
જે તારા મનમાંહિ હોય, મારી આગળ ભાખો સોય;
સુત કહે, સાંભળો મહારાજ, વનમાં જાતાં હર્ખ્યો આજ.
મુજને વહાલી નથી મુજ દેહ, સત્ય કરી માનો જી તેહ;
કાલે મુજને કૌતુક થયું, બીક થકી કોઈને નવ કહ્યું.
આજ તમે તજિયો છે ક્રોધ, તો સાચો બોલું પ્રતિબોધ.

દોહરા.

તેનકમળ વહેવારિયો, નગર તમારામાંય;
બત્રિશ લક્ષણ આગળી, તેને છે કન્યાય.

[1] ઘોડો.

કરમ સંજોગે તે મળી, નાખ્યો તેણે પાશ;
વચન દિધું વરવાતણું, ભાગી તેની આશ.
આશા ભંગી જે કરે, કોલ બેકોલી થાય;
મહા નરકમાં માનવી, જરૂર તે તો જાય.
ચંપક ચિતમાં ચિતવે, સર્વ સુણી વૃત્તાંત;
તરત શેઠ તેડાવિયો, અધિપતિએ એકાંત.
મહાજન આવ્યા મલપતા, જ્યાં બેઠા છે રાય;
ભૂપે માન દિધું ઘણું, આવી નમિયા પાય.
રાય કહે, શુણ શેઠજી, માગું છું હું માન્ય;
નેનકમળની દીકરી, આપો અમને દાન.
વળતા માજન બોલિયા, સાંભળ રે ભૂપાળ;
કન્યા અમો કયમ દીજિયે, બેસે શિર પર ગાળ.
તમો ક્ષત્રિ અમો વાણિયા, તમો રાય અમો રાંક;
વરકન્યા પરણે નહીં, વૈશ્યો કાઢે વાંક.

ચોપાઈ.

નરપતિ કહે, નહિ મારો વાંક, એ કન્યાયે વાળ્યો આંક;
મુજ કુંવરને તેડી ગઈ, કિધો કોલ અમારી થઈ.
તેને જઈ પુછો નિરધાર, જેમ ઘટે તે કરો વિચાર;
શેઠ શુણિ આવ્યા ઘરમાંય, પુત્રીને જઈ પુછ્યું ત્યાંય.
સત્ય વચન તું કહેજે આજ, જેમ કહે, તે કરીયે કાજ;
પુત્રિ કહે, વર એ જ પ્રમાણ, નહિ તો મારા છાંડું પ્રાણ.
શેઠે વાત ધારી તે ધ્યાન, દેઉં કુંવરને કન્યાદાન;
નવ આપું તો પુત્રિ મરે, વળિ રાજા મન વેર જ ધરે.
કહો છો તો રાજા લીજિયે, કન્યાદાન અમો દીજિયે.

દોહરા.

મારી પુત્રી લાડકી, તમ સુત બાવન વીર;
જુગતું જોડું પરણશે, જમ સાકર ને ખીર.

ચોપાઈ.

રાજા કહે, ન લગાડો વાર, સામગ્રી કરજો તઈયાર;
શાને વાર કરો એવડી, જાઓ પરણાવ

મંદિર આવ્યો વેવારિયો, સમાચાર જઈ સ્રીને કહ્યો;
કુંવરિ તો ઇચ્છાવર વરે, ના કહિયે, તો નિશ્ચે મરે.
શેઠાણિયે તે શુણિ લહ્યું, જઇ કુંવરિની આગળ કહ્યું.

દોહરા.

રાજકુંવર તને પરણશે, હવણાં જાશે રાન;
લખ્યું હશે, તો આવશે, તું શુણ તારે કાન.
કર્મે મારે જે લખ્યું, તે થાશે મુજ હાલ;
રૂડો ભુંડો મેં વર્યો, આ ઠેકાણે કાલ.
તું જાણે વર રાયને, બેઠી ચાવું પાન;
એ તો રહેશે ઓરિયો, સમજો આણી સાન
કાલ સવારે કાઢશે, રઝળી ભરશે પેટ;
તાત કહે છે તાહરો નહિ સુખ પામે નેટ.
કન્યા માતાને કહે, કર જોડીને વાત;
માનું નહિ હું માવડી, ઘેલો થયો મુજ તાત.
તાત શું બેઠો દીન થઈ, કરો ગણેશ આચાર;
લગન ચોઘડિયું જાય છે, હવે ન કરવી વાર.
આવ્યો રાજા પરણવા, વાગ્યાં વડાં નિશાન;
પાટ બેસારિ પદમની, જાણે, ઉગ્યો ભાન.
હાથ મેળાવ્યો હાથશું, આરોપી વરમાળ;
મૂર્ત એકમાં ઉઠિયાં, પરણિ તે તત્કાળ.
આશિરવાદ વિપ્રો વદે, વેદ વદીને વાણ;
ચિરંજીવી રહે બે જણાં, બોલે લોક પ્રમાણ.
પરણી ઉઠ્યાં પાટથી, ઉતારી વરમાળ;
મીંઢળ છેડા છૂટશે, લખ્યું હશે તે કાળ.
શિખ માગી નારીકને, હું પરદેશ પળીશ;
હુકમ લઇને હજુરનો, જાતાં તને મળીશ.

ચોપાઈ.

પુષ્પસેન પરણી પરવર્યો, નમસ્કાર જઇ માને કર્યો;
માતાજી અમો વન ચાલશું; લખ્યું હશે ત્યારે આવ

મારા સમજો દુઃખ દિલ ધરો, નયને આંસુ શાને ભરો;
જ્યાં જાઉં ત્યાં સુખજ હોય, મુજને ગાંજી શકે ન કોય.
પ્રસન્ન થઇને શિખ દીજિયે, પ્રણામ લક્ષવરાં લીજિયે;
ચાલો કહેતાં જીવ જ જાય, પણ શું કરિયે, કોપ્યો રાય.

દોહરા.

વચન માતનું શિર ધર્યું, ત્યાંથી ચાલ્યો જાય;
સામો જઇ ઉભો રહ્યો, જ્યાં છે રાજ-સભાય.
શિશ નમાવ્યું તાતને, સભાને કર્યો જુહાર;
રાજા બેટો ત્યાં જઈ, ચરણે નમ્યો કુમાર.
રાજા મુખથી બોલિયો, જો સુત મારો હોય;
વનમાં જાજે એકલો, સાથે ન લઇશ કોય.
હું ને અશ્વ અમારડો, ન કરૂં કોઈની આશ;
જો કોઇ સાથે સંચરૂં, સુકૃત થાજો નાશ.
સેવક સાથે સંચરે, તે કાયરનું કામ;
જાઉં વનમાં એકલો, "પુષ્પસેન" મુજ નામ.
એમ કહી પાછો વળ્યો, ન હોય મન ઉચાટ;
પ્રધાનપુત્રે નિરખિયો, ઉપજે મન ગેંગાટ.
પ્રધાનસુત પાછો વળ્યો, હૈડું ફાટી જાય;
સાથે આવું કેમ કરિ, વારી રાખે રાય.
વળતી નિજ નારી કને, આવ્યો રાજકુમાર;
નારે નિરખ્યો કંથને, કીધું રૂદન અપાર.
નારી પ્રત્યે નેહનાં, કહ્યાં વચન બે ચાર;
જો જીવશું, તો આવશું, નહિ તો કોટી જુહાર.

ચોપાઈ.

સ્ત્રી કહે, અશ્વથકી ઉતરો, મારે હાથે ભોજન કરો;
મુજને સાથે તેડો આજ, સફળ થાય તો મારાં કાજ;
પ્રીતે પાનની બીડિ કરૂં, મારે હાથે મુખમાં ધરૂં.

દોહરા.

ભોજનનું મને શું કહો, હું નવ પીઉં વાર;
ધિક મારો અવતાર.

જો અશ્વેથી ઊતરૂં, લાજે જનની આજ;
હાલ હાલ કરી શિખ ઘો, કીજે રૂડાં કાજ.

ચોપાઈ.

માયા મોહ ને મમતા તજો, એક મને ઈશ્વરને ભજો;
બુદ્ધિસાગર છે મારો મિત્ર, ઘણો ચતુર ને ઘણો પવિત્ર.
રહેશે ઘણું તમારી પાસ, એથિ કાંય ન થાય વિનાશ.

દોહરા.

રાજાને નારી કહે, કોલ અમારો એહ;
બારે વર્ષે ન આવિયા, તો પાડું મુજ દેહ.
બાર વરસ પર એક દિન, જો વીતીને જાય;
જીવ ધરૂં જો દેહમાં, નહિ મુજ એક પિતાય.
કંથ પાખે જે કામની, ભારે નહિ સુખ ભોગ;
એટલું તમ પાખે તજું, સુખનો નહિ સંજોગ.
ચાલુ કહેતાં ચમકશું, પુંઠ દિઠે જીવ જાય;
નેણા પડશે નીકળી, કાળજુ કટકા થાય.
આભ પડે ધરણિ, એવડું મારૂં દુઃખ;
જ્યારે તમને દેખશું, ત્યારે થાશે સુખ.
નરથી નારી એકલી, પગલે પગલે વંક;
દિશે દિન દિન દામણિ, કામની શિર કલંક.
પૂજ્ય અમારે એક તમ, અવર ન બિજો કોય;
અવર બીજો જો કરૂં, કુળમાં ખાપણ હોય.
રાયે નારીને કહી, ચલાવિયો તોખાર;
એ અવસરે પ્રધાનસુત. આવ્યો એણે ઠાર.
કર્યાં પ્રણામ પ્રધાનને, વળો હવે કહ્યું વીર;
જીવ આપણો એક છે. દીસે દોય શરીર.

ચોપાઈ.

પ્રધાનસુત તે પાછો વળ્યો, પોતે રાજા પંથે પળ્યો;
વેગે પાગી પંથ પળાય. મનમાં બીક ન આગે રા

અનેક દિન એમ રસ્તે થયા, ભમતાં ભમતાં વનમાં ગયા;
રાજા ચાલ્યો વનમાં વળી, મહાવનમાં એક જક્ષણી મળી.
મોટા હાથ ને ભૂરા વાળ, આવીને બીવરાવ્યો બાળ;
કોણ છે ને કેમ આવ્યો અહીં, મુજ આગળથી જાઇશ કહીં.
ઘોડા સાથે તુજને ગળું, ઘણે દિને મુજને ભક્ષ મળ્યું;
ત્યારે વાયક બાળક ભણે, હું શરણે આવ્યો તુજકને,
તમો કહો તે કામજ કરૂં, ઘો આજ્ઞા તે મસ્તક ધરૂં;
જક્ષણીને મન આવી દયા, પ્રીત વચન રાજાને કહ્યાં.

દોહરા.

વળતી જક્ષિણી વદે, સાંભળ રાજકુમાર;
ભીડ પડે સંભારજે, હું આવીશ તે ઠાર.
સિદ્ધ વચન તે શિર ધર્યું, વેગે ખેડ્યો બાજે;
ઘણે દિને જઇ નીસર્યો, કુંતીભોજ જ્યાં રાજ.
નગર સમીપે જઈ રહ્યો, મળ્યો વિપ્ર એક ત્યાંય;
પુછ્યું તેને પ્રેમશું, કોણ નગર કોણ રાય.
વિપ્ર જ વાણી બોલિયો, તું શે ન જાણે મન;
ધાર નગર રળિયામણું, કુંતીભોજ રાજન.
વદન નમાવ્યું વિપ્રને, પછિ ખેડયો કેકાણ;
નગર અનુપમ નિરખિયું, જાણે ઉગ્યો ભાણ.
ગઢ દિસે રળિયામણો, દેખિ રિઝયો રાય;
સુવર્ણ કુંભે સુંદરી, જળ ભરવાને જાય.
વડી જુક્તિ વાડીતણી, પુષ્પો ઝાડ વિશેક;
વર્ણન પુરનું શું કરૂં, કેતાં નાવે છેક.
રાજસભામાં સંચર્યો, ઉત્તમ શોભા હોય;
નૃત્ય કરે વારાંગના, તે દેખી મન મોહોય.
પંડિત બેઠા પાંચ સેં, રાજકુળી છત્રીશ;
જોશી જુગતે ઓચરે, લક્ષણધર બત્રીશ.
જમણી પાસે જુગતશું, પ્રધાન જે ધનરાજ;
ડાબી પાસે બેટડો, કાનકુંવર મહારાજ.

કળાવંત કળા કરે, ગુણિજન ત્યાં ગુણ ગાય;
ચમર ઢળે ચોપાસથી, કનક સિંહાસન રાય.
રાજસભા મનમાં વશી, હૈડે હરખ્યો રાય;
ક્યાં જઈએ આવું તજી, ઉત્તમ આ જ સભાય.
પંડિત સૌને પ્રણમિયો, રાયને કર્યો જુહાર;
ભૂપતિ મન આનંદિયો, દેખિ રાજકુમાર.
રાજસભામાં જઇ રહ્યા, સઉનાં રીઝયાં મન;
માન દઈ બોલાવિયો, મન હરખ્યો રાજન.
કોણતણા તમ બેટડા, કોણ તમારો દેશ;
કિયા મુલકથી આવિયા, પુછે વાત નરેશ.
પૃથ્વી દેશ અમારડો, તાત તો સરજનહાર;
ઉમેદવાર ઓળગતણો, જ્યાં ધાર્યું કર્તાર.
રાજસભા રાજિ થઇ, બંધાવ્યો તોખાર;
ખાઓ પિયો આનંદ કરો, એમ બોલ્યા દરબાર.
અહીં રહો ઓળગ કરો, સહસ્ર ટકા લ્યો રોક
કુંવર સાથ નિત્યે રમો, ન હોય મનને શોક.
નિત્ય વાડિયે સંચરે, ચોરે ચૌટે જાય;
જાણિતો થયો નગરમાં, આવ્યા અમુલખ રાય.
વાર્તા સઘળે વિસ્તરી, સુંદર ચતુર સુજાણ
જ્યાં બેઠી પદ્માવતી, દાસી કરે વખાણ.
કુંવરી કુંતીભોજની, પદ્માવતી અભિધાન;
શશિવદની મૃગલોચની, હીરા દંતસમાન.
સાહેલી સોળ વર્ષની, સુલેખા તેનું નામ;
જ્યાં બેઠાં પદ્માવતી, તે આવી તે ઠામ.

ચોપાઈ.

હસતિ રમતી ને બોલતી, આવી નિકટ દાસિ ડોલતી;
વાત સુણો બાઇ અમતણી, અમને આપો વધામણી.
તમ સરખો દિઠો એક ભૂપ, તમથી અદકું તેનું રૂપ;

રૂપ સુરૂપ છે લક્ષણ સાર, કારણ રૂપતણો અવતાર;
હેત કરી રાખ્યો છે રાય, તેની શોભા કહી નવ જાય.
અશ્વ અનોપમ ઉપર ચઢ્યો, કાલ અમારિ દૃષ્ટે પડ્યો;
ચિત્ર લખેલી હું તો થઈ, સુધ બુધ મારિ સર્વે ગઈ.
વર્ષ સોળ બાઈ મુજને થયાં, એવાં રૂપ મેં નવ નિરખિયાં;
સહી માનજો મારૂં કહ્યું, રૂપ અલૌકિક મેં તો લહ્યું.

દોહરો.

પદ્માવતી કહે પ્રેમશું, સાંભળ સહિયર એહ;
વખાણ તું કરે જેહનું, મુજને દાખવ તેહ.
બાઇ બેસો માળિયે, નિરખાવું હું ચાલ;
કરવા સ્નાન સરોવરે, જાશે પ્રાતઃકાળ.
નારી બેઠી નિરખવા, ચોગમ દેખે વાટ;
ચાર ઘડિમાં આવિયો, ભાગ્યા ભવ ઉચાટ.
દુરથી દિઠો આવતો, ભાગી મનની ભ્રાંત;
અશ્વ ડોટાવ્યો પાટિયે, નિરખિયો એકાંત.

ચોપાઈ.

નૃપે નાઇ વસ્ત્રો પેરિયાં, દંડવતો સુરજને કર્યા;
સવાગજી શિર ઉપર કેશ, છુટા મેલ્યા બાળે વેશ.
ઘોડા ઉપર થયો અસવાર, હુઠી ચાલે રાજકુમાર;
વાંકાં મેલ્યાં છોગાં બહુ, તે દીઠે હરખે છે સહુ.

દોહરા.

કપૂર સરખો ઉજળો, કુંડળ ઝળકે કાન;
રૂપે કામ સરિખડો, દાતા કર્ણ સમાન.
જો પરણું તો એહને, નહિંકર બેસે પાપ;
અવર પુરૂષ પૃથ્વી વિષે, સર્વે ભાઈ ને બાપ.

ચોપાઈ.

આપું તને સોળ શણગાર, વળી એક મોતીનો હાર;
ઉપાય કરવો રૂડિ પેર, જેમ તેમ તેડિ લાવો ઘેર.
રૂપ રંગ એનું નિરખિયે, જાત નાત એની

દોહરા.

બીહું ઝડપ્યું માનની, ઉલટ અંગ ન માય;
જો નવ લાવું રાયને, નાવું મોસો માંય.
દાસી ચાલી વેગશું, આવી જ્યાં રાજાન;
સમ દેઈ સમજાવિયો, ચાલ્યો ચતુર સુજાન.
આગળ દાસી સંચરી, પાછળ ચાલ્યો છેલ;
ધશમસતો મોલે ચડ્યો, થઈ રહી રંગ રેલ.
પદ્માવતી પ્રેમે કરી, દિધું ઘણુંએક માન;
સફળ જન્મ અમારડો, ઘેર આવ્યા રાજાન.
ખાટે બેસો ખાંત શું, લ્યો ચાવો આ પાન;
અમ ઉપર કરૂણા કરી, તૂઠ્યા શ્રીભગવાન.
આશા પૂરો અમતણી, અમ ઘેર આવ્યા ઈશ;
રાજ પધાર્યા રીઝમાં, સફળ થયો આ દીશ.
રાજા રીઝી બેશિયો, સન્મુખ ઉભી નારિ;
કોણ ધરતી કોણ દેશડો, પુછે રાજકુમારિ.
કોણ રાયના બેટડા, કેમ નીકળ્યા પર દેશ;
હું પુછું છું પ્રેમશું, દિસો બાળે વેશ.

ચોપાઇ.

શે કામે પુછો છો ગામ, શે કામે પુછો છો નામ;
જેહ કરે વિવાની વાત, તે પુછે પિતાની જાત.
જયહાં વસું ત્યાં મારૂં ગામ, રજક લઈ આવ્યું આ ઠામ,
તારા તાતની ઓળગ કરૂં, મૃગયા રમવા સાથે ફરૂં.
લખ્યા પ્રમાણે રહિશું અમો, તે સત્ય કરીને માનો તમો.

દોહરા. સમશ્યા.

નારી બોલી નેહશું, તમો છો ચતુર સુજાણ;
પાંચ પ વહાલા પુરૂષને, તેનાં કરો વખાણ.

ઉત્તર.

પાન પાઘ ને પદ્મણી, પરિમળ ને પોશાગ;

ધન ધન તારિ સૂઝને, ધન ધન રાજકુમાર;
પાંચ ક વહાલા કામની, એહ હવે ઉચ્ચાર.

ઉત્તર.

કાજળ કંકુ કંચવો, વળી કસુંબો, કંત;
પાંચ ક વાલા પદ્મણી, સુણજે, નાર, સુચંત.

પ્રશ્ન.

જુગતું બોલ્યા જાણિતા, લાગી મનશું રાઝ;
પાંચ કકા નથી તુજ કને, તે તું કહી દેખાઝ.

ઉત્તર.

કુડ કપટ કુલક્ષણો, કુડિજાત કુનારિ;
એ પાંચે નથી મુજકને, સાંભળ રાજકુમારિ.

પ્રશ્ન.

કહો, છો છૈયે એકલા, તમ સાથે છે સાત;
પ્રગટ દેખું છું તમ કને, તે કહો સાચી વાત-

ઉત્તર.

તીર તરકસ તરવાર ને, ભાલો ને તોખાર;
ઢાલ અને વળી ચાબકો, સાત સાથી છે સાર.

પ્રશ્ન.

પંખિ ઊડે જીવ વિના, બેસે જેની ડાળ;
મૃત્યુ પમાડે દેખતાં, કહો મુજને ભૂપાળ.

ઉત્તર.

કુંવર કહે, સુણ કામની, સૌ હું સમજ્યો એહ;
સમસ્યામાં સમઝાવિયો, તીર કહીજે તેહ.

પ્રશ્ન.

ઉત્તમ કુળથી ઉપની, તાતતણો જે તાત;
તે સાથે વિવા કર્યો, સમજો સજ્જન વાત.

ઉત્તર.

મહિપતી કહે, શુણ માનની, ઉત્તર આપું એહ;
એ સમશ્યા હું સમજિયો, તક કહીજે તેહ.

ચોપાઈ.

વિહંગના વાણી ઊચરે, હેતે રાજા હઇડે ધરે;
તમો મુખે વદતાં લાજિયે, એક વેણ ઉત્તર આપિયે.

પ્રશ્ન. દોહરા.

ચાલે છે પણ ચરણ નહિ. ઉડે પણ નહિ પાંખ;
લાખે સાયો નવ રહે, સઉ કો દેખે આંખ.

ઉત્તર.

ઊડે તે આકાશ ભણિ, ઘરમાં રહે ગેંધાટ;
ધુમાડો નિર્ધારિયે, વિચરે વસમી વાટ.

પ્રશ્ન.

ચંચુ પણ ચકવી નહિ, માંજારી મુખ શામ;
એ જીભો નહિ નાગણી, નરપત કહો તે નામ.

ઉત્તર.

ડાહ્યાના દિલમાં વસે, પંડિતને પ્રિય પૂર;
લક્ષણ જોતાં લેખણી, નાણાવટીનું નૂર.
ાં, જોઈ ચતુરાઈ એહ;
તીર તરકસ તરવાર ને, તું નહિ દાસી, દેહ.
ઢાલ અને વળી ચાબકો,

ચોપાઈ.

ેશ, હું સાચું બોલિશ આ દિશ;
પંખિ ઊડે જીવ વિના, રસું, એહ વાતનું અચરેત કશું.
મૃત્યુ પમાડે દેખતાં ા જી રાય, ભોજનની વેળા વહી જાય;
ુહા ઊતરો, ભોજન મન ભાવતાં કરો.
કુંવર કહે, સુંબાઇને પૂછ્યું કે, તમે કોને પરણ્યાં છો, તે કહો.
સમસ્યામાં સ્ત્રીની જોડે વાત કરતો નથી.)

દોહરા.

હું પરણી છું પેટમાં, દષ્ટે ચડિયા આપ;
તમ વિણ બીજા પુરૂષ જે, તેહ ભાઈ ને બાપ.
જેમ ઘટે તેવું કરો, છો જી ચતુર સુજાણ;
ના કહીતે જો નીસરો તો તમને દઉં પ્રાણ.

ચોપાઈ.

એવાં વચન વનિતાયે કહ્યાં, રાજકુમારે મનમાં લહ્યાં;
પ્રતિઉત્તર એનો આપિયો, સ્ત્રીને મન ભૂપતિ ભાવિયો.

દોહરો.

રામાને રાજા કહે, છો તમે ચતુર સુજાણ;
અમને ઉત્તર આપિયે, બોલ્યો રાય પ્રમાણ.

સમસ્યા. પ્રશ્ન.

એક નરે સ્ત્રી શોભતી, સ્ત્રીને વાલી અપાર;
ગળસ્થળે ચુંબન કરે, તે કહો રાજકુમાર.

ઉત્તર.

કુંવરી કહે અકોટડી, તમે પુછિયું તેહ;
બીજું પૂછો રાયજી, ઉત્તર આપું એહ.

પ્રશ્ન.

શત નર બાંધ્યા બંધને, મળી થયો નર એક;
તે નર તારી પાસ છે, રાજકુમારિ.
ઉ[illegible]મ નીકળ્યા પર દેશ;
કુંવરિ કહે શુણ રાયજી, દિસો બાળે વેશ.
હાર નામ છે એહનું,

ચોપાઈ. પુછો છો નામ;

રાજાએ જે પૂછી વસ્ત, [illegible]પિતાની જાત.
એક એકથી અદકી ચાતુરી, બાંધી [illegible]વ્યું આ ઠામ,
માંહોમાંહે હરખ જ ધરે, ત્યાં વિહ[illegible]થે ફરૂં.
તમો બેઉ છો ચતુર સુજાણ, તમ આગળ [illegible] તમો.
બાઈ જો મન માને તાહરૂં, રાજા સાથે વા[illegible]
કુંવરિ કહે, બોલજે સત્ય, મારા લૂણની રા[illegible] પસે:
હરખ ઘણો હઇએ આણિયે, બોલિયે, જો બોલી જાણિયે;

દોહરા.

પર પરાક્રમ પર ચાતુરી, પર લક્ષ્મી પર નાર;
તેશું વાદ ન કીજિયે, સાંભળ રાજકુમાર:

ચોપાઈ.

વિહંગના વાણી ઊચરે, હેતે રાજા હઇડે ધરે ;
તમો મુખે વદતાં લાજિયે, એક વેણુ ઉત્તર આપિયે.

પ્રશ્ન. દોહરા.

ચાલે છે પણ ચરણ નહિ. ઉડે પણ નહિ પાંખ;
લાખે સાચો નવ રહે, સઉ કો દેખે આંખ.

ઉત્તર.

ઊડે તે આકાશ ભણિ, ઘરમાં રહે ગેંધાટ;
ધુમાડો નિર્ધારિયે, વિચરે વસમી વાટ.

પ્રશ્ન.

ચંચુ પણ ચકવી નહિ, માંજારી મુખ શામ;
બે જીભો નહિ નાગણી, નરપત કહો તે નામ.

ઉત્તર.

ડાહ્યાના દિલમાં વસે, પંડિતને પ્રિય પૂર;
વક્ષણ જોતાં લેખણી, નાણાવટીનું નૂર.
ં, જોઈ ચતુરાઈ એહ;
તીર તરકસ તરવાર ને, તું નહિ દાસી, દેહ.
ઢાલ અને વળી ચાબકો,

ચોપાઈ.

શ, હું સાચું બોલિશ આ દિશ;
પંખિ ઊડે જીવ વિના, સું, એહ વાતનું અચરત કશું.
મૃત્યુ પમાડે દેખતાં
ા જી રાય, ભોજનની વેળા વહી જાય;
ઠો ઊતરો, ભોજન મન ભાવંતાં કરો.
કુંવર કહે, સું બાઇને પૂછ્યું કે, તમે કોને પરણ્યાં છો, તે કહો.
સમસ્યામાં સ્ત્રીની જોડે વાત કરતો નથી.)

દોહરા.

હું પરણી છું પેટમાં, દષ્ટે ચડિયા આપ;
તમ વિણ બીજા પુરૂષ જે, તેહ ભાઈ ને બાપ.
જેમ ઘટે તેવું કરો, છો જી ચતુર સુજાણ;
। કરીને નો નીચ ગે ો તમને દઈ પ્રાણ.

ચોપાઈ.

રાજા કહે, જાણે તુજ તાત, આપણ એની કરશે ઘાત;
વાલી નથી મુજને મુજ કાય, મુજને ચિંતા તારી થાય.
વિનતા, એ મૂકી દો વાત, કહો જઈ, પરણાવે તમ તાત;
આજ્ઞા લેવાને સંચરો, શા માટે વણ ખુટે મરો;
ચતુરાઈ નહિ ચઉટે વેચાય, એળે જીવ તમારો જાય.

દોહરો.

ક્ષત્રિનું એ કર્મ નહિ, કુંવરિ કહે, શુણ કર્ણ;
નાઠાથી છૂટે નહિ, માથે આવ્યું મર્ણ.

ચોપાઇ.

શુણિ હૃદયમાં રાજા હસ્યો, બોલ તેહનો મનમાં વસ્યો;
જો વરવાનું મનમાં ધરો, વિપ્ર તેડાવિ મુજને વરો.
પુરે સાખ જો બ્રાહ્મણ આપ, એ વાતે નવ બેસે પાપ;
પછિ સંકટ જો આવી પડે, ઇશ્વર આપણી વારે ચડે.

દોહરા.

ગોર પોતાના ઘરતણો, તેડી દિધું માન;
મુજ પરણાવી પરવરો, લ્યો મન ગમતાં દાન.
વિપ્ર પડ્યો વિચારમાં, વળગ્યું મુજને વ્યંગ;
મૃત્યુ મારૂં બે તરફ, પડિયેઃ વિકટ પ્રસંગ.
જો નૃપ જાણે તો હણે, કુંવરી કેમ દુભાય;
બેય પ્રકારે મોત છે, પંડિત મન પસ્તાય.

ચોપાઇ.

વળતિ વનિતા વાણી વંદે, વાડવ દુઃખ નવ ધરશો રૂદે;
જો રાજા ફેડે મુજ ઠામ, તારૂં નહિ લેવા દેઉં નામ.
પરણાવિ આણે માળિયે, જનમતણાં દુખડાં ટાળિયે;
કુંવરી કહે ગુરૂજી શુણો, આશિરવાદ રૂષિજી ભણો.

દોહરા.

જોડી લાકડે માંકડું, દક્ષણા પામું ક્ષિપ્ર;[1]
વળતિ અગીયારા ગણું, એમ વિચાર્યું વિપ્ર.

---

૧. તરત.

કર્યું માયરૂં મલપતું, ચોરીના થંભ ચાર;
મંગળ ફેરા ફેરવી, આરોગાવ્યો કંસાર.
પ્રેમે પરણી ઉઠિયાં, પોતી મનની આશ;
ભાવટ ભાગી ગુરૂ તણી, કહે કવિ શામળદાસ.

ચોપાઇ.

ત્યાં વિપ્રે વનિતાને કહ્યું, આપો શિખ, ન જાયે રહ્યું;
તને અમે રૂડું કહાવિયે, હવે ભણાવા નહિ આવિયે.
સાચું માનો રૂડી પેર, હવે નહિ આવું તુજ ઘેર.

દોહરા.

બોલી બત્રીસ લક્ષણી, સાંભળ વિપ્ર જ વીર;
લાજ અમારી તમ કને, સોંપ્યું તુજને શીર.
એક તાત જેણે જણ્યાં, બિજો તાત કરતાર;
ત્રીજો તાત તો ગોર છે, ચોથો અન્ન દાતાર.
બ્રાહ્મણ ભોળે ભાખિયું, વશ થાશે સઉ લોક;
આશિરવાદ અમારડો, શામા, છાંડો શોક.

ચોપાઇ.

નર નારિ મળી લાગ્યાં પાય, વિપ્ર શિખ લઈ, થયો વિદાય;
સોંપ્યું ઘર ઘરૂણી વાશિયે, પછિ વાડવ ચાલ્યો કાશિયે.
(આ છાના લગ્નની ખબર રાજા કુંતિભોજને કેટલાંક વરસ સૂધી થઈ નહિ.)
પ્રાતઃકાળ સમે પરવરે, રાજ સભામાંહિ સંચરે;
કુંતિભોજને હરખ ન માય, જાણે, રખે નગરથી જાય.
એમ કરતાં વિત્યા બહુ દિન, રાજાનું માન્યું બહુ મન;
પ્રતીહાર નામે પેથિયો, ચતુરપણે મનમાં ચેતિયો.
તેણે ત્યાં માંડિ પડપૂછ, જેને મુખે નહોતી મૂછ;
રાત દિવસ ખુંખારા કરે, સઘળિ વાત તે દિલમાં ધરે.
આંખે કાણો ને વામણો, ભુરા વાળ ને લજ્જામણો;
કુંવરી મોલતણો પ્રતિહાર, રાત દિવસ નવ છાંડે દ્વાર.
ગયા આવ્યાની તે શુદ્ધ લહે, ખબર જઈ રાજાને કહે;
એમ કરતાં વા[illegible] બહુ દિન ચેત્યો પોળિયો પો[illegible]

ત્રણ વરસ એમ વિતિ ગયાં, ચોર થઈ નગરીમાં રહ્યાં;
એક દિવસ એક કૌતુક થયું, સેજ વાતમાં લક્ષણ લહ્યું.
એક સમે બેઠા રાજન, ગોર પધાર્યા તેણે દન;
મહિપતિયે દિધાં બહુ માન, આપ્યાં આભૂષણ ધન દાન.
પુછે ધર્મધુરંધર ધણી, કહો, કુંવરિ કેટલું એક ભણી;
શા શા ગ્રંથનું શીખિ જ્ઞાન, ભાષા કવિત સંગીત તાન;
કાવ્ય કોશ ને નૈષધ ન્યાય, કહો વાત, જેથી સુખ થાય.

દોહરા.

બ્રાહ્મણ વાણી બોલિયો, સાંભળ રાજા કર્ણ;
કુંવરિને મંદિર ગયાં, વર્ષ વિતિયાં ત્રણ.
બાળા બત્રિસ લક્ષણી, અદ્ભુત બુદ્ધિ અપાર;
શિખિ વિદ્યા સર્વ તે, મેં છોડ્યો તે ઠાર.
ત્યાર પછિ જાત્રા ગયો, જોયું કાશી ગામ;
પુછિ જુવો તે પુત્રિને, બોલાવી આ ઠામ.

ચોપાઈ.

એવું કહિને બ્રાહ્મણ જાય, પ્રધાનને તેડાવ્યો રાય;
પ્રધાન આવ્યો તેણે દીશ, આવી રાયને નામ્યું શીશ.
જાઓ તમો કુંવરિને દ્વાર, આશિશ કહો અમારિ સાર;
કહેજો ચિંતા તજજો તમો, વર રૂડો જોઇયે છિયે અમો.
શિખામણ દઇને આવજો, પ્રતિઉત્તર તેનો લાવજો;
પ્રધાન પધર્યો રૂડિ પેર, તે આવ્યા કુંવરિને ઘેર.
મલપંતા મેડિ પર ચડ્યા, તે કુંવરિની નજરે પડ્યા;
ભલે પધાર્યા પ્રધાન આજ, ઉભી થઇને કીધિ લાજ.
કિયા દેશના વા વાઇયા, પ્રધાન મુજ મોલે આવિયા;
વાત સર્વ જાણું છું અમો, લેવા ખબર પધાર્યા તમો.
અલખત ઘણી કરૂં છું આપ, તે તો રાય પ્રધાન પ્રતાપ;
વજીર વળતી બોલ્યો વાણ, સાંભળ કુંવરિ ચતુર સુજાણ.
રાજાને સાંભરિયાં આજ, મોકલિયો શુદ્ધ લેવા કાજ;
કહ્યું છે ચિંતા તજજો તમો, વર રૂડો જોઇયે છિયે અમો.

દેશ વિદેશ વિષે કહાવશું, વર રૂડો ખોળિ લાવશું;
ખાઓ પિઓ ને દિન નિર્ગમો, સખિયો સાથે સ્નેહે રમો.

દોહરા.

બાળા બોલી રીસશું, સાંભળ ડાહ્યા શેઠ;
વાત કરો વરવાતણી, પાળી માહ્રે પેટ.
જઈ સંભળાવો તાતને, જેમ ચડે નહિ રીસ;
તાત તુલ્ય તું માહરે, તારે ખોળે શિશ.
રાજાને તો સાન નહિ, રાજાને તો કાન;
માને કહ્યું પ્રધાનનું, માટે માગું માન.
વણિક સમો તો કોઈ નહિ, દીસંતો તે રંક;
વગર વજીરે વાણિયે, ખોઇ રાવણે લંક.

ચોપાઇ.

પ્રધાન કહે, સાંભળ રે સતી, એમાં કોઈનું ડહાપણ નથી;
જેવી ઇશ્વરની ઇચ્છાય, તે કોઇથી મિથ્યા નવ થાય
આજ્ઞા આપો તો સંચરૂં, કામ કાજ રાજાનું કરૂં;
શિખ માગિને શેઠ જ ગયો, રાજસભામાં આવી રહ્યો.
રાજાએ દીઠો પરધાન, બોલાવીને દીધું માન;
કુંવરિ લાડક ઇઈ જેહ, શું બોલી કહો સાચું તેહ?
પ્રધાનને શુણિ ચિંતા થાય, સાચું કહેતાં કોપે રાય;
પ્રધાન બોલ્યો રૂડી પેર, તમને મળવા તેડે ઘેર.
કહ્યું તાત મળવા આવજો, સાથે કોઇને નવ લાવજો;
વળિ કહ્યું છે બેઉ કર જોડ, નથી મારે પરણ્યાના કોડ.

દોહરા.

કુંતિભોજ શુણિ કળકળ્યો, એ શું બોલી બાળ;
કુંવરિને મોલે જવા, તે ઉઠ્યો તત્કાળ.
રાય પધાર્યો માળિયે, આવ્યો ત્યાં પ્રતિહાર;
નરપતિને ચરણે નમ્યો, જુગતે કર્યો જુહાર.
મોલે બેઠી માનની, કર્યું દાસિયે જાણ;
[illegible] સાંભળો, આવે છે અહિં રાણ.

રાય પધાર્યા વેગથી, કુંવરિ આગળ જાય;
પ્રત્યક્ષ જઈ ઉભો રહ્યો, આસન બેઠો રાય.

(પછી, પુત્રી જોડે વાતચીત કરતાં, રાજાને મન એવો વહેમ આવ્યો કે, તે છાની પરણી છે. એથી કોપાયમાન થઈ, રાજા પોતાને મહેલે ગયો ; ને એ શક સાચો કે જૂઠો, તે નક્કી કરવાને કુંવરના મંદિરની ચોકી કરનાર પોળિયાને બોલાવી તજવીજ કરી; તે પરથી જણાયું કે, કુંવરીનાં ગુપ્ત લગ્ન પુષ્પસેન વેરે થયાં છે.)

દોહરા.

પ્રતિહારે જે વાત કહી, વિહંગના શુણિ જાય;
ચેતાવી પદ્માવતી, કોપ્યો તુજ શિર રાય.
વેળા વંકી આપણી, જો ચેતે તો ચેત;
ઉગર્યાનો ઉપાય નથી, ઉતર્યું બાપનું હેત.
પદ્માવતી બોલી પછી, સાંભળ સખિ સુજાણ:
સુજપતિને ચેતાવ જઇ, નહિ તો થાશે હાણ.
લાવ તેડી આ મોલમાં, કરિયે કાંઈ વિચાર;
વિહંગના વળતી ગઇ, તેડી આવી એ ઠાર.
પદ્માવતી પ્રણમી કહે, ચતુર પુરૂષ તું ચેત;
વેળા વંકી આપણી, ઉતર્યું રાયનું હેત.
મુજ માટે તને મારશે, મોટી થાશે હાણ;
માટ મારા કંથજી, માનો મારી વાણ.
જીવશો, તો નારિ ઘણી, જીવ વિના સૌ શૂન્ય;
પરદેશે ક્યાંઈ પરવરો, તમારે શી છે ન્યૂન.
તાત કહેશે તે શુણિશ, ધારિશ આજ્ઞા શીશ;
તમારો જીવ ઉગારજો, કોપ્યો નૃપ આ દીશ
સ્વામી કહે, સુણ સુંદરી, નવ મુકું આ ઠોર;
લાજે જનુની માહરી, નામ ધરાવું ચોર.
મરવું માથે સર્વને, ચિરંજીવિ નહિ કોય;
નાસું નહિ નિર્બળ થઈ, પ્રભુ કરે, તે હોય.

ચોપાઈ.

તું ક્ષત્રાણિ કેરો તન, આજ અમારૂં માન્યું મન;
મુજ માટે તજને નૃપ હણે. હત્યા મનમાંહિ નવ ગણે

રાય પધાર્યો વેગથી, કુંવરિ આગળ જાય;
પ્રત્યક્ષ જઈ ઉભો રહ્યો, આસન બેઠો રાય.

(પછી, પુત્રી જોડે વાતચીત કરતાં, રાજાને મન એવો વહેમ આવ્યો કે, તે છાની પરણી છે. એથી કોપાયમાન થઈ, રાજા પોતાને મહેલે ગયો; ને એ શક સાચો કે જૂઠો, તે નક્કી કરવાને કુંવરના મંદિરની ચોકી કરનાર પોળિયાને બોલાવી તજવીજ કરી; તે પરથી જણાયું કે, કુંવરીનાં ગુપ્ત લગ્ન પુષ્પસેન વેરે થયાં છે.)

દોહરા.

પ્રતિહારે જે વાત કહી, વિહંગના શુણિ જાય;
ચેતાવી પદ્માવતી, કોપ્યો તુજ શિર રાય.
વેળા વંકી આપણી, જો ચેતે તો ચેત;
ઉગર્યાનો ઉપાય નથી, ઉતર્યું બાપનું હેત.
પદ્માવતી બોલી પછી, સાંભળ સખિ સુજાણ:
મુજપતિને ચેતાવ જઇ, નહિ તો થાશે હાણ.
લાવ તેડી આ મોલમાં, કરિયે કાંઈ વિચાર;
વિહંગના વળતી ગઇ, તેડી આવી એ ઠાર.
પદ્માવતી પ્રણમી કહે, ચતુર પુરૂપ તું ચેત;
વેળા વંકી આપણી, ઉતર્યું રાયનું હેત.
મુજ માટે તને મારશે, મોટી થાશે હાણ;
માટે મારા કંથજી, માનો મારી વાણ.
જીવશો, તો નારિ ઘણી, જીવ વિના સૌ શૂન્ય;
પરદેશે ક્યાંઈ પરવરો, તમારે શી છે ન્યૂન.
તાત કહેશે તે શૂણિશ, ધારિશ આજ્ઞા શીશ;
તમારો જીવ ઉગારજો, કોપ્યો નૃપ આ દીશ
સ્વામી કહે, સુણ સુંદરી, નવ મુકું આ ઠોર;
લાજે જનુની માહરી, નામ ધરાવું ચોર.
મરવું માથે સર્વને, ચિરંજીવિ નહિ કોય;
નાસું નહિ નિર્બળ થઈ, પ્રભુ કરે, તે હોય.

ચોપાઈ.

તું ક્ષત્રાણિ કેરો તન, આજ અમારૂં માન્યું મન;
મુજ માટે તજતે નૃપ હણે. હત્યા મનમાં [illegible] ગણે.

હાથે હું દેશી વચન, તમ સાથે પાડું મુજ તન;
એને મન પુત્રીનું ઝેર, વડું વધ્યું છે મનમાં વેર.
મારું ચાલતાં મુકાવીશ, નહિ તો તુજ સાથે જ મરીશ;
પુષ્પક બોલ્યો ત્યારે ત્યાંય, વિચરું રાજસભાની માંય.
શામા અમને શીખ જ દિયો, છેલો જુહાર માની લિયો;
રામા કહે, સાંભળ રે રાય, ચતુર ન ધરશો મન ચિતાય.
પ્રસન્ન જો પરમેશ્વર હશે, તો કલ્યાણ આપણું થશે;
માગી શિખ, ને થયો વિદાય, રાજા ચાલ્યો રાજસભાય.
બેઠો સન્મુખ ભૂપતિ ભણી, બિક ન આણી મન કોઈ તણી.

દોહરા.

રાજા કહે વજીરને, શો કરવો ઉપાય?
વાત બહાર નવ નીકળે, કામ આપણું થાય.
વજીર વાણી બોલિયો, વાણી મારી શ્રણુ;
જાણો, તેમ તમે કરો, ના કહેનારું કુણ.
રાયે તેડું મોકલ્યું, તેડાવ્યા ચંડાળ;
રાત સમે લઇ નિસરો, આણો એનો કાળ.
નિશાની લાવો નેત્રની, મનની આગ ઓલાય;
કોઈને નહિ જણાવશો, એમ ઉચર્યો રાય.

ચોપાઈ.

એવી કીધી છાની વાત, અરૂણ અસ્ત, અને થઈ રાત;
તેડાવ્યો ત્યાં રાજકુમાર, પાસે પતીત ઉભા ચાર.
એની સાથ તમો પરવરો, આયુધ સર્વે અહિંયાં ધરો;
પાળા પંથ જાઓ તે સાથ, હવે નવ પુછશો બીજી વાત.
રાજાયે મન આણ્યો ગર્વ, તે કુંવર મન સમજ્યો સર્વ.

દોહરા.

રાજકુંવર વળતી વદે, હું ગાંજ્યો નહિ જાઉં;
જે કહો, તે હાજર કરૂં, લુણ તમારૂં ખાઉં.
લણ હરામી જે કરે, વળિ વિશ્વાસી ઘાત;

રાય પૃથ્વીમાં છે ઘણાં, કહીયે લાખ કરોડ;
નથી કોઈ ત્રિલોકમાં, ગુણ હરામી જોડ.
તે માટે હું સંચરૂં, જ્યાં કહો તહાં, સુજાણ;
જો કહો, તો હાજર કરૂં, મુજ હાથે મુજ પ્રાણ.

ચોપાઈ.

આશી શીદ કરો છો વાત, જાઓ તમો ચંડાળો સાથ;
વળતી છોડીને હથિયાર, રણમાં ચાલ્યો રાજકુમાર.
પાંચે જણ ચાલ્યા જેટલે, જઇ પ્રધાન મળ્યો એટલે;
નિશા એક પહોર ત્યાં ગઈ, કોશ એક પહોત્યા તે જઇ.

દોહરા.

કહે પ્રધાન પતીતને, લઈ જાઓ છો વન;
રાજકુંવરિયે જે કહ્યાં, તે તમે શુણો વચન.
જો આ કામ કરો નહિ, કામ તમારૂં થાય;
કુંવરિયે કહ્યું છે, શુણો, ઉગારિ લેજો રાય.

ચોપાઈ.

એવું કહીને પાછો ફર્યો, કુંવરિ પાસે તે પરવર્યો;
ચતુર બેઠી ચિંતા કરે, દુઃખ ઘણું દિલમાં તે ધરે.
એટલે ત્યાં આવ્યો પરધાન, બોલાવી દીધું ઘણું માન;
ખોળા ઉપર મેલ્યું શિશ, પ્રધાન ઉગારો આ દિશ;
માત તાત મોશાળ જ તમો, તમો થકી ઉગરિયે અમો.

દોહરા.

પ્રધાન કહે, પદ્માવતી, વેગે વાર ન થાય;
સખિને ધન દઈ મોકલો, તેડી લાવવા જાય.
પસાય કરીને પતીતની, ભવની ભાવટ ભાગ્ય;
હું મંદિર જાણ માહરે, જન મોકલ તે જાગ્ય.
કાઢી મેલ તુજ કંથને, કોઇ નગર મોઝાર;
રાજા જાણે જીવતો, તો મારે તે ઠાર.

ચોપાઈ.

એવું કહીને ગયો પ્રધાન, તવ કુંવરીને આવ્યું જ્ઞાન;
કહે કુંવારિ, કોને તેડિયે. રાત સમે વનમાં ખેરિયે...
સુજ માટે તજન નૃપ હણ. હત્યો મને

એકાંતે દાસી તેડિયાં, ગણિકાએ આણી પંથે બેડિયાં;
ચતુરા શુભગા ચંદ્રવતી, દાસી જઈને તેને મળી.
તમને તેડે પદ્માવતી, અવરજ કર્યાનું કારણ નથી:
ચડી દસકટ શુભગા દડવડી, પદ્માવતીને ગોખે ચડી.
કહ્યું કામે આવ્ય તેડી આદરે, મુજરો સરપું કરી દીજે કાજ;
પદ્માવતી તવ લાગી પાગ, બોલત આજ અમારી આગ.
આજ સંકટ માટે અતિ ઘણું, તેથી કામ પડ્યું તમ તણું;
રાજકુંવર જે આનો વર્યો, તાત અમારો ક્રોધે ભર્યો.
કેદ, તણું છેદાવે શીશ, પતિત પાપીઆ આણી રીસ;
ચાર નથી આગી ઓરડી, ડબ્બા લઈ ગયા આ ઘડી.
જાના ગયા ન જાણે કોય, અમારી પ્રભાને ધિક્કાનું હોય;
તેને જઈ ઉગારો તમો, દીન થઈ બોલું છું આમો.
એમ રાય નગરથી જાય, તેડી લાવો મોટો ગાય.

દોહરા.

ધણની સંકાળિ ઘટે, સામા તું તજ શોક;
જેને તન લાગ્યું રાયને, ઝલિન સર્વે ફોક.
તેડી લાવું તજ કરીને, રાખું મારે ઘેર;
બાપાને કારણ મોકલે, દાસીને શુભ પેર.
સાંભળ તરુણી તું વળી, જો તન લાગું રાય;
જેને પતીત તેને લઈ, તું બજાવે મુજ કાજ.
મનમાં હરખ ઘણો થશે, ઉતારો ઉર ઉચ્ચાર;
ભણો અતિપતિ ગોખમાં, નર કરજો શૈગાર.

ચોપાઈ.

એવું કહીને શુભગા જાય, વેગે જઈ પોતી વનમાંય;
પતીત દીઠા તેણે ચાર, આગળ ઉભો રાજકુમાર.
શુભગા ત્યાં જઈ ઉભી રહી, પતીત આગળ વાણી કહી;
સાત સમે આહીં કેમ આવિયા, રાજકુંવરને કેમ લાવિયા.
રાજકુંવરની વડી છે રીસ, તમો ચારનાં છેદે શીશ;
રાજકુંવર કેમ માર્યો જાય? અર્ધાંગા જેની તે થાય.

રાત સમો છે, મૂકી દિયો, જે જોઇયે તે મુજથી લિયો;
વળતી બોલ્યા તે ચંડાળ, અમ શિર શાને ઘો છો આળ.
કુંતિભોજ બોલ્યો જે રાય, કેમ વચન તે મિથ્યા જાય?
લાગ્યું પાપ અમને બે પેર, કહો તો જાવા દઇયે ઘેર.
રાજા કોપે જો તે ઠામ, લઇયે અમે તમારૂં નામ;
ત્યારે ગુણકા તે તો હશી, વાત એ મારે મન વશી.
કુંવર દેશ વિદેશે જશે, મહિપતિ શી રીતે જાણશે?
એહ વાતની શી ચિંતાય? જેમ તેમ કામ તમારૂં થાય.
સોનાની મોહરો સેં ચાર, વેંચી આપી તેણે ઠાર;
પતીત તો હઇડે હરખિયા, હેમટકા નયણે નિરખિયા.
વળતી બોલ્યા મધુર વચન, મૃગમારી લેશું લોચન.

દોહરા.

દામ ઉગારે દેહને, જો કોપ્યો હોય દૈવ;
હું બલિહારી દામડા, સમર્થ તુંજ સદૈવ.

ચોપાઇ.

પતીત શિખ માગી પરવર્યા, નગર ભણી ચારે સંચર્યા;
જઇ રાજાને કહ્યાં વચન, લાવ્યા તેહતણાં લોચન.
નૃપ કહે, ક્યાંઇ ન કરશો વાત, કરશો તો તમને કરૂં ઘાત;

એહ વાત એટલેથી રહી, પુષ્પસેનની શી ગત થઈ.
વનમાં ઉગર્યો રાજકુમાર, તવ ગુણકાને કર્યો જુહાર;
અમો વિચરશું દેશ વિદેશ, પુરમાં તમે કરો જ પ્રવેશ.
પદ્માવતિને કહેજો જઈ, લખ્યું હતું, તે વાત જ થઈ.

દોહરા.

ચંદ્રાવળી વળતી વદે, શોક હૃદયનો ટાળ;
મુજ ઘેર આવો મહિપતી, વાચા મારી પાળ.
ઉનો વા વાશે નહિ, લે નહિ કોઈ નામ;
પ્રીત ધરીને રાયજી, ચાલો મારે ધામ.
તમ પરદેશી પંખિયા, વળી કોમળ તમ હાડ;
આવો મંદિર માહરે, માનું તમારો પાડ.

સુજ માટે તજન નૃપ લણ. [illegible]

ચોપાઇ.

પદ્માવતીશું પરઠી હોડ,   સાચું પતિ ગોત્યાનું કોડ;
માટે મારો કોલ ન જાય,   બીક તજી ચાલો ઘેર રાય.
એવું સુણિ મુખ બોલ્યો વાણ,   સુણ ચંદ્રાવળિ ચતુર સુજાણ;
મારો તમે ઉગાર્યો જીવ,   તમો અમો વચ્ચે છે સીવ.

દોહરા.

સમ ખાઈ બે ચાલિયાં,   આવ્યાં પુર મોઝાર;
ઝળ હળ જ્યોત ઝળકી રહી,   શુકા કેરે દ્વાર.
દાસિ દાસ તેને ઘણાં,   થઈ રહ્યો ગેંગાટ;
સુંદર આસન બેસવા,   હેમ હીંડોળા ખાટ.
પ્રવેશ નહિ ત્યાં પુરૂષનો,   દીસે લીલા વિલાસ;
ખાઓ પીઓ દિન નિર્ગમો,   રહો અમારી પાસ.
શાક પાક ઘૃત નવનવાં,   પાન સોપારી તેલ;
ખાટ તળાઈ ઓશિસાં,   થઈ રહી રંગ રેલ.
પદ્માવતીએ પાઠવી,   દાસી જોવા એક;
પતિ આવ્યો કે આવશે,   જુઓ કરી વિવેક.
દાસી ત્યાંથી સંચરી,   જ્યાં શુકાનો વાસ;
રાજા દીઠો રીઝમાં,   ગોતી મનની આશ.
ચંદ્રાવળી વળતી વદે,   જુવતી જલદી જાય;
મહીપતિ છે મુજ મહોલમાં,   વધામણી તું ખાય.
દાસિ દોડતી ત્યાં ગઈ,   સુણો બાઈ કહું વાત;
રાજા આવ્યો મહોલમાં,   મેં દીઠો સાક્ષાત.
મુક્તાહાર હીરે જડ્યો,   ઝળ હળ જ્યોત અપાર;
કંઠથી આપ્યો કાઢિને,   ખ્યાલ કરી તે નાર.
આદર આગો દાસિની,   બહુવિધ દિધું માન;
મહારાજ આવ્યા મોલમાં,   કહે જગતને દાન.
શણગાર સોળે સોહર્યા,   પદ્માવતીને પેર;
મુજ પ્રતાપથી ઉગર્યા,   રૂપ કરી ઘેર.
સરખી સૈયો શોભતાં,   ગાઈ કરતી સાર;

ચોપાઇ.

પદ્માવતીશું પરઠી હોડ, લાવું પતિ પોચાડું કોડ;
માટે મારો કોલ ન જાય, બીક તજી ચાલો ઘેર રાય.
એવું શુણિ મુખ બોલ્યો વાણ, સુણ ચંદ્રાવળિ ચતુર સુજાણ;
મારો તમે ઉગાર્યો જીવ, તમો અમો વચે છે શીવ.

દોહરા.

સમ ખાઈ બે ચાલિયાં, આવ્યાં પુર મોઝાર;
જળ હળ જ્યોત ઝળકી રહી, ગુણકા કેરે દ્વાર.
દાસિ દાસ તેને ઘણાં, થઈ રહ્યો ગંગાટ;
સુંદર આસન બેસવા, હેમ હીંડોળા ખાટ.
પ્રવેશ નહિ ત્યાં પુરૂષનો, દીશે લીલા વિલાસ;
ખાઓ પીઓ દિન નિર્ગમો, રહો અમારી પાસ.
શાક પાક ઘૃત નવનવાં, પાન સોપારી તેલ;
ખાટ તળાઈ ઓશિસાં, થઈ રહી રંગ રેલ.
પદ્માવતીએ પાઠવી, દાસી જોવા એક;
પતિ આવ્યો કે આવશે, જુઓ કરી વિવેક.
દાસી ત્યાંથી સંચરી, જ્યાં ગુણકાનો વાસ;
રાજા દીઠો રીઝમાં, પોતી મનની આશ.
ચંદ્રાવળી વળતી વદે, જુવતી જલદી જાય;
મહીપતિ છે મુજ મહોલમાં, વધામણી તું ખાય.
દાસિ દોડતી ત્યાં ગઈ, સુણો બાઈ કહું વાત;
રાજા આવ્યો મહોલમાં, મેં દીઠો સાક્ષાત.
મુક્તાહાર હીરે જડ્યો, જળ હળ જ્યોત અપાર;
કંઠથી આપ્યો કાઢિને, ન્યાલ કરી તે નાર.
ભાવટ ભાગી દાસિની, બહુવિધ દિધું માન;
મહોચ્છવ કીધો મોલમાં, દઇ જાચકને દાન.
શણગાર સોળે મોકલ્યા, ચંદ્રાવળીને ઘેર;
તુજ પ્રતાપથી ઉગર્યો, રાખે રૂડી પેર.
ચરણા ચોળી શોભતાં, નારી કુંજર ચીર;

રાત સમો છે, મૂકી દિયો, જે જોઇયે તે મુજથી લિયો;
વળતી બોલ્યા તે ચંડાળ, અમ શિર શાને દો છો આળ.
કુંતિભોજ બોલ્યો જે રાય, કેમ વચન તે મિથ્યા જાય?
લાગ્યું પાપ અમને બે પેર, કહો તો જાવા દઇયે ઘેર.
રાજા કોપે જો તે ઠામ, લઇયે અમે તમારૂં નામ;
ત્યારે ગુણકા તે તો હશી, વાત એ મારે મન વશી.
કુંવર દેશ વિદેશે જશે, મહિપતિ શી રીતે જાણશે?
એહ વાતની શી ચિંતાય? જેમ તેમ કામ તમારૂં થાય.
સોનાની મોહરો સેં ચાર, વેંચી આપી તેણે ઠાર;
પતીત તો હઇડે હરખિયા, હેમટકા નયણે નિરખિયા.
વળતી બોલ્યા મધુર વચન, મૃગમારી લેશું લોચન.

દોહરા.

દામ ઉગારે દેહને, જો કોપ્યો હોય દૈવ;
હું બલિહારી દામડા, સમર્થ તુંજ સદૈવ.

ચોપાઇ.

પતીત શિખ માગી પરવર્યા, નગર ભણી ચારે સંચર્યા;
જઇ રાજાને કહ્યાં વચન, લાવ્યા તેહતણાં લોચન.
નૃપ કહે, ક્યાંઇ ન કરશો વાત, કરશો તો તમને કરૂં ઘાત;

એહ વાત એટલેથી રહી, પુષ્પસેનની શી ગત થઈ.
વનમાં ઉગર્યો રાજકુમાર, તવ ગુણકાને કર્યો જુહાર;
અમો વિચરશું દેશ વિદેશ, પુરમાં તમે કરો જ પ્રવેશ.
પદ્માવતિને કહેજો જઈ, લખ્યું હતું, તે વાત જ થઈ.

દોહરા.

ચંદ્રાવળી વળતી વદે, શોક હૃદયનો ટાળ;
મુજ ઘેર આવો મહિપતી, વાચા મારી પાળ.
ઉનો વા વાશે નહિ, લે નહિ કોઈ નામ;
પ્રીત ધરીને રાયજી, ચાલો મારે ધામ.
તમ પરદેશી પંખિયા, વળી કોમળ તમ હાડ;
આવો મંદિર માહરે, માનું તમારો પાડ.
મુજ માટે તજને નૃપ હણ. હત્યા

ચોપાઇ.

પદ્માવતીશું પરઠી હોડ, લાવું પતિ પોચાડું કોડ;
માટે મારો કોલ ન જાય, બીક તજી ચાલો ઘેર રાય.
એવું શુણિ મુખ બોલ્યો વાણ, સુણ ચંદ્રાવળિ ચતુર સુજાણ;
મારો તમે ઉગાર્યો જીવ, તમો અમો વચે છે શીવ.

દોહરા.

સમ ખાઈ બે ચાલિયાં, આવ્યાં પુર મોઝાર;
જળ હળ જ્યોત ઝળકી રહી, ગુણકા કેરે દ્વાર.
દાસિ દાસ તેને ઘણાં, થઈ રહ્યો ગેંગાટ;
સુંદર આસન બેસવા, હેમ હીંડોળા ખાટ.
પ્રવેશ નહિ ત્યાં પુરૂપનો, દીશેં લીલા વિલાસ;
ખાઓ પીઓ દિન નિર્ગમો, રહો અમારી પાસ.
શાક પાક ઘૃત નવનવાં, પાન સોપારી તેલ;
ખાટ તળાઈ ઓશિસાં, થઈ રહી રંગ રેલ.
પદ્માવતીએ પાઠવી, દાસી જોવા એક;
પતિ આવ્યો કે આવશે, જુઓ કરી વિવેક.
દાસી ત્યાંથી સંચરી, જ્યાં ગુણકાનો વાસ;
રાજા દીઠો રીઝમાં, પોતી મનની આશ.
ચંદ્રાવળી વળતી વદે, જુવતી જલદી જાય;
મહીપતિ છે મુજ મહોલમાં, વધામણી તું ખાય.
દાસિ દોડતી ત્યાં ગઈ, સુણો બાઈ કહું વાત;
રાજા આવ્યો મહોલમાં, મેં દીઠો સાક્ષાત.
મુક્તાહાર હીરે જડ્યો, જળ હળ જ્યોત અપાર;
કંઠથી આપ્યો કાઢિને, ન્યાલ કરી તે નાર.
ભાવટ ભાગી દાસિની, બહુવિધ દિધું માન;
મહોચ્છવ કીધો મોલમાં, દઇ જાચકને દાન.
શણગાર સોળે મોકલ્યા, ચંદ્રાવળીને ઘેર;
તુજ પ્રતાપથી ઉગર્યો, રાખે રૂડી પેર.
ચરણા ચોળી શોભતાં, નારી કુંજર ચીર;

ચોપાઇ.

એમ કરતાં વીતા બહુ દન, માન્યું રાજકુંવરનું મન;
ચંદ્રાવળીનાં મંદિરમાંય, સભા ઈંદ્રના સરખી થાય.
ચંદ્રાવળિયે છાની વીધ, નામ ઠામ પૂછીને લીધ;
એ વાત અહિંયાંથી રહી, પદ્માવતીની શી ગત થઇ.
પદ્માવતીની જ્યાં છે માત. કુંતીભોજ ત્યાં જઈ કહે વાત;
શિખામણ કુંવરિને દિયો, સમજાવીને પાસે લિયો.
આજ સુણી મેં વિપરિત વાત, તે સાચી માની સાક્ષાત;
ગોરે મંદિર તજ્યું તે તણું. પ્રતિહારે પણ જાણ્યું ઘણું.
ત્રિજો જોઈ આવ્યો પરધાન, તેણે સંભળાવ્યું મુજ કાન;
ચોથો હું જોઇ આવ્યો દ્રષ્ટ. કાયા નિરખિ પામ્યો કષ્ટ.
પાંચમું કહ્યું પરણવું નહિ. તે શુણી ચિંતા મુજને થઇ;
મેં મોટો કીધો ઉત્પાત. રાજકુંવરની કીધી ઘાત.
અતિ અલૌકિક એનું રૂપ. એ માટે મેં માર્યો ભૂપ;
સઘળું રાણી સાંભળી રહી, પછિ બોલવા તતપર થઇ.
મારિ કુંવરિ એવી ન હોય, જુઠ તમે બોલો છો સોય;
નથિ મુજ બેટીનો કાંઈ વાંક, શામાટે માર્યો નરરાંક.
શરણે આવ્યો રાજકુમાર, વણ અપરાધે માર્યો ઠાર;
કોઈ નગરથી આવ્યો ઘેર. વડા સાથે બંધાશે વેર.
રાય કહે મેં સઘળું લહ્યું, માનો સાચું મારૂં કહ્યું;
કુંવરિને મોલે જઇએ આજ. દો શિખામણ તો રહે લાજ.
એવું વચન કહી ગયો રાય. કુંવરિ પાસે માતા જાય;
ચાંપી કુંવરિ રૂદયા સાથ. ગુઝ કરવાને બેઠી માત.

દોહરા.

માતા બોલી માન દઈ. કેવી ખબર છે તુજ;
મળવા કારણ આવિ હું, સાચું કહે તું મુજ.
પદ્માવતી થઇ ગળગળી. આંખે આંસુધાર;
શા માટે હું અવતરી, ધિક ધિક મુજ અવતાર.
માર્યો રૂડો મહિપતી, બેઠું મોટું પાપ;
મુજ માટે તેજન નૃપ હણ. હત્યા નમ ... ભાગ —

વળતી બોલી માવડી, સાંભળ પુત્રી સુજાણ;
કરવા ધાર્યું ઇશ્વરે, નિપજે એજ પ્રમાણ.
ખાઓ પીઓ દિન નિર્ગમો, રમો સૈયરો સાથ;
શિખામણ દઇને વળી, મંદિર આવી માત.

ચોપાઇ.

શિખામણ દઇને ગઈ માય, રાણિને જઇ પૂછે રાય;
કહો પુત્રિનું જોયું રૂપ, દિલગીર થઇને પૂછે ભૂપ.
રાણી કહે, રાજાજી સુણો, ભુંડી વાત મુખ શાને ભણો;
જેવી તેવી પણ બેટી થાય, રૂડે ઘેર પરણાવો રાય.
રાય ગયો સાંભળીને વાત, તેડાવ્યા રાવત સં સાત;
કુંવરિને મોલે સંચરો, રાત દિવસ ત્યાં ચોકી કરો.
પુરૂષ નામ આવે કોઇ વાર. વણ પૂછે હણજો તે ઠાર;
શીખ લઈ રાવત પરવર્યો, કુંવરિને મોલે સંચર્યો.
રાત દિવસ ત્યાં રક્ષા કરે, મહોલ ફરતી ચોકી ફરે;
પછિ રાયે તેડ્યો પ્રતિહાર, હવે ચુકીશ તો ખાઇશ માર.
એક ગુનો મેં બખસ્યો સહી, બીજો ગુનો તો બખસું નહીં;
કપટ હોય તે કરજે જાણ, નિંદર તારા ખોઇશ પ્રાણ.
એવી સાચવી રાખો બાળ, માથે જેમ ન બેસે ગાળ;
એમ કરતાં દિન ઝાઝા ગયા, આઠ માસ ગુણિકા ઘેર રહ્યા.
હૃદયામાં રાણી સાંભરે, હાસ વિનોદ હઇયામાં કરે;
રાણીને નવ ભાવે અન્ન, રાજકુંવરશું માન્યું મન.

દોહરા.

એક સમે સજીને સભા, કુંતીભોજ જે રાય;
પંડિત બેઠા પાંચ સે, જોશિ જોશ પુછાય.
ક્યાં આ કન્યા દીજિયે, જુઓ પ્રશ્ન વિચાર;
લેણું હોય જે રાયથી, ત્યાં પરણાવું કુમાર.
પંડિત વાણી ઓચર્યા, એક કરોને કામ;
મળતા વશેક જોઇએ, લ્યો વરકન્યા નામ.
ચંપક દેશથી તે સમે, આવી ગુણિકા

શત ગાંધર્વ સાથે પળે;	સાહેલી સેં સાત;
રૂપ સ્વરૂપે આગળી,	સંગીતમાં વિખ્યાત.
દીધું માન મહીપતિ,	વિસ્મય થઈ મનમાંય;
મહિપતિ રીઝયો મન વિષે,	ચિત્રલેખ સૌ થાય.
ત્યાં પ્રધાન પંડિત મળ્યા,	રાણા ને વળિ રાય;
વાજાં સર્વે સાધિયાં,	આનંદ ઉર ન સમાય.
વાજે વેણા વાંસળી,	સારંગી ને સાજ;
તાળ કાંસી ને તંબુરો,	જંત્રો અને પખાજ.
નગર લોક જોવા મળ્યા,	કરે નાયકા નાચ;
એ અવસર શોભે સભા,	સુરપતિ જેવી સાચ.
રાજા જોઈ રીઝયો ઘણું,	આપ્યો ભલો પસાય;
આભૂષણ ને પાલખી,	સુવર્ણ નેપુર પાય.
સલામ કરિને શિર ધરી,	રામા ઊભી રહેય;
એક માસ અહિંયાં રહો,	રાજા મુખે કહેય.
નારી નીચું જોઈ રહી,	વળિ ધુણાવ્યું શીશ;
તે દેખી ઝાંખો પડ્યો,	ચડી રાયને રીશ.
ગુણિકાને રાજા કહે,	સાંભળ ચતુર સુજાણ;
સાચું કહે મુજ આગળે,	તુજને મ રી આણ.
પ્રેમદા કહે નવ પૂછશો,	પૂછે થશે અનર્થ;
દુઃખ થાશે મન અતિ ઘણું,	વળિ કોપશો વ્યર્થ.
ભૂપતિ કહે શુણ ભામની,	તાત તણો એ કોલ;
જે હોય તે બખશું ગુનો,	સત્ય હોય તે બોલ્ય.
રામા કહે શુણ રાયજી,	દુઃખ લાગો કે સુખ;
ચતુર ન દીઠો કોઈને,	માટે મરડ્યું મુખ.
મહિપતિ કહે શુણ માનની,	જોયા કેટલા દેશ;
ચતુર શિરોમણિ સર્વથી,	નિરખ્યો કિયો નરેશ.
રાજા પ્રત્યે તે પછિ,	વનિતા બોલિ વાણ;
ચતુર શિરોમણિ રાયનું,	સાંભળ કહું વખાણ.
સોરઠ દીઠો સામટો,	મારૂ ને મેવાડ;
મુજ માટે [illegible]

સાગર તટ ચંપાવતી, ચંપકસેન રાજન;
બત્રિશ લક્ષણ આગળો, પુષ્પસેન એક તન.
રૂપ અનુપમ એહનું, જાણે સકલ વિવેક;
નર સઘળા મેં નિરખિયા, આવ્યો દૃષ્ટે એક.
રાજા મન રીઝયો ઘણું; પોત્યા મનના કોડ;
કુંવરિ આપું એહને, જુગતે જુક્તિ જોડ.
પદ્મણી પુત્રી માહરી, બત્રિશ લક્ષણો એહ;
પરણાવું જો પ્રીતશું, દુધે વુઠે મેહ.

ચોપાઇ.

એ દિન તે ત્યાં ગુણિકા રહી, શિખ માગીને મારગ વહી;
રાજાયે તેડાવ્યા ભાટ, ચંપાવતીની ઝાલો વાટ.
વેગે જાઓ ચંપક ભણી, કહે જો જે કુંતલપુર ધણી;
તેને પુત્રી પદ્માવતી, રૂપ અનુપમ છે તે અતી.
વિવા અર્થે મોકલ્યાં પાન, પુષ્પસેનને દેવું દાન;
કામ સિદ્ધ કરીને આવજો, સાથે જાન તેડી લાવજો.
એ રીતે ઉચરેછે રાય, ચંદ્રાવળી આવી વળી ત્યાંય;
કુંતિભોજે જે જે કહ્યું, તે ચંદ્રાવળીયે શુણિ લહ્યું.
એ રીતે બોલ્યો જે રાય, ચંદ્રાવળીને હરખ ન માય;
મેં રાખ્યો છે પુષ્પક રાય, સકળી મનોરથ પુરા થાય.
ભાટ વાટ ચાલે જેટલે, ચંદ્રાવળી બોલી તેટલે.

દોહરા.

ગુણકા કહે, શુણ રાયજી, કુંતિભોજ સુજાણ;
પુષ્પસેન અહિં પાહનું, શું દેશો મુજ લાણ.
દુત મોકલવા નવ પડે, દિન ઝાઝા નવ થાય;
તેડાવું હું પાધરો, શું દેશો મુજ રાય.

ચોપાઈ.

રાજા કહે, સાંભળ તું નાર, માગો, તે આપું આ વાર;
તત્પર થઇને જાઓ તમો, જે કેશો, તે દેશું અમો.
ચંદ્રાવળી કહે તે વાર, પુષ્પકરાય હતો આ ઠાર;

તાતવચનથી તે વન ગયો, નગર આપણે આવી રહ્યો;
હવણાં કહી ગયો શે કાજ, તે તો તમે જાણો મહારાજ

દોહરા.

રાજા કહે પ્રધાનને, માહી ઉપની મત્ય;
વણ સમજે મેં મારિયો, રાજકુંવર ભૂપત્ય.
કાં તો વિષ ખાઇ મરૂં, કાં કરૂં આતમઘાત;
જમાઈ હણ્યો મેં જુગતશું, અઘટિત કીધી વાત.
વજીર કહે શીદ દુઃખ ધરો, શિદ આણો ચિંતાય;
દ્યો વાયક ચંદ્રાવળી, પેદા કરશે રાય.
ગુણિકા કહે માનું નહિ, રાજાનો વિશ્વાસ;
કોલ દિજીયે તાતનો, તો લાવું તમ પાસ.
રાય સ્નેહિ માને ન કીં, જો સોંપી દે પ્રાણ;
સંઈ સોની ને સર્પની, માને પ્રીત અજાણ.
સિંહ અહી ને છત્રધર, માને મિત્ર અજાણ;
જો ત્રુટે તો ગુણ કરે, રૂઠે તો લે પ્રાણ.

ચોપાઇ

નરપતિ કહે, સાંભળ તું નાર, અમ શિર એવડો નવ દે ભાર;
કોલ મારો જો રીશ જ ધરૂં, જે માગે, તે હાજર કરૂં.

દોહરા.

ગુણિકા કહે, નૃપ સાંભળો, વાયક રૂડી પેર;
ચંપક કેરો બેટડો, મેં રાખ્યો છે ઘેર.
પ્રધાન પ્રતાપે ઉગર્યો, આયુષ્ય એનું હોય;
મોલે રાખ્યો માહરે, જેમ ન જાણે કોય.
શાલ આપી સો લક્ષની, ગુણકાને દઇ માન;
ગયો કુંવરને તેડવા, કુંતિભોજ રાજાન.
કર્યો પ્રણામ પ્રધાનને, ધન ચતુરાઇ આજ;
મુજ શિર હત્યા ઉતરી,: રાખી મારી લાજ.
એક વિપ્ર ને વાણિયો, વળી નદી નહી ગામ;
મુજ માટે તજેને નૃપ હિણ. લેયો [illegible]

ઓછવ કીધોં અતિ ઘણો, મળિયા રાણા રાય;
પ્રધાન પાયે ચાલીને, કુંવર કને તે જાય.
નગર પડો વજડાવિયો, ગડગડિયાં નિશાણ;
રાજા ચાલ્યો તેડવા, જાચક કરે વખાણ.
પુષ્પસેન પાસે જઈ, પુરપતિ લાગ્યો પાય;
અમ ઊપરે દયા કરો, કીધો છે અન્યાય.
ઉઠી આલિંગન કર્યું, રથે બેશીને જાય;
કહે શામળ, શું વર્ણવું, અદ્ભુત એ શોભાય.
મહેલ પધાર્યા મલપતા, કુંવરિને થયું જાણ,
મનમાં હરખી માનની, ઉગ્યો કનકનો ભાણ.
સુરત જોઇ સુખ ઉપન્યું, પદ્માવતિની માય;
રસબસ થઇ રહી રંગમાં, હઇડે હરખ ન માય.
કનક થાળ હીરે જડ્યા, મુક્યાં શુભ આસન;
જોડે બેશી જુગત શું, કર્યું રાય ભોજન.
લવિંગ સોપારિ એલચી, બિડા માંહિ બરાસ;
આરોગ્યાં આનંદશું, પોતી મનની આશ.

ચોપાઈ.

વળતી રાજા બોલ્યો વાણ, શુણજો પુષ્પક ચતુર સુજાણ;
બાળાપણમાં બાળે વેશ, નિકળ્યા કેમ તમે પરદેશ.
શા માટે તમે છાંડ્યો દેશ, મુજને માંડી કહો નરેશ;
વળતો બોલ્યો પુષ્પક રાય, માંડીને બધી કહી કથાય.
ચંપાવતી નગરિનો રાય, ચંપકસેન તાત મુજ થાય;
સિંહ કેડે સેના પરવરી, મારે તાતે પ્રતિજ્ઞા કરી.
જે નહિ આવે રણમોઝાર, તેને હું તો મારૂં ઠાર;
સઉ લોકો સંઘાતે થયા, કર્મસંજોગ અમો રહી ગયા.
મુજને હણતાં જાણ્યો દોષ, તાતે વન કાઢ્યો કરી રોષ;
તેથી અહિંયાં આવ્યા અમો, પછિ થયું, તે જાણો તમો.
જામાતાનું શુણિ વચન, હર્ખ્યો કુંતીભોજ રાજન;
પંડેત [illegible] કહે [illegible] કરે [illegible]

દોહરા.

પુત્રીને જઈ કહે પિતા, કરિને અતિશે ક્રોધ;
વણ પરણે દંપતિ થયાં, કિધો ધર્મ વિરોધ.
પદ્માવતિયે ગોરને, તેડિ પુરાવી સાખ;
ગોર કહે અન્યાય નથી, રાજા રીસ ન રાખ.
જેમ ઓખાતું નારદે, કર્યું સંક્ષેપે લગ્ન;
વિધિવત પછિ બાણાસુરે, કર્યું લગ્ન થઈ મગ્ન.
મેં પણ સંક્ષેપે ક્રિયા, કરિ પરણાવી એમ;
વિધિવત હવે વિવા કરી, પરણાવો તમે તેમ.
તહાં લગન લેવરાવિયાં, પોત્યા મનના કોડ;
કહે શામળ, શું વર્ણવું, જુગતે જુક્તિ જોડ.

ચોપાઈ.

રાજાયે કરી નગર શોભાય, આણ ફેરવીને પુરમાંય;
અજવાળિયાં મહોલ માળિયાં, શણગારિયાં ગોખ જાળિયાં.
ઘેર ઘેર ગાયે મંગળ સહુ, રાજાયે ધન ખરચ્યું બહુ;
ભાટ ચારણો માગણહાર, બ્રાહ્મણનો નવ લઇયે પાર.
પ્રધાન સઉ ઉતારે ફરે, નગર બધું ત્યાં ભોજન કરે.

દોહરા.

પીઠી ચોળી પદ્મણી, કનક કચોળા માંય;
કસ્તુરિ લેપન કરી, સુગંધી જળથી નાય.
એક સુગંધ શરીરનો, બીજો પુષ્પનો હોય;
ભમરા ગુંજારવ કરે, દેખીને મન મોય.

ચોપાઈ.

પીઠી ચોળી રાય શરીર, મંજન કીધું નિર્મળ નીર;
વર રાજા વરઘોડે ચડ્યા, દુંદુભિયે ડંકા ગડગડ્યા.
વાગે ઢોલ નિશાને ઘાય, સૌના મનમાં હરખ ન માય;
ગજ તુરંગ તણી બહુ લાર, તે ઉપર બેઠા ઝુઝાર.
તોરણ આવ્યો પુષ્પ કુમાર, સાસુયે પોંખ્યો તે વાર.
સૂજ માટ તજન ...

દોહરા.

કર્યું મનોહર માયરૂં. ચોરીના થંભ ચાર;
પધરાવી ત્યાં પદ્મણી, વર્ત્યા જે જે કાર.
વાજાં વાગે અતિ ઘણાં, ગુણિજન ત્યાં ગુણ ગાય;
પરણે છે પદ્માવતી, જોડે પુષ્પક રાય.
હાથ મેળાવ્યો હેતશું, દીધું કન્યાદાન;
હાથી ઘોડા આપિયા, દઇને મોટું માન.
મંગળ ફેરા ત્યાં ફર્યાં, આરોગ્યાં કંસાર;
મંગળ ગાયે માનની, હરખ્યાં સ્ત્રી ભર્થાર.

પ્રશ્ન.

પેલું મંગળ વર્તતાં, વનિતા બોલિ વાણ;
રાતિ વસ્તુ વખાણિયે, તમો છો ચતુર સુજાણ.

ઉત્તર.

રાતિ પાની પગતણી, રાતા અધર પ્રવાળ;
રાતો રંગ મજીઠનો, શુક નાસા પણ લાલ.

પ્રશ્ન.

શામ નીલ ને પીત વળી, વસ્તુ શ્વેત વખાણ;
કહો એટલું કંથજી, જો છો ચતુર સુજાણ.

ઉત્તર.

શ્યામ તો કીકી આંખ્યની, શામ ભમર શુભ ભાગ;
શામ તો અંજન આંજીયું, શામ તો વેણિ નાગ.
લીલી પહેરી કંચુકી, નીલ કમળનું ફુલ;
નીલું કંકણ ચૂડલે, નીલું ત્રાજુ અમુલ્ય.
પીળું સુવર્ણ શોભતું, પીળી કેસર આડ;
પીળાં પટકુળ પેરિયાં, જોતાં મોહ પમાડ.
શ્વેત નેણ છે શોભિતાં, શ્વેત શશિ સમ મુખ;
શ્વેત હાર મોતિતણા, જોતાં ભાગે ભૂખ.

પ્રશ્ન.

બાંધ્યા તાંતણે સમ નર, એવા નર મળી ચાર;
એહ બતાવો રાયજી, થઈ તેની એક નાર.

ઉત્તર.

પુષ્પક બોલ્યો પ્રીતથી, તમે જુઓ આ ઠામ;
પુછો છો જે પ્રેમથી, ચોરી એનું નામ.
સત્ય કહો છો રાયજી, હું હરખી મન આજ;
વિઘન જજો સઉ તમતણાં, અવિચળ તપજો રાજ.
ચાર વેદની ધુન થઇ, આશિર્વચન ભણાય;
આજ્ઞા માગી ગોરની, ઉઠ્યાં વરકન્યાય.
ગોત્રજ પાસે આવિયાં, રમવા પાસા સાર;
ત્યાં જીત્યાં પદ્માવતી, હાર્યો રાજકુમાર.
ત્યાં કૌતક વિધ વિધ કરે, રાયને હર્ષ ન માય;
મીંઢલ છેડા છોડિયાં, ગુરૂને લાગ્યાં પાય.
મંદિરમાં રહી માનની, ગયો સભામાં રાય;
કહે શામળ, શું વર્ણવું, રાજકુંવર કન્યાય.
ઉત્તમ આસન ઉપરે, બેઠો રાજકુમાર;
બંદિજન જશ વર્ણવે, હરખ્યા લોક અપાર.

ચોપાઈ.

વર કન્યાના પહોચ્યા કોડ, જુગતે જુગતી મળિ છે જોડ;
રાજારાણી રંગે રમે, કરે વિનોદ જે મનમાં ગમે.
વળી સસરાની સાથે રાય, મૃગયા રમવા કારણ જાય;
એમ કરતાં દિન ઝાઝા ગયા, ત્યારે રાય ચિંતાતુર થયા.
સાંભરીયાં ત્યાં મા ને બાપ, તનમાં અતિશે ઉપજ્યો તાપ;
પિતા સાંભરે વારંવાર, આંખે આવે આંસુધાર.
માતા સાંભરે પુષ્પાવતી, આણ્યો શોક હૈડામાં અતી;
સુલોચના સંભારી મન, હૈડું ફાટે કરે રૂદન.
જે પરણી મુકી તે ઠાર, તેહ સાંભરે વારંવાર;
ઘર મુકીને ત્યાંથી વળ્યાં, વરસ અગીઆર પુરાં થઈ ગયાં.
સુલોચનાનું વચન સાંભર્યું, બાર વરશ વીત્યા પછી મરૂં;
જો મરશે, તો હત્યા થાય, અવતાર એનો એળે જાય.
એમ કહી, મુકયો નિશ્વાસ, પદ્માવતી તવ આવી પાસ;
રામાયે દીઠું ત્યાં મુખ, દીલગીર જોઇને પામી દૂખ.

પાય નમીને ઉભી રહી, શામાટે ચિંતા ચિત થઈ;
રાયે વાત વર્ણવી કહી, જેટલી વાર્તા આગળ થઈ.
મુજને મોટી તે ચિંતાય, નાર મરે તો હત્યા થાય;
વણ તેઓ અહીંથી જો જાઉં, તરણા તુલ્યે હલકો થાઉં.
એવી વાત કરે જેટલે, ચંદ્રાવળી આવી તેટલે;
વળતી ગુણકા બોલી વાણ, બોલો સાચું ચતુર સુજાણ.
શે કારણે તમે દુ:ખ ધરો? મુજ આગળ સાચું ઓચરો;
આપ વીતી જે વાર્તા થઇ, ગુણકા આગળ માંડી કહી.
ગુણકા કહે, ત્યાં જાશું અમો, ચિંતા મનની ટાળો તમો;
રાજા કહે, જૈ જો જો ગામ, અમારૂં ત્યાં જૈ લેજો નામ.
પુરની ચરચા જો જો સોય, ત્યાં અમને સંભારે કોય;
જઈને ત્યાં ચેતાવો રાય, ચાર હત્યા શીર પર નવ થાય.
માત તાતને ત્રીજી નાર, ચોથો મારો જીવ ઉગાર;
ગુણકા ત્યાંથી વાટે થઈ, ખટ માસે ચંપક પુર ગઇ.
નગર પડો વાજે તે દીસ, ગુણકાએ જૈ નામ્યું શીશ;
પ્રધાન બોલ્યો ગુણકા સાથ, નાટકની નવ કરશો ગાથ.
રાજાને મન દુખ છે ઘણું, માટે નૃત ન જુવે તમતણું;
ત્યારે ગુણકા બોલી વાત, શું દુખ છે રાજાને, ભ્રાત?

દોહરા.

ત્યારે પ્રધાન બોલિયો, સાંભળતું ગુણકાય;
પુષ્પસેન એક બેટડો, કાઢ્યોછે વનમાંય.
વર્ષ એકાદશ વહિ ગયાં, ઉપર થયા ખટ માસ;
તે કુંવર આવ્યો નહીં, માટે મન ઉદાસ.
પુરૂં વર્ષ થયા પછી, નારી તજશે પ્રાણ;
વાત ચાલશે વિશ્વમાં, હસવું ને વળી હાણ.
માતાએ અનજળ તજ્યું, તાત ત્યાગશે દેહ;
જોતાં વાટ ન આવિયો, જેમ બપૈયો મેહ.
ગુણકા કહે શીદ દુખ ધરે, મુજને આપે લહાણ;
અ[illegible] [illegible]

વારો એની માતને, વારો એની નાર;
માસ છ પહેલાં મોકલ્યું, પુષ્પક રાજકુમાર.
નૃપને આનંદ ઉપન્યો, કીધો બહુ પસાય;
પછી હું આપીશ પાલખી, જો મન ચિંતા જાય.
ખબર સુણવા મોહલમાં, ગુણકાને લઈ જાય;
પુછે રાણી પ્રીતથી, કહો કુંવર છે ક્યાંય.
કુંતલપુર રળીઆમણું, કુંતીભોજ રાજન;
બેટી પરણ્યો તેહની, પુષ્પસેન તવ તન.
ત્યાં ગુણકાને આપિયા, મોતીકેરા હાર;
ન્યાલ કરી ચંદ્રાવળી, આપ્યા ગજ તોખાર.
દાસી એવું સાંભળી, ત્યાંથી ચાલી જાય;
સુલોચના જે પદ્મની, પાસ વધામણી ખાય.
આવી કુશલતા કંથની, ચિંતા મનની મેલ;
સુણતાં આનંદ ઉપન્યો, થઈ રહી રંગ રેલ.
પ્રેમે જઇને પદ્મની, નમી સાસુને પાય;
વાત કહો ગુણકાતણી, મુજને આનંદ થાય.
સુલોચનાએ કંચવો, હીરાજડીત અપાર;
આપ્યો ગુણકાને વળી, આપ્યા શુભ શણગાર.
ગુણકા સાથે મોકલ્યો, ગુણસાગર પરધાન;
તેડી વેહેલા આવજો, એમ બોલ્યો રાજાન.
કેહેજો કુંતિભોજને, અમો તણો જુહાર;
જેમ તેમ તેડી લાવજો, વેલો રાજકુમાર.
વળતી પ્રધાન સાંચર્યો, શત સહસ્ર લઇ દાસ;
બે માસે પોત્યા જઇ, કુંતિભોજને વાસ.
નગર સમીપે આવિયા, ગડગડીયાં નીશાન;
રાજા બેઠો તો તહાં, ગુણકાએ કર્યું જાણ.

ચોપાઇ.

ચંદ્રાવળી ગુણકા ગઇ તહાં, કુંતિભોજ બેઠો છે જહાં;
પાસે બેઠો પુષ્પકરાય, ગુણકા તહાં વધામણી ખાય.

આવ્યો ચંપક તણો પ્રધાન, તેડી લાવો દઇને માન;
પ્રધાન સાથે પુષ્પકરાય, ગુણસાગરના સામો જાય.
ઢોલ દદામા વાજે બહુ, આવ્યો પ્રધાન હર્ખ્યા સહુ;
પુષ્પસેન મંત્રીને મળ્યો, તાપ તેહના તનનો ટળ્યો,
સૌને મળિયા પુષ્પ નરેશ, વળતી પુરમાં કર્યો પ્રવેશ;
રાજ સભામાં વેગે જાય, કુંતીભોજ ત્યાં ઉભો થાય.
મળી હળી આસન બેઠાય, કુશળ વાર્તા પુછે રાય;
પછી સુંદર નીપજાવ્યા પાક, રસોઇ રૂડી સુંદર શાક;
કરી ભોજન કીધો મુખવાસ, કુંતિભોજની પોતી આશ.

દોહરા.

ગુણસાગર કહે રાયને, અમને કરો વિદાય;
એક ઘડી રેશું નહિ, ક્ષણ વર્ષ સમ થાય.
પુષ્પસેન પદ્માવતી, મોકલો મારી સાથ;
ફરી ફરી ના પુછશો, અમને બીજી ગાથ.
તાતે ભોજન ત્યાગિયું, માએ તજ્યું અન્ન;
દીન થોડે દેખે નહિ, તજશે નારી તન.
બીજી વાત કેશો નહિ, જે કેશો, તે જુઠ;
સાસરવાસો સજ કરો, રાય આ ઘડી ઊઠ.
ત્યારે રાયે તતક્ષણે, તેડ્યા વણિક સોનાર;
વસ્ત્ર ઘરાણાં સજ કર્યાં, કહેતાં નાવે પાર.
ચીર ખીરોદક દોરિયા, મશિયાં મોંઘાં ભાત;
સાડી જરકશીની સહી, જેની ઉત્તમ જાત.
ત્રણસો રથ શણગારિયા, સહસ્ર દાસી દાસ;
દશ સહસ્ર દઇ અશ્વ ને, ઉંટો શત પંચાશ.
ગજ મોટા શણગારીઆ, મદ ઝરતા મછરાળ;
બખતર ટોપ ધરી શીરે, બેઠા વીર વિકરાળ.
બહુ પસાય દીધ રીઝિને, આપ્યા તેણે ઠાર;
કહે શામળ, શું વર્ણવું, કેહેતાં નાવે પાર.
પ્રાતઃકાલે પદ્મની, માને લાગી પાય;

નેણુથી આંસુ પડ્યાં, તુજવિણુ રહ્યું ન જાય;
સુખ દુખ કેહેશો કોણુને ? એ મોટી ચિંતાય.
માને વાલી બેટડી, સૌથી હોય વિશેષ;
પુત્રીને જનની કહે, દુખ ન ધરશો લેશ.
શીખ માગી લઈ સર્વની, લઇને સઘળો સાજ;
રથમાં બેઠી શીઘ્ર થઇ, સરિયાં સઘળાં કાજ.
પુષ્પક હય ઉપર ચડ્યો, બાંધ્યાં કરી હથીઆર;
સસરાને શીર નામિયું, સૌને કર્યો જુહાર.
ચંદ્રાવળી ચરણે નમી, રાયે આપી લ્હાણુ;
હસ્તી આપ્યો હેતથી, વળી આપ્યા કેકાણુ.
નગર થકી તે નીસર્યો, સર્વે વળાવા જાય;
ચરણે નમીઓ રાયને, મળ્યા કંઈક રાણાય.

ચોપાઇ.

પ્રણામ કરીને પાછા વળ્યા, પુષ્પસેન તો પંથે પળ્યા;
ઢોલ શબ્દ થાયે અતિ ઘણા. મોટા લશ્કરમાં નહિ મણા.
એક દેશથી બીજે જાય, પડે નીશા ત્યાં વાસો થાય;
કંઈક દીવસ તો વાટે થયા, અઘોર વનમાં વાસો રહ્યા.
કર્યા ઉતારા તેણે ઠામ, સૌ લાગ્યા પોતાને કામ;
રથથી ત્યાં રાણી આખડી, અવની ઉપર આવી પડી.
સખી સરવ આવી વિંટાય, હાહાકાર શુણ્યો તે રાય;
નવ બોલે નેત્રે નવ જુવે, દુખ પોકાર કરીને રૂવે.
રાજાજી દેરામાં ગયો, જોઇ રાણીને દુખીયો થયો;
એમ દીવસ ત્રણ્ય વાટે ગયા, રાજા દિલમાં દુખિયા થયા.
વનમાં સ્ત્રીની થાશે હાણુ, ઘેર સુલોચના તજશે પ્રાણુ;
એવું કહી મનડામાં બળે, ત્યાં જક્ષણી તે સામી મળે.
કુંવરે તેણીને કહી ગુજ, કોલ દીધોછે મારે મુજ;
આ દુખથી બીજું શું લહું, સ્ત્રીનું દુઃખ જાયે નહિ કહ્યું.
નવ ખાયે નવ પીયે નીર, તે દુખ સાલે મુજ શરીર;
જક્ષણિયે ઉપાય જ કર્યો, રોગ રાણીના તનનો હર્યો.
મુજ માટે ... ...

ત્રણ દીવસે ભોજન ત્યાં કર્યું, ભૂપતિનું મન હરખે ભર્યું;
વળતી ત્યાંથી થયા વિદાય, ચંપકપુરની વાટે જાય.
નગરલોક સૌ કરે ઉચાટ, પુષ્પસેનની દેખે વાટ;
વર્ષ થવાનાં પુરાં બાર, તેમાં છે ઓછા દિન ચાર.

દોહરા.

નેનકમળની દીકરી, સુલોચના જે નાર;
વેગે ચાલી સાસરે, સૌને કર્યા જુહાર.
સસરા આપો આગના, પાડું મુજ શરીર;
વરસ બાર વીતી ગયાં, નાવ્યો નણદી વીર.
સાસુને સાચું કહ્યું, પાડું મારો દેહ;
વાટ જોઈ નવ આવિયો, સાસુ જાયો જેહ.
કોલ દીધો તો કરવિષે, તે મિથ્યા થઈ વાત;
તન ન તજું જો માહરૂં, લાજે મારો તાત.
એવું મન ન લાવીએ, કહે સાસુ તે વાર;
બાર વરસમાં તો હજી, છે ઓછા દિન ચાર.
ઘડી એકમાં શું નિપજે, સાહ્ય કરે ભગવાન;
વહુને વારી રાખિયાં, કથન શુણાવી કાન.

ચોપાઈ.

સમજાવીને રાખી નાર, ગયા પછી દુખના દિન ચાર;
બીજે દીવસ પડી જ્યાં રાત, પુષ્પક આવ્યો સેના સાથ.
નગર વિષે આવીને અડે, નીશાન વાગે ને ગડગડે;
વધામણી ત્યાં દશ દિશ જાય, વધામણિ વધામણિયા ખાય.
ચંપક નૃપ બેઠો જે ઠાર, આવી ભાટ બોલ્યો તે વાર;
રાજકુંવર આવ્યા પુર બાર, સુણતાં હરખ્યો રાય અપાર.

દોહરા.

આસનથી નૃપ ઉઠિયો, હરખ ન હઈયે માય;
પડો વજડાવ્યો પુર વિષે, રાજા સામો જાય.
આગળ મા પુષ્પાવતી, સાહેલી સૈં ચાર;
પાછળથી સુલોચના, વિચરી તેણી ...

તે પાછળ પૃથ્વીપતી, સેના અપરમ પાર;
તે પાછળ વેવારિયો, સસરો જે નિરધાર.
સહુ આગળથી પરવર્યો, ગુણસાગરનો તન;
તે જઈ પુષ્પકને મળ્યો, માન્યું એનું મન.
માત પિતા જઇને મળ્યાં, પુત્ર પ્રણમિયો પાય;
વચન હતું મુજ તાતનું, પાળ્યું તમો પસાય.
સ્ત્રીને મળિયા સાનમાં, પોતી મનની આશ;
સાસુને મેળો થયો, હર્ખ્યાં દાસિ દાસ.
સસરા કેરા હાથમાં, સુવર્ણ કેરી થાળ;
સોના પુષ્પ વધાવિયાં, ઉરમાં આણી વહાલ.
બાથ ભીડીને ભેટિયાં, નર સહુ આણી નેહ;
શીતળ મન સહુનાં થયાં, અમૃત વુઠયા મેહ.
સુંદર મહેલ સોહામણો, જોતાં પોત્યા કોડ;
પદ્માવતી ઉતારિયાં, સુલોચનાની જોડ.
સાસુને પાયે નમી, પદ્માવતી તજી ગર્વ;
વહુવર પુત્ર ઘણા હજો, સુખમાં રહેજો સર્વ.
પદ્માવતીના મહેલમાં, સુલોચના પછિ જાય;
આદર કીધો અતિ ઘણો, આપ્યા બહુ પસાય.
પદ્માવતી પછી બોલિયાં, સાંભળ બેન સુજાણ;
વાતો કરો વિનોદની, બોલી અમૃત વાણ.
મારો તાત વેવારિયો, તમોતણો રાજન;
તમને ઓચરવું ઘટે, બોલો પ્રથમ વચન.

પ્રશ્ન.

એક નારિ આ વિશ્વમાં, પાડે સહુને ત્રાસ;
આઠ માસ છાનિ રહે, માલે ચારે માસ.

ઉત્તર.

સહિયર મારિ સુલક્ષણી, તને હજો કલ્યાણ;
પદ્માવતી [illegible]

પ્રશ્ન.

એક નારી સંસારમાં, રાય રંક ઘેર જાય;
જે ઉપર કરૂણા કરે, મૃતક તુલ્ય તે થાય.

ઉત્તર.

સુલોચના કહે, ધન્ય તું, કોઇ ના તુજ તોલ;
નિદ્રા તેનું નામ છે, બોલી તું જે બોલ.

પ્રશ્ન.

નારિ એક નવ ખંડમાં, લાગે સઉને અંગ;
સબળાને નિર્બળ કરે, કરે રંગનો ભંગ.

ઉત્તર.

સુલોચના કહે, સત કહું, દિલે ન ધરશો દુઃખ;
શામા જે સમશા કહી, ભુંડી તે તો ભૂખ.

ચોપાઇ.

માંહોમાંહી વાતો કરે, ચતુરાઇ શું મનડું હરે;
મારા સમ નિત્યે આવજો, કામ કાજ રૂડું કહાવજો.
પદ્મા કહે, પ્રથમથી વર્યાં, માટે મુજથી મોટાં ઠર્યાં;
શિખ માગીને થયાં વિદાય, મહા હરખથી મહોલે જાય.
નારિ બે રહે પિયુની પાસ, કપટ નહિ, મનમાંહી ઉલ્લાસ;
રોજ મળી બે બેનો રમે, ભેળી બેશી ભોજન જમે.
સાથે બેશી તાત ને તન, પ્રીતેશું કિધું ભોજન;
પાન સોપારિ ચર્વણ કર્યાં, આપ આપ મોલે પરવર્યાં.

દોહરા.

શામળ ભટ કહે, વર્ણવ્યું, પુષ્પકનું આખ્યાન;
ભણે ગણે ને સાંભળે, કૃપા કરે ભગવાન.
સત્યવાદિ સતિયો તણો, ગાય શુણે મહિમાય;
વિજોગ ભાગે તેહનો, આશા પૂરણ થાય.
બોડ ન દેશો મુજને, સર્વ કવિનો રંક;
[illegible] અજા[illegible] મેં [illegible] [illegible] ક્ષમા [illegible] વાંક

પ્રચંડ બુદ્ધિ ચાતુરી, સાહસિક સુખ ધામ;
સમશ્યા ચોપાઈ દોહરા, કિધ પરમારથ કામ.
સંવત સતર ચુંવોતરે, માહ શુકલ પક્ષ સાર;
કહી કથા દિન પાંચમે, મળતો મંગળ વાર.

સંપૂર્ણ.

દ્વારકોભક્ત.

સંવત્ ૧૮૦૦, સન ૧૭૪૪ માં હતો.

ચેતવણી.

છંદ રૂચિરા.

ચેતી લે ચેત્યાનો અવસર, ફરી ફરી ક્યાં મળશે રે;
જોબન જાતાં વાર ન લાગે, જરા આવિને ઢળશે રે;
ઢળશે, ત્યારે નહિ રહે ધારણ, થર થર કાયા ધ્રૂજે રે;
માયાની અંધારી નાંખી, તેમાં કંઇ નવ સૂજે રે.
સૂજે ક્યાંથી? સમજણ નથી, કુટુંબ કબીલે વાહ્યો રે;
અવળે સવળે બંધે બાંધ્યો, હાથે શું બંધાયો રે;
કહો, ભાઇયો એને શું કહીયે, મૂરખ મન નવ આણે રે;
દુર્મતિ આગળ કાંઈ ન સૂજે, આપે આપ વખાણે રે.
મોહે ભરિયો મત્સર ભરિયો, અજ્ઞાને અંજાયો રે;
નારિ સાથે નેહ ઘણો ને, ઘણા ઘણાને ધાયો રે;
ધાયો, તે તો ધુળ મળ્યું ને, ગાંઠે ન મળે કોડી રે;
ઠાલા હાથે ઠાલાં જાવું, શીદ મરોછો દોડી રે.
સંસારી સુખ જોવા માતર, અંતે સઘળું ખોટું રે;
આગળ અવસર એવો આવે, દારૂણ દુખ છે મોટું રે;
ખોટામાંથી ખરૂં કરી લે, તે તું બાંધને તાણી રે;
સાધુ જનની સેવા સજ ને, ભજ ને સારંગપાણી રે.
એ શીખામણ માન્યા સરખી, માની લેજો કોઇ રે;
આવ્યા છો તો લાભ કમાવા, જાશે મુડી ખોઈ રે;

ખોઈને જાશો, ખત્તા ખાશો, કેમ કહ્યું નથી કરતા રે?
અન્ન માટે આથડતા હીંડો, પેટ પાપથી ભરતા રે.
પર નિંદા ખાડો છે પૂરો, કેમ પડે છે જાણી રે?
જાણીને તેં બાંધ્યું તાણી, જૂઠી વાત વખાણી રે;
એક ઘડી એકાંતે બેશી, હરિનું નામ ન લીધું રે;
અમરિતનો રસ અળગો મૂકી, ઝેર હળાહળ પીધું રે.
પીતાં પૂરણ તું ન ધરાયો, જોયું નહી વિચારી રે;
કહે દ્વારકો, હરિ ભજી લો, નહિ તો જાશો હારી રે;
સંવત અઢાર સેં પૂરામાં, કારતક શુદી દશમી રે;
શિખામણ શૂણિ હરિજન હરખે, વિમુખ જીવને વસમી રે.

શીખામણ.

ચોપાઈ.

માત પિતાને વાહ્લું બાળ, રમવા જાય કરે બહુ આળ;
વઢનારો તો લાવે ઘણી, નિશાળેથી ઊતર્યો ભણી.
એટલે આવ્યું વેવીશાળ, પરણ્યો વર્ષ થયાં જ્યાં બાર;
સોળે વર્ષે આવી સાન, વીસે વર્ષે વળિયાં વાન.
નારી સાથે માન્યું મન, રળવાને તું લાગ્યો ધન;
વરણાગીમાં વાંકો ફરે, નવાં નવાં બહુ પ્રાક્રમ કરે.
ડાહ્યો ડહાપણ સમજૂદાર, બાંધ્યા ઘરના માથે ભાર;
વેપાર વણજ કરિયા બહુ, લાગ્યું છે ઓળખવા સહુ.

* * * * *

પંચાશે તો આવ્યાં પળિયાં, મોનાં ડાચાં સર્વે મળિયાં;
ફૂલી જેમ કરમાયે ફૂલ, થયું છે તન તો તેની તુલ્ય.
સાઠે વર્ષે નાઠી સાન, કાંઈ થયા છે બેહેરા કાન;
ઘરને લોકે સર્વે કહ્યું, "ડોસાનું તો ડહાપણ ગયું."
સીતેર વરસ વીત્યાં સહી, ગતિ બોલવાની નવ રહી;

લેખું લેશે રાજા ધર્મ, કહે અલ્યા, "શાં કીધાં કર્મ?"
મરણતણી છે માથે ખોડ, માટે પ્રીત પ્રભુથી જોડ.
સંભારે તે સુખમાં રહે, સાધુજન શીખામણ કહે;
પાણી પેલી બાંધી પાળ, દ્વારકા તું તારૂં સંભાળ. ૧

જીવન.

સંવત્ ૧૮૦૦ સન ૧૭૪૪ માં હતો.

પદ ૧.

તૃષ્ણા કોની નવ ભાગી ત્રિલોકમાં, તૃષ્ણા કોની નવ ભાગી;
રાજા ને રંક ને જોગી ને ભોગી, આશા ઉમેદ સૌને લાગી; ત્રિલોકમાં ટેક
કોઇ તન-દુખિયા, કોઈ ધન-દુખિયા, અન્ન-દુખિયા રહે અભાગી;
પુત્ર પરિવારની આશા સંસારમાં, વિશ્વ રહ્યું છે સૌ માગી; ત્રિલોકમાં. ૧
આશા પૂરણ કોની નથી જગતમાં, તૃષ્ણા બાંધી છે આધી આઘી;
ભરનિદ્રામાં ભૂલા ભમે છે, કોઈએ ન જોયું જાગી; ત્રિલોકમાં. ૨
અપરમ વેપારનો પાર ન આવ્યો, કાળની તો નોબત વાગી;
લેવું દેવું ધન માલ મૂકીને, તત્ક્ષણ ચાલ્યા ત્યાગી; ત્રિલોકમાં. ૩
સંત શીરોમણ મોટા કહે છે, સમજે સવારા સોહાગી;
દાસ જીવન પ્રભુ મહાપદ પામ્યો, ભક્તિ ભૂતળ લીધિ માગી; ત્રિલોકમાં. ૪

પદ ૨.

પર સ્ત્રીનો સંગ ન કરવા વિષે.

પારકી સ્ત્રીનો સંગ નવ કીજીએ, નામ લેતાં નર નરકે જાય;
જોગ જગ્ન જપ તપ બહુ આચરે, તોય તેથિ મુક્તિ નવ થાય; પારકી. ૧
સુંદરીના મુખથી શુળી ચઢવું ભલું, શુળી તો એક જ પ્રાણ હરતી;
કઇ જુગકેરાં સુકૃત જો હોય, તે રે તરિયા તરત દૂર કરતી; પારકી. ૨
સ્નાન ને દાન ને માન ને જ્ઞાન ને, ધ્યાન સહિત એ પાંચે કહિયે;
કુળવંત હોય, તેનું કુળ જાતું રહે, કામની કેરે જો સંગ રહિયે; પારકી. ૩
દાસ જીવન કહે, આશ છે તાહરી, મારી કહું છું એ કર્મ કાણી;
નતાના સંગથી રાખજો વેગળો, દીનબંધુ મને દીન જાણી. પારકી. ૪

જીવરામ ભટ.

ધોળકાનો ઔદીચ ટોળકીઓ.

સંવત્ ૧૮૦૦, સન ૧૭૪૪ માં હતો.

જીવરાજ શેઠની મુસાફરી.

હીરછંદની ચાલ.

શીવરાજ શેઠ પુત્ર જીવરાજને, મોકલે વિદેશમાં કહી સુકાજને;
જાઓ મૃત્યુ લોકમાં ગુમાસ્તા લેઇને, માલ વોરજોજિ પુત્ર શુદ્ધ જોઇને. ૧
સાથ રાખજો દલાલ સંત કોઇને, લેવરાવશે સુમાલ સારો જોઈને;
આગવો સુસંગ લેઈ રાખજો કને, ધીરશો મા કામ ક્રોધ લોભ ચોરને. ૨
મૂકજો કુસંગ ફ્રાંસીયાતણી પૂરી, આવશે અપાર મોહની નદી ખરી;
બેસજો વૈરાગ્ય-નાવમાં ફરી ફરી, ચાલજો સુવાટ પેલી પાર ઊતરી. ૩
વિકટ છે અવાટ બીજી વાટ ચૂકશો, જાણ દેશ રહિ જશે અજાણમાં જશો;
વિષય ધૂર્ત મધ્ય જાળમાંહિ ડુલશો, કામ રૂપ દંભ ત્યાં વિવેક ભૂલશો. ૪
પારખ્યા વિના પ્રપંચ માલ વોરશો, લાભ કાળ વહિ જશે દેવાળું ફૂંકશો;
તો ત્રસાળે ખોટ દેખી પોક મૂકશો, કોઈ ધીરશે નહિ વિદેશ ચૂકશો. ૫
દેશ દેશ કાઢજો દુકાનો ધર્મની, છાંડજો પ્રપંચ વાત ક્રૂર કર્મની;
ધારશો ન કર્ણ વાત વિષય ઘાતની, કા'વજો ભલાઈ આપ સારી વાતની. ૬
યત્ન રાખજો શરીર વાટ ઘાટમાં, તાપમાં ન ચાલશો કુકર્મ સાથમાં;
જ્ઞાન યોગ ભક્તિ માલ જો તને ગમે, ખોટ લાભ પૂછશો ન વોરજો તમે. ૭
એટલી વિવેક વાત ચિત્ત રાખશો, તો ભવાટવી ફરીને ઘેર આવશો;
એક વાર સર્વ વસ્તુ લેઈ આવશો, તો પ્રદેશ પરહરી સ્વધામ બેસશો. ૮
શીખ લેઈ શેઠજી પ્રદેશ સંચર્યા, નાત જાત નગરલોક સર્વને મળ્યા;
નગરશેઠ પુત્ર જીવરાજ નીકળ્યા, રામનામ જેગોપાળ શબ્દ કહી વળ્યા. ૯
જીર્ણ મૂકીને નવા પોશાક પેરિયા, દેખતાં પિતાયે નેત્ર નીર ખેરિયા;
ત્યાં કુટુંબ નાત-લોક તો રહી ગયા, જીવરાજ શેઠ ત્યાં થકી વિદા થયા. ૧૦
શેહેર બહાર સર્વ સાથ એકઠો થયો, શીવરાજ શેઠ ત્યાં વળાવવા ગયો;
પુત્રને વળાવિ શીવરાજ ત્યાં રહ્યો, જીવરાજ ત્યાં થકી વિદેશમાં ગયો. ૧૧
જીવરાજ વ્યસનના તરંગમાં ચઢયો, મનો-વેગ તુર્ત મૃત્યુલોકમાં પડયો;

દૈવ યોગ એક દેહ નાવ સાંપડ્યું, દ્વારસસ ઉર્ધ્વ કાળ-શિલ્પિનું ઘડ્યું;
પંચ પાટિયાં પ્રપંચ લોહનું જડ્યું, જૈ ભવાબ્ધિ નાળ પંકજાળમાં ખડ્યું. ૧૩
સ્ત્રી જુવાન એક બેઠિ દીઠી નાવમાં, બુદ્ધિ આગળી સ્વરૂપ હાવભાવમાં;
મંદહાસ ચતુર છે વિચાર વેણમાં, મધુરી વાણિમાં અને મૃગાક્ષિ નેણમાં.૧૪
શેઠ પાસ આવિ વાત પૂછિ સાનમાં, કોણ માત તાત કોણ નાત જાતમાં;
કોણ નામ ઠામ વાસ કોણ દેશમાં, કેમ છો ઉદાસિ આ ભવાબ્ધિ ઘાટમાં.૧૫
શીવરાજ છે વિદેહિ નગર શેઠિયો, પુત્ર તેમનો હું જીવરાજ વેઠિયો;
ઉદ્યમાર્થ અર્થ મૃત્યુલોક આવિયો, ભૂલમાં હું આ ભવાબ્ધિ મધ્ય ભટકિયો.૧૬
પાર ના જડ્યો હું દેખતો જ આંધળો, ભૂલમાં ભમ્યો હું ચાલતો જ પાંગળો;
જાત નાત તાતથી થયો હું વેગળો, તાત છે સમીપ તેમને હું ના મળ્યો. ૧૭
આશરા વિના થયો ઘણો હું આકળો, વાત ઠામ તું મળી થયો હું મોકળો;
ઘણિક નાર મેં કરી તથાપિ એકલો, દુઃખ શોચનાથકી થયો હું દૂબળો. ૧૮
નવ મટે થનાર વાત કર્મની લખી, આજ દુઃખ વીસર્યું થયો ઘણો સુખી;
ગુહ્ય વાત મેં કહી તને ન ઓળખી, મેં કહ્યું તને તમે મને કહો સખી. ૧૯
તે નિવૃત્તિ નાર શેઠને કહે કથી, ઓળખો મને પવિત્ર માત તાતથી;
મન-પિતા સુબુદ્ધિ ને કુબુદ્ધિ માતથી, ત્રૈણ બેન નીપની બને ન મૂળથી. ૨૦
મનપિતાનું હેત ઝાઝું મા કુબુદ્ધિથી, મારિ મા સગી સુબુદ્ધિ તેથકી નથી;
હું નિવૃત્તિને તમે સ્વયંવરે હરી, શેઠ જે વિદેહ નામ શેહેર જઈ વરી. ૨૧
માત તાત પાસ હું નિવૃત્તિને ધરી, શેઠ મૃત્યુલોકમાં ગયા તમે ફરી;
ત્યાં ગયા પછી પ્રવૃત્તિભ્રાંતિને વર્યા, તેમનું સ્વરૂપ જોઇને તમે ઠર્યા. ૨૨
લંપટિ કુબુદ્ધિ સાસૂના કહ્યાગરા, મૂળથી ખરી સુબુદ્ધિ સાસૂ વીસર્યા;
તે સુબુદ્ધિ માત મારિ પાસે આવિયાં, માત દીકરી વિદેહ શેહેરમાં રહ્યાં. ૨૩
શીવરાજ શ્વશુર આશરે સુખી થયા, શ્વશુર સાસૂનાં પવિત્ર ચરણ સેવિયાં;
ત્યાં તમારી શાંતિ મા રડી રડી મરે, શીવરાજ તાત તે ઉદાસમાં ફરે. ૨૪
દેહે વસ્તુ સાક્ષિરૂપ ગર્વ ના ધરે, રોજગાર ના કરી વૈરાગ્ય આદરે;
સમર્પણ ધર્યું હશે નવું ન સંઘરે, આગલી કમાઈ સંતને મુખે ધરે. ૨૫
ગુણથી અતીત પંથ એકલો ફરે, ખાય ના પિયે ન પુત્ર પુત્ર ઊચરે;
એક વાર હું નિવૃત્તિ ઘેર આવિયા, શ્વશુરજી અમારિ પાસ ગળગળા થયા.૨૬
વહુજી તમ ધણી વિદેશમાં ગયા, કોટિ કલ્પ વહિ ગયા હજુ ન આવિયા;
[illegible]

કે શું લેવું દેવું અધિક ન્યૂનથી રહ્યા, કે કુસંગ ધૂર્ત સંગથી વહી ગયા;
જા વહૂ નિવૃત્તિ પાપ મૃત્યુલોકમે, વૃદ્ધ આ મુનીમ સુસંગ સાથ લો તમે. ૨
સાથ લો દયા સખિથી વાટ નિર્ગમે, તું ગયા વિના ન થાય કામ આ સમે;
લઇ આગના થયાં સવાર તે સમે, આ દયા સખી સુસંગ સાથ બે અમે. ૨
મૃત્યુલોક આવિયા ભવાબ્ધિ તીરમે, દેશ દેશ ખોળિયા મળ્યા નહિ તમે;
ધણિક વાર ખોળિ ખોળિ થાકીયાં અમે, હાલું નાવ દેખીયું ભવાબ્ધિ નાળમે. ૩
પૂછિયું ન કોઇને હું બેઠી આ સમે, તેટલે જ શેઠ દૃષ્ટિયે પડ્યા તમે;
ઓળખું તમોને મને ન ઓળખી તમે, શીદ ઓળખો? ગરીબ નાર છું અમે. ૩
[illegible]ના અનેક નાર ઇશકને ગમે, આજ કાલ ભ્રાંતિ નારમાં રમો તમે;
ક્યાં [illegible] પ્રવૃત્તિ વાલિ નાર આ સમે, માત તાત વીસર્યા પ્રવૃત્તિ નારમે. ૩
હું નિવૃ[illegible]સરિ ભલીજ ભ્રાંતિમે, આવડા અજાણ શેઠ કયમ થયા તમે;
અમ જેવી દયાની વાત કાનમાં ધરો, મુનીમ વૃદ્ધ આ સુસંગનું કહ્યું કરો. ૩
પૂર્વ નાર હું નિવૃત્તિ ચિત્તમાં ધરો, શીવરાજ શાંતિ માની સેવના કરો;
ભ્રાંતિને પ્રવૃત્તિ નારી વેગળી કરો, તો ભવાબ્ધિ આ શરીર નાવથી તરો. ૩
ધાટ ધાટ ફેરવા સુમાલથી ભરો, વસ્તુ સારિ લેઇને સ્વદેશ સંચરો;
છેલું વેલું શેઠજી ચઢો શરીર વાણ, હું નિવૃત્તિ નાર હાથમાં ગ્રહું સુખાણ. ૩
આગુવા ભલા દયા સુસંગ છે પ્રમાણ, પૂર્વ દેશ જાતા વાટ રોકનાર કોણ;
જીવરાજજી થયા પ્રસન્ન ચિત્તથી, હાથ સાહિ નારનો ચઢ્યા સુમાનથી. ૩
પંચ માસનું ફળેલ વાણ નાળથી, હાલતું થયું તથાપિ નીકળ્યું નથી;
જીવરાજ ફેરવે ઘણું ઘણું મથી, નાળ સાંકડેથી લાગ લાગતો નથી. ૩
તે સમે અનેક બંદગી કરે કથી, કાઢ વાણ કાઢ વાણ નાથ નાળથી;
વાણ નીકળ્યા પછી છ માસે દૂધ પીશ, ચાર પાંચ વર્ષ પાઘડી વિના ફરીશ. ૩
વર્ષ એક બેઉ મુની વૃત્તને ધરીશ, કાઢ વાણ કાઢ વાણ હે કૃપાળુ ઇશ;
મુનીમ વૃદ્ધ આ સુસંગનું કહ્યું કરીશ, મનસ્વશુરથકી સુબુદ્ધિ સાસૂ મેળવીશ. ૩
શ્રી નિવૃત્તિ સંગ પત્નિ વ્રત આચરીશ, શીવરાજ શાન્તિ-માતી સેવના કરીશ;
આ દયા સખીનિ વાત કાનમાં ધરીશ, મનસ્વશુરથકી કુબુદ્ધિ સાસૂ પરહરીશ. ૪
ભ્રાંતિને પ્રવૃત્તિ નાર વેગળી કરીશ, આજથી પરાંગનાને દૂરથી તજીશ;
એક વાર વાણ સાથ બહાર નીકળીશ, તો ફરીથિ રોજગાર વાણનો તજીશ. ૪
દૂરથકી કુસંગ ફાંશિયાથકી ડરીશ. કામ ક્રોધ લોભ ચોર વેગળા કરીશ;
[illegible] નિવૃ[illegible] ક્તિ ભાવને ધરે.

તે સમે પ્રસૂતિ કાળ વાયુ સંચરે, દેહ વાણુ નાળમાં અહીં તહીં ફરે;
નાળમાં નવેક માસ એકલું ખડ્યું, સૂતિકા પ્રચંડ વાયુ ડોલમાં પડ્યું. ૪૩
ત્યાં થકી મહા-ભવાબ્ધિ પૂરમાં અડ્યું, મોકળું થયું અનેક સાથ આથડ્યું;
પૂર્વના ગુમાસ્તા શીવરાજના હતા, એ નવાણુ શેઠજીનિ ખબર પૂછતા. ૪૪
જીવરાજ કહે, હું ઓઝપુંશું લૈ જતાં, નિર્વિકારને લઈ વિકાર મૂકતાં;
ગુહ્ય અર્થ સમજિયા વિવેકી રીઝિયા, દેહ સાધના કરી વિદેહમાં ગયા. ૪૫
ક્ષુદ્ર હીન મૂર્ખ લોક તે ન સમજિયા, વિષય તુચ્છ લોભથી ભવાબ્ધિમાં વહ્યા;
એ કથા રહી પછી વિચાર શા થયા, મૃત્યુ લોક વાયુ જેટલે જ લાગિયા. ૪૬
કેટલેક માસ વાણુ ચાલતું કરે, બાર વર્ષ બાળપણુમાં જઈ ડરે;
તે પછી પલાણુ જોબન અશ્વનું કરે, નવનવા પોશાક ખાનપાન શું ભરે! ૪૭
કારમો કુસંગ મિત્ર સાથે સંચરે, તેવિ વાત ચીત કરણુ દેશમાં કરે;
ભ્રાંતિને પ્રવૃત્તિ નારિ ચિત્તમાં વરે, મનશ્વશુર કુબુદ્ધિ સાસુથી ઘણું ડરે. ૪૮
વાણુ ફેરવે જુવાનિ અશ્વ ખેલવે; ધાટ ધાટથી પ્રપંચ દ્રવ્ય મેળવે;
દેશ દેશમાં નવી દુકાન ખુપવે, ત્યાં મુનીમ છે, ઘણા હિસાબ ચૂકવે. ૪૯
નાત શેઠ પારકી લઢાઈ શીજવે, કારમૂ કુટુંબ માત તાત રીઝવે;
મુખ્ય શાહુકાર લાખે લેખું લેખવે, અન્યનિ લખેલી હુંડિ પાછી નવ ફરે. ૫૦
દેશપાળ હાથમાં દીવાન જઇ નમે, અમલનો છકેલો સર્વ લોકને દમે;
કીર્તિ શોભિયાની વાત આપને ગમે, દ્રવ્યને મદેથી સાધુ સંતને દમે. ૫૧
ઉદ્યમે અજાણુ પલક નિર્ગમે વૃથા, ધર્મ વાસના ન થાય કૃષ્ણુની કથા;
દામ સાહેબીનું અભિમાન સર્વથા, સ્વાર્થમાં ખુશાલ પરમાર્થમાં વૃથા. ૫૨
નવનવી મીઠાઇ દૂધ કૂરશું જમે, રંગ મહેલમાં પ્રવૃત્તિ નારીશું રમે;
લોભ લાભ પુત્ર પાસ લેઈને ભમે, ભાવ હીન અપકીર્તિ સર્વથા ગમે. ૫૩
જરકશી પોશાક કિનખાબ ખોળિયાં, પામરા રૂમાલ રંગ ચોળ મોળિયાં;
વેઢ વાંકડાં અમૂલ્ય કર્ણુ ચોકડાં, હીમ રૂ ગલેચા શેઠ ગાદીએ પળ્યા. ૫૪
રંગ તાન નાચ થાયછે ખડા ખડા, થયા ભાઈ સાહેબ તો અમલથી બડા;
ઘેર તાયફા અખંડ નાચતા વડા, પ્રેમથી વેંચાય રોજ પાનના પડા. ૫૫
ચૌદ માળની હવેલિ ખુબ બંગલા, હીંચકે પલંગ ત્યાં સુવર્ણુ સાંકળ્યા;
ભાગ્ય પાંશરેથી સર્વ વૈભવો મળ્યા, વાંકડું થતાંજ વૈભવે થકી ટળ્યા. ૫૬
કોપતાં જ દેશપાળ કોપિયો, સેજ વાંકમાં અનંત માલ લૂટિયો;
ની દુકાન સર્વ અટકિયો. માલ ખો[illegible] જોઈ [illegible]

[illegible]

ઊધરાણિ બંધ કરજ તો ખરૂં થયું, કોઈ ધીરનાર નહિ નામ રૂખિયું;
કરજદારે ઘેરિયો દેવાળું ફૂકિયું, એ પ્રકારે પાપ દ્રવ્ય વ્યસ્ત થઈ ગયું. ૫૮
હાય દૈવ ! હાય દૈવ ! કાંઇ નવ રહ્યું, છપન ઉપર ભેરતાન ભૂગળું ગયું;
નાત શેઠ તે હવે ન કો કરે કહ્યું, બ્રહ્મભોજ્ય દાન પુન્ય કાંઈ ના થયું. ૫૯
ભાગતી દશાયે તોલ ભાગતો ગયો, મહા દરિદ્રતામાં આહાર ચોગણો થયો;
બહુખરાબદસ્ત કારભાર ના રહ્યો, માન-હીન બાપડો ફરે વહ્યો વહ્યો. ૬૦
એ હેવાલમાં જુવાનિ ઘોડિ ગૂજરી, સ્ત્રી પ્રવૃત્તિયે જણી ખરાબિ દીકરી;
લોભ લાભ પુત્ર તે સમે ગયા મરી, મહા દુઃખ માંહી સાંભર્યા જ શ્રીહરિ. ૬૧
કાળ પેંગડેથિ વૃદ્ધ ઘોડલે ચઢ્યો, ટેક લાકડી લગામ શ્વેત કાઠડો;
વેગ-હીન ચાલતો તે જો કદી પડ્યો, માન ચાબખાનિ ચોપથી કરે ખડો. ૬૨
કાળનું ભરેલ દેહવાણ પૂરિયું, આ ભવાબ્ધિ-તીર નામ નર્મદા ગયું;
ચક્રપાણિ ઓરસંગ ઘાટ છીપિયું, શ્રી કુબેર સોમનાથ ભેટવું થયું. ૬૩
તીર્થવાશી વિષ્ણુ ભક્તને મળ્યો જઈ, તેમને સમાગમે કથારૂચિ થઈ;
તે સમે સુસંગ મિત્ર તે મળ્યો તહી, ભેટતાં પ્રવૃત્તિ ભ્રાંતિ વેગળી રહી. ૬૪
વરણ વેષ ફેરવ્યો નવો ધર્યો લહી, વૃદ્ધ જેઠ જોઈ લાજ પુરમાં વહી;
તે વહ્યા પછી પટંતરો રહ્યો નહિં, તે પછી સુસંગ મિત્ર ઓળખ્યો સહી. ૬૫
ઓળખ્યા પછી ફરી મળ્યો હશી ધશી, ભેદ ભાગતાં પ્રવૃત્તિ ભ્રાંતિ ગઈ ખશી;
પૂર્વની વિવેક વાત ચિત્તમાં વશી, સાંભરી નિવૃત્તિ નારને થયો ખુશી. ૬૬
મિત્ર મેળવો નિવૃત્તિ નાર આ સમે, શીવરાજ શાંતિ-માત ભેટવો તમે;
દેહમાંથી લઈ જશો વિદેહમાં ક્યમે, તો તમારો પાડ ખૂબ માનશું અમે. ૬૭
એ પ્રકારે જીવરાજની ફરી મતિ, તે સમે સુસંગ તે થયો દયાપતિ;
ગ્રહિ બોધ જીવરાજને થઈ ગતિ, બ્રહ્મ ભાવથી જડી પ્રકાશ પદ્ધતિ. ૬૮
મનશ્વશુર સુબુદ્ધિ સાસૂ એકઠાં કર્યાં, પૂર્વની નિવૃત્તિ રાણિ ચિત્તમાં ધર્યાં;
કોટિ વર્ષના વિયોગ રૂશણાં હર્યાં, અસલનું મળ્યું કુટુંબ દુઃખ વીસર્યાં. ૬૯
નિવૃત્તિ નાર સંગે પ્રીતડી થઇ ઘણી, જીવરાજ વશ કર્યો નિવૃત્તિયે ધણી;
પ્રથમ ભક્તિ દીકરી નિવૃત્તિયે જણી, જીવરાજ શેઠને ગઈ વધામણી. ૭૦
તે સમે આનંદ ચિત્ત શેઠનું થયું, કાંઇ ન રાખિયું કને સહુ સમર્પિયું;
નવ પ્રકાર ભક્તિનું સ્વરૂપ સાધિયું, તે સ્વરૂપ જોઈ પ્રેમરૂપ વાધિયું. ૭૧
પ્રેમનો ભરેલ શેઠ નાચતો ફરે, રોમહર્ષ થાય, ગાય ગદ ગદ સ્વરે;
[illegible] તાર [illegible] ફરે સપ્ત સ્વર ભલાથી તાન

ભક્તિ પાંચ વર્ષની થતાં પિતા ડરે, સ્ત્રી નિવૃત્તિથી વૈરાગ્ય પુત્ર અવતરે;
હર્ષનો ભર્યો વધાઈ મસ્તકે ધરે, વણ-સુસંગ વાત ચીત કાંઈ ના કરે. ૭૩
જ્ઞાન પુત્ર તે પછી થયો નિવૃત્તિને, ગઈ વધામણી વિવેક શેઠની કને;
સમર્પણે કર્યું સહુ તદા વિવેકને, વિધિ નિષેધના વિવેકની થઈ બને. ૭૪
જ્ઞાન ને વૈરાગ્ય પુત્ર હાથમાં ધરે, સ્ત્રી નિવૃત્તિ ભક્તિ પુત્રિ સાથ સંચરે;
યોગ માર્ગમાં સુસંગ આગુવો કરે, લિંગ દેહ ત્યાગિને વિદેહ પરવરે. ૭૫
જીવરામ ભટ્ટ નામ ગામ ધોળકું, ટોળક દ્વિજ જાત બામણોલનું પખું;
તે નરે વિવેક વાત જોઇને લખ્યું, આ અધ્યાત્મ દીપ જીવ શીવ પારખું. ૭૬
આ વળી નવીન ગ્રંથથી વિચારજો, ઘણીક વાતનો પટંતરો ખુલી જજો;
લિંગ-દેહ જીવને વણિક પ્રમાણજો, શેઠને વણિક વિષે ન ભેદ આણજો. ૭૭
મન મળે કુબુદ્ધિ માત દામ લીન થાય, મન મલિનમાં પ્રવૃત્તિ ભ્રાંતિ જૈ ભરાય;
તે પ્રવૃત્તિ ભ્રાંતિથી કુકર્મ કાંઇ કરાય, તે કુકર્મ બાંધિ જીવ દેહમાં ભરાય. ૭૮
ભ્રાંતિ તામસીથિ ભ્રમણતા અજાણ થાય, રજગુણી પ્રવૃત્તિથી વિચારમાં પડાય;
મન મળે સુબુદ્ધિમાં ન દામ લીન થાય, નિર્મળી નિવૃત્તિ શુદ્ધ સાત્વિકી જણાય. ૭૯

કાળિદાસ.

સીતાને સાસરે વળાવવા વિષે.

કડવું ૧ લું. વલણ.

જાન સાથે તે કરીને તૈયારી જી, ઘેર પધાર્યા જનકકુમારી જી;
સાથે ત્રણે બેનડી સારી જી, જનની નયણે તે વરસે વારી જી.

ઊથલો.

જનની નયણે વારી વરસે, થયા ગદ ગદ કંઠ;
તેડી ચાલ્યાં સાસરે, ફરી મળ્યાની ઉતકંઠ.
સર્વકુટુંબ ભેળું થયું, બહુ સ્નેહે સીતા સાથ;
દશરથ કૌશલ્યા પ્રતિ વદે, ભલામણ ગ્રહી હાથ

રાગ ધનાશ્રી.

સર્વ કુટુંબ થયું ત્યાં ભેળું, સીતાને સાસરે વળાવે જી;
કૌશલ્યા આગળ કર જોડીને, ભાવે કરીને ભળાવે જી.
જાન જોડી દશમા દઈને, વર વધુ તેડીને વળીઆ જી;
રાજા દશરથ ને જનક પરસ્પર, ઉરેઉર મેળવી મળિયા જી.
મુનિવરને જેમ મુનિવર ભેટે, સાધુને જેમ સાધુ જી;
તેમ વેવાઈને વેવાઈ મળ્યાછે, મોહી રહ્યું વિશ્વ બાધું જી.
ચાલી જાન સજ્જ થઈ સાથે, જાન વળાવા માટે જી;
જોજન એક રહ્યાં ત્યાં ભેળા, વેવાઈ સાથે વાટે જી.
શીખામણ સીતાને દીધી, માતાજીએ બહુ ભાત જી;
ડાહી સખિ અણિમાદિક સરખી, સહસ્ર આપી સાથ જી.
સાસૂનું સુખ રાખજો રૂડી, કરજો શ્વશુરની સેવા જી;
ઘુંઘટ-પટ પટશાળે ન તજિયે, તજિયે હઠના હેવા જી.
જેઠ જેઠાણીને દિયર દેરાણી, નણદીને નમતાં રહિયે જી;
મુખ અવગુણ સાસરિયાં કેરા, કંથ આગળ નવ કહિયે જી.
પ્રોહિત કુળ ગુરૂ સ્વામી શ્વશુરનું, ચરણોદક નિત્ય લીજે જી;
સર્વ કુટુંબમાં ભળતાં રહિયે, મનમાં તો ગર્વ ન કીજે જી.
એણી રીતે સીતાજીને જનનિયે, દીધી શીખામણ સારી જી;
માતપિતાને સુજશ આપજો, હોય સકુળની કુમારી જી.
પછે અવધપતિ પ્રીતે કરીને, રાય જનકને વાળ્યા જી;
જાણિયે દ્વાદશ રાશિ ભુવનથી, જ્યોતિષમાં ગ્રહ ચાલ્યા જી.
વશિષ્ઠ વિશ્વામિત્રને જનકે, કનકને પુષ્પે વધાવ્યા જી;
માગી શીખ ચરણે શીશ નામી, મૈથિલાપુરમાં આવ્યા જી.
ત્યાંથકી હળી મળી સૌ કોય વળિયા, પુરવાસી વૃદ્ધ બાળ જી;
જાન વૈમાનતણી પેર ચાલી, ધમ ધમતી ઘુઘરમાળ જી.
લટકંતા ચટકંતા ચાલે, હાથી તે હારોહાર જી;
ઢળકે ધરણી પડ ઉત્તર દક્ષિણ, નાવે ભર્યાં જેમ ભાર જી.
હણહણતા અવની પગ ખણતા, ઉછળતા કેકાણ જી;

રેવંત રાણોરાણ જી.

ભક્તિ પાંચ વર્ષની થતાં પિતા ડરે, સ્ત્રી નિવૃત્તિથી વૈરાગ્ય પુત્ર અવતરે;
હર્ષને ભર્યો વધાઈ મસ્તકે ધરે, વણ-સુસંગ વાત ચીત કાંઈ ના કરે. ૭૩
જ્ઞાન પુત્ર તે પછી થયો નિવૃત્તિને, ગઈ વધામણી વિવેક શેઠની કને;
સમર્પણે કર્યું સહુ તદા વિવેકને, વિધિ નિષેધના વિવેકની થઈ બને. ૭૪
જ્ઞાન ને વૈરાગ્ય પુત્ર હાથમાં ધરે, સ્ત્રી નિવૃત્તિ ભક્તિ પુત્રિ સાથ સંચરે;
યોગ માર્ગમાં સુસંગ આગુવો કરે, લિંગ દેહ ત્યાગિને વિદેહ પરવરે. ૭૫
જીવરામ ભટ્ટ નામ ગામ ધોળકું, ટોળક દ્વિજ જાત બામણોલનું પખું;
તે નરે વિવેક વાત જોઇને લખ્યું, આ અધ્યાત્મ દીપ જીવ શીવ પારખું. ૭૬
આ વળી નવીન ગ્રંથથી વિચારજો, ઘણીક વાતનો પટંતરો ખુલી જજો;
લિંગ-દેહ જીવને વણિક પ્રમાણજો, શેઠને વણિક વિષે ન ભેદ આણજો. ૭૭
મન મળે કુબુદ્ધિ માત દામ લીન થાય, મન મલિનમાં પ્રવૃત્તિ ભ્રાંતિ જૈ ભરાય;
તે પ્રવૃત્તિ ભ્રાંતિથી કુકર્મ કાંઇ કરાય, તે કુકર્મ બાંધિ જીવ દેહમાં ભરાય. ૭૮
ભ્રાંતિ તામસીથિ ભ્રમણતા અજાણ થાય, રજગુણી પ્રવૃત્તિથી વિચારમાં પડાય;
મન મળે સુબુદ્ધિમાં ન દામ લીન થાય, નિર્મળી નિવૃત્તિ શુદ્ધ સાત્વિકી જણાય. ૭૯

કાળિદાસ.

સીતાને સાસરે વળાવવા વિષે.

કડવું ૧ લું. વલણ.

જાન સાથે તે કરીને તૈયારી જી, ઘેર પધાર્યા જનકકુમારી જી;
સાથે ત્રણે બેનડી સારી જી, જનની નયણે તે વરસે વારી જી.

ઊથલો.

જનની નયણે વારી વરસે, થયા ગદ ગદ કંઠ;
તેડી ચાલ્યાં સાસરે, ફરી મળ્યાની ઉતકંઠ.
સર્વ કુટુંબ ભેળું થયું; બહુ સ્નેહે સીતા સાથ;
દશરથ કૌશલ્યા પ્રતિ વદે, ભલામણ ગ્રહી હાથ

રાગ ધનાશ્રી.

સર્વ કુટુંબ થયું ત્યાં ભેળું, સીતાને સાસરે વળાવે જી;
કૌશલ્યા આગળ કર જોડીને, ભાવે કરીને ભળાવે જી.
જાન જોડી દહામા દઈને, વર વધુ તેડીને વળીઆ જી;
રાજા દશરથ ને જનક પરસ્પર, ઉરેઉર મેળવી મળિયા જી.
મુનિવરને જેમ મુનિવર ભેટે, સાધુને જેમ સાધુ જી;
તેમ વેવાઈને વેવાઈ મળ્યાછે, મોહી રહ્યું વિશ્વ બાધું જી.
ચાલી જાન સજ્જ થઇ સાથે, જાન વળાવા માટે જી;
જોજન એક રહ્યાં ત્યાં ભેળા, વેવાઈ સાથે વાટે જી.
શીખામણ સીતાને દીધી, માતાજીએ બહુ ભાત જી;
ડાહી સખિ અણિમાદિક સરખી, સહસ્ર આપી સાથ જી.
સાસૂનું મુખ રાખજો રૂડી, કરજો શ્વશુરની સેવા જી;
ઘુંઘટ-પટ પટશાળે ન તજિયે, તજિયે હઠના હેવા જી.
જેઠ જેઠાણીને દિયર દેરાણી, નણદીને નમતાં રહિયે જી;
મુખ અવગુણ સાસરિયાં કેરા, કંથ આગળ નવ કહિયે જી.
પ્રોહિત કુળ ગુરૂ સ્વામી શ્વશુરનું, ચરણોદક નિત્ય લીજે જી;
સર્વ કુટુંબમાં ભળતાં રહિયે, મનમાં તો ગર્વ ન કીજે જી.
એણી રીતે સીતાજીને જનનિયે, દીધી શીખામણ સારી જી;
માતપિતાને સુજશ આપજો, હોય સકુળની કુમારી જી.
પછે અવધપતિ પ્રીતે કરીને, રાય જનકને વાળ્યા જી;
જાણિયે દ્વાદશ રાશિ ભુવનથી, જ્યોતિપમાં ગ્રહ ચાલ્યા જી.
વશિષ્ઠ વિશ્વામિત્રને જનકે, કનકને પુષ્પે વધાવ્યા જી;
માગી શીખ ચરણે શીશ નામી, મૈથિલાપુરમાં આવ્યા જી.
ત્યાંથકી હળી મળી સૌ કોય વળિયા, પુરવાસી વૃદ્ધ બાળ જી;
જાન વૈમાનતણી પેર ચાલી, ધમ ધમતી ઘુઘરમાળ જી.
લટકંતા ચટકંતા ચાલે, હાથી તે હારોહાર જી;
ઢળકે ધરણી પડ ઉત્તર દક્ષિણ, નાવે ભર્યાં જેમ ભાર જી.
હણુહણુતા અવની પગ ખણુતા, ઉછળતા કેકાણ જી;
[illegible] રેવંત રાણારાણ જી.

સાજ સુવર્ણ નાના વિધ વરણે, શોભે તે અંગ તુરંગ જી;
સ્વછ રંગ ભર ઉદ્દકતા અને, કૂદતા જાણે કુરંગજી.
એણી પેર જાન અયોધ્યા પહોંચી, વાજિત્ર વાજે અપાર જી;
મંગળ ગીત રથે રથ ગાયે, ચંદ્રમુખી બહુ નાર જી.

* * * * *

જાન લઈ પરવરિયા પુરમાં, દશરથ બહુ બડ-ભાગી જી;
નગરના વાસિતણી જગમાંહી, જૂની તપશા જાગી જી.
ઉડે અબિલ ગુલાલ સુગંધી, નભ લગી ધુમળ ધાઈ જી;
વાદળ રાતું થયું તેને રંગે, અરૂણ રહ્યો છે લજાઈ જી.
સંધ્યા સમે પ્રભુ ઘોડિયે ચાઢયા, દશો દિશ પ્રગટી દીવી જી;
જન્મો જન્મ તેના જશ બોલે, તેણે તે જાણ્યું જીવી જી.
પાવક પુષ્પતણી બહુ રમત, જ્વાળા-માળાનું જાળું જી;
ગંધક પાત્ર પ્રકાશ કરે જેમ, અર્કતણું અજવાળું જી.
ત્રણે ભ્રાત ચઢયા પ્રભુ સાથે, વાંસે વધુ મૃગાનેણી જી;
ચંદ્રમા શિર સુધા ઘણું સીંચે, રસ વરસાવે રેણી જી.
પુષ્પ કનક મુક્તાફળ લેઈને, નગર નિવાસી વધાવે જી;
ચારે વરણ જે ચરણે ચાલે તે, આવીને શીશ નમાવે જી.
ત્રણે માતા તતક્ષણ હરખી, ઝારી ભરી જળ લાવ્યાં જી;
અંતરમાં અતિ ઉલટ આણીને, વર કન્યાને વધાવ્યાં જી.
દંપતિ શીશ લઈ જળ ઝારી, વારંવાર ઉતારે જી;
મંદિરમાં પધરાવ્યાં પ્રીતે, જન્મ સફળ કરી સારે જી.

* * * * *

વળતું રાયે નગર નોતર્યું, વેદિયા વિપ્ર જમાડ્યા જી;
ચારે વરણને પ્રસન્ન કરીને, પરમાનંદ પમાડ્યા જી.
વશિષ્ઠ વિશ્વામિત્ર રૂષિને, પ્રેમે કરીને પોષ્યા જી;
ઘણા દિવસ લગે મુનિવર રાખ્યા, સેવા કરી સંતોષ્યા જી.
કૌશિક રૂષિને ચરણે લાગી, પાડ ચઢાવે છે રાણી જી;
પરણ્યા પુત્ર તમારે પ્રસાદે, જનકનંદની આણી જી.
ગુણ ઓશિંગણ ગુરૂજી તમારી, જનમો જનમ શું કહિયે જી;
જાણજો હેત ધરીને મનમાં. અમે તમારાં [illegible]

ધ્રુવાખ્યાન.

વસાવડના કાળિદાસની કવિતા જણાય છે.

ચંદ્રાવળા.

ઉત્તાનપાદ નર નીપનો, રાજા રૂપ નિધાન;
રાજાને બે સુંદરી, તેનાં સુરતી સુમતી નામ;
સુરતી ઉપર નહિ રે માન, તેના ધ્રુવજી એક સંતાન;
સુમતી ઉપર છે ઘણું હેત, તેનો કુંવર ઉત્તમ એક; જે જે વૈકુંઠરાય.
ઉત્તમ ઉચ્છંગ બેસાર્યો રાયે, સભામાંહિ એક વાર;
પુત્ર લડાવે પ્રેમશું રાણી, હેડે હરખ અપાર;
હરખ ન માયે હૈડામાંય, ધ્રુવજી રમતા આવ્યા ત્યાંય;
ઉછંગ બેસવા કીધાં મન, અપરમા કહે કડણ વચન; જે જે૦
(**સુમતી.**) અપરમા એમ બોલ્યાં ભૂંડા, એ સુખ તુજને ક્યાંથી;
અભાગણીના પેટતણા તું, જાને અકરમિ ઈહાંથી;
ઈહાંથિ જઈ વનમાં તપ માંડ, હરિ ભજીને કાયા છાંડ;
ફરી જનમ લે મારે શરીર, તો તને રાજ અપાવીશ વીર; જે જે૦
વચનો વિનતાનાં સાંભળી, ઊતર્યો મોંનો રંગ;
સભા તે સઘળી દેખતાં, ધ્રુવજી થયા મન ભંગ;
મન ભંગ થઈ નાંખ્યો નિશ્વાસ, રોતા આવ્યા માની પાસ;
માએ ચાંપ્યા રૂદિયા સાથ, કહે,"કુંવર કોણે દુભવ્યો આજ?" જે જે૦
(**ધ્રુવ.**) આજ સભામાં માવડી બેઠો, ઉત્તમ રાયને ખોળે;
ઉછંગ બેસવા હું ગયો ત્યારે, અપરમા એમ બોલે;
અપર કહે, "અભાગણિકેરા, સુખ વાંછો તો વન જાઓ વેલા;
ફરી જનમ લે મારે શરીર, તો તને રાજ અપાવીશ વીર;" જે જે૦
(**સુરતી.**) વળતી માતા ઉચરે, કુંવર હૈડે ન ધરિયે દુઃખ;
પૂરણ પુણ્ય કીધાં હશે ત્યારે, તે ભોગવે છે સુખ;
સુખ આપણને ક્યાંથી વાલા, નિયમ ધર્મ કશા નથી પાળ્યા;
નથિ સંતોષ્યા જોગી જતી, તપ તીરથ વ્રત કીધાં નથી; જે જે૦
નથી સંતોષ્યા સાધુને નથી, આપ્યાં, વિપ્રને દાન;
ઓછાં કરમ જ્યાં આપણા ત્યારે, ક્યાંથી રાયનાં માન;

માને આંસુ આવિયાં ત્યારે, થંભિને રાખ્યાં નીર;
મારી જીભે કેમ કહું વળિ, વનમાં વિચરો વીર;
વીર વચન કોનાં નવ ધરશો, તપ કરતાં માયા નવ કરશો;
તપથી તમને મળશે હરિ, વીરા વેગે પધારજો ફરી; જે જે૦ ૧૫
(કવિ.) ફેરા ફરિયો માતાને રે, ફરિને લાગ્યો ચર્ણ;
આજ્ઞા માગીને સાંચર્યો, વંદીને શુકન;
શુકને મળી સવત્સી ગાય, સુવાસણી બેડું ભરિ જાય;
વર કન્યા પરણીને વળ્યાં, વેદ ભણંતા વિપ્ર જ મળ્યા; જે જે૦ ૧૬
મળ્યા શકુન સઉ હર્ષના ધ્રૂવજી, નીકળ્યા નગર બાહાર;
આગળ જાતાં ધ્રુવજીને રે, મળિયા બ્રહ્મ-કુમાર;
બ્રહ્મ-કુમાર ભગવાનને ચહાતા, હરિગુણ ગાતા વેણ સુવાતા;
કરજોડી કહે છે ભૂપ-તન, ક્ષમા કરો તમે નારદમુન્ય; જે જે૦ ૧૭
(નારદ.) નારદ કહે, શીદ જાઓ છો? શું છે તમારે કામ?
કોણ તમારાં માતા પિતા ને, શું છે તમારૂં નામ?
(ધ્રુવ.) મારૂં નામ છે ધ્રુવ નિર્ધાર, મારા પિતાને બે છે નાર;
રાવ રાણી બેઠા સોરંગ, ઉત્તમને તેડ્યો ઉછંગ; જે જે૦ ૧૮
ઉછંગે બેસવા હું ગયો મારી, ખાંત હૈયાની ખોલિ;
દૃષ્ટિએ મુજને દેખિને ત્યારે, અપરમા એમ બોલિ;
અપર કહે, અભાગણિ કેરા, જો સુખ વાંછો વન જાઓ વે'લા;
ફરી જનમ લે મારે પેટ, તો તને રાજ અપાવીશ નેટ; જે જે૦ ૧૯
નેટ નારદ કેમ ભોગવું, એનું આપ્યું ધન;
સભા સઘળી દેખતાં, મને કહ્યાં કઠણ વચન;
કઠણ વચન તે કેમ વીસરે, લોઢા સમ હોય તો નીસરે;
ખડગતણો તો સહિયે ઘાય, પણ એ બોલ સહ્યા નવ જાય; જે જે૦ ૨૦
(નારદ.) જા રે ઘેલા, અત્યારથી તું, એવડો શો ધર કાળ?
માન કુમાન શું તારે તું તો, પાંચ વર્ષનું બાળ;
બાળકને શા ધરવા બોલ, ખાઓ પીયો ને કરો કલોલ;
અપરમાનાં એવાં હેત, વિચારીને ત્રાજો ચેત; જે જે૦ ૨૧
(ધ્રુવ.) ચિત્ત તે કઈ પેર વાળું? મને બોલાવ્યો નહિ બાપે;
કશાયમાં લેખ્યો નહિ હું તો, તે ફિકળું છું તાપે;

તાપ કુંવર નહિ આણીયે રતી, સુખ દુખનું કોય સરિગત નથી;
હરિયે નિર્મ્યું તેમ જ હોય, કર્યાં કરમ છોડાવે નહિ કોય; જે જે.૨૨
(નારદ.) કો કાળે વૃદ્ધિ હાણ છે તેનો, ન ધરો હર્ખ ને શોક;
અણ ચિંતવ્યું જે આવી મળે, તેનો ધર સંતોક;
સંતોષિ કુંવર ઘેર પધારો, અપરમાના બોલ વીસારો;
આવ કુંવર, તારા બાપને કહું, રાજ અપાવું ને માને સહુ; જે જે. ૨૩
(ધ્રુવ.) સભામાં શું દેખાડિયે, સૌ કોમાં વળિ નાક;
સભામાં જ્યારે શોભશું, મન પૂરશે અભિલાખ;
લાખ લાખેણો કરશે હરિ, ત્યારે મંદિર આવિશ ફરી;
તપ કરતાં જો હરિ નહિ મળે, તો મુજ પ્રાણ તજીશ હું બળે; જે જે.૨૪
(નારદ.) બળ કીધે હરિ નહિ મળે, માનો મારા તન;
જન્મથકી જોગી દેહ દમે, સ્વપને નહિ દરશન;
દર્શન તમને કેમ આપશે, વન જૈને વીમાસણ થશે;
વાઘ વરૂ વનમાં બહુ હશે, તે દેખી તુજ તન ધ્રૂંજશે; જે જે. ૨૫
જાશે ચિત્ત સંસારમાં ત્યારે, સાંભરશે રંગ-ભોગ;
ભૂખ તરશ જ્યારે લાગશે, ત્યારે કુંવર મૂકશો જોગ;
(ધ્રુવ.) જોગ રૂષિ નહિ મૂકું સ્વામ, મન ઈંદ્રિયો રાખીશ ઠામ;
મેરૂ ચળે પણ ચૂંકું નહિ, રૂષિજી તમ પરતાપે સહી; જે જે. ૨૬
(નારદ.) રૂષિ કહે તું નીસર્યો ત્યારે, જાને મધુવન માંય;
જમુનાજીમાં નાહિને તું, તપ આદરજે ત્યાંય;
ત્યાં જઈ કરજે અલ્પાશન, જળ પત્ર ને ફળ પ્રાશન;
વળિ તું ભજજે હરિનું નામ, સ્વરૂપ સ્મરજે શ્રી ઘનશ્યામ; જે જે.૨૭
એ કરતાં ખટ માસમાં તુજને, મળશે વૈકુંઠ નાથ;
(કવિ.) આશીર્વાદ દેઈ દાસને, મસ્તક મૂક્યો હાથ;
હાથ જોડી ધ્રુવ લાગ્યો ચરણ, આજ્ઞા માગી વિચર્યો અરણ;
એહ કથા રહિ એણે ઠામ, રૂષિ પધાર્યો રાયને ગામ; જે જે. ૨૮
મુનિ આવ્યા મહારાજપેં જોવા, રાયતણું સુખ મન;
માન દિધાં બ્રહ્મ-પુત્રને, વળિ આપ્યાં આસન;
આપ્યાં આસન બેઠા રૂષિ, આશા ઉત્તમ તાતને વશી;
(રાજા.) આ શાં રે રૂષિ સુખનાં રાજ, ધ્રુવ વિના ચિંતા અતિ

આજ સભામાં ૠષિજી મારે, ઉત્તમ ખોળામાંય;
ધ્રુવજી હોય, તો આજ વધે બહુ, ઉછંગની શોભાય;
ઉછંગે બેસવા ધ્રુવજી આવ્યો, તેને તો મેં નવ બોલાવ્યો;
ઓને વરાંસે વીસર્યું બાળ, અપરમાયે દીધી ગાળ; જે જે. ૩૦
ૠષિ એ વચને નીસરિયો રે, વીરો ગયો છે વન;
વનમાં વાઘ વરૂ હશે તેને, દેખી ધ્રુજશે તન;
તન ધ્રુજશે રે તડકે ટાઢે, મંદિરમાં માલંતો લાડે;
વાયુ વૃષ્ટિ કેમ સહેશે કુમાર, એની કાયા કોમળ સાર; જે જે. ૩૧
કોમળ પટકૂળ પહેરતો કેમ, ઓઢશે મૃગચર્મ તેહ;
મસ્તક બાંધતો મોળિયું કેમ, જટા રાખશે એહ;
એહ આનંદે હરતો ફરતો, ઘોડાની અસવારી કરતો;
કાંટામાં કેમ સૂશે બાળ, એની સજ્યા અહિ છે સાર; જે જે; ૩૨
સારાં અન્ન આરોગતો તે, ફળ પત્રો કેમ ખાશે;
પાણી પીતો પળે પળે તે, જળ વિણ કેમ રહેવાશે;
તેનિ વતી રહેવાશે કેમ, તેહ વિના હું દાઝું એમ;
સૂધ વિનાનો થયો શરીર, વીસરતો નથિ તેહ જ વીર; જે જે. ૩૩
વળિ વીરો અહિયાં આવતો, રમતો રંગ અપાર;
ભૂખ તરસ જ્યારે લાગતી, સુખડિ માંગતો સાર;
સારી સુખડી સુંદર મેવો, કાલું કાલું બોલતો એવો;
તેણે અમને કીધાં તાજ, પુત્ર વિના શું કરવું રાજ; જે જે. ૩૪
શું કરિએ વડિ સાહેબી, ચિત્ત ઠરતું નથી કોઈ ઠામ;
શું કરિયે આ રાજ અને શું, કરિયે ધન ને ધામ;
ધન ગયું અમારૂં આજ, પુત્ર વિના સૌ સૂનો સાજ;
પુત્ર વિના હું દુર્બળ દુખી, મારા પ્રાણ જશે રે ૠખી; જે જે. ૩૫
(નારદ). ૠષિ કહે, તમે મા રૂવો મને, મળ્યું હતું તે બાળ;
આશીર્વાદ દેઈ મોકલ્યો, ભજવા શ્રીગોપાળ;
ગોપાળ ભજશે દિવસ થોડે, કુંવર ઘેર પધારશે કોડે;
માંડો રાજ ને છાંડો દુઃખ, એવું કહિને વળિયા ૠખ; જે જે. ૩૬
(કવિ). ૠષિને ચરણે લાગીને ધ્રુવ, વિચર્યો વન મોઝાર;
મધુવન પોંચ્યો પ્રેમથિ કીધો. ત્યાં જૈ તપ વિચાર:

ત્યાં જઈ માસ કીધા ઉપવાસ, બીજે માસે ફળ કંદ ગ્રાસ;
ત્રીજે માસ છઠે દિન એમ, ચોથે માસે જળનાં નેમ; જે જે. ૩૭
નેમ ધરીને નેહથકિ ભજે, ઈશ્વર અશરણ શરણ;
પાંચમે પ્રાણુજ રૂંધિયા ધ્રુવજી, ઊભા રહ્યા એક ચરણ;
ચરણ ચતુર્ભુજ ચિતમાં ધર્યા, દ્વાદશ અક્ષર મનમાં ભણ્યા;
એમ કરતાં વીત્યા ખટ માસ, રૂદિયામાં ઓળખ્યા અવિનાશ; જેજે.૩૮
અવિનાશીને ઓળખિયારે, એમ ઊભો રાજન;
પૃથ્વી લાગી ડોલવા ત્યારે, ડોલ્યું ઇંદ્રાસન;
ઇંદ્ર અમર સૌ એકઠા થયા, વેગે કરિ વૈકુંઠે ગયા;
જઈ કેશવને લાગ્યા પાય, મધુવનમાં કોઈ કષ્ટે કાય; જે જે. ૩૯
(દેવતા.) કાયા કષ્ટી વશ રાખવી એ, ઇંદ્રી મન અચેત;
અચરત એ તો અતિ ઘણું, એમ બોલ્યા અમર ધરિ હેત;
અમર કહે અમને બીક લાગી, રખે લિયે ઇંદ્રાસન માગી;
(વિષ્ણુ) વિષ્ણુ કહે સાંભળ સુરપતિ, રાજભોગ એ ઇચ્છતો નથી; જે જે.૪૦
નથી ઈછતો સંપત્તિને કે, નથિ ઇચ્છતો સુખ તેહ;
ચરણ ધર્યા ચિતે મારા ક્ષણ, અળગો ન મુજથી એહ;
મુજથકી અળગો નહિ એહ, એણે દમી છે પૂરણ દેહ;
સદા સ્મરણ રાખે છે મારૂં, કહો જિ એને કેમ વીસારૂં; જે જે.૪૧
વીસાર્યો વીસરે નહિ એને, આપિશ અવિચળ અર્થ;
નામ નહિ લે તે તમતણું, કાંય બીઓ છો વ્યર્થ;
(કવિ.) ઇંદ્રતણી આસવાસના કરી, સુર થાનક મોકલિયા ફરી;
ગરૂડે ચઢી ચાલ્યા શ્રીહરિ, વનમાં આવ્યા વેગે કરી; જે જે. ૪૨
(ધ્રુવ.) દાસ દયાળને વિનવે તમો, સર્વ જગતના ભૂપ;
અકળ તમારી ગતિ છે ન્યારૂં, અકળ તમારૂં સ્વરૂપ;
સ્વરૂપ નામ તમારાં જેહ, ગણતાં પાર ન પામું તેહ;
સઘળી વાતે છો તમે શ્યામ, પ્રાણી માત્ર કરે પરણામ; જે જે.૪૩
પરણામી પરમાત્મા શ્રીહરિ, સારંગપાણિ હોય;
અદ્દભુત શકિત આપની તારો, પાર ન જાણે કોય;
પાર ન જાણે કોય લગાર, હું કેમ પામિશ તારો પાર;
એવું સૌણિ હરખ્યા નરહર, કુંવર કંઇ એક માગ્ય તું વર; જેજે.૪૪

વર કેમ માગું વિઠ્ઠલા હું તો, કરીશ તમારી સેવા;
વિષય ભોગ સંસાર છે એ તો, સુપનાનાં સુખ જેવા;
સુપના જેવી કાચી કાયા, સંસારની શી ધરવી માયા;
માયામાં ન મને મોકલો, વાહીને ન કરો વેગળો; જે જે. ૪૫
(વિષ્ણુ.) વેગળો વીરા ક્ષણ ન કરૂં વળિ, તું વેહેલો આવીશ;
જે ફળ દુર્લભ દેવને મળવું, તે ફળ તું પામીશ;
તે ફળ તુજને આપું આજ, સંસારમાં તારિ ન રહે લાજ;
લોક કહે, રઝળીને મુઓ, સ્વજનોમાંથી પડ્યો જૂજવો; જેજે. ૪૬
પડ્યો સ્વજનથી જૂજવો ત્યારે, સુરતીને દુઃખ થાય;
ઘેર જાને વીરા તું તારી, વાટ જુએ છે માય;
માને બાપતણાં દુઃખ કાપો, ઇહાંથિ જૈ સૌને સુખ આપો;
મારી આજ્ઞા પાળ જ આજ, છત્રિસ હજાર વર્ષ ભોગવ રાજ; જે જે.૪૭
રાજ ભોગવી તું આવજે તને, મોકલીશ એક વિમાન;
તેમાં બેશી તું આવજે તારૂં, થશે જગતમાં જાણ;
જાણ જગતમાં થાશે રાય, તેણે વધશે તુજ મહિમાય;
(કાવ.) આપી વચન વળ્યા ગોપાળ, જમુનાજીમાં નાખ્યું બાળ; જે જે. ૪૮
બાળકને મારગમાં જાતાં, ઉપજ્યો મન વિચાર;
જે ફળ દુર્લભ દેવ ગણે, તે, મને મળ્યા મોરાર;
મળ્યા મોરાર પણ હું નહિ ફાવ્યો, હરિ ભજીને માયા લાવ્યો;
આગળ રૂષિજી કહેતા એમ, તમને ત્રીકમ મળશે કેમ; જે જે. ૪૯
મુજને ત્રીકમજી મળ્યા મેં તો, જાવા દીધા ફોક;
ફરી જઇશું સંસારમાં મને, હસશે દુરીજન લોક;
લોક કહેશે એનિ બુદ્ધિ થોડી, રત્ન આપીને લાવ્યો કોડી;
પણ એક જશ હું મોટો લાવ્યો, હરિનાં દર્શન કરિને આવ્યો; જેજે.૫૦
(લોક.) હરિદર્શન કરિને આવ્યો રે, રાય તમારો તન;
(રાજા) હું દુખિયાને શું હસો છો રે, તમે તે સર્વે જન;
દુખિયાને શું હસવા સાચા, વને ગયા કેમ આવે પાછા;
વને ગયાને થયા ખટ માસ, તે કુંવરનો શો વિશ્વાસ; જે જે. ૫૧
(કવિ.) ઉર વિશ્વાસ ન આવ્યો ત્યારે, આવ્યા નારદ મૂન;
(નારદ.) હરિ દરશન કરિને આવ્યો રે, રાય તમારો તનઃ

રાય તમારો તન ઘણું જીવો, એ કુળમાં પ્રગટ્યોછે દીવો;
(કવિ.) વચન સૂણીં રીઝ્યા નરપતિ, વળતિ વધામણી આપી અતિ; જેજે.૫૨
વધામણીમાં આપ્યા રૂડાં, રાયે એકાવળ હાર;
રથે બેશિનેસાંચરિયા ને, સાથે સુત બે નાર;
નારીને શિરે સુવરણ ઝારી, ભેટ ભલી લીધીછે ભારી;
રાય રથેથી ઊતરયા જ્યારે, પુત્રે પરણામ્યા તે વારે; જે જે. ૫૩
(ધ્રુવ.) પ્રથમ પ્રણામ અપરમાને, તેં ભેટાડ્યા શ્રીપત્ય;
(સુમતી.) વળતી માતા એમ બોલ્યાં તું, વાણી બોલ્યો સત્ય;
વાણી બોલ્યો તે સત્ય સહી, આપણી આશા પૂરણ થઈ;
(સુરતી.) વીરા હું જોતી હુતિ વાટ, તેં મારો ટાળ્યો ઉચાટ; જે જે. ૫૪
(કવિ.) ઉચાટ મનનો ટાળ્યો કુંવર, તેણો આનંદ ભેર;
હેતનાં આંસુ આવ્યાં ત્યારે, દૂધની ચાલી સેર,
સેર ચાલિ તે કુંવરે પીધી, માતાયે ઘણિ આશિષ દીધી;
(સુરતી.) ઘણાં વર્ષ જીવોરે તન, તમે કર્યાંછે કુળ પાવન; જે જે. ૫૫
પાવન કરિયાં કુળ આપણા, વંશે વધાર્યાં નામ;
મહિમા વધાર્યો જગતમાં તે, તેં ભજીને શ્રીરામ;
(કવિ.) રામ ભગત તડકામાં દીઠા, ઉત્તમે ત્યાં છાંયડા દીધા;
બન્ને ભાઈની પોતી રળી, હેતનાં આંસુ આવ્યાં વળી; જેજે.૫૬
વળી રોપાવ્યા બારણા આગળ, કોમળ કેળના થંભ;
અક્ષત અંકુર કુમકુમ ને જળ, ભરી ચઢાવ્યા કુંભ;
કુંભ ઉપર અક્ષર લખિયાજ, ધ્રુવને અવિચળ હોજો રાજ;
ઢોલ દદામા ભેરી નાદ, ધ્રુવ પધાર્યા નિજપ્રસાદ; જે જે. ૫૭
પ્રાસાદમાંહિ પધાર્યા ત્યારે, હરખ્યો સઘળો સાથ;
ભાવતાં ભોજન પિરશાં ત્યારે, કાઢિ વિવાની વાત;
વિવાહ કિધો અહલ્યા સાથે, પ્રેમે કરિ પરણાવ્યા નાથે;
ઇંદ્રનિ કુંવરિને રાજ કુમાર, ધ્રુવજીપરણ્યા બીજી નાર; જે જે. ૫૮
નારી સાથે રંગે રમે, સુખમાં કાઢે દન,
રાજાયે વળિ તેને આપ્યું, પોતાનું આસન;
આસને બેઠા ધ્રુવજી જાણ, વરતાવી પોતાની આ

વર્ણાશ્રમના ધર્મ બધાને, સમજાવે સુજાણ;
(ધ્રુવ.) આપ આપના ધર્મ પાળિયે, જે લખ્યું હોય ગીર્વાણ;
ગીર્વાણ શાસ્ત્ર ભણેરે બ્રહ્મ, આયુધ બાંધવાં ક્ષત્રી ધર્મ;
વૈશ્યને કરવા ખેતિ વેપાર, શૂદ્રને સેવાનો અધિકાર; જે જે. ૬૦
સેવા તે સઘળી વરણને; હરિ ભજોને નિત્ય;
વરણ ધરમ સૌ પાળિયે સાચું, બોલિયે તે શુભ રીત;
સાચું બોલિ સંતોષ વાળિયે; મોહ માયા મત્સર ટાળિયે;
ન કરો કૂડ કપટ અન્યાય, એટલી શીખામણ દેછે રાય; જે જે. ૬૧
(કવિ.) છત્રિસ હજાર વર્ષ વહિ ગયાં, ત્યારે આવ્યુ વિમાન પાસ;
વિમાને બેશીને સંચર્યા: ધ્રુવજિ ગયા આકાશ;
આકાશમાં ધ્રૂવબેઠા જઈ, અવિચળ પદ તો પામ્યા તહીં;
જે ગાયે ધ્રુવનું આખ્યાન, તે તો પામે અવિચળ સ્થાન. જે જે. ૬૨

પ્રીતમદાસ.

સંધેસરનો ભાટ.

સંવત્ ૧૮૩૮, સને ૧૭૮૨માં હતો.

ધોળ ૨.

રાતો ઘોડો રણપાખરિયો, શ્વેત ધર્યો શણગાર જોને
એ રાગ છે.

હરિનો મારગ છે શૂરાનો; નહિ કાયરનું કામ જો ને;
પરથમ પેહેલું મસ્તક મૂકી, વળતી લેવું નામ જો ને; ૧
સુત વિત દારા શીશ સમરપે, તે પામે રસ પીવા જો ને;
સિંધુ મધે મોતી લેવા, માંહિ પડ્યા મરજીવા જો ને. ૨
મરણ આગમે તે ભરે મૂઠી, દિલની દુગ્ધા વામે જો ને;
તીરે ઊભો જુએ તમાસો, તે કોડી નવ પામે જો ને. ૩
પ્રેમ પંથ પાવકની જ્વાળા; ભાળી પાછા ભાગે જો ને;

માયા સાટે મોંઘી વસ્તુ, સાંપડવી નહિં સેલ જો ને;
મહાપદ પામ્યા તે મરજીવા, મૂકી મનનો મેલ જો ને. ૫

ધોળ ૫.

સંત કૃપાથી છૂટે માયા, કાયા નિર્મળ થાય જો ને;
શ્વાસોશ્વાસે સમરણ કરતાં, પાંચે પાતક જાય જો ને. ૧
કેસરીકેરા નાદે નાસે, કોટી કુંજર જૂથ જો ને;
હિંમત હોય તો પોતે પામે, સઘળી વાતે સૂથ જો ને. ૨
અગનિને ઉધેઈ ન લાગે, મહામણિને મેલ જો ને;
અપાર સિંધુ મહાજળ ઊંડા, મરજીને મલસેલ જો ને; ૩
બાજીગરની બાજી તે તો, જંબુરો સહુ જાણે જો ને;
હરિની માયા બહુ બળવંતી, સંત નજરમાં નાણે જો ને. ૪
સંત સેવતાં સુકૃત વાધે, સહજે સીજે કાજ જો ને;
પ્રીતમના સ્વામીને ભજતાં, આવે અખંડ રાજ જો ને. ૫

ધોળ ૬.

ચુંદડી વિના શું આવ્યો રે જગતરના છૈયા.

એ રાગ.

ભજન કરી લે ભાવે રે; ભવ ભટકણુ ભાગે;
સંસારસાગર તરતાં રે, ક્ષણુ વાર ન લાગે. ૧
માયા મોહ નિદ્રામાં રે, ગાફલ શું ઘોરે;
પાંચ ચોર વસે પાસે રે, આતમ ધન ચોરે. ૨
અચેત શું ઊંઘેછે રે, જોને આંખ ઉઘાડી;
વેગે વણુશી જાશે રે, કાયાની વાડી. ૩
ચેત ચિદાનંદ મળશે રે; ટળશે અંધારૂં;
આ અવસર છે રૂડો રે, હોય કારજ તારૂં. ૪
મહા-પુરૂષનો મારગ રે, તે પગલું સહાજે;
પ્રીતમ પ્રેમ ધરીને રે, હરિના ગુણ ગાજે. ૫

ઉપદેશ વિશે. પદ ૧.

દેહ મનુષ્ય ધરી, હરિ ના જાણ્યા તેણે સરવશ ખોયું;

તેં અમૃત ઢોળી વિષ પીધું, તેં હાથે કામ કૂડું કીધું;
તેં મિથ્યા માતને દુઃખ દીધું; દેહ મનુષ્ય ધરી. ૧
તને જાળવિયો જઠરા માંહી, તારૂં રક્ષણ કર્યું પ્રભુએ ત્યાંહી;
તેને સંભાર્યા સુપને નાહિં, દેહ મનષ્ય ધરી. ૨
તેં જગતપતિને નવ જોયો, કલ્પવૃક્ષ તજી બાવળ બોયો;
તેં ઉત્તમ જન્મ એળે ખોયો, દેહ મનુષ્ય ધરી. ૩
એની દેહ અશુદ્ધ અશુદ્ધ વાણી, જેણે પ્રીત પ્રભુશું નવ આણી;
એ અધમ જાત પામર પ્રાણી, દેહ મનુષ્ય ધરી. ૪
એને કૃતઘ્ની સરખો કહિયે, તેના સંગે તે સરખા થૈયે;
કહે પ્રીતમ એથી અળગા રહિયે, દેહ મનુષ્ય ધરી. ૫

આખીઓ.

હીરા મોતી નામ હરિનું, પથ્થર બીજી વાતો;
કહે પ્રીતમ મૃગજળ દેખીને, રખે તું પીવા ધાતો.
ધાયા તે તો ધૂળ કમાયા, ડાહ્યા થઈ દંડાયા;
કહે પ્રીતમ માયાને મૂશળ, ખૂબ તરે ખંડાયા.
ખંડાયા તે ખોળ્યા ન જડ્યા, આટો થઇને ઊડ્યા;
કહે પ્રીતમ સંસારસિંધુમાં, બહુ વાર તે બૂડ્યા.
બૂડ્યા તેને કોણ બચાવે, આપે અવળા ચાલે;
કહે પ્રીતમ, પોતાને હાથે, ફાંસી ગળામાં ઘાલે.
મહા-માયાના મોટા ફાંસા, તે તોડ્યા નવ તૂટે.
કહે પ્રીતમ, હરિ દયા કરે તો, જગત જાળથી છૂટે.

* * * * *

આથડતાને કોણ ઉગારે, કર્મતણો કૂટારો;
કહે પ્રીતમ, સેવો સદ્ગુરૂને, એ તરવાનો આરો.
જ્ઞાન વિનાનો ઘેલો થૈને, નહિ કરવાનું કીધું;
કહે પ્રીતમ, અમૃત ઢોળીને, ઝેર હળાહળ પીધું.
અમૃત તે ઉપદેશ ગુરૂનો, ઝેર અવિદ્યા જાણો;
કહે પ્રીતમ, પરમારથ મૂકી, સ્વારથને શીદ તાણો.

ચેતવણી છંદ.

ચેત મન ચેત મન, ચાલવાની ચાલ છે;
કેડા મોરે મૈ કો ચાલે [illegible]

દિવસમાં ત્રણ વાર તાકે, શિર સીચાણો કાળ છે;
તેને ત્રાસે સૌકો કંપે, ભલા ભલાને ફાળ છે;
કાયાનો છે કાચો પાયો, ધરતી વસમો ઢાળ છે;
ઘર-ધંધામાં સૌ ગુંછવાયું, માયાની મધલાળ છે;
આજ માયા મીઠી લાગે, અંતે તો જંજાળ છે;
દાતરડાં ગળતાં તો સેલાં, વળતાં તો વિકરાળ છે.

લજ્જારામ.

અમદાવાદનો ઔદીચ સહસ્ર બ્રાહ્મણ.

સંવત્ ૧૮૪૩. સને ૧૭૮૭ માં હતો.

કોઠાયુદ્ધમાંથી.

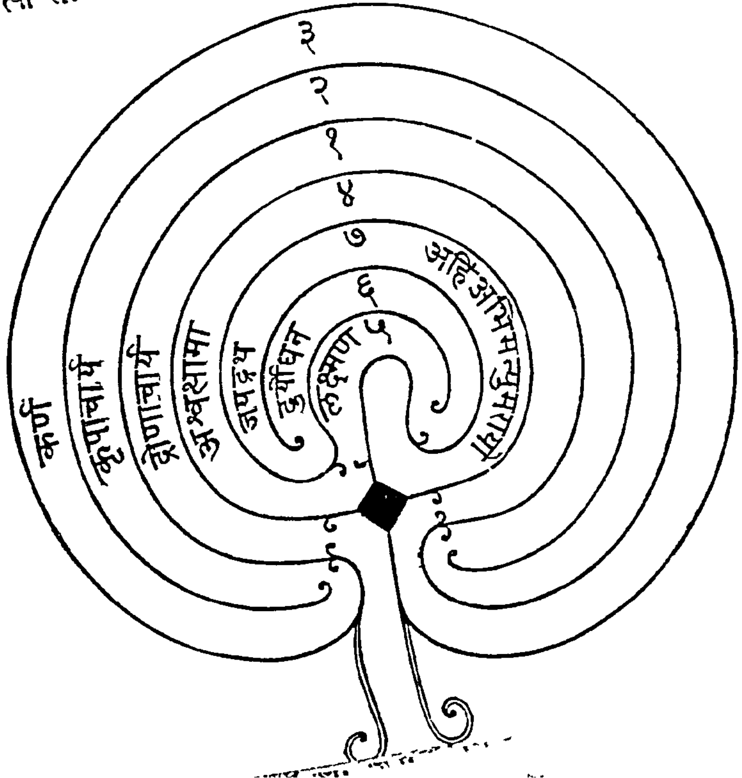
અભિમન્યુ પરણે છે, તે સમાનું ગીત.

ભાગો રૂશણા રે.

એ રાગ.

સમે વરતે સઉ સાવધાન, શોભા ઘણેરી રે;
ત્યાં તો વૈરાટ દે કન્યાદાન, શોભા ઘણેરી રે. ૧
દાન લેછે અર્જુનકેરો તન, શોભા ઘણેરી રે;
પાસે બેઠા છે જગજીવન, શોભા ઘણેરી રે. ૨
ત્યાં તો પેહેલું મંગળ વરતાય, શોભા ઘણેરી રે;
ત્યાં તો હસ્તીનાં દાન અપાય, શોભા ઘણેરી રે. ૩
પછી બીજું મંગળ વરતાય, શોભા ઘણેરી રે;
ત્યાં તો શાં શાં દાન અપાય. શોભા ઘણેરી રે. ૪
આપ્યાં આપ્યાં અશ્વનાં દાન, શોભા ઘણેરી રે;
દાન લે અભિમન્યુ રાજાન, શોભા ઘણેરી રે. ૫
ત્યાં તો ત્રીજું મંગળ વરતાય, શોભા ઘણેરી રે;
ત્યાં તો રથના દાન અપાય, શોભા ઘણેરી રે.
ત્યાં તો ચોથું મંગળ વરતાય, શોભા ઘણેરી રે;
[illegible] શોભા ઘણેરી રે.

ચોથો તાતે આપ્યાં કન્યા-દાન; શોભા ઘણેરી રે; ૮
આપી હરખ્યો વૈરાટ રાજાન, શોભા ઘણેરી રે.
ત્યાં તો સુદર્શના બોલાવે; શોભા ઘણેરી રે; ૯
રાણી કંસાર પીરસવા આવે, શોભા ઘણેરી રે.
કંસાર પૉરશ્યો છે ચાર વાર, શોભા ઘણેરી રે; ૧૦
પૉરશી શાકર ને ઘૃત ધાર, શોભા ઘણેરી રે.
અભિમન્યુ ઉત્તરાને આરોગાવે, શોભા ઘણેરી રે; ૧૧
વરને કન્યા ખવરાવે, શોભા ઘણેરી રે.
સુદર્શના લેવરાવે શુદ્ધાચમન, શોભા ઘણેરી રે; ૧૨
પટ ગ્રહ્યો અભિમન્યુ રાજન, શોભા ઘણેરી રે.
સુદર્શના પટ મૂકાવે, શોભા ઘણેરી રે; ૧૩
હેમ કડાં આપીને મનાવે, શોભા ઘણેરી રે.
વર કન્યા પરણીને ઊઠ્યા, શોભા ઘણેરી રે; ૧૪
ત્યાં તો સોનૈયે મેઉલા વૂઠ્યા, શોભા ઘણેરી રે.

અભિમન્યુના આખ્યાનમાંથી.

પાંડવો દુર્યોધન સાથે જુગટું રમતાં રાજ્ય વિગેરે બધું હાર્યા પછી છેલ્લો ઠરાવ એવો કર્યો કે, ૧૨ વર્ષ વનમાં રહેવું, અને ૧૩ મું વર્ષ ગુપ્ત રહેવું. જો ૧૩ મા વર્ષમાં કોઇને માલુમ પડે તો વળી બીજી વાર તેટલાં વર્ષ વનમાં રહેવું. એવી શરતમાં પણ હાર્યા; એટલે બાર વર્ષ સુધી વનમાં રહ્યા, તેરમે વર્ષે વેશ બદલીને વૈરાટ નગરના રાજાના દરબારમાં કોઈ ઓળખે નહિ, તેવી રીતે રહેવાનો વિચાર કર્યો, તે વિષે.

કડવું ૯ મું.

વૈશંપાયન એણીપેર બોલ્યા, શુણ જનમેજય રાય;
વિસ્તારી તુજને સંભળાવું, ભારતનો મહિમાય.
અર્જુન વાણી બોલિયા, સાંભળો ધર્મકુમાર[1];
તમે જ કહો, કયમ છાના રહેશો, ત્રણ લોક મોઝાર?
દેશ દેશના રાજા આવી, નમે તમારે પાય;
તમે કોઇને નવ નમો, અનમ્ર તમારી કાય.
ધર્મ વાણી એણી પેર બોલ્યા, સાંભળિયે અર્જુન;
મેં મારિ જે વાત વિચારી. તમને કહું વચન.
બ્રાહ્મણ ક્ષત્રી વૈશ્ય વર્ણને, ઉપવીતનો અધિકાર;
બ્રાહ્મણ વેશ ધરીને રહીશું, રાજસભા મોઝાર.
સર્વ લોક તે મુજને નમશે, દઉસઉને આશીષ.
મુજ શિર અવરને નહિનમે, મેં પૂજ્યા શ્રી જગદીશ.
કંક નામ પ્રસિદ્ધ હું કહાવું, રાયતણું મન રંજું;
મન ગમતી ત્યાં કરૂં વારતા, સભારાડ હું ભંજું.
એણી પેરે હું દિવસ નિર્ગમું, તારૂં દુખ અર્જુન;
રથે બેસારી લાડ લડાવ્યાં, સારથી દેવકીતન.
શીશ નથી નામ્યું તેં કોઇને, એક વિના ભગવંત;
પરાધીન થઈ પેટ જ ભરવું, એ દુઃખ નાવ્યો અંત.
વચન સુણી વડ વીર તણાં રે, કહે અર્જુન સત્ય વાણી;
ધર્મધુરંધર દુઃખ ન આણો, સમર્થ પ્રભુને જાણી.

---

[1] યુધિષ્ઠિર.

વર્ષ એક ત્યાં વ્યંડળ[1] થાશું, સંગીત વિદ્યા જાણું;
વૈરાટ રાયની પુત્રી ભણાવું, વિદ્યા સર્વ વખાણું.
ભીમ અર્જુન મળીને બેઠા, બોલ્યા માંહોમાંહી;
બહુ આહારી છે ભીમ મહા ભડ, કહો, તે રહેશે ક્યાંહી?
અટક બોલો ક્યાંઈ ગમે નહિ, સાંખે નહિ એક બોલ;
પરાધીન થઈ પેટ જ ભરવું, નહિ બળ બુદ્ધિ તોલ.
વાત કરે ને સામું જુએ, વૃકોદર[2] રહ્યો વિચારી;
આગળ આવીને બોલ્યો, શિ વાત કરો છો મારી.
બહુ આહારી જે કહો છો મુજને, તે મનમાં નવ ધરશો;
સુખે દાહાડા અમે નિર્ગમું, ચિંતા કોઈ ન કરશો.
પ્રભુયે જ્યારે વેલા પાડી, સઘળું ક્યાંથી સુખ?
દુર્યોધને પુંઠ ન મેલી તો, અર્દ્ધી વેઠિશ ભુખ.
વૈરાટ રાયનો થાઉં રસોઇયો, અન્ન સર્વ ત્યાં રાંધું.
સઊને જમતાં શેષ રહે, તે અન્ન જમું હું બાધું;
એ રીતે હું દિવસ નિર્ગમું, ચિંતાતુર ન થાશો;
ઘડો ઘડાનો ઠામ જ કરશે, પેટ ભર્યે શો સાંસો.
ભીમ ભડ કહી, રહ્યા સાંસતા, તવ પુછ્યા સહદેવ;
તમે કહો, કેમ છાના રહેશો? પર ઘેર કરવી સેવ.
વણ પુછે કોઇને નવ કહેવું, એહ લોક શું જાણે;
માગ્યા પાખી માત ન પીરસે, તમ દુઃખ કો ઉર આણે.
વિમાસીને કહો ગતિ મનની, પરાધીન થઈ રહેવું;
ભુખ તરશ ને સુખ દુખ સહેવું, વચન કુવચન વહેવું;
એવાં વચન શુણીને બોલ્યા, સહદેવ તેણી વાર;
જે રીતે જગદીશ રાખશે, વિશ્વતણો આધાર.
એક અમો મન વાત વિમાશી, તે તમ આગળ કહિયે;
જે રીતે સુખે દિન લઈયે, ચરણ તમારે રહિયે.
વણ પુછે ઉત્તર નવ દેવો, તે એહ જ કામ કરીશું;
જોશ વિચારૂં ગોધન ચારૂં, એમ જ પેટ ભરીશું.

વંધ્યાપ્રસવ વૃષભચિન્હ જાણું, વણ માગે વૃત્તિ આપે;
કહીશ, ગોપ હું પાંડવ કેરો, ગોપાલક કરી થાપે.
સહદેવ કહીને રહ્યા સાંસતા, કહો નિકુળ શી પેર ?
ગતિ તમારિ કોઈ નવ જાણે, જઈ રહેવું પર ઘેર.
પર ભૂમિ પર ભૂપતિ આગળ, પરગમતું જ કહેવું;
પર ઓશિયાળે પેટ જ ભરવું, પરને દિલ ન દેવું.
વિનય વચન શુણીને બોલ્યો, નિકુળ વચન મહાશૂર;
શા માટે દુઃખ મારૂં આણો, તજું કઠણ ગતિ ક્રૂર.
મન શુદ્ધેથી સેવા કરશું, જેવી તમને ગમશે;
તમે જાણો સદા સુખી તન, એવડું દુખ કયમ ખમશે.
વિકટ અશ્વ હું કરૂં પાધરા, ખરા ખેલવી જાણું;
અશ્વ શાસ્ત્ર આવડે છે મુજને, હું શું આપ વખાણું.
તુરીતણા જે સકળ રોગ છે, ઔષધ એનાં કરશું;
વૈરાટ રાયના ઘોડા ફેરવું, એણી પેરે પેટ ભરશું.
એવું કાજ કરીશું ભાઈ, જેમ કોઈ નવ જાણે;
દૈવ તણી તો ગતિ કઠણ છે, દૈવ દયા નવ આણે.
સમાધાન સંતોખી બેઠા, નિકુળ તેણી વાર;
ધર્મ તણું મન વિસ્મય પામ્યું, ઉપન્યો વળી વિચાર.
દ્રુપદિને દેખીને રાજા, આણે આંસુપાત;
ઘડા જેવડું માણેક માનની, કયમ રહે છાની જાત ?
પુરૂષ તણી સઉ વાત પાધરી, જ્યમ ત્યમ કરી નિર્વહેશે;
પરભૂ પતિવશ પડી પ્રેમદા, કેઈ પેરે દિન લેશે.
અમો અણછતા અળગા રહીશું, નહિ બોલાયે વાણ;
કંદર્પ કોટી કળા કામની, મુખ શોભા શશિ ભાણ.
તે દુખમાંહે વળી દુખ મોટું, છાનિ કેમ રહેશે ?
સુજે તેમ કહે લોક બહિરમુખ, કપટ બોલ કેમ સહેશે ?
એવું જાણી દુઃખ જ આણિ, મુક્યો મુખ નિશ્વાસ;
નયણે ધારા નિરખી રાણી, આવ્યાં રાયની પાસ;
કર સંપુટ કરી ઉભી નારી, કેમ થયા ઉદાસ ?
દાસિરૂપ થઈને રહેશું, સૈરંધ્રી મુજ નામ.

રાણીને શણગાર પહેરાવું, કરૂં એટલું કામ;
એવું શુણીને પાંચે ઉઠ્યા, પાંડુ તણા કુમાર;
શબ આકારે શમિયે બાંધ્યા, આયુધ તેણી વાર;
કેડા મોરે ચાલી આવ્યાં, પુર વૈરાટ મોઝાર;
અછતા થઈને ત્યાં રહ્યાં, તેનો કોઇ ન જાણે પાર.

સાખી.

જે યુધિષ્ટિર યજ્ઞ કરી, દિધાં કનકનાં દાન;
બ્રાહ્મણ થઈ આશિશ દે, રૂઠ્યા જ્યારે ભગવાન.
નિકુળ ઘોડા ફેરવે, સહદેવ ચારે ગાય;
ભીમ ઉદરને કારણે, રહ્યો રસોડા માંય.
ચંદ્ર સૂર્યને વશ કરે, નામ જેનું પાંચાળી;
દાસિ થઇ દિન નિર્ગમે, વેળાયે હદ વાળી.
સકળ છત્રપતિ વશ કર્યા, જીત્યો જરાસંધ રાય;
નર ફીટી નારી થયો, કર્મગતિ કહેવાય.
સુખ કેડે દુઃખ પામિયે, દુઃખ કેડે સુખ હોય;
સરખા દિન આવે નહિ, વૃક્ષ છાંય સમ જોય.

ત્રણ તાળની ચોપાઇ.

વૈશંપાયન બોલ્યા વચન, શુણ જનમેજય રાજન;
ત્યારે પુંઠે નિપન્યું જેહ, તુજને સંભળાવું તેહ.
વૈરાટપુરમાં પાંડવ રહ્યા, દ્રુપદી સુદ્ધાં સુખિયા થયા;
હીંડે પાંડવને ખોળતા તેહ. દૂત કૌરવ કેરા જેહ,
દુર્યોધન મન હરખ અપાર, રાજે હસ્તિનાપુર મોઝાર;
સભા ભરી બેઠો રાજન, હરખ વાધ્યો પોતાને મન.
ભીષ્મ કરણ દ્રોણ પાવન, અશ્વત્થામા આદિ મહાજન;
સુભટ શકુનિ તે ત્યાં હોય, શત ભ્રાત પોતાના સોય.
દેશ દેશના રાજા જેહ, સભામાંહી બેઠા છે તેહ;
જોઈ સભા હરખ્યો રાજન, એવે આવ્યા નારદ મુન.
દૂર થકી દીઠા જેટલે, પ્રણમ્યો રાય જઇ તેટલે;
અમ પર કૃપા કરી મહારાજ, ઘણે દિવસે પધાર્યા આજ.

વળતી બોલ્યા નારદ મુન, તો તું સાંભળ રે રાજન;
માસ સાત તો વહીને ગયા, સમાચાર તેં તો નવ લહ્યા.
વર્ષ પુરૂં એક જ્યાં થશે, છતા થઇને પાંડવ આવશે;
સભા જોઈ શું રીઝયો આજ, લેશે વેગે તારૂં રાજ.
ભીમ ભડ સામો કોણ ભડે, સેના તારી તો રડવડે.
અર્જુનશું લેશે કોણ રાડ, એવો જોદ્ધો એક દેખાડ;
નિકુલ સહદેવ ધનુષ સહાય, છે કોઈ જોદ્ધો જે સામો થાય?
તે માટે તું ગર્વ મા આણ, દેખ સેન તારૂં નિર્વાણ.
મેળી ધાડે તો ન સરે કાજ, ખોઈ બેસશો વેગે રાજ;
શુણી નારદ કેરાં વચન, જુએ સેન પોતે રાજન;
ચેત ચેત કહે નારદ મુન, તું તો દુર્યોધન રાજન;
જોવરાવો જે છે કિયે ગામ, તો તો થાય તારૂં કામ.
હરિ ભોગવે તે વનવાસ, સુખે રાજ કરો આવાસ;
તેણે સેવ્યા છે ભગવાન, ગાંજ્યા નવ જાય તે રાજાન.
કદી રહે જીવતા તે રાય, દીવસ ચાર વેગે વહી જાય;
ખોળી કઢાવો કરીને ભાળ, નહિ કર જાણજે તારો કાળ.
પોતાનો માટે તુજને કહું, નહિતર મનમાં જાણી રહું;
એમ કહી પામ્યા અંતરધાન, પડ્યો વિચારમાં રાજાન.
હવે કરૂં તેના ઉપાય, જે થકી તેઓ પ્રગટ થાય.

ઢાળ.

વૈશંપાયન એણી પેર બોલ્યા, શુણ જનમેજય રાય;
ત્યાર પુંઠે જે નીપન્યું, હું કહું તેનો મહિમાય.
રાજા વળતો બોલિયો તે, હરખ ધરિને મન;
કર ગ્રહીને બિડું મુકિયું, સભામાંહિ રાજન.
કો છે લેનાર તેહનો, પણ પાંકીને જાય;
પાંડવ કેરી સુદ્ધ લઈ આવે, સભા માહરિમાંય.
રાજ તેહને અર્દ્ધું સોંપું, હય ગજ રથ કહેવાય;
નરપતિ સઘળા રહ્યા નિહાળી, કોઈને બેઠો થાય.
બિડું લઇને બધે ફેરવ્યું, કો ન કરે ઉંચો હાથ;
કરણ આદિક યોદ્ધા બેઠા, મળીને સર્વે સાથ.

એવામાં [1]જીમૂત આવ્યો, જ્યાં બેઠો છે ભૂપ;
ભીમ સમાન પરાક્રમ બળિયો, તેવડું તન સ્વરૂપ.
આવી ઉભો રહ્યો આગળે, નૃપને નામ્યું શીશ;
કોના ઉપર ધર્યું છે બિડું, રાય ચડાવી રીશ.
મલ્લ કેરા બોલ થકી, તે હરખ્યો રાય અપાર;
કટક મારામાંહે જોદ્ધો, તુજ દિસે સાર.
શત્રુ પાંડવ ગયા મહાવન, વર્ષ વહી ગયાં બાર;
નષ્ટ ચરચા જઇ રહ્યા છે, કોણ દેશ મોઝાર.
છતા થાય જો તમ થકી તો, નિશ્ચંત કીજે રાજ;
તેર વરશ વન ભોગવે વળી, સરે અમારૂં કાજ.
કહ્યું રાયનું શુણી મહામલ્લે, ગ્રહ્યું બિડું પાણ;
કછ ભીડીને ઉભો રહ્યો વળી, ઉચર્યો મુખથી વાણ.
ગુફા ગિરિ શોધું નવ ખંડે, નગર પરાં ને ગામ;
સરોવર સરિતા સિંધુ, શોધું, અગમ્ય અગોચર ઠામ.
રાય અતિ રળિયાત થયો, જવ સુણિયાં મલ્લવચન;
વિશ્વાસ તારો છે મુજને, માન્યું મારૂં મન.
તું નિશ્ચે એની સુદ્ધ લાવીશ, વીર વહેલો જાય;
બહુ પસાય કરી શિખ દીધી, ચલાવિયો ક્ષણમાંય;
અવનિતળ પડ સાતે શોધ્યાં, આવ્યો અવનીમાંય.
પશ્ચિમ દિશમાં પરવર્યો ને, જીત્યા રાણા રાય.
ઉત્તર દક્ષિણ પુરવ ચાલ્યો, અનંત પંથે એહ;
પર્વત પોઢા રાય જીતિયો, અભંગ કહાવે દેહ.
સઘળી પૃથ્વીમધ્યે પેખ્યા, નગર દેશ પરમાણ;
ઉદયાચળથી અસ્તાચળ, જહાં લગી ભોગવે ભાણ.
એમ ફરતાં આવી કીધો, વૈરાટ વિશે વિશ્રામ;
એકાંતે રહી લોકને પુછ્યો, પાંડવકેરો ઠામ.
પછી પુરપતિને જઇને મળિયો, કહ્યાં મુખ વચન;
દેશે દેશ વિશે હું ફરિયો, જીત્યા કઈ રાજન.

૧. એક મલ્લનું નામ છે.

એવું સુણીને રાજા બોલ્યો, તેં કહ્યું, તે સત્ય;
ભૂમિ ભડ સર્વે જીત્યા, બોહોતેર દેશ અધિપત્ય.
ક્યાંહાં વસો છો કોને શરણે, કહો તમારૂં નામ;
પૃથ્વી સકળ વળ્યો તું બોળી, કોણ સંગાતે કામ.
મલ્લ જીમુત નામ માહરૂં, ધર્યું બિડું મેં પાણ;
પાંડુતન વન ગુપ્ત રહ્યા છે, નષ્ટ ચરચ્યા જાણ.
દુર્યોધન મુખ વચન શુણી મેં, જીત્યા બોહોતેર દેશ;
કહીં ન લાધ્યા મુજને તે તો, જોઈ તુજ સભા નરેશ.
હાર્યો કહે, તો પુતળું આપો, નહિ તો તું કચ્છ વાળ;
સભામાંહીથી બોલ્યો સાળો[૧], બોલતાં મુખ સંભાળ.
મુજ સંઘાતે પ્રથમ લડીને, મહાબળ તુજ દેખાડ;
અવર મલ્લ છે પોઢા તે શું, મળીને કરજે રાડ.
એમ કહીને ધાઈ વળગ્યો, મલ્લને તે જોધ;
ઊંટ કોટે અજા બાઝી, કરી શકે શું ક્રોધ?
ઘડી બે ઘડી જુદ્ધ જ કીધું, ઝુંબ્યો રૂંબ્યો તેહ;
પછી પકડીને ભિડ્યો તેને, કચ્ચર કીધો દેહ.
વળતી રાયે કંકને પુછ્યું, શિ કરવી હવે પેર;
બો'તેર તેમ આપણને જીત્યા, વધાર્યું તેશું વેર.
એવું શુણીને કંકરૂપી કહે, તેડાવ્ય વાલુઆ સાર;
કોઠાર તારા કીધા ખાલી, નિત કરી બહુ આહાર.
તાં વૈરાટે કહ્યું રૂષિજી, એ શું બોલ્યા આપ;
પર ભૂમિમાં વાત જશે, પરોણાપે મરાવ્યો સાપ.
એમ કહી મોકલિયો સેવક, વાલુઆ કેરી પાસ;
તમને નૃપ વૈરાટ તેડે એક, મલ્લને કરવા નાશ.
કહેતાં તે તતખેવ ઉઠિયો, વડો વૃકોદર વીર;
મુખ પખાળી પાઘ બાંધી, પીધું શીતળ નીર.
જીમુત કેરૂં નામ સાંભળ્યું, ચઢિયો ક્રોધ અપાર;
વેગે ધાઈને આવિયો તે, રાજસભા મોઝાર.

---

૧ વૈરાટ રાજાનો સાળો કીચક.

એવામાં [1]જીમૂત આવ્યો, જ્યાં બેઠો છે ભૂપ;
ભીમ સમાન પરાક્રમ બળિયો, તેવડું તન સ્વરૂપ.
આવી ઉભો રહ્યો આગળે, નૃપને નામ્યું શીશ;
કોના ઉપર ધર્યું છે બિડું, રાય ચડાવી રીશ.
મલ્લ કેરા બોલ થકી, તે હરખ્યો રાય અપાર;
કટક મારામાંહે જોદ્ધો, તુજ દિસે સાર.
શત્રુ પાંડવ ગયા મહાવન, વર્ષ વહી ગયાં બાર;
નષ્ટ ચરચા જઇ રહ્યા છે, કોણુ દેશ મોઝાર.
છતા થાય જો તમ થકી તો, નિશ્ચંત કીજે રાજ;
તેર વરશ વન ભોગવે વળી, સરે અમારૂં કાજ.
કહ્યું રાયનું શુણી મહામલે, ગ્રહ્યું બિડું પાણ;
કછ ભીડીને ઉભો રહ્યો વળી, ઉચર્યો મુખથી વાણ.
ગુફા ગિરિ શોધું નવ ખંડે, નગર પરાં ને ગામ;
સરોવર સરિતા સિંધુ, શોધું, અગમ્ય અગોચર ઠામ.
રાય અતિ રળિયાત થયો, જવ સુણિયાં મલ્લવચન;
વિશ્વાસ તારો છે મુજને, માન્યું મારૂં મન.
તું નિશ્ચે એની સુદ્ધ લાવીશ, વીર વહેલો જાય;
બહુ પસાય કરી શિખ દીધી, ચલાવિયો ક્ષણમાંય;
અવનિતળ પડ સાતે શોધ્યાં, આવ્યો અવનીમાંય.
પશ્ચિમ દિશમાં પરવર્યો ને, જીત્યા રાણા રાય.
ઉત્તર દક્ષિણ પુરવ ચાલ્યો, અનંત પંથે એહ;
પર્વત પોઢા રાય જીતિયો, અભંગ કહાવે દેહ.
સઘળી પૃથ્વીમધ્યે પેખ્યા, નગર દેશ પરમાણ;
ઉદયાચળથી અસ્તાચળ, જહાં લગી ભોગવે ભાણ.
એમ ફરતાં આવી કીધો, વૈરાટ વિશે વિશ્રામ;
એકાંતે રહી લોકને પુછયો, પાંડવકેરો ઠામ.
પછી પુરપતિને જઇને મળિયો, કહ્યાં મુખ વચન;
દેશે દેશ વિશે હું ફરિયો, જીત્યા કઈ રાજન.

[1]. એક મલ્લનું નામ છે.

એવું સુણીને રાજા બોલ્યો, તેં કહ્યું, તે સત્ય;
ભૂમિ ભડ સર્વે જીત્યા, બોહોતેર દેશ અધિપત્ય.
ક્યાંહાં વસો છો કોને શરણે, કહો તમારૂં નામ;
પૃથ્વી સકળ વળ્યો તું ખોળી, કોણ સંગાતે કામ.
મલ્લ જીમુત નામ માહરૂં, ધર્યું બિહું મેં પાણ;
પાંડુતન વન ગુપ્ત રહ્યા છે, નષ્ટ ચરચા જાણ.
દુર્યોધન મુખ વચન શુણી મેં, જીત્યા બોહોતેર દેશ;
કહીં ન લાધ્યા મુજને તે તો, જોઈ તુજ સભા નરેશ.
હાર્યો કહે, તો પુતળું આપો, નહિ તો તું કચ્છ વાળ;
સભામાંહીથી બોલ્યો સાળો[1], બોલતાં મુખ સંભાળ.
મુજ સંઘાતે પ્રથમ લડીને, મહાબળ તુજ દેખાડ;
અવર મલ્લ છે પોદ્દા તે શું, મળીને કરજે રાડ.
એમ કહીને ધાઈ વળગ્યો, મલ્લને તે જોધ;
ઊંટ કોટે અજા બાઝી, કરી શકે શું ક્રોધ?
ઘડી બે ઘડી જુદ્ધ જ કીધું, ઝુંબ્યો ફૂંબ્યો તેહ;
પછી પકડીને ભિડ્યો તેને, કચર કીધો દેહ.
વળતી રાયે કંકને પુછ્યું, શિ કરવી હવે પેર;
બો'તેર તેમ આપણને જીત્યા, વધાર્યું તેશું વેર.
એવું શુણીને કંકરૂપી કહે, તેડાવ્ય વાલુઓ સાર;
કોઠાર તારા કીધા ખાલી, નિત કરી બહુ આહાર.
તાં વૈરાટે કહ્યું રૂષિજી, એ શું બોલ્યા આપ;
પર ભૂમિમાં વાત જશે, પરોણાપે મરાવ્યો સાપ.
એમ કહી મોકલિયો સેવક, વાલુઆ કેરી પાસ;
તમને નૃપ વૈરાટ તેડે એક, મલ્લને કરવા નાશ.
કહેતાં તે તતખેવ ઉઠિયો, વડો વૃકોદર વીર;
મુખ પખાળી પાઘ બાંધી, પીધું શીતળ નીર.
જીમુત કેરૂં નામ સાંભળ્યું, ચઢિયો ક્રોધ અપાર;
વેગે ધાઈને આવિયો તે, રાજસભા મોઝાર.

એવામાં [1]જીમૂત આવ્યો, જ્યાં બેઠો છે ભૂપ;
ભીમ સમાન પરાક્રમ બળિયો, તેવડું તન સ્વરૂપ.
આવી ઉભો રહ્યો આગળે, નૃપને નામ્યું શીશ;
કોના ઉપર ધર્યું છે બિડું, રાય ચડાવી રીશ.
મલ્લ કેરા બોલ થકી, તે હરખ્યો રાય અપાર;
કટક મારામાંહે જોદ્ધો, તુજ દિસે સાર.
શત્રુ પાંડવ ગયા મહાવન, વર્ષ વહી ગયાં બાર;
નષ્ટ ચરચા જઈ રહ્યા છે, કોણ દેશ મોઝાર.
છતા થાય જો તમ થકી તો, નિશ્ચંત કીજે રાજ;
તેર વરશ વન ભોગવે વળી, સરે અમારૂં કાજ.
કહ્યું રાયનું શુણી મહામલ્લે, ગ્રહ્યું બિડું પાણ;
કછ ભીડીને ઉભો રહ્યો વળી, ઉચર્યો મુખથી વાણ.
ગુફા ગિરિ શોધું નવ ખંડે, નગર પરાં ને ગામ;
સરોવર સરિતા સિંધુ, શોધું, અગમ્ય અગોચર ઠામ.
રાય અતિ રળિયાત થયો, જવ સુણિયાં મલ્લવચન;
વિશ્વાસ તારો છે મુજને, માન્યું મારૂં મન.
તું નિશ્ચે એની સુદ્ધ લાવીશ, વીર વહેલો જાય;
બહુ પસાય કરી શિખ દીધી, ચલાવિયો ક્ષણમાંય;
અવનિતળ પડ સાતે શોધ્યાં, આવ્યો અવનીમાંય.
પશ્ચિમ દિશમાં પરવર્યો ને, જીત્યા રાણા રાય.
ઉત્તર દક્ષિણ પુરવ ચાલ્યો, અનંત પંથે એહ;
પર્વત પોઢા રાય જીતિયો, અભંગ કહાવે દેહ.
સઘળી પૃથ્વીમધ્યે પેખ્યા, નગર દેશ પરમાણ;
ઉદયાચળથી અસ્તાચળ, જહાં લગી ભોગવે ભાણ.
એમ ફરતાં આવી કીધો, વૈરાટ વિશે વિશ્રામ;
એકાંતે રહી લોકને પુછ્યો, પાંડવકેરો ઠામ.
પછી પુરપતિને જઈને મળિયો, કહ્યાં મુખ વચન;
દેશે દેશ વિશે હું ફરિયો, જીત્યા કઈ રાજન.

---

[1]. એક મલ્લનું નામ છે.

એવું સુણીને રાજા બોલ્યો, તેં કહ્યું, તે સત્ય;
ભૂમિ ભડ સર્વે જીત્યા, બોહોતેર દેશ અધિપત્ય.
ક્યાંહાં વસો છો કોને શરણે, કહો તમારૂં નામ;
પૃથ્વી સકળ ત્રળ્યો તું ખોળી, કોણ સંગાતે કામ.
મલ્લ જીમુત નામ માહરૂં, ધર્યું બિરૂં મેં પાણ;
પાંડૂતન વન ગુપ્ત રહ્યા છે, નષ્ટ ચરચા જાણ.
દુર્યોધન મુખ વચન શુણી મેં, જીત્યા બોહોતેર દેશ;
કહીં ન લાધ્યા મુજને તે તો, જોઈ તુજ સભા નરેશ.
હાર્યો કહે, તો પુતળું આપો, નહિ તો તું કચ્છ વાળ;
સભામાંહીથી બોલ્યો સાળો[1], બોલતાં મુખ સંભાળ.
મુજ સંઘાતે પ્રથમ લડીને, મહાબળ તુજ દેખાડ;
અવર મલ્લ છે પોઢા તે શું, મળીને કરજે રાડ.
એમ કહીને ધાઈ વળગ્યો, મલ્લને તે જોધ;
ઉંટ કોટે અજા બાઝી, કરી શકે શું ક્રોધ?
ઘડી બે ઘડી જુદ્ધ જ કીધું, ઝુંબ્યો ઝૂંબ્યો તેહ;
પછી પકડીને ભિંજ્યો તેને, કચર કીધો દેહ.
વળતી રાયે કંકને પુછ્યું, શિ કરવી હવે પેર;
બો'તેર તેમ આપણને જીત્યા, વધાર્યું તેશું વેર.
એવું શુણીને કંકરૂપી કહે, તેડાવ્ય વાલુઓ સાર;
કોઠાર તારા કીધા ખાલી, નિત કરી બહુ આહાર.
તાં વૈરાટે કહ્યું રૂષિજી, એ શું બોલ્યા આપ;
પર ભૂમિમાં વાત જશે, પરોણાપે મરાવ્યો સાપ.
એમ કહી મોકલિયો સેવક, વાલુઆ કેરી પાસ;
તમને નૃપ વૈરાટ તેડે એક, મલ્લને કરવા નાશ.
કહેતાં તે તતખેવ ઉઠિયો, વડો વૃકોદર વીર;
મુખ પખાળી પાઘ બાંધી, પીધું શીતળ નીર.
જીમુત કેરૂં નામ સાંભળ્યું, ચઢિયો ક્રોધ અપાર;
વેગે ધાઈને આવિયો તે, રાજસભા મોઝાર.

એવામાં ¹જીમૂત આવ્યો, જ્યાં બેઠો છે ભૂપ;
ભીમ સમાન પરાક્રમ બળિયો, તેવડું તન સ્વરૂપ.
આવી ઉભો રહ્યો આગળે, નૃપને નામ્યું શીશ;
કોના ઉપર ધર્યું છે બિડું, રાય ચડાવી રીશ.
મલ્લ કેરા બોલ થકી, તે હરખ્યો રાય અપાર;
કટક મારામાંહે જોદ્ધો, તુજ દિસે સાર.
શત્રુ પાંડવ ગયા મહાવન, વર્ષ વહી ગયાં બાર;
નષ્ટ ચરચા જઇ રહ્યા છે, કોણ દેશ મોઝાર.
છતા થાય જો તમ થકી તો, નિશ્ચંત કીજે રાજ;
તેર વરશ વન ભોગવે વળી, સરે અમારૂં કાજ.
કહ્યું રાયનું શુણી મહામલ્લે, ગ્રહ્યું બિડું પાણ;
કછ ભીડીને ઉભો રહ્યો વળી, ઉચર્યો મુખથી વાણ.
ગુફા ગિરિ શોધું નવ ખંડે, નગર પરાં ને ગામ;
સરોવર સરિતા સિંધુ, શોધું, અગમ્ય અગોચર ઠામ.
રાય અતિ રળિયાત થયો, જવ સુણિયાં મલ્લવચન;
વિશ્વાસ તારો છે મુજને, માન્યું મારૂં મન.
તું નિશ્ચે એની સુદ્ધ લાવીશ, વીર વહેલો જાય;
બહુ પસાય કરી શિખ દીધી, ચલાવિયો ક્ષણમાંય;
અવનિતળ પડ સાતે શોધ્યાં, આવ્યો અવનીમાંય.
પશ્ચિમ દિશમાં પરવર્યો ને, જીત્યા રાણા રાય.
ઉત્તર દક્ષિણ પુરવ ચાલ્યો, અનંત પંથે એહ;
પર્વત પોઢા રાય જીતિયો, અભંગ કહાવે દેહ.
સઘળી પૃથ્વીમધ્યે પેખ્યા, નગર દેશ પરમાણ;
ઉદયાચળથી અસ્તાચળ, જહાં લગી ભોગવે ભાણ.
એમ ફરતાં આવી કીધો, વૈરાટ વિશે વિશ્રામ;
એકાંતે રહી લોકને પુછ્યો, પાંડવકેરો ઠામ.
પછી પુરપતિને જઇને મળિયો, કહ્યાં મુખ વચન;
દેશે દેશ વિશે હું ફરિયો, જીત્યા કઇ રાજન.

---

૧. એક મલ્લનું નામ છે.

એવું સુણીને રાજા બોલ્યો, તેં કહ્યું, તે સત્ય;
ભૂમિ ભડ સર્વે જીત્યા, બોહોતેર દેશ અધિપત્ય.
ક્યાંહાં વસો છો કોને શરણે, કહો તમારૂં નામ;
પૃથ્વી સકળ વળ્યો તું ખોળી, કોણ સંગાતે કામ.
મલ્લ જીમુત નામ માહરૂં, ધર્યું બિડું મેં પાણ;
પાંડુતન વન ગુપ્ત રહ્યા છે, નષ્ટ ચરચા જાણ.
દુર્યોધન મુખ વચન શુણી મેં, જીત્યા બોહોતેર દેશ;
કહીં ન લાધ્યા મુજને તે તો, જોઈ તુજ સભા નરેશ.
હાર્યો કહે, તો પુતળું આપો, નહિ તો તું કચ્છ વાળ;
સભામાંહીથી બોલ્યો સાળો[1], બોલતાં મુખ સંભાળ.
મુજ સંઘાતે પ્રથમ લડીને, મહાબળ તુજ દેખાડ;
અવર મલ્લ છે પોઢા તે શું, મળીને કરજે રાડ.
એમ કહીને ધાઈ વળગ્યો, મલ્લને તે જોધ;
ઉટ કોટે અજા બાઝી, કરી શકે શું ક્રોધ?
ઘડી બે ઘડી જુદ્ધ જ કીધું, ઝુંબ્યો રૂંધ્યો તેહ;
પછી પકડીને ભિડ્યો તેને, કચર કીધો દેહ.
વળતી રાયે કંકને પુછ્યું, શિ કરવી હવે પેર;
બો'તેર તેમ આપણને જીત્યા, વધાર્યું તેશું વેર.
એવું શુણીને કંકરૂપી કહે, તેડાવ્ય વાલુઓ સાર;
કોઠાર તારા કીધા ખાલી, નિત કરી બહુ આહાર.
તાં વૈરાટે કહ્યું રૂષિજી, એ શું બોલ્યા આપ;
પર ભૂમિમાં વાત જશે, પરોણાપે મરાવ્યો સાપ.
એમ કહી મોકલિયો સેવક, વાલુઆ કેરી પાસ;
તમને નૃપ વૈરાટ તેડે એક, મલ્લને કરવા નાશ.
કહેતાં તે તતખેવ ઉઠિયો, વડો વૃકોદર વીર;
મુખ પખાળી પાઘ બાંધી, પીધું શીતળ નીર.
જીમુત કેરૂં નામ સાંભળ્યું, ચઢિયો ક્રોધ અપાર;
વેગે ધાઈને આવિયો તે, રાજસભા મોઝાર.

---

[1] વૈરાટ રાજાનો સાળો કીચક.

સામેરી રાગની ચોપાઈ.

વીર સભા ભણી સાંચરિયો, રીસે પૃથ્વી ઉપર પગ ધરિયો;
રખે બે પડ થાયે એક, ભૂમિ ભાર લાગે છે વશેક.
ચાલી સભા સમીપે આવ્યો, રાય વૈરાટને મન ભાવ્યો;
મહામલ્લ એ પ્રૌઢજ દીસે, સર્વે સભા તણું મન હીસે.
આંખ્યો દિસે છે વન્હિ સમાન, તન મેલ છે શામલવાન;
વીર ભુજા દંડ ભલા સોહે, કર ચરણ દેખી મન મોહે.
ભલા યોદ્ધ રહ્યા બળ કળિયા, વીર આવી સભા માંહે મળીયા;
આવી કંક પાયે શિર નામ્યું, પછિ જોયું જીમુતના સામું.
આ યોદ્ધ તે કયાંથકી આવ્યો, કયાંથી પૂતળાં બાંધી લાવ્યો;
ત્યારે વૈરાટ રાય એમ બોલે, નથી બળિયો કોઈ એને તોલે.
એણે બોં'તેર દેશ વશ કીધા, જિતીને જશ મોટા લીધા;
પછી આણી સભાએ પધાર્યા, કૈયો કીચક મોકમ માર્યા.
દેશ જોવા દુર્યોધને મોકલિયા, એને પાંડવ કહિં નવ મળિયા;
તેને મલ્લ હીંડે છે જોતો, મોટા મહીપતિની પત ખોતો.
એવું સાંભળતાં ચઢી રીસ, પગથી જ્વાળા લાગી શીશ.
તું તો ઘણે ઠામે જીતી આવ્યો, કયેમ અહીંથી જાઇશ ફાવ્યો;
પગે પુતળાં છોડી નંખાવું, કહેશે બીજી વાર નહિ આવું;
ત્યારે જીમુત બોલ્યો વાણી, ભડ તારી વાત મેં જાણી.
ઘણી વાર તું આપ વખાણે, મલ્લવિદ્યા તે તું શું જાણે;
ઘણું ખાઈ તેં તન વધાર્યું, તે તું જાણજે સુખ પધાર્યું.
આવી ઉભો રહ્યો શું ત્રાડે, શું મહીષ આવ્યો છે ભાડે;
અમે જોધ મોટા વશ કીધા, મોટા રાય જીતી યશ લીધા.
કૈયા કીચકને પુછો વાત, જેણે દિઠા છે મારા હાથ.
તું અણ વિધાણો શું જાણે, હજી હાથે તું ન ચઢયો આણે.
વકારતાં તો વીર રિસાવ્યો, હો હો કહીને તે સામો આવ્યો;
હાથે મુષ્ટિકા ગ્રહી મુકાવે, મુખે કૌશિયા કહી બોલાવે.
મલ્લે લીધું દુર્યોધન નામ, વાલુઓ કહે વૈરાટનું કામ;
એમ કહેતાં બેઉ ભડ ભડિયા, ગઢ કોટે કોશીસાં પ ...

પગ પ્રહારે પૃથ્વી ધ્રુજે, ઊડે રજ રવિબિંબ ન સુઝે;
ગડદા પાટુ કોણી વાજે, તે દેખી કાયર ચિત ભાજે.
માથા મેંઢા તણી પેરે મારે, મરડી ભાગતાં કાંઈ તજગારે;
જાણે જેમ ગજ મત્ત આફૂળિયા, લોક જોવાને ટોળે મળિયા.
ભડ વઢતાં જેની દિશ જાય, ભાજે લોક નાશાનાશ થાય;
વાજે ઢોલ નિશાન બે પાસ, તેનો શબ્દ ગાજે છે આકાશ.
વઢતાં વીર વાલુએ વાધ્યો, મલ્લ જીમુતને તાણી બાંધ્યો.
ભીમે કીધો મનમાં વિચાર, હવે મારૂં એને આ ઠાર.
એમ કહીને મેલીને દોટ, ઝાલી મલ્લ તણી તો કોટ;
માથે ફેરવી ભૂમિ પછાડે, વળતો આખલા આકારે ત્રાડે.
મલ્લે વિચારિયું તે ઠામ, આ તો ભીમ તણું છે કામ;
મોત માઇ છે એને હાથ, એમ વિચાર્યું રૂદયા સાથ.
હવે પ્રગટ લેઉં એનું નામ, મરતાં કરૂં એટલું કામ;
એ તો પાછો ભોગવે વન, રાજ ભોગવે દુર્યોધન.
એવું જાણીને બોલે જ્યારે, ભીમે ઝાલ્યો તેને ગળે ત્યારે;
ભકાર મુખથી નિકળ્યો ઉચાર, મકાર ભૂલિ ગયો તેણી વાર;
પછે વાલુએ કીધું કામ, મલ્લ મારિ નાખ્યો તે ઠામ.

ઢાળ.

ઠામ ઠામ તે વાતો ચાલી, વેગે તેણી વાર;
હસ્તિનાપુરમાં જઈ સેવકે, કહ્યો સર્વ પ્રકાર.
અનુચર ચાર દિશાથી આવ્યા, તેણે સુદ્ધ કહી સારી;
પાંડવ અમે ન જાણ્યા કહિં, પણ સાંભળ વાત અમારી.
વૈરાટ નગર માંહી હવો છે, એક મોટો ઉતપાત;
જીમૂત મલ્લ માર્યો મહામલ્લે, એક જણે સાક્ષાત.
શુણતાં દુર્યોધન ચમક્યો, પાંડવ કામ પ્રમાણ;
ધડક્યો વીર કટક સજ કીધું, વજડાવ્યાં નિશાન.
ભીમ વણ જીમૂતને કોણ જીતે, શત કૈચક રણ માર્યા;
શું કરિયે વર્ષ થયાં પુરણ, દૈવે દીન ન ઉગાર્યા.
હવે ત્યાં જઇ ગૌધનવાળું, કરિયે એહ પ્રકાર;
પાંડુતન એ પત્તન[૧] હશે તો, મુકાવે નિર્ધાર.

સેન લઇ દુર્યોધન આવ્યો, વૈરાટ કેરે ગામ;
પછી તેહની ગાયો વાળિ, કીધું મોટું કામ.
બાર વરશથી અધિક કહાવે, પુરૂષ જે કહેવાય;
સઉકો રાજા સાથે ચાલ્યા, સંગ્રામે તે જાય.
કંકરૂપિને વાલુઆને, તંતિપાલ[1] ગોકર્ણુ[2];
સઉકોને સંગાતે લીધા, જેનાં રૂડાં આચર્ણ.
સેન લેઇને રાજા ચાલ્યો, શોધી કીધી સાર;
નરપતિનું ગોધન મુકાવ્યું, વાલુએ તેણીવાર.
પૂર્વે દિશાથી ગોધન વાળ્યું, વળિ દુર્યોધન રાય;
રાજકુંવર લઈ વારે ધાયો, અર્જુન વ્યંડળ કાય.
ધનુષ બાણ કરમાંહી ધરીને, કીધું રૂડું જુદ્ધ;
ગોધન મુકાવીને આવ્યા, નગર વાત થઈ શુદ્ધ.
કુંવરને અર્જુન કહે છે, ન લઇશ મારૂં નામ;
દિવસ હવે થોડા રહેવું છે, અમારે તારે ગામ.
રાજકુંવર આવિને નમિયો, પિતા કેરે પાય;
ઓવારણા લીધાં માતાયે, હઈડે હરખ ન માય.
એમ કરતાં તે વાત વિતી, દિન પુંઠે દિન જાય;
વરશ એક પરિપુરણ થયું ને, રીઝયા રૂદયા માંય.

રાગ સામેરી.

વૈશંપાયન બોલ્યા વચન, સુણ પરીક્ષત કેરા તન;
ત્યાર પુઠે નિપન્યું જેહ, તને કહી સંભળાવું તેહ.
વરસ એક ત્યાં પુરણ થાય, પછિ વિચારીયું મનમાંય;
એવે નિશા પડી છે જ્યાર, ઉઠયા પાંચે પાંડુકુમાર.
સાથે તેડી દ્રૌપદી નાર, આવ્યા કોટ કને નિર્ધાર;
પછે નિકળ્યા નગરથી બહાર, આવ્યા શમી વૃક્ષને ઠાર.
ધ્યાન ઇશ્વરનું ધરી મન, આયુધ ઉતાર્યાં પાવન;
પે'રી વસ્ત્ર ને તત્પર થાય, એને ઉલટ અંગ ન માય.
કાને કુંડલ હીરે જડિયાં, તેના મૂલ ન જાયે ગણીયાં;
કંઠે મુક્તાફળની માળ, દીસે ઓપતી ઝાક ઝમાળ.

હીરા સાંકળી ને સોના દોરો, કેડે બાંધ્યો સુંદર કંદોરો;
પોંચી જડીત્ર સોના સાંકળિયે, વેઢ વિંટિયો છે આંગળિયે.
પહેર્યાં આભરણ ઓપતાં સાર, ઉપર બાંધિયાં છે હથિયાર;
ભાથા ભિડિયા છે કટિ સાથ, ધનુષ ગદા ઝાલિ છે હાથ.
સુંદર કિધો ચોતરો એક, માંડી પાટય ત્યાં કરી વિવેક;
વિજયા દશમી કેરે દન, કીધું શમી તણું પૂજન.
પછી જોઇને શુભ લગન, પટ્ટાભિષેક કીધો રાજન;
અર્જુન ધરે શિરપર છત્ર, દેવતા વજાડે વાજિત્ર.
રાજ બેઠા યુધિષ્ટિર રાય, પુષ્પવૃષ્ટિ કરે દેવતાય;
વન નષ્ટચર્યા પુરિ થાય, સૌને ઉલટ અંગ ન માય.
એટલે ગોવાળિયા ત્યાં આવ્યા, ચારવાને ગોધન લાવ્યા;
સુભટ બેઠા દીઠા જ્યાંય, ત્રાસ પામીને નાઠા ત્યાંય.
દોડ્યા રાજદ્વારે આવ્યા, રાજા વૈરાટને જગાવ્યા;
કરિ મજરોને બોલ્યા વાત, રાય સાંભાળોને સાક્ષાત.
કંક બ્યંડલ ને પાકકાર, તંતીપાળ ગોકર્ણ ને નાર;
એ તો તમારે ઘેર હતા જેહ, વનમાં રાજા થઇ બેઠા તેહ.
છત્ર ચામર ઢોળે વાય, એવો નવ દીઠો કોઈ રાય:
બેઠા આયુધધારિ તે યોધ, કહ્યો એવો એણે પ્રતિબોધ.
એવી વાત તે સાંભળી જ્યારે, રાજા વિસ્મય પામ્યો ત્યારે;
ત્યારે કુંવર બોલ્યો વાણ, રાજા પ્રત્યે જોડી પાણ.
એ તો પાંડવ કહેવાય જેહ, હતા આપણે ઘેરજ તેહ;
માર્યો જીમૂતને તો દામ, તે તો ભીમ તણું છે કામ.
કંકરૂપિ યુધિષ્ઠિર રાય, વ્યંડલરૂપ અર્જુન કહેવાય;
નિકુળ તંતીપાળ તતખેવ, ગોકર્ણ થયા સહદેવ.
સૈરંધ્રી દ્રુપદીનું નામ, સેવક થઈ કર્યાં છે કામ;
કૌરવે ગયો વાળિ જ્યારે, તે તો વારે ધાયા ત્યારે.
નહિ તો મ્હારૂં તે ત્યાં શું જોર, કેમ મુકાવી લાવું ઢોર?
એવી વાત તે સાંભળી જ્યારે, રાજા વૈરાટ ઉઠ્યો ત્યારે;
દંડવત કરતો ચાલ્યો ધરણ, જઇને સાહાયા રાયના ચરણ;
બોલે

હું તો છુંજી તમારો રાંક, ક્ષમા કરો અમારો વાંક;
નવ ઓળખ્યા મારા સ્વામ, સેવક જાણી કરાવ્યાં કામ.
ત્યારે બોલ્યા યુધિષ્ટિર રાય, ધન્ય ધન્ય તમને કહેવાય;
અમો રહ્યા તમારે ઘેર, સુખ પામિયા રૂડિ પેર.
બાર વરસ તો કાઢ્યાં વન, એક વરસ તમારે ભવન;
હવે પુરણ થયો વનવાસ, ઇશ્વર પુરશે અમારિ આશ.
માટે જાઓ તમારે ઘેર, સુખ પામજો રૂડી પેર;
એવી વાત તે સાંભળિ જ્યારે, રાજા વૈરાટ બોલ્યો ત્યારે.
દાસપણું કરાવ્યું તમને, મોટો દોષ બેઠો છે અમને;
માટે ગુણ ઓશિકળ થાઉં, મારી કન્યા આપી ઘેર જાઉં.
ઉત્તરા કુંવરિ આણી જેહ, મુકી અર્જુનને ખોળે તેહ;
ત્યારે અર્જુન બોલ્યા વાત, રાજા સાંભળ તૂં સાક્ષાત.
પુત્રિને મેં ભણાવી સાર, માટે કેમ કરૂં અંગીકાર;
એ પુત્રિ નહિ પરણીએ અમો, એક વાત કહું માનો તમો;
સુભદ્રાતન અભિમન્યુ સાર, તેને પરણાવો એ નાર;
એવી વાત તે સાંભળી જ્યારે, રાજા વૈરાટ હરખ્યો ત્યારે.
હાંજી રાય એ કારજ કરો, પુત્રિ મારી એ પેરે વરો;
અભિમન્યુ વેરે વિવા કર્યો, શ્રીફળ રૂપૈયો કરમાં ધર્યો.
જય જય શબ્દ બોલ્યા તે ઠામ, ત્યાર પુંઠે શું કીધું કામ.
(પછી જાન તેડાવીને, અભિમન્યુને પરણાવ્યો.)

ઢાળ.

અભિમન્યુ પરણિ ઉઠ્યા ને, વર્ત્યો જેજેકાર;
જનમેજય નૃપ સાંભળો હવે, પછિનો કહું પ્રકાર.
યુધિષ્ટિર કહે વૈરાટને, તમે સાંભળો મહારાજ;
ઉત્તરા કુંવરી તેડાવશું જ્યારે, અમે બેસશું રાજ.
એમ કહીને પાંડવ ચાલ્યા, હસ્તિનાપુર મોઝાર;
બાર વરસમાં ફરીને આવ્યા, ક્ષણુ ન લાગી વાર.
આવી દિવાડિમાં ઉતરિયા, પાંડુ રાયના તન;

યુધિષ્ઠિર કહે કૃષ્ણને, તમે જાઓ દુર્યોધન પાસ;
વિષ્ટી જઇને કરજો વેગે, બોલ્યા મુખ પ્રકાશ.
(કૃષ્ણે જઇને દુર્યોધનને કહ્યું કે)
અર્દ્ધ રાજ્ય જે એતું છે તે, એને આપો સોય;
એના બાપનું રાજ ભોગવો, મન વીમાસી જોય.
(દુર્યોધને કહ્યું કે સોયની અણી જેટલી પણ પૃથ્વી આપું નહિ,)
એમ કરતાં જો માગે કરગરી, આપું ગામ બે ચાર;
પણ ક્ષત્રીવટથી પૃથ્વી નવ, પામે પાંડુકુમાર.
આટલા દાડા વન રડવડિયા, કયાં ગઇ હતી સગાઈ;
વઢશું કે વેંચીને લેશું, એ છે અમારા ભાઈ.
કૃષ્ણ ત્યાંથી પરવરિયો, જ્યાં પાંડુ રાયના તન;
વઢયા વિના પૃથ્વી નહિ આપે, રાજા દુર્યોધન.
યુધિષ્ઠિર કેહે છે ફરિને, જાઓ કરો એટલું કામ;
પાંચ ગામડાં અમને આપે, રેહેવા કેરો ઠામ.
ત્યારે બોલ્યો ભીમ ભડ તમે, એશું બોલ્યા વીર;
એમ આપણી બુડી બાવલી, કાયર થયા અધીર.
કંઇક તણી રાંડો રંડાવું, કંઈ ભાગું ઘરસૂત્ર;
દુર્યોધનને ઉભો ગળું તો, પાંડુ રાયનો પુત્ર.
(કૃષ્ણની વિષ્ટી સફળ થઈ નહિ, ને લડાઈ ચાલી.)
કુરૂક્ષેત્રમાં યુદ્ધ મંડાણું, ક્ષોણી કટક અઢાર;
સાત ક્ષોણી ધર્મ કને, અધર્મી કને અગિયાર.
દશ દહાડા તો યુદ્ધ કર્યું છે, ગંગા કેરે તન[1];
પાંચ દહાડા દ્રોણે વળતું, યુદ્ધ કર્યુ પાવન.
ત્રણ દાડા તો ગયા દ્રોણના, નિપન્યો કોણ પ્રકાર;
ચક્રવ્યૂહ રચનાર કરિ વઢિયો, અર્જુનનો કુમાર.
એવામાં એક બીજી વાત થઈ તે એ કે–

રાગ સામેરી.

આવી બ્રાહ્મણે કીધો પોકાર, કોઈ ક્ષત્રી કરો મારિ વાર;
અમને રેવાને આપો ઠામ, એહ દુષ્ટનો ફેડો ઠામ.

હું તો છુંજી તમારો રાંક, ક્ષમા કરો અમારો વાંક;
નવ ઓળખ્યા મારા સ્વામ, સેવક જાણી કરાવ્યાં કામ.
ત્યારે બોલ્યા યુધિષ્ઠિર રાય, ધન્ય ધન્ય તમને કહેવાય;
અમો રહ્યા તમારે ઘેર, સુખ પામિયા રૂડિ પેર.
બાર વરસ તો કાઢ્યાં વન, એક વરસ તમારે ભવન;
હવે પુરણ થયો વનવાસ, ઈશ્વર પુરશે અમારિ આશ.
માટે જાઓ તમારે ઘેર, સુખ પામજો રૂડી પેર;
એવી વાત તે સાંભળિ જ્યારે, રાજા વૈરાટ બોલ્યો ત્યારે.
દાસપણું કરાવ્યું તમને, મોટો દોષ બેઠો છે અમને;
માટે ગુણ ઓશિકળ થાઉં, મારી કન્યા આપી ઘેર જાઉં.
ઉત્તરા કુંવરિ આણી જેહ, મુકી અર્જુનને ખોળે તેહ;
ત્યારે અર્જુન બોલ્યા વાત, રાજા સાંભળ તૂં સાક્ષાત.
પુત્રિને મેં ભણાવી સાર, માટે કેમ કરૂં અંગીકાર;
એ પુત્રિ નહિ પરણીએ અમો, એક વાત કહું માનો તમો;
સુભદ્રાતન અભિમન્યુ સાર, તેને પરણાવો એ નાર;
એવી વાત તે સાંભળી જ્યારે, રાજા વૈરાટ હરખ્યો ત્યારે.
હાંજી રાય એ કારજ કરો, પુત્રિ મારી એ પેરે વરો;
અભિમન્યુ વેરે વિવા કર્યો, શ્રીફળ રૂપૈયો કરમાં ધર્યો.
જય જય શબ્દ બોલ્યા તે ઠામ, ત્યાર પુંઠે શું કીધું કામ.
(પછી જાન તેડાવીને, અભિમન્યુને પરણાવ્યો.)

ઢાળ.

અભિમન્યુ પરણિ ઉઠ્યા ને, વર્ત્યો જેજેકાર;
જનમેજય નૃપ સાંભળો હવે, પછિનો કહું પ્રકાર.
યુધિષ્ઠિર કહે વૈરાટને, તમે સાંભળો મહારાજ;
ઉત્તરા કુંવરી તેડાવશું જ્યારે, અમે બેસશું રાજ.
એમ કહીને પાંડવ ચાલ્યા, હસ્તિનાપુર મોઝાર;
બાર વરસમાં ફરીને આવ્યા, ક્ષણ ન લાગી વાર.
આવી દિવાડિમાં ઉતરિયા, પાંડુ રાયના તન;

યુધિષ્ઠિર કહે કૃષ્ણને, તમે જાઓ દુર્યોધન પાસ;
વિષ્ટી જઇને કરજો વેગે, બોલ્યા મુખ પ્રકાશ.

(કૃષ્ણે જઇને દુર્યોધનને કહ્યું કે)

અર્દ્ધ રાજ્ય જે એનું છે તે, એને આપો સોય;
એના બાપનું રાજ ભોગવો, મન વીમાસી જોય.

(દુર્યોધને કહ્યું કે સોયની અણી જેટલી પણ પૃથ્વી આપું નહિ,)

એમ કરતાં જો માગે કરગરી, આપું ગામ બે ચાર;
પણ ક્ષત્રીવટથી પૃથ્વી નવ, પામે પાંડુકુમાર.
આટલા દાડા વન રડવડિયા, ક્યાં ગઇ હતી સગાઈ;
વઢશું કે વેંચીને લેશું, એ છે અમારા ભાઈ.
કૃષ્ણ ત્યાંથી પરવરિયા, જ્યાં પાંડુ રાયના તન;
વઢયા વિના પૃથ્વી નહિ આપે, રાજા દુર્યોધન.
યુધિષ્ઠિર કેહે છે ફરિને, જાઓ કરો એટલું કામ;
પાંચ ગામડાં અમને આપે, રેહેવા કેરો ઠામ.
ત્યારે બોલ્યો ભીમ ભડ તમે, એશું બોલ્યા વીર;
એમ આપણી બુડી બાવલી, કાયર થયા અધીર.
કંઇક તણી રાંડો રંડાવું, કંઈ ભાગું ઘરસૂત્ર;
દુર્યોધનને ઉભો ગણું તો, પાંડુ રાયનો પુત્ર.

(કૃષ્ણની વિષ્ટી સફળ થઈ નહિ, ને લડાઈ ચાલી.)

કુરૂક્ષેત્રમાં યુદ્ધ મંડાણું, ક્ષોણી કટક અઢાર;
સાત ક્ષોણી ધર્મ કને, અધર્મી કને અગિયાર.
દશ દહાડા તો યુદ્ધ કર્યું છે, ગંગા કેરે તન[1];
પાંચ દહાડા દ્રોણે વળતું, યુદ્ધ કર્યુ પાવન.
ત્રણ દાડા તો ગયા દ્રોણના, નિપન્યો કોણ પ્રકાર;
ચક્રવ્યૂહ રચનાર કરિ વઢિયો, અર્જુનનો કુમાર.

એવામાં એક બીજી વાત થઈ તે એ કે—

રાગ સામેરી.

આવી બ્રાહ્મણે કીધો પોકાર, કોઈ ક્ષત્રી કરો મારિ વાર;
અમને રેવાને આપો ઠામ, એહ દુષ્ટનો ફેડો ઠામ.

ત્યારે કૃષ્ણ ત્યાં બોલ્યા વચન, કોણ દુષ્ટ છે તે રાજંન;
જાલંધરનું લીધું નામ, કોપ્યા અર્જુન તેણે ઠામ.
મારી દુષ્ટનું તોડું ગામ, કરૂં બ્રાહ્મણ કેરૂં કામ;
કૃષ્ણ ને અર્જુન બે ગયા, સમાચાર દુર્યોધને લહ્યા.
દુર્યોધન કહે સાધું કામ, અભિમન્યુને મારૂં ઠામ;
સંજય શકુની વિષ્ટિયે ગયા, જુધિષ્ટિર પાસે જઈને રહ્યા.
કહે જીતો ચક્રાગઢ પાસ, નહીકર જાઓ પાછા વનવાસ;
રાજાયે અર્જુન પુછિયા, ગયા સાંભળી વિસ્મય થયા.
વાણે તો જુદ્ધ કરશું સહી, એવું પરઠીને ઉઠિયા તહીં;
રાયે તેડાવ્યા ત્રણે ભ્રાત, પાસે બેશીને પુછી વાત.
સહદેવ કેહે અવિધાર, મેં જોગ્યણી જીતી સંસાર;
જાણું ચારે વેદના ભેદ, ચક્રાગઢ નવ્ય જાણું છેદ.
ત્યારે બોલિયા નિકુળ વચન, સાંભળો યુધિષ્ટિર રાજન;
પૂર્વ પડને પશ્ચિમ કરૂં, પશ્ચિમ પડને પૂરવ ધરૂં.
કોઠા સાત તણો જે મર્મ, નવ જાણું હું રાજા ધર્મ;
તત્ક્ષણ ભીમ મહા ભડ ભણે, શીવ જીત્યા મેં પરાક્રમ ઘણે.
ગદાયે કરી પાડું બ્રહ્માંડ; ચક્રાગઢ નવ જાણું ખંડ;
દુર્યોધનને ઊભો ગળું, પૃથ્વી બાધી પરલે કરૂં.
કોઠા સાત તણો જે મર્મ, નવ જાણું હું રાજા ધર્મ;
ત્રણે ભાઈ એમ કહી રહ્યા, રાય યુધિષ્ટિર દુખિયા થયા.
હવે શો કરવો ઉપાય, શોકાતુર થઈ બેઠા રાય;
ચિંતાતુર થયા જેટલે, અભિમન્યુ આવ્યો તેટલે.
ઉઠી કુંવર સભા સંચરે, પગ મુકે ધરતિ થરથરે;
ચાલી સભા મધ્યે આવિયો, માન દઈ નવ બોલાવિયો.
સઉ કો નીચું નિહાળી રહ્યા, આવકાર ન કોઇએ કહ્યા;
ક્રોધે ભરાણો તેણી વાર, સઉને મારૂં આણે ઠાર.
નથી ઘેર પિતા અરજુન, નવ બોલાવ્યો તો રાજન;
પિતા ઘેર હોય જે વારે, લાડ લડાવે સૌ કો ત્યારે.
પિતા વણ નવ બોલાવે હશી, એવી વાત તેને દિલ વશી;

કરી વિમાસણ પાછો ફર્યો, ભીમસેને જઈ કર ધર્યો;
કેમ રીસાઈ જાઓ તંન, પૂંઠ ન મુકે દુર્યોધન.
કહે જીતો ચક્રાગઢ પાસ, નહિકર પાછા જાઓ વનવાસ;
ચક્રાગઢ નવ જાણે કોય, તે માટે ચિંતાતુર હોય.
વળતી બોલ્યો તે અભિમન, કાકા સાંભળો મુજ વચન;
છ કોઠા હું જાણું સાર, સાતમાનો ન જાણું પાર.
સાતમાનું ન જાણું નામ, ત્યાં મરવાનો છે મુજ ઠામ;
સાતમો કોઠો આવે જ્યાંય, મુજને સંભાળજે તું ત્યાંય.
જો ન જાણિયે તેનો સાર, મારી ગદા ને નીસરીયે બહાર;
એવી વાત નક્કી કરી જ્યારે, સભામાં ભીમ લઈ ગયો ત્યારે.
જુધિષ્ટિર આગળ તે ગયો, કર જોડીને ઉભો રહ્યો;
હું પુછું કાકાજી આજે, શા માટે દુખિયા મહારાજ.
ત્યારે મુખથી બોલ્યા વચન, તું તો સાંભળ મારા તન;
વસમી વાત આવી છે આજ, નથી મુજનું કામ કે કાજ.
કોઠાજુદ્ધ તણું છે કામ, કો ન જાણે આણે ઠામ;
ત્યારે અભિમન્યુ બોલ્યા હશી, એ તો વાત મારે મન વશી.
છ કોઠા તો હું જાણું સાર, સાતમાનો ન જાણું પાર;
ત્યારે જુધિષ્ટિર પુછે વાત, સાંભળને ભાઇ તું સાક્ષાત.
ભેદ છે છ કોઠા તણા, કહો ભાઈ તમે ક્યાં ભણ્યા;
ત્યારે મુખથી બોલ્યો વાત, સાંભળો કાકા સાક્ષાત.
હું ભણ્યો છું માને પેટ; છ કોઠાની વિદ્યા ઠેઠ;
મામે મને ભણાવ્યો સાર, છ કોઠાના જાણું પાર.
સાતમો કોઠો આવે જ્યારે, મારૂં નવ ચાલી શકે ત્યારે;
ત્યારે તો ભીમ બોલ્યો ગાજી, સાતમો કોઠો નાખું ભાજી.
સાતમો છાણ માટીનો હોય, તે તો ભાગી હું નાંખુ સોય;
એવી વાત તો સાંભળી જ્યારે, જુધિષ્ટિર મન હરખ્યાં ત્યારે.
ધન ધન રે બાવન વીર, તેં રાખ્યું સભાનું નીર;
એમ કહી પોતે તતકાળ, કંઠે આરોપિ છે ર
રાજા સહુ કો વિસ્મય થયા, રણમાળા પહેરી ઘે

પિતા જાળંધર હણવા ગયો, બાળુડો રણ વાધિયો;
મોઢે આવે છે થાણ ધાવણ, ક્યમ આગમશો સુત રણ.
વસમા છે કૌરવના પુત, ક્યમ આગમશો નાના સુત;
જેટલાં તરણ ધરતી જાણ, તેટલા ઘા પડે નિર્વાણ.
તે માટે કહું વારંવાર, છાંડો અભિમન્યુ રણવટમાળ;
તું છે લાડકવાયો તન, અળગો નથિ કર્યો એક દન.
તુજ વિના રહિશ હું કેમ, ટોળા વછુટી હરણી જેમ;
સિંહ દેખી પશુ પામે ત્રાસ, ત્યમ સાંભળી હું થઈ નિરાશ.
ખોળે બેસારીને હું બાળ, ભોજન કરાવું તતકાળ;
આંખથી અળગા થાઓ છો બાળ, પ્રાણ હરી જાઓ છો તતકાળ.
ફરી શું કહેવરાવે તુંય, રણે નહિ જાવા દેઉં હુંય.

પદ રાગ મેવાડો.

મને બાલુડો ન કહેશો મારી માવડી રે. ટેક.
મા બાળે કાને જળમાં પેશી નાથ્યો કાળી નાગ રે;
મા બાળો વીછી કેટલો, બધે અંગે ઉડે આગ રે. બા૦
મા બાળો મેઘ જ કેટલો, તે તો નીર ભરે નવ ખંડ રે;
મા બાળો વજ્જ કેટલો, તે તો પર્વત કરે શત ખંડ રે. બા૦
મા બાળો દિનકર કેટલો, બધો અંધકાર પામે નાશ રે,
મા બાળો સિંહજ કેટલો, તેથી હસ્તિ પામે ત્રાસ રે. બા૦
મા બાળો મંકોડો કેટલો, તે તો ખીજે કરડી ખાય રે;
મા મુકાવ્યો મુકે નહિ, તાણ્યો તુટી જાય રે. બા૦
મા બાળો હીરો કેટલો, પણ તે તો એરણને વેધે રે; બા૦
મા બાળો નોળ જ કેટલો, વડા વશિયરને તે છેદે રે. બા૦
મા બાળો અગ્નિ કેટલો, તે તો દહે બાધું વન રે;
મા બાળો તે નવ જાણિયે, જે આખર ક્ષત્રી તન રે. બા૦

સાખી.

અતિ સ્નેહી ને બહુ રણી, જેને વેર ઘણાંય;
સુખે ન સુએ માવડી, તે તો ત્રણ જણાંય;
નિર્ધન ને વળી બહુ ધની, જેને વેર ઘણાંય;
સુખે ન સુએ માવડી, તે તો ત્રણ જણાંય

ન સુએ ચાકર ન સુએ ચોર, ન સુએ ધન ગાજંતે મોર;
ન સુએ જેને પુત્રિયો ધણી, ન સુએ બે નારિનો ધણી.
ન સુએ નિર્ધન ને ધનવંત, ન સુએ રાજા રાજ કરંત;
ન સુએ જેને સુખ નહિ ઘેર, ન સુએ જેને માથે વેર.
ન સુએ જેનો ગયો શ્વાસ, ન સુએ રણથી પહેાે ત્રાસ;
સુખે સુએ મણિધર સાપ, સુખે સુએ જેને માથે બાપ.
સુખે સુએ જોગી અવધૂત, સુખે સુએ રાજાનો પૂત;
સુખે સુએ ગુફામાં સહીં, સુખે સુએ ચિંતા જેને નહીં.
આજ ઘેર નથી અરજુન, સુખે સુએ ક્યાંથી અભિમન.

ઢાળ.

સુભદ્રા મુખ વાણિ બોલ્યાં, સાંભળ મારા તંન રે;
તુજને જાવા નહિ દઉં, માનો મુજ વચંન રે.
એક પુત્ર માતા હતી તે, કાલુડે સર્પે ખાધી રે;
અરજુન ગયો જાળંધર જીતવા, વાલુડે રણવાટ સાધી રે.
બાળો ભોળો તું નાનડિયો, તું રણવાટ કેમ ઝાલે રે;
રણશુર કેરા શબ્દ સાંભળી, પેસણ પરદળ પાળે રે.
કોમળ કાંતિ કાયા મનોહર, મુખડું પુન્યમ ચંદ રે;
તે રણમાં જઈ કેમ ધા ખમશે, માતા કરે આક્રંદ રે;
ઉષ્ણ સજાએ જ્યારે પહોડતો, ઉભાં થતાં ત્યારે રોમ રે;
તે જુધે જઈ કેમ ઘા ખમશે, કઠણ છે રણભોમ રે.
દશ મસવાડા ગર્ભે ધર્યો તો, મેં તો મારે પેટ રે;
પાળી પોષી મોટો કીધો, તે સરવે ઉડી વેઠ રે.
તારે હાથેથિ મીંઢળ નથી છૂટયું, નથી આવી ઘેર નાર રે;
તેને મોં જોયાનો રહેશે ઓરતો, સાંભળ મુજ કુમાર રે.
યુધિષ્ઠિરને શું થયું જે તને, મોકલે રણ મોઝાર
ભીમ નિકુળ સહદેવ બેઠે કેમ, જાશે મુજ કુમાર
ઘરડા થઇને કાંઈ ન જાણે, શિ કિધી એ

ત્યારે અભિમન્યુ એણે પેરે બોલ્યો, સાંભળ મારી માત રે;
દુર્યોધને કોઠાજુદ્ધ રચિયું, મને કહ્યું સાક્ષાત રે.
તે જુદ્ધ તો કોઇ નથી જાણતું, તુજને કહું નિર્ધાર રે;
જાણેછે મુજ પિતા તે તો, ગયા રણ મોઝાર રે.
છ કોઠાનું જુદ્ધ હું જાણું, ઘાલી છે મેં હામ રે;
સાતમો તો ભીમ ભાગી નાખશે, રાખું પિતાનું નામ રે.
ત્યારે સુભદ્રા એણી પેરે બોલ્યાં, સાંભળ મારા તન રે;
તેં તો જવાની હામ જ ઘાલી, ઉત્તરા નથી ભવન રે.
ઉત્તરા ઉત્તરા શું કહે માડી, સાંભળ તું નિર્ધાર રે;
તેડાવવી હોય તો તેડાવજે, રહી છે આડી સવાર રે.

સાખી.

ઉત્તરા ઉત્તરા શું કરે, સાંભળ મારી માત;
રણમાં, જ્યારે ઘા પડે, ત્યારે નહિ દે ઉત્તરા હાથ.
ઉત્તરા ઉત્તરા શું કરે, ઘેલી થઇ મુજ માત;
દૈવનું તેડું આવશે, નહિ આવે ઉત્તરા સાથ.

રાગ કાલિંગડો.

સુભદ્રા વળતી ચાલી આવ્યાં, યુધિષ્ઠિરની પાસ રે;
કુંવર મારાને યુદ્ધે મોકલો, તેડાવો ઉત્તરા વાસ રે.
રાજસભામાં રાજા બેઠા, રાયકડા તેડાવ્યા રે;
રતનો, રૂપો, રાજો, કાજો, રાયકડા સઉ આવ્યા રે.
શું છે રાજા શું છે રાજા, શું છે અમારૂં કામ રે;
શાને કાજે શું કરવાને, તેડાવ્યા આ ઠામ રે.
વળતી રાય યુધિષ્ઠિર બોલ્યા, રાયકા પ્રત્યે વાણી રે;
કોઇ એક પહોરમાં તેડી આવે, અભિમન્યુની રાણી રે.
રાજો રાયકો એણી પેર બોલ્યો, રાજાજી અવધાર રે;
ચાર હજાર ખાંડેરૂં મારે, કહેતાં નાવે પાર રે.
સ્વામી સુરજને પરતાપે, પિયે પાતાળનું પાણી રે;
કહો તો ચાર પહોરમાં તેડી લાવું, અભિમન્યુની રાણી રે.
ત્યારે કાજો રાયકો બોલ્યો, રાજાજી અવધાર રે;

તે ઉલળી આકાશ શું ચાલે, પિયે પાતાળનું પાણી રે;
ત્રણ પહોરમાં તેડીને લાવું, અભિમન્યુની રાણી રે.
રૂપો રાયકો એણી પેર બોલ્યો, રાજાજી અવધાર રે;
બાર હજાર ખાંડેરૂં મારે, કહેતાં ન આવે પાર રે.
સ્વામી સુરજને પરતાપે, પીએ પાતાળનું પાણી રે;
બે પહોરમાં તેડીને લાવું, અભિમન્યુની રાણી રે.
રત્નો રાયકો એણી પેર બોલ્યો, રાજાજી અવધાર રે:
સોળ હજાર ખાંડેરૂં મારે, કહેતાં ન આવે પાર રે.
સ્વામી સુરજને પરતાપે, પિયે પાતાળનું પાણી રે;
એક પહોરમાં તેડીને લાવું, અભિમન્યુની રાણી રે
રાજાયે તેને આઘો તેડ્યો ને, દીધાં આદર માન રે;
સુંદર વાઘા પહેરણ આપ્યા, આપ્યાં શ્રીફળ પાન રે.
સાંઢ લઇને સાંચરિયો તે, પવન વેગે જાય રે;
તેણે સમે ઉત્તરા રાણીને. સ્વપ્નું કેવું થાય રે.
આજનો દહાડો ધુંધળો દીસે, અવળાં વહે નદી નીર રે;
આજ સ્વપ્નામાં પડ્યો દીઠો, જોદ્ધા બાવન વીર રે.

સ્વપ્ના દોહલાં રે ટેક.

હવે સ્વપ્ના પછીની વાત.

રાગ કાલિંગડો.

સાંઢે ચડીને રાયકો આવ્યો, પુછે સમાચાર રે;
પાંડવ રાજા કુશળ કહાવે, કુશળ અર્જુનકુમાર રે.
ત્યારે રાયકો મુખવાણી બોલ્યો, સાંભળને તું નાર રે;
કૌરવ પાંડવને જુદ્ધ મંડાણું, હસ્તિનાપુર મોઝાર રે.
અભિમન્યુ રાજા રણવટ સાંચરે, તેડાવી પુત્રી તમારી રે;
રાયકા કેરાં વચન શુણીને, ધરણી ઢળી તે નારી રે.
મારી ઉત્તરા નાનું બાળક, ક્યમ જાશે અવતાર રે·
મોટાંનાં રાંધ્યાં વેઠવાં દોહલાં, કુંવરી છે સુકુમાર રે.
ઉત્તરા કુંવરિ વાણિ બોલ્યાં, સાંભળ મારી માય -

સવા લાખનો સાસર વાસો, કરતી રૂદન કરે માડીરે;
અધલાખનો સાંસો રહી જાયે, આંગળી રહે ઉઘાડી રે.
ઉત્તર કુંવર એણી પેરે બોલ્યો, સાંભળ મારી માય રે;
દીકરિયોનાં ન પડે પુરાં, લખેશરી જો થાય રે.
ઉત્તરા ત્યાંથી પરવરી, તે પવન વેગે જાય રે;
અર્દ્ધ પંથ તો જ્યારે પોત્યાં, ચિંતાતુર બહુ થાય રે.
અભિમન્યુ મુખથી બોલિયો, તું સાંભળ મારી માય રે;
ઉત્તરા તો આવી નહી મારે, જુદ્ધની વેળા જાય રે.
મારે દુર્યોધન જીતવો રણે, ચક્ર હવું ચક્રચુર રે;
ઉતાવળ અધકી કરો મારે, રણમાં થાય અસુર રે.
ત્રાંબાકુંડી જળ ભરીને, નાય અભિમન્યુ બાળ રે;
સોના કેરો બાજઠીયોતે. રૂપા કેરી થાળ રે.
ખાજાં લાડુ અને જલેબી, મગદળ અને મોતીચૂર રે;
ધૃત વિશેષ મુકે માંહિ માતા, કરમલડો ને કુર રે.
ત્યારે અભિમન્યુ મુખથી બોલ્યો, સાંભળ મારી માત રે.
છેલી વારનું ભોજન કીજે, પાસે બેસી સાક્ષાત રે-
ત્યારે સુભદ્રા મુખથી બોલ્યાં, સાંભળ મારા તન રે;
પુત્ર જાતાં નીર ન ભાવે, કેમ જમું ભોજન રે.
છેલી વારના હાથે કોળિયા, કરી જમાડે માય રે;
વીજણલો કરમાંહી ગ્રહીને, માતા ઢોળે વાય રે.
જમી કરીને ઉઠ્યા અભિમન્યુ, રથે થયા અસ્વાર રે;
તે આઠ પઇડે ચાલતો તેણે, અશ્વો જોડ્યા ચાર રે.
શસ્ત્ર થકી ભેદાય ન એવું, બખતર પેર્યું શરીર રે;
ભભકાદાર ત્યાં ભ.થા ભીડ્યા, જોદ્ધે બાવન વીર રે.
છત્રિશ આયુધ ભરી કશીને, રથે થયો અસ્વાર રે;
તેને સુભદ્રા વળાવવા ચાલી, નેત્રે જળની ધાર રે.
સુભદ્રામુખ વાણી બોલ્યા, સાંભળ મારા તન રે;
લાડકવાયા ક્યારે આવશો, કહોને મુજ વચન રે.
અભિમન્યુ મુખથી એણી પેર બોલ્યો, સાંભળ મારી માત રે;

માતાજી દુર્યોધન જીતવો, ચક્ર હતું ચકચૂર રે;
દુધનાં કુંડાં ભરિને મુકજો, આવું આથમતે સૂર રે.

ઢાળ ૨ જો.

ત્યાંથી આજ્ઞા માગવાને જાય રે, જ્યાં હતાં કુંતી માય રે;
કુંતીજી બોલ્યાં વાણુ રે, કુંવર માનજે પરમાણુ રે.
તારે સંગ્રામે સિદ્ધિ થાય રે, ઘેર કુશળે આવો રાય રે.

ઢાળ ૧ ની દેશી.

હવે રાયકો કહે રાણીને, હેઠાં ઉતરો ઘર્ણું;
પેલાં તમારી સાસુ ઉભાં, જઈ નમો ને ચર્ણું.
ઉત્તરા કુંવરી હેઠાં ઉતરી, નમ્યાં સાસુને પાય;
દ્રૌપદીજીને વેગે નમિયાં, નમિયાં કુંતા માય.
સુભદ્રા કહે, વહુઅર મારી, એ પેલો ભરથાર;
મારો વાર્યો નવ રહ્યો તે, ચડિયો રણ મોઝાર.
હાવ ભાવ કટાક્ષ કરતી, મનાવ તું સ્વામીન;
ઉત્તરા ત્યાંથી પરવરી જ્યાં, ઊભો છે રાજન.
અભિમન્યુ કહે, ધન્ય પુરૂપ, જેની હશે આ નારી;
કાં રાજા તમે નથી જાણતા, વૈરાટની કુમારી.
ઉત્તરા કુંવરી કહે, ધન્ય નારિ, જેને આ ભરથાર;
કાં રાણી તમે નથી જાણતાં, અર્જુનનો કુમાર.
ઉત્તરા તેને આવી મળીને, બોલી મુખથી વાણ;
મારા સ્વામી, રણ વિચરો, તો, ઇશ્વરની છે આણ.

રાગ પરજની સાખી.

ઉત્તરા મુખથી ઉચરી રે, સાંભળ મુજ ભરતાર;
જો તમે રણવટ સંચરો તો, મારો મુજને ઠાર.
ઉત્તરા મુખથી ઊચરી રે, સાંભળ મારા નાથ;
તમે તો રણવટ સાંચર્યા, મને સોંપો કેને હાથ.

રાગ વેરાડી.

તમે ચાલો, તો રાવજીની આણ રે, હો સુભદ્રાના જાયા;
[illegible]

વૈરાટ મારો પિતા કહિયે, સુદર્શના મારી માત;
મેં તો તમને ઓળખિયા, જ્યારે ઝાલ્યો ચોરિમાં હાથ રે. હો સુભ૦
અર્જુન સરખો સસરો મારે, સુભદ્રા સરખાં સાસુ:
કૃષ્ણ સમા મામોજી મારે, રણવટ જાઓ તે ફાંસુ રે. હો સુભ૦
અર્જુનના તનજ કહાવો, વસુદેવના પુત્રી જ;
કૃષ્ણના ભાણેજ કહાવો, ભીમ તણા ભત્રીજ રે. હો સુભ૦
સોળ કળાનો ચંદ્ર શોભે, તેવી શોભા તમારી;
જેવું હસ્તિનાપુર બેસણું તેવી, હું અર્દ્ધાંગા નારી રે. હો સુભ૦
રાજહંસ તમને જાણી મેં, કર્યો તમારો સંગ;
જો જાણત બગ બાપડો, તો કેમે ન અરપત અંગ રે. હો સુભ૦

રાગ બેરાડી દેશી બીજી.

ગોરી મેલો ઘોડીલાની વાગ રે, કુંવરી રાવતણી;
ખસો રથ તણો દો માગ રે, કુંવરી રાવતણી ટેક.
મારૂં માંસ શિયાળ નખાય રે, કુંવરી૦—
ગોરી હવે રહ્યું કેમ જાય રે, કુંવરી૦—
હું તો અર્જુન કેરો તન રે, કું૦ કેમ યુદ્ધથી ફેરવું મન રે. કું૦
મારો લાજે અર્જુન તાત રે, કું૦ મારી લાજે સુભદ્રા માત રે. કું૦
મારે શુકને કોઇ ન જાય રે, કું૦ ગોરિ લોક હસારત થાય રે; કું૦
મારી જાણત આવી નાર રે, કું૦ નવ જાત હું રણ મોઝાર રે. કું૦
એક વાર લાવે જગદીશ રે, કું૦ હું તો છેદું મામા કેરૂં શીશ રે; કું૦
મને ખોટી કહીતી નાર રે, કું૦ આપણ મળશું પેલે અવતાર રે. કું૦

રાગ પરજિયો.

મને મારીને રથડા ખેડ રે, બાળા રાજા રે.
મને જુદ્ધે સાથે તેડ રે, બાળા રાજા રે.
આપણ સરખા સરખી જોડ રે, બા૦ મને જુદ્ધ જોયાના કોડ રે, બાળા૦
લાવો હું ધારૂં હથિયાર રે, બા૦ કરૂં કૌરવનો સંહાર રે, બાળા૦
છાંડી જુદ્ધ વળો ઘેર આજ રે, બા૦ મારા બાપનું અપાવું રાજ રે, બાળા૦
નારિ કેશ સમુળા કહાડે રે, બા૦ રથ ઉપર દેહ પછાડે રે, બાળા૦
મારૂં જોબનીયું ભરપુર રે, બા૦ મને મેલીને ચાલ્યા દૂર રે, બાળા૦

મેં તો વેલો[1] વાધતાં તોડી રે, બા૦ મેં તો ધાવતી ધેન વછોડી રે, બા૦
મેં તો વેતી નીક[2] દીધો પાગ રે, બા૦ લીલા વનમાં મેલી આગ રે, બા૦
મેં તો સુતા ગાંમ બળાવ્યાં રે; બા૦ મેં તો કુડાં કલંક ચડાવ્યાં રે, બા૦
વળતી બોલ્યો અભિમન રે, ઘેલી રાણી રે;
તમે વાત વિમાસો મન રે, ઘેલી રાણી રે.

ઢાળ.

ઉત્તરા કુંવરી વાણી બોલી, સાંભળ મુજ ભરથાર;
તમે જુદ્ધ કરવા સંચરો છો, ચક્રવ્યૂહ મોઝાર.
મરજો કે મારજો તમે. નવ દેશો પુંઠ લગાર;
સહિયર મેણા મારી કહેશે, કાયરની આ નાર.
અવની પર જે અવતર્યો તેને, મરવું એકજ વાર;
મોતથકી ડરિયે નહિ, તે માટે ભરથાર.

રાગ કાલિંગડો.

ઉત્તરા ત્યાંથી સાંચરીને પછી, આવી સુભદ્રા આવાસ રે;
સજ થઈ અભિમન્યુ ચાલ્યો, જુધિષ્ઠિરની પાસ રે.
સભા મધ્યે ચાલી આવ્યો, કુંવર થઈ સાવધાન રે;
અભિમન્યુ આવતો દેખી રાયે, દીધાં આદરમાન રે.
કર જોડી મુખવાણી બોલ્યો, કાકા કેરે સાથ રે;
છ કોઠા હું હવણાં જીતું, માનો સાચી વાત રે.
આગળ હું કાંઈ નથી લેતો, સાતમા કોઠાનો મર્મ રે;
તે થાનક મારૂં મૃત્યુ જાણજો, વેગે કાકા ધર્મ રે.
ભીમસેન મુખ વાણી બોલ્યો, ઘાલી મુછે હાથ રે;
સાતમો કોટો હું ભાગી નાખું, હું છું તારે સાથ રે.
મુજ છતાં દુઃખ પમાડે, તેના તો લેઉં પ્રાણ રે;
ગદા લઈ એક મેરથી આવી, કરૂં કચ્ચર ઘાણ રે.
એવું સાંભળી અભિમન્યુ લાગ્યો, યુધિષ્ઠિરને પાય રે;
આજ્ઞા માગીને નિસરિયો, ત્યાં બોલ્યા ધર્મરાય રે.
કુંવર મારા જોઈ વિચારીને, સંગ્રામ કરજો ત્યાંય રે;
અર્જુન આવી પુછે અમને, ઉત્તર શો દઈએ ત્યાંય રે.

ત્યારે ત્યાં અભિમન્યુ બોલિયો, રાખશે શ્રીજગદીશ રે;
એમ કહીને સાંચરિયો પછી, વેગે નમાવી શીષ રે.
રથ ઉપર આવીને બેઠો, પારથનો કુમાર રે;
ચતુરંગી સેના સજ થઈ તેનો, ગણતાં ન આવે પાર રે.
મતવાલા મલપંતા હીંડે, મુખ ચાવ્યાં તંબોળ રે;
મદમાતા ને હીંડે ધાતા, રંગે રાતા ચોળ રે.
આભરણુ પેર્યાં ઓપતાં ને, માથે રાતી મોળ રે;
સાથી દીસે શોભતા તેને, વર્ષ થયાં છે સોળ રે.
જુદ્ધે શૂરા રણે પુરા, ચાલે અટપટી ચાલ રે;
ધનુષ્ય બાણુ કરમાં ધારિયાં ને, ઢળકતી મુકી ઢાલ રે.
કટારી કેડે વાંકડી ને, વળી કરમાં બાણુ કમાન રે;
સાંગ ફરશી ખંજર ગુપ્તી, દીસે શોભાયમાન રે.
ભાથા ખડગ કટિમાં ધરિયા, તરકસ તાતા તીર રે;
છત્રીસ આયુધ અંગે સજિયાં, જોદ્ધા બાવન વીર રે.
હાથી ઘોડા રથ પાલખી, કહેતાં નાવે પાર રે;
ઇરાની કછી મુલતાની, શોભિતા હય સાર રે.
ખુરાસાની ને વિલાયતી વળી, બંગાળી કહેવાય રે;
પાણીપંથા ને પાખરિયા, ઉજવળ જેની કાય રે.
દેવવંશી ને દાનવવંશી, ઉત્પલ્યા ઓળા ઓળ રે;
લીલા ઘોળા કાળા કાબરા, રગે રાતા ચોળ રે.
વાંકડિયા વેડાંગે ચડિયા, સજી સર્વ હથિયાર રે;
ઠામ ઠામથી જોદ્ધા ચાલ્યા, કહેતાં નાવે પાર રે.
જુદ્ધ કરવાને અભિમન્યુ ચાલ્યો, હઇડે હરખ ન માય રે;
ધજા ફરકે ને નેજા ઝળકે, નીશાને વળિયા ઘાય રે.
અભિમન્યુ કહે છે સારથીને, રથ હાંક મારો ત્યાંય રે;
ચક્રવ્યૂહ ગઢ ભેદવો છે જ્યાં, દ્રોણગુરૂ છે ત્યાંય રે.

ચોપાઈ ત્રણ તાળની.

અભિમન્યુને આવતો જોય, સૌ કૌરવ વિસ્મય હોય;
માંહોમાંહ્ય કરે છે વાત, [illegible]

ચક્રવ્યૂહ તણો જે છેદ, તેનો સઉ લે છે એ ભેદ;
આપણ સર્વેને એ તો સંહારે. વઢતાં કોઇને નવ ઉગારે.
પછિ જુએ ધારીને ચિંત, ધજાયે ન દિસે હનુમંત;
એ તો અર્જુન સરિખો દીસે, કોઈ આવેછે બળિયો અતીશે.
કર્યું છે ત્યાં અદ્દભુત કામ, કોઠા સાત છે તેણે ઠામ;
દ્રોણગુરૂ છે બળિયા જેહ, પ્રથમ કોઠે મુક્યા તેહ.
બિજે કૃપાચાર્ય ત્યાં હોય, ત્રિજે કોઠે કર્ણ જોય;
ચોથે અશ્વત્થામા સાર, પાંચમે કોઠે લક્ષ્મણ[1] કુમાર.
બીજા બળિયા રાજકુમાર, સુત દુઃશાસનના[2] ચાર;
છઠ્ઠે છે દુર્યોધન રાય, સાતમે જયદ્રથ કહેવાય.
અગ્યાર ક્ષોણી જોદ્ધા જેહ, ગઢને કાંગરે ઉભા તેહ;
પંચ શબ્દ વાજિત્ર વજાડે, અભિમન્યુ ઉપર તે ત્રાડે.
ગુર્જ ગુપ્તી ગદા છે હાથ, ફરશી ત્રિશૂળ મૂશળ સાથ;
ખડ્ગ કાતી કટારી પાશ, દેખી શત્રુ પામે ત્રાસ.
નગ્ન આયુધ તે ત્યાં કરી, ઉભા જોદ્ધા કરમાં ધરી;
એવે આવ્યો અભિમન્યુ જોધ, આણી અંતઃકરણમાં ક્રોધ;
પ્રેર્યા અશ્વ ચારને સંગ, જાણે પડિયા દીપ પતંગ.

સાખી.

પડે દીપ પતંગ તેમ, અભિમન્યુ રણ ગાજી રહ્યો;
નમસ્કાર ગુરૂને કર્યો, તેણે આશિર્વાદ હેતે કહ્યો.

ઢાળ.

ગુરૂદ્રોણ મુખથી બોલિયા, સાંભળ અભિમન્યુ વાત;
રીસાઇને શું આવિયો, ઘેર વાટ જુએ તુજ માત.
માતે વોળાવ્યો આવિયો, હું કહાવું અર્જુન તન;
ગુરૂ જાણીજ પિતાતણા, કરવા આવ્યો પૂજન.
વૈશંપાયન એણી પેર બોલ્યા, શુણ જનમેજય રાય;
વિસ્તારી તુજને સંભળાવું, ભારતનો મહિમાય.
પેહેલે કોઠે ચાલી આવ્યો, અર્જુન કેરો તન;
સાથે સાથી એવા ચડિયા, જાણે ચડિયો ઘન.

દુર્યોધનના જોદ્ધા સર્વે, ધારે ચિંતા મન;
શકે અર્જુન આવિયો; કે અર્જુન કેરો તન.
દ્રોણગુરૂને સન્મુખ આવી, ઉભો અભિમન;
પારથસુતને જોઇને પછી, બોલ્યા દ્રોણ વચન.
તું બાળકને જોઈ દયા, આવે ઓસરૂં મનમાંય;
યુધિષ્ઠિરને શું થયું, જે તને મોકલ્યો હ્યાંય.
જા રે બાળક બાહુઆ તું, મોકલ તારો તાત;
અહિં રમતનું કામ નહિ, હું કરીશ તારી ઘાત.
એવી વાણી સાંભળતામાં, કોપ્યો અભિમન;
બાળક તો નવ જાણિયે હું, ક્ષત્રી કેરો તન.
કૌરવરૂપી કાષ્ઠ કેરાં, વૃક્ષો ઉગ્યાં વન;
તેમાં હું અગ્નિરૂપ થઈને, સર્વે કરૂં દહન.
તે માટે હું તમને કહું છું, સાંભળિયે મહારાજ;
હું બ્રાહ્મણ જાણે ઓસરૂં છું, નહિકર લોપું લાજ.
પહેલો ઘાવ કરો મુજ ઉપર, હરખ આણી મન;
દ્રોણગુરૂ કહે, કેમ કરૂં હું, તું છે નાનો તન.
અભિમન્યુએ એક બાણ કાઢ્યું, જોતાં તેણી વાર;
મંત્ર ભણી ગુરૂ ઉપર મેલ્યું, આણી હરખ અપાર;
બીજું બાણ વેગે કાઢીને, મેલિયું રણમાંય;
દ્રોણે વળતું છેદિયું, તે ક્રોધ આણી ત્યાંય.
દ્રોણે વળતિ બાણ મેલિયાં, વેગે કાઢી ચાર;
આવતાં તે છેદિને નાંખ્યાં, પારથને કુમાર.
અન્યો અન્ય વઢે બે એ પણ, કોઇને ન વાગે બાણ;
સમર્થ ત્યાં જોદ્ધા ઉભા, આશ્ચર્ય થયા નિર્વાણ.
વૈશંપાયન બોલિયા તું, શુણ જનમેજય રાય;
અભિમન્યુએ સંભારી ત્યાં, કૃષ્ણ તણી વિદ્યાય.
ક્રોધ કરીને કરમાં લીધાં, વેગે સાતજ બાણ;
મંત્ર ભણિ રણ મધ્યે મેલ્યાં, પારથ પુત્ર સુજાણ.
ગર્જના કરતાં તે આવ્યાં, ક્ષણ નવ લાગી વાર;
આવી ગગનમાં છેદિયાં તે [illegible]

અશ્વ ગજ રથ છેદિયા ત્યારે, દ્રોણ કોપ્યા મન;
દશ બાણ કાઢીને મેલ્યાં, રક્ત કરી લોચન.
અભિમન્યુના સારથિને, રથ સહિત કર્યો પતન;
બિજો રથ મગાવી બેઠો, પારથ કેરો તન.
તેણે સમે ત્યાં અભિમન્યુને, ચઢી અતિશે રીસ;
કોપ કરીને બાણ મેલ્યાં, વેગે કાઢી વીશ.
દ્રોણ કીધા આકળા ને, દીધો છે ઓસાર;
અભિમન્યુ આવી ભડિયો, તે કરતો મારોમાર.
શોણિતની સરિતા વહે ને, હય ગજ પાડે ચીસ;
હાથેથી હાથીને ઠેલે, છેદે જોધનાં શીશ.
તેણે સમે દુર્યોધન આવી, નમ્યો દ્રોણને પાય;
કહો ગુરૂજી કેવી રીતે, કરશું શો ઉપાય.
દ્રોણ કહે છે જયદ્રથને તમે, તેડાવો ને ત્યાંય;
જયદ્રથને તેડીને લાવ્યો, એક પલકની માંય.
સામાસામું જુદ્ધ મંડાણું, કેતાં નાવે પાર;
અશ્વે અશ્વને ગજે ગજ ત્યાં, કોઇ નવ દે ઓસાર.

રાગ ચોપાઈ ત્રણ તાળની.

પ્રથમ ગઢ કરીને હાથ, બોલ્યો ભીમસેનને સાથ;
કાકા જુઓ પરાક્રમ મારૂં, ગુરૂજીનું તો માન ઉતાર્યું.
ભલો ભલો તું અભિમન, નામ રાખ્યું તેં અરજુન;
એમ કહેતાં ચાલ્યા ત્યાંય. આવ્યા બિજો ગઢ છે જ્યાંય.
રહ્યા કૃપાચાર્ય તે ઠામ, કરવાં માંડ્યો ત્યાં સંગ્રામ;
આવ્યો દુર્યોધન ત્યાં રાય, કૃપાચાર્યને લાગ્યો પાય.
બોલ્યો મુખથકી તે વચન, તમો કરજો એ બાળ પતન;
ગઢ દ્વાર પાસે તતકાળ, મુકયો જયદ્રથને રખવાળ.
પછે બીજે કોઠે રાડ માંડી, કોય ખસે નહિ જાગા છાંડી;
માંહોમાંહી દે છે માર, કોઇ દે નહિ ત્યાં ઓસાર.
મેલ્યું અભિમન્યુએ એક બાણ, લેવા શત્રુ કેરા પ્રાણ;
કૃપાચારજે આવતું છેદ્યું, બાણે તો કોઇને ન

રૂષિયે કરી ક્રોધ અપાર, કાઢી મેલિયાં ત્યાં બાણ ચાર;
અભિમન્યુએ ગ્રહી શર પાણ, આવતાં જ હર્યાં નિર્વાણ.
પછે ચક્રને ફરશી સાહી, આવ્યો અભિમન્યુ ત્યાં ધાઈ;
પગ પ્રહારે જોદ્ધા નાસે, અભિમન્યુ તણે ધરિ ત્રાસે.
કૃપાચાર્ય અભિમન કુમાર, માંહોમાંહિ ત્યાં દેતાં માર;
યોદ્ધા કંઈક કર્યા પૃથ્વીપાત, તે તો ચાલિયા જમ સંઘાત.
માર્યું અર્દ્ધચંદ્ર તે બાણ, કીધા શત્રુ કચરઘાણ;
વાધ્યો જુદ્ધ વિષે અભિમન, કૃપાચારજ ઓસર્યો મન.
ગઢ બીજો લીધો તેણી વાર, ગાજી રહ્યો અભિમન્યુ કુમાર;
કોઠા બેયનું કીધું કામ, આવ્યા ત્રીજા કેરે ઠામ.
કર્ણ ઉભો દીઠો તે ઠાર, કુંવરે કર્યો નમસ્કાર;
તમો અમારા પૂજ્ય છો સ્વામ, ઘટો અર્જુન કેરે ઠામ.
પ્રહાર પહેલો કરોજી તમો, ઘણું શું મુખે કહિયે અમો;
પછે જો માને મારૂં મન, તો હું સેવા કરૂં રાજન.
કર્ણ કથન એવાં સાંભળી, અંતઃકરણ ગયું પરજળી;
કર્ણે બાણ મેલ્યું થઈ ક્રૂર, અભિમન્યુએ કીધું ચૂર.
અર્જુન સુતની કરવા ઘાત, કર્ણે બાણ મેલ્યાં પછી સાત;
પારથસુતે સાચવ્યો દેહ, કર્યાં રજ રજ કટકા તેહ.
બાણ કાઢી મેલ્યાં પછી સોળ. અભિમન્યુએ જોયું જોર;
આવતાં તે અભિમન્યુ છેદે, એકે બાણ તેને નવ ભેદે.
બોલ્યો અભિમન્યુ ત્યાં તતકાળ, ચુકવી મેં તારી ત્રણ ફાળ;
હવે જોજે પરાક્રમ મારૂં, વૃદ્ધપણું ઉતારૂં તારૂં.
એમ કહીને મેલિયું બાણ, આવ્યું કર્ણ ઉપર નિર્વાણ;
કર્ણ ઉછળીને પડ્યો ધર્ણ, જાણિયે તે તો પામ્યો મર્ણ.
પાછો સાવધાન તે થઈ, અભિમન્યુ સામો ઉભો જઈ;
આવ્યું નેત્ર વિષે બહુ ઝેર, બાણ મેલિયું રૂડી પેર.
આવી ભેદિયું અશ્વને કાય, ત્યાં રૂધિર ખલકે જાય;
બાણ તે સમે મેલ્યાં કર્ણ, અશ્વ ચાર પમાડ્યા મર્ણ.
વાહન વિના અભિમન્યુ કીધો, પ્રાણ સારથીનો ત્યાં લીધો;
અર્જુન સુતને ચડી ત્યાં રીસ, બાણ મેલ્યાં છે ત્યાં વીસ.

માર્યો કર્ણ તણો માતંગ, રથ તણો ત્યાં કીધો ભંગ;
કર્દમ રૂધિર ચર્ણ ચંપાય, દેખી કાયર નાશી જાય.
કુંડે કૂદે અર્જુન કુમાર, દેતો શત્રુઉપર માર;
કીધી બાણતણી ત્યાં વૃષ્ટ, કર્ણ પામિયો મનમાં કષ્ટ.
કૃષ્ણ તણી જેને વિધાય, કેમ એ થકી હાર્યો જાય;
કર્ણ ગયો નીસરી ત્યાંય, અભિમન્યુ ગયો ગઢમાંય.

ઢાળ.

ત્રીજે ગઢતો હાથ આવિયો, ગયો તે ચોથે ઠામ;
રથ વિના અભિમન્યુ પાળો, કરે મહા સંગ્રામ.
ભીમસેન પાછળ થકો તે, રક્ષા કરે નિર્વાણ;
એની દોટમાં જે ચડી આવે, તેના તે લે પ્રાણ.
એમ કરતાં ચાલી આવ્યા, ચોથા ગઢને દ્વાર;
અશ્વત્થામા દેખી કુંવરે, કીધો નમસ્કાર.
વૃદ્ધ જાણી દયા આણી, બોલ્યો મુખથી વાત;
બ્રાહ્મણ જાણી મન ઓસરૂં, કેમ કરૂં પેહેલી ઘાત.
અશ્વત્થામા કહે અભિમન્યુ, શો કરે વિચાર;
બાળક માટે ઓસરૂં છું, નહિકર કરૂં પ્રહાર.
એમ કહીને બાણ જ મેલ્યું, અભિમન્યુ ઉપર એક;
આવતું તે છેદિયું, અભિમન્યુએ કરી વિવેક.
પારથપુત્રે બાણ મેલ્યાં, કાઢીને ત્યાં ત્રણ;
કંઇકની છેદી નાસિકા ને, કંઇના છેદ્યા કર્ણ.
હાથ ચરણ વિના કર્યા કંઇ, મુખથી પાડે ચીસ;
ઉજાતાં મારગ ધસે કે, ધડવિનાનાં શીષ.
અશ્વત્થામા કહે અભિમન્યુ, રહેજે આણે ઠાર;
દશ બાણો કાઢીને મેલ્યાં, વેગે તેણી વાર.
આવંતાં અભિમન્યુએ દીઠાં, ચઢી અતિશે રીસ;
પાર્થપુત્રે છેદિયાં કાંઇ, બાણ મેલી વીશ.
અશ્વત્થામા ઓસર્યો ને, કરે તે ચિંતા મન;
ચોથે ગઢ તે ગાજિયો, અર્જુન કેરો તન.

ચોપાઈ ત્રણ તાળની.

ગઢ ચાર અભિમને લીધા, શત્રુ શીર પર પાયજ દીધા;
ઘણા મૃત્યુ પમાડ્યા જોધ, અંતઃકરણમાં આણી ક્રોધ.
પછે પાંચમે ગઢ તે આવ્યો, સૈન સહીત રૂડેરો ભાવ્યો;
દુર્યોધનસુત તે ઠામ, લક્ષ્મણ કુંવર છે નામ.
મહા પરાક્રમી બળિયો કહાવે, અભિમન્યુ સામો તે આવે;
મળ્યા સરખાસરખી જોડ, પોત્યા મનડા કેરા કોડ.
દેખી જોદ્ધ કરે હંકારા, મદ માતા કરે ખુંખારા;
નેણ રક્ત કર્યાં બહુ રીસે, કરડે દાંત અધર બહુ પીસે.
બોલ્યો લક્ષ્મણ મુખથી વાણ, અભિમન્યુ છેદિશ તારો પ્રાણ;
તું તો જોજે મનમાં વિચારી, હવણાં તને નાંખું છું મારી.
એકલો આવ્યો આણે ઠાર, કેમ જાઈશ અહિંથી બહાર;
હવણાં બાણે મારી પાડું, જમપુરી તને દેખાડું.
તું તો જીત્યો ચારે કોઠા, ત્યાં તો હતા વૃદ્ધ મોટા;
મનમાં જાણી નાનો બાળ, મુકિયો જીવતો તત્કાળ.
હવે આવિયો મારે ,સાથ, કેમ મુકું આણે હાથ;
તું તો જોજે પરાક્રમ મારૂં, ભીમ સહિત તને સંહારૂં.
ત્યારે બોલ્યો અભિમન્યુ જોધ, આણી અંતઃકરણમાં ક્રોધ;
તું તે શું રહ્યો આપ વખાણે, હાથ નથી ચઢ્યો તું આણે.
કૌરવરૂપી કાષ્ટ છો તમે, તેમાં વજ્રકુઠાર તે અમે;
ખોદી કાઢું હું સૌનાં મૂળ, સાત કોઠામાં ઉડાડું ધૂળ.
કૌરવરૂપી કાષ્ટ અંબાર, બાળી ભસ્મ કરૂં નિર્ધાર;
હસ્તીનાપુરને મોઝાર, રાજ કરશે પાંડુકુમાર.
પાપી જાણજે સુખ પધાર્યું, હવે તારૂં તો માન્ય ઉતારૂં;
એવી વાત તે સાંભળી જ્યારે, લક્ષ્મણ કોપ્યો તે વારે.
કરમાં લઇ ધનુષ ને બાણ, મેલિયાં છે સાં નિર્વાણ;
બાણ મેલિયું કરમાં સાઇ, અભિમન્યુ ઉપર આવ્યું ધાઈ.
અભિમન્યુએ આવતું છેદ્યું, તેણે કોઇને નવ ભેદ્યું;
લક્ષ્મણ ઉપર મેલ્યું એક, અભિમન્યુએ કરી વિવેક.

તે તો આવિયું ગર્જતું બાણ, તેણે કંઈકના લીધા પ્રાણ;
લક્ષ્મણ કોપ્યો મન સાથ, પાંચ બાણ લીધાં નીજ હાથ.
તે તો આવી સેનામાં ભેદ્યાં, કે જોધ તણાં શીર છેદ્યાં;
અર્જુનપુત્રે લીધાં સાત, કરી શત્રુ ઉપર ઘાત.
જોધા કંઇકનાં છેદ્યાં શીશે, અભિમન્યુ બહુ ચઢ્યો રીસે;
રીસે થયો છે રાતો ઓળ, કર ગ્રહ્યાં બાણ ત્યાં સોળ.
તે તો ધનુષ ચઢાવી મેલ્યાં, મોટી નદી તણી પેરે રેલ્યાં;
પછિ લેઈ ખડગને ધાય, કંઇ જોધા નાઠા જાય.
કંઇ કીધા પૃથ્વીપાત, તે તો ચાલ્યા જમને સાથ;
કંઇ પડ્યા મૃતક થઈ રૂપ, તે તો ગણે ત્રાસ મન ભૂપ.
કંઈ શીશ વિના રડવડતા, તે હીંડે ઘણું આથડતા;
કંઇ કાયર થઈ નાસે, તે તો ભરિયા હીંડે શ્વાસે.
એમ જુદ્ધ થયું તે ઠાર, જોધા પડિયા અપરમપાર;
પગપાળે અભિમન્યુ ધસે, લક્ષ્મણ પર મહા ઝેર વસે.
રીસે રક્ત થયાં લોચન, કર્યો લક્ષ્મણ કુંવર પતન;
થયો ગઢમાં હાહાકાર, નાઠા જોદ્ધા તેણીવાર.
પછી ચઢી અભિમન્યુને રીસ, છેદ્યાં દુર્યોધન પુત્રનાં શીશ.

સાખી.

પુત્ર કેરૂં મૃત્યુ જાણ્યું, દુર્યોધન રાજન;
ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય મુખથી બોલે ને, ઘણું કરે રૂદન.

ઢાળ.

હાથેશું હઈયું હણે, કુટે પોતાનું શીશ;
કુંવર મારો મૃત્યુ પામ્યો, શું થાશે જગદીશ.
અભિમન્યુએ બાણ માર્યું, ક્રોધ કરીને ત્યાંય;
દુઃશાસનનું રૂદય ભેદીને, ગયું તે પૃથ્વીમાંય.
પછી તેણે અભિમન્યુ ઉપર, પાંચ મેલ્યાં બાણ;
આવતાં કટકા કર્યા તે, ખડ્ગ ગ્રહીને પાણ.
ચાર બાણે અભિમન્યુએ, વાળ્યો રણસંહાર;
પાંચમે ગઢ તે ગાજીયો, અર્જુનનો કુમાર.

પાંચમે ગઢ અભિમન્યુ ગાજે, કૃષ્ણ ચિંતાતુર થાય;
રખે ગઢ સાતે જીતીને, આવે જીવતો ત્યાંય.
જદુપતિએ મનમાં વિચાર્યું, ભીમસેન છે પાસ;
ત્યાં સુધી તે અભિમન્યુ તો, નથી પામવો નાશ.
એવું ધારી પરવરિયા, જ્યાં પાંડુ કેરા તન;
મદોન્મત્ત માતંગ બળિયો, છોડિયો પાવન.
પુરમાં જઇને છોડિયો, માતંગ બળિયો જેહ;
પ્રજા લાગ્યો પીડવા રહ્યો, ભવન ભાજે તેહ.
હાહાકાર થઈ રહ્યો ત્યાં, લોક નાઠા જાય;
કો બળિયો જોદ્ધો નહિ જે, ગજને જઇને સાહાય.
જુધિષ્ઠિર કહે ભીમ હોય તો, વેગે એહ ઝલાય;
સેવકને દીધી આજ્ઞા ત્યાં, ભીમને તેડવા જાય.
અભિમન્યુ કહે, કાકા મારા, શું હશે સેના માંય;
સબળ સોર ત્યાં થઈ રહ્યો, આક્રંદ કરે સૌ ત્યાંય.
સેવક ત્યાંથી પરવર્યો તે, આવ્યો ભીમસેન પાસ;
સ્વામી તમને તેડે છે ત્યાં, યુધિષ્ઠિર આવાસ.
અભિમન્યુને ભીમસેન કહે, કહો હવે કેમ કીજે;
યુધિષ્ઠિરે તેડું મોકલિયું, શો ઉત્તર ત્યાં દીજે.
અભિમન્યુ કહે કાકા મારા, રહ્યો છે કોઠો એક;
સાતમો તો હું નથી લેતો, તમને કહું વિવેક.
માટે કુંવર કહે, કાકાજી, પડશે હવે તમારૂં કામ;
વેગે જઈ વેલા આવો, અહીં થશે મહા સંગ્રામ.
ત્યારે વૃકોદર કહે કુંવરને, આવીશ ક્ષણ એક માંય;
નિશ્ચે કરિને માનજે તું, મારો પ્રાણ છે ત્યાંય.
આજ્ઞા માગી નિસરિયો, ભીમસેન તેણે ઠાર;
કૃષ્ણે એમ પ્રપંચ કરીને, કાઢ્યો તેને બહાર.
છઠ્ઠે કોઠે ચાલી આવ્યો, અર્જુનનો કુમાર;
દુર્યોધન ત્યાં સામો આવ્યો, કર ગ્રહી હથિયાર.
સામાસામું યુદ્ધ મંડાણું, ક્ષણ ન લાગી વાર;
સેન સહિત સવળો વઢે ત્યાં. કૌ રવનો કુમાર.

અભિમન્યુએ કાઢી મેલ્યું, ક્રોધ કરી એ બાણ;
દુર્યોધનની સેના માંહે, કર્યો તે કચરઘાણ.
દુર્યોધન મુખ બોલિયો, તમે સાંભળો સઉ વાત;
અર્જુનસુત છે એકલો, તમે કરોને એની ઘાત.
એવી વાણી સાંભળીને, યોધ ધસ્યા ચોપાસ;
અભિમન્યુ ઉભો નથી ગણતો, રૂદયે કોનો ત્રાસ.
ચોપાસેથી સબળ મારે, કુંવર વચમાં એક;
સર્વ મળી કૈરવો ચઢ્યા પણ, ન ગણે કોને છેક.
કુંવર સર્વને પડિયો પુરો, સમુદ્ર પેરે જાણ;
આવંતા સર્વે ચુકાવે, ફરીને મારે બાણ.
શલ્ય મૂર્છિત થઈ પડ્યો, ને પડિયો તેનો ભ્રાત;
અભિમન્યુએ બાણ મેલીને, કીધી તેની ઘાત.
ત્રણ વાર સામો ધશ્યો તે, આણિને મન રીસ;
ખડ્ગ લઇને અભિમન્યુએ, દુષ્ટનું છેદ્યું શીશ.
અભિમન્યુ ભેદાયો થકો પણ, ઉપન્યો મહાક્રોધ;
બાણ ત્યાં અસંખ્ય મેલી, નસાડ્યા સવ જોધ.
ધશીને અંતકની પેરે, પ્રાણ લે છે એહ;
સિંહથકી જેમ શેર[1] નાસે, તેમ નાસે તેહ.
અશ્વ ગજ રથ સારથી, ચોપાસ નાઠા જાય;
સર્વ સુભટ તે જાય નાઠા, અભિમન્યુ પુંઠે ધાય.
નીર સહિત જયમ કમળ શોભે, પડ્યાં પૃથ્વીમાંય;
તેમ મસ્તક રડવડે છે, મુગટ સહિત ત્યાંય.
વૈશંપાયન બોલિયા, તું શુણ જનમેજય રાય:
દેશદેશના નૃપ હતા તે, સર્વે પંથ પળાય.
પારથપુત્રે સેન સંહાર્યું, કર્યો તે અવની રોળ;
રૂધીરની ત્યાં નદી ચાલીને, ગીધ કરે કલોલ.
સાતમે ગઢ કુંવર આવ્યો, કરે મહા સંગ્રામ;
સુભટ સર્વે રહ્યા છાના, કોઈ ન ઘાલે હામ.

---

૧. વરૂ.

મસ્તક મુગટ ઢળી પડે, હથિયાર ન થંભે પાણ;
શરીરની શુદ્ધિ વિસરી ને, મુખે ન બોલે વાણ.

સાખી.

સર્વે વખાણે ત્યાં કને, અભિમન્યુ ગાજી રહ્યો;
દુર્યોધન તે દેખીને, ક્રોધ મન સાથે ગ્રહ્યો.

ચોપાઈ.

છ કોઠા કીધા છે હાથ, પછી આવિયો સાતમા સાથ;
ભીમસેન તણી જુએ વાટ, મન સાથે કરે ઉચાટ.
છ કોઠાની હું લેતો વાત, તે તો જીત્યા કરી મેં ઘાત;
કાકે આપ્યું તું વચન જેહ, સાતમો તો આવ્યો તેહ.
એવો કરેછે ચિત્ત વિચાર, દુર્યોધન આવ્યો તે ઠાર;
દીઠું દુર્યોધને દળ પાત, તેઆ પોતાના શત ભ્રાત.
અરે વીરા સઉ આ સમે, કરો યુદ્ધ એકઠા થઈ તમે;
સોળ વર્ષનો બાળક એહ, રણ જશ લઇ જાશે તેહ.
ગ્રહી ગદા ને મારો પ્રહાર, નહિ તો રાજ ગયું આણે ઠાર;
શત બાંધવ રણમાં રહી, યુદ્ધ કરતા અધર્મે સહી.
વિકારે દુર્યોધન રાય, લાવ્યા કુંવરને વ્યુહમાંય;
અરજુનસુત મેલે દોટ, કરે કૌરવ ઉપર ચોટ.
પડ્યાં સુભટનાં હથિઆર, લઈ અભિમન્યુ મારે તે ઠાર;
પ્રાણ તજિયા ને પડિયાં શરીર, ચારે પાસે નાઠા વીર.
પટ્ જોદ્ધા છે મહાબળી, તેણે ઘેર્યો અભિમન્યુ વળી;
છુટા પ્રહાર ગદાના કરે, એકી વારે સો સો પડે.
અભિમન્યુ કહે પાપી સાંભળો, તમે સો અને હું એકલો;
એવું શુણી દુર્યોધન રાય, મારે ગદા અભિમન્યુ કાય.
પડ્યો મૂર્છા થઈ શુદ્ધ ટળી, પડ્યો મુગટ માથેથી ઢળી;
શત બંધુ દુર્યોધન તણા, પાપી તે તવ મારે ઘણા.
સ્વપ્ન હતું ઉત્તરાને જેમ, અભિમન્યુને ત્યાં હતું તેમ;
વળી ઉઠ્યો અરજુન કુમાર, ધરી ક્રોધ તે અપરમપાર.
સર્વે કૌરવના હરૂં પ્રાણ, કરૂં મારીને કચરઘાણ;
તેનો મનમાં આણીને ત્રાસ, કૌરવ કોઈ ન આવે પ ગ

રાગ મારૂ.

સાતમે ગઢ અભિમન્યુ આવ્યો, જુએ ભીમની વાટ;
શા માટે આવ્યો નહિ, એમ કરે ઉચાટ. કાકા આવોને રે. ટેક.
વચન દઈ મુજને ગયા, જુધિષ્ઠિરની પાસ;
સાતમે ગઢ મને ઘેરિયો, ત્યાં હતી તારી આશ. કાકા૦
માતાયે મને વારિયો, વાર્યો ઘરની નાર;
વેર હતું શું કાકા મારા, લાવ્યો આણે ઠાર. કાકા૦
યુધિષ્ઠિરે ના કહી, કહી નીકુળ સહદેવ;
વચન દઈ ઉઠાડિયો, ભીમ બળો તુજ ટેવ. કાકા૦
કોણ જનમનું વેર હતું જે, મનમાં રાખ્યો આંટો;
એકલો મૂકીને ગયા નાશી, કઢાવ્યો મારો કાંટો. કાકા૦
કાલ જાલંધર જીતી આવશે, પીતા મુજ અર્જુન;
ત્યારે તમને પૂછશે, ક્યાં ગયો સુત અભિમન. કાકા૦
ત્યારે ત્યાં શો ઉત્તર દેશો, મને મરાવી લ્યાંય;
આવી તમને પૂછશે જે, કુંવર મારો ક્યાંય. કાકા૦

સાખી.

કાકા કાકા કહી રૂએ, મુકે સુખ નિશ્વાસ;
પડ દ્વારરે જડે નહિ, જીવ્યાની શી આશ.
કુડું કીધું ભીમડા, મને નાંખ્યો અરિ દળ પાસ;
વચન દીધું કર માહરે, અતિ આહારીનો શો વિશ્વાસ.
આહારી વ્યસની આળસુ, લંપટ હરામી જેહ;
પરદુઃખે દાઝે નહિ, તેને વાલો નિજ દેહ.

ચોપાઇ ત્રણ તાળની.

અભિમન્યુ કરે વિચાર, ગઢ મધ્યે તેણી વાર;
નીકળવાને ઘણું તરફડે, મધ્ય કોઠાનું દ્વાર ન જડે,
અરો પરો થઈ શોધે દ્વાર, દેખે નહિ જે નીસરે બાર.
અકળાયો મેલી મન આશ, હવે ભીમનો શો વિશ્વાસ.
મેં તો જાણ્યું વેલો આવશે, આમ શું એ ડાટ વાળશે,

વળી મનશું આણી ધીર, બાંધ્યાં આયુધ બાવન વીર
ચક્રાગઢ તલપવાનું કરે, પોંચે નહીં જે ડગલું ભરે.
કૃષ્ણે એનો મર્મ નવ કહ્યો, અભિમન્યુ ગુંચાઇને રહ્યો;
ભીમ ભીમ કહી પાડે સાદ, કૌરવ ઘણા વજાડે નાદ.
જોરે ભીમ સાંભળશે એહ, તો ત્યાં વારે ધાશે તેહ;
ત્યારે નથી આપણનો ઠાર, કરે કૌરવ એવો વિચાર.
પંચ શબ્દ વજાડે સહી, કાન પડ્યું સંભળાય નહી;
દુઃખ પામિયો મનમાં ઘણું, હવે બળ કશું બિજા તણું.
પોતાના વિના જૂઠી આશ, એવું કહી મેલ્યો નિશ્વાસ;
પછે ધાલીને મનમાં હામ, અભિમન્યુ ઉઠયો તે ઠામ.
ધનુષબાણ લેઇને હાથ, વઢવા ઉઠયો કૌરવ સાથ.
ધર્યો અવનીમાં અવતાર, મરવું છે એકજ વાર.
હવે થનાર હોય તે થાય, શે અર્થે આવે આ કાય;
શૂરો થઇને જે સામો મરશે, તેને ઈંદ્રની અપ્સરા વરશે.
એવી ધાલીને મનમાં હામ, અભિમન્યુ કરે સંગ્રામ;
સામસામાં બાણ ત્યાં મારે, કૌરવ જોધાને સંહારે.
નાસે ધાલીને દાંતે તર્ણું, જોદ્ધા જાણે જે આવ્યું મર્ણું;
અભિમને માર્યું મોહ બાણ, કૌરવ મોહ પામ્યા નિર્વાણ.
હતા દુર્યોધનના શત ભ્રાત, પડ્યા મૂર્છાયે પૃથ્વી પાત;
જોદ્ધા જ્યાં ત્યાં નાઠા જાય, અભિમન સામો કોઈ ન થાય.
કૌરવને નસાડી ત્યાંય, અભિમન્યુ ઉભો ગઢમાંય;
આ ગઢ કેરો નવ જાણું મર્મ, ન ભાગ્યો ભેદ ને પડ્યો ભર્મ.
અરે દૈવ હવે શું કરૂં, ક્યાં થઇને બાર નીસરૂં;
એવો મનશું વિચાર જ કરે, વાટ ન સુઝે ચિંતા ધરે.
ધનુષ એક છેડો મેલ્યો ધર્ણ, બીજો ગ્રીવા આગળ કર્ણ.

(એવામાં દૈવયોગે પણચ તૂટી, તેથી ધનુષનો છેડો ગળામાં પેશી ગયો, તે
અભિમન્યુ મરણ પામ્યો.)

જયદ્રથ કેરૂં પ્રેરાયું મન, આવ્યો ખડ્ગ લઈ જ્યાં અભિમ.
તેણે મનમાં આણી રીસ, ... કે અભિમન્યુ કેરૂં શીશ

દુંદુભિ નાદ હવો તે દન, હરખ્યો મન દુર્યોધન;
કલો વિશેશ કોઠામાં થયો, સાંભળી ભીમ ધાઇ ગયો.
ગદા લઇ આવ્યો ગઢમાંય, દીઠો નહી તે વઢતાં ત્યાંય;
વાત શુણી અભિમન્યુ તો ઢળ્યો, દીગમૂઢ થઈ પાછો વળ્યો.
આવ્યો ભીમ યુધિષ્ટિર પાસ, શુણી વાત મૂકયો નિશ્વાસ;
સ્વામિ સુતનો આણ્યો અંત, કહેતાં માંહી કર્યો કલ્પાંત.
જુધિષ્ટિર દુખ પામ્યા ઘણું, શુણી મર્ણ અભિમન્યુ તણું;
વાંક નહિ તે કુંવર તણો, ચઢયો દોષ આપણને ઘણો.
હાથે કરીને મરાવ્યો બાળ, આપ્યો બોલ ન લીધી સંભાળ;
ચારે વીરા કુંતાના તન, દુઃખ આણીને કરે રૂદન.

ઢાળ.

વૈશંપાયન બોલિયા, શુણ જનમેજય રાજન;
સુભદ્રા કુંતા આવિયાં, જ્યાં પડિયો અભિમન.
ઉત્તરાયે સાંભળીયું જે, રણ ઢળિયો ભરથાર;
શરીરની શુદ્ધ વિસરીને, ચાલી તેણી વાર.
રૂદન કરતી સાંચરી, અબળા તે બાળે વેશ;
આક્રંદ કરે અવની ઢળે, ને કાઢે સમૂળા કેશ.
ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય મુખથી કરે, આવી અભિમન્યુ પાસ;
મ્રતક શબ પડિયું દેખીને, મુકે મુખનિશ્વાસ.
નગર સમીપે અર્જુન આવ્યા, શબ્દ શુણ્યો તત્કાળ;
વાત શુણી અભિમન્યુ ઢળીયો, ઉઠી અરજુનને ઝાળ.
ઉતાવળો ધશીને આવ્યો જ્યાં, હતો પોતાનો તન;
અર્જુન દુઃખ પામ્યો ઘણું, જોઇને કરે રૂદન.
મૂર્છાશું અવનિ ઢળ્યો, નહિ શુદ્ધ શરીર લગાર;
હાથેશું હઇયું હણે, ને રૂદન કરે અપાર.
પુત્ર પુત્ર મુખથી કરે ને, અવની પછાડે અંગ;
આળોટે અવની વિષે ને, થયો છે ગતિભંગ.
રૂદયા સાથે ચાંપીને, આક્રંદ કરે અપાર;
[illegible] નથ બો[illegible] મજ પ્રા[illegible] તણા આધાર

કાળ ચઢયો અર્જુનને, રહ્યો પણ[1] કરે સૌ માંય;
આજ હણું એ દુષ્ટને હું સંધ્યા પેલો ત્યાંય.
નહીકર મારી દેહ પ્રજાળું, અગ્નિમાં કેવાય;
ઉગતે દીન સંધ્યા સુધી, જો દુષ્ટને નવ મરાય.
જયદ્રથને મારૂં નહિ તો, નવ બાંધુ હથિયાર;
અર્જુને ત્યાં એમ કહીને, પણ કર્યું તે વાર.

ચોપાઈ.

દિઠો દિવસ ઘટિકા ચાર, અર્જુને બાંધ્યાં હથિઆર;
વિકાર્યો જયદ્રથ રણમાંય, ફરિ યુદ્ધ મંડાણુ ત્યાંય.
અર્જુને મન આણી રીસ, મેલ્યું બાણ જઈ છેદ્યું શીશ;
દુંદુભિ નાદ હવો પાવન, હર્ખ્યા યુધિષ્ઠિર રાજન.
સુભદ્રાયે કીધું સ્નાન, પ્રતિજ્ઞા પાળી ભગવાન.

ઢાળ.

વૈશંપાયન એણી પેર બોલ્યા, શુણુ જનમેજય રાય;
વિસ્તારી તુજને સંભળાવ્યો, ભારતનો મહિમાય.
આદ્ય કવિ મોટા રૂષિયો, હું તેને નમું કર જોડ;
અક્ષર કે પદબંધ નવ લહું, કોઈ ન દેશો ખોડ.
ઉદીચ્ય બ્રાહ્મણ સહસ્ત્ર જ્ઞાતિ, અમદાવાદ નિવાસ;
સુખરામ સુત લજ્જારામ, કહાવે હરિનો દાસ.

મુકતાનંદ.

કાઠિયાવાડ ગઢડાનો સાધુ સંવત્ ૧૮૬૪, સને ૧૮૦૮ માં હતો. તેના **પ્રસિદ્ધ** ગ્રંથો–ઉધવગીતા, ધર્માખ્યાન, સતીગીતા, રૂક્મિણીવિવાહ, કૃષ્ણપ્રસાદ, ધર્મામૃત તથા છૂટક પદ નવ હજાર.

શૂરવીરપણાવિષે. રાગ સિંધુડો. પદ ૧.

ધીર ધુરંધરા શૂર સાચા ખરા; મરણનો ભય તે મનમાંજ નાણે;
ખર્વ નિખર્વ દળ એક સામા ફરે, તરણને તુલ્ય તેનેજ જાણે; **ધીર**

મોહનું સેન મહા વિકટ લડવા સમે, મરે પણ મોરચો નવ ત્યાગે;
કવિ ગુણી પંડિત બુદ્ધે બહુ આગળા, એ દળ દેખતાં સર્વ ભાગે; ધીર. ૨
કામ ને ક્રોધ મદ લોભ દળમાં મુખી, લડવા તણો નવ લાગ લાગે;
જોગિયા જંગમ તપી ત્યાગી ઘણાં, મોરચે ગયે ધર્મદ્વાર માગે; ધીર. ૩
એવા એ સેનશું અડી ખમ આખડે, ગુરૂમુખી જોગિયા જુક્તિ જાણે;
મુકતાનંદ મોહ ફોજ માર્યા પછી, અખંડ સુખ અટળ પદ રાજ માણે; ધીર. ૪

ઉદ્ધવગીતામાંથી.

કડવાં ૩૦.

ઓધા વળી બોલ્યા રઘુરાય, કરવા પ્રથમ વચનની સહાય;
જેની અતિશે અકીરતી થાય, તે તો નિશ્ચે નરકમાં જાય. ૧
સૌને કીર્તિ આભૂષણ ભારી, ઇછે કીર્તિને સૌ નરનારી;
કીર્તિ સ્વર્ગલોક સુખ આપે, મહા કર્મનાં બંધન કાપે. ૨
સર્વે આરંભ કીર્તિને કાજ, શિર જાતાં ન ખોવી લાજ;
મૃત્યુલોક કીર્તિથી ભાઈ, પામે સુખ સંપત પ્રભુતાઈ. ૩
આપે ઉભય લોક સુખ એહ, રાખી કીર્તિ ને ત્યાગવો દેહ;
કાં હું મરૂં ને કાં સીતાને મારૂં, લોપો વચન તો તમને સંહારૂં. ૪
મારે લોકનિ લાજ અપાર, પડ્યો શોકના સિંધુ મોઝાર;
મને ખટકે છે એ દુઃખ ભારી, લેજો લક્ષ્મણજી ઉર ધારી. ૫
કરો રથને સવારે તૈયાર, માનો વચન થઇ હુશિઆર;
તમે સીતાને રથમાં બેસારી, જાજો વનમાં વચન દ્રઢ ધારી. ૬
મુનિ વાલ્મીક દ્રઢ-મતિ જેહ, ગંગાપાર વસે છે તેહ;
મુક્તાનંદનો નાથ કહે, પ્યારી, ત્યાં જઈ મૂકજો સમજિ વિચારી. ૭

કડવાં ૩૧.

ઓધા એમ બોલ્યા રઘુવીર, શ્રણો લક્ષ્મણ પરમ સુધીર;
વરતી માત્ર ન હોય જેણે ઠાર, મૂકો સીતાને વન મોઝાર. ૧
વેલા આવજો મૂકીને દૂર, મારૂં વચન ગ્રહો થઇ શૂર;
આ ન કહેશો વૈદેહીને વાત, તમે જાણ પ્રવીણ છો ભ્રાત. ૨
એમાંના કહેશો તમે કોય, મારે શત્રુ સમાન [illegible]
[illegible] મારે [illegible]

મારિ તો તમે મોટમ જાણી, જો ન લોપ કરો મારિ વાણિ;
કાઢો જાનકિ આંહિથિ જ્યારે, મારૂં વચન ગ્રહ્યું દૃઢ ત્યારે. ૪
એણે લંકાથિ આવતાં તાત, મને સંભળાવ્યું સાક્ષાત;
મારે રૂષિને પૂજ્યાનિ છે આશ, જ્યારે હુકમ થશે અવિનાશ. ૫
એવું પૂછ્યું તું જાનકિ જેહ, આજ આવ્યો છે અવસર એહ;
એનું મન ગમતું કરિ આજ, સરો જુક્તિથિ આપણું કાજ. ૬
એવાં વચન કહી રઘુવીર, પામ્યા કષ્ટ વહે દૃગ નીર;
મુક્તાનંદનો વા'લો કહે બોલ, બોધા તે સર્વ અચિક અતોલ. ૭

કડવાં ૩૨.

પ્રાત:કાળે તે લક્ષ્મણ વીર, તેડ્યા સૂમંત્ર સારથિ ધીર;
લાવો સારથિ રથ તતકાળ, આજ્ઞા આપિ છે દીનદયાળ. ૧
નાંખો રથમાં તે આસન સાર, કરો અશ્વ જોતરિ તૈયાર;
સીતા રાજભવન થકિ આજ, જશે મહામુનિ પૂજવા કાજ. ૨
દોડ્યો સારથિ સાંભળિ વાત, લાવ્યો જોતરિ રથ સાક્ષાત;
બોલ્યો સૂમંત્ર જોડીને હાથ, થયો તૈયાર રથ પૃથ્વીનાથ. ૩
સૂણી લક્ષ્મણ શીઘ્ર સિધાવ્યા, વેગે રાજભવન મધ્ય આવ્યા;
વંદ્યા સીતાને પૂંજ્ય પ્રમાણી, કર જોડીને બોલિયા વાણી. ૪
ગંગા તીરે મુનિ વિખ્યાત, તમને ત્યાં પહોચાડવાં માત;
રાજા રામનિ આજ્ઞા છે એહ, તેમાં લેશ નહિ સંદેહ. ૫
વેહેલાં તૈયાર થાઓ સકુમારી, પૂજા સાજ તે લેજો સંભારી;
મુક્તાનંદને વાલે કહ્યું જેહ, કરવું આપણે હરખશું તેહ. ૬

કડવાં ૩૩.

સીતા શૂંણિને દેવરિયાની વાણી, વણ સમજે ઘણું હરખાણી;
લીધાં આભરણ વસ્ત્રના ભાર, લીધી પૂંજવા સામગ્રિ સાર. ૧
રૂષિ નારી ને મુનિવર કાજ, લીધાં અતિશે અમૂલીક સાજ;
સીતા બોલ્યાં લક્ષ્મણ સંગ, લીધાં આભરણ વસ્ત્ર સુરંગ. ૨
વીરા સંગે લીધું છે મેં જેહ, રૂષિ-પત્નિને આપિશ તેહ;
મારે આશ હતી મન એજ, રઘુવીરે પૂંરી કરી તેજ. ૩
શૂંણિ લક્ષ્મણ બોલ્યા ન કાંઈ, સૌને વાત જુદી મનમાંઇ;
પછે સીતાને રથમાં બેસારી, કરી શીઘ્ર ચલાવા તૈયારી. ૪

રાખી ચાડ ને હાંક્યા તોખાર, ચાલ્યો રથ કરિ અતિ ઝણકાર;
સીતા વાટે જતાં કહે વાત, મને અશુભ શકુન થાય ભ્રાત. ૫
મારૂં ધ્રૂજે છે થર થર અંગ, મારા ઉરમાંથિ ભાગ્યો ઉમંગ;
મારૂં જમણું નયન કર જોય, ફરકે દુઃખદાયક થૈ સોય. ૬
મારાં મનમાં તે સુખ નથિ લેશ, થયો રોમાંચિત તન વેશ;
મુક્તાનંદના પ્રભુ સંગ પ્યાર, ઓધા જાનકી ડરપ્યાં અપાર. ૭

કડવાં ૩૪.

ઓધા અશકુન દેખી અપાર, સીતા ડરપે છે વારંવાર;
બોલી લક્ષ્મણ સંગ વચન, મારૂં ભયથકિ દાઝે છે તન. ૧
મને સૂનો લાગે છે સંસાર, મારો જીવ થયો નિરાધાર;
તેનું કારણ પરમ સુધીર, મને ખોળ્યે મળ્યું નહિ વીર. ૨
રખે અવધ-નગરમાં ભાઇ, આવી પીડા અચાનક ધાઈ;
મને અશુભ જણાય છે આવું, આદરણું નિશ્ચે ભુંડું થાવું. ૩
સીતા એમ કહિ જોડીયા હાથ, રૂડું કરજો ત્રીલોકના નાથ;
એવાં આતુર જાનકી જાણી, વંદી બોલિયા લક્ષ્મણ વાણી. ૪
માતા સૌનું વિચારો છો સારૂં, તેણે અતિ શુભ થાશે તમારૂં;
એવિ કરતાં પરસ્પર વાત, આવ્યો ગોમતિ તટ સાક્ષાત. ૫
રહ્યાં ગોમતિ-તટ એક રાત, જોડ્યો રથ અતિશીઘ્ર પ્રભાત;
હાંક્યો રથને બે પોર તે જ્યારે, પોહ્યાં ભાગીરથ તટ ત્યારે. ૬
દેખી ગંગા વધ્યો ઉર તાપ, રોયા લક્ષ્મણ કરી સંતાપ;
મુક્તાનંદને વા'લે કહ્યું જેહ, સાલે લક્ષ્મણને ઉર તેહ. ૭

કડવાં ૩૫.

ઓધા એણી પેર લક્ષ્મણ વીર, રોયા દીન થઈ તજી ધીર;
તન કંપે ને વ્યાકુળ ભારી, મુખ સૂકે વહે દગ વારી. ૧
દીઠા લક્ષ્મણ દુખિયા અપાર, બોલ્યાં જાનકિ કરિને વિચાર;
જોઈ જાન્હવિ-તટ સાક્ષાત, કહો કારણ દુઃખ કેરૂં ભ્રાત. ૨
બહુ કાળથિ ઇચ્છતાં જેહ, પામ્યાં ગંગાનું દર્શન તેહ;
અતિ હરખ સમે ભય આવો, તેનું કારણ કહિ સમજાવો. ૩
નિત્ય રહો છો તમે પ્રભુ સાથ, આજ દૂર જાણી રઘુનાથ.
[illegible] વાત

મને પ્રાણથિ વા'લા શ્રીરામ, તોય જાણિ આનંદનું કામ;
ન કરૂં શોક હું બાળની પેર, રૂષિ પૂજી જાશું કાલ ઘેર. ૫
તમે બાળપણું તજિ ભાઇ, રાખો ધીરજ રહો સુખદાઈ;
ગંગા ઊતરી મહામુનિવૃંદ, વેગે પૂજિયે થૈને સ્વછંદ. ૬
વેગે નાવ મગાવો ઊદાર, જૈયે શીઘ્ર વીરા સામે પાર;
મુક્તાનંદને વા'લે કરી ઘાત, નથી જાણતી જાનકી વાત. ૭

સંત સમાગમ વિષે ઘોળ.

સોનાની સળિયે માંડવો. એ રાગનું.

સુખદાયક રે સુખદાયક રે, સાચા સંતનો સંગ;
સંત સમાગમ કીજીયે, ટેક.
જી રે સંત સમાગમથી ટળે,
આશા તૃષ્ણા રે આશા તૃષ્ણા રે, ઇરિષા અભિમાન;
મોહ મત્સર મમતા બળે,
પ્રગટે ઉરમાં રે પ્રગટે ઉરમાં રે, પ્રભુનું દૃઢ જ્ઞાન; સંત.

* * * * *

જી રે સિદ્ધ થયા સત-સંગથી,
શુક આદિક રે શુક આદિક રે, મુનિવર સુખરૂપ;
ચિત્ત ચોટયું હરિ રૂપમાં,
જાણ્યો સંતથિ રે જાણ્યો સંતથિ રે, મોટો મર્મ અનુપ; સંત.
જી રે મહિમા મોટા છે મહાંતનો,
જેને સેવ્યે રે જેને સેવ્યે રે, છૂટે માયાનું જાળ;
પ્રીત વધે પરિબ્રહ્મમાં,
મુક્તાનંદ કહે રે, મુક્તાનંદ કહે રે, તજી આળપંપાળ; સંત.

ઘોળ ૨.

બડ ભાગી રે બડ ભાગી રે, પામે સંતનો સંગ;
સંતથિ મહાસુખ પામીએ, ટેક.
જી રે સંત બડા પરમારથી,
ટાળે ઉરથી રે ટાળે ઉરથી રે, અવિદ્યા અભિમાન;
જનમ સુફળ કરે જંતનો,
આપે અનુભવી રે આપે અનુભવી રે, [illegible] પ્રગટનું જ્ઞાન; સંત.

છી રે પ્રભુ સંગ પ્રીત વધારવા,
ફરે જગમાં રે ફરે જગમાં રે, સાચા સંત સુજાણ;
પરમાત્મા પ્રીછાડવા,
પરમારથિ રે પરમારથિ રે, આપે પદ નિરવાણ; સંતશિ.
છી રે સંતવચન જે ભાવે શ્રણે,
તેનાં પાતક રે તેનાં પાતક રે, પામે સર્વે નાશ;
પ્રીત વધે પરિબ્રહ્મમાં,
મુક્તાનંદ કહે રે, મુક્તાનંદ કહે રે, પામે પદ અવિનાશ. સંતશિ.

પદ.

જ્યાં લગી જાત ને પાંત જંજાળ છે, ત્યાં લગી આતમા જાણ અળગો;
જેહને હરિ વિના અન્ય અળખામણું, સત્ય સ્વરૂપ નર તેજ વળગ્યો; જ્યાં. ૧
ઊલટ્યા અન્નની સેજ ઇચ્છા ટળી, દેખતાં ઊબકો સૌને આવે;
નેહને જે ભખે મનુષ્યમાં નવ ખપે, શ્વાન શૂકર તણી જાત કહાવે; જ્યાં. ૨
જ્યાં લગી દેહને હું કરી જાણશે, ત્યાં લગી ભોગ વિલાસ ભાવે;
શ્વાન શૂકર તે મનુષ્યમાંથી ટળ્યો, હરિ તણો જન તે કેમ કહાવે; જ્યાં. ૩
હરિના જન હરિને ગુણે જુક્ત છે, મુક્ત તનનું નહિ માન જેને;
મુક્તાનંદ તે સંત જન શૂરમાં, પ્રગટ પરિબ્રહ્મ રહે પાસ તેને. જ્યાં. ૪

પદ.

વેષ ને ટેક વર્ણાશ્રમ પામતાં, ઊલટો એજ જંજાળ થાયે;
ગાડર આણીએ ઊનને કારણે, કાંતેલાં કોકડાં તેજ ખાયે; વેષ. ૧
જે જેવો થૈ રહે, સાર તેને કહે, એજ આવર્ણ તણું રૂપ જાણો;
પથરમાં રાખી વિશ્વાસ પારશ ગણ્યો, તેમાં તે શું તું નવલું કમાણો. વેષ. ૨
તજે ત્રય પ્રષણા તેજ વિચક્ષણા, જહદા જહદનો મર્મ જાણે;
ભાગ ને ત્યાગનો ભેદ ગુરુમુખ ગ્રહે, પિંડબ્રહ્માંડ ઉરમાં ન આણે; વેષ. ૩
એજ સંન્યાસ શ્રીપાત તેણે કરી, શ્રી તણું કૃત્ય નવ સત્ય દેખે;
ભિક્ષુક તે ખરા ભર્મ મનનો તજે, સત્ય મુક્તાનંદ પ્રભુજ પેખે. વેષ. ૪

નિષ્કુળાનંદ.

કાઠિઆવાડ, ગઢડાનો સાધુ. સંવત ૧૮૭૭, સન ૧૮૨૧ માં હતો.

વૈરાગ વિષે. પદ ૧.

જનની જીવો રે ગોપીચંદની, પુત્રને પ્રેર્યો વૈરાગ જી;
ઉપદેશ આપ્યો એણી પેરે, લાગ્યો સંસારીડો આગ જી; જનની. ૧
ધન્ય ધન્ય માતા રે ધ્રૂવ તણી, કહ્યાં કઠણ વચન જી;
રાજ સાજ સુખ પરહરી, વેગે ચાલિયા વન જી: જનની. ૨
ઊઠી ન શકે રે ઊંટિયો, બહુ બોલાવ્યો બાજંદ જી;
તેને રે દેખી ત્રાસ ઊપનો, લીધિ ફકીરી છોડયો ફંદ જી; જનની. ૩
ભલો રે ત્યાગ ભરથરી તણો, તજી સોળસેં નાર જી;
મંદિર ઝરૂખા મેલી કરી, આસન કીધલાં બહાર જી; જનની. ૪
એ વૈરાગવંતને જાઉં વારણે, બીજા ગયા રે અનેક જી;
ભલા રે ભૂંડા અવની ઉપરે, ગણતાં નાવે છેક જી: જનની. ૫
ક્યાં ગયું કુળ રાવણ તણું, સગરસુત સાઠ હજાર જી;
ન રહ્યું તે નાણું રાજા નંદનું, સર્વે સૂપન વેવાર જી; જનની. ૬
છત્રપતિ ચાલી ગયા, રાજ મૂકી રાજન જી;
દેવ દાનવ મુનિ માનવી, સર્વે જાણે સૂપન જી: જનની. ૭
સમજી મુકો તો સારૂં ગણું, જરૂર મુકાવશે જમ જી;
નિષ્કુળાનંદ કહે નહિ મટે, સાચું કહું ખાઈ સમ જી. જનની. ૮

પદ ૨.

જંગલ વસાવ્યું રે જોગીએ, તજી તનડાની આશ જી:
વાત ન ગમે આ વિશ્વની, આઠે પહોર ઉદાસ જી; જંગલ. ૧
શેજ પલંગે રે પોઢતા, મંદિર ઝરૂખામાંય જી;
તેને નહિ તૃણ સાથરો, રહેતા તરૂતળ છાંય જી; જંગલ. ૨
શાલ દુશાલા ઓઢતા, ઝીણાં જરકશી જામ જી;
તેણે રે રાખી કંથા ગોદડી, સહે શિર શીત ઘામ જી: જંગલ. ૩
ભાવતાં ભોજન જમતા, અનેક વિધિનાં અન્ન જી;
તે રે માગણ લાગ્યા ટુકડા, ભિક્ષા ભવન ભવન જી: જંગલ. ૪

હાં જી કહેતાં હજારો ઉઠતા, ચાલતાં લશકર લાર જી;
તે નર ચાલ્યા રે એકલા, નહિ પેંજાર પાત્ર જી; જંગલ. ૫
રહો તો રાજા રસોઇ કરૂં, જમતા જાઓ જોગીરાજ જી;
ખીર નિંપાવું ક્ષણુ એકમાં, તે તો ભિક્ષાને કાજ જી; જંગલ. ૬
આહાર કારણ કિમો રહે, એકની કરી આશજી;
તે જોગી નહિ. ભોગી જાણવો, અંતે થાય છે વિનાશ જી; જંગલ. ૭
રાજ સાજ સુખ પરહરી, જે જન લેશે રે જોગ જી,
તે ધન દારામાં નહિ ધસે, રોગ સમ જાણે ભોગ જી; જંગલ. ૮
ધન્ય તે ત્યાગ વૈરાગને, તજી તનડાની આશ જી;
કુળ રે તજીને નિષ્કુળ થયા, તેનું કુળ અવિનાશ જી; જંગલ. ૯

પદ ૩.

હું બલિહારી એ વૈરાગને, ઊપનો જેને અંગ જી:
ચૌદ લોક ને ચતુરધા, ગમે સુખનો સંગ જી; હું બલિ. ૧
સુખ ન ઇછે સંસારનાં, સમજે સૂપન સમાન જી:
વાત ગમે એક વૈરાગની, તન સુખ ત્યાગવા તાન જી; હું બલિ. ૨
દુઃખીરે દેખે આ દેહને. રહે રાજી તે મન જી;
અનરથનું આગાર છે, જાણી ન કરે જતન જી; હું બલિ. ૩
રાત દિવસ રૂદિયા વિષે, વરતે એમ વિચાર જી;
આ હું રે કોણ ને જઇશ ક્યાં, કરૂં તેનો નિરધાર જી; હું બલિ. ૪
કરૂં ઉપાય હવે એહનો, ડોળિ દીશ વિદીશ જી;
કોય રે ઊગારે મને કાળથી, સોંપૂં તેને લૈ શીશ જી; હું બલિ. ૫
રહે આતુરતા અંતરે, દેખી દેહ અનિત્ય જી;
સુખ ન માને આ સંસારમાં, ન કરે કોઇશું પ્રીત જી; હું બલિ. ૬
એવી દશા આવ્યા વિના, ન હોય તન સુખ ત્યાગ જી;
ઉપરનો લાગે રે લજામણો, વગોણા સરખો વૈરાગ જી; હું બલિ. ૭
હરિગુરૂ દેવ દયા કરે, આપે એહ વિચાર જી;
નિષ્કુળાનંદ નિશંક થઈ, સેજે તારે સંસાર જી; હું બલિ ૮

પદ ૪.

ત્યાગ ન ટકેરે વૈરાગ વિના, કરિયે કોટિ ઉપાય જી
અં ઊંડી [illegible] રહે તે કેમ કરિને તજાય

વેષ લીધો વૈરાગનો, દેશ રહિ ગયો દૂર જી;
ઉપર વેષ આછો બન્યો, માંહિ મોહ ભરપૂર જી; ત્યાગ. ૨
કામ ક્રોધ લોભ મોહનું, જ્યાં લગિ મૂળ ન જાય જી;
સંગ પ્રસંગે પાંગરે, જોગ ભોગનો થાય જી; ત્યાગ. ૩
ઉષ્ણ-રતે અવની વિષે, બીજ નવ દિસે બહાર જી;
ઘન વરસે વન પાંગરે, ઇંદ્રી વિષય આકાર જી; ત્યાગ. ૪
ચમક દેખીને લોહ ચળે, ઇંદ્રી વિષય સંજોગ જી;
અણ ભેટે રે અભાવ છે, ભેટે ભોગવશે ભોગ જી; ત્યાગ. ૫
ઉપર તજે ને અંતર ભજે, એમ ન સરે અરથ જી;
વણસ્યો રે વર્ણાશ્રમથકી, અંતે કરશે અનરથ જી; ત્યાગ. ૬
ભ્રષ્ટ થયો જોગ ભોગથી, જેમ બગડ્યું દૂધ જી;
ગયું ઘૃત મહિ માંખણથકી, આપે થયું રે અશુદ્ધ જી; ત્યાગ. ૭
પળમાં જોગી રે ભોગી પળમાં, પળમાં ગૃહી ને ત્યાગ જી;
નિષ્કુળાનંદ, એ નરનો, વણ સમજ્યો વૈરાગ જી; ત્યાગ. ૮

મનોહરદાસ.

ભાવનગરનો વડનગરો નાગર સંન્યાસી.

સંવત્ ૧૮૮૦, સને ૧૮૨૪ માં હતો.

મનોહર કાવ્યમાંથી.

પદ.

જે કોઇ સદ્ગુરૂ શરણે જાય, તેના સંશય દૂર પળાય;
કામ ક્રોધ મદ મોહ મત્સર, આશા તૃષ્ણા લય થાય;
અતિશયિતાદિક દોષ વિષયના, ઉરમાં નવ દેખાય: જે કોઈ. ૧
તેથી દૃઢ વૈરાગ ઊપજે, સત્યાનૃત્ય જણાય;
શમ દમ ઉપરતિ સહન-શક્તિથી, દૃઢ વિશ્વાસ બંધાય; જે કોઈ. ૨
સમાધાન સ્વરૂપમાં જાણી, ઇચ્છા અતિશય થાય;
વાક્ય વિચાર નિરંતર કરતાં, બ્રહ્મરૂપ દરશાય: જે ' '. ૩

અણુપર્ણું તત્કાળ આળસે, નિત્યાનંદ જમાય;
માયિક ભેદ-બુદ્ધિ મેલિને, નિજ-પદ માંહે સમાય; જે કોઈ. ૪
સમરસ વ્યાપક સચ્ચિદ આનંદ, રૂપ થઇ વિલસાય;
મનોહર, મરણતણો ભય ભાગે, જીવનમુક્ત કહેવાય; જે કોઈ. ૫

પદ.

મન તું મેલ્ય જૂઠ જંજાળ, માથે ભમે અચાનક કાળ; ટેક.
માત પિતા દાસ સુત બંધુ, મિત્ર શિષ્ય રખવાળ;
પ્રાણ સતે સહુ સગું જણાયે, વૃદ્ધ યુવા ને બાળ; મન તું. ૧
પ્રાણ ગયા પર પળ ન રખાયે, ફોગટ કરે કતાળ;
બાળી જાળી ખાખ કરીને, વાંસે નાખે વાળ; મન તું. ૨
કાળતણા મુખથી નવ છૂટે, જો પેસે પાતાળ;
જ્યમ આવે ત્યમ ચાલ્યો જાયે, શું બૂઢો શું બાળ; મન તું. ૩
ભવસાગરમાં ચાર ખાણના, જંતુ લઘુ વિશાળ;
અગણિત પ્રગટે અગણિત મારે, કાળ પાથરી જાળ; મન તું. ૪
કાળતણો જે કાળ નરહરિ, તે સાચો રખવાળ;
વેગે શરણ ગ્રહે તે હરિનું, લેશે શીઘ્ર સંભાળ; મન તું. ૫
ચેત, ચેત રે, ચેત શીઘ્રથી, મૂકી આળપંપાળ;
મનોહર મૃત્યુ થકી મૂકાવે, ચિદ્દઘન દીનદયાળ. મન તું. ૬

રાગ જંગલો. પદ.

કપટી પાપ આપતો, હીંડે ઠારો ઠાર; ટેક.
ચપટી ચોખા લૈ ફરે, સર્વે દેવનાં દ્વાર;
કર જોડીને વિનવે, મારાં પાપ નિવાર; કપટી. ૧
એકાંતે પૂજા કરે, ગંધ પુષ્પ બહુ પેર;
કાલો થઇને કરગરે, જાણે આણે મેહેર; કપટી. ૨
નીચો થઈ પાયે નમે, બહુ નાચે બહુ ગાય;
આંખો મીચે પ્રેમથી, મન માગે ન ધરાય; કપટી. ૩
કામ ક્રોધ ઉરમાં અમિત, ધન માટે બહુ ધાય;
ચોરી ચાડી કપટ છળ, જ્યમ ત્યમ કરીને કમાય;
મન જાણે કહેવાથકી, પાપ થાયછે નાશ;
. મળ પસરી પડ્યાં, ફેલ્યું રૂદયાકાશ;

પાપતણાં તો મૂળ છે, કામાદિક મનમેલ;
ત્યાંસુધી નહિ સાંભળે, દેવ ગણેછે ફેલ; કપટી. ૬
પાપ ટાળવા ચાહે તો, કામાદિકને ટાળ;
સત્ય દયા સંતોષની, આડી કરને પાળ; કપટી. ૭
નિર્મળ થૈ હરિ ભજન કર, રાખી દૃઢ વિશ્વાસ;
મનોહર, સઘ મૂકાવશે, કાપી પાતક પાશ. કપટી. ૮

પદ.

મૂરખ પાપ ટાળવા, વીણે વગઘાં ક્રોડ; ટેક.
કાશીમાં ખટમાસ જૈ, રહેવા રાખે કોડ;
નિત્ય જૈ નાહે ગોમતી, સેવે શ્રી રણછોડ; મૂરખ. ૧
ભવ બાધો ભટક્યાં કરે, અડસઠ તીરથ નહાય;
પગલે પગલે પાપનો, અધિક ઉમેરો થાય; મૂરખ. ૨
ગોમય માટી લેપશૂં, માત્રવટા બહુ નહાય;
ચડચડ બોલે ચાંબડી, કડક્ડ જાડાં થાય; મૂરખ. ૩
પંચાગ્નિ સાધન કરે, ઊલટી ત્વચા દઝાય;
ધૂમ્રપાન તપ આદરે, મુખમાં ધૂમ્ર ભરાય; મૂરખ. ૪
કૃછ્રાદિક બહુ વ્રત કરે, તેથી તન સૂકાય;
લાલચ્ ધારા ચાલતી, તે પળ નવ મૂકાય; મૂરખ. ૫
દેવ વિવિધ વિધિ વિનવે, પૂજા કરે અખંડ;
દશે આંગળાં દાંત દૈ. પાવ પડે જ્યમ દંડ; મૂરખ. ૬
એણી પેરે ધાયે અતિ ઘણો, ન લહે પાતક મૂળ;
ખીલો ડામે ક્યમ મટે, અશ્વ ઉદરનું શૂળ; મૂરખ. ૭
શત સંવત્સર તુંબડી, જળમાં ડબકાં ખાય;
અંતર ધોયા વણ કદી, કટુતાઈ નવ જાય; મૂરખ. ૮
ત્યમ અંતરથી પાપનું, મૂળ કર્યાવણ દૂર;
કાય કલેશ વૃથા કરે, મમતા તણા મજૂર; મૂરખ. ૯
કામાદિક મનથી તજે, સત્યાદિકને સાહે;
અંતરયામી ઈશનું, ધ્યાન ધરે મનમાંહે; મૂરખ. ૧૦
ભેદ રહિત હરિને ભજે, સઘળે હરિ દરશાય;
તો સાધન સરવે ફળે, પાતક ??_પળાય;

દેહોહં મતિ વીસરે, શુદ્ધ સ્વરૂપ પમાય;
મનોહર માયા ઝાંઝવાં, દેખત મિથ્યા થાય. મૂરખ. ૧૨

ગરબી ૫.

નાથને, નાથને, નાથને રે, અમે ભજિયે નિરંજન નાથને; ટેક.
જે બંધાણેલ તે ક્યમ છોડે,
બીજાના બાંધેલ હાથને રે, અમે ભજિયે. ૧
મમતા મોહમાં જે ભૂલ્યા ભટકે,
શોધે તે કામના સાથને રે; અમે ભજિયે. ૨
રોગ અવિદ્યાનો અમને ન આવે,
પીધો છે જ્ઞાનના ક્વાથને રે; અમે ભજિયે. ૩
ચૈતન્ય કલ્પતરૂ તજી ક્યમ ભરિયે,
જૂઠ જડ બાવળે બાથને રે; અમે ભજિયે. ૪
સચ્ચિદાનંદ કહે બ્રહ્મ વણ બીજી,
અન્ય ન ગાઈએ ગાથને રે; અમે ભજિયે. ૫

કલ્યાણદાસ.

ડાકોરનો સાધુ.

સંવત ૧૮૮૩, સન ૧૮૨૭ માં હતો.

રાગ પ્રભાતી. પદ ૧.

સગપણ સાચું શાનું ભાઈ, શું માયાને વળગું રે;
ગરજા ગરજે સહુ મળ્યું છે, અંતે રહેશે અળગું રે: સગપણ. ૧
ધનને કાજે તન પીલીને, ભૂમિ ભેળું ભળવું રે;
ઘડી એક તો પ્યારી જાય છે, તારે તો છે મરવું રે; સગપણ. ૨
ઊંચા ઊંચા મેહેલ બનાવી, ફૂલ્યાં ફૂલ્યાં ફરવું રે;
એ મંદિરમાં કોણ માલશે, તારે તો છે મરવું રે; સગપણ. ૩
બચકે બાંધ્યા વસ્ત્ર ને વાઘા, ઘણું ઘરેણું ગરવું રે;
પટોળાં તારાં કોણ પેરશે, તારે તો છે મરવું રે; સગપણ. ૪
ઘોડા હાથી માલ ખજાના, સુખપાલમાં ફરવું રે;
એમાં જોને કોણ માલશે. તારે તો છે મરવું રે:

ભજન કરી લે મન વૈરાગી, ફટ હઈયાના ફૂટા રે;
કહે કલ્યાણ, કહ્યું નવ માને, એમ દિવસ તને રૂઠ્યા રે; સગપણ. ૬

પદ ૨.

કઈક કરમનો કરનારો તે, શરણ તમારે આવ્યો રે;
મહા જાળમાં બાંધી નાંખ્યો, હવે હરિ છોડાવો રે; કઈક.
પાપ કરંતા પાછું ન જોયું, હરિનું નામ હું ભૂલ્યો રે;
દુરિજનની સંગત મેં કીધી, દેવાળામાં ડૂલ્યો રે; કઈક
અનાથ જંતુ રાંક બાપડા, તેમાં મે કીધા વાસા રે;
* * * * *
આ દુનિઆમાં નથીજ ગમતું, મળવા આતુર હું છું રે; કઈક.
નામ તણો મહિમા મોટો છે, કઈ પાપી નર તર્યા રે;
એવું જાણીને દાસ કલ્યાણે, પ્રભુ પ્રેમે પોકાર્યા રે; કઈક.

ધીરોભકત.

વડોદરા જિલ્લાના, સાવલી ગોઠડા ગામનો ભાટ.

સંવત ૧૮૮૪, સન ૧૮૨૮ માં હતો.

રાગ કાફી. પદ ૧.

તરણા ઓથે ડુંગર રે, ડુંગર કોઈ દેખે નહીં;
અજા યૂથ માંહે રે, સમરથ ગાજે સહીં; ટેક.
સિંહ અજામાં કરે ગરજના, કસ્તૂરિ મૃગ રાજંન;
તલને ઓથે જેમ તેલ રહ્યું છે, કાષ્ટમાં હુતાશન;
દધિ ઓથે ઘૃતજ રે, વસ્તુ એમ છુપી રહી; તરણા ઓથે. ૧
કોને કહું ને કોણ સાંભળશે, અગમ ખેલ અપાર;
અગમ કેરી ગમ નહિ રે; વાણિ ન પોહોચે વિસ્તાર;
એક દેશ એવો રે, બુદ્ધિ થાકી રહે તહીં; તરણા ઓથે. ૨
મન પવનની ગતિ ન પોહોચે, અવિનાશી રે અખંડ;
રહ્યો સચરાચર ભર્યો બ્રહ્મ પૂરણ, જેણે રચ્યાં બ્રહ્માંડ;
દામ નહિ દાલો રે, એક અણ ાત્ર કાી ૭૭ ર

સદ્ગુરૂજીએ કૃપા કરી ત્યારે, આપે થયા રે પ્રકાશ;
ાં શાં દોડી સાધન સાધે, પોતે પોતાની પાસ;
ાસ ધીરો કહે છે રે, જ્યાં જોઉં ત્યાં તુંહીં તુંહીં. તરણા ઓથે. ૪

પદ ૨.

મન તુંહીં તુંહીં બોલે રે, આ સુપના જેવું તન તારૂં;
અચાનક ઊડી જાશે રે, જેમ દેવતામાં દારૂ; ટેક.
ઝાકળ જળ પળમાં વળિ જાશે, જેમ કાગળ ને પાણીં;
કાયા વાડી તારી એમ કરમાશે, થઈ જાશે ધુળ ધાણીં;
પાછળથી પસ્તાશે રે, મિથ્યા કરી મારૂં મારૂં; મન તુંહીં તુંહીં. ૧
કાચનો કૂપો કાયા તમારી, વણસતાં નહિ વાર;
જીવ કાયાને સગાઈ કેટલી, મૂકી ચાલે વન મોઝાર;
ફોગટ ફૂલ્યાં ફરવું રે, ઓચિંતુ થાશે અંધારૂં; મન તુંહીં તુંહીં. ૨
જાયું, તે તો સર્વે જાવાનું, ઊગરવાનો ઉધારો;
દેવ ગાંધર્વ રાક્ષસ ને માણુસ, સઉને મરણનો મારો;
આશાનો મેહેલ ઊંચો રે, નીચું આ કાચું કારભારૂં; મન તુંહીં તુંહીં. ૩
ચંચળ ચિત્તમાં ચેતીને ચાલો, ઝાલો હરિનું નામ;
પરમારથ જે હાથે તે સાથે, કરો રહેવાનો વિશ્રામ;
ધીરા, ધરાધરથી રે, નથી કોઈ રહેનારૂં; મન તુંહીં તુંહીં. ૪

પદ ૩.

અંતે સંતને તેડાવે રે, હરિનું ભજન કરવા;
કરમાં માળા ઝાલી રે, મૂરખ જ્યારે સૂતો મરવા; ટેક.
નાનપણે ધરધંધામાં ધાયો, વૃદ્ધપણે હરિગુણ ગાય;
ઘર લાગ્યું, ત્યારે કૂવો ખોદાવે, એ અગ્નિ કેમ ઓલવાય;
જીતી બાજી હાર્યો રે, પથ્થરને નાવે બેઠો તરવા; અંતે સંતને. ૧
અંતે સમે છાપ તિલક બનાવે, ભૂલી ગયો જ્યારે ભાન;
એરણની ચોરી સોયનું દાન એમ, કેમ આવે વૈમાન;
ગુરૂજ્ઞાન નાવ્યું રે, બુદ્ધિ તારી ગઈ ચરવા; અંતે સંતને. ૨
જુવતિ નારીને જેવી પુત્રની આશા, એમ હરિ ભજે ફળ થાય;
વૃદ્ધ નારીને નહિ પુત્રની આશા, એનો એળે જનમ વહી જાય;
[illegible] એંશી વર્ષે વર વરવા;

ત્રીસ વર્ષે વિશ્વંભર મળે, ભક્તિ કરે ભય જાય;
હરિ શું ધાયા તે બહુ કમાયા તેને, મળિયા નિરંજન રાય;
દાસ ધીરો કહે છે રે, મટ્યા ચોરાશી ફરવા; અંતે સંતને. ૪

પદ ૪.

ખબરદાર મનસુખાજી, ખાંડાની ધારે ચડવું છે;
હિંમત હથિયાર બાંધિ રે, સત્ય લડાઇએ લડવું છે; ટેક.
એક[1] ફિમ રાવને બાર[2] પટાવત, એક એક નીચે ત્રીસ ત્રીસ;
એક ધણિને એક એક ધણિયાણી એમ, વિગતે[3] સાતસેં ને વીસ;
સો સરદારે ગઢ ઘેર્યો રે, તેને જીતી પાર પડવું છે; ખબરદાર. ૧
પાંચ પ્યાદલ તારી પૂંઠે ફરે છે, ને વળી કામ ને ક્રોધ;
લોભ મોહ ને માયા મમતા એવા, જૂલમી જોરાવર જોધ;
અતિ બલિષ્ટ સ્વારી રે, એ સાથે આખડવું છે; ખબરદાર. ૨
પ્રેમ-પલાણ ધરી જ્ઞાન ઘોડે ચઢી, સદ્‌ગુરૂ શબ્દ લગામ;
શીલ સંતોષ ને ક્ષમા ખડગ ધરી, ભજન ભડાકે રામ;
ધર્મ ઢાલ ઝાલી રે, નિર્ભે નિશાને ચઢવું છે; ખબરદાર. ૩
સુરત નુરત ને ઇડા પિંગળા, સુષમણા ગંગાસ્નાન કીજે;
મન પવનથી ગગનમંડળ ચઢી, ધીરા સુધારસ પીજે;
રાજ ઘણું રીઝે રે, ભજન વડે ભડવું છે, ખબરદાર. ૪

ગિરધર.

સંવત ૧૮૭૩ માં વડોદરાના દશા લાડ વાણિયા, કવિ ગિરધરે રામાયણનું પુસ્તક રચી પૂરૂં કર્યું.

ગિરધરકૃત રામાયણમાંથી

દશરથ વિષે.

રાગ ધનાશ્રી.

દશરથ રાજા પુણ્ય પવિત્ર જી, કહું સંક્ષેપે તેનાં ચરિત્ર જી;
રાવણે મુક્યાં[4] બન્યો ત્યાંહે જી, વિધિયે પોહોચાડયાં અવધપુર માંહે જી

૧. વર્ષ. ૨. માસ. ૩. દિવસ તથા રાત્રિઓ મળીને. ૪. દશરથ તથા તેની રાણી

(ઢાળ) અવધપુરમાં રાય દશરથ રાણી કૌશલ્યા સતી;
તેના આનંદમાં દિન જાય છે નિજ ધરમ પાળે મહામતી.
પછે પુત્રને નિજ રાજ સોંપી અજ ગયા વન વાસ;
તપ સાધના કરી થોડે દિવસે પામ્યા સ્વર્ગ નિવાસ.
ત્યારે રાય દશરથ રાજ કરતા નીતિ ધર્મે વિવેક;
પુત્રની પેરે પ્રજા પાળે, દયા સત્ય વિશેક.
એક કેકૈ કન્યા રાયની શુભરૂપ કપટી મંત;
બલવાન નિરદે અતિધણી તે પરનિયા રાજંન.
વળી નાગકન્યા સુમિત્રાને પરણ્યા પોતે ભૂપ;
બીજી સાત શત કન્યા વરચા, જેનું મહા મનોહર રૂપ.
જ્ઞાનકળા તે કૌશલ્યા સુમિત્રા ભક્તિ અનૂપ;
કેકૈ નિશ્ચે જાણજો એ કપટ વૃત્તિ રૂપ.
ત્રિગુણ રૂપ વિવેક મુરતિ માન દશરથ રાય;
તેના પાવન જશ અદભુત પ્રાક્રમ કેહેતાં પાર ન થાય.
ધનુર વિદ્યા વિશારદ રણપંડિત શસ્ત્ર પ્રવીણ;
શબ્દવેધી વિચક્ષણ સહુ શત્રુ કીધા ક્ષીણ.
પણ પ્રજા નવ થઈ રાયને કંઈ પુત્ર પુત્રી રૂપ;
જોબન પણ ચાલ્યું વહી ચિંતા કરે છે ભૂપ.
શાસ્ત્ર પંડિત એમ કહે પુત્ર વિના ધિક સંસાર.
શુન્ય મંદિર સુત વિના જેમ દીપ વિણ અંધાર;
પ્રજા જેમ રાજા વિના ઘૃત લવણ પાખે અન્ન;
રાકા વિધુ તરૂ ફળ વિના સંસાર સુખ નિરધન.
એમ રાય દશરથ કરે ચિંતા પુત્ર ન થયો પેટ;
એક દિવસ નૃપને નિદ્રામાંહે સ્વપ્ન આવ્યું નેટ.
જાણે બે પુરૂષ એક સ્ત્રીને મારી સ્વપ્નમાં નિરધાર;
ઝબકી જાગ્યા રાયજી કરતા તે મન વિચાર.
પ્રાતઃકાળે વસિષ્ઠ ગુરૂને કહી રાયે વાત;
મેં ત્રણ જણની સ્વપ્નમાહે કરી શસ્ત્રે ઘાત.
ત્યારે ગુરૂ કહે, એ ભવિષ્ય આગળ થવાનું છે જાણ;
પછે શાંતિ અરથે રાય દશરથ કરયું પુણ્ય પ્રમાણ.

કેટલા દિન વીત્યા પછી, મૃગયા ગયા વન રાય;
કોઇ મૃગ હાથે નવ ચઢ્યો, ત્યારે દૂર પંથે જાય.
તે વન માંહે નિશા પડી, ત્યારે વિમાશ્યું મન માંહે;
એક સરોવરથી દૂર, તરૂવર તળે બેઠા ત્યાંહે.
તે સમે બ્રાહ્મણ શ્રવણ નામે, વૃદ્ધ અંધ માત પિતાય;
તે ફરે તીરથ અટણ કરતો, ધરી કાવડ કાય.
ત્યારે તમ નિશામાં તૃષા, લાગી વૃદ્ધને તેણી વાર;
ત્યારે કાવડ સર ઉપકંઠ મુકી, ગયો ભરવા વાર.
કમંડળમાં જળ ભર્યું, તે શબ્દ પ્રગટયો ત્યાંહે;
ત્યારે રાયે જાણ્યું, મૃગ કો આવ્યો સરોવર માંહે.
રાયે તતક્ષણ બાણ મુક્યું, શબ્દવેધી જેહ;
તે શ્રવણને વાગ્યું તદા, કહી રામ પડિયો તેહ.
ત્યારે ધશ્યા દશરથ, ગયા પાસે, દ્વિજ પડ્યો જે ઠામ;
દીન થઈ કહે શ્રવણને, મેં કર્યું અઘટિત કામ.
ત્યારે શ્રવણ કહે, જઇ પાઓ જળ, મુજ માત પિતાને જાણ;
એ વૃદ્ધને તમો પાળજો, એવું કહેતામાં ગયા પ્રાણ.
ત્યારે કમંડળ લેઈ રાય, આવ્યા વૃદ્ધ કેરી પાસ.
બોલ્યા વિના જળ આપિયું, ત્યારે થયાં ચિત્ત ઉદાસ.
અરે શ્રવણ, કેમ નથી બોલતો, તને ક્રોધ નહિ કોઈ દીન;
જળપાન નહિ કરીયે અમો, બોલ્યા વિના ચિત્ત ભિન્ન.
ત્યારે રાય વળતું બોલિયા, મેં શ્રવણ માર્યો ઠામ;
અજ તણો હું પુત્ર દશરથ, અજયોધ્યા મુજ ગામ.
મેં અજાણે કર્મ આચર્યું, મૃગ વરાસે કરી આજ;
હું પુત્ર થઈ પાળીશ તમને, પીયો જળ મહારાજ.
એવું સાંભળી અતિ દુઃખમાં, આક્રંદ માંડયું અપાર;
અરે શ્રવણ જેવો પુત્ર કયાંથી, પ્રગટશે સંસાર.
જેણે માતપિતાની સેવા ન કરી, ધરી મનુષ્યા દેહ;
ચંડાળ તેને જાણવો, મહાપુત્ર પાપી તેહ.
માત પિતાને ઉવેખી, શુભ કરમ કરતા અન્ય;
તે ધરમ અધરમ જાણજો, સેવા સમું નહિ પુન્ય.

એવું કહી ધરણી ઢળ્યાં, મુરછા થઈ તવ આપ;
અંતકાળે રાયને, બે જણે દીધો શાપ.
પુત્ર વિજોગે પ્રાણ તારા, જજ્યો સત્ય વચન;
એવું કહી બે મરણ પામ્યાં, રાય કંપ્યા મન.
દાહક્રિયા કીધી તે તણી, દશરથે તેણી વાર;
પછે અશ્વ આરૂઢ થઈ, પોતે આવ્યા નગર મોઝાર.
ઉત્તર ક્રિયા કરી વૃદ્ધની, આપ્યાં અપરિમિત દાન;
રાય હરખ્યા મન વિશે, મારે થશે સંતાન.

સીતાના સ્વયંવર વિષે.

રાગ સોરઠ.

રામ જનકપુર આવિયા, વિશ્વામિત્રની સાથ.
હેતે કરી તેડી જાય છે, મિથુલા નગરીનો નાથ. રામજનકપુર આવિયા.
મુનિમંડળમાં મહાલતા, ચાલતા બે ચતુર,
શોભે જેમ સાધન વિશે, જ્ઞાન વિવેક પુર, રામ જનક૦
સુંદર પુર શણગારિયું, શેરી ચૌટાં ને પોળ,
મનોહર મંદિર શોભતાં, સામા સામી ઓળ. રામ૦
ઝળકે છે ઊંચી અટારિયો, સપ્ત ભૂમિના માળ,
છજાં ઝરૂખાં રાવટી, બોલે કીર મરાળ. રામ૦
ધ્વજા પતાકા ફરફડે, જાણે તડિતાકાર,
શિખરે શીખંડી નાચતા, કંચનકલશ અપાર. રામ૦
ઘરઘર કેરે આંગણે, મંગળ ઉપચાર,
પુરણ કુંભને સાથીયા, મોતી તોરણ દ્વાર. રામ૦
એવી રચના રઘુવર નીરખતા, આવે નગર મોઝાર,
રૂપના ભૂપને જોઇને, મોહ્યાં સહુ નર નાર. રામ૦
એવી મોહનરૂપની મોહની, મોહી નગરની નાર,
જાણે પુતળિયો ચિત્રની, એમ થઈ તદાકાર. રામ૦
કોઈ અબળા લેતી ઓવારણાં, કોઈ દેતી આશીશ,
નેત્ર ભરીને નિરખતી, કોઈ વીનવે ઈશ.

એ વર સીતા પરણજો, છે સરખી જોડ,
જો વિધિ જોગં એ મેળવે, ત્યારે પોહોચે કોડ.
ત્યારે એક સખી સખીને કહે, સુણ બેની વચન,
આવા રૂપાળા રાજવી હશે કોના તન?
ગૌર શ્યામ ગુણવંત છે કામરૂપ કીશોર,
ધનુષ બાણ કર શોભતાં નેત્ર ચપળ ચકોર.
સખી શ્યામ ઘણો સકુમાર છે ચાલે લટકંતી ચાલ,
એ વર સીતા જોગ છે નિશ્ચે પરણશે કાલ.
ત્યારે બીજી કહે, બાઈ સાંભળો, સીતા સુકીતવાન,
અણ ચિંતવ્યો આવી મળ્યો ગુણ રૂપે સમાન.
ત્રીજી ત્રિયા બોલી તદા, શું જાણો તમો આજ?
જનકે તેડાવ્યા હશે, વરવાને કાજ.
ચોથી ચતુરા કહે સખી, ઘણું ધનુષ્ય કઠોર,
તેહને કેમ ચડાવશે સકુમાર કીશોર.
ત્યારે પાંચમી કહે, પણ પાળશે, રાખો ધીરજ મન,
તેજસ્વી ગણીયે નહિ, લઘુ કોમળ તન.
એમ પંચે મળી પરમાણિયું, નિશ્ચે વરશે રામ,
સુકૃત ફળશે સીતા તણું, પોહોચશે મન કામ.
એવી નગરની નારી વાતો કરે, ધરે નેહ અપાર,
સ્તુતિ વિધિ ઉભયાની કરે, મનાવે ત્રિપુરાર.
સુકૃત કંઇ જે અમે કર્યાં, ધરીને આ શરીર,
તે પુન્યે કરી જાનકી, વરજો રઘુવીર.
એ રીતે રઘુનાથજી આવ્યા રાજદ્વાર,
મિથિલેશે મુનિ પૂજ્યા કરી સેવા અપાર.
એક મંદિર સુંદર શોભતું આપ્યું દેઈને માન,
રામ સહિત મુનિ ઉતર્યા, કર્યાં ભોજન પાન.

રાગ ધન્યાશ્રી.

જનકે તેડાવ્યા રાય અનૂપ જી, દશે દિશાના આવ્યા ભૂપ જી;
આપ્યાં આસન ભોજન પાન જી, સહુને ઉતાર્યા કરી સનમાન જી.

ઢાળ.

સનમાન કરી સૌને ઉતાર્યા, મિથિલપતિયે ત્યાંહે;
અપાર સેના સકળ નૃપની, ભીડ થઈ પુર માંહે.
કેટલા રાજા નગર બાહેર, ઊતર્યા ઉપવંન;
ત્યાં જનકના પરધાન ફરતા, આપે તૃણ જળ અન્ન.
રથ અશ્વ હસ્તી પદાતી દળ ચતુરંગ સેના ત્યાંહે;
તેણે જનકપુર વીંટયું સકલ જેમ નાવ સાગરમાંહે.
નિમંત્રણ ગયું હતું અવધપુરમાં, સ્વયંવરનું જેહ;
છે દુઃખી રામવિજોગે દશરથ માટે ન આવ્યા તેહ.
મંડપ રચાવ્યો જનકરાયે અતિ ઘણો વિસ્તાર;
મણિથંભ કંચન કળશ ઝળકે, શોભાનો નહિ પાર.
વિતાન બંધન જરી ઝાલર દુલીચા બહુ રંગ;
જાળી મુક્તાફળ તણી મણિ રત્ન તેજ તરંગ.
સિંહાસન સોનાતણાં તે મુકયાં હારોહાર;
માંહે ખંડ જૂદા કર્યા છે મંડપ ઘણો વિસ્તાર.
તે મધ્યમાં ત્ર્યંબક રહ્યું છે છૂટ ચારે પાસ;
જનકે ધનુષપૂજા કરી શુભ લગ્નમાં ઉલ્લાસ.
દુતને આજ્ઞા કરી ભૂપે તેડાવ્યા સહુ રાય;
તે સભામાંહે આવિયા ત્યાં થઈ ઘણી શોભાય.
સિંહાસન બેઠા સકળ નૃપ જ્યહાં જેનો અધિકાર;
રૂપિમંડળ સહિત આવ્યા દશરથ રાજકુમાર.
ગૌર શ્યામ કીશોર તન મનહરણ મોહન રૂપ;
[1]શ્રવણારિસુતને જોઇને મોહ પામિયા સહુ ભૂપ.
જેમ તારામંડળ ક્ષીણ પામે ઉદય રવિનો થાય;
એમ ભૂપ સૌ ઝાંખા થયા, જ્યારે આવ્યા શ્રીરઘુરાય.

એક દીર્ઘ સિંહાસન સુભગ છે અધિક સહુથી સાર;
શ્રીરામ લક્ષ્મણ મુની કૌશિક બેઠા તેણે ઠાર.
અન્ય મુનિજન સરવ બેઠા સકળ પૃથ્વીરાય;
રૂપ જોઈ રઘુવરતણું નવ નેત્ર તૃપ્તિ થાય.
સરવે મળીને એમ વિચાર્યું ધનુષનું મિથ્યા નામ;
એ રામને પરણાવશે કન્યા જનક અભિરામ.
તે મંડપના એક ખંડમાં શોભા અધિક છે જ્યાંહે;
સિંહાસન ઉપર બિરાજે જનકતનયા ત્યાંહે.
ઇંદ્રાણિ જેવી અનુચરી તે અનેક ઉભી દાસ;
રત્નડાંડી તણાં ચંમર કરે છે એ પાસ.
પુષ્પમાળા હાથ ઝાલી બેઠી અદ્ભુત રૂપ;
ચપળ નેત્રે કરી જોતી સકળ પૃથ્વીભૂપ.

રાગ સામેરી.

આવી રહ્યા સહુ ભૂપતિ સ્વયંવરમાં જેણી વાર;
ત્યારે જનક રાયનો ભાટ ઉઠી બોલિયો તેણી વાર.
સાંભળો સરવે નરપતી જનકે કર્યું પણ જેહ;
જે આ સમે ત્ર્યંબક ચઢાવે, વરે કન્યાઈ તેહ.
માટે શૂર વીર પરાક્રમી શુભ હોય ક્ષત્રીરાજ;
તે ઉઠો તતપર થઈ કરી ત્ર્યંબક ચઢાવો આજ.
ઘણું કઠીણ ત્ર્યંબક જોઈને ગતબળ થયા રાજંન;
પછે પરસ્પર વાતો કરે છે રાય અન્યોઅન્ય.
એ શરાસન જે ચઢાવે, એવો નથી કો રાજ.
બીજો કહે, અમો આવ્યા છું જોવા સ્વયંવર કાજ.
એક કહે, મારે જનક સાથે ઘણો મિત્રાચાર;
તે માટે આવ્યા અમો કરવા ગૃહસ્થનો વેહેવાર.
કેટલાયે આવી હલાવ્યું, ન હાલ્યું તે ચાપ;
તે પાછા બેઠા માન મૂકી પામ્યા મન પરિતાપ.
કેટલા કહે, અભિમાનથી જો ઉઠીશું આ વાર;
અપમાન થાશે આપણાં [illegible]

એમ ધનુષ હાલ્યું નહિ કોઈથી, થઈ ઘડી બે ચાર;
ત્યારે જનક નૃપતિ બોલિયા, સાંભળો રાજકુમાર
રાજેંદ્ર બળિયો હોય જે, ત્ર્યંબક ચઢાવો આજ;
પરણાવું નહિ તેને જાનકી, માટે ઉઠો કરવા કાજ.
જોઈ રહ્યા નીચું મુખી સરવે, કોઈ ન ઉઠ્યો શૂર;
તે સમે દશમુખ આવિયો અભિમાન સાગરપૂર.
કંકોતરી લખી હતી જનકે રાવણને તે દીશ;
બે મંત્રિ સાથે આવિયો તે સભામાં દશશીશ.
લંકાપતીને જોઈને સહુ કંપ્યા રાજકુમાર;
સનમાન કરી આસન બેસાડ્યો [1]વિદેહે તેણી વાર.
અભિમાન કરીને બોલિયો તે સમે રાવણરાજ;
અલ્યા જનક, તેં શું પણ કર્યું છે, કહે મુજને આજ.
તવ વિદેહે ત્ર્યંબક દેખાડ્યું રાવણને તતકાળ;
એ ચાપ ચઢાવે, તેને કન્યા આરોપે વરમાળ.
એવું સાંભળીને અટ્ટહાસ્યે હસ્યો રાવણ રાય;
કૈલાસ સરખો હલાવ્યો, કોણમાત્ર ધનુ કહેવાય?
મેં અમર બંધીવાન કીધા, હું રાવણ બળિયો સત્ય;
કંદુકની પેરે ઉછાળું મેરૂ [2]મંદરાચળ પરવત.
પૃથ્વી ઉંધી કરી નાંખું પલકમાં નિરધાર;
બ્રહ્માંડ ચાક ચઢાવું તો, એ ધનુષના શા ભાર.
એમ ઘણા વચન બોલી પછે ઉઠિયો રાવણરાય;
વસ્ત્રાભૂષણ સંભાળીને ધનુષ ભણી તે જાય.
રાવણે આવી બાથ મારી વીશ કરશું ત્યાંહે;
લેશ હાલે નહી તે, ઘણો ભાર ત્ર્યંબકમાંહે.
તદા થયો નિસ્તેજ રાવણ સ્પરશતાં શિવચાપ;
હલાવ્યું, હાલે નહિ ત્યારે, પામ્યો મન પરિતાપ.
પછે અધર પીશે દંત રીશે, રક્તલોચન ક્રોધ,
ધનુષ તે તવ ઉપાડ્યું ઘણું જોર કરીને જોધ.

પરસ્વેદ ચાલ્યો અંગથી ઉંચું કર્યું બલવાન;
ઘણો શ્વાસ ચઢિયો શુરને થયું મંન ઘણું અભિમાન.
ઊભું કર્યું જવ ધનુષને અતિબળ કરી મહાકાય;
કર માંહેથી લથડ્યું તદા, તવ પડ્યો રાવણ રાય.
પૃથ્વી ઉપર પડ્યો દશમુખ, થયો પુરણ પ્રહાર;
તેની ઉપર પડ્યું ત્ર્યંબક ચંપાયો તેણીવાર.
તે ભડાકો સબળો થયો ઘણી ઉડી રજ તે ઠાર;
રૂધિર ચાલ્યું મુખથકી, કચર થયો નિરધાર.
પોકાર કરતો બોલિયો, તમો સુણો સરવે જંન;
હું દબાયો છું, મુને કાઢો, થાય પીડા તંન.
અરે જનક મુજને કાઢ વેહેલો, જશે મારા પ્રાણ;
તો કુંભકરણ ઇંદ્રજીત તુજને મારશે નિરવાણ.
પુરભંગ કરશે અસુર તહારૂં, લેશે મારૂં વેર;
પામું નવો અવતાર, જો જાઉં જીવતો મુજ ઘેર.
એમ તે સમે ચંપાયો રાવણ, થયું દુઃખ અપાર;
પૃથ્વી ઉપર પડ્યો નિશિચર, કરે મુખ પોકાર.

વલણ.

પોકાર કરતો મુખે રાવણ, પીડા પામે તન રે;
ત્યારે સરવ સભા સાંભળતાં બોલ્યા જનકરાય વચન રે.

રાગ મારૂ.

બોલ્યા જનક તે પરૂષ વચન, નથી બળિયો કો રાજંન;
મેં જોઈ સરવની કરણી, નિરવીર થઈ આજ ધરણી.
ભૂ નક્ષત્રી કરી [1]ભૃગુનાથ, ગયું બળપરાક્રમ તે સાથ;
પછી જન્મ્યો નથી કોઈ શૂર, રાણી જાયો ક્ષત્રીપૂર.
સરવે બેઠા હીમત હારી, રહી કન્યા કુંવારી મહારી;
સરવે ભૂપતિ શોભા સહિત, પણ છે પુરૂષાર્થ રહીત.
કહ્યાં અઘટિત એવાં વચન, રહ્યાં સાંભળી સૌ રાજંન;
સુણી જનકની વાણી વિરોધ. ચઢ્યો લક્ષ્મણને અતિક્રોધ.

થયાં લોચન રાતાં ચોળ, ફરકે અધર ભ્રકુટી કપોળ;
પ્રગટ્યાં રોમાંચિત અંગ, ચઢ્યો રામાનુજ રણરંગ.
[1]વીરાસન ઉંચો કરી પાણી, ગુરૂ પ્રત્યે બોલ્યા વાણી;
હે મુનિવર આવાં વચન; કેમ બોલ્યો જનક રાજંન.
બેઠા રામચંદ્ર રઘુરાજ, કેમ લોપી એણે લાજ;
શુણતાં ભાનુકૂળતન, કેમ બોલે કઠણ વચન.
કહો તો ઉરવી ઉંધી નાખું, એક હસ્તમાં મેરૂ રાખું;
કરૂં ત્ર્યંબક ચોળી પિષ્ટ, તો હું રામનો દાસ કનિષ્ટ.
[2]સુમિત્રીનાં વચન શુણી ધીર, નેત્ર સમશા કરી રઘુવીર;
રામે લક્ષ્મણ વાર્યા જ્યારે, મુનિ કૌશિક બોલ્યા ત્યારે.
ઉઠો રામ હવે કરો કાજ, પાળો જનકતણું પણ આજ;
ગુરૂવચન પાળવા આપ, હરવા જનક તણો પરિતાપ.
ગુરૂચરણ વંદ્યા તેણી વાર, કર્યા સહુ મુનિને નમસ્કાર;
શ્યામ સુંદર તન સકુમાર; પેહેર્યું પીત વસન ચળકાર.
મણિજડિત મુગટ શીર શોભે, જેના તેજથી દિનકર ચોભે;
કાને કુંડળ મચ્છાકાર, ઉર મુક્તાફલના હાર.
મણિમાળ હીરા ગળુબંધ, કરકંકણ બાજુબંધ;
પામ્યા વિસ્મે સરવે ભૂપ, જોઈ રઘુવર કેરૂં રૂપ.
આવી ઉભા ધનુષની પાસ, થયાં જાનકી જોઈ ઉદાસ;
મન ગભરાયું તેણી વાર, રામચંદ્ર ઘણા સકુમાર.

રાગ ધનાશ્રી.

શ્રીરામે કરીયો ધનુષનો ભંગ જી, જનકપણ પાળ્યું, રાખ્યો રંગ જી;
રાવણ ઉઠ્યા થઈ સાવધાન જી, ગયો લંકા પામી અપમાન જી.

ઢાળ.

અપમાન પામી ગયો રાવણ, રામે ભાંગ્યું ચાપ;
તે સમે જયજયકાર વરત્યો, થયો અધિક પ્રતાપ.
સહુ સભાને સુરછા વળી, તે થયા સરવ સચેત;
શ્રીરામને જોતા તદા વાત્સલ્યપ્રેમ સમેત.

૧ ઢીચણ ઊંધાં નાખીને બેસવું તે. ૨

સહુ પરસ્પર વાતો કરે, રઘુવીર અતિ સુકુમાર;
એ કઠણ સાયક કેમ ભાગ્યું, એમ કરે મન વિચાર.
હરખ આંસુ આવ્યાં સહુને રોમાંચિત ગદવાણુ;
જનક સીતા સહિત સરવે હરખ પામ્યાં જાણુ.
તે સમે વિશ્વામિત્ર ઉઠયા હરખ પ્રેમ અપાર;
રૂદે ચાંપિયા રઘુવીરને આશીશ દેતા સાર.
ત્યારે જનક આજ્ઞા થકી ઉઠયા જાનકીજી ત્યાંહે;
હંસગમની હરખશું વરમાળ ગ્રહી કર માંહે.
શણગાર સજ્યા સોળ અંગે ચુંદડી ચળકાર;
પ્રકાશ પૃથવી થાયછે જેમ તડિતનો ચળકાર.
ગજગતિ ચાલે ચપળ ચરણે ઘુઘરી ધમકાર;
પદપાન અણુવટ વીછિયા, નેપુરનો ઝણુકાર.
એવાં જગતજનની આવિયાં જાનકીરૂપ રસાળ;
રઘુવીર કેરા કંઠ માંહે આરોપી વરમાળ.
નિજ આસને બેઠા જઈ હરખિયાં સીતા મન;
વાજિત્ર વાજે અતિઘણાં કરે ગાન મંગળ જન.
આનંદ મન પામી તદા ઉઠયા જનક રાજન;
રામલક્ષ્મણને બેસાડ્યા પોતાને આસન.
જામાત્ર શ્રીરઘુવીર થયા, તે જોઈ હરખે રાય;
પછે વિશ્વામિત્રની સાથ બોલ્યા સુણતાં સરવ સભાય.
કંકોતરી લખો અવધ પુરમાં રાય દશરથ જ્યાંહે:
સહુસાથને તેડી ભૂપતિ વેહેલા પધારે આંહે.
મુનિ કૌશિકે કંકોતરી લખી વીને કરી બહુ ત્યાંહે;
કુમકુમે છાંટી પત્ર બીડયો આપ્યો દ્વિજકરમાંહે.
ચાલ્યો વિપ્ર ઉતાવળો અતિ હરખશું તેણી વાર;
તે અવધપુરમાં આવિયો જ્યાં રાયનો દરબાર.
તે સમે દશરથ સભા કરીને બેઠા છે ગુરૂ સાથ;
વિજોગ છે રઘુવીરનો, ચિંતા કરે નરનાથ.
અરે ગુરૂ વીત્યા દિન બહુ ગયા રામલક્ષ્મણ જ્યાંહે.
પછે ખબર કંઈ આવી નહિ શું હશે કા ગ નાં ?

એટલે દ્વિજવર આવિયો છે સભામાં તે દીશ;
રાયને કર કંકોતરી તે આપી દેઇ આશીષ.
શ્રીરામ લક્ષ્મણ કુશલ છે, રાજે જનકપુર માંહે;
નરપતિ જોતાં સરવ રામે ધનુષ ભાગ્યું ત્યાંહે.
જાનકીએ વરમાળ ધાલી થયું રૂડું કાજ;
જાન સરવે લેઈ તમને તેડ્યા જનકે આજ.
મિથિલાપતિયે કહ્યો છે પરણામ અતિ આહ્લાદ;
ઘણો કરી તમને કહ્યો કૌશિકે આશિરવાદ.
એવું સાંભળતાંમાં રાય દશરથ પામ્યા હરખ અપાર;
રામે સ્વયંવર જીતિયો સુણી થયો જયજયકાર.
પછે દશરથે કંકોતરી આપી ગુરૂ કરમાંહે;
સહુ સભા સુણતાં વસિષ્ટ વાંચે ઉકેલીને ત્યાંહે.
સ્વસ્તિ શ્રી મહા શુભ સ્થાનક અવધપુર પાવન;
પૂજ્ય મૂર્તિ પાવન જશ નૃપ મુગટ મણિરાજન.
અખંડ લક્ષ્મી અલંકૃત ગુણ સકલ બળ મહિમાય;
કેતુવત્ રવિકુળ વિશે મહારાજ દશરથ રાય.
લખીતંગ મિથિલાપુર થકી સેવક જનક અભિરામ;
ચૂડામણિ મહિપતિ મારો માનજો પરણામ.
શુભ કામ કારણ લખ્યાનું તે સાંભળો નૃપનાથ;
તમ પુત્ર મુજ પુર વિશે આવ્યા મુનિ કૌશિક સાથ.
તે સ્વયંવરમાં ધનુષ ભાંગ્યું, પાળ્યું મુજ પણ રામ;
મમ પુત્રીએ વર માળ ધાલી થયાં પુરણ કામ.
માટે પરણાવા રઘુવીરને શુભ લગ્ન કરવા કાજ;
સહુ સાથને તેડી તમો, વેહેલા પધારો આજ.
તમો સદા જશવંત છો શોભાસહિત રાજન;
તે માટે વેહેલા પધારજો મુજને કરો પાવન;
એ વિનતિ સેવક તણી, લખ્યું, તેહ ધરજો ચંત;
કોટિ ગણું કરી માનજો ભૂપતિ ભાગ્યવંત.
એમ પત્ર વાંચ્યો વસિષ્ઠે, તે સુણ્યો દશરથરાય;

સહુ સભાને ભૂપે કહ્યું જાને જવાને કાજ;
પ્રધાનને કહે સકળ સેના કરો તતપર આજ.
વીર બન્યો હરખિયા જે ભરત શત્રુધન;
સહુ અવધપુરમાં વાત ચાલી લોક કહે છે ધન્ય.
રાણીવાસમાં જઇ રાણિયોને કર્યું રાયે જાણ;
જનકપુરનો પત્ર તે સંભળાવિયો નિરવાણ.
રાણિયો સહુ આનંદ પામી ઉલટ અંગ ન માય;
થયો કૌશલ્યાજીને તદા તે હરખ નવ કહેવાય.
દ્વિજવર તણી સેવા કરી સંતોખિયો બહુપેર;
ગીત મંગળ ગાય વરવે થઈ લીલા લેહેર.
પછી અશ્વ ગજ રથ પાલખી શણગારીયાં વાહન;
વસ્ત્ર આભૂષણ ધરી તતપર થયા સહુ જન.
અવધપુરની પ્રજા સહુ વેહેવારિયા શ્રીમંત;
જવા જનકપુર થયા તતપર જાન શોભાવંત.

વલણ.

શોભાવંત થઈ જાન સરવે વાજે બહુ વાજિત્રરે;
સૈન્ય સકળ શણગારિયું તે ચળકે ચિત્રવિચિત્રરે.

રાગ સામેરી.

દશરથ રાજા હરખ્યા અપાર, જનકપુર જાવા કરિયો વિચાર;
પડો વજડાવ્યો પુર મોઝાર, જાન જાવા સહુ થાઓ તૈયાર.

ઢાળ.

તૈયાર થાઓ જવા જાને, જનકપુર મોઝાર;
માટે જેને ઇચ્છા હોય તે, નીકળો નરનાર.
એવું સાંભળી પુરજન સકળ, અતિહરખ પામ્યા મન;
વૃદ્ધ બાળક વિના સરવે, થયા સત્વર જન.
ગજ ઉપર બેસાડ્યા પ્રથમ, ગુરૂ વસિષ્ટને તેણી વાર;
રથ માંહે બેઠા રાય દશરથ, જોડિયા હય ચાર.
અશ્વ ઉપર ચઢ્યા બન્યો, ભરત શત્રુઘન;
સહુ રાણિયો બેઠી સુખાસન, સંગ દાસી જન.

અનેક રથ હય ગજ પદાતી સુખાસન અપાર;
ચતુરંગ સેના નીકળી તે અવધપુરની બહાર.
વાજિત્ર વાજે અતિ ઘણાં થઈ રહ્યો જયજયકાર;
હણહણે કેકાણ કથ્થી ગજ કરે ચીકાર,
હસ્તી ઉપર વિપ્ર બેઠા બંદીજન બહુરંગ;
રઘુકુળ તણી કીરતિ વખાણે, પામે હરખ ઉમંગ.
નેજા અંબાડી ધ્વજા ઝળકે કનક મણિમય સાર;
છત્ર ચામર ચળકતાં ઝળકતાં તડિતાકાર.
વીર શૂરા વેશ પૂરા ચાલ્યા ચઢી કેકાણ;
આભૂષણ શુભ શસ્ત્ર ઝળકે રત્નજડીત પલાણ.
શુભ શુકન વંદી નીકળ્યા ચાલ્યા જનકપુરની વાટ;
સરિત વન આવે બહુ ઓળંઘતા ગિરિઘાટ.
વાટે જ્યાં વાસો રહે દશરથ સહિત સમાજ;
સુરલોક જેવું સ્થળ ભજે જાણે ભૂપતિ સુરરાજ.
એવી શોભા સહિત આવ્યા મિથિલ દેશ મોઝાર;
જનકપુરની બહાર ઉપવન ઉતર્યા તે ઠાર.
નીશાન નોબત ગડગડે શોભા સહિત રાજન;
રૂપક બાંધે તે તણું શ્રોતા સુણો એકમન.
પાયદળ શમદમ તણું માંહે સદવિવેક તુરંગ;
તે ચાલે આગળ મલપતા, રક્ષા કરે નિજ અંગ.
તેની પુંઠે નિજબોધના કુંજર વિરાજે સાર;
રામનામ તણા મુખે કરતા ઘણા ચીકાર.
નિજાનુભવના દિવ્ય રથમાંહે બેઠા મોટા સંત;
તે રામરૂપને નીરખવા અનુભવ ચઢ્યા માહાનંત.
પ્રયાણ પ્રથમે જાગૃતી પુરગ્રામ સ્થૂળ નીવાસ;
ત્યાં રહી દશરથ રામને સંભારતા સુખરાશ.
સ્વપ્ના અવસ્થા ગામડાં સૂક્ષ્મ ત્યાં નથી રેહેતા રાય.
અઘોર વન માટે ઘણાં તે સુષુપ્તિ કેહેવાય.
એમ કરતાં જનકપુરને આવિયા ઉપવંન;
[illegible] રાય. જણાયાં રામપ્રાપ્તિ [illegible]

વિદેહને તવ ખબર થઇ જે પધાર્યા મહારાજ;
સામા આવ્યા વાજિત્ર વાજતે સાથે ઘણા પૃથ્વીરાજ.
ગુરૂ વસિષ્ઠને ચરણે પ્રથમ નમીયા જનક રાજન;
પછી રાય દશરથને મળ્યા ભેટિયા અન્યોઅન્ય.
ભૂપની પાસે પુત્ર છે, જે ભરત શત્રુઘ્ન;
રાય જનક તેને જોઈને સ્થિર થયાં છે લોચન.
પડ્યા વિદેહ વિચારમાં બે પુત્ર જોઇને ત્યાંહે.
રામ લક્ષ્મણ મુજ ઘેર છે, શું રીસાવી આવ્યા આંહે.
એમ તન બે તદવત જોઇને, વિચારે મન વિદેહ;
વસિષ્ટને પુછ્યું તદા, ત્યારે નિવરત્યો સંદેહ.
ઘણું માન દેઇને જાય તેડી રાય નગ્ર મોઝાર;
સુમંતે સેના સકળ, પછે ઉતારી તે ઠાર.
જનક પુરમાં ગયા દશરથ, શોભાનો નહિ પાર;
સહુ લોક જોઈ વિસ્મે થયા, વળી ગૌર સ્યામ કુમાર.
એક સુંદર મંદિર શોભતું રહેવાને આપ્યું ત્યાંહે.
સહુ સાથશું નરનાથ પોતે ઉતર્યા તે માંહે;
પછી રામ લક્ષ્મણ મળ્યા, આવી લાગ્યા ગુરૂને પાય;
પિતાને ચરણે નમ્યા તવ હરખિયા જોઇ રાય.
રાયે ચાંપ્યા રૂદે સાથે રામ લક્ષ્મણ તન;
સંતોષ પામ્યા રાયજી જેમ પામે ધન નિરધન.
કૌશલ્યા કૈકૈ સુમિત્રાયે બેસાડ્યા ઉત્સંગ;
રૂદે ચાંપી સુંઘે શિર, જેમ વત્સ ધેનુ સંગ.
સહુ સભા સાથે રાય દશરથ ગુરૂ બ્રહ્મકુમાર[1];
તે મંડપ જોવા ચાલિયા સીતા સ્વયંવર સાર.
ભૂપને સરવે દેખાડ્યા જે ચાપકેરા ખંડ;
આ જુઓ નૃપ શ્રી રામજીયે ભાંગીયું કોદંડ.
તે જોઈ દશરથ થયા વિસ્મય અતિપ્રચંડ કઠોર;
એ કેમ ભાગ્યું પ્રાણવલ્લભ કોમળ રામ કીશોર.

પછી વિદેહે આદર કરી; બેસાડિયા આસન;
રાય દશરથ પાસ બેઠા, ચારે પુત્રરતન.
વસિષ્ઠ ગુરૂ આદે સભા સહુ બેઠા થઈ નિશ્ચિંત;
અન્ય પૃથ્વીરાય બેઠા હરખ પામી ચિત્ત.
પુત્ર ચારે સહિત દશરથ શોભતા શ્રીમંત;
તે સમે જનકે માનિયા ભૂપતિ ભાગ્યવંત.
પછે જનક રાજા બોલિયા, સુણો ભૂપતિ કહું પેર;
પુત્ર ચારે તમારા તે, પરણાવો મુજ ઘેર.
બે કન્યા છે માહરી, ઉર્મીલા સીતા નામ;
માલતી શ્રુતકીરતી બે, મુજ બંધુની અભિરામ.
રામને સીતા વરે ઉર્મીલા લક્ષ્મણવીર;
માલતી ભરતને શ્રુતકીરતી શત્રુસૂદન[1] ધીર.
એવું સાંભળી સહુ સભા હરખી, આનંદ્યા ભૂપાળ;
પછે સામા સામી રચ્યા મંડપ અતિ વિચિત્ર વિશાળ.
વાજિત્ર બે મંડપ વિશે વાજતાં અતિ ઘનઘોર;
ગાય મંગળ ગીત સુંદર, સુંદરી ચિત્ત ચોર.

વલણ.

ચિત્ત ચોર ચતુરા ચોળે પીઠી, વર કન્યાને તેણી વાર રે;
સહુ કરે ભોજન ભાવતાં, મન પામે મોદ અપાર રે.

રાગ ધોળની દેશી.

શુભ મહુરત માંહે લગ્ન લીધું, કરી મુનિયે વિચાર;
માર્ગશિર શુદ પંચમી, શુભ જોગ ગ્રહ ચંદ્રવાર.
ગણપતિ પધરાવિયા, જે સકળ મંગળરૂપ;
ગોત્રજ કેરી સ્થાપના, કરી પુજ્યા દશરથ ભૂપ.
ચાર કન્યા ચાર વરને, પીઠી ચોળે અંગ;
સ્નાન વિધિયે કરાવિયાં, ધર્યાં અલંકાર ઊમંગ.
રાય જનકને ઘેરથી, આવી લેઇ કલુવો નાર;
તે ગીત મંગળ ગાય છે, આનંદ હરખ અપાર.

વિદેહને તવ ખબર થઇ જે પધાર્યા મહારાજ;
સામા આવ્યા વાજિત્ર વાજતે સાથે ઘણા પૃથ્વીરાજ.
ગુરૂ વસિષ્ઠને ચરણે પ્રથમ નમીયા જનક રાજન;
પછી રાય દશરથને મળ્યા ભેટિયા અન્યોઅન્ય.
ભૂપની પાસે પુત્ર છે, જે ભરત શત્રુઘંન;
રાય જનક તેને જોઈને સ્થિર થયાં છે લોચન.
પડ્યા વિદેહ વિચારમાં એ પુત્ર જોઇને ત્યાંહે.
રામ લક્ષ્મણ મુજ ઘેર છે, શું રીસાવી આવ્યા આંહે.
એમ તન બે તદવત જોઇને, વિચારે મન વિદેહ;
વસિષ્ઠને પુછ્યું તદા, ત્યારે નિવરત્યો સંદેહ.
ઘણું માન દેઇને જાય તેડી રાય નગ્ર મોઝાર;
સુમંતે સેના સકળ, પછે ઉતારી તે ઠાર.
જનક પુરમાં ગયા દશરથ, શોભાનો નહિ પાર;
સહુ લોક જોઈ વિસ્મે થયા, વળી ગૌર સ્યામ કુમાર.
એક સુંદર મંદિર શોભતું રહેવાને આપ્યું ત્યાંહે.
સહુ સાથશું નરનાથ પોતે ઉતર્યા તે માંહે;
પછી રામ લક્ષ્મણ મળ્યા, આવી લાગ્યા ગુરૂને પાય;
પિતાને ચરણે નમ્યા તત્ર હરખિયા જોઇ રાય.
રાયે ચાંપ્યા રૂદે સાથે રામ લક્ષ્મણ તંન;
સંતોષ પામ્યા રાયજી જેમ પામે ધન નિરધંન.
કૌશલ્યા કેકૈ સુમિત્રાયે બેસાડ્યા ઉત્સંગ;
રૂદે ચાંપી સુંઘે શિર, જેમ વત્સ ધેનુ સંગ.
સહુ સભા સાથે રાય દશરથ ગુરૂ બ્રહ્મકુમાર[1];
તે મંડપ જોવા ચાલિયા સીતા સ્વયંવર સાર.
ભૂપને સરવે દેખાડ્યા જે ચાપકેરા ખંડ;
આ જુઓ નૃપ શ્રી રામજીયે ભાંગીયું કોદંડ.
તે જોઈ દશરથ થયા વિસ્મય અતિપ્રચંડ કઠોર;
એ કેમ ભાગ્યું પ્રાણવલ્લભ કોમળ રામ કીશોર.

પછી વિદેહે આદર કરી; બેસાડિયા આસન;
રાય દશરથ પાસ બેઠા, ચારે પુત્રરતન.
વસિષ્ઠ ગુરૂ આદે સભા સહુ બેઠા થઈ નિશ્ચિંત;
અન્ય પૃથ્વીરાય બેઠા હરખ પામી ચિત્ત.
પુત્ર ચારે સહિત દશરથ શોભતા શ્રીમંત;
તે સમે જનકે માનિયા ભૂપતિ ભાગ્યવંત.
પછે જનક રાજા બોલિયા, સુણો ભૂપતિ કહું પેર;
પુત્ર ચારે તમારા તે, પરણાવો મુજ ઘેર.
બે કન્યા છે માહરી, ઉર્મીલા સીતા નામ;
માલતી શ્રુતકીરતી બે, મુજ બંધુની અભિરામ.
રામને સીતા વરે ઉર્મીલા લક્ષ્મણવીર;
માલતી ભરતને શ્રુતકીરતી શત્રુસૂદન[1] ધીર.
એવું સાંભળી સહુ સભા હરખી, આનંદ્યા ભૂપાળ;
પછે સામા સામી રચ્યા મંડપ અતિ વિચિત્ર વિશાળ.
વાજિંત્ર બે મંડપ વિશે વાજતાં અતિ ઘનઘોર;
ગાય મંગળ ગીત સુંદર, સુંદરી ચિત્ત ચોર.

વલણ.

ચિત્ત ચોર ચતુરા ચોળે પીઠી, વર કન્યાને તેણી વાર રે;
સહુ કરે ભોજન ભાવતાં, મન પામે મોદ અપાર રે.

રાગ ધોળની દેશી.

શુભ મહુરત માંહે લગ્ન લીધું, કરી મુનિયે વિચાર;
માર્ગશિર શુદ પંચમી, શુભ જોગ ગ્રહ ચંદ્રવાર.
ગણુપતિ પધરાવિયા, જે સકળ મંગળરૂપ;
ગોત્રજ કેરી સ્થાપના, કરી પુજ્યા દશરથ ભૂપ.
ચાર કન્યા ચાર વરને, પીઠી ચોળે અંગ;
સ્નાન વિધિયે કરાવિયાં, ધર્યાં અલંકાર ઊમંગ.
રાય જનકને ઘેરથી, આવી લેઇ કલુવો નાર;
તે ગીત મંગળ ગાય છે, આનંદ હરખ અપાર.

---

1 શત્રુધન.

તે કેવી શોભે કામની, કવિ ઉપમા દે સાર;
જાણે શાંતિ કરૂણા દયા, ક્ષમા ધૃતિ ઉન્મની અવિધાર.
સદબુદ્ધિ સદવિદ્યા તિતિક્ષા, સમાધિ શ્રદ્ધા વિનીત;
મુમુક્ષુતા તુરીયા ઊપરતી, સદગતિ સુનીત પુનીત.
એવી રામમંદિરમાં પ્રવેશી, સુંદરી શુભ કામ;
ત્યારે વરઘોડાનો સમે હવો, તતપર થયા શ્રીરામ.
તે સમે જનકે તેડવા, મોકલ્યા નિજ પ્રધાન;
તે આવિયા શ્રીરામ પાસે, સકલ શોભામાન.
જાણે સદવિવેકને બોધ, આનંદ જ્ઞાન તપ વૈરાગ્ય;
પરમારથ નિષ્કામ નિશ્ચે, સંતોષ ને અનુરાગ.
વરરાયને શણગારિયા, જરકશી જામા અંગ;
તિલક મૃગમદનાં કર્યાં, કુમકુમ અક્ષત સંગ.
મેશ બિંદુ દીધાં આંખ આંજી, કરમાં શ્રીફળ પાન;
વરરાય વરઘોડે ચડયા, તતપર થઈ સહુ જાન.

વરઘોડાની દેશી.

તતપર થઇને ઉઘલિયા શ્રીરામજી, મુનિવરને લાગ્યા પાય. રઘુવરજી ઘોડે ચઢયાં.
તીખો તોરંગ ચાલેરે નાચતો, નીજ બંધુ સહિત રઘુરાય. રઘુ૦
અંગોઅંગની શોભા રે શી કહું રે, જોતાં લાજે કોટીક કામ. રઘુ૦
લક્ષણવંતા લઘુ વેશે વીરાજતા, ત્રણ બંધુની આગળ રામ. રઘુ૦
તોરા કલગી મુગટ પર ઝળકતી, ઉપર મુક્તાફળના ખુંપ. રઘુ૦
થાકે વરણવતાં શેષ શારદા, શું વિખાણું સુંદર રૂપ. રઘુ૦
શોભે દશરથ સહુ જનસાથમાં, ગ્રહી ચાલે ગુરૂનો હાથ. રઘુ૦
જોઈ શોભા ચારે રે પુત્રની, બ્રહ્માનંદ માને નૃપનાથ. રઘુ૦
મોડ બાંધી માતાઓ રે ચાલતી, ગ્રહી નામણદીવો હાથ. રઘુ૦
ગીત મંગળ મધુરાં ગાય છે, ચાલે સરવ રાણીનો સાથ. રઘુ૦
વાજે વાજિત્ર નાના પ્રકારના, નાચે અપ્સરા ગાંધ્રવ ગાય. રઘુ૦
બંદીજન બહુ કીર્તિ વખાણતા, જયજયકાર મંગળ ધ્રુનિ થાય. રઘુ૦
નભ દેવોનાં દુંદુભી ગડગડે, સુર જોતા ચઢીને વિમાન. રઘુ૦
આશીશ પુષ્પ વર્ષાવતા, સુરઅંગના કરતી ગાન. રઘુ૦
નરનારી સર્વે નૃત્યતી, વધાવે ભરી મે રે થાળ રઘુ૦

હરખી નરખીને લે છે ઓવારણાં, ઘણું જીવજો દશરથબાળ. રઘુ૦
આગળ સાંબેલા સરવે શોભતા, છેલ છબીલા રાજકુમાર. રઘુ૦
જરી જીન મણીના મોહોરડા, રત્નજડીત પલાણ તોખાર. રઘુ૦

ચાલ ચાતુરિયોની.

વરરાય તોરણ આવિયા, તે અશ્વ ઉપરથી ઉતર્યા;
મણિ બાજઠ પર ઉભા રહ્યા, આવ્યા આચારજ હરખે ભર્યા.
સુનેના રાણી જનકની, સુમતી જે કુશકેતુ તણી;
તે બન્યો આવી પોંખવા, ગાય ગીત ગોરી અતિઘણી.
શતાનંદ વસિષ્ઠ કૌશીક, આદે મુનિવર આવિયા;
વિધિયે કરી પૂજન કરાવ્યું, ચારે વર પોંખાવિયા.
મધુપર્ક વિધિ વેહેવાર સરવે, આરતી વરની કરી;
એમ પુરૂષોત્તમને પોંખિયા, રાણિયો અતિહરખે ભરી.
ત્યાં મંડપમાં છે માહેરૂં, બાજઠ કનક મણિના ધર્યા;
વરરાયને પધરાવિયા, આચાર કુળરીતે કર્યા.
સહુ ભૂપને બેસાડિયા તે, મંડપમાં આદર કરી;
એક ખંડમાં મરજાદથી, ત્યાંહાં બેસારી સહુ સુંદરી.
પુરજન પુરીજન જ્ઞાતિ, ગુરૂજન બેઠા મંડપમાં મળી;
સહુ લગ્ન રચના જુવે છે, વાજિત્ર બહુ વાજે વળી.
કનકઝારી જળભરી, લાવી રાણી સુમેધા વહાલમાં,
પગ પખાળ્યા વરના વિદેહે, કનક કેરી થાળમાં.
યજ્ઞોપવીત પેહેરાવિયાં, તે વેદમંત્રે અનુસરી;
જનકે તે વરને પૂજિયા, પછે ષોડશ ઉપચારે કરી.
લગ્નઘટિકા સાધે ગણક, ઘડીયાળ બાંધીને તદા;
પછે પધરાવી ત્યહાં ચાર કન્યા, શણગારીને સરવદા.
સાવધાન વાણી વિપ્ર બોલે, અંતરપટ આડા ધર્યા;
મંગળાષ્ટક ઉચ્ચાર કરતા, મુની મન હરખે ભર્યા.
જ્યારે લગ્નઘટિકા પુરણ થઈ ત્યારે, વેદ આચાર જ ભણે;
મંગળાક્ષત મંત્રીને કર, આપ્યા વરકન્યા તણે.
કન્યાકેરે શીશ ચરણે, વરે મુક્યા તે જદા;
પછે વરતણે પદશીશ અક્ષત, કન્યાયે મુક્યા તદા.

એમ વેદવિધિયે લગ્ન થાય, કર્યો હસ્તમેળાપ;
સ્વસ્તિવાચન બોલતા, વરમાળ ઘાલી આપ.
એમ ચાર કન્યા કરી અરપણ, જનક ભૂપે ત્યાંહે;
મંગળ તુરી વાજિત્ર જયજય, થાય મંડપ માંહે.
રામ સીતા પરણિયા, ઉર્મીલાને લક્ષ્મણ વર્યા;
શત્રુઘન શ્રુતકીરતીને, માલતી ભરત હરખે ભર્યા.
મંગળ ફરેછે વર, કન્યા હરખે અતિ ઘણું;
શેષ નાગ ન કહી શકે, અતિશોભા સુખ તે સમે તણું.
મણિથંભમાં પ્રતિબિંબ ભાસે, ફરે વરકન્યાય;
અલંકાર અંગે ઝળકતા, શી વરણવું શોભાય.
જાણે, ચાર અવસ્થા શોભિયે, અભિમાની સાથે જેમ;
એમ ફેરા ફરતાં તે સમે, વરકન્યા શોભે તેમ.
ચાર મંગળ વરતિયાં, જનકે કર્યાં બહુ દાન;
વળી જાચકને આપ્યું ઘણું, ધન વિપ્રને દેઈ માન.
[1]શાખોચ્ચાર કરે પરસ્પર, આચારજ તેણી વાર;
કુળરીતથી વર કન્યા વળતાં, આરોગ્યાં કંસાર.
હોમ હુતાશનમાં કર્યો, ગોત્રજ પૂજા પરસન;
એમ વરકન્યા પરણી રહ્યાં, પછે કરાવ્યું ધ્રુવ દરશન.
ગુરૂ ચરણ નમિયા ભાવશું, રઘુવીર સાથે ભ્રાત;
પછે પિતાને પાયે નમ્યા, પદવંદના કરી માત.
મિથિલાપતિના કોડ પોહોત્યા, હરખ્યા દશરથ ભૂપ;
વખાણે છે જન સકળ જોઈ, વરકન્યાનું રૂપ.

વલણ.

વરકન્યાનું રૂપ જોઈને હરખે સહુ નર નારરે;
દુંદુભિ વાજે દેવનાં થઈ રહ્યો જયજયકાર રે.

અયોધ્યાકાંડમાંથી.

હાવે શ્રોતાજન સહુ ભાવે સુણજો અયોધ્યાકાંડ વિચાર;
રાજ્ય તજી રઘુવીર નીકળ્યા વનમાં એ વિસ્તાર.

---

૧. ગોત્રોચ્ચાર.

શ્રીરામ લક્ષ્મણ ભરત શત્રૂધન, પરણીને આવ્યા ઘેર;
ઉછવમાં દિન જાય સરવના, સહુને લીલા લેહેર.
ત્રણ વીર રઘુવીરને સેવે, ભકિત શ્રદ્ધા સહિત;
માતા પીતાની આજ્ઞા પાળે, અધરમ કપટ રહિત.
ચાર બંધુની ચાર વધુ તે, પાળે પતિવ્રત ધરમ;
સુરપતિ સુખથી કોટી ગણું, સુખભોગ ભોગવે પરમ.
સાસુ તણી આજ્ઞામાં રહેતાં, કુળવધુ ધર્મ સમેત;
ભેદ રહિત માતાઓ સરવે, સહુનું સરખું હેત.
એમ ઘણા દિવસ વીત્યા મહાસુખમાં, સાચવતા નિજધર્મ;
પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે કરતા, રાજ કાજનું કર્મ.
હવે કૈકૈ કેરા બંધુ કહીએ, સંગ્રામજીત એવું નામ;
તે એક સમે આવ્યો પુર મધ્યે, ભૂપતિ કેરે ધામ.
તે ચાર માસ રહી નિજ પુર જાવા, થયો તતપર જેણી વાર.
ત્યા રે કૈકૈ સાથે બોલ્યો વચન, સંગ્રામજીત તેણી વાર.
ભરત શત્રૂધન બન્યો બાંધવ, મોકલ મારી સાથ;
થોડા દિવસ હું રાખીશ માટે, બેની સાંભળ વાત.
ત્યારે કૈકૈ કહે, હું હા કહું છું પણ રાયને પૂછો પેર;
જો ભૂપતિ આજ્ઞા આપે તો, તેડી જાઓ તમારે ઘેર.
ત્યારે મામાએ કહ્યું મહિપતિને, શુણો ભૂપતિ મુજ વચન;
આજ્ઞા આપો તો તેડી જાઉં, હું ભરત ને શત્રુઘન.
મોસાળ માંહે ગયા નથી કોઈ, દિન માટે મનોરથ મન;
એક માસ રાખીને વળતા, સોંપીશ તમને તન.
એવાં વચન સુણીને દશરથ રાયને, જળ ભરી આવ્યું નેણ;
ભરત શત્રૂધન પાસે તેડાવીને, રાજા બોલ્યા વેણ.
સુણો પુત્ર આ મામો તમારો, આગ્રહ કરે છે અપાર;
માટે થોડા દિવસ જઇને રહિ આવો, મોસાળમાં નિરધાર.
જો ના કહિયે તો તમારી માતને, દુઃખ લાગે મન માંહે;
મામો તમારો રીસાવે માટે, જઇ આવો સુત ત્યાંહે.
એવું કહી રાયે હ્રદેશું ચાંપ્યા, ગદગદ થઇ બહુ પેર;

ભરતને ભાવ જવાનો નથી, મુકી રામ તણી સેવાય;
પછે માત પિતાશું ભરતજ બોલ્યા, કર જોડી નામી પાય.
શ્રીરામની સેવા સમાગમ પાખે, મુજને રૂચે નહિ અન્ન;
રામ વિજોગે એક ક્ષણું તે, કોટી કલ્પ સમાન.
શ્રીરામચંદ્ર હું ચકોર ચાતક, રઘુપતિ જળધર રૂપ;
મુજ મન કંજ સદા પ્રફુલ્લિત, રહે રાઘવ દિનકર ભૂપ.
રામ સુરભી હું વત્સ કહો તે, વિજોગ કેમ કરી સહેશે;
કલ્પવૃક્ષના વિહંગમ તે વળી, બબુલ ઉપર નવ બેસે.
એવું ગદગદ કંઠ થયા ને, આંસુ આવ્યાં લોચન;
ત્યારે કેકૈયે કહ્યું, એક માસ રહી, વહેલા આવજો તન.
ત્યારે ભરતે માતપિતાનું વચન, તે લોપાયું નહિ ત્યાંહે;
પછે સત્વર થઇ બે વીરજ આવ્યા, રઘુપતિ બેઠા જ્યાંહે;
શ્રીરામચંદ્ર ચરણે લાગ્યા, ભરત ને શત્રૂઘન;
ત્યારે રામે ઉઠીને રૂદેશું ચાંપ્યા, દીધું આલિંગન.
મોસાળ જવાની આજ્ઞા લીધી, સાથે ઘણી સેનાય;
માતુળ સાથે રથમાં બેશીને, ભરત શત્રૂઘન જાય.
એમ બન્યો વીર મોસાળ ગયા પણ, મન રઘુવરનું ધ્યાન;
રામલક્ષ્મણ તે ઘેર રહ્યા છે, વીર બન્યો બળવાન.

વલણ.

બળવાન બન્યો રહ્યા મંદિર, રામ લક્ષ્મણ વીર રે;
નીતિ ધરમને ચલાવે છે, ધરમ ધોરીંધર ધીર રે.

રાગ સામેરી.

મોસાળ માંહે ગયા બન્યો ભરત શત્રૂઘન;
શ્રીરામ લક્ષ્મણ રહ્યા મંદિર વરતે નિરમળ મન.
નિત્ય સેવતા ગુરૂચરણપંકજ ધરમ પંથ પળાય;
વસિષ્ટ મુનિના મુખથકી સુણતા પુરાણ કથાય.
સભા કરી એક સમે બેઠા રાય દશરથ ભૂપ;
રંગમંડપ માંહે બેઠા ગુરૂ સહિત અનૂપ.
ત્યારે જોવા વિદ્યાની પરીક્ષા તેડ્યા લક્ષ્મણ રામ;

અસ્ત્ર શસ્ત્ર અનેક વિદ્યા સફળ મંત્રજ જેહ;
મલ્લ મેષ મહિષનું જુદ્ધ કરી દેખાડ્યું તેહ.
પ્રસન્ન થયા ઘણું રાયજી જોઈ પુત્રનો પરતાપ;
ત્યારે સકળ ગુણસંપૂર્ણ જાણ્યા રઘુવરને આપ;
એ પ્રકાર આનંદમાં દિન જાય છે સુખ માંહે:
રઘુવીરને સેવતાં ભાવે જનક તનયા ત્યાંહે;
એક વાર બેઠા મંદિરમાં [1]અજપાળ નંદન જેહ;
નિજ મુખને અવલોકતા આદર્શમાંહે તેહ.
ત્યારે કરણ આગળ કેશ શિરનો શ્વેત દીઠો રાય;
ઉદાશી આવી અતિ ઘણી મન માંહે થઇ ચિંતાય.
જાણ્યું જરા આવી વાત કહેવા ચેતાવા નરદેવ;
એમ વિચારી વસિષ્ટ ગુરૂને તેડાવ્યા તતખેવ.
ગુરૂને કહે, હું છતાં હવે કરે રઘુવર રાજ;
સંકલ્પ મારે મન થયો તે કરો ગુરૂમહારાજ.
અભિષેક રઘુવરને કરી શુભ લગ્ન જોઇ આજ;
રામને દેખું રાજ કરતાં થાય મારૂં કાજ.
ગુરૂ કહે તમો રૂડું વિચાર્યું ઘટે એમજ ભૂપ.
સાહિત્ય સરવે કરાવો એ જથાજોગ્ય અનૂપ.
ત્યારે દશરથે તેડાવિયા રઘુવીરને એકાંત;
પાસે બેસાડીને કહ્યું નિજ મન તણું વરતાંત.
હે રામ, મુજને એમ ભાસ્યું, કહું સત્ય વચન;
થોડા દિવસમાં, જાણું, હવે પડશે માહારૂં તન.
મુજ મરણ ચિન્હ જણાય છે માટે રામ કરય તું રાજ;
તમે તમારૂં સંભાળો પુર દેશ ધરનું કાજ.
એહેવાં વચન શુણીને ભૂપચરણે નમ્યા શ્રીરઘુરાય.
માહારાજ, જે કહો, તે કરૂં શિર ચઢાવી આજ્ઞાય;
પછી રાજાયે સહુને તેડાવ્યા પોતાના પરધાન;
સાહુકાર સરવે નગરના તે બોલાવ્યા દેઈ માન.

દરબારના અષ્ટ અધિકારી   આદે સરવ સભાય;
તે સરવ સાંભળતાં પછે   બોલિયા દશરથ રાય.
ભાઈ સહુ સભાજન સાંભળો   મે મન વિચારયું આજ;
માટે પંચ સહુને ગમે તો   રામને આપું રાજ,
એહેવું સુણી સરવે હરખીયા   ધન્ય ધન્ય હે રાજન;
એ કાજ તો રૂડું વિચારયું   અરે રિપુનાશંન.
વસિષ્ઠ આદે સરવ ઋષિયે   મહુરત આપ્યું સાર;
ચૈત્ર સૂદી સપ્તમી શુભ ગુરૂ   પુષ્ય યોગ વિચાર.
સાહિત્ય સહુ તતપર કરાવ્યું   વશિષ્ટે તેણી વાર;
ઉપલક્ષણ આણિ મેળવ્યાં   અભીષેકનો ઊપચાર.
ચાર દંતનો ઉજ્જવળ હસ્તી   શ્વેત હય શુભ અંગ;
નવિન સિંહાસન કનકતું   છત્ર ચામર સંગ.
સપ્ત પલ્લવ, પંચ મૃત્તિકા,   ચાર સમુદ્રનું વાર;
મોહટા વિપ્રને જપ કરવાને   બેસાડ્યા નિરધાર.
સહુ નગરને શણગારિયું   ઘર ચૌટાં શેરી પોળ;
નર નારી અતિ હરખે ભરયાં   થઈ રહ્યો રંગ ઝકોળ.
પેહેલે દિવસે વસિષ્ઠ ગુરૂએ   આજ્ઞા આપી તાસ;
શ્રીરામ સીતા બંને જણને   કરાવ્યો ઉપવાસ.
કેકૈ કૌશલ્યા સુમિત્રા મન   હરખનો નહિ પાર;
સુખવંત સરવે રાણીયો   આપતી દાન અપાર.
બારણે મંડપે રોપિયો   ગુણીજન કરે છે ગાન;
બહુરંગ તોરણ બાંધિયાં   ઝળકે વિચિત્ર વિતાન.
એમ કરતાં નિશા થઇને   સૂરજ પામ્યો અસ્ત;
ત્યારે કુશાસન પર રામ સીતા   પોઢિયાં થઈ સ્વસ્થ.
સિંહાસન ઉપર પ્રભાતે   બેસશે રઘુરાય.
સૌ લોક આનંદ પામિયાં   દેવને થઈ ચિંતાયં,

રાગ સોરઠની ચોપાઈ.

શુણો શ્રોતા એક ચીત્તે કરી,   થઇ રજની દિવસ ગયો અનુસરી;
ત્યારે રાજા દશરથ તેણી વાર.   આવ્યા કેકૈના ભોવન મોઝાર

દાસી મંથરાને પુછયું કથી, ક્યાંહાં ગઈ રાણી દેખાતી નથી;
ત્યારે કુબજા બોલી રીસે ચડી, આ પેલી તમારી રાણી પડી.
રાજા દશરથ આવ્યા પાસ, ઈહાં કેમ બેઠી છું થઈને ઉદાસ;
મીઠે વચન બોલાવે રાય, તેમ તેમ રાણી અવળી થાય.
હસ્ત સ્પરસવા માંડ્યો જદા, રાણીએ કર તરછોડ્યો તદા;
પછે રૂદન કરવા માંડ્યું ઘણું, ન જાણ્યું કપટ રાયે તે તણું.
બોલ સાચું તુંને મારા સમ, તું રીસાઈને રહે છે કેમ;
આંસુધારાયે ભીંજે રૂદે, રૂદન કરંતી રાણી વદે.
હું નહિ બોલું તમારી સાથ, જાઓ શું કરવા આવ્યા નાથ;
હેત તમારૂં જાણ્યું રાય, તમને હું આપીશ હત્યાય.
ત્યારે રાજા કેહે આવડું કાં કરે, શા માટે દુઃખ મનમાં ધરે;
જો કોઈયે દુભી હોય તુને, તો દેઉં દંડ સાચું કેહે મુને.
માગ્ય માગ્ય જે માગે તુંય, સત્ય વચનથી આપું હુંય;
હું સરખો સ્વામી તાહરે, નથી ન્યૂન વસ્તુ માહરે.
વળતી કૈકૈ બોલી વચન, કયેમ જાઓ છો ભુલી રાજન;
ગયા જુધ કરવા શંબરવા સાથ, હું તમ સંગ આવી નાથ.
ત્યારે આપ્યા છે જુગલ વચન, તે આજ મુજને આપો રાજન;
રાજા કહે માગી લે સુખે, સત્ય વચન ના નહિ કહું મુખે.
ત્યારે કૈકૈ કેહે વનમાં જાય રામ, ચૌદ વરસ લગી રહે તે ઠામ;
માહારા ભરતને આપો રાજ, એ બે વચન માગું છું આજ.
એવું વચન સુણ્યું જેટલે, વ્યાકુળ રાય થયા તેટલે;
જ્યમ વજ્રવીજળી આવી અડે, જ્યમ શિર પર પર્વત તુટી પડે.
જ્યમ વેહેરે કાળજું કરવતધાર, એમ દશરથને દુખ થયું અપાર;
પ્રલય અગ્નિ કૈકૈનું વચન, બળી ગયું રાયનું આયુશવન.
પડ્યા ભૂપતિ પૃથ્વી માંહે, આંખ્યે આંસુધાર ચાલી ત્યાંહે;
અંગ મોડીને બેઠા થાય, ખોળા પાથરી કેહે છે રાય.
અરે પ્રીયે, કંઈ બીજું માગ્ય, એ વિન આપું ધરી અનુરાગ;
માહારો રામ કોમળ સકુમાર, શીદ મોકલે વન મોઝાર.
નહી કરે રામ રાજવેહેવાર, ભરતને સોંપું સહુ...
એ રાજ ભરત કરે સદા, રામ ઘેર બેસી

એ બાળકને શીદ કાઢે વન, છે ઘણું રામનું કોમળ તન;
એમ દીનવચન કહ્યાં રાયે જદા, ત્યારે કૈકૈ ધ્રુરકી બોલી તદા.
શું અધરમી હો રાજન, લાગશે રવીકુળમાં લાંછનઃ
સત્ય વચન નહીં પાળો સાર, તો પુરવજ પડશે નરક મોઝાર.
કૈકૈવચન તે વાગ્યું બાણ, ભેદ્યું રૂદે જેમ જાય પ્રાણ;
મુરછીત થઈને પડિયા રાય, નેત્ર થકી જળ ચાલ્યું જાય.
એમ સ્ત્રીવશ રાજા થયા, વચનબંધમાં આવી ગયા;
અચેત થઈ પડિયા રાજન, નવ જાણે બીજું અન્ય.
રજની તે મહાદુઃખમાં ગઈ, અરૂણ ઉદેની વેળા થઈ;
ગુરૂ વસિષ્ઠ વેહેલા ઉઠિયા, સભા માંહે સત્વર આવિયા.
સુમંતને કહે જા ઘર માંહે, તેડી લાવ્ય રાજાને આંહે;
સુમંત ચાલ્યો તેણી વાર, આવ્યો કૈકૈના ભોવન મોઝાર.
દશરથ રાજા પડિયા જ્યાંહાં, સુમંત આવી ઉભો ત્યાંહાં;
પ્રધાને ચરણ વંદ્યા નૃપ તણા, દીઠા રાયને દુખિયા ઘણા.
વિકળવેશ મુકે નિશ્વાસ, નેત્રે જળ અતિ વદન ઉદાસ;
મંત્રી બોલ્યો કરી વિનતી, સભામાંહે ચાલો ભૂપતિ.
સરવ સાહીત્ય તત્પર કર્યું આજ, તમને બોલાવે ગુરૂ મહારાજ;
વચન સુમંત તણાં સાંભળી, રાયે રડવા માંડ્યું વળી.
અરે સુમંત, સુણ્ય, કહું આ દીશ, મારૂં મરણ આવ્યું છે શીશ;
તે માટે ઉતાવળો જઇ આવ્ય, તું અહીં રામને તેડી લાવ્ય.
સુણી રાયનાં શોક વચન, સુમંતને દવ લાગ્યો તન;
પડ્યો ત્રાસ મુખ ઊડી ગયું, ન જાણે રાયને શું દુખ થયું.
ચિંતાતુરે થઇ મંત્રી એહ, રામધામ ભણી ચાલ્યો તેહ;
જેમ કળાહીન ગ્રહણે રવી થાય, એમ થઈ નિસ્તેજને સુમંત જાય;
સંસાર તાપે તપિયો જન, જેમ આવે મુમુક્ષુ સંતસદન.

વલણ.

સંતસદન આવે મુમુક્ષુ, આતમપ્રાપ્તિ સુખ કાજ રે;
એમ સુમંત આવ્યો ઉતાવળો, જ્યાં વિરાજે શ્રીરઘુરાજ રે.

(વનમાં જતી વેળા માની મુલાકાત.)

રાગ ગોડી.

ત્યારે માત કોશલ્યાજી બોલીયાં, હો વાલા રે;
તુને નહી જાવા દેઉં વન, કુંવરજી કાલા રે,
ઘણી કોમળ છે તાહરી દેહડી; હો વા૦
મારા લાડકવાયા તન. કુંવર૦
તુને રૂમ રાખું મારી વાડીમાં; હો વા૦
બીજું અવર ન જાણે જેમ. કુંવર૦
મેં તો તુજ વિના રે રેવાય નહીં; હો વા૦
મુને મુકીને જાશો કેમ. કુંવર૦
પાગે કંકર કંટક ખુચશે; હો વા૦
નહીં ચલાગે વસમી વાટ. કુંવર૦
વેઠવી શીત આતપ ને તૃપા; હો વા૦
કેમ ઓળંગશો ગીરીઘાટ. કુંવર૦
વ્યાઘ્ર સિંહ વનમાં ઘણા; હો વા૦
સર્પ [1]સૌહર ને વૃક રક્ષ. કુંવર૦
રજનીચર સાથે જુધ થશે; હો વા૦
કોણ કરશે તમારી પક્ષ, કુંવર૦
વનમાં વનકુળ કેમ પેહેરશો; હો વા૦
તજી વસ્ત્ર આભૂષણ સાર. કુંવર૦
ઘહાં જમતાં ભોજન ભાવતાં; હો વા૦
કેમ કરશો વનફળ આહાર. કુંવર૦
તજી સજ્જા ભમર પલંગની; હો વા૦
કેમ પોહોડશો પૃથ્વી માંહે. કુંવર૦
તાહારે બાળપણામાં વન કશું; હો વા૦
મારૂં વચન માની રહો આંહે, કુંવર૦
મારે કીયા જનમનાં કરમ હશે; હો વા૦
તે આવીને નડિયાં આજ. કુંવર૦

---

૧ સુવર.

તે દૈવે રંગમાં ભંગ કર્યો; હો વા૦
દીધું વન, તજીને રાજ. કુંવર૦
વાત સાંભળી વન જવા તણી; હો વા૦
વેહેરે કરવત કાળજા માંહ. કુંવર૦
દવ લાગ્યો મારા અંગમાં; હો વા૦
હવે નાશીને જઇએ કયાંય. કુંવર૦
મારો પાપી પ્રાણ જતો નથી; હો વા૦
હશે કોણ કરમના ભોગ. કુંવર૦
એમ કહીને રૂવે રૂદે ફાટતે; હો વા૦
કેમ સેહેવાય પુત્રવિજોગ. કુંવર૦
એવાં વચન શુણી બોલ્યા રામજી, હો માતા રે;
તમે ધીરજ રાખો મન, શુણો સુખદાતા રે.
પાછો આવીશ થોડા દિવસમાં; હો મા૦
આપો આગ્ના હું જાઉં વન. શુણો૦
મારે આગ્ના પિતાની પાળવી; હો મા૦
રેહેવું ચૌદ વરશ વન માંહે. શુણો૦
અવધ વીત્યા પછી નહીં રહું; હો મા૦
વેહેલો આવીશ નીજ પુર માંહે. શુણો૦
નવ વચન મિથ્યા કરૂં તાતનું; હો મા૦
જો પશ્ચિમ ઉગે સૂર. શુણો૦
જે માતા પિતા ગુરૂ દેવનું; હો મા૦
નવ પાળે આગ્ના વચન. શુણો૦
તે પ્રાણી જીવતાં મુવાં જાણજો; હો મા૦
અજા કંઠે જેવો સ્તન. શુણો૦
તેનો મિથ્યા ધરમ સહુ જાણજો; હો મા૦
જેવું કપટી કેરૂં ધ્યાન. શુણો૦
જેમ અદાતાનું ઉંચું મંદીર; હો મા૦
જેમ લોભિયાનું તત્વગ્નાન. શુણો૦
એમ મનુષ્ય દેહ તેહનો મિથ્યા; હો મા૦
જેવો ઉદર માંહે ક્રમીજંત. શણો૦

જેણે માતપિતાની આજ્ઞા પાળી; હો મા૦
શુભ પુત્ર તે સુકૃતવંત. શુણો૦
તે માટે મેં રે રેહેવાય નહી; હો મા૦
જાય તાતનું સત્ય વચન. શુણો૦
હવે આશિષ દેઈ આજ્ઞા આપો; હો મા૦
નિશ્ચે જાતું મારે વન. શુણો૦

વલણ.

વનમાં માહરે નિશ્ચે જાવું, આજ્ઞા આપો માત રે;
એહેવું સાંભળી કૌશલ્યાએ, કરવા માંડ્યો આંસુપાત રે.

રાગ આશાવરી.

શ્રીરામચંદ્ર આવ્યા નિજ મંદિર, જોયું જાનકીયે રૂપ;
રાજ્ય ચિન્હ કાંઈએ નવ દીઠાં, ઉદાસી ત્રિભુવન ભૂપ.
કમળનેત્ર આરક્ત થયાં છે કરમાયું મુખ ગાત્ર;
પછે કરૂણાવચને સીતાની સાથે બોલ્યા જનક જામાત્ર.
સુણો સાધવી કૈકેયે માગ્યું રાયની પાસ વચન;
તે માટે અમો વર્ષ ચતુર્દશ જઈને રહીશું વન.
પિતાની આજ્ઞા પાળવી નિશ્ચે મારો એજ ધર્મ;
તે માટે તમો રેહેજો મંદિરમાં માતા પાસે પર્મ.
સર્વે માતની સેવા કરજો પાળજો ધર્મ અશેષ;
કૈકૈ કૌશલ્યા સુમિત્રામાં નવ અંતર ગણશો લેશ.
સદા કાળ અહીં રેહેજો સુંદરી ન જાશો તાતને ઘેર;
એહેવાં વચન સાંભળી જાનકી વળતાં રૂદન કરે બહુ પેર.
અહો નાથ હું દાસી તમારી વિજોગ નવ સેહેવાય;
તમ વિના હું કેમ રહું એકલી એક ઘડી જુગ થાય.
જળ વિના જળચર કેમ જીવે? જો કરિયે કોટી ઉપાય;
હું છાયા તમારા દેહતણી, પ્રભુ કહો, કેમ અળગી થાય?
કનક કાન્તી જેમ દીપશાખા રવીરશ્મિ સદા રહે પુરી;
તે કલ્પાન્તે વિલક્ષણ ન થાય જે પરીમલ ને ક
એમ હું તમથી કેમ રહું વેગળી સુણીયે શ્રી રઘુર
જેમ સદા વિવેક સાધુને રૂદે તજી કલ્પાં

તમ વિના મંદિરમાં નહીં રહું સ્વામી સુણો સુખરાશી;
તે માટે મુને સાથે તેડો સેવા કરવા દાસી.
ત્યારે રામ કહે, તમો આવ્યેથી મને થાય ઘણો જંજાળ;
કોમળ ચરણે ચલાશે નહિ, વળી વનમાં સિંહ ને વ્યાળ.
આતપ શીત વૃપાગીરી કંટક કેમ સેહેવાશે દુઃખ ?
સીતા કહે, તમને દુખ સ્વામી, તો મારે ક્યાંથી સુખ ?
મન મારૂં મધુકર છે, તે તમ ચરણકમળ અનુરાગ;
જો સ્વામી, સાથે નહિ તેડો તો, હું કરીશ દેહનો ત્યાગ.
સીતાનાં એવાં વચન સાંભળી સંતોષ્યા મન રામ;
અરે પ્રિયા, તમો પુછો ગુરૂને, જો આજ્ઞા કરે અભિરામ.
ગુરૂઆજ્ઞાએ તેડી જાઉં તો, કોઇ ન કરે નિંદાય;
લોક તણો અપવાદ ન લાગે, કારજ સિદ્ધિ થાય.
ત્યારે ગુરૂને કહાવ્યું જનકસુતાએ, આવ્યા તતક્ષણ મુન્ય;
આસન પૂજન ચરણે નમીને, સીતા બોલ્યાં વચન.
હું સ્વામી સાથે વનમાં જાઉં છું, કરવા પતિ સેવાય;
માટે આજ્ઞા આપો ગુરૂ, નાથ વિજોગે મે એકલાં નવ રેહેવાય;
એવું સાંભળી ગદગદ કંઠે થયા ગુરૂ, આંસુ આવ્યાં લોચન;
પછે મુનિ વસિષ્ઠ રઘુવરની પ્રત્યે બોલ્યા પરમ વચન.
અહો રામ, તમો તેડો નિશ્ચે જનકસુતાને સાથ;
લક્ષ્મણને તેડી જાઓ નિજ સંગે શ્રીગુરૂનાથ.

(પછી ત્રણે જણને વનમાં મૂકીને સુમંત નામે સારથી પાછો વળ્યો.)

રાગ વેરાડી.

સુમંત સંચર્યો રે, મારગે કરતો જાય રૂદન;
રથ હાંકી વળ્યો રે, પરતાય છે અતિ ઘણું મન.
અરે હું અભાગિયો રે, વનમાં મૂકીને આવ્યો રામ;
મુને જનનીએ જનમ્યો વૃથા રે; કરવા આવું નિરદય કામ.
દેખશે રથ રામ વિના રે, પામશે માત પિતા ઘણું દુઃખ;
જ્યારે મને પૂછશે રે, ત્યારે હું શું દેખાડીશ મુખ.
સુમંત એમ શોચતો રે, રોઈ રોઈ રાતાં થયાં લોચન;
અશ્રુ ઝરે ઘણું રે. પગ પાછા પડે દુરબળ તન.

અવધપુર આવીયું રે, દીઠી નગરી પ્રેત સમાન;
લોક સહુ રૂદન કરે રે, જે જ્યાં તે ત્યાં મુકી ભાન.
જ્યારે રામ વન ગયા રે, પુરમાંહે પડી છે હડતાળ;
દેહ જેમ પ્રાણ વિના રે, એમ થઇ અવધપુરી તે કાળ.
પ્રધાન પરવર્યો રે, પુરમાં ઢાંકી પોતાનું મુખ;
કેકૈને આંગણે રે, રથ છોડ્યો થયું અતિ ઘણું દુઃખ.
મંદિરમાં મંત્રી ગયો રે, જ્યાં છે દશરથ ભૂપ સુજાણ;
સહુ સાથ વિંટી વળ્યો રે, રાયના કંઠે આવ્યા છે પ્રાણ.
સુમંતે ત્યાં જઇ રે, કીધો રાયજીને પરણામ;
ભૂપતિ બોલિયા રે. સુમંત ક્યાં મુકી આવ્યો રામ.
લક્ષ્મણ જાનકી રે, પ્રાણવલ્લભ મારો રઘુવીર;
મારૂં સરવસ ધન ગયું રે, હવે હું કેમ કરી રાખું ધીર?
સુમંત તેં શું કર્યું રે, રામને શીદ મુકી આવ્યો વન?
મંદિર મારૂં ઊજડ થયું રે, કોણે ફોડ્યાં મારાં લોચન.
હું અંધની લાકડી રે, રામને ચોરી ગયું કોણ આજ?
દૈવે દુઃખ દીધું ઘણું રે, મેં શાં કીધાં હશે કુડાં કાજ?
મુને મુકી ક્યાં ગયા રે, આવો મારા રામ કુંવર સકુમાર;
મારી આજ્ઞા કોણ પાળશે રે? કોણ ચલાવશે રાજવેહેવાર?
વૈદેહી કયા ગઇ રે, સુંદર ચંપકળી સુકુમાર?
આવો મારી માવડી રે, મેં તને દીધું દુઃખ અપાર.
હવે સુખ નથી દેખતો રે, લાડકવાયા લક્ષ્મણ વીર;
આવો ડાહ્યા દીકરા રે, મારૂં તન મન ધન રઘુવીર.
હે વિધિ તેં શું કર્યું રે, લુંટી લીધું દેખાડીને સુખ;
આવું કોને થાય નહિ રે, હા હા દૈવે દીધું ઘણું દુઃખ.
બાળક બાળપણે રે, મેં પાપીએ કાઢ્યાં વન;
સુમંત સાચું કહે રે, ક્યાં મુકી આવ્યો પ્રાણજીવન.
ક્યાં લગી સંગ કર્યો રે, ક્યાંથી તું પાછો આવ્યો ઘેર·
રામે ત્યાં શું કર્યું રે, તે માંડી કહે મુજને પેર.
સુમંત થયો ગળગળો રે, નેત્ર સજળ થઈ બોલ્યે
મહારાજ મેં ઘણું કહ્યું રે, પણ પાછા ન વળ્યા

હું શૃંગવેલ સુધી ગયો રે, ત્રણ દિવસ લગી રહ્યા નિરાહાર;
મુને પાછો વાળિયો રે, ગુહકે ઉતાર્યા ગંગા પાર.
દક્ષિણ દિશા ભણી રે, ગંગા ઉતરીને ગયા રામ;
તમને ઘણા કરી રે, રઘુપતિયે કહ્યા છે પ્રણામ.
શુણી એવું ભૂપતિયે, રઉ રઉં લાગ્યો હુતાશન;
ગાઢે સ્વર થકી રે, રાયે કીધું શોક રૂદન.
કંઠ મળી ગયો રે, અંગ પછાડે અવની માંહે;
રામ વિજોગનો રે, અંગે અગ્નિ લાગ્યો ત્યાંહે.
આરત નાદથી રે, પોકાર્યું રાયે રામનું નામ;
દેહ મુકી દશરથે રે, પ્રાણ ગયા કહેતાં હે રામ.

વલણ.

રામ રામ રઘુવીર કહેતાં, તજ્યા ભૂપે પ્રાણ રે;
હાહાકાર હવો તદા, સહુ રૂદન કરે નિરવાણ રે.

રાવણ સાથે યુદ્ધનું વર્ણન.

રાગ સોરઠ.

જીતવા રાવણ રાયને રઘુવીર ચઢ્યા તેણી વાર;
સહુ કપિ તણો સરદાર સુગ્રીવ સૈન્યનો નહિ પાર.
હનુમંત સ્કંધે રામ ચઢિયા પાંચ શર ગ્રહી હાથ;
જેમ ગરૂડ ઉપર શ્રીપતી એમ શોભતા રઘુનાથ.
અંગદ કેરે સ્કંધ બેઠા લક્ષ્મણજી તેણી વાર;
જેમ ઐરાવત પર ઇંદ્ર શોભે નંદી પર ત્રિપુરાર.
વિશાળ વૃક્ષ ઉપાડીને કપીએ ગ્રહ્યાં કર માંહે;
તે છત્ર કરતા રામને નવ પલ્લવ ચંમર ત્યાંહે.
જય બોલાવી રઘુનાથની દળ ચાલ્યું દક્ષિણ દેશ;
ચિ:કાર કરતા ચાલતા ગિરિ સમ કપીના વેશ.
બુભુકાર નાદ હુંકાર કરતા કૂદતા બળવાન;
કર માંહે ગિરિ ઉછાળતા તે કુસુમ ગેંદ સમાન

કેટલા કપિયે વૃક્ષ ઝાલ્યા, કેટલા પાષાણ;
કેટલા કર નખ દંત કરડે, કરે મહા ખુંભાણ.
જય જય ધુની કહી ગર્જતા પદપ્રહાર ધ્રુજે ધર્ણ;
સિંધુજળ ઉછળ્યાં સુરજ થયો ધુંધળ વર્ણ.
દિગ્ગજ ડગ્યા, ને શેષ સળક્યો, ભૂમિ ન સહે ભાર;
એમ ચાલી સેના રામની કહેતાં ન આવે પાર.
જોજંન દશ વિસ્તાર પોહળી કપીસેના જાય;
મારગ તણા પાષાણ તરૂ તે ભાગી ભૂકો થાય.
એક એકના શિર વિષે પગ દેઇ કૂદતા કપીતાશ;
કો પૃથ્વી ઉપર હિંડતા કો ઉડતા આકાશ.
જયરામ જયજયરામ કહીને ગર્જતા મહા વીર;
એમ કપિસેના સહિત આવ્યા રામ સાગર તીર.
દશ યોજનમાં ઉતરી સેના સોર થાય અમીત;
ભુભુકાર વ્યાપ્યો દશ દિશા, સિંધુ થયો ભયભીત.
તે ખબર થઈ લંકા વિશે જ્યાં બેઠો રાવણ રાય;
શ્રીરામ આવ્યા સાગર તીરે લેઇ કપિસેનાય.
એવું સાંભળીને દશાનન તવ ચમકિયો મન માંહે;
સભા વિશે તેડાવ્યા સહુ, જે અધિકારી ત્યાંહે.
ઇંદ્રજીત આદે પુત્રને વળી પ્રહસ્ત આદિ પ્રધાન;
એ વિના અન્ય અસુર તેડાવ્યા સભામાં દેઇ માન.
તે સરવ સાથે વિચારવા લાગ્યો રાવણ ભૂપ;
ભાઈ આપણે હવે શું કરવું? તે કહો સમે અનુરૂપ.
દશરથ તણા સુત આવિયા ઉતર્યા સાગર તીર;
કપીસૈન્ય તે સાથે ઘણું હનુમંત સરખા વીર.
શત્રુ સર્પ ને અગ્નિ ત્રણ્યે નવ ગણવા લઘુ એહ;
કરે વિઘ્ન તે ક્ષણમાત્રમાં માટે ધીરિયે નહિ તેહ.
એક વાનરે લંકા પ્રજાળી અક્ષે આદિ અસુર;
તે હણી નિરભે ગયો પાછો, મળ્યું કપીદળપૂર.
તે માટે પુછું સર્વને, કહો હવે કરવું કેમ?
[illegible] વિચાર [illegible] મહ મન [illegible] થાયે જેમ

એવાં વચન સુણી રાવણ તણાં પછે બોલ્યા પુત્ર પ્રધાન;
મહા ક્રોધ આણી કહે વાણી, કરી મન અભિમાન.
અરે રાય શું ચિંતા કરો? એ રામના શા ભાર?
શું જુદ્ધ કરશે કપી? એ નર વાનર આપણો આહાર.
રામલક્ષ્મણ મનુષ્ય બે, કરી તપ થયા કૃશ કાય;
કપી ભાલુ રીંછ મરકટ તેથકી શું થાય?
આજ દૈવે મે કલ્યું ઘેર બેઠાં ભક્ષ આપણું એહ;
તમે નિરભે થઇ રહો, ભૂપતિ ચિંતા ન કરશો તેહ.
એમ શક્રજીત અતિકાય, દેવાંતક નરાંતકની આદ;
વજ્રદૃષ્ટિ મહોદર કરતા ઘણો બકવાદ.
તે સમે સભામાં વિભીષણ બેઠા હતા તે ઠાર;
રામની નિંદા શ્રવણ સુણી જન થયો ક્રોધ અપાર.
એવા વિભીષણ જે વિચક્ષણ તેણે સુણ્યાં અસુર વચન;
પછે સભા માહે બોલિયા ઘણું ક્રોધ આણી મન.

વલણ.

મન માંહે આણી ક્રોધ બોલ્યા વિભીષણ તેણી વાર રે;
તે શ્રોતાજન, સહુ સાંભળો કરૂં સંક્ષેપે વિસ્તાર રે.

રાગ બિભાસ.

હે મુરખ રાવણ તુજને કાઢ્યો ધનુષ તળેથી જેણે;
સર્વ નૃપનો દર્પ હરીને કોદંડ ભાંગ્યું તેણે.
તે રામને તું સીતા સોંપી, જઇને ચરણે લાગ્ય;
કરી વીનતી દીન વચનથી અભેદાન તું માગ્ય.
શરણાગત વત્સલ છે રઘુપતિ, નહી જુવે અવગુણ તારા;
માટે સુણ રાવણ એ, પરમ હિતકારી બોલ માનજે મારા.
જેમ ઔષધ કડુ લાગે, પણ ટાળે મૂળ રોગ નિરવાણ;
એમ હમણાં કઠણ લાગે મુજ વાયક, પરિણામે કલ્યાણ.
આ સર્વ મળ્યા છે કબુદ્ધિ, તને કરશે વિપરિત પેર;
અલ્યા જાણી જોઇને મુરખ રાવણ, શીદ ખાય છે ઝેર.
એમ ઘણાં વચન વિભીષણે કહ્યાં તે નીતિનાં જેણી વાર;

અલ્યા વિભીષણ, તું બોલ્ય વિચારી, ડાહપણ જાણ્યું તહારૂં;
શું કરિયે, જો રાજબંધુ છે, નીકર હવડાં મારૂં.
અલ્યા, વાહાલો થઇને વેર વધારે, જા તું તારે ઘેર;
જીવતો મુકિયે જાણીજોઇને, નહિતો હણિયે ઠેર.
રાવણને કહે, જુઓ, તમ બંધુ કેવળ કહે છે કુડું;
શત્રુની પક્ષ કરીને બોલે, આપણું ઇછે ભુંડું.
ત્યારે કહે વિભીષણ, તમે સર્વ મળીને, રાવણને કર્યો ભ્રષ્ટ;
રાજ બોળવા બેઠા છો, ઉપજાવી કુબુદ્ધિ સ્પષ્ટ.
અલ્યા, પ્રધાન રાયને નિયમે રાખે, ગજને અંકુશ એક;
મંત્ર નાગને જ્ઞાન ચતુરને જ્ઞાનીને વિવેક.
સ્ત્રીને લજ્જા, સાધકને ગુરૂ, સમુદ્રને મરજાદ;
એમ રાયને નિયમે રાખે નિત્ય પ્રધાન રહિત પ્રમાદ.
હવે તારૂં રાજ નહિ રહે, રાવણ, નિશ્ચે સાચું માન;
તુને સંગી સર્વે દુષ્ટ મળ્યા, જેમ વકની પાસે શ્વાન.
એવાં વચન સુણીને રાવણ, ઉઠ્યો ક્રોધ કરી નિરધાર;
ડાબા પગની પાટૂ મારી, વિભીષણને તેણી વાર.
અલ્યા મુરખ, રામની પક્ષ કરે તો, જા તું તેની પાસ;
બાંધો, મારો, એવું કહીને, દેખાડ્યો બહુ ત્રાસ.
ત્યારે તેણે સમે મુકાવ્યો આવી રાવણ કેરી માત;
અરે પુત્ર, તું રામ શરણ જા, નહિ તો કરશે ઘાત.
ત્યારે રાવણ કહે, જા અહીંથી, તારૂં નથી અમારે કામ;
ચઢાવી લાવજે સૈન્ય, જા, શું કરશે તારો રામ?
એવું સાંભળી વિભીષણ ઉઠ્યા તતક્ષણ તેણી વાર;
ચાર પ્રધાન પોતાના સંગે લીધા તે નિરધાર.
રાવણને કહે વિભિષણ, તું છે મારો ભ્રાત;
માટે તુજ આજ્ઞાથી અમો જાઉં છું, રામ શરણ સાક્ષાત.
એવું કહી વિભીષણ ચાલ્યા, લેઇ પોતાના પ્રધાન;
જેમ કાયા છોડી પંચ પ્રાણ, તે જાય જથા અવસાન.
કલ્પાંતે મહાભત મળે જેમ. સ્વરૂપમાં નિરધાર;

જેમ વાયસ કેરા મેળામાંથી ઉડી જાય મરાળ;
ખળ નિંદક કેરી મંડળીમાંથી ઉઠે સાધુ દયાળ.
એમ ચાર મંત્રીશું ચાલ્યા વિભીષણ રામ શરણ નિરધાર;
ઉરધ પંથ ઉડ્યા, પાંચે જણ આવ્યા સિંધુપાર.
પૃથ્વી ઉપર ઉતરી ઊભા સેના તણે પ્રદેશ;
પંચે રાક્ષસને જોઈને ભય પામ્યા કપી અશેષ.

વળણ.

અશેષ વાનર ભય પામ્યા જોઈ રાક્ષસ દેહ દીરઘ ઘણી;
પછે વિભીષણ કર જોડીને ઊભા કરે વિનતિ કપિવરતણી.

ઢાળ.

એવાં વિભીષણનાં વચન સુણી થયા ચકીત કપીવર માત્ર;
તતકાળ આવ્યા ખબર કહેવા, જ્યાં છે શામળગાત્ર.
સમુદ્ર કાંઠે સભા કરીને બેઠા શ્રીરઘુવીર;
અષ્ટ જૂથપતિ સુગ્રીવ આદે સુમિત્રી રણધીર.
મહારાજ રાવણ તણો બંધુ કનિષ્ઠ વિભીષણ જેહ;
અતિ દીન થઈ કરે વીનતી, તમ શરણ આવ્યો તેહ.
એવું સુણી જોયું સુગ્રીવ સામું રઘુવીરે તેણી વાર;
વિચાર કરી રઘુવીર સાથે બોલ્યો અર્કકુમાર.[1]
એ રાવણબંધુ કપટ કરી અહીં આવ્યો હોય આજ;
કાંઈ દગો આપણશું કરે, ત્યારે શું કરિયે મહારાજ.
જાંબુવાન કહે, પ્રભુ શરણ આવ્યો શુદ્ધ ચિત્તે જેહ;
ત્યારે પોતાનો તેને કરો છો, બર્દ તમારૂં એહ.
અંગદ કહે, એ વાત ખરી પણ, તેડાવો એને પાસ;
એને બોલાવી લ્યો પરીક્ષા, પછી કરો ચરણનો દાસ.
સુષેણ કહે, સમો કઠિણ છે, માટે કરો વિચારી કામ;
એ રાક્ષસ રાવણ તણો બંધુ આવ્યો આણે ઠામ.
એમ કરવા માંડ્યા તર્ક બહુ બુદ્ધિ તણે અનુસાર;
પછી શેવટિયે કરી ગરજના ત્યાં બોલ્યા પવનકુમાર.

હનુમંત કહે, હું ગયો હતો લંકામાં એને ઘેર;
આચરણ શુભ છે એ તણાં, હું જાણું સરવે પેર
તમો અસુર દેખો ઉપરથી, માંહે પરમ સાધુ ઇષ્ટ;
જેમ ફણસ કંટકતું ભર્યું, અંતર મધુર સ્વાદિષ્ટ.
શ્રીરામચંદરે કરી આજ્ઞા અંગદને નિરધાર;
ત્યારે તેડી લાવ્યા વિભીષણને કર ગ્રહી તેણી વાર.

યુદ્ધકાંડમાંથી.

રાગ બીલાવર.

સભા કરીને રઘુપતિ બેઠા પાસે લક્ષ્મણ હનુમંત;
સુગ્રીવ વિભીષણ પાસે બેસાર્યા જે રાજનીતિ ગુણવંત.
શ્રીરામચંદ્ર છે ચતુર શીરોમણિ સમરથ રાજધીરાજ;
રાજનીતિનો ધર્મજ પાળે લોક તણા હિતકાજ.
સુણો વિભીષણ જુદ્ધ કર્યા વિણ રાવણ તે નહિ માને;
એ રામની સીતા નહિ આપે, માટે વિલંબ કરીએ શાને.
ત્યારે વિભીષણ કહે, મહારાજ સુણો, કંઈ ધીરજ મનમાં ધરિયે;
સામ દામ દંડ ભેદ કરીને, શત્રુને વશ કરિયે.
સામ તે શત્રુને સમજાવી, વાત ન્યાયની કહિયે;
કોઈ શાણા પાસે શીખજ કહાવી, ધીરજ ગ્રહીને રહિયે.
તે ન માને તો, દામ દેખાડી કરિયે લાલચથી લાચાર;
તે લોભ થકી વૈર જાય વીસરી, વશ વરતે નિરધાર.
તે દામ થકી વશ થાય, નહિ તો, કરિયે કંઈ છળ ભેદ;
તે માયા જાળમાં મોહજ પામે; શત્રુ વશ થાય વેદ.
એમ કશી વાતમાં કેદ ન આવે, ત્યારે દેઇયે દંડ;
તે માને નહિ પછે માર વિના જે મુરખ લંપટ લંડ.
સભા જીતે જેમ પંડિત તેવી જુક્તિતનું બળ ધરિને;
પાષાણ નીચે કર આવે તે કાઢિયે કળે કરીને.
માટે સામ ભેદ કરીને સમજાવો રાણવને નિરધાર;
વષ્ટિ કરવા મોકલો જે હોય ચતુર શિરોમણિ
વાયક એવાં સુણી વિભીષણનાં રાઘવ થયા પ્ર
જે સુગ્રીવ આમં [illegible] બોલ્યાં પ્રેમે હેત વ

અરે સુગ્રીવ જુવો આપણા સાથમાં હોય ચતુર ગુણવંત;
તતક્ષણ તેને ખોળી કહાડો, જે જાણે કળા અનંત.
લંકામાં તેને મોકલીએ શિષ્ટાઈ કરવા ધીર;
એકલો જઇને પાછો આવે, એવો છે કો વીર.
જેમ હનુમંત સિંધુ ઓળંગી સીતાની શુધ લાવ્યો;
અનેક વિધ્ન ટાળીને વાટે ઋષિમુખ ઉપર આવ્યો.
એમ વષ્ટી કરી રાવણની સાથે તુરત આવે આ ઠાર;
આપણા સાથમાં હોય એવો તેને દેખાડો આ વાર.
પછી સર્વ પરસ્પર જોવા લાગ્યા વાનર રહેતા જેહ;
ત્યારે વિભીષણે દીઠો વાલીપુત્રને અંગદ બેઠો તેહ.
જેમ રત્નપરીક્ષક ખોળી કહાડે ભારે હળવું નંગ;
તેને જોઇને વિભીષણ બોલ્યા, સાંભળિયે શ્રીરંગ.
અંગદને મોકલો સર્વથા શિષ્ટાઈ કરવા ત્યાંહે;
એ બળ લક્ષણ ગુણ સંપુરણ છે, જાણે નીતિ માંહે.
જેમ નવગ્રહમાં દિનકર તેજસ્વી શસ્ત્રમાં સુદરશન;
વિષધરમાં ધરણીધર જેવો ખગમાં હરીવાહન.
એમ વાનર માંહે ચતુર છે અંગદ નિશ્ચે જાણો રામ;
વિભીષણનાં એવાં વચન સાંભળી હરખ્યા પૂરણકામ.
પછી અંગદને આજ્ઞા કરી પોતે ઉઠયો તેણી વાર;
રઘુવર સનમુખ કર જોડીને વચન બોલ્યો નિરધાર.
મુને રાવણ સાથે વષ્ટી કરવા મોકલો છો તે ઠામ;
પ્રભુ એમાં તે શું મુજને બતાવ્યું ભારે મોટું કામ.
મહારાજ રજા આપો તો બાંધી લાવું રાવણને આંહે;
લંકા ઉખેડી ઉંધી કરીને નાંખું સાગર માંહે.
ત્યારે શ્રીરઘુવીર હશીને બોલ્યા થઈ ચિત્ત માંહે પ્રસન્ન
રાવણ પાસે વષ્ટી કરવા જા તું વાલીતન્ન.
જો માને રાવણ તો સારૂં કહેતાં નીતિ વિચાર;
નહિ તો જુદ્ધ કરીને મારીશું અંતે એ નિરધાર.
એવું સાંભળી અંગદ ચાલ્યો વંદિ રઘુપતી પાય;
ઓચિંતો લંકામાં આવ્યો વાલીપુત્ર મહામાય

સભા કરીને રાવણ બેઠો, ત્યાં આવ્યો બળવંત;
અંગદને જોઇને સહુ સભા ખળભળી શું આવ્યો હનુમંત.

વલણ.

હનુમંત જાણી ભય પામ્યા સરવે, રાવણ ડરપ્યો મન રે;
સભા સ્થંભ પુંઠે રાખી અંગદ કરી બેઠો પુચ્છાસન રે.

રાગ આશાવરી.

રાવણ કેરી સભા મધે આવ્યો વાલીકુમાર;
તે જોઈ સહુ ભય પામિયા કરે માંહોમાંહે વિચાર.
છત્ર મુગટ એકે પાડ્યાં બાળ્યું નગર હનુમંત;
વળી આ કો ત્રીજો વાનર આવ્યો દીસે છે બળવંત.
ત્યારે અંગદ કહે, અલ્યા પરજન આવે મળવાને વિખ્યાત;
તે સભા મુરખ જાણજો, જે ન પુછે આદર વાત.
એમ કહીને રાવણ સનમુખ બેઠો વાલીતન;
સ્તંભ પૃષ્ટે રાખીને કર્યું ગોળ પુચ્છાસન.
રાવણના કરતાં ઉંચે આસન બેઠો થઈને ધીર;
તૃણમાત્ર લેખવતો નથી એ અસુરને મહાવીર.
ત્યારે રાવણ હશીને બોલિયો, કહે કપી, છે તું કોણ?
કોણે મોકલ્યો? તું કેમ આવ્યો સભામાં નિરવાણ?
વાલીસુત કહે દશાનનને, મુજ નામ અંગદ આજ;
હું દૂત શ્રીરઘુવીરનો આવ્યો વષ્ટી કરવા કાજ.
હવે સીતા આપી રામને જો મળો લંકારાય;
મૃત્યુ તમારૂં ઉગરે ને રાજ નીરભે થાય.
હે દશાનન આ દેહ પામી વરતે નિરમળ મન;
વિસ્તાર પામે જગતમાં જશ તેનું જીવત ધંન.
સદબુદ્ધિએ સદવિવેકે ધરિયે તે અંતર જ્ઞાન;
સતપુરૂષનો સંગ કરીએ, ટાળીએ અજ્ઞાન.
નવ કહિયે કોઇને દુષ્ટ વાયક, ન કરિયે હેલન;
સરવેનું રૂડું ચીતવિયે, જેમ સુખી હોય જન.
પરાયા ગુણને વંદિયે, વળી કરીયે પર

પરનિંદા પરહિંસા સ્વપ્ને ચીતવીયે નહિ મન;
પરદારા પરધન વિશે ચિત નવ રાખિયે રાજન.
સદગુરૂવચન વિશ્વાસ ધરિયે, રાખિયે સદભાવ;
સતસમાગમ નીત સેવિયે ભવસિંધુ તરવા નાવ.
કલેશ કાળ દુઃખ આવે પણ, નવ મુકીએ સ્વધર્મ;
યથા ન્યાયે રાજ કરિયે, રાખિયે શમ દમ.
દયા ક્ષમા ઉપરતિ શાંતિ ભક્તિ જ્ઞાન વૈરાગ;
આનંદ સદવિદ્યા સમાધી રાખિયે અનુરગ.
વિદ્યા ધન તન રૂપ યૌવન ન કરિયે અભિમાન;
કાળે કરીને ભોગ સરવે નાશ થાય નિદાન.
કોઇ સમે મહાસુખ પામીયે, ત્યારે ગરવ ન કરિયે વીર
કો સમે દુઃખ દરીદ્ર આવે, મુકીએ નહિ ધીર.
તે માટે હો લંકાપતિ મુજ વચન માનો સત્ય;
રઘુનાથ સાથે કરો પ્રીતી એજ સાચી મત્ય.
છે રામ કેવળ ગુણનિધિ વળી દીનવત્સળ એહ;
ગુણ દોષ શરણાગત તણા મન લાવશે નહિ તેહ.
માટે કરો મૈત્રી સરલ ભાવે ધરી મનમાં ધીર;
એક બાણ ને એક પત્નિવ્રત એક વચન શ્રીરઘુવીર.
તે માટે આપો જાનકી, કરો રામ સાથે પ્રીત;
નીરભે થકી વરતો, પછે ભોગવો રાજ અમીત.
એવાં વચન સુણી અંગદ તણાં બોલિયો રાવણરાય;
અલ્યા કપી, હું સર્વજ્ઞ છું, મને શી કરે શિક્ષાય?
ઘણી રામની મોટમ કરી, તું વખાણે શું કીશ?
પણ ત્રિભુવનમાં મુજ સમો કોણ છે બળિયો ઇશ?
મેં વેર બાંધ્યું રામ સાથે, લાવ્યો શીતા નાર;
હવે જઇને હું મળું તો, કરે સહુ ધિકાર.
કહેશે, ડર્યો એ રામથી, જઇ મળ્યો રાવણ રાય;
જો પશ્ચિમ ઉગે સૂર પણ કપી કામ એ નવ થાય.
જેમ દંત ગજના નીકળ્યા ન ચોટે ફરી કામ;
શીશ માટે મામ.

જેમ કૃપણધન ભોરીંગમણિ સિંહમુછ કેરો વાળ;
તે જીવતાં કર નવ ચઢે એમ જાણજે કપી બાળ.
જઈ કહે તારા રામને, કરગરે નહિ થાયે કામ;
હું જીવતાં શીતા તણું મુખ દેખશે નહિ રામ.

વલણ.

એમ નહિ દેખે મુખ શીતાનું હું જીવતાં નિરધાર રે;
એવાં વચન સુણી રાવણ તણા પછે બોલ્યા વાલીકુમાર રે.

અલખ બુલાખી.

અમદાવાદનો સાઠોદરો નાગર.

સંવત્ ૧૮૯૫, સન ૧૮૩૯ માં હતો.

આ કવિની ચાતડીઓ પૂજાય છે.

રાગ વેળાવર પદ ૧.

પરપંચ પડદો પરહરો, નેહ નાથથી જોડો;
સદગુરૂ સાન બતાવશે, ભવસાગર છોડો. પરપંચ. ૧
તમે રે તમારૂં વશ કરો, તનનાં તાળાં તોડો;
ઇછો ભલું જો આપનું, માઠી સંગત છેડો. પરપંચ. ૨
આજ્ઞા ગુરૂની ઓળંઘિને, આગળ નવ દોડો;
કોલ કરાર કર્યો ઘણો, માની લેજો થોડો. પરપંચ. ૩
સદગુરૂને કરો વિનતિ, ફંદ ભવનો ફોડો;
અલખબુલાખી કરી ખરા, ખોડો સદગુરૂ મોડો. પરપંચ. ૪

પદ ૨.

હરિ ભજનથકી, છોટા હોય, તે સૌથી મોટા થાય
એ રાગનું છે.

ગુરૂ સંગ વિના મોહ માયા ને મનનો પાર ન આવે;
શી શોધ કરૂં, અજાણ નરને અંધારે કેમ ફાવે. ટેક.
મન મોહ માયા એક થઈ ચાલે, મહીપતિ થઈને મંદિર મ

ધન તન સામું જોઈ મન લાવે, એને ઘણી ઊંઘ ભોજન ભાવે;
કહો, પૂરણપદ એ કેમ પાવે? ગુરૂ સંગ વિના.
મન ગુરૂને ધંધે નવ ધાવે, તે ઘણો ફેર ફરે દરશાવે;
મન ગમતું પોતાનું ગાવે, ગુરૂ સંગ વિના.
મન ગુરૂ સંગે ઘરમાં આવે, પછી ખરૂં ધન પોતે ખાવે?
મન અલખબુલાખી ગુરૂ તાવે. ગુરૂ સંગ વિના.

ઘોળ.

શું રે સૂંતો મન આળસ આણી, હરિને ભજવાની વેળા ન જાણી:
આળસ કાયા કેમ ભરાણી, વાદ વિવાદને પૂરે તણાણી; શું રે.
હરિ ન ભજ્યા તે ભવમાં ઝૂર્યા, કાંય ન જાણે, જે હોય અધૂરા;
પ્રભુને ભજે તે શૂરા પૂરા, સાર શબ્દ તમે જુઓ છાણી; શું રે.
મ.ન લજ્જાથી કાંઈ ન સૂઝે, સતનો મારગ કોઈ વિરલા બૂઝે;
જ.ડી આશા શેષથી ઝૂઝે, માયા મદિરા શું પિયે પાણી; શું રે.
આ અવસર જો ગયો મન હારી, પછી નથી તારી એકે બારી;
તને ગમે તેમ જો ને વિચારી, થઇજા કાયા નગરનો દાણી; શું રે.
ગુરૂબળ ભારતિ પ્રતાપ પ્રમાણી, આપી આતમાની અમૃત વાણી;
અલખબુલાખિયે પિંડમાં નણી, કહી કર્મની એ પૂરી કહાણી. શું રે.

હરિભટ.

વડોદરાનો ઔદીચ ટોળકીઓ.

સંવત ૧૮૯૫, સન ૧૮૩૯ માં હતો.
તેણે દાતાહરિનો પંથ ચલાવેલો છે.

રાગ હાલરડાનો.

માતા જશોદા બોલાવે જમવા લાલને,
આવો લાડકવાયા લાગું તમને પાય;
મ તેમ રીસાઇને રંગરસિયો જી આવે નહિ,

કાના કેમ સંતાપે મુજને ઘરમાં કામ છે,
વાટ જુએ છે કાના બેસી રહ્યા બળવીર;
તમને શીખામણ દેઉં છું તે કેમ નથી લાગતી,
શા માટે શામળિયા ભરો નેત્રમાં નીર. માતા જશોદા બોલાવે.
આવા ઢંગ ધૂતારા જે કોઈ તુજમાં જાણશે,
ત્યારે પરણ્યાની શી થાશે હરિજી પેર;
કોઈ કન્યા નહિ આપે કાના કહું છું તુજને,
રાખો ડહાપણ ચાલો રાડ તજીને ઘેર. માતા જશોદા બોલાવે.

* * * * *

જેમ તેમ સમજાવી લૈ ચાલ્યાં સુંદરશ્યામને,
કટિયે બેસારીને ચુંબન કીધું ગાલ;
મુખડાં નરખી હરખી રંગમાં રીઝ્યાં ઘણું;
લાવી મુખડા આગળ મૂકી કનકની થાળ. માતા જશોદા બોલાવે.
માંહે પકવાનો પીરશાં છે ભલી ભલી ભાતનાં,
માંહે ખાજાં જલેબી બરફી બૂરા ખાંડ;
પેંડા પુરી કચોરી પડસૂલીની પાતળી,
લો લો મારા સમ એમ મુખથી કેતાં માંડ. માતા જશોદા બોલાવે.
ઘેબર સુતરફેણી આણી અતિશે ઊજળી,
બીજા નાના વિધના પવિત્ર કીધા પાક;
અતિ આનંદે જમાડે માતા લાલને,
તળ્યાં તાતાં લાવી તરત મૂક્યાં શાક. માતા જશોદા બોલાવે.
મેસુર મગદળ તે લાવ્યા માતા જશોમતી,
શક્કરપારો શીરો તેમાં શાકર બહુ;
મારા અલબેલા હો લાલજી શે નથી બોલતા,
મારા સમ જો હવે કશું તને નહિ કહું. માતા જશોદા બોલાવે
મારા સમ જો તુજથી વાલું મુજને કોઈ નથી,
મારી આંખડિયેથી રખે વેગળા થાઓ;
મારાં આંગણિયાં રૂડાં દીસે છે તમ વડે,
સમ ખાધા શામળિયા હવે ન આઘા જાઓ. માતા જશો

* * * * *

બાપુ.

સંવત ૧૮૯૯, સન ૧૮૪૩ માં હતો.
તેનાં પદ, ગરબીઓ, પ્રસિદ્ધ છે.

રાગ કાફી. પદ ૧.

નામ જેણે જાણ્યું રે તે તો વેદ ચારે ભણ્યો;
ભેદ જેણે જાણ્યો રે, તે તો ખરો તરત બણ્યો. ટેક.
બતરીસ આભ્રણ અંગે ધરે નારી, નાક વિના શો શણગાર;
કવિએ જો આપનું આપ ન જાણ્યું, તે કેમ કરી ઉતરે પાર;
સાર ક્યાંથી મળશે રે, ભણ્યો ખરો પણ ન ગણ્યો; નામ જેણે. ૧
વાંઝણી નારીને સુપનું આવ્યું છે, પુત્ર નથી રે એની પાસ;
એમ ભજન દેખાદેખી કરે છે તેની, કેમ પૂરી થાશે આશ;
કેને બાપ કહેશે રે, વેશ્યાએ પુત્ર જણ્યો; નામ જેણે. ૨
નામ ગુણ ને રૂપ ને નાશ વળી, ચોથું પદ અવિનાશ;
એ ચોથા પદનો જે ભેદ જાણે તેને, કહિયે હરિ તણો દાસ;
નાશ કરી કર્મનો રે, સંશે એક પળમાં હણ્યો; નામ જેણે. ૩
ગરીબી રાખી તમે ગુરૂજીને સાહો, કરો શબ્દનો તોલ;
આપણ થકી જો અદકો મળે તો તેનો, ધારણ કરજો બોલ;
ગુરૂને સંગ બાપુ રે, અનામી નામ પોતે બણ્યો. નામ જેણે. ૪

પદ ૨.

કૈવલ્યપદ સાચું રે, પંડિત હૈરમાં આણો;
જેને વડે બોલે રે, તેને તો તમે નવ જાણો. ટેક.
ખત વાંચે તો પાર ન આવે ને, વસુલ કરે વસુલ થાય;
કુરાણ પુરાણ સૌ વાંચીને થાક્યો પણ, આત્મા સમજે તો દુઃખ જાય;
સુખ થાય ઝાઝું રે, મત તમે શીદ તાણો; કૈવલ્ય પદ. ૧
પીયુ પરદેશે ગયા ને મૂકી ગયા, પોતાના ઘાટનો રંગ;
મન મનોરથ ત્યારે રે થાય જ્યારે, સ્વામી મળે અભંગ;

લાજ મૂકીને છેડો રે નાંખ્યો, તેને સ્વામીનો નહિ પાર;
પતિવ્રતા સ્વામીની વાતો કરે છે ત્યાં, વચલીને આવે ખાર;
એક આંખવાળો રે, દુખી થાય કહેતાં કાણો; કૈવલ્ય પદ. ૩
તાંબાનો રૂપિઓ કહિયે ન ચાલે, ગમે તેવી પાડો છાપ;
જડને જાચે કર જોડીને તોય, ન મટે ત્રિવિધ તાપ;
બાપુ નામ સાચું રે, સંત તમે સત્ય માણો; કૈવલ્ય પદ. ૪

ભોજોભક્ત.

કાઠીઆવાડ અમરેલીનો ભાટ.

સંવત ૧૯૦૦, સન ૧૮૪૪ માં હતો.

ચાબખો ૧.

મૂરખો રળી રળી કમાણો રે, માથે મેલશે મોટો પાણો; ટેક.
વાઇ ધૂતીને ધન્ય ભેળું કીધું, કોટિધ્વજ કહેવાણો;
પુણ્યને નામે પા જૈ ન વાવર્યો, અધવચથી લૂટાણો રે; મૂરખો. ૧
નર્યા કોઠાર તારા ધર્યા રહેશે, નહિ આવે સાથે એક દાણો;
મસાણની રાખમાં રોળાઈ ગયા કંઈક, કોણ રંક? ને કોણ રાણો રે? મૂરખો. ૨
મંદિર માળિયાં મેલી કરીને, નીચે જઈ હેરાણો;
ભોજો ભગત કહે મુઆ પૂંઠે જીવ, ઘણો ઘણો પસ્તાણો રે, મૂરખો. ૩

ચાબખો ૨.

મૂરખો માની રહ્યો મારૂં રે, તેમાં કાંઈએ નથી તારૂં; ટેક.
સાત સાયર જેની ચોકી કરતા, ફરતું નીર ખારૂં;
ચૌદ ચોકડીનું રાજ્ય ચાલ્યું ગયું, રાવણાદિક વાળું રે; મૂરખો. ૧
દુઃખને તો કોઇ દેખે નહિ ને, સુખ લાગે સારૂં-
વેળા વેળાની છાંયડી તારી, વળી જાશે વારૂં રે; મૂરખો. ૨
હરિ ભજનમાં હેતજ રાખો, સમરણ કરો સારૂં;

ચાબખો ૩.

ભગતી શીશતણું સાટું રે, આગળ વસમી છે વાટું;
એક દિવસ તો આવી બની રાજા, મૂરધ્વજને માથે;
કાશિયે જૈને કરવત મૂકાવ્યું, હરિજનને હાથે રે; ભગતી. ૧
સત્યને કાજે ત્રણે વેચાયાં, રોહિદાસ ને રાણી;
રૂષિને વાસ્તે રાજા વેચાણો, ભરવાને પાણી રે; ભગતી. ૨
પેરો પટોળાં પ્રેમનાં રે તમે, શૂરવીર થઈ ચાલો;
ભોજો ભગત કહે, ગુરુ પરતાપે, અમરાપર માલો રે.

ચાબખો ૪.

દુનિઆ દીવાની કહેવાશે રે, ભૂંડી ભિનોમાં ભટકાશે;
પાપ જ્યારે એનું પ્રગટ થશે ત્યારે, ભૂવા જતી ઘેર જાશે;
ધૂણી ધૂણી એની ડોકજ દુખશે, ને લેનારો લેઈ ખાશે રે. દુનિઆ. ૧
સ્વરગમાં નથી સૂપડું ને, નથી ખાંડણિયો ને ઘંટી;
દૂધ ચોખાના જમનારા તમે, કેમ કરી જમશો બંટી રે; દુનિઆ, ૨
ઢુંગ કરીને ધૂતવાને આવે ત્યારે, હાથ બતાવા સૌ જાશે;
ક્યારે આના કર્મનું પાનું રે ફરશે, અને ક્યારે પુત્ર જ થાશે રે; દુનિઆ. ૩
કીમિયાગર કોઈ આવી મળે ત્યારે, ધનને વાસ્તે ધાશે;
ભોજો ભગત કહે; ભ્રમણામાં ભમતાં, ગાંઠની મૂડી ગમાશે રે. દુનિઆ. ૪

મંજુકેશાનંદ.

વરતાલનો સાધુ.

સંવત ૧૯૦૨, સન ૧૮૪૫ માં હતો.

પદ ૧.

શું સમજીને મુખથી વેણાં બોલે ચાવી ચાવી;
વળી જ્ઞાન કરે, ભોળા જનને ખોટી સાખ્ય બતાવી. ટેક.
તું ખોટા ગુરૂને સાચા જાણે, તેના દોષ હૈયામાં નવ આણે;
તને પડશે ખબર મરવા ટાણે. શું સમજીને ૧.
બાવળમાં આંબા બુદ્ધિ લાવે, તેને કેરી કદિયે નવ આવે;

વળી નપુંસકની નારી કહાવે, તેને પુત્ર તણું સુખ નવ આવે;
તેને રાત દિવસ દુખમાં જાવે, શું સમજીને. ૩
તેમ ખોટા ગુરૂને શરણે જાય, તેનું કલ્યાણ ક્યારે નવ થાય;
મંજુકેશાનંદ એ સત્ય ગાય, શું સમજીને. ૪

પદ ૨.

જોને તે જાગીને, અંતરમાં અંધારૂં મૂરખ તારે;
સાચા સંત હરિ, ઓળખીને તું હૈડામાં નવ ધારે.
તું દેહમાંય પ્રભુને શોધે, તે કપટી ગુરૂકેરે બોધે;
તેમાં તારૂં મનડું નવ રોધે; જોને જાગીને. ૧
વળી નાગ પાંચમ આવે જ્યારે, કરી સર્પ લીંટા પૂજે ત્યારે;
સાચા નાગને લાકડિયે મારે, જોને જાગીને. ૨
જેમ ઘૂડ રવિને નવ દેખે, તેમ અજ્ઞાની પ્રભુ નવ પેખે;
તેનો મનુષ્યા-દેહ જાય અલેખે, જોને જાગીને. ૩
તને જમડા લેઇ જાશે તાણી, તારે મુખથી નહિ બોલાય વાણી;
મંજુકેશાનંદ કહે સત્યવાણી, જોને જાગીને. ૪

પદ ૩.

નર તન પામી, હાર્યો છતી મૂઢ બાજી અજ્ઞાની;
ખોટા સંત તણી, શીખામણ તેં અંતરમાં સત્ય માની. ટેક.
કામી ક્રોધી ગુરૂ તુને એમ કહે છે, તારા દેહ માંહિજ પ્રભુ રહે છે;
તું બહાર તે શું શોધે છે, નર તન પામી. ૧
એમકહી પરનારી સંગ કરે, કરી ચેલા તેનું દ્રવ્ય હરે;
તેનું પાપ હૈયામાં નવ ધરે, નર તન પામી. ૨
કોઇ કહે છે મન મારો ભાઇ, કોણ છે ભગ્ની પુત્રી માઇ;
તેનો સંગ કરે મહાતમ ગાઇ, નર તન પામી. ૩
એમ દૈત્યગુરૂ શિક્ષા દે છે, તેને મૂરખ સત્ય માની લે છે;
મંજુકેશાનંદ સાચું કહે છે,

દીપવિજય.

વડોદરાનો જતી.

સંવત ૧૯૦૩, સન ૧૮૪૭ માં હતો.

ચંદના રાસમાંથી.

રાગ ધોળ.

સ્વસ્તિ શ્રી રે વિમળાપુરિ, વીરસેન કુળચંદ રે;
રાજ રાજેશ્રી વાલહા, સાહેબ ચંદ નરિંદ રે;
વાંચજો લેખ મુજ વાલહા, આંકણી; વાંચજો. ૧
શ્રી આભાપુરિ નયરીથી, હુકમ દાસી સ્વે કામ રે;
લખીતં રાણી ગુણાવળી, પહોંચે મારી સલામ રે; વાંચજો. ૨
સાહેબ પુણ્ય પસાયથી, અહિં છે કુશળ કલ્યાણ રે;
વાલાના ખેમ કુશળ તણા, કાગળ લખજો સુજાણ રે; વાંચજો. ૩
સમાચાર એક પ્રીછજો, ખત્રીવંશ વજીર રે;
મુજ દાસીને ઉપરે કરી, કૃપા વડા વીર રે; વાંચજો. ૪
વાલાએ લેખ જે મોકલ્યો, સેવક ગિરધર સાથ રે;
ખેમ કુશળ અહિં આવિયો, પહોંચ્યો છે હાથ રે; વાંચજો. ૫
વાલાનો કાગળ દેખીને, ટળિયાં દુઃખનાં વૃંદ રે;
વાલાને મળવા જેટલો, ઊપનો છે આનંદ રે; વાંચજો. ૬
સૂરજ કુંડની મેહેરથી, સફળ થયો અવતાર રે;
તે સહુ કુશળ કલ્યાણના, જાણ્યા છે સમાચાર રે; વાંચજો. ૭
સોળ વર્ષના વિજોગનું, પ્રગટ્યું દુઃખ અપાર રે;
કાગળ વાંચતાં વાંચતાં, ચાલી આંસુની ધાર રે; વાંચજો. ૮
વળી વાલાએ આ લેખમાં, લખિયો ઓળંભો જેહ રે;
મુજ અવગુણ જોતાં થકાં, થોડો લખિયો છે એહ રે; વાંચજો. ૯
સાહેબ લખવાને જોગ છો, હું સાંભળવા જોગ તેમ રે;
જેવા દેવ તેવી પાતરી, સાચી કહી વાત એમ રે; વાંચજો. ૧૦
યા ચાર લખી તમે, તે હું સમજી છું સ્વામી રે;

હુ તો અવગુણની ભરી, અવગુણ છે ગાડાં લાખ રે;
જેમ કોઈ વાયુના જોગથી, બગડી આંબાની સાખ રે; વાંચજો. ૧૨
મુજ અવગુણ જોતાં થકાં, ન આવે તમને મેહેર રે;
પણ વાલા ગંભીર છો, જેવી સાયર લેહેર રે; વાંચજો. ૧૩
ગરૂવા સેજ ખમણાં કરે; કંઠમાં કારણ જાણ રે;
જળ સિંચે સરોવર ભરે, મેઘ ન માગે દાણ રે; વાંચજો, ૧૪
પથરા મારે છે તેહને, ફળ આપે છે અંબ રે;
તેમ તમ સરીખા વાલહા, ગરૂઆ ગુણની લુંબ રે; વાંચજો. ૧૫
કાપે ચંદન તેહને, આપે વાસ ઉદાર રે;
મુજ અવગુણ છે ઘણા, ધન્ય ધન્ય તમ અવતાર રે; વાંચજો. ૧૬
મુજ સરખી કોઈ પાપણી, દીસે નહિ આ સંસાર રે;
માન્યું સાસૂ કેરૂં કહ્યું, છેતરિયો ભરથાર રે; વાંચજો. ૧૭
મે જાણ્યું નહિ એહેવું, હું તો ભોળી છું નાર રે;
સાસૂની વાતો કાને ચઢી, સમજી નહિ લગાર રે; વાંચજો. ૧૮
મે આગળથી લહિ નહિ, સાસૂ એવી છે નાથ રે;
ખાવી ગાંઠની ખીચડી, જાવું ઘેલાની સાથ રે; વાંચજો. ૧૯
કોઈક કાચારે પુણ્યથી, સુબુદ્ધિ પલટાય રે;
જેમ રાણીને ખોળનું, ખાવાનું મન થાય રે; વાંચજો. ૨૦
કરી પરપંચ એ સાસૂએ, ઘણો દેખાડ્યો રાગ રે;
પછી તો વાત વધી ગઈ, થયો પીંછનો કાગ રે; વાંચજો. ૨૧
ક્યાં આભા[1] વિમળાપુરિ, જોયા તેવા તમાસ રે;
હાંસીથી રે ખાંસી થઈ, કરવી પડી વિમાસ રે; વાંચજો. ૨૨
તમે મેઢણની વાતડી, મુજને કહી પરભાત રે;
જો તે ઠેકાણે દાટતી, તો આવડી ન થાત રે; વાંચજો. ૨૩
પરણ્યાની સહુ વાતડી, મે કહી સાસૂને કાન રે;
પછી તો ઝાલ્યું નવિ રહ્યું, પ્રગટ્યું ત્રીજું તાનરે, વાંચજો. ૨૪
મારૂં કર્યું મુજને ફળ્યું, ના આવ્યું આડું કોય રે;
ચોરની માતા કોઠીમાં, મોહો ઘાલી જેમ રોય રે; વાંચજો. ૨૫

પરસ્તાવો શો કરવો હવે, કહ્યું કોઇને નવ જાય રે;
પાણી પીને ઘર પૂછતાં; લોકમાં હાંસી થાય રે; વાંચજો. ૨૬
જે કાંઈ ભાવી ભાવના, જે વિધિ લખિયા લેખ રે;
તે સહુ ભોગવવા પડે, તેમાં મીન ન મેખ રે; વાંચજો. ૨૭
પણ કુરકટથી જે નર થયા, તે વિસ્તરે છે વાત રે;
સાસૂ સાંભળશે જો કદા, વળી કરશે ઉતપાત રે; વાંચજો. ૨૮
તે માટે સાવધાનથી, રહેજો ધારી હુલાસ રે;
જેવા તેવા રે લોકનો, કરશો નહિ વિશ્વાસ રે; વાંચજો. ૨૯
સાસૂને કહેવરાવજો, અહિયાં આવ્યાના ભાવ રે;
પછે જેવા પાસા પડે, તેવા દેજો જી દાવ રે; વાંચજો. ૩૦
મુજ અવગુણની ગાંઠડી, નાંખજો ખારે નીર રે;
નિજદાસી કરી જાણજો, મુજ નણદીના વીર રે; વાંચજો. ૩૧
કાગળ લખજો ફરી ફરી, કિરપા કરી મુજ મન રે;
વેલા દરશન આપજો, શરીરના કરજો જતન રે; વાંચજો ૩૨
મુજ બેહેની વાલી ઘણી, પ્રેમદા લખી જેહ રે;
તેને બહુ હેતે કરી, બોલાવજો ધરી નેહ રે ; વાંચજો. ૩૩
રાધાપતિને જો[1] કરવસે, પંચમ અક્ષર લેજો રે.
પ્રથમ અક્ષર દૂરે કરી, વચે તે મુજને દેજો રે; વાંચજો. ૩૪
જ્યાં આવે સૂરજ કુંડથી, વિઘ્ન થયું વિકરાળ રે,
તે સહુ પુણ્ય પસાયથી, ફળશે મંગળ માળ રે. વાંચજો. ૩૫
એમ લખી લેખ ગુણાવળી, મોકલ્યો પેળીની પાસ રે;
દીપવિજય કહે ચંદની, હવે ફળશે આશ રે. વાંચજો. ૩૬

દેવાનંદ.

કાઠીઆવાડ મૂળીનો સાધુ.

સંવત ૧૯૦૪, સન ૧૮૪૮ માં હતો.

પદ ૧.

દુનિઆમાં ડાહ્યો ડાપણમાં દુખ પામે;
ભવતારણ ભગવાન વિસારી, ચઢિયે ઠાલે ભામે રે; દુનિઆમાં. ૧
મનુષ્ય દેહ મળ્યો અતિ મોટો, ખોટો જાણી ખોયો;
ચોરે ચૌટે જૂઠું બોલ્યો, ના હક નીર વલોયો રે; દુનિઆમાં. ૨
હરિ હરિજન સંગ હેત ન કીધું, પીધું વીખનું પાણી;
સુખ સંસારી પામ્યા સારૂ, મુઆ લગી ધર તાણી રે; દુનિઆમાં. ૩
હરખ શોકની નદિયો મોટી, તેમાં જાય તણાણો;
દેવાનંદ કહે, હરિ ભજ્યો નહિ, ઘણે દુખે ઘેરાણો રે; દુનિઆમાં. ૪

પદ ૨.

અજ્ઞાની તારા અંતરમાં દેખ વિચારી;
અંત સમે કોઈ કામ ન આવે, સગાં કુટુંબ સુત નારી રે; અજ્ઞાની.
જોબન ધનનું જોર જણાવે, ફાટી આંખે ફરતો;
કાળ કરાળ કઠિણ શિરવેરી, દિલમાં કયમ નથી ડરતો રે; અજ્ઞાની,

* * * * *

આજ અમૂલક અવસર આવ્યો, હરિભજવાનું ટાણું;
દેવાનંદ કહે દેહ મનુષ્યનો, ન મળે ખરચે નાણું રે; અજ્ઞાની.

રણછોડ ભક્ત.

રાગ કાફી. પદ ૧ લું.

શરીરરૂપી અંગરખા વિષે.

અંગરખું એક તારૂં રે, બનાવ્યું બહુ જુગતિ કરી;
શિવનારો દરજી ડાહ્યો રે, કિધી છે મહા કારીગરી.
કારીગરી માંહિ કેવી રે કીધી તેનો, કહેતાં નાવે પાર; ટેક.
બારિક કામ બહુ કીધું ઝિણું તેના, ઉપર તાણ્યા છે તાર;
ટાંકો તો નજરે નાવે રે, દેખોને સર્વે સુરત ધરી; અંગરખું. ૧

પસ્તાવો શો કરવો હવે, કહયું કોઇને નવ જાય રે;
પાણી પીને ઘર પૂછતાં; લોકમાં હાંસી થાય રે; વાંચજો. ૨૬
જે કાંઈ ભાવી ભાવના, જે વિધે લખિયા લેખ રે;
તે સહુ ભોગવવા પડે, તેમાં મીન ન મેખ રે; વાંચજો. ૨૭
પણ કુરકટથી જે નર થયા, તે વિસ્તરે છે વાત રે;
સાસૂ સાંભળશે જો કદા, વળી કરશે ઉતપાત રે; વાંચજો. ૨૮
તે માટે સાવધાનથી, રહેજો ધારી હુલાસ રે;
જેવા તેવા રે લોકનો, કરશો નહિ વિશ્વાસ રે; વાચજો. ૨૯
સાસૂને કહેવરાવજો, અહિયાં આવ્યાના ભાવ રે;
પછે જેવા પાસા પડે, તેવા દેજો જી દાવ રે; વાંચજો. ૩૦
મુજ અવગુણની ગાંઠડી, નાંખજો ખારે નીર રે;
નિજદાસી કરી જાણજો, મુજ નણદીના વીર રે; વાંચજો. ૩૧
કાગળ લખજો ફરી ફરી, કિરપા કરી મુજ મન રે;
વેલા દરશન આપજો, શરીરના કરજો જતન રે; વાંચજો ૩૨
મુજ બેહેની વાલી ઘણી, પ્રેમળા લખી જેહ રે;
તેને બહુ હેતે કરી, બોલાવજો ધરી નેહ રે; વાંચજો. ૩૩
રાધાપતિને જો[1] કરવસે, પંચમ અક્ષર લેજો રે,
પ્રથમ અક્ષર દૂરે કરી, વધે તે મુજને દેજો રે; વાંચજો. ૩૪
જ્યાં આવે સૂરજ કુંડથી, વિઘન થયું વિકરાળ રે,
તે સહુ પુણ્ય પસાયથી, ફળશે મંગળ માળ રે. વાંચજો. ૩૫
એમ લખી લેખ ગુણાવળી, મોકલ્યો પેળની પાસ રે;
દીપવિજય કહે ચંદની, હવે ફળશે આશ રે. વાંચજો. ૩૬

દેવાનંદ.

કાઠીઆવાડ મૂળીનો સાધુ.

સંવત ૧૯૦૪, સન ૧૮૪૮ માં હતો.

પદ ૧.

દુનિઆમાં ડાહ્યો ડાપણમાં દુખ પામે;
ભવતારણ ભગવાન વિસારી, ચઢિયે હાસે ભામે રે; દુનિઆમાં. ૧
મનુષ્ય દેહ મળ્યો અતિ મોટો, ખોટો જાણી ખોયો;
ચોરે ચૌટે જૂઠું બોલ્યો, ના હક નીર વલોયો રે; દુનિઆમાં. ૨
હરિ હરિજન સંગ હેત ન કીધું, પીધું વીખનું પાણી;
સુખ સંસારી પામ્યા સારૂ, મુઆ લગી ઘર તાણી રે; દુનિઆમાં. ૩
હરખ શોકની નદિયો મોટી, તેમાં જાય તણાણો;
દેવાનંદ કહે, હરિ ભજ્યો નહિ, ઘણે દુખે ઘેરાણો રે; દુનિઆમાં. ૪

પદ ૨.

અજ્ઞાની તારા અંતરમાં દેખ વિચારી;
અંત સમે કોઈ કામ ન આવે, સગાં કુટુંબ સુત નારી રે; અજ્ઞાની.
જોબન ધનનું જોર જણાવે, ફાટી આંખે ફરતો;
કાળ કરાળ કઠિણ શિરવેરી, દિલમાં કયમ નથી ડરતો રે; અજ્ઞાની,

* * * * *

આજ અમૂલક અવસર આવ્યો, હરિભજવાનું ટાણું;
દેવાનંદ કહે દેહ મનુષ્યનો, ન મળે ખરચે નાણું રે; અજ્ઞાની.

રણછોડ ભક્ત.

રાગ કાફી. પદ ૧ લું.

શરીરરૂપી અંગરખા વિષે.

અંગરખું એક તારૂં રે, બનાવ્યું બહુ જુગતિ કરી;
શિવનારો દરજી ડાહ્યો રે, કિધી છે મહા કારીગરી.
કારીગરી માંહિ કેવી રે કીધી તેનો, કહેતાં નાવે પાર; ટેક
બારિક કામ બહુ કીધું ઝિણું તેના, ઉપર તાણ્યા છે તાર;
ગાંઠ્યો તો [illegible] નાવે રે દેખીને સર્વે સજ્જન ઠરી. અંગરખું. ૧

ભાત્ય બનાવી દોરી વાળિ રે નાંખી તેમાં, બખિયા મુકયા છે બહુ સાર;
વાળ્યું વળે છે અકડ નથિ એનો તેમાં તાણુા નથી એકે તાર;
સાર શિવ્યું સંગે રે, આવ્યું છે અંગે ભરાભરી; અંગરખું. ૨
કમરપટો કોહો ને કૂણી, પુંચેથિ પાનિ પ્રમાણ;
તેમાં કલોચડી ક્યાંઇ નથી વળિ, શિવનારો ચતુર સુજાણ;
પ્રમાણ કેવું કીધું રે, બેસતું છે બરાબરીઃ અંગરખું. ૩
અંગરખું બહુ રંગી બનાવ્યું, પૂરણ પ્રેમ પ્રકાશ;
ચોંપ દેખો ને દરજીની કેવી, શિવતાં કર્યા નવ માસ;
દાસ રણછોડને રે, પહેરાવ્યું પ્રભુ ખરાખરી; અંગરખું. ૪

ગરબી.

દિલમાં દીવો કરવા વિષે.

દિલમાં દીવો કરો દીવો કરો, કૂડા ક્રોધ કામને પરહરો રે; દિલમાં. ટેક.
દયા દીવેલ પ્રણાઈયું પ્રેમ લાવો, મહી સુરતી દીવેટ બનાવો;
મહિ બ્રહ્મ અગ્નિ ચેતાવો રે, દિલમાં દીવો કરો, દીવો કરો. ૧
સાચ દિલનો દીવો જ્યારે થાશે, ત્યારે અંધારૂં મટી જાશે;
પછી બ્રહ્મલોક તો ઓળખાશે રે, દિલમાં દીવો કરો, દીવો કરો. ૨
દીવો અણભે પરગટે એવો, ટાળે તનનાં તિમર તેવો;
તેને નયણે નરખી લેવો રે, દિલમાં દીવો કરો, દીવો કરો. ૩
દાસ રણછોડે ઘર સંભળ્યું, જડી કુંચી ઊઘડ્યું તાળું;
થયું ભૂમંડળમાં અજવાળું રે, દિલમાં દીવો કરો, દીવો કરો. ૪

રાગ વેળાવર. પદ ૧.

વનચર વીરા વધામણી, કહેને ક્યાં થકી આવ્યો;
આ રે મુદ્રિકા શ્રીરામની, કહેને ક્યાં થકી લાવ્યો; વનચર વીરા. ૧
આ રે મુદ્રિકા શ્રીરામની, કોઈને જોવા ન જડતી;
તે તારે હાથ આવી ચઢી, મુને કળ નથી પડતી; વનચર વીરા. ૨
બોલજ બોલ્ય ને બંધવા, સાચી સંભળાવે વાત;
ઝાળ ઓલવજો જાનકી, કુશળ છે રઘુનાથઃ વનચર વીરા. ૩
કોપ કરી મારે કંથજી, કેમ હાથે ન મારી;
કપૂર લેઇ આલ્યું કાગને, મારે વહાલે વિસારી; વનચર વીરા. ૪

નાથ નમેરા ક્યમ થયા, હૈડાં કઠણજ કીધાં;
સતીને મેલીને સાધુ થયા, સુખ મુનિવ્રત લીધાં; વનચર વીરા. ૫
જોગ લીધો બે બંધવે, બેઠા આસન વાળી;
શ્રીપાત થયા સઉ દેખતાં, પીધાં ઉપવીત બાળી; વનચર વીરા. ૬
આજ કાલ રામજી આવશે, તો તો અબળા ઉગરશે;
નાથ વિજોગે ટળવળી, નારી નિશ્ચય મરશે, વનચર વીરા. ૭
પંથ ન્યાળતાં નેત્ર ગળ્યાં, કર્મનો પાર નાવ્યો;
રણછોડના સ્વામીને જૈ કહેજો, સતીએ સંદેસો કહાવ્યો; વનચર વીરા. ૮

પદ ૨.

હરશીને બોલ્યા હનુમાનજી, માતા આગના પાળું;
કહો તો, રાવણને રોળિ દઉં, કહો તો લંકા પ્રજાળું; હર્શીને. ૧
કહો તો, રાક્ષસના કુળને, ખરી ખાંતેથી ખાઉં;
કહો તો, ખાંધે બેસારિને, પેલી પાર લઇ જાઉં; હર્શીને. ૨
વિપત પડે નવ ખૂટિયે, રામજી છે રૂડા;
નથિ સતીપતિ સાધુ થયા, નથી દિલના રે કૂડા; હર્શીને. ૩
રામ લક્ષ્મણ આરોગ્ય છે, સમાચાર છે સારા;
મારિ માતાનું દુખ જોઇને, આવે આંસુની ધારા; હર્શીને. ૪
તમે કહ્યું, માનો મારી માતાજી, કશી ચિંતા ન કરિયે;
સાચે મને કરી સાધવી, ધ્યાન ધણિનું ધરિયે; હર્શીને, ૫
એ આવે રૂડા રામજી, ટાળવા દુઃખ તારૂં;
શુદ્ધ લેવા મને મોકલ્યો, કહ્યું, માનજો મારૂં; હર્શીને. ૬
એ આવે રઘુનાથજી, જાણિયે જોગમાયા;
રાજા રાવણને મારશે, ગુણ રણછોડે ગાયા; હર્શીને. ૭

પદ ૩.

હવે રાવણ મંદોદરી, પ્રત્યે કહે છે.

રાવણ કહે રે મંદોદરી, હારશો નહિ હૈયે;
લંકા ગઢ કેમ લેવાશે, દશરથને છૈયે; રાવણ.
સેના એની જુઓ શોભતી, માંહિ વનચર વારૂ;
[illegible] એ તો શા બળ મારૂ.

થાળી વગાડે હું નવ બીહું, રહ્યાં ત્રંબાળુ ગાજી;
અમ આગળ શો આશરો, જરૂ મા કરો જાજી; રાવણ.
અજાણ્યો મારો એ નથી, માનની મતિ પાઇ;
જોર કરીને આવિયો, જો જનકનો જમાઈ; રાવણ.
ત્રણ ભુવનમાં તારૂણી, નથી નરપતિ એવા;
રાજા રાવણશું આથડે, યુદ્ધનો લાવ લેવા; રાવણ.

* * * * *

નારી નહિ આલું નરપને, બરદ મહારૂં જાય;
થનાર હશે તે થઈ રહેશે, ગુણ રણછોડ ગાય;

અન્નદેવનું પદ ૪.

તમને આરાધું અન્ન-દેવ, પ્રથમ કરૂં તમારી સેવ; ટેક.
સવા પહોર સૂતાં ઉઠે, બકોર કરતાં બાળ;
માતા પાસે ખાવા માગે, પેહેલે પ્રાતઃકાળ; તમને.
પહોર દહાડામાં આવી મળે તો, કાયા કરે કલ્લોલ;
માણસ થાય છે મરવા જેવું, ઘડી થાય જો સોળ, તમને.
વાત કરતાં વઢી પડે છે, ભણતાં જાયછે ભૂલી;
આંખડિયે અંધારાં આવે, કાયા થઇ જાય લુલી;

* * * * *

બળિયામાં જે બળિયો કહાવે. જે છે સઉથી બળિયો;
તે જો પામે ત્રીજે પહોરે, ધૂળ થઇને ઢળિયો: તમને.

દેવાનંદ.

સંવત ૧૯૦૪ માં હતો.

પદ. ૧ લું.

કાળ તારી ફેડે રે, આયૂષને ઓછિ કરે;
મમતામાં મૂરખ રે, ખુંચ્યો તોય ખબર ન રહે. ટેક.
બાળપણું જોબન ગયું જોતાં, ઘરડો થયો તું ગમાર;
આજ કાલ કરતાં આવ્યો તારો વાયદો, માથે છે જમના માર;
વાર નહિ આવી રે [illegible]

લવ નિમિષ ઘડી મૂરત માપે, પોર દિવસ પરમાણુ;
પક્ષ માસ કરિ વર્ષ કહાવે, સઇકે જૂગ સુજાણુ;
માથે તારે મોટું રે, ફરતું એવું ચક્ર ફરે; કાળ તારિ. ૬

* * * * *

કર કર સંત સમાગમ સાચો, અવસર આવ્યો અમુલ્ય;
દેવાનંદ કહે, દેખ વિચારી, અંતઃકરણ અનુકૂળ;
ભજયા વિના ભૂધર રે, જીવ બહુ જન્મ ધરે; કાળ તારિ. ૭

પદ ૨ જું. રાગ કાફી.

પ્રભુને વિસર્યો પ્રાણી રે, મનુષ્યાતન પામીને રે; પ્રભુને.
લોકનિ લાજમાં, કામ બગાડ્યું તારૂં;
વિવેકનિ વાત ન જાણી રે, મનુષ્યાતન પામિને રે; પ્રભુને. ૧
કૂડ કપટ કરી માયા મેળિને, કીધિ સર્વે ધૂળ કમાણી રે; મનુ. ૨
માલ ને મિલકત જુવતિમાં મોહ્યો, કેમ તારિ અકલ વેચાણી રે; મનુ. ૩
દેવાનંદ કહે, દેખ વિચારી, મુરખ તેં મુવા સુધિ તાણી રે; મનુ. ૪

પદ ૩ જું.

સ્ત્રીઓને શીખામણ.

સધવા નારીને સ્વામીની સેવામાં રેહેવું;
જે જે વચન કહે વ્યવહારિક, તે કારજ કરિ લેવું રે; સધવા.
ખાતાં પીતાં સૂતાં બેઠાં, કહે પતી તેમ કરવું;
હરખ શોક ને હાણ લાભમાં, ફિકર તજીને ફરવું રે; સધવા. ૧
રીસ કરીને રાતે નયણે, બળતાં વેણ ન બોલે;
શમતા શીળ સ્વભાવ સયાણી, તે નારી સતિ તોલે રે; સધવા. ૨
જોબન વાન રૂપ ગુણ જાતી, નર કોઈ નજરે દેખે;
હાડ માંસનો લોચો જાણી, પતિ વિનાનો પેખે રે; સધવા. ૩
હાંસી ખ્યાલ હરામી સોબત, ભાંડ ભવાઈ ન ભાળે;
દેવાનંદ કહે, શુભ કુળવાળી, સમજી સઉ અઘ ટાળે રે; સધવા. ૪

પદ. ૪ થું.

હરિજન નારીને કુલટાનો, સંગ ન કરવો;
જાણે જેરે લાંછન લાગે, પાપરૂપ પરહરવો રે; હરિજન.

થાળી વગાડે હું નવ બીહું, રહ્યાં ત્રંબાળુ ગાજી;
અમ આગળે શો આશંરો, જક મા કરો ઝાજી; રાવણ.
અજાણ્યો મારો એ નથી, માનની મતિ પાઇ;
જોર કરીને આવિયો, જો જનકનો જમાઈ; રાવણ.
ત્રણ ભુવનમાં તારૂણી, નથી નરપતિ એવા;
રાજા રાવણશું આથડે, યુદ્ધનો લાવ લેવા; રાવણ.

* * * * *

નારી નહિ આલું નરપને, બરદ મહારૂં જાય;
થનાર હશે તે થઈ રહેશે, ગુણ રણછોડ ગાય;

અન્નદેવનું પદ ૪.

તમને આરાધું અન્ન-દેવ, પ્રથમ કરૂં તમારી સેવ; ટેક.
સવા પહોર સૂતાં ઉઠે, બકોર કરતાં બાળ;
માતા પાસે ખાવા માગે, પેહેલે પ્રાતઃકાળ; તમને.
પહોર દહાડામાં આવી મળે તો, કાયા કરે કલોલ;
માણસ થાય છે મરવા જેવું, ઘડી થાય જો સોળ, તમને.
વાત કરતાં વઢી પડે છે, ભણતાં જાયછે ભૂલી;
આંખડિયે અંધારાં આવે, કાયા થઇ જાય લુલી;

* * * * *

બળિયામાં જે બળિયો કહાવે. જે છે સઉથી બળિયો;
તે જો પામે ત્રીજે પહોરે, ધૂળ થઇને ઢળિયો: તમને.

દેવાનંદ.

સંવત ૧૯૦૪ માં હતો.

પદ. ૧ લું.

કાળ તારી કેડે રે, આયુષને ઓછિ કરે;
મમતામાં મૂરખ રે, ખુંચ્યો તોય ખબર ન રહે. ટેક.
બાળપણું જોબન ગયું જોતાં, ઘરડો થયો તું ગમાર;
આજ કાલ કરતાં આવ્યો તારો વાયદો, માથે છે જમના માર;
[illegible]

લવ નિમિષ ઘડી મૂરત માપે, પોર દિવસ પરમાણ;
પક્ષ માસ કરિ વર્ષ કહાવે, સઇકે જૂગ સુજાણ;
માથે તારે મોટું રે, ફરતું એવું ચક્ર ફરે; કાળ તારિ. ૨

* * * * *

કર કર સંત સમાગમ સાચો, અવસર આવ્યો અમુલ્ય;
દેવાનંદ કહે, દેખ વિચારી, અંતઃકરણ અનુકૂળ;
ભજ્યા વિના ભૂધર રે, જીવ બહુ જન્મ ધરે; કાળ તારિ. ૩

પદ ૨ જું. રાગ કાફી.

પ્રભુને વિસર્યા પ્રાણી રે, મનુષાતન પામીને રે; પ્રભુને.
લોકનિ લાજમાં, કામ બગાડયું તારૂં;
વિવેકનિ વાત ન જાણી રે, મનુષાતન પામિને રે; પ્રભુને. ૧
કૂડ કપટ કરી માયા મેળિને, કીધિ સર્વે ધૂળ કમાણી રે; મનુ. ૨
માલ ને મિલકત જુવતિમાં મોહ્યો, કેમ તારિ અકલ વેચાણી રે; મનુ. ૩
દેવાનંદ કહે, દેખ વિચારી, મુરખ તેં મુવા સુધિ તાણી રે; મનુ. ૪

પદ ૩ જું.

સ્ત્રીઓને શીખામણ.

સધવા નારીને સ્વામીની સેવામાં રેહેવું;
જે જે વચન કહે વ્યવહારિક, તે ફારજ કરિ લેવું રે; સધવા.
ખાતાં પીતાં સૂતાં બેઠાં, કહે પતી તેમ કરવું;
હરખ શોક ને હાણ લાભમાં, ફિકર તજીને ફરવું રે; સધવા. ૧
રીસ કરીને રાતે નયણે, બળતાં વેણ ન બોલે;
શમતા શીળ સ્વભાવ સયાણી, તે નારી સતિ તોલે રે; સધવા. ૨
જોબન વાન રૂપ ગુણ જાતી, નર કોઈ નજરે દેખે;
હાડ માંસનો લોચો જાણી, પતિ વિનાનો પેખે રે; સધવા. ૩
હાંસી ખ્યાલ હરામી સોબત, ભાંડ ભવાઈ ન ભાળે;
દેવાનંદ કહે, શુભ કુળવાળી, સમજી સઉ અઘ ટાળે રે; સધવા. ૪

પદ. ૪ થું.

હરિજન નારીને કુલટાનો, સંગ ન કરવો;
[illegible] હરિજન.

કુલટા નારી કામણગારી, વઢકારી વ્યભિચારી;
અંતર ઉંડી ભાવે ભુંડી, ભોગવે ભવ દુખ-ભારી રે; હરિ.
રાત દિવસ ઘર બાહર રઝળે, કુળ મરજાદા મેલી;
જૂઠા બોલી જ્યાં ત્યાં જાયે, અરધી રાત એકેલી રે; હરિ.
સાચું ખોટું જાણ્યા સારૂ, અધરમથી ઉપજાવી;
ધર્મ લોપ કરવા સારૂ એ, આ કળિજુગમાં આવી રે; હરિ.
વૈરાગણનો વેષ ધરીને, ગામે ગામે ગાવે;
દેવાનંદ કહે, ચાર વરણને, વાત કરી વટલાવે રે; હરિ.

રૂપવિજય.

અમદાવાદનો જતી.

સંવત ૧૯૦૫, સન ૧૮૪૯ માં હતો.

રહનેમી સજાય.

આછા ઘુંઘટ વહુને વાલેરા લાગે.

એ દેશી.

કાઉસગ ધ્યાને મુનિ, રહનેમી નામે;
રહ્યા છે ગુફામાં શુભ પરિણામે રે, દેવરિયા મુનિવર ધ્યાનમાં રહેજો;
ધ્યાનથકી હોય ભવનો પાર રે, દેવરિયા મુનિવર આંકણી.
વરસાતે ભીનાં ચીવર મોકળાં કરવા.
રાજુલ આવ્યા તેને ઠામ રે; દેવરિયા મુનિવર.
રૂપે રતિ રે વસ્ત્રે વરજીત બાળા;
દેખી ખોભાણો તેણે કામ રે; દેવરિયા મુનિવર.
દિલ ખોભાણું જાણી રાજુલ ભાખે,
રાખો સ્થિર મન ગુણના ધામ રે; દેવરિયા મુનિવર.
જાદવ કુળમાં જિનજી નેમ નગીનો,
વમન કરીછે મુજને તેણ રે; દેવરિયા મુનિવર.
બંધવ તેના તમે શિવાદેવી જાયા,
પેટડો પટંતર કારણ કેણ રે; દેવરિયા મુનિવર

પરદારા સેવી પ્રાણી નરકમાં જાય,
દુર્લભ બોધી હોયે પ્રાય રે; દેવરિયા મુનિવર.
સાધવી સાથે ચૂકી પાપ જે બાંધે,
તેનો છૂટકો કદિયે ન થાય રે; દેવરિયા મુનિવર. ૪
અશુચિ કાયા રે મળ મૂત્રની ક્યારી,
તમને કેમ લાગો એવડી પ્યારી રે; દેવરિયા મુનિવર.
હું રે સંજમિ તમે મહાવ્રત ધારી,
કામે મહાવ્રત જાશો હારી રે; દેવરિયા મુનિવર, ૫
ભોગ વમ્યા રે મુનિ મનથી ન ઇચ્છે,
નાગ અંગધન કુળ જેમ રે; દેવરિયા મુનિવર,
ધિક્ કુળ નીચા થઈ નેહથી ચાલે,
ન રહે સંજમ શોભા એમ રે ; દેવરિયા મુનિવર. ૬
એવાં રસિલાં રાજૂલ વયણ શુણીને,
બૂઝ્યા રહેનેમી પ્રભુજી પાસ રે; દેવરિયા મુનિવર.
પ્રાય આલોઈ ફરી સંજમ લીધું,
અનુક્રમે પામ્યા શિવ આવાસ રે, દેવરિયા મુનિવર. ૭
ધન્ય ધન્ય જે નર નારી શિયળને પાળે,
સમુદ્ર તર્યા સમ વ્રત છે એહ રે; દેવરિયા મુનિવર.
રૂપવિજય કહે, તેના નામથી હોજો,
અમ મન નિર્મળ સુંદર દેહ રે. દેવરિયા મુનિવર. ૮

વીરવિજય.

અમદાવાદનો જતી.

સંવત ૧૯૦૫, સન ૧૮૪૯ માં હતો.

તેના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ.

ધમ્મિલનો રાસ; શિયળવેલ.

હિતશિક્ષા.

સાંભળજે તું સુજની મોરી.

એ દેશી.

સાંભળજો સજ્જન નર નારી, હિત શીખામણ સારી જી રે;
રીસ કરે દેતાં શીખામણ, ભાગ્ય દશા પરવારી શૂણજો સાજનો રે.
એક વિરૂધની વાર, શૂણજો જગત પડ્યો વ્યવહાર; શૂણજો. ૧
કુરૂપ બાળક જાચક વ્યસની, કારૂ ને વળી નારૂ જી રે;
જો સંસારે સદા સુખ વંછો, ચોરની સંગત વારૂ; શૂણજો. ૨
વેશ્યા સાથે વણજ ન કરિયે, નીચશું નેહ ન કરિયે જી રે;
પ્રાહુણ આવે ઘર ધન જાવે, જીવિતને પરહરિયે; શૂણજો. ૩
કામ વિના પરઘર નવ જૈએ, આળે ગાળ ન દીજે જી રે;
બળિયા સાથે બાથ ન ભરિયે, કુટુંબ કલેશ ન કીજે; શૂણજો. ૪
દુર્જનશું પરનારી સાથે, તજીએ વાત એકાંતે જી રે;
ભ્રાત એનશું મારગ જાતાં; વાત ન કરિયે રાતે; શૂણજો. ૫
રાજા રમણી ઘરનો સોની, વિશ્વાસે નવ રહિયે જી રે;
માતપિતા ગુરૂ વિણ બીજાને, ગુજની વાત ન કહિયે; શૂણજો. ૬
કુમારગ્યાશું ગામ ન જૈએ, ઝાડ તળે નવ વસિયે જી રે,
હાથી ઘોડા ગાડી જાતાં, દુર્જનથી દૂર ખસિયે; શૂણજો. ૭
રમત રમતાં રીસ ન કરિયે, ભય મારગ નવ જઈએ જી રે.
બે જણ વાત કરે જ્યાં છાની, ત્યાં ઊભા નવ રહિયે: શૂણજો. ૮
[illegible]દરા વિણ વાત ન કરિયે, ઇચ્છા વિણ નવ જમિયે જી રે:
[illegible]

ગુરૂ જોગી રાજા પંડિતને, હાંસી કરી નવ હસિયે જી રે;
હાથી વાઘ સરપ નર વઢતા, દેખીને, દૂર ખસિયે; શૂણજો. ૧૦
કૂવાકાંઠે હાંસી ન કરિયે, કેફ કરી નવ ભમિયે જી રે;
વરો ન કરિયે ઘર વેચીને, જુગઠડે નવ રમિયે; શૂણજો. ૧૧
ભણતાં ગણતાં આળસ તજિયે, લખતાં વાત ન કરિયે જી રે;
પરહસ્તે પરદેશ દુકાને, આપણું નામ ન ધરિયે; શૂણજો. ૧૨
નામૂં માંડો આળસ છાંડી; દેવાદાર ન થઈએ જી રે;
કષ્ટ ભયાદિક સ્થાનક વરજી; દેશાવર જઈ રહિયે; શૂણજો. ૧૩
ધનવંતો ને વેષ મલિનતા, પગ શું પગ ઘશી ધોવે જી રે;
નાપિક ઘર જૈ શિર મુંડાવે, પાણીમાં મુખ જોવે; શૂણજો. ૧૪
નાવણ દાતણ સુંદર ન કરે, બેઠો તરણાં તોડે જી રે;
ભોંઈ ચિત્રામણ નગ્ન સૂએ તો, તેને લક્ષ્મી છોડે; શૂણજો. ૧૫
માતાચરણે શીશ નમાવી, બાપને કરો સલામો જી રે;
દેવ ગુરૂનાં દરશન કરીને, કરો સંસારનાં કામો; શૂણજો. ૧૬
બે હાથે માથું નવ ખણિયે, કાન નહી ખોતરિયે જી રે;
ઊભા કેડે હાથ ન દેઈયે, સામે પૂર ન તરિયે; શૂણજો. ૧૭
તેલ તમાકુ દૂરે તજિયે, અણગળ જળ નવ પીજે જી રે;
કુળવંતી સતીને શીખામણ, આના ભેગી દીજે; શૂણજો. ૧૮
સસરો સાસૂ જેઠ જેઠાણી, નણદી વિનય ન મૂકો જી રે;
શાણપણે શેરી સંચરતાં, ચતુરા ચાલ ન ચૂકો; શૂણજો. ૧૯
નીચ સાહેલી સંગ ન કીજે, પર મંદિર નવ ભમિયે જી રે;
રાત પડે ઘર બહાર ન જૈએ, સૌને જમાડી જમિયે, શૂણજો. ૨૦
ધોબણ માળણ ને કુંભારણ, જોગણ સંગ ન કરિયે જી રે;
સેજે કોઈક આળ ચઢાવે, એવું શીદ આદરિયે; શૂણજો ૨૧
નિજ ભરતાર ગયો દેશાવર, તવ શણગાર ન ધરિયે જી રે;
જમતા નાત વચે નવ જૈએ, દુરિજન દેખી ડરિયે; શૂણજો ૨૨
પરશેરી ગરબો ગાવાને, મેળે ખેળે નવ જૈએ જી રે;
નાવણ ધોવણ નદી કિનારે, જાતાં નિર્લજ થૈએ; શૂ[illegible]
ઊપડતે પગ ચાલ ચાલિયે, હુનર સહુ શીખીજે જી રે;
સ્નાન મનસ્ત્રે રસોઈ કરીને, દાન સુપાત્રે દીજે; ....

શોક તણાં લઘુ બાળક દેખી, ખેદ ન ધરશો હૈયે જીરે;
તેની સુખ શીતળ આશિષે, પુત્ર તણાં ફળ લહિયે; શૂંણજો. ૨૫
બાર વરસ બાળક સુરપડિમાં એ બે સરીખાં કહિયે જી રે;
ભક્તિ કરે સુખ લીલા પામે, ખેદ કરે દુખ લહિયે; શૂંણજો. ૨૬
નર નારી બેઉને શીખામણ, મુખ લવરી નવ હસિયે જી રે;
નાત સગાનાં ઘર છોડીને, એકલડા નવ વસિયે; શૂંણજો. ૨૭
વમન કરીને ચિતા ઝાળે, નબળે આસન બેશી જી રે;
ત્રિદિશ દક્ષિણ દિશ અંધારે, બોટચું પશુએ પેશી; શૂંણજો. ૨૮
અનજાણે ઋતુવંતી પાત્રે પેટ અજીરણ વેળા જી રે;
અગાસે ભોજન નવ કરિયે, બેજણ બેશી ભેળાં; શૂંણજો. ૨૯
અતિશે ઊંનું ખાટું ખારૂં, શાક ઘણું નવ ખાવું જી રે;
મૌનપણે ઓડીગણ વરજી, જમવા પેલાં નાવું; શૂંણજો. ૩૦
અનવખાણી વખોડી ન ખાવું; તડકે બેશી ન જમવું જી રે;
માંદા પાસે રાત તજીને, નરણાં પાણી ન પીવું; શૂંણજો. ૩૧
કંદ મૂળ અભક્ષને બોલી, વાસી વિદળ તે વરજો જી રે;
જૂઠ તજો પર નિંદા હિંસા, જો વળી નર ભવ સરજો; શૂંણજો. ૩૨

નરભેરામ.

પેટલાદ પરગણે, પીજનો ચાતુર્વેદી મોઢ બ્રાહ્મણ.

સંવત ૧૯૦૮, સન ૧૮૫૨ માં હતો.

તેની પ્રસિદ્ધ કવિતા.

નરસિંહ મહેતાના દીકરાનો વિવાહ, બોડાણાની મૂછનાં પદ,

છપ્પા, પદ, ઘોળ, ગરબીઓ, વિગેરે.

છૂટક છપ્પા.

મેગળ નિસરી બહાર, ચાલતો મહા સુખ માણે;
નહિ શત્રુ, નહિ મિત્ર, વિશ્વને સરખું જાણે;

પૂંઠે ભસે બહુ શ્વાન, કેટલાં બેશિ રહે છે;
મેગળને મન નહિ, માન અપમાન દે છે;
એમ હરિજન મેગળ રૂપ છે, જેને હરિનું ધ્યાન છે;
કહે નરભેરામ ગુરૂથકી, દુરિજન સઘળા શ્વાન છે;
જે જમે ઉધાર સાથે થયું, તેના ધરૂં છું શોકને;
કહે નરભો હાથ ધરી સહુ, સાધન સોંપું લોકને.
કોઈ કહેશે એમ, હાથ તો શીદને ધરિયે;
હાથ ધર્યે જીવાય, નહિતો પેટ ન ભરિયે;
ધરિયે નહિ જો હાથ; નવરૂાં કેમ ફરાય;
હાથ ધર્યા પરતાપ, ટાઢ તડકો તે જાય;
જે હાથ ધર્યા વણુ મહેનતે, જીવવું તે તો ઠીક છે;
જન નરભે તો નિશ્ચય કર્યું, હાથ ધર્યામાં ધિક છે.
વગર મેનતે ખાય, પારકા માગી મેવા;
વગર મેનતે ખાય, હરાયા સાંઢો જેવા;
જીવે પારકું ખાઈ, એહ અવતાર ન સારો;
જોતો નથી વિચારી, લાભ લૂટાયે મારો;
જે માલ પારકો ખાઇને, મૂર્ખ હૈયે હરખાય છે;
કહે નરભો લાભ બધો ખુએ, નાગો શું લુંટાય છે.
ખારતણી ભૂમિમાં, સોમણે બાજરિ વાવી;
ખાર બધું ખાઈ ગયો, પાછિ પાશેર ન આવી;
વિવેક સમજ્યો નહિ, પાત્ર કુપાત્ર ન જોયું;
ખાધું તેને પચ્યું, ખવરાવ્યું તેણે ખોયું;
સઘળી ભૂમિ સરખી નથી, કઈ છાયા કઈ તાપની;
કહે નરભો, કુપાત્ર થાય તો, દસુંદ આવે પાપની;
જાચક જીવન ધીક, વગર મેનત જે જીવે;
જાન જાચકે થાય, જુઓ દેખાડું દીવે;
માગે સાકર ગોળ, તનુજને ટપલી મારે;
જાચકને નોંતરી, જમાડે ઘીની ધારે;
જાચક તો તે નથિ જાણતો, જાન અતિશે થાય છે;
કહે [illegible] નરભે મો[illegible] [illegible]ખો જર લંટાય [illegible]

લૂંટાયા વિષે. ધોળ ૧.

રાતો ઘોડો રણપાખરિયો, શ્વેત ધર્યો શણગાર જોને: એ રાગ.

ધરમે ધોળાં નિત્યે ગાઈએ, ઠાકોરવાળો ઠાલો વાલા;
આંબા તળેથી બે જણ ઊઠયા, બ્રાહ્મણ દેખી ધાયો વાલા. ૧
ઊભો રે અલ્યા બ્રાહ્મણ તું તો, ત્યારે લાગી બીક વાલા;
જુગત કરીને જોડો લીધો; ઠાકોરને છે ઠીક વાલા; ૨
ભાંજ આપ્યને; ભાંજ આપ્યને, એવું આવી કહે છે વાલા;
અચરજ સરખું મુજને ભાસ્યું, લૂગડાં તો લે છે વાલા. ૩
પાઘડીને પહેલી લીધી, માથું કરિયું બોડું વાલા;
હીંડી હાલી ઠાકોર આવ્યા, પાસે નોતું ઘોડું વાલા. ૪
દોટીમાં શું એવું કહીને, પછેડી પણ લીધી વાલા;
જૂનાં લઈને નવાં આપશે, કૃપા હરિએ કીધી વાલા. ૫
જે જોઈએ તે માગી લ્યોને, ના કહ્યાનો નેમ વાલા;
હાથ પગને દોરી તુંબડી, રહિ છે કુશળ ખેમ વાલા. ૬
ચોખાનીનો કડકો પેર્યો, સર્વે દાન કરીને વાલા;
ઊમળકો આણીને સોપ્યું, નરભે તો હરિને વાલા. ૭
જૂનાં પૂનાં વસ્તર મારાં, લાજ રહી તે માટે વાલા;
રામકૃષ્ણ ગોવિંદ કરતા, ચાલ્યા ઊભી વાટે વાલા. ૮
લોક મળે તે એવું પૂછે, કહે બ્રાહ્મણ ક્યાં લૂટયો વાલા;
જિવ્હા મુખમાં સાજી છે તો, છોગાળેજી ત્રૂઠયો વાલા. ૯
નાહાનાને ભડકે દીવાળી ને, મોટે ભડકે હોળી વાલા;
જન નરભાનાં વસ્તર લીધાં, લોક કહે છે કોળી વાલા. ૧૦
'પણસોરા' ને ચોરે આવ્યા, ખબર કરી છે ખાંતે વાલા;
બ્રાહ્મણ પટેલ દેશાઈ કહે, ભગત રહો નિરાંતે વાલા. ૧૧
દવારકા-દેશાઈને જોરે, ભાઈએ કરિયું જોર વાલા;
ઘો રણશિંગું વહાર કરોને, ઝાલી લાવો ચોર વાલા. ૧૨
નરભો કહે એવું નવ કરવું, સમજાવ્યા નિરવાણ વાલા.
નિત્યે પૂન્યમે મારે જાવું, ખોશ્યો મારા પ્રાણ વાલા; ૧૩
પછેડી તો તુર્ત મગાવી, હાથ ભરીને લીધી વાલા;
[illegible] હરિએ [illegible] વાલા. ૧૪

બે ચાર દિવસ જો રહો તો, બાજરી લખાય વાલા;
જન નરભાને હેતે રાખ્યો, ગુણ હરિના ગાય વાલા. ૧૫
પાંચે દિવસ કિરતન કરિયાં, બાજરી થૈ મણ બાર વાલા;
વેહિયાનાં મન દુખાયાં, નરભે મેલ્યો પાર વાલા. ૧૬

થોભણદાસ.

તેની રચેલી કવિતા પદ, ગરબીઓ, પ્રસિદ્ધ છે.

ચોપાયા છંદ.

સાંભળને શીખામણ મારી, પાપી પ્રાણી અભાગી,
સુખ મેલીને દુખના દાડા, મરવા લેછે માગી;
માથા ઉપર મરણ ભમેછે, એ લીધો કે લેશે;
આંખે તો અંધારી બાંધી, મોગમ મારજ દેશે. ૧
સાત પેઢિનું સગું સાગનું, કોઈ ન આવે આડે;
બેહાં બેહાં જોશે રોશે, જાણે લુટયાં ધાડે;
પ્રાણ ગયા તે કોઇ ન જાણે સર્વે પડયું રહેશે;
વાલાં હશે તે વેરી થઇને, કાઢો કાઢો કહેશે. ૨
સોંઘું શણનું સાદરડું ને, કાચલીકેરો કડકો;
આવ્યા ભર્ગે એજ આવશે, દેશે બહાર ધબડકો;
ખડકે જઈને ખડકશે ને, ચોરિ બાંધશે ચણી;
ગોઠવણી તો ઘણિ ગોઠવશે, બંધી કરશે ઘણી. ૩
સોડ તાણિને સુવારશે ને, હઇએ મુકશે ખોડ;
મોઢેથી પરજાળશે ને, વાના બાંધશે ઓઢ;
કંચન સરખી કાયા ઉપર, ભડકે હોળી બળશે;
માત પિતા ને દારા બંધુ, વળ:વિને તે વળશે. ૪
કાગારોળજ કરતાં કરતાં, જૈને જળમાં નાશે;
પૂંઠેથી વા આવશે, તે ભભૂત ઊડી જાશે;
મુઆ પૂંઠે ચોથે દહાડે, ક્રિયા કરવાની પેર;
... તે ... ર

કરશે એની લાજ ઇજતને, તારૂં તારી સાથે;
પુણ્ય હશે કીધું તે પામીશ, હેત સહિત નિજ હાથે;
શ્રાદ્ધ સરાવી સગાં સનેહી, કરશે વડી વડાઈ;
ચોરે ચૌટે બેઠાં હાંકે, બહુ ખરચ્યાનિ બડાઈ. ૬
ગયા ખાતે વાવરિયું ને, રહ્યા ખાતે તે રહિયું;
દુખ લાગે તો વેહેલું લાગો, કેહેવું હતું તે કહિયું;
તેથી પૂછો દિવાકરને, ઊપજ્યા ખપ્યા અનંત;
કહે થોભણ સેવો હરિગુરૂને, સત્ય સગા તો સંત.

ગોપાળદાસ.

બુદ્ધિ વહુને શીખામણવિષે.

રાગ ધોળ.

એ.છા ઘુંઘટ વહુને વહાલેરો લાગે.

એ રાગ.

સાચી સમજણ બુદ્ધિને ખોટી રે લાગે,
સંત મનાવે તો મનાવું; હો લોલણી,
સાચી સમજણ બુદ્ધિને ખોટી રે લાગે. ટેક.
શીલ સંતોષ કહો તો કલ્લાં ઘડાવું,
કરૂણાની કાંબિયો પેરાવું હો લોલણી. સાચી સમજણ.
વિવેક વિચાર કહો તો વિછુવા ઘડાવું,
દર્પના ઘુઘરા બંધાવું; હો લોલણી. સાચી સમજણ. ૧
સાધન સંપતિ કહો તો ચૂડલો પેરાવું,
ક્ષમાની ચીપો મઢાવું; હો લોલણી સાચી સમજણ.
જ્ઞાન વૈરાગ્ય બાજુબંધ સોવરાવું,
શાંતિનું રતન જડાવું; હો લોલણી. સાચી સમજણ. ૨
પ્રેમનાં પુષ્પો ગળામાં નંખાવું,
લક્ષનો દોરો પ્રોવરાવું; હો લોલણી. સાચી સમ-

ટેક રૂપી કહો તો વુશિયો ઘડાવું,
દયાની દામણી બંધાવું; હો લોલણી. સાચી સમજણ. ૩
સત સંગત રૂપી ઘુઘ્ઘર ઘડાવું,
લગનનું લોળિયું પેરાવું; હો લોલણી. સાચી સમજણ.
ભક્તિ રૂપી કહો તો વાળી ઘડાવું,
મુક્તિની ચુનિયો મેલાવું; હો લોલણી. સાચી સમજણ. ૪
નેહનું નયણે કહો તો કાજળ સરાવું,
હેતની આડો કરાવું; હો લોલણી. સાચી સમજણ.
સીધી સમજણ કહો તો સેંથો પૂરાવું,
જોગનો ચાંદલો ચોઢાવું; હો લોલણી સાચી સમજણ. ૫
ધીરજ રૂપી કહો તો વેણો ગૂંથાવું,
ગુરૂગમ ગોફણો લટકાવું; હો લોલણી. સાચી સમજણ.
ચોખી ચાલની તમને ચોળી શીવડાવું,
ચૈતનની ચુંદડી પેરાવું; હો લોલણી સાંચી સમજણ. ૬
સાચી કરણીનો કહો તો કંચુવો શીવડાવું,
ભાવનું ભરત ભરાવું; હો લોલણી. સાચી સમજણ.
દાસ ગોપાળ કહે, એ સમજણ સાચી,
દક્ષનો લક્ષ બતાવું; હો લોલણી. સાચી સમજણ. ૭

મૂળદાસ.

પદ ૧.

હરિને હાથ સૌ રહે છે, વરધ હાણ હરિને હાથ સૌ રહે છે; ટેક.
કર્મ પ્રધાન કહાવે ને સઉને સમજાવે, પાપ પુણ્યનાં ફળ લખે છે;
જેવિ હોય કરણી એવી પાર ઊતરણી, જેને ઘટે તેવાં સુખ દે છે; વરધ. ૧
દયા ધર્મ હોય તેનું લેઈ ન શકે કોઈ, રચ્યું આપ આપણું જમે છે;
ગોદશે તે પડશે પરવશ થૈ રડબડશે, કરયાં કર્મ પોતાનાં દમે છે;
પરમારથ ન પ્રીછે ને દિલમાં સુખ ઇછે, ગજની અંબાડિયે ચ
[illegible] રિયા [illegible] ઘોડા [illegible] પંડે [illegible] ારાં નિશ [illegible]

લોભે લાય લાગે પુણ્યની પાળ ભાગે, વગર ન્યાયે અન્યાયે લડે છે;
કહે મૂળદાસ લાંચડિયા પર નિંદક, એ નિશ્ચે નરકમાં પડે છે. વરધ. ૪

પદ ૨.

હરિ ન ભજ્યો શા માટે, આ અવસર હરિ ન ભજ્યો શા માટે; ટેક.
ધંધામાં ધાયો ને લોભે લપટાયો, ને જતન કરીને માલ દાટે;
અગ્નિ જળ ભે છે ચોર કપટે લૂંટિ લેછે, હરિ હીરો ખોયો તે કોડિ સાટે; આ. ૧
રાવણનો જોડો તેનો અન્ન થયો થોડો, બેઠા વિભિષણ પાટે;
પાપે ખે જણાશે ને ધર્મની જે થાશે, તમે હીંડો વિચારીને વાટે; આ. ૨
દેશપતિ કહાવે માલ ખજાને ભરાવે, ને હીંચે હીંચોળાખાટે;
જે ગયા ઊઠિ તેની રાખ મૂઠી, કાં કૂટિ મરો ઊચાટે; આ. ૩
શાહુકાર ભારે ને હુંડિયો શકારે, ને બેઠા વાણોતર હાટે;
કહે મૂળદાસ કર હાથે તે સાથે, કોઇ કોડી ન બાંધે તારિ દાટે; આ. ૪

પદ ૩.

મનુષ્યા જનમ શીદ ખુએ, આવો રૂડો મનુષ્યા જનમ શીદ ખુએ; ટેક.
સંસારી જન કહે, અમે જ સુખિયાં, દારા ધન પુત્રને જુએ;
હેતે હુલાવે, ને પ્રીતે પરણાવે પછી, મરતાંને ધૂસકે રૂએ; આવો.

* * * * *

કીર્તિ દાન કીધાં જીતિને જશ લીધા, ને કાદવમાં કર ધૂએ;
કારણ કઢાવે, ને પારાયણ પઢાવે, એનું ધૂતીને લીધું ભૂએ; આવો.
કુડ કપટ કીધાં ધૂતીને ધન લીધાં, વિચારી ન જોયું મુએ;
કહે મૂળદાસ એવા ઊંધા અજ્ઞાની, એ તો દેખી પેખીને પડે કૂવે; આવો.

પુરીબાઈ.

ઉમરેઠની.

સીતામંગળ. કડવું ૧ લું.

રાગ ધોળ.

સતી સીતાને ચરણે લાગું જી નિર્મળ વાણીને શક્ અ… …

ઢાળ.

* * * *

સિવરા-મંડપ રચ્યો જ્યારે ને, તેડાવ્યા બહુ ભૂપ;
રૂષિ સાથે રાઘવ આવ્યા એનું, મહા મનોહર રૂપ.
પાતાળના રે પંનગ તેડ્યા ને; આવ્યા ગગન મુનિદેવ;
રાવણ કહે, હું ધનુષ ભાગું ને, કન્યા વરૂં તતખેવ.
સતી જાનકિયે સામું જોયું ને, દીઠા શ્રી મહારાજ;
સ્વામી ભવોભવ હું પદ-સેવક, કેમ વીસારી આજ.
સતી તે કેરાં વચન શૂણી ને, હસ્યા શ્રી રઘુવીર;
ક્ષણમાં વરૂં રે હું જાનકી, તું રાખ મનમાં ધીર.
કરજોડી પુરી ભણે જેનો, ઉમરાપુરિમાં વાસ;
સ્વામી સૌ સંતની દાસ છું, રઘુનાથ રાખો પાસ.

કડવું ૨જું. ઢાળ.

રતનાળિ સીતાજીએ વેણ વછોડી, શેષ નાગ સળકી રહ્યા કર જોડી.
મુખની છબી અતિ બુદ્ધિ શોઈયેજી માંહિ, રોહિણી પતિ દરશને આવ્યોજી બાઇ.
નાસિકા શુકચંચુ અધરરસ શોહે, દંત દેખીને માનવિનાં મન મોહે.
શણગાર સજે રાજા જનક-કુંવારી, તેની શોભા બની ત્રણ લોકથી ન્યારી.
કર કોમળ ને રાતા કુમકુમ જેવા, ચુડલો રતનાળો બાજુબંધ તેવા.
કોદંડને ભાગતાં હાથ ચંપાણા, મોટા ભૂપતિ માંય પડ્યા ખશિયાણા.

* * * * *

ત્યાં તો ધનુષ્ય ભાગીને સાત ખંડ કર્યા રે, પછી જનકની કુંવારીને રામ વર્યા રે.
ત્યારે ચઉદલોક માંહિ ચાલી વધાઇ, કરજોડીને એમ કહે પુરીબાઈ.

કડવું ૩ જું. ઢાળ.

જાન લઈ ચાલ્યા રે દશરથ રાય, હસ્તી ઘોડા બહુ કહ્યા નવ જાય.
કાળા કાબરા ને રાતા રે ઘણા, સુંદર તે મહારાજા રે તણા,
લીલા પીળા ને ધોળા જેહ, ઘોડા પાખરિયા પલાણ્યા તેહ.
રથ સુખપાલોની રચના રે બણી, જાન વખાણું રે રાઘવતણી,

ભેર ભૂંગળ બહુ નાદ જ થાય, જાનની શોભા કહીં નવ જાય.
ક્ષણમાં પોંચ્યા રે દશરથ રાય, સામઇએ રાજા જનકજી જાય.
ભેટ્યા વેવાઇને મળિયાં મન, રાજા જનક કહે, દિવસ ધન્ય ધન્ય.
એળચિએ વાશ્યાં રે જળ આણીં, ખાંડ ઘોળીને પાયાં રે પાણીં.
જાન જોઇને રાજા જનકજી હરખ્યા, એ આગળ આપણ રાજા રે કશા.
ચંદનના ઓરડા ઊઘડ્યા દશરથ રાજા ત્યાં રે ઊતર્યા.
પાલખડી મેલો રે પરશાળ, જોતાં સામી દીસે રે રસાળ.
જાનરડીઓની રે જુક્તિજ ઘણી, પાથરણાં રે આપ્યાં પાથરી.
ઘોડાની રે ઘોડારો ઘણી, વળી વિધિ કરી રૂડી માફાતણી.
આવી જનકજી બોલ્યા વાયકા, કલુઓ લેઈ ચાલો નાયકા.
નાગરી સૌ મળી નારી જેહ, કલુઓ લેઇને ચાલી તેહ.
ગાતી તે વાતિ જાનિવાસે જાય, ઘણું સંતોક્યા રે રાઘવરાય.
કૌશલ્યા બાઇએ રે દીધાં માન, સઉકોને આપ્યાં ફોફળ પાન.
જનક રાજાનીં જે વહુ દીકરી, તેને તે ફોફળ આપ્યાં ફરી.
માતા તે નયણે અંજન કરે, કંકુ ચંદન રઘુપતિને ધરે.
માતા તે મનમાં એવું ભણે, રખે કુંવર કોની દૃષ્ટે પડે.
ભરત શત્રૂઘન લક્ષમણ ધીર, વર પાસે બેઠા ત્રણ વીર.
માતાજી ચિંતા ન કરશો તમો, રક્ષા કરીશું રે રાઘવ અમો.
એ તો કહિયે રે કારણ રૂપ, સૂરજ વંશમાં મોટો ભૂપ.
ધનુષ તો એણે ભાગિયું, ઘણા અસુરનું કુળ લાજિયું.
તોરણે ને છજે નાચે મોર, મંડપમાં દીસે ઘનઘોર.
મંડપમાં રે ઊભાં મહામતિ, તેણે નવરાવ્યાં મહાસતી.
ગોત્રજ આગળ બેઠાં સીત, રાઘવજીશું પૂરણ પ્રીત.
ગોત્રજ માંય રે વર આવિયો, રૂદે કમળમાં તે ભાવિયો.
દશરથના જોગી ગડગડ્યા, રઘુનંદન વરઘોડે ચડ્યા.
કર જોડીને કહે પુરી સહી, લગન સાધવાની વેળા થઈ.

કડવું ૪ થું. ઢાળ.

ચંચળ અશ્વે ચડ્યા રઘુનંદન, ઢોલ દદામા ગાજે જી;
[illegible]

કટી કોમળ ત્યાં મેખલા સોહ્યે, પાયે નેપુર વાજે જી.
બાંહે બાજુબંધ બાંધ્યા છે, કોટે કૌસ્તુભમણિ છાજે જી.
જાનરડી વરની માડી સંઘાતે, ગીત મધુરાં ગાયજી;
સાસુ પ્રેમે પનોતાં ધાઈ, વરને પોંખવા જાયજી.

કડવું ૫ મું. ઢાળ.

* * * * *

સીતા પહેલું મંગળ વરત્યું રઘુરાય, ત્યાંતો મધુપર્ક કેરાં દાન અપાય.
સીતા બીજું મંગળ વરત્યું રઘુરાય, ત્યાંતો મુદ્રિકા કેરાં દાન અપાય.
સીતા ત્રીજું મંગળ રામની સાથ કીધાં, ત્યારે શ્રીરઘુનાથે મહાદાન દીધાં.
સીતા ચોથું મંગળ વરત્યું રઘુરાય, ત્યાંતો કન્યા કેરાં દાન અપાય.
ત્યાં બુરાનપુરની બાજોઠી મગાવો, ત્યાં વીસળનગરની થાળી અણાવો.
ત્યાં ડુંગરપુરની ઝારી રે આણી, કંસાર પીરસે રાજા જનકની રાણી.
કંસાર પીરસ્યો તે રૂડી રે રીતે, સીતા રામ જમ્યાં તે પૂરણ પ્રીતે.
ત્યાં પાન સોપારીની છાબ જ છોડી, સીતા રામ રહ્યાં છે બેઉ કર જોડી.
કરજોડી પુરી કહે જે જે રે કીજે, ત્યાં કન્યા સજોડાનાં ભામણાં લીજે.

કડવું ૬ ઠું. ઢાળ.

ઉત્તમ જળ ઉષ્ણોદક મેલ્યાં તે, જાનને નાવણ કીજે જી;
પાટ પીરોજા ને સોના આડણિયો તે, જાનને આસન દીજે જી.
વીસળનગરની થાળિયો અણાવો ને, ડુંગરપુરની ઝારી જી;
વાડકડા વીજાપુરી મેલે તો, સુવરણ લોટા શુભકારીજી.
કાઠા ઘઉંની લાપસિ પીરસો તો, માંહે ભાળવિયો ગોળ જી;
ઘી તો ગવરી ગાયનાં પીરસો ને, દહીં દૂધ કેરી છોળ જી.
શાક તો સૂરણનાં પીરસો તો, રાઇતાંનો નહિ પારજી;
દાળ ચંપાના છોડશીં પીરસો ને, વિધ વિધ માંહિ વઘાર જી.
શેવ સુંવાળી સુંદર પીરસો ને, પાપડ પૂનમ ચાંદ જી;
ભાત કમોદ તણો પીરસો તો, ખોબલે પીરસો ખાંડ જી.
ભોજન રૂડાં ભાવથીં કીધાં, સંતોષી સર્વે જાન જી;
શુદ્ધાચમન લેઈ બાર પધાર્યા ને, આપ્યાં શ્રીફળ પાન જી.
પેરામણીનો સમય થયો છે, માગી લ્યો જે જોઇએ જી;
દશરથ રાયને સોનાનું ટીલું તો, રઘુનંદનને જનોઈઓ જી

પાંચે વસ્ત્ર આપ્યાં રઘુનંદનને, રંગ કસુંબે બોળી જી;
ઘરશાડી ઘરચોળાં અણાવો ને, પાટણની પટોળી જી.
જાનરડીને ઝૂલતી સાડી ને, માંડવે આવીને પેરે જી;
ઝાલ ઝૂમણાં ને નાકે વેસર, સીતાબાઈ કેરે જી.
સીતાબાઈ સાસરે ચાલ્યાંને, દાદાના દેશ મૂકયા જી;
સીતા વિના તો સૂનું લાગેને, તુળસીના કયારા સૂકયા જી;
પાછું વાળી જુએ સીતા પનોતાને, દાદાને આશિષ દેય જી;
ઘણું જીવજો દાદાજી મોરા ને, રાજ અવિચળ રહેય જી.
ઘણું જીવજો વીરજી મોરા ને, ભાભીના નવરંગ ઘાટ જી;
સીતાબાઈને પાસે બોલાવીને, કહે છે પોતાની માત જી.

* * * * *

જે મારી સીતા તું કહ્યું કરજે ને, લાજ વધારજે તારી જી;
રમકડાં રળિયામણાં આલ્યાં ને, દીધી શિખામણ સારી જી.
સીતાબાઈ સખિયોને મળીને, પછી સાસરિયે જાય જી;
પુરી બાઇ કહે છ કડવાં તે, પ્રીતે પૂરણ થાય જી.

મીરાંબાઈ.

સતભામાનું રૂશણું.

જાણ્યું જાણ્યું હેત તમારૂં જાદવારે લોલ,
હેત જ હોય તો હઇડામાં વરતાય જો;
અમે તમારી આંખડિયે અળખામણાં રે લોલ,
વાલપ હોય તો નયણામાં ઝળકાય જો; જાણ્યું જાણ્યું.
પારિજાતકનું ફૂલ રે નારદ લાવિયા રે લોલ,
જૈ સોંપ્યું રાણી રૂકમણી ને દરબાર જો;
એકે પાંખડલી મારે મંદીર નવ મોકલી રે લોલ,
કીધી મુજથી એ અદકેરી નાર જો; જાણ્યું જાણ્યું.
અચરત પામ્યાં ને આનંદ ઊતર્યો રે લોલ,
જાઓ, જાઓ, જાઓ, નહિ બોલું સુંદર શ્યામ જો;

રૂકમણીને મંદિર જૈને રંગે રમો રે લોલ,
હવે તમારે અમ સાથે શું કામ જો; જાણ્યું જાણ્યું.
અળગા રહો અલબેલા મને અડશો નહિ રે લોલ,
તમ સાથે નહિ બોલું નંદકુમાર જો;
બોલે ને પધારો માનેતી તણે રે લોલ,
આજ પછી આવશો મા મારે દ્વાર જો; જાણ્યું જાણ્યું.
નારદે કહ્યું સતભામા સાંભળો રે લોલ,
એ નિર્લજને નથી તમારૂં કામ જો;
કાલા ને વાલા કરતો તે આવશે રે લોલ,
મોટા કુળની મૂકશો મા મામ જો; જાણ્યું જાણ્યું.
ઊતાર્યાં આભ્રણ રે સર્વે અંગથકી રે લોલ,
લો શામળિયા તમારો શણગાર જો;
મારા રે મૈયરની ઓઢું ઓઢણી રે લોલ,
બીજું આપો માનેતી દરબાર જો; જાણ્યું જાણ્યું.
ચરણા ચાર ઉતારી ચોળી ચુંદડી રે લોલ,
ઉરથકી ઉતાર્યો નવસર હાર જો;
કાંબી ને કડલાં રે ત્રોટી ડામણી રે લોલ,
સર્વ સંભાળી લેજો નંદકુમાર જો; જાણ્યું જાણ્યું.
આગળથી નવ જાણ્યું મેં તો એવડું રે લોલ,
ઘરથી ન જાણ્યો ધૂતારાનો ઢંગ જો;
બાળાપણની પ્રીત અમારી પાલટી રે લોલ,
એ નિર્લજને શાનો દીજે રંગ જો; જાણ્યું જાણ્યું.
ધીરજની વાતો ઘરથી જાણી નહિ રે લોલ,
પ્રીત કરીને પરવશ કીધા પ્રાણ જો;
કાળજડાં કોરીને ભીતર ભેદિયાં રે લોલ,
મીઠડલીમાં માર્યા મોહનાં બાણ જો; જાણ્યું જાણ્યું.
પ્રીત કરી પરહરવું નોતું પાધરૂં રે લોલ,
થોડા દિવસમાં શું દીધાં મને સુખ જો;
સ્વપનાનાં સુખડાં રે સ્વપને વહી ગયાં રે લોલ,
[illegible]

પૂરણ પાપ મળ્યાં રે એ અબળાતણાં રે લોલ,
જેનો પરણ્યો પર ઘેર રમવા જાય જો;
અબોલડા લીધા રે બાળે વેષથી રે લોલ;
તે નારીનું જોબન ઝોલાં ખાય જો; જાણ્યું જાણ્યું.
પાણીડાં પીને રે ઘર શું પૂછિયે રે લોલ,
વેરી પિતાએ પૂરણ શોધ્યાં વેર જો;
ઊછેરી આપી રે એના હાથમાં રે લોલ,
ગળથૂથીમાં ઘોળી ન પાયાં ઝેર જો; જાણ્યું જાણ્યું.
શોકડલીનાં વેણ મને બહુ સાંભરે રે લોલ,
નયણાંથી છૂટે જળની ધાર જો;
હૈડું નવ ફાટયું રે હજુએ અમતણું રે લોલ,
ઉર ઉપર કાંઇ ઉઠ્યા મેઘ મલાર જો; જાણ્યું જાણ્યું.
એવાંને મેણાં શું બોલો મુખથકી રે લોલ,
ભોળા મનની શું આણો છો ભ્રાંત જો;
નારી મન શું રાખો નારદને કહે રે લોલ;
કુળવંતી તમે કેમ કરો કલ્પાંત જો; જાણ્યું જાણ્યું.
પટરાણી તમથી બીજી પ્યારી નથી રે લોલ,
શું સતભામા કૂડો ચઢાવ્યો ક્રોધ જો;
કપટી નારદિયાનાં કેહેણ ન માનિયે રે લોલ,
ઘણો વધારે ઘેર ઘેર જઈ વિરોધ જો; જાણ્યું જાણ્યું.
સાચું જો કહું તો તમે નવ સાંભળો રે લોલ,
કહો સતભામા ખાઉં તમ આગળ સમ જો;
કાળુડા નાગને આપું આંગળી રે લોલ,
તોએ તમારૂં મન નવ માને ક્યમ જો; જાણ્યું જાણ્યું.
મોહનજી કહે રે સતી તમે સાંભળો રે લોલ,
કહો તો મગાવું પારિજાતકનું ઝાડ જો;
આણીને રોપાવું તમારે આંગણે રે લોલ,
રાણી રોષ તજીને મૂકો રાડ જો. જાણ્યું જાણ્યું.

કુમકુમ ને કસ્તુરી બેહેકે કેવડો રે લોલ,
ચૂવાચંદન ઊડે અબિલ ગુલાલ જો;
આનંદ ઉત્સવ રે થાય અતિ ઘણો રે લોલ,
ભેર ભુંગળ ને વાજે મૃદંગ તાળ જો; જાણ્યું જાણ્યું.
રૂશણું ગાયું રે રૂડી રીત શું રે લોલ,
સતભામાનાં મનાવ્યાં છે મન જો;
મીરાંનો સ્વામી રે મોલ પધારિયો રે લોલ,
સતભામાનાં જીવન કીધાં ધન્ય જો. જાણ્યું જાણ્યું.

કૃષ્ણરામ.

કળિકાળનું વર્ણન ગરબા છંદ.

(આજ મને આનંદ વાધ્યો અતિ ઘણો મા) એ દેશી.
વિમળ મતિ વિપરીત, વેહવા લાગી સહુની;
પરમારથની પ્રીત, બહાર ખશી ગઈ બહુની.
ઉત્તમ ચારે વરણ, ઉત્તમતાને મૂકી;
કરે અધર્માચરણ, ચિંતન હરિનું ચૂકી.
વાડવ વિદ્યાવાન, થઈ પણ ઘરઘર ડોલે;
શૂદ્રતણાં સનમાન, નહિ પણ આશિષ બોલે.
વાંચે જે વેદાંત, કણ લોભે કંઈ ઘરમાં;
સમજે નહિ સિદ્ધાંત, ભટકે ભવસાગરમાં.
વિપ્ર પરસ્પર વેર, કામ કારણે કરતા;
જરને માટે ઝેર, મમતામાં નિત્ય મરતા.
વિદ્વત થઇને વ્યાજ, ગરીબ જનનું ગમિયું;
કરે અઘટતાં કાજ, ભ્રાંતે મનડું ભમિયું.
શાસ્ત્રતણી નહિ સાન, વામ મારગે ચાલે;
કરિને મદિરા-પાન, મોટા થઇને માલે;
મારણ મોહન જાર, ઉચાટન આરાધે;
ઉત્તમ થઇ અભિચાર, સુવરણ માટે સાધે.

ઉર્ણા અડદ ઉપાન, મધુ મહિષી ને મહિનું;
દારૂણ લેછે દાન, કાળ સમે કંઇ કઇનું.
શૂદ્રાદિકને ઘેર, શાસ્ત્ર શીંખાડે જઈને;
પરમ ધર્મની પેર, વિપ્રતણી ગઇ વહિને.
એકાદશાનું અન્ન, બ્રાહ્મણને પણ ભાવે;
ધણિને નોય જો ધન, ઘર ઘરેણું વેચાવે.
મસ લઘુશંકા લીંટ, દેખતાં જ્યાં દિસે;
એ ઠેકાણે ઇંટ, માંડિ પત્રાળી પીસે.
રામા કરે રૂદન, હાથ વાળતી હઈયે;
આરોગે ત્યાં અન્ન, કોણ કોણને કહિયે.
રડતા રાજદ્વાર, પંડિત થઈને પક્ષ;
દેવડિયે છડીદાર, સહિ લે તેના ધક્કા.
તોપણ નાવે લાજ, કિંકર મૂકે કાઢી;
વર્ષાશનને કાજ, દરબારે જાય દહાડી.
નાત નાતની નિત્ય, બદી કરે બડબડતા;
વર્ષા ઉષ્ણ ને શીત, વેઠી વાટે વઢતા.
અન્નતણો મુખ ગ્રાસ, તો પણ બોલે ગાળી;
દામતણા થઈ દાસ, પેટે મારે પાળી.
વૈશ્વદેવ નૈવેદ, બ્રહ્મયજ્ઞ કે તર્પણ;
ભૂત બળિનો ભેદ, જાણે નહિ બ્રહ્માર્પણ.
સસરા કહિને ગાળ, પુત્ર પૌત્રને દેતા;
એળે ચઢાવી આળ, લાંચ પટેલ થૈ લેતા.
એક નોતરે ચાર, જમવા કાજે જાતા;
ન જુએ વરણા ચાર, સૌને ઘેર ઘેર ખાતા.
ગ્રીવા લગણ ભરાઈ, પરનું આવે પ્રાશી;
[illegible]ી રગડાઇ, વાણે નાંખે વાશી.
મધુ-પુષ્પ ને ગાજર;
[illegible]ન કર્યામાં હાજર.
[illegible] [illegible]સાધે;

પર નાતિની રાંડ, નિજ નાતોમાં ઘાલે;
દામે ડળકી દાઢ, મનને માને ચાલે.
ઘરમાં ક્ષિપ્રા ખાય, સરખા થઇ સંબંધી;
કુલીન જમવા જાય, ત્યાંહ ધાકની બંધી.
તજી સ્નાન સંધ્યાય, ભાવે ભાવ્યું ભમવું;
ચિત્તમાં નિત્ય ચહાય, પૂર્વજિયાનું જમવું.
વારે વારે વ્યાસ, થઈને માણ વજાડે;
પાંચે બેઠાં પાસ, તેહ તાળીઓ પાડે.
શ્રુતિ સ્મૃતિની વાત, કાળ જીવ ઈશ્વરની;
જાણે નહિ કાંઇ જાત, રાગ તાલ કે સ્વરની.
પીંગળ રીતે છંદ, કવિના કર્યા ન જાણે;
પોતાતણા પ્રબંધ, રચી રાગડા તાણે.
નાતરિયાની વાત, કેરી ને રૈંટીડા;
ગાતાં શ્યામા સાથ, કરે કટાક્ષે ક્રીડા.
અંગુળિયે અંગુઠ, બંધી ગાય ઉછળતા;
મોટા થયા તો મૂઢ, બીજા મરે છે બળતા.
જજમાનોથી રીશ, કરિને દાપૂ લેતા;
નહિતર ફાડી શીશ, રૂધિરે હાથા દેતા.
કંઈ ધન કાજે થાય, વેહેોરાના વાણોતર;
કંઈ કાશદિયે જાય, કંઈ ભીખંતા ઘર ઘર.
કંઇક નાંખતા ટેલ, કંઈ વીંટણિયો વીંટે;
કંઈ હાંકતા બેલ, શકટ ભરીને ઈંટે.
કંઇક કરંતા રાસ, નારી રૂપ થઈ નાચે;
મશકરિયોથી હાસ, કંઇક કરાવે સાચે.
કંઇ પાણી ભરનાર, કંઇકિ રસોઇ કરતા;
કંઈ હોય નાકાદાર, કંઇક કરોડે ફરતા.
કંઈ લે ભરિને દામ, સરપણ શકટ ઈંજારે;
કંઈ શેઠોનાં કામ, બેઠા કરે બજારે:
એક નાતમાં નાત, કળિયે બીજી ક્રામ...
ગાદર બિલેક જાત, દીકરીઓ નવ દે

નમસ્કારની રીત, તજી સલામો કરતા;
પર નાતીની પ્રીત, મનમાં કદી ન ધરતા.
બાડવ થયા વકીલ, ઘર ઘર કેરા ઠાકર;
દિવ્ય વધારે દિલ, યવનતણા થઈ ચાકર.
ફારશિયોના હરફ, વસ્યા વિપ્રની વાણે;
ગજલ રેખતા તરફ, ગમતા દીઠા ગાણે.
દીકરિયોના દામ, રૂદયે લાગ્યા રશિયા;
કરે કારમાં કામ, કેશ ધરે કાનશિયા.
બેસે બણિને બેશ, ચકલે ડમર હાંકે;
અરધ ઉઘાડે કેશ, તારૂણિયોને તાકે.
કંઈક કીધાં કામ, વેળા જોઈને વેઠી;
નીચ જનોને નામ, આપી બાંધે કંઠી;
કંઈક પૂજતા પીર; અવલોકે જઈ ઓરસ;
પયમાં નાંખી નીર, કંઈ વેચંતા ગોરસ.
કેઈ પરણેલી નાર, પ્રહાર કરે ત્યાં પેખી;
કંઈક કરે વ્યભિચાર, દાર પારકી દેખી.
સાઠે વર્ષે સાન, કંઈક મૂકી ઘરેણે;
વારૂ થઈ વિદ્વાન, ફરી ફરીને પરણે.
નાથે કાઢ્યો નરક, પોતે પાછો પેસે;
ગદ્ધાઈમાં ગરક, બાધા થઈને બેસે.
વાડવ ઉપર વેર, આવડું તે ક્યમ આણ્યું;
કળિયે કીધો કેર, કારણ કાંઈ ન જાણ્યું.

* * * *

આ અવસર આલોપ, થઈ જળમાં ક્યમ ઝીલો;
કરીને કરડો કોપ, કળિયે લીધો કિલ્લો.
નરપતિ થઈને ન્યાય, પૂછી જોઈ ન પ્રીછે;
ધન લેવાને ધાય, અનર્થ કઈનો ઇચ્છે.
વિપ્રને વપુનો દંડ, દેતાં દયા ન આવે;
પેખે પણ પાખંડ, [illegible]

કંઈક વધારી કર, રાંક લોકને રગડે;
જ્યાં જ્યાં દેખે જર, બુદ્ધિ ત્યાં ત્યાં બગડે.
પર દારાનો સંગ, રાતે તેથી રમતા;
ધારી ન જુએ ઢંગ, દક્ષ જનોને દમતા.
કૂડી ધરતા કાન, ચુગલ-જનોની ચાડી;
ઘટવા લાગ્યું જ્ઞાન, દંભી સંગે દહાડી.
વેદ શાસ્ત્રની વાત, કદી ધરે નહિ કાને;
રાજી રહે દીન રાત, ગુણકા કેરે ગાને.
ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ, કદી કરે નહિ કૂડા;
રાખે નહિ સંભાળ, ભક્ત જનોની ભૂંડા.
શાક ભાજીઓ ફળ, એપર અંત ઇજારા;
વળી બતાવે બળ, ઝોળીવાળા ન્યારા.
કાષ્ઠ શકટથી કાઢ, કેટલાક તો કાઢી;
કડકા ભારે સાઢ, દરવાનાદિક દહાડી.
વર્ષે વર્ષ સવાઈ ઇજારદારી વધારે;
રઇયત રૂવે રગડાઈ, કો આગળ પોકારે.
ચૌટે જણવે તોર, દોડાવીને ઘોડા;
રાતે આવે ચોર, ઘર ઘર પડે દરોડા.
ચોરોના અસવાર, બાન પકડતાં લૂટે;
દરવાજેથી બહાર, વહાર કરે નહિ પૂંડે.
દરવાજે દરવાન, રાંક જનોને રોકે;
કોઈ ધરે નહિ કાન, રડે બિચારા પોકે.
અન્યાઇના દામ, લેઈ ઠરાવે સાચા;
ન્યાયિયા લે જો નામ, તો તો હણે તમાચા;
રાજ્ય તણાં સંતાન, રાય આપણને માને;
દુશ્મન થઈ દીવાન, કેદ કરે રાજાને.
થોડો જોઈ અપરાધ, મંદીરીઆને મારે;
બળવંતોનો બાધ, કરી શકે નહિ કયારે.
વરતાવે નહિ ધર્મ, રઇયત જનનો રીતે;
પો પાગ મત ક્ર્મ કદી કરે નહિ પ્રીતે.

ઉત્તમ જનને આંચ, વિષથી નિત્યે દમતા;
વર્ષ ચાર કે પાંચ, એટલામાં આથમતા.
કળિયે કીધો કેર, જેમ શશિ ને રાહુ;
માધવ કરિયે મેહેર, જોઇ પોતાના બાહુ.
વૈશ્ય કરે વિપરીત, તોલ ન સાચા તોળે;
પરમારથની પ્રીત, મૂકી મગદળ ચોળે.
બાર પાણુનો માલ, વીસ પાણે વેચંતા;
દોડ દોડ દલાલ, કળહળ કેક કરંતા.
કહે ધર્મના સમ, ધર્મ ધસરડે ધૂળે.
તોયે ત્યમનું ત્યમ, મરડી નાંખે મૂળે.
હેતસ્વી થઇ હાણુ, કરીને લે જો ખશિયે;
વદે પરસ્પર વાણુ, પોતાની પારશિયે.
દમડી માટે ગાળ, મુખથી માને દેતા;
એક એકની આળ, જઈ દરબારે કહેતા.
શાણા થઇને શેઠ, પાન તમાકુ ચાવે;
વાડવ પાસે વેઠ, કાયાતણી કરાવે;
લેઈ આપ્યાની આશ, મનમાં ફરી ન રાખે;
દામતણા થઈ દાસ, ભૂંડું મુખથી ભાખે.
જતિ ગુરૂ બ્રાહ્મણ દેવ, ગોસાંઈ વિધવાનાં ધન;
સંઘરવાની ટેવ, અંતે ઓળવ્યાનું મન.
ચાર રામની ધર, થઇને કરતા કાળું;
જિરવી કઇનાં જર, દેખાડે દેવાળું.
મનમાં રાખે મેલ, મુખ જણાયે મીઠા;
ઘૃતમાં ઘાલી તેલ, દેતાં કઈને દીઠા.
કહી બતાવે કાંય, આપે વસ્તુ બીજી;
મગન થયે મનમાંય, તાળી આપે રીઝી.
વૈષ્ણવ થઈને વેષ, અબળાને આરાધે;
કરે ધર્મનો દ્વેષ, શિવની નિંદા સાધે.
સમર્પણી થઈ સ્વાદ, શીરાપૂરી જમતા;
ગુરૂનો લેઈ પ્રસાદ, રામા સંગે રમ .

વિપ્ર અડે જો અંગ, છુવાઈ જઈને થૂંકે;
ઉરમાં અતિ અનંગ, માની જણી ન મૂકે.
સાચા મનથી શરણ, ગુરૂ ચરણે નવ રહેતા;
કરે અધર્માચરણ, કલ્પી કંઈ મત કહેતા.
અજ મૂકાવી ધન, હિંસકને ચવરાવે;
માણુસ લાયક અન્ન, શ્વાનોને ખવરાવે.
જીવદયા પ્રતિપાળ, થઈને કરે ઇજારા;
કઇનો આણે કાળ, શ્રાવક થઇને સારા.
ધર્મ એટલો લાભ, બોલે પણ નવ પાળે;
ગર્ભિણીઓના ગાભ. ઓષધ આપી ગાળે.
પર ધનથી પરતંત્ર, સમજે નહિ શીખામણ;
જપે મૂઠના મંત્ર, કંઇને કરતા કામણ.
પરનારિને સંગ, પ્રીતિ મનમાં પેસે;
અલંકારથી અંગ, સરસ સમારી બેસે.

* * * * *

દંભી જનનો દાસ, થઇને શીશ નમાવે;
વિઠ્ઠલતણો વિશ્વાસ, શૂદ્રોને મન ભાવે.
ઉત્તમનાં આચરણ, કનિષ્ઠ થઇને કરતા;
સજ્જન જનનું શરણ, ઓળખિ નવ આચરતા.
રાજ-સેવાની રીત, જાણે નહિ પણ રાખે;
મુખમાંહેથી નિત્ય, ભમ્મો ચચ્ચો ભાખે.
દેખે પરની નાર, રૂપાળી મનમાની;
દંડ ભરી દરબાર, તે છંડાવે છાની.
સંતાનોના સહિત, અષ્ટ મંગળે આણે;
નારી પામે નીત, જગ જીત્યો એમ જાણે.
ગરીબ કેરૂં ઘર, ઉલાળીને એ લે;
છતનો વાધે છર, મેલા થાગે મેલે.
નવ ઠેકાણે જાઇ, આવે દશમે દ્વારે;
[illegible] [illegible]

પાપી પંડ પ્રણામ, બ્રાહ્મણને નવ કરતા;
દુઃખે જોડી દામ. દરબારોમાં ભરતા.
લેખી ન જુએ લેશ, નિર્મળ જનને નાગા,
નિત્ય બનાવે બેશ, દેવ મંદિરે વાગા.
જાત્રા જાતાં સંગ, જબરા બેલ જોડાવે;
જ્યમ વળગ્યું હોય વંગ, ત્યમ ગાડી દોડાવે.
મલીન મેલું મન, સંતસંગતિ નવ સૂજે;
કલ્પિત ગાય કીર્તન, જાત જાતને પૂજે.
ગૌ બ્રાહ્મણને દાસ, કરિને ધર્મે ધાવે;
સેવા બ્રાહ્મણ પાસ, કણબી થઈ કરાવે.
ઓછું હોય જો જર, તોતો તાણા તણાવે;
વળી ઘણેરાં ઘર, ચાનક કરી ચણાવે.
શુદ્ધ ધર્મની વાત, હઠથી ઘાલી હેડે;
જમે જમાડે જાત, જણ્યાં જમાઇ તેડે.
કૌતુક સરખું કામ, કળિયે કીધું ભારી;
રક્ષા કરજો રામ, પ્રજા પોતાની ધારી.
કડીઆ સુતાર મજૂર, વચન પ્રમાણ ન ચાલે;
જોખમ કરે જરૂર, ઘર કરતાં ઘર ઘાલે.
સોની દેઇ વિશ્વાસ, કાલને વાયદે કૂતું;
આપે આઠે માસ, સોનાનું કરી સૂતું;
ધોબી સાળવિ સઈ, ફાડી વસ્તર સાંધે;
રોક મજૂરી લઇ, પણ પોતાનું રાંધે.
વૈદ થયા વાલંદ. શાસ્ત્ર-વાત સંતાણી;
સઇયિદ કરી સણંદ, પાય મંત્રિને પાણી.
બ્રાહ્મણ વિના અનંત, ગૃહસ્થ થઈને ભીખે;
શેરિયે શેરિયે સંત, ટેલ નાખવી શીખે.
વૈરાગી ગોસાંઈ, શસ્ત્ર અંગ પર ધરતા;
મારે માંહોમાંઈ, મમતા માની મરતા.
અંતરમાં અભિમાન, બાનું હરિનું બણિને;
માંડે દ્વિજનું માન, બ્રાહ્મણ પાસે ભણિને.

ઊલટી વરણ અઢાર, વૈરાગીને વેશે;
ગામ ગામને બહાર, બાવા થઈને બેસે.
કરિને ચારે ધામ, પૂજા કરે પૂંજારી;
દેવતણો લેઇ દામ, નીકળો જાય લૈ નારી.
દેઈ બ્રાહ્મણને ધન, ભારે વિદ્યા ભણતા;
વળતા વ્યાસાસન, બેસે સિદ્ધજ બણતા.
તિલક છાપ ને માળ, ધરિને કરથી ખેંચે;
કણીક ચોખા દાળ, કઇના લાવી વેચે.
કરમાં લે નહિ દામ, મોટમ રાખે માઝા;
લેઈ પુસ્તકનું નામ, જર લે કઈના ઝાઝા.
માંડીને ઘરબાર, લોટ માગતા વહાણે;
લાવી લાકડાં ચાર, જમિ આવે જ્યાં જાણે.
વિઠ્ઠલજીનો વેષ, હીંડે વિકળ વગોતા;
મૂડાવીને કેશ, જરને હીંડે જોતા.
ફકીર થઈને ફળ, ભાલાનું કર પકડે;
પૈસા લે કરિ બળ, રાંક જનોને રગડે.
ગૌ બ્રાહ્મણને ત્રાસ, વધતો દિનથી વાધે;
રૂડી વસ્તુની આસ, સાલે સાતે સાંધે.
અંબુ વરસે અલ્પ, તે પણ નહિં મુખ માગ્યું;
સત્ય રહ્યુંછે સ્વલ્પ, તે પણ જાવા લાગ્યું.
ભલા પુરૂષને ભાઈ, ભાવે છળત્રાઈ કેરાં;
ડહાયા ડહાપણમાંઇ, થઇને કરે અનેરાં.
પૃથ્વી પણ ગળિ જાય, ધન દાટ્યું કર નાવે;
રગડે નિત્યે રાય, જ્યમ જે જનથી ફાવે.
પિતા પુત્રમાં વેર, ભાઈ ભાઇને ભાંડે;
જાત જાતમાં ઝેર, સુખ કો કોથિ ન માંડે.
સગાં સહોદર સાથ; વાંધે વેર વધારે.
નર થૈ નારી હાથ, મિત્ર પિતાને મારે.
પૂરણ પાપે તન, આ અવસરમાં આવે;
[illegible]

લાગે નરને અંગ, કામનિયોનાં કામણ;
માને મન થઈ દંગ, સાળાની શીખામણ.
સ્નેહી સગાં સમસ્ત, કટ કાળજુ કોરે;
દાવે દેખી વસ્ત, આપ આપમાં ચોરે.
મુખ તંબોળે લાલ, પહેરે જામા નીમા;
જૂરો જકડી માલ, સત્ય કરાવે વીમા.
રાખીને વેવાર, ગાળી નાંખે નાસું;
માગે જો દેનાર, જુએ ન તેના સામું.
કરનું આપ્યું રોક, નાણું તે પણ નાપે;
સમજે કરવું શોક, વળી ઉલટું શાપે.
મેળે ખેળે જાય, ડાહ્યા કામને દરદે;
કામનિયોની કાય, મંદીરમાં પણ મરદે.
પીતળના શણગાર, સુવરણ સરખા કરિને;
વેચે મધ્ય બજાર, ધન લેઈ જાય હરીને.
રૂપૈયામાં રોળ, ત્રાંબું ઘાલે પેખી;
કોરી ભરતા તોલ, મારે ઉપર મેખી.
દામે ડળકે દાઢ, મનુષ્ય મનુષ્યને મારેં;
ખોદી ઘાલે ખાડ, અલંકાર ઉતારે.
માત પિતાનું ધન, મૂક્યું ચોરી જાતા;
માનની કરી મગન, ખાંતે ખાવું ખાતા.
ગમે ગરોના જોશ, પોમલિયો કર જોતી;
નિર્મળ જનનો દોષ, કળ્યો ન જાયે કોથી.
દુનિયા સઘળી ડહાઈ, પોત પોતાના મનથી;
સંત રહ્યા સંતાઈ, ઝેર ભરેલા જનથી.
કળિ કરે કલ્પાંત, કષ્ટ જનોને કરડે.
સધાય નહિ સિદ્ધાંત, સાખિ શોધી ને ભરડે.
પતિવ્રતાની પેર, નારી જનની નાઠી;
મરદાઈ ગઇ મેહેર, માનનીઓ થઈ માઠી.
દશ એકાદશ બાર, વર્ષે ગર્ભજ ધરતી;
વગરણી થઈ વ્યભિચાર, કામનિયો બહુ ફરતી

થયા ચામણા વેષ, આડ હાથની સાડી;
લાજ રહી નહિ લેશ, તરૂણી ઉઠે તાડી.
ફરી ન બેશે ઠામ, ઘરોઘરે અથડાતી;
દીલમાં ધારી હામ, પર પુરૂષોને ચહાતી.
ઉભે ભરિયું ઝેર, બકોર કરતી બોલે;
વરથી રાખે વેર, ડાકણ સરખી ડોલે.
સાસુને કહે શોક, વહુ સામી રહી વદતી;
પછી મૂકતી પોક, રાંક સરખી રડતી.
મારે જો ભરથાર, સામું બોલે સડતું;
ખરો ધણીનો ખાર, કૂવે મૂકે જઈ પડતું.
સાસુ પણ વહુ સાથ, કહે બાપની બાઇયર;
લાંબા કરિને હાથ, સૂંણતાં સઘળી સહીયર.
નાગી થઈને નહાય, વખાણુ ત્યાં પણ વાંચે;
શૌચ જવાને જાય, એક કળશિયે પાંચે.
મળી કોયને કોક, ત્યાં પણ બડબડ કરતી;
જેમ સાંભળે લોક, એ રીતે ઉચરતી.
વાટે કરતી વાત, કહિક મળીને કળાવળ;
જાણી જાય ન જાત, ખસે ન કરતી ખળભળ.
કલ્પિત કીધા એમ, ધર્મ દિવસ ધોવાના;
નિરખે નહિ કંઈ નેમ, પરવ દિવસ રોવાના.
કરે કમોતે મરણ, જો દિલમાં એ રૂઠે;
બેંગળ સરખાં વરણ, પુરૂષ પોકારે પુંઠે.
એક એકથી એક, આગળ પડે ઉજાતી;
અબળા મળી અનેક, પ્રૌઢ પરજિયા ગાતી.
કૂટે કઈ કપાળ, મૂકી ઉર ઉઘાડાં;
જણાય નહિ જંજાળ, સંકટ પેઠાં ગાડાં.
સાયં પ્રાતઃકાળ, મુખ વાળીને રડતી;
લીંટ આંશુ ને લાળ, દેઇ જીવોને નડતી.
સેજ સવારથ કાજ, પતિ પુત્રોને મારે;
દિલમાં રાખે દાઝ, હઠ પોતે નવ હારે.

અપર માત થઈ આપ, દાસ પુત્રને દમતી;
પ્રૌઢ થાય જ્યાં પાપ, ત્યાં જઇ છાની જમતી.
ખાય શેર બેએક, તોય કહે નવ ભાવે;
લડે તજીને ટેક, પોળો ચાર જગાવે.
તેલ સરશિયું રાઈ, ખાતી એઠું ટાઢું;
શિક્ષાથી રીસાઈ, અબળા બોલે આડું.
છાની લેઇ જાય વસ્ત, મહિયરમાં મનમાની;
માંડે જુદ્ધ થઇ મસ્ત, પાછી ન ધરે પાની.
કાંઇને સાટે કાંઇ, વસ્તુ બતાવે બીજી;
ઘરનાં જન ઘરમાંઇ, ખરૂં કહેતાં રહે ખીજી.
પીટ્યા કહિને ગાળ, શિશુને દેઈ પછાડે;
પતિતણી પ્રતિપાળ, કરે નહિ પણ ત્રાડે.
નગ્ન નદીને તીર, નરને તનુ નિરખાવે;
પતિને નિજ મંદિર, નિત્ય કરડવા ધાવે.
હાય હાય કહિ આધ, વાત કરે વિસ્તારી;
મૂકી નિજમર્યાદ, નિર્લજ થઇ કુળનારી.
વિવાહ મંગળ દિન, ભુંડું ગાતી ભામા;
જાત જાતના જન, સાંભળવા રહે સામા.
હોળીની પણ ઘેર, હઠી ખસે જ્યમ હારી;
ગાય ત્યમ પૂરણ પેર, નરને શૂણતાં નારી.
નરધનને ધનપાત્ર, સુભાગવતી કે રાંડી;
મળી માનની માત્ર, કાંતે ચરખા માંડી.
શેરિયે કરતી સોર, શ્યામા શરમ ન આણે;
દિવસ ચઢે જ્યાં પહોર, ઘરમાં ઘંટી તાણે;
ઘરમાં હોય જો દુઃખ, ગમતાં ન મળે ઘરેણાં;
મરડીને કહે મુખ, પાપે તમને પરણ્યાં.
છડે ન વીણે ધોય, તરત ન દેતી તડકા;
રસોઇમાં પણ હોય, કોયલા કેરા કડકા.
ચકલે ચકલે ગાય, ગરબા મળીને ઘણીઓ;
[illegible] જોતાં જાય, ભમ એવું ભણીઓ.

સાસૂ વહુને શીશ, પ્રથમ પેરાવે વાડી;
અંતે કરતી રીશ, કહે ઘોડાની લાડી.
સાસૂ જોઇને સુખ, વહુ કેરૂં મન ખીજે;
વહુનું જોઈને દુ:ખ, સાસૂનું મન રીઝે.
અપરમાત કે માત, સુતના ઘરમાં આવી;
જે કાંઈ આવે હાથ, તે તે જાય સધાવી.
દીકરિયો થઈ દૂત, ફોસલાવી લે માનું;
શળી ન પામે સુત, કરવા કાર્ય પિતાનું.
મરે જીંને ભરથાર, વગોવિ વિનતા વરને;
નીંકળી જાય કુળનાર, લેઈ પારકા નરને.
શ્યામા સુતને કાજ, વીર્ય ધરે કઇ કઇનું;
મૂકે કુળની લાજ, જયમ પાસું હોય ક્ષઇનું.
પિતા પુત્ર ભરથાર, સમ ખાવાને જૂઠે;
ચઢે ઘડી દિન ચાર, આંખ ચોળતી ઊઠે.
પતિનું કરે ન માન, માનનીઓ મન માન્યું;
સ્વારથની રહિ સાન, કળિમાં સગું કહ્યાનું.
કંથ પાસ બહુ કામ, ઘરનાં નિત્ય કરાવે;
ઘરનો કરી ગુલામ, અહર નિશા અથડાવે.
વિધવાપણુ જણી બાળ, જઈ ટાંકામાં નાંખે;
ગુણવંતી થઈ ગાળ, સર્વ જનોની સાંખે.
પર પુરૂષોથી વાત, હસિ હસિ વાટે કરતી;
ઊઠી અરધી રાત, અબળા નવ ઓસરતી.
દેવ મંદિરે જાય, નિત્ય રઝળતી રામા;
અન્ય પુરૂષ અથડાય, સુંદરીઓના સામા.
ન કરે કદિયે નાર, સેવા નિજ સ્વામીની;
વાત કરે વ્યભિચાર, કાંતાજન કામીની.
ભાગે પર ઘરસુત્ર, તેવી વાતો ચણતી;
થાય પુત્રને પુત્ર, તોપણ પોતે જણતી.
બાળા યુવતી વૃદ્ધ, ચડબડતી નવ ચુકે;
બરબર કરની ઓઘ, મમતા મનથી ન મૂકે

સાચી જૂઠી વાત, શૂંણી લઢાઈ લઢતી;
સમ ખાતી સાક્ષાત, રગડે રામા રડતી.
વાંધા પાડી વિશેક, સવળે અવળું સમજે;
એક એકથી એક, ટક્કર લેવી ન તજે.
જેમા જાય ત્યાં જન, પરનું થતું ન જાણે;
કરી એકઠું ધ્યાન, ભાંડે શરમ ન આણે.
કૃષ્ણ-કથામાં વાત, એક એકથી કરતી;
કરે આપની ઘાત, કાન કથા નવ ધરતી.
મનમાં જાણે ડાહાઈ, વરણવ નિજનું ભાવે;
રૂડું કહે રીસાઈ, જાય કથામાં નાવે.
કેટલાં કરૂં વખાણ, કળિના જનનાં કેરે;
ભજન પડે ભંગાણ, વાણી વળતી વંકે.
સર્વ જનોને સાથ, નમસ્કાર છે મારો;
જોડીને કહું હાથ, હું છું રંક તમારો.
કોય ન કરશો રોષ, સૌથી હું બહુ પાપી;
ગાવા સૌના દોષ, વાણી જ્યારે વ્યાપી.
કળિમાં છે એ ગુણ, દારા-તણા નિંદાલક;
કળી શકે તે કૂણ, પોતાના પ્રતિપાળક.
મન ચિંતવ્યાં સતકર્મ, શીઘ્ર સફળ તે થાશે;
અંકે કર્યા અધર્મ, મનન કર્યે મરદાશે.
કૃષ્ણ-તણાં કીર્તન, ગાવાં શ્રુણવાં ગમશે;
થાશે પાપ પતન, સંકટ સઘળાં શમશે.
માટે શ્રીમહારાજ, મુજ સામું કાંઇ જોઈએ;
અનાદિકને કાજ, ખોટિ થવું તે ખોઇયે.
નાથ દાસને નીત, અથડામણ ન ઘટે;
પ્રભુ કરો તો પ્રીત સાચી મનમાં પ્રગટે,
કોને કહું કરતાર, આતુર થયો અતિશે;
શ્રીધર કીજે સાર, દિન મારા જયમ દિશે.
નરતન કેરૂં નૂર, રહી ન જાય વિશ્વંભર;
હરિજી રાખો હજુર, અથડાવો મા ઇશ્વર.

દેવ ન જોઇએ દોષ, દાસતણાં મન ધારી;
રંક ઉપર શો રોષ, મહેર કરો મોરારી.
અન્ય જનોની આશ, કરવી લાગે કરડી;
જોઇયે જગત નિવાસ. પ્રભુજી પાસું મરડી.
પતિત પાવન નાથ, શરણાગતના વત્સલ;
મેં માન્યું મન સાથ, બિરદ તમારાનું બળ.
સત્ય સચ્ચિદાનંદ, વચન તમારૂં જાણી;
આવ્યો ધરી આનંદ, શરણે સારંગપાણિ.
વિટંબણાની વાત, દૂર કરો દામોદર;
જદુપતિ જાણો જાત, સંકટ કાપો સત્વર.
પ્રભુજી રૂડી પેર; ડગતું મન સ્થિર કરીએ;
માધવ કરિયે મેહેર, અરજી શ્રવણે ધરીએ,
ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ, આશરે રાખો અમને;
કૃષ્ણ રામ કંગાળ, ચરણ શરણ છે તમને.

બ્રહ્માનંદ.

આ કવિ આબુ પાસે ખાણગામનો ચારણ.
એનું અસલ નામ લાડુ બારોટ હતું.

ગરબી ૧.

સર્વે જૂઠું રે સર્વે જૂઠું; સગું કુટુંબ શરીર.
જગપતિ સાચા જાણજે; સર્વે.
અંતે ન કરે અંતે ન કરે; તારી કોઈ ભીર,
ભાર વૃથા નવ તાણજે; સર્વે.
જમ જડશે રે, જમ જડશે; પગે લોહજંજીર,
માર જોઈ સુખ માણજે;
તારે આગે રે, તારે આગે; ઊઠી ગયા રે અમીર,

બ્રહ્માનંદ કહે રે, બ્રહ્માનદ કહે; ધારી અંતર ધીર,
ભજને ભરૂસો આણજે; સર્વે.

ગરબી ૨.

મરી જાવું રે, મરી જાવું; મેલી ધન માલ,
કોઇ સગું નહિ કોઇને; મરી.
શાને કાજે રે, શાને કાજે; તું થાય છે બેહાલ,
ચિત્ત માયામાં પ્રોઇને; મરી.
નથી છેટે રે, નથી છેટે; જાવું આજ કે કાલ,
પગલાં તું ભરજે જોઇને: મરી.
કામ નાવે રે; કામ નાવે; હીરા મોતી ને લાલ.
મૂઠ રહ્યો શું જોઇને; મરી.
બ્રહ્માનંદ કહે રે બ્રહ્માનંદ કહે; જમ પાડશે ખાલ,
રહેશે સગાં સર્વે રોઇને: મરી.

ધોળ ૧.

પ્રભુ ભજ્યા વિના ગાફલ પ્રાણી, અમે ઉંમરે ખોઇ જી;
મેડી મંદિર માલ ખજાના, કામ ન આવે કોઈ જી.
માયા માયા કરતો મૂરખ, તૃષ્ણા માંહિ તણાણો જી;
લોકતણી લજ્યાનો લેઈને, કોટે બાંધ્યો પાણો જી.

* * * * *

જીવતણું કાંઈ જતન ન કીધું, મન માયામાં મોયું જી:
રાત દિવસ તત્પર થઇ રળિયો, કાલું નીર વલોયું જી.
લોક કુટુંબમાં મોટો થાવા, કામ બગાડ્યું તારૂં જી;
બ્રહ્માનંદ કહેરે પ્રાણી, હજી સમજ તો સારૂં જી,

ધોળ ૨.

આ તન રંગ પતંગ સરીખો, જાતાં વાર ન લાગે જી:
અસંખ્ય ગયા ધન સંપતિ મેલી, તારી નજરો આગે જી.
અંગે તેલ ફુલેલ લગાવે, માથે છોગાં ઘાલે જી;
જોબન ધનનું જોર જણાવે, છાતી કાઢી ચાલે જી.
જેમ ઊંદરડે દારૂ પીધો, મસ્તાનો થઈ ડોલે જી,
મગરૂરીમાં અંગ મરોડે, જેમ તેમ મૂખથી બોલે જી

મનમાં જાણે મુજ સરીખો, રસિયો નહિ કોઈ રાગી જી;
બહારે તાકી રહી બિલાડી, લેતાં વાર ન લાગી જી.
આજ કાલમાં હું તું કરતાં, જમડા પકડી જાશે જી;
બ્રહ્માનંદ કહે, ચેત અજ્ઞાની, અંત ફજેતી થાશે જી.

ધોળ ૩.

મનુષ્ય દેહ ધરીને મૂરખ, કહે શી કરી કમાણી જી;
શ્વાનતણી પેર ફરતો ડોલ્યો, બોલ્યો મિથ્યા વાણી જી.
પેટ ભર્યાનો ઉદ્યમ કીધો, રાત દિવસ ધન રળિયો જી;
નરતનનું મહાતમ નવ જાણ્યું, પશુ જાતિમાં ભળિયો જી.
માત પિતા સુત બંધવ મેરી, અંતે નહિ કોઇ તારાં જી;
આવરદા હરવાને કાજે, સર્વ મળ્યાં ધૂતારાં જી;
સગાં કુટુંબી સર્વ મળીને, લૂશી ચૂશી લીધો જી;
છેલ્લી વારે સ્વારથ સાધી, જમને આગે દીધો જી.
કાગળ ઘડી ઘડીના કાઢી, લેખાં જમડા લેશે જી;
બ્રહ્માનંદ કહે, સૌ વાંસેથી, કાંઇ ન માણ્યો કહેશે જી.

ધોળ ૪.

જે તન દેખી છાક્યો ડોલે, તે તું દેખ વિચારી જી;
નખ શિખ સુધી નિંદા જેવું, શી માંહિ વસ્તુ સારી જી.
માંસ રૂધિર તે માંહિ ભરીને, ઉપર મઢિયું આળું જી;
મોહતણે વશ થઇને મૂરખ, દેખે છે રૂપાળું જી.
હાડતણા પગ હાથ બનાવ્યા, કટકા કટકા સાંધી જી;
તેમાંઇ દૃઢ મમતા તુજને, એ શી આવી આંધી જી.
ઉદરમાંઈ આંતરડાં ભરિયાં, આવે ગંધ નઠારી જી;
રગ રગમાં રોગે વીટાણું, મળ મૂતરની ક્યારી જી.
ટળતાં એને વાર ન લાગે, આદ્ય અંતનું ખોટું જી;
બ્રહ્માનંદ કહે, એ સારૂ તેં, કામ બગાડ્યું મોટું જી.

ધોળ ૫.

બાળાપણ તેં જીવ અજ્ઞાની, ખબર વિનાનું ખોયું જી;

જુવાનપણું જુવતીમાં ખોયું, ધનને અરથે ધાયો જી;
મનમાં સમજે મુજ સરીખો, નથી જગતમાં ડાહ્યો જી.
વૃદ્ધપણામાં ચિંતા વાધી, હાથ પાય નવ ચાલે જી;
ઘરનાં માણસ કહ્યું ન માને તે દુખ અંતર સાલે જી.
ભાળે નહિ રોગે ભેળાણો, પડિયો લાંબો થઇને જી;
જમના કિંકર ગરદન ઝાલી, ચાલ્યા જોરે લઇને જી.
ઠાલો આવ્યો ભૂલો વૂઠ્યો, કાંય ન લે ગયો સાથે જી;
બ્રહ્માનંદ કહે જમપુરિ કેરે, મહા દુખ લીધું માથે જી.

ગરબી.

ટેક ન મેલે રે, તે મરદ ખરા જગમાંહિ;
ત્રિવિધિ તાપે રે, કદી અંતર ડોલે નહિ.
નિધડક વરતે રે, દૃઢ ધીરજ મનમાં ધારી;
કાળ કરમની રે, શંકા દેવે વીસારી.
મોડું વેહેલું રે, નિશ્ચે કરી એક દિન મરવું;
જગસુખ સારૂં રે, કદી કાયર મન નવ કરવું;
અતર પાડી રે, સમજીને સવળી આંટી;
માથુ જાતાં રે, મેલે નહિ તે નર માંટી.
કોઇની શંકા રે, કદી મનમાં નવ ધારે;
બ્રહ્માનંદના રે, વાલાને પળ ન વીસારે.

ગરબી

પેટ કટારી રે, પેહેરી સનમુખ ઝાલ્યા;
પાછા ન વળે રે, કોઇના તે ન રહે ઝાલ્યા.
આમા સામા રે, ઊડે ભાલા અણિયાળા;
તે અવસરમાં રે, રહે રાજી તે મતવાળા.
સાચા શૂરા રે, જેના વેરી ઘાવ વખાણે;
જીવત જૂઠું રે, મરવું તે મંગળ જાણે.
તેની પેરે રે, હરિજન પણ જોઇએ તીખા;
અંતર શત્રુને રે, લાગે અતિવજ સરીખા.
માથું જાતાં રે, મુખનું પાણી નવ જાવે;
બ્રહ્માનંદ કહે રે, તે સંત હરિને મન ભાવે.

દયારામ.

રાધિકાના વખાણ વિષે

ધોળ ૧.

(મામેરા વેળા વહી જશે રે,—એ રાગ.)

રાણી કીર્ત્તિજી પૂછે રે, કુંવરી ક્યાં ગઈ રે;
મારી લાડકડી ક્યાં લાગી આવડી વાર; મારી લાડસ ઘેલી લાડણી રે
હું તો વ્રજ પાખે ઘર આંગણલું કરતી હતી રે;
મારી રાધા મારાં લોચનનો શણગાર;　　　　મારી લાડસ. ૧
તારી વેણુ જોતાં વાસુકી પાતાળે પેઠો રે;
તારૂં ભાળ જોતાં ભાગે દુખ પરચંડ; 　　　　મારી લાડસ.
કીર ચંચુને લજાવે તારી નાસિકા રે.
તારી ભ્રૂકુટી લજાવે છે કોદંડ; 　　　　મારી લાડસ. ૨
તારા મુખડા ઉપર વારી કોટી ચંદ્રમા રે;
તારા નેત્ર ઉપર વારૂં મૃગને મીન; 　　　　મારી લાડસ. ૩
તારા અધર પ્રવાળ બિંબ-ફળ જેવા રે;
તારો કંઠ સુણી કોકિલા થઈ દીન; 　　　　મારી લાડસ.
તારૂં હસવું જાણે વરસે મીઠડાં ફૂલડાં રે;
દીપે કુંદ-કળી સરખા તારા દંત; 　　　　મારી લાડસ. ૩
તારૂં ગળસ્થળ સવિ શોભાનું સદન છે રે;
તારૂં ચિબુકનું ટપકું ચોરે ચંત; 　　　　મારી લાડસ. ૪
તારી ગ્રીવાએ કપોત કંબુ રેખા રાજે રે;
તારૂં ઉદર જાણે પોયણીનું પાન; 　　　　મારી લાડસ. ૫
હસ્ત મૃનાળ ને ચંપકકળી આંગળી રે;
તારી કટિ જાણે કેસરી સમાન; 　　　　મારી લાડસ.
જંઘા કદળી થંભ સરખી જાણે શોભતી રે;
પરમાનંદ-કંદ પાવન પંકજ પાય; 　　　　મારી લાડસ.
તારી નખશિખ શોભા તે શી વરણવું રે;
તારી સમોવડ કોઈએ નવ કહેવાય; 　　　　મારી
ત્રયીલોક સુંદર વપુ ચંપક વરણ છે રે;

ગુણ રૂપનો સમુદ્ર મારી રાધિકા રે;
નથી વિશ્વ મધ્યે વર કોઇ તારી જોડ; મારી લાડસ.
મુજને એ ચિંતા છે મોટી મારા મન મહિં રે;
તારી તુલ્યનો દેખું વર તો હરખે મન: મારી લાડસ.
એવું શુણી બોલ્યાં દાસ દયાનાં શામની રે;
હસેતાં સરખ્યાં થઇ ગર્ભિત વચન; મારી લાડસં.

રાધિકા પોતાની માતાને કહે છે.

ધોળ ૨.

(રાગ ઉપર પ્રમાણે.)

હું તો આજ સખિયો સંગે રમતી ગોકુળ ગઇ રે:
ત્યાં મેં રૂડો દીઠો નંદનો કુમાર, માતા પ્રત્યે રાધા એમ બોલ્યાં
માડી સ્વરૂપ તેનું તે તુજને શુંય કહું રે:
ઘણો ચતુર શિરોમણિ ગુણ ભંડાર; માતા પ્રત્યે.
માડી મુખડું, જાણે, શરદનો ચંદ્રમા રે;
ભાગ્યશાળી મોટું દીસતું કપોળ માતા પ્રત્યે.
માડી રતનાળી રઢિયાળી મોટી આંખડી રે:
એના અધર અરૂણ રંગચોળ; માતા પ્રત્યે.
દીપક શિખા સરખી દીપે નિર્મળ નાસિકા રે;
દંતપંક્તિ, જાણે, દાડમનાં છે બીજ; માતા પ્રત્યે.
ચારૂ ચિબુક ઉરસ્થળ અનુપમ અતિ રે;
કુરકટ પદ જોતાં ઉપજે રીજ; માતા પ્રત્યે.
ઘનશ્યામ કાંતિ રવિ કરતાં ઘણી રે;
કોટી કંદર્પ લજાવે નટવર વેષ; માતા પ્રત્યે.
મીઠાં અમૃત કરતાં વચન સોહામણાં રે;
ઘુઘરવાળા મુખ ઉપર ઝુમે કેશ; માતા પ્રત્યે.
મન મોહન છબીલી છબી છેલડી રે;
એની સામુ જોતાં સેજે ઉપજે વહાલ: માતા પ્રત્યે.
એનો જશોદાના આંગણિયામાં દીકડો રે;
મુજને દેખી સંગે રમવા આવ્યો લાલ: માતા પ્રત્યે.

રમતાં રમતાંમાં પરસ્પર પ્રેમ ઊપનો રે;
મુજને ઘણો વાલો લાગ્યો એ ગોપાળ; માતા પ્રત્યે.
એની કંઠે મેં પેરાવી સુવરણ સાંકળી રે;
એણે મુજને આરોપી મોતી માળ; માતા પ્રત્યે. ૬
એવું જોતાં જશોદાએ અમને ઘરમાં તેડ્યાં રે;
બન્ને બેસાર્યાં છે પોતાને ઉછંગ; માતા પ્રત્યે.
નંદજીને કહ્યું, જુઓ જોડી કેવી શોભે રે;
નંદે નીર્ખ્યાં અમને રાખી બેઉને સંગ; માતા પ્રત્યે. ૭
રોહિણીજી આદે અડોશી પાડોશી આવ્યાં રે;
સહુ કહે, એ કાનને કન્યા જુક્તિ જોડ; માતા પ્રત્યે.
ઉપનંદે કહ્યું, કહાવો વૃષભાનને રે;
ઘટીત છે એ વાત રખે કરતાં મોડ; માતા પ્રત્યે. ૮
નંદરાણિયે રૂદિયાશું અમને ચાંપિયાં રે;
મેવા મીઠાઈ આપી જોયા મારા હાથ; માતા પ્રત્યે.
રોહિણીજીયે મા મુજને હેતે ચુંબન કીધું રે;
વળી હું અહિં આવી સખિયો મારી સાથ; માતા પ્રત્યે. ૯
એવું સાંભળી કીર્તિએ વૃષભાન તેડ્યા રે;
સાંભળો, આ સહુ માંડી કીધી વાત; માતા પ્રત્યે.
વૃષભાને કહ્યું, મુજને પણ એ તો ગમ્યું રે;
નંદજીને હું બે સમોવડ વિખ્યાત; માતા પ્રત્યે. ૧૦
વર્ષ બે એકે મોટી છે રાધા એટલું રે;
બાકી તો છે સઘળી હળતી મળતી રીત; માતા પ્રત્યે.
કીર્ત્તિજી કહે, તેની નહિં ચિંતા આવી મળશે રે;
પણ છે પુત્રીની દયા પ્રીતમ શું પ્રીત. માતા પ્રત્યે. ૧૧

પદ રાગ ખમાચી.

ગધેડાની ગાય થાય નહિ.

સાધુ શ્રમ ન કરશો રે, કોટી પ્રયત્ને ગર્ધવ થાશે નહીં ગાય
કડણ બોલી કાળજું બાળે હરિ ભજન ભુલાય;
કાંબળાકેરી કાળપ સો મણ, સાબુથી નવ [illegible]
[illegible] ય ન સીધી [illegible]

કુલક્ષણથી શિથળ પડ્યો, પુરૂપ પુરૂપ થાય;
વ્યંડળ મરદ હોય ન કદા, સો મણ પારો ખાય; સાધુ શ્રમ.
કસ્તુરી કયારે વાવો તોયે, લસણ તો ગધાય;
ઓપડ આખડી માનતા માને, વાંઝણી કદી ન વાય; સાધુ શ્રમ.
ફળે નહીં, ફૂલે નહિ નેતર, સુધા જો સિંચાય;
આઠે પ્રહર ઉકાળીએ તોય, ગાંગડુ નવ બફાય; સાધુ શ્રમ
વાંસ એરંડો થાય ન ચંદન, મળયાચળને વાય;
જેને કાજે જે સરજ્યાં છે, તે તેમાં લોભાય; સાધુ શ્રમ

* * * * * *

પદ ૧૧ મું.

મનજી મુસાફર રે, ચાલો નિજ દેશભણી;
મુલક ઘણા જોયા રે, મુસાફરી થઇ છે ઘણી. ટેક.
સ્વપુર જવાનો પંથ આવ્યો છે, રખે ભૂલતા ભાઇ;
ફરીને આ મારગ મળશે નહિ, એવી છે અવળાઇ;
સમજીને ચાલો સુધારે, ન જાશો ડાબા કે જમણી; મનજી મુસા
વચે ફાંશિયા વાટ પાડવાને, બેઠા છે બે ચાર;
માટે વળાવા રાખો બે ત્રણેક, ત્યારે તેનો નહિ ભાર;
મળ્યો છે એક ભેદી રે, કહેલી ગતિ સઉ તેતણી; મનજી મુસ
માલ વહોરો તો વહોરો શેઠના નામનો, થાય ન કયાંઇ અટકાવ
આપણો કરતાં જોખમ આવે, ફાવે ધણીનો દાવ;
એટલા સારૂ રે, ન થાવું વહોરતના ધણી; મનજી મુસાફ
જો જો જુગતથકી જાવું છે, કરજો સંભાળીને કામ;
દાસ દયાને એમ ગમે છે હવાં, જઇયે પોતાને ગામ;
સૂજે છે હવાં એવું રે, અવધ થઈ છે આપણી; મનજી મુસાફર

કુમુદચંદ્ર.

પુરૂષને શીખામણની
સઝાય.

શુણ, શુણ કંથા રે, શીખ સોહામણી, પ્રીત ન કીજે રે પર નારીતણી.

ત્રુટક.

પર નારી સાથે પ્રીત પિયુડા, કહો કેણિ પેર કીજીએ;
એક ઉંઘ વેચી આપણી, ઉજાગરો કેમ લીજીએ;
કાછડી છૂટો કહે લંપટ, લોકમાંહે લાજીએ;
કુળ વિષે ખાંપણ નિખર લાગે, સગામાં કેમ ગાજીએ.

ઢાળ.

પ્રીત કરતાં રે પેહેલાં બીજીએ, રખે કોઈ જાણે રે મનમાં ખીજીએ.

ત્રુટક.

ખીજીએ મનશું ઝૂરિયે, પણ જોગ મળવો છે નહી;
રાત દિન મન ઝુરતાં જાય, અવટાઈ મળવું છે સહી;
નિજ નારીથી સંતોષ ન વળ્યો, પર નારીથી શું હશે;
જો ભર્યે ભાણે તૃમ ન વળ્યો, એઠું ચાટે શું થશે. ૧

ઢાળ.

મૃગતૃષ્ણાથી રે તરસ નહીં ટળે, વેળુ પીલ્યે રે તેલ ન નીકળે. ૨

ત્રુટક.

નવ નીકળે પાણી વિલોવતાં; લેશ માંખણનો વળી;
બૂડતાં બાચક ભર્યો ફીણે, તર્યા વાત ન સાંભળી,
તેમ નારી રમતાં પરતણી; સંતોષ ન વળે એક ઘડી;
ચિત ચટપટી ઊચાટ લાગે. નેણે ન.વે નિંદડી.

ઢાળ.

જેવો રાજા રે રે પતંગનો તેવો લટકો પર

ત્રુટક.

પર સ્ત્રી કેરો સંગ પિયુડા: રખે મન જાણે ખરો;
દિન ચાર રહેશે રંગ રૂડો. પછે રહે નહિ નિરધરો;
જે ઘણાં સાથે પ્રીત માંડે. છાંડો તેશું વાતડી;
એમ જાણિ નવિ કર નાહલા, પર નારી સાથે પ્રીતડી.

ઢાળ.

જે પતિ વહાલો રે છાંડી પાપણી, પરશું પ્રેમે રે રાચે સાપણી.

ત્રુટક.

સાપણી સરખી વેણ નિરખી, રખે શીળથકી ચળે;
નયણ લટકે મુખને મટકે; દેવ દાનવને છળે,
મને કાળી અતિ રસાળી, વાણી મીઠી શેલડી;
સાંભળી ભોળા રખે ભુલો, જાણજે વિષવેલડી.

ઢાળ.

સંગ નિવારો રે પર રામાતણો શોક, ન કીજે રે મન મળવાતણે

ત્રુટક.

શોક શાને કરો ફોગટ, દેખવો પણ દોહલો;
ક્ષણ મેડીએ ક્ષણ શેરીએ, ભમતાં તે લાગે સોહલો;
ઉશ્વાસ ને નીસાસ આવે, અંગ ભાગે, મન ભમે;
વળી કામ વ્યાપે દેહ દાઝે; અન્ન દીઠું નવિ ગમે.

ઢાળ.

એકલડો થઈ મન શું કળપવે, ઉન્મત્ત થઇને રે વળિ અફળ લ

ત્રુટક.

લવે એકલડો એમ અજાણે, મોહે ઘેલો મન રડે;
મદન વેદન કઠિણ જાણે, મરણ વાર ત્રેવડે;
દશ અવસ્થા કામ કેરી, કંથ કાયાને દહે;
એમ જાણી નારી પારકી, જે તજે તે બહુ સુખ લહે.

ઢાળ.

ત્રુટક.

નિર્મળે ભાવે નેહે સગુજી, પર વધુ સંગ પરિહરો;
ચાંપિયો કીચક ભીમસેને, શિલા હેઠે સાંભળ્યો;
રણ પડ્યાં રાવણ દશે મસ્તક, રવડતાં ગ્રંથે કહ્યાં;
મુજપતિ અતિ દુઃખ પામ્યો, અજશ જગમાંહે રહ્યાં. ૮

ઢાળ.

શીળ સલૂણા રે માનવ સોહીએ, વિણ આભરણે રે જગમન મોહીએ.

ત્રુટક.

મોહીએ સુર નર કરે સેવા, વિષ અમૃત સાયર ભરે;
કેસરી સિંહ શિયાળ થાય, અગ્નિ અતિ શીતળ કરે;
સાપ થાયે ફૂલમાળા, લક્ષ્મી ઘેર પાણી ભરે;
પર નારી પરહર શિયળ મનધર, મુક્તિ-વધુ હેલા વરે. ૯

ઢાળ.

તે માટે હું રે વાલમ વીનવું, પાયે લાગી રે મધુર વચન ચવું

ત્રુટક.

વચન મારૂં માનજો, પર નારીથી રહો વેગળા;
અપવાદ માથે ચડે કૂડા, નરકે થાયે દોહિલા;
ધન્ય ધન્ય તે નર નારી જગમાં, શિયળ પાળે ઊજળો;
તે પામશે જશ જગતમાંહે, કુમુદચંદ્ર કહે સમજ લો. ૧

જશવિજય.

પાપ સ્થાનની સઝાઓ.

પ્રાણાતિપાત, પાપસ્થાન ૧ લું.

"કપુર હોય અતિ ઉજળો રે" એ દેશી.

પાપ થાનક પેહેલું કહ્યું રે, હિંસા નામ દુરંત;
મારે જે જગજીવને રે, તે લહે મરણ અનંત રે.
પ્રાણી જિન વાણી ધરો ચિત્ત.
માતપિતાદિ અનંતનાં રે, પામે વિજોગ તે મંદ;

ત્રુટક.

પર સ્ત્રી કેરો સંગ પિયુડા: રખે મન જાણે ખરો;
દિન ચાર રહેશે રંગ રૂડો. પછે રહે નહિ નિરધરો;
જે ઘણાં સાથે પ્રીત માંડે. છાંડો તેશું વાતડી;
એમ જાણિ નવિ કર નાહલા, પર નારી સાથે પ્રીતડી. ૪

ઢાળ.

જે પતિ વહાલો રે છાંડી પાપણી, પરશું પ્રેમે રે રાચે સાપણી.

ત્રુટક.

સાપણી સરખી વેણુ નિરખી, રખે શીળથકી ચળે;
નયણ લટકે મુખતે મટકે: દેવ દાનવને છળે,
મને કાળી અતિ રસાળી, વાણી મીઠી શેલડી;
સાંભળી ભોળા રખે ભુલો, જાણજો વિષવેલડી. ૫

ઢાળ.

સંગ નિવારો રે પર રામાતણો શોક, ન કીજે રે મન મળવાતણો.

ત્રુટક.

શોક શાને કરો ફોગટ, દેખવો પણ દોહલો;
ક્ષણ બેઠીએ ક્ષણ શેરીએ, ભમતાં તે લાગે સોહલો;
ઉસાસ ને નીસાસ આવે, અંગ ભાગે, મન ભમે;
વળી કામ વ્યાપે દેહ દાઝે; અન્ન દીઠું નવિ ગમે. ૬

ઢાળ.

એકલડો થઈ મન શું કળપવે, ઉન્મત્ત થઈને રે વળિ અકળ લવે.

ત્રુટક.

લવે એલફેર એમ અજાણે, મોહે ઘેલો મન રડે;
મદન વેદન કઠિણ જાણે, મરણ વારૂ ત્રેવડે;
દશ અવસ્થા કામ કેરી, કંથ કાયાને દહે;
એમ જાણી નારી પારકી, જે તજે તે બહુ સુખ લહે. ૭

ઢાળ.

ત્રુટક.

નિર્મળે ભાવે નેહે સજી, પર વધુ સંગ પરિહરેઃ
ચાંપિયો કીચક ભીમસેને, શિલા હેઠે સાંભળ્યોઃ
રણ પડ્યાં રાવણ દશે મસ્તક, રવડતાં ગ્રંથે કહ્યાં;
મુજપતિ અતિ દુઃખ પામ્યો, અજશ જગમાંહે રહ્યાં. ૮

ઢાળ.

શીળ સલૂણા રે માનવ સોહીએ, વિણ આભરણે રે જગમન મોહીએ.

ત્રુટક.

મોહીએ સુર નર કરે સેવા, વિષ અમૃત સાયર ભરે;
કેસરીસિંહ શિયાળ થાય, અગ્નિ અતિ શીતળ કરે;
સાપ થાયે ફૂલમાળા, લક્ષ્મી ઘેર પાણી ભરે;
પર નારી પરહર શિયળ મનધર, મુક્તિ-વધુ હેલા વરે. ૯

ઢાળ.

તે માટે હું રે વાલમ વીનવું, પાયે લાગી રે મધુર વચન ચવું.

ત્રુટક.

વચન મારૂં માનજો, પર નારીથી રહો વેગળા;
અપવાદ માથે ચડે કૂડા, નરકે થાયે દોહિલા;
ધન્ય ધન્ય તે નર નારી જગમાં, શિયળ પાળે ઊજળો;
તે પામશે જશ જગતમાંહે, કુમુદચંદ્ર કહે સમજ લો. ૧૦

જશવિજય.

પાપ સ્થાનની સઝાઓ.

પ્રાણાતિપાત, પાપસ્થાન ૧ લું.

“ કપુર હોય અતિ ઉજળો રે ”એ દેશી.

પાપ થાનક પેહેલું કહ્યું રે, હિંસા નામ દુરંત;
મારે જે જગજીવને રે, તે લહે મરણ અનંત રે.
પ્રાણી જિન વાણી ધરો ચિત્ત. ૧
માતપિતાદિ અનંતનાં રે, પામે વિજોગ તે મંદ;

હોય વિપાકે દશગુણાં રે, એકવાર કર્યાં કર્મ;
શત સહસ્ર કોડે ગમે રે, તીવ્ર ભાવના મર્મ રે. પ્રાણી. ૩
મેર કહેતાં પણ દુખ હોવે રે, માર્યે કિમ નવિ હોય;
હિંસા ભગની અતી બુરી રે, વિશ્વાનરની જોય રે. પ્રાણી. ૪
તેહને જોરે જે હુઆ રે, રૌદ્રધ્યાન પ્રમત્ત;
નરકઅતીથિ તે નૃપ હુઆ રે, જિમ સુભૂમ બ્રહ્મદત્ત રે. પ્રાણી. ૫
નૃપ વિવેક કન્યા ખિમા રે, પરણવે જશ સાય;
તેહથકી દૂર ટળે રે, હિંસ નામ બલાય રે. પ્રાણી. ૬

મૃષાવાદ, પાપસ્થાન ૨ જું.

" લાછલદે માત મલ્હાર " એ દેશી.

બીજું રે પાપનું સ્થાન, મૃષાવાદ દુરધ્યાન; આજ હો;
છાંડો રે ભવિ માંડો રે, ધર્મશું પ્રીતડી જી. ૧
વેર એદ અવિશ્વાસ, એહથી દોષ અભ્યાસ, આજ હો;
થાય રે નવિ જાય રે, વ્યાધી અપથ્યથી જી: ૨
રહેવું કાલિક સૂરી, પરિજન વચન તે ભૂરી, આજ હો;
સહેવું રે નવિ કહેવું જૂઠ ભયાદિકે જી. ૩
આસન ધરત આકાશ, વસુનૃપ હુઓ સુપ્રકાશ, આજ હો;
જૂઠેરે સુર રૂઠે, ઘાલ્યો રસાતળે જી. ૪
જે સત્યવ્રત ધરે ચિત્ત, હોય જગમાંહિ પવિત્ર, આજ હો;
તેને રે નવિ ભેદે, શુર વ્યંતર જક્ષથી જી. ૫
જે નવિ ભાખે અલીક, બોલે ઠાવું ઠીક, આજ હો;
ટેકે રે સુવિવેકે સુજશ ને સુખ વરે જી. ૬

અદત્તાદાન, પાપસ્થાન ૩ જું.

" નિંદ્રડી વેરણ હુંઈ રહી રે " એ દેશી.

ચોરી વ્યસન નિવારીએ, પાપસ્થાન કહો ત્રીજું કહ્યું ઘોર કે;
ઇહ ભવે પરભવે દુખ ઘણાં, લહે પ્રાણી હો, એથી અતિ જોર કે; ચોરી ૧
ચોર તે પ્રાયે દરીદ્રી હોય, ચોરીથી હો, ધન ન રહે નેટ કે;
ચોરનું કોઇ ધણી નહીં પ્રાયે ભુખ્યું હે, રહે ચોરનું પેટ કે; ચોરી. ૨
જળમાંહે નાંખિયું, તળે જાય હો જળને અપગોળ કે;
[illegible]

ગાંઠે પડ્યું વળી વીસર્યું, રખે રાખો હો થાપણ કર્યું જેહ કે;
તૃણ તુષ માત્ર ન લીજિયે, અણદીઠું હો કિહાં કોઈનું તેહ કે; ચોરી. ૪
દૂરે અનર્થ સકળ ટળે, મળે વહાલા હો સગળે જશ થાય કે;
સુર-સુખનાં હોય ભેટણાં, વ્રત ત્રીજું હો આવે જશદાય કે; ચોરી. ૫
તજી ચોરપણું દેવતા, હોય નિશ્ચે હો રોહિણીયા જેમ કે;
એ વ્રતથી સુખ જશ લહે, વળી પ્રાણી હો વહે પૂણ્યશું પ્રેમ કે; ચોરી. ૬

અબ્રહ્મચર્ય, પાપસ્થાન ૪ થું.

"તુમે બહુ મીત્રી રે સાહીબા" એ દેશી.

પાપથાનક ચોથું વરજીએ, દુર્ગતિ મૂળ અબંભ;
જગ સવિ મૂઝો છે એહમાં, છાંડે તેહ અચંભ; પાપ. ૧
રૂડું લાગે રે એ ધુરે, પરિણામે અતિ ક્રૂર;
ફલ કંઈપાકે તે સારિખો, વરજે સજ્જન દૂર; પાપ. ૨
અધર વિદ્રુમ સ્મિત ફુલડાં, કુચફળ કઠિન વિશાળ;
રામા દેખી ન રાચિયે, એ વિષયવેલી રસાળ; પાપ. ૩
પ્રબળ જ્વળિત અય-પુતળી, આલિંગન ભલું તંત;
નરક દુઆર નિંતબની, જઘન સેવન દૂરંત; પાપ. ૪
દાવાનળ ગુણ વનતણો, કુલ મસિ ક્રૂર ચક એહ;
રાજધાની મોહરાયની, પાતક કાનન મેહ; પાપ. ૫
પ્રભુતાયે હરિ સારિખો, રૂપે મયણ અવતાર;
સીતાએ રાવણ યથા, છાંડો પર નર નાર; પાપ. ૬
દશ શિર રજમાંહે રોળવ્યાં, રાવણ વિવશ અબંભ;
રામે ન્યાયે રે આપણો, રોપ્યો જગ જયથંભ; પાપ ૭
પાપ બંધાય અતી ઘણાં, સુકૃત સકળ ક્ષય જાય;
અબ્રહ્મચર્યે ચિતવ્યો, કદિય સફળ નવિ થાય; પાપ. ૮
મંત્ર ફળે જગ જશ વધે, દેવ કરે સાનીધ;
બ્રહ્મચર્ય ધરે જે નરા, તે પામે નવનીધ; પાપ. ૯
શેઠ સુદર્શનને ટળી, શળી સિંહાસન હોય;
ગુણ ગાય ગગને દેવતા, મહિમા શીળનો જોય;
મૂળ ચારીત્રનું એ ભલું, સમક્તિ વૃદ્ધિ નિદા
શીળ સલીલ ધરે જિકે, તસ હોય સુજશ વ[illegible]

પરિગ્રહ મમતા. પાપસ્થાન ૫ મું.

"સુમતિ સદા દિલમેં ધરો" એ દેશી.

પરિગ્રહ મમતા પરિહરો, પરિગ્રહ દોષનું મૂળ સલૂણે;
પરિગ્રહ જેહ ધરે ઘણું, તસ તપ જપ પ્રતિકૂળ સલૂણે. પરિગ્રહ. ૧
નહિ પલટાયે રાશથી, માર્ગે કદીય ન હોય સલૂણે;
પરિગ્રહ ગ્રહ છે અભિનવો, સહુને દુખ દિયે સોય સલૂણે. પરિ. ૨
પરિગ્રહ સદગૂરૂયતણે, ભવમાંહે પડે જંત સલૂણે;
યાનપાત્ર જિમ સાયરે, ભારાક્રાંત અત્યંત સલૂણે. પરિ. ૩
ગ્યાન ધ્યાન હય ગય વરે, તપ જપ શ્રુત પરિતંત સલૂણે;
છાંડે સમ પ્રભુતા લહે, મુનિ પણ પરિગ્રહવંત સલૂણે. પરિ. ૪
પરિગ્રહ ગ્રહ વસિ લિંગિયા, લેઈ કુમતિ રજ શીશ સલૂણે;
જિમ તિમ જગ લવતા ફરે, ઉન્મત્ત હોય નિશ દીશ સલૂણે. પરિ. ૫
તૃપની ન જીવ પરીગ્રહે, ઈંધણથી જિમ આગ્ય સલૂણે;
તૃષ્ણા દાહ તે ઉપશમે, જળ સમ જ્ઞાન વૈરાગ્ય સલૂણે. પરિ. ૬
તૃપતિ સગરસુત થઈ નહીં, ગોધનથી કુચિકર્ણ, સલૂણે;
તિલક શેઠ વળિ ધાન્યથી, કનકે નંદ સુકર્ણે સલૂણે. પરિ. ૭
અસંતુષ્ટ પરિગ્રહે ભર્યા, સુખીઆ ન ઈંદ નરિંદ સલૂણે:
સુખી એક અપરીગ્રહ, સાધુ સુજશ સમકંદ સલૂણે. પરિ. ૮

ક્રોધ, પાપસ્થાન ૬ ઠું.

"રિષભનું વંશ રયણાયરૂં" એ દેશી.

ક્રોધ તે બોધ નિરોધ છે, ક્રોધ તે સંજમ ઘાતી રે;
ક્રોધ તે નરકનું બારણું, ક્રોધ દુરિત પક્ષપાતી રે.
પાપ સ્થાનક છઠું પરિહરો. ૧
પાપ સ્થાનક છઠું પરિહરો, મન ધરો ઉત્તમ ખંતી રે;
ક્રોધ ભુજંગની જાંગુળી, એહ કહી જયવંતી રે; પાપ. ૨
પૂરવ કોડિચરણ ગુણે, ભાવ્યો છે આતમ જેણે રે;
ક્રોધ વિવશ હુતો દોય ઘડી, હારે ફળ સવિ તેણે રે: પાપ. ૩
[illegible]ાળે તે આશ્રમ આપણો, ભજના અન્યને દાહે રે;
[illegible]ધ કૃશાનુ સમાન છે, ટાળે પ્રશમ પ્રવાહે રે. પાપ ૪

આક્રોષ તરજના ઘાતના; ધર્મભ્રંશમાં ભાવે રે;
અગ્નિ અગ્નિમ વિરહથી; લાભે તે શુદ્ધ સ્વભાવે રે. પાપ. ૫
ન હોયને હોય તો ચિરનહી, ચિર રહેતો ફળ છે હો રે;
સજ્જન ક્રોધ તેણુ હવો, જે હવો દુર્જનમે નેહો રે. પાપ. ૬
ક્રોધી મુખે કટુ બોલણાં, કંટકીઆ કુટભાખી રે;
અદિઠ કલ્યાણ કરા કહ્યા; દોષના તરૂ શત સાખી રે. પાપ. ૭
ક્રૂર ગડૂચો તપકરા, ચરિત સુણી સમ આણો રે;
ઉપશમ સાર છે પ્રવચને; સુજશ વચન એ પ્રમાણો રે. પાપ. ૮

કવિના નામવિનાની કવિતા.

સીતાજીની કાંચળી.

પંચવટીમાં સરોવર પાસે, રમતાં સીતા શ્રીરામ રે;
કનકતણો કુરંગ રાવણનો આવ્યો તેણે ઠામ;
હો રમતાં રઢ લાગી રાણીને. ૧
સોનાનાં શૃંગ ને ત્વચા કનકની. નાભી કસ્તૂરી બેહેક રે;
ડમરો ચરતાં દીઠો જાનકીએ, નાચે નૌતમ લેહેકે; હો રમતાં. ૨
સીતા.—તે દેખી સીતાને રઢ લાગી, રામ એ મૃગ મારી લાવો રે;
આપણે જ્યારે અયોધ્યા જઈશું, કાંચલડી શીવડાવો; હો રમતાં. ૩
રામ.—સરોવર તીરે મૃગલો ઊભો, દીસંતો ઘણો રૂડો રે;
ઘેલી સીતા ઘેલું શું બોલો, મૃગ છે હૈયાનો કૂડો; હો રમતાં. ૪
બ્રહ્માએ જ્યારે સૃષ્ટિ રચી ત્યારે, સોનાનો નથી ઊપજાવ્યો રે;
નથી દીઠો નથી શ્રવણે સાંભળ્યો, કોઈક કારમો આવ્યો; હો રમતાં. ૫
સીતા.—પ્રત્યક્ષ પારખું મારા પિયુજી: સાચો હશે તો સહાશે રે:
કૂડ કપટથી આવ્યો હશે તો, હમણાં ફીટી જાશે; હો રમતાં. ૬
રામ.—સાચો હોય તેને કયમ હણિયે, કયાં ગયું? તમારૂં જ્ઞાન રે;
પોતાના સ્વારથને માટે, લો છો પશુના પ્રાણ; હો રમતાં. ૭
સીતા.—સીતા કહે સાંભળો રઘુનંદન, વિદ્યા તમારી કાચી રે;
ઊજાતો મારી લાવો મૃગલો, તો જાણું; વિદ્યા સાચી; હો ર.
રામ.—બીજાં વિદ્યાનાં કામ ઘણાં છે; શાખા પત્ર ફળ ફૂલ રે.

સીતા.—સીતા કહે, એક મૃગને હણતાં, શાનું બેસે કર્મ રે;
મહા રાજાને મૃગયા રમવું, ખરો ક્ષત્રીનો ધર્મ; હો રમતાં. ૧૦
રામ.—મૃગયા માટે અમે નથી આવ્યા, અમને શાની આશ રે;
જ્યાં જેવે આશ્રમે રહેવું, ત્યાં તેવો અભ્યાસ; હો રમતાં. ૧૧
સીતા.—સાધુ-પણાં જ્યારે એવાં આદર્યાં, ધનુષ બાણ શાને ઝાલો રે;
સાધુ થઈને રહો એકાંતે, ધર્મ પોતાનો પાળો; હો રમતાં. ૧૨
રામ.—રામ કહે એ રાજપુત્રને, લખિયાંછે એંધાણ રે;
કદાપી કોઈ બળિયો દુખ દે તો, તેના લેવા પ્રાણ; હો રમતાં. ૧૩
સીતા.—શૂર્પનખા ભગની રાવણની, તેનો શો હતો વાંક રે;
વણ અપરાધે તે અબળાનાં છેદ્યાં કર્ણ ને નાક; હો રમતાં. ૧૪
રામ.—શૂર્પનખા કહે મુજને પરણો, તે મારે મન નવ ભાવે રે;
એકથકી અમે વાજઆવ્યા, તોબીજીને કોણ લાવે; હો રમતાં. ૧૫
સીતા.—સંસારમાં જ્યારે રહેવું કંથજી, કાયર થયે કેમ ચાલે રે;
સંસારનો લાવો મારા કંથજી, નારી માગે તે આલે; હો રમતાં. ૧૬
રામ.—ઘેર બેઠાં માગો તે આલું, કાયર થાઉં કયમ રે;
વનમાં આવીને લેવાં રૂપણાં, નહિ સતીનો ધર્મ; હો રમતાં. ૧૭
સીતા.—એવો કમખો મેં નથી પેહેર્યો, કોટી ઉપાયે કંથ રે;
જાત ભલી ને ભાત અનુપમ, ઉજ્વળ અંગ અનંત; હો રમતાં ૧૮
રામ.—એથી રૂડો કમખો શીવડાવું સોનાના તાર નંખાવું રે;
વારૂ ફૂલ ઉપર વેલ ફરતી, વચ્ચે મોતી ટંકાવું; હો રમતાં. ૧૯
સીતા.—નીપજાવી જે વસ્તુ નીપજે, તેમાં તે શી વડાઈ રે;
અણનીપજી ને અમૂલ્યક જેની, જગમાં દીસે જુગતાઈ; હો રમતાં. ૨૦
રામ.—એવા સ્વાદ હતા જ્યારે તમને, શીદ આવ્યાં હતાં સાથે રે;
ઘેર બેઠી નવ રહી રે ઘેલી, ઓઢત પહેરત ખાંતે; હો રમતાં. ૨૧
સીતા.—પતિવ્રતા મારૂં વ્રત પાળવું, પિયુ વિના કેમ રહેવાય રે;
એક ઘડી જો નવ દેખું તો, બ્રહ્માંડ વહીને જાય; હો રમતાં. ૨૨
રામ.—પતિવ્રતા જે હોય પ્રેમદા, પિયુનું માને વચન રે;
સુખ ન માગે હૈયામાં દાઝે, ધીરજ રાખે મન; હો રમતાં. ૨૩
સીતા.—સીતા કહે, સાંભળો મારા પિયુજી, ઝાઝું કહે શું થાય રે;

દેખ્યા પાખે શાનું દાઝે, નજર પડે મોહ લાગ્યો રે;
થોડું કામ ને આળસ કરવું, હજી નથી ગયો આવ્યો; હો રમતાં. ૨૫
રામ.—એ અણસરજ્યું દુખ કોણ ભોગવે, થોડા સુખને વાસ્તે રે;
વ્યાજ વધારતાં જાય મુળગા, ત્યારે રહિયે હાથ ઘસતે; હો રમતાં. ૨૬
સીતા.—વસ્તુ રાખીને દામ આપીએ, ત્યારે જાયે કયમ રે;
રળીયે તો મળીએ મોહનજી, નિષ્ફળ ન હોય ઉદ્યમ; હો રમતાં. ૨૭
રામ.—ઓછું હોય તે ઉદ્યમ માંડે, આપણે સરવે સુખ રે;
જળ કાંઠે રહીને જે કુવો, ખોદે તે મૂરખ; હો રમતાં, ૨૮
સીતા.—સરિતાનાં જળ હોય ભારે ને, કૂપનાં ઉત્તમકારી રે;
મહા જોગિયે મૃગત્વચા ગ્રહી, જો દીઠી કાંઈ સારી; હો રમતાં. ૨૯
રામ.—તેને તે વસ્તુ વારૂ વિનતા, જેને જે આવે ભોગ્ય રે;
ગૃહસ્થને રાજ રિધિ રૂડી ને, જોગીને રૂડો જોગ; હો રમતાં. ૩૦
સીતા.—ભલી ભુંડી અમારે ભાગ્યે તે, જેવી શરીરે સોહિયે રે;
એવી કંચુકી આજ ન મળે, તે માટે મન મોહિયે; હો રમતાં. ૩૧
રામ.—એવડો મોહ ન ધરીએ માનની, મનમાં સંતોષ સાહીએ રે:
જ્યારે જેવું મળે તે અનુભવીએ, ઝાઝાને નવ ધાઇએ; હો રમતાં. ૩૨
સીતા.—સીતા કહે શા માટે ન કરીએ, સ્વાદ નવો નવો લેવો રે;
જોબનનો લાહો જગજીવન, દિવસ ચારનો છે મેવો; હો રમતાં ૩૩
રામ.—અવસર કાંઈ ઓળખતી નથી, જેવો વેષ તેવું રમવું રે;
આપણે રાજ્યનાં રિદ્ધિ તજીને, આજ આ વનમાં ભમવું; હો રમતાં. ૩૪
સીતા.—દુખના દિવસ કાલે વહી જાશે, વહાણે પામશો રાજ્ય રે;
સવેળાનું સંઘર્યું હોય તો, અવસરે આવે કાજ; હો રમતાં. ૩૫
રામ.—રાજ્ય બેશીશું ત્યારે મળશે, જેવી જોઇયે તેવી જાત રે;
ચૌદ વરસ વનમાં ભમવું તો, રાત આડીની શી વાત; હો રમતાં. ૩૬
સીતા.—સીતા કહે, શા માટે ન માગું, તમ સરખો પિયુ જ્યારે રે;
લક્ષમણ સરખો દિયર મારે, લાડ કરૂં પછે ક્યારે; હો રમતાં. ૩૭
રામ.—રામ કહે, તને એ શી લલુપતા, અબળાનો અવતાર રે;
વનમાં રહીને જે લોભ કરવો, ન હોય એ ધર્મ લગાર; હો રમતાં ૩૮
સીતા.—સીતા કહે, સાંભળો મારા પિયુજી, ઝાઝું કહે શું થાય રે;
[illegible]

રામ.—રામ કહે, તું વાલી ન હોય તો, શિવનું ધનુષ્ય શાને ભાંજ્યું રે;
ફરશુરામ સાથે જુધ કરીને, અયોધ્યામાં ગાજ્યું; હો રમતાં ૪૦
સીતા.—મનસા વાચાએ વાલી હશે, તો કહ્યું કરો મુજ કંથ રે;
ઘડી અધઘડી જો વિલંબ કરશો, તો પ્રાણનો આણીશ અંત; હો રમતાં.૪૧
રામ.—રામ કહે, હેયે નવ હારો, આટલો દા રમીં જઈશ રે;
તમને જ્યારે તેડી લાવ્યો, જે કહેશો તે સહીશ; હો રમતાં. ૪૨
સીતા.—એ સોગઠાં હવે કાસે રમશો, હું નહિ ઢાળું પાસા રે;
ઘડી અધઘડીનો વિલંબ કરશો તો, કાંઈક જોશો તમાસા; હો રમતાં ૪૩
પાસા પછાડી ધરણીધર ઊઠ્યા, ભાઈને ભળાવી નારી રે;
લક્ષમણ બાપ તું મઢીએ રહેજે, મૃગને લાવું મારી; હો રમતાં ૪૪
ધનુષ્ય લેઈને ધાયા ધરણીધર, કુરંગ ઉપર દાઢ પીસે રે;
જેમ જેમ જઈ ઢુંકે જગજીવન, તેમ તેમ વેગળો દીસે; હો રમતાં. ૪૫
ચાપ ચઢાવી મૃગલો માર્યો, મેલ્યું કશાને બાણ રે;
મરતે મૃગલે ચીસ નાંખી જે, લક્ષમણ જાએ પ્રાણ; હો રમતાં ૪૬
શબ્દ સીતાએ સાંભળ્યો લક્ષમણ, રામ તેડે છે તમારો રે;
હરણને હણતાં કષ્ટ પડ્યું છે. શીઘ્ર થઈને સધારો; હો રમતાં. ૪૭
લક્ષ્મણ.—લક્ષ્મણ કહે, એક હરણને હણતાં કષ્ટ પડે તે શાનું રે;
રઘુનાથ સરખા ચીસ નાંખે તે, વાતતો હું નવ માનું; હો રમતાં. ૪૮
સીતા.—દક્ષિણ દિશે દિયરિયા મારા, ઝાઝાં રાક્ષસ દળ છે રે;
એકલડા જાણીને જાઓ, બેએ બાવીસનું બળ છે; હો રમતાં. ૪૯
લક્ષ્મણ.—એક જ બાણે ચૌદ સહસ્રને, મારે એવો મારો ભ્રાત રે;
ચૌદ-સહસ્ર ચઢીને આવે તો, નવ હારે રઘુનાથ; હો રમતાં. ૫૦
સીતા.—દિયરિયા વેળા-વેળાનાં ફળ છે, એવડો ગર્વ ન ધરીએ; રે
ક્યારે હારીએ ને ક્યારે જીતીએ, તે માટે સાંચરીએ; હો રમતાં. ૫૧
લક્ષ્મણ.—લક્ષમણ કહે ભાભી લખ્યું હશે તો, બ્રહ્માએ પાછું ન થાય રે;
તમને વનમાં એકલાં મેલીને, ડગલું નહિ ભરાય; હો રમતાં. ૫૨
સીતા.—સીતા કહે, તને શાનું દાઝે, જૂજવી માતા માટે રે;
સગો ભ્રાત શત્રુઘ્ન હોય તો, હમણાં દોડે ઊચાટે; હો રમતાં. ૫૩
લક્ષ્મણ.—મુજને રામજી વાલા ન હોય તો, શીદ આવું હું સાથે રે;

સીતા.—ભક્તિ કરો, તે મુજને ન ભાવે; મીઠું બોલે નહિ મીઠું રે;
તુજ દુષ્ટનો વિશ્વાસ ન કરિયે, આજ પારખું દીઠું; હો રમતાં. ૫૫
લક્ષ્મણ.—ભલી સીતાજી બુદ્ધિ તમારી, મુજને એવો પ્રમાણ્યો રે;
રાત દિવસ મેં સેવા કીધી, એકે ગુણ નવ જાણ્યો; હો રમતાં. ૫૬
સીતા.—સીતા કહે, તારા ગુણનું લક્ષણ, પડી વેળા પરમાણ્યું રે;
સાદ સાંભળીને સાંસો કીધો, ત્યારે હેત જણાણું; હો રમતાં. ૫૭
સીતા કેહે, તને શાનું દાઝે, વાલા નહિ શ્રીરામ રે,
બાંધવ હોય તો, રણમાં દોડે, કરવાને સંગ્રામ, હો રમતાં. ૫૮
લક્ષ્મણ.—તમને અહિયાં કો સાર મેલું, સાંસો કરૂં છું તેણે રે;
તમને જો લાંછન લાગે તો, વળતા મરીએ મેહેણે; હો રમતાં. ૫૯
સીતા.—તેવા ભોળાં અમે નહિ દિયરિયા, મન વશિયા મહારાજ રે;
અવર પુરૂષ સાથે બોલું તો, લાગે કુળને લાજ; હો રમતાં. ૬૦
લક્ષ્મણ.—કેટલું બળ તમ અબળા કેરૂં. તનક તાલ તે હેલાં રે;
રાંધ્યું ધાન્ય ને પ્રેમદા સરખી, વણસતાં નહિ વેળાં; હો રમતાં. ૬૧
સીતા.—સીતા કહે, તું શું સમજાવે, સાસૂ તણા સુત કાલા રે;
એકલો ઊજડમાં શાને જાએ, પ્રાણ તને તારા વાલા; હો રમતાં. ૬૨
લક્ષ્મણ.—મુજને પ્રાણ જો વાલા હોય તો, શીદ જાઉં હું વન રે;
વન ફળ મેવા વીણી લાવું છું, બેઠાં કરોછો ભોજન; હો રમતાં. ૬૩
સીતા.—સીતા કહે, તું શું દિયરિયા, મુજને રાખે વારી રે;
તું જાણે છે રામ પડે તો, હું ભોગવું આ નારી; હો રમતાં. ૬૪
લક્ષ્મણ—ભલી સીતાજી બુદ્ધિ તમારી, મુજને એવું ન કહીએ રે;
એક દહાડે હરચો હજી તો, સરવે સાચું લહિયે; હો રમતાં. ૬૫
સીતા.—કપટી હોય તે કોઇશું હશે નહિ, રાખે મનમાં જાણી રે;
જળ કાંઠે બગ ધ્યાન ધરે તે, મછને લેવા તાણી; હો રમતાં. ૬૬

કાવ.—વચનબાણ લાગ્યાં લક્ષમણને. તાપ ઊપનો તનમાં રે:
બહુ એ મેર પડી લક્ષમણને, ઝુરણ લાગી મનમાં; હો રમતાં. ૬૭
શિખિમુખ રેખા કીધી લક્ષમણે, દીધી રામની આણ રે;
કૂડે કપટે જે કોઈ આવે, તેના જાજો પ્રાણ; હો રમતાં. ૬૮
એમ કહી લક્ષમણજી ગયા, તારૂણીને લાગ્યો [illegible] રે;

લાગ જોઈ લંકાપતિ આવ્યો, પાપીએ ચલાવ્યાં ચરણ રે;
પરદારાને હરવા કારણ, માથે લાવ્યો મરણ; હો રમતાં. ૭૦
ભગવાં વસ્ત્ર ને ભેખ સંન્યાસી, કરમાં કમંડળ ધરિયું રે;
ક્ષુધાર્તને ભિક્ષા આપો, આવી એમ ઉચરિયું; હો રમતાં, ૭૧
આવો પ્રભુજી બેસો રૂષિજી, અમૃત બોલ્યાં વાણી રે;
ઊઠીને આસન ત્યાં આપ્યું, ધર્મ ગૃહસ્થનો જાણી; હો રમતાં. ૭૨

રાવણ—કોણ પિતા કોને ઘેર પરણ્યાં, કોણ તમારો કંથ રે;
ઉજડમાં એકલડાં મેલીને, ક્યાં ગયા બળવંત; હો રમતાં. ૭૩

સીતા.—જનક પિતા ને દશરથ સસરો, કૌશલ્યાજી સાસૂ રે;
તાતતણાં વચન પાળવાને, અમે ત્રણે વન વાસ્યું: હો રમતાં ૭૪
સોનાના શૃંગનો મૃગ આવ્યો તો, કંચુકીની થઈ અભિલાખા રે;
મૃગસો મારવા પિયુજી ગયા છે; કરીને શિલિમુખ રેખા, હો રમતાં. ૭૫

કવિ.—શિલિમુખરેખા ઉપર મેલી પાવડી, પાપી બોલે મર્મ રે;
એ પર પગ મેલી ભીખ આપો, રહેશે તમારો ધર્મ; હો રમતાં. ૭૬
પાપીનો પરપંચ ન પ્રીછ્યો, ભામિની થઈ હઈયે ભોળી રે;
પોતાની વાત જે પરને કહેશે, તે રેહેશે આંખો ચોળી; હો રમતાં. ૭૭
સીતાએ સીતાફળ આપ્યાં, પગ પાવડીએ ધરિયો રે;
ઊપાડી લીધી અબળાને, હરણ કરી સાંચરયો; હો રમતાં. ૭૮
ત્યારે તરૂણીને ત્રાસજ પડ્યો; ધાજો લક્ષમણ રામ રે;
આ પાપી કોઈ હરી જાય છે, કરીને દુષ્ટનું કામ; હો રમતાં. ૭૯
તે શબ્દ સાંભળી પંખી આવ્યો, દશરથનો તે મિત્ર રે;
સીતાને મૂકાવા કારણ, માંડ્યું જુદ્ધ વિચિત્ર; હો રમતાં. ૮૦
રાવણે એક કપટજ કીધું, પર્વત પાછળ રહીને રે;
રૂધિરાળા પાષાણ ગીરાવ્યા, ભારે પડિયો થઈને, હો રમતાં ૮૧
ત્યાંથી રાવણ લેઈને ગયો, લંકાના ગઢમાંય રે;
મૃગ મારીને રામજી વળિયા, જેજે રાઘવરાય; હો રમતાં. ૮૨
નથી રે સીતા નથી રે સીતા, નથી રે મઢૂલી માંય રે,
કાગારોળ ત્યાં થઈ રહ્યો છે, ચકડોલ વાતે ત્યાંય; હો રમતાં. ૮૩
પગલે પગલે શોધતા તેને, ગયા તે બેઉએ બાઈ રે;

સુગ્રીવ સાથે કરી મૈત્રી, વાલીને નાંખ્યો મારી રે;
વાલીનું રાજ્ય સુગ્રીવને આપ્યું, ઉપર આલી નારી; હો રમતાં. ૮૫
નર વાંદર એકઠા કરીને, સાગર બાંધી પાજ્ય રે;
રાવણને મારી કરીને, બિભીષણ આપ્યું રાજ્ય; હો રમતાં. ૮૬
જુદ્ધ કરી સીતાને લાવ્યા, ઢોલ નિશાન વજડાવી રે;
સીતાજીનાં લાડ પાળ્યાં ને, કાંચલડી શીવડાવી; હો રમતાં. ૮૭
જે કો ગાએ ભણે સાંભળે, તેહતણાં દુખ વામે રે;
ધર્મ અર્થ ને કામ મુક્તિ ફળ, ચાર પદારથ પામે. હો રમતાં. ૮૮

સુભદ્રાની કંકોતરી.

રાગ ધોળ.

કંકુ છાંટી કંકોતરી મોકલે, કોડે કહાવે સુભદ્રા બેહેન; વીરા વેહેલા આવજો.
શ્રીકૃષ્ણ બળદેવ બે બંધવા, તમ આવ્યે થશે સુખચેન; વીરા. ૧
ભાઈ ભત્રીજા સરવે શોભાવે છે, છે પવિત્ર પિતા વાસુદેવ; વીરા.
જગતજનેતા દેવકી ને રોહિણી, આવજો સરવે મળી તતખેવ; વીરા. ૨
પનોતો પીયર પરિવાર છે, જોતાં વાધે છે ઝાઝો સ્નેહ; વીરા.
દુખ જાશે સૌ દેહનાં દેખતાં, દેશ દેશમાં વખણાશે તેહ; વીરા. ૩
ભયભંજન મારી રે ભાભીઓ, સોળ સહસ્ર એકસો આઠ; વીરા.
રૂડી રૂકમીણી ને રે રેવતી, જુઓ ઠાકોરજી કેરો ઠાઠ; વીરા. ૪
વેદવંતા વિપ્ર સાથે લાવજો, બીજી વરણ ઉત્તમ તે અપાર; વીરા.
સંગે જાદવ સરવેને લાવજો, ભવજળના તારણ તરનાર; વીરા. ૫
મેં તો પ્રેમેશું પગરણ માંડિયાં, રૂડો જગન રચ્યો રાજસોય, વીરા.
પાંચ પાંડવ છે વીરા તમતણા, તેનું જેમ કલ્યાણ જ હોય; વીરા. ૬
તમ વગર મારે તો કોઇ નથી, ધર્મવંતને ગુણના છો ધામ; વીરા.
વીરા વેગે વેલેરા પધારજો, તમ આવેથી સરશે કામ; વીરા. ૭
એક જિવ્હાએ કેમ કરી વરણવું, શેષ સરખા ન પામે પાર; વીરા.
થોડું કહાવ્યું ઘણું કરી માનજો, છો જી નોધારાંના આધાર; વીરા. ૮
વાંચી પત્રિકા વેહેલા પધારજો, કોડે કુટુંબ લેઈને સાથ; વીરા.
કંકોતરી લખીને મોકલિયું, આપ પવિત્ર છો વિશ્વના નાથ; વીરા. ૯
મારા સસરાને ડગલા ને ડોટીઓ, મારી સાસૂને દખણીનાં
મારા જેઠને લાવે જોડ ધોતીઆં, જેઠાણીને ચાદરનાં ચીર

મારા દિયરને લાવે વીરા પામરી, દેરાણીને છાયલની જોડ; વીરા.
મારી નણદીને લાવે વીરા ચુંદડી, નણદોઈને પેહેરવા ઝુલ; વીરા. ૧૧
મારી ધેડીને લાવે વીરા ઢીંગલાં, કુંવરિયાને રાતડી મોળ; વીરા.
મારા કુટુંબને લાવે વીરા કાંચળી, પાડોશીને નાળિઅર જોડ; વીરા. ૧૨
મારે અરથે લાવે ઘરચોળડાં, માથે બતરીસ ભમરીનો મોડ; વીરા
વીરા ઘરમાં ધણીને ઘોડો હંસલો, જેનાં મોતીડે જડિત્ર પલાણ; વીરા. ૧૩
વીરા એટલી સંપત હોય તો, આવજો, નહિતો રેહેજો તમારે ઘેર; વીરા.
મારા જેઠ આવ્યા રે જેઠાણી સોતા, એક નાવ્યો માડી જાયો વીર; વીરા. ૧૪
હું તો ઊચી ચહું, ને હેઠી ઊતરૂં, હું તો જોઊં મારા વીરાની વાટ; વીરા.
વીરો ક્યાંરે ગાજ્યો ને ક્યાં ગરગડ્યો, ક્યાં વરશ્યો અશાડો મેહ; વીરા. ૧૫
મારી નણદી તે મસરકાં બોલિયાં, ભાભી નાવ્યો તમારો વીર, વીરા.
મારો દિયર વધામણી લાવિયો, ભાભી આવ્યો તમારો વીર; વીરા. ૧૬
વીરો દ્વારકા ગાજ્યો ને ગોકુળ ગરગડ્યો, હસ્તિનાપુર વરશ્યો મેહ; વીરા.
હવે રણમાં તે ભાલા ઝળકિયા, વળી ઝળકયાં ધોરીડાનાં શીંગ; વીરા ૧૭
હવે ઝળક્યાં વીરા માથે મોળીઆં, હવે ઝળકી ભાભી માથે છાબ; વીરા.
વીરો આવ્યા, ને વાડીએ રે ઊતર્યા, મારી બેહેનીને તેડવા જાઓ; વીરા ૧૮

રંનાદેનું ધોળ.

શીરોઈના રે સુલતાન, પ્રાટણના રે પરધાન;
ઓરશીઓ ઘડી લાવ્ય રે, આરસપાણનો રે. ૧
એરે ઓરશીએ રે, સવામણ સુખડ, અધમણ કેસર;
રાણી રે રંનાદેનાં વરને છાંટણાં રે. ૨
રાણી રે, રંનાદે રે હાર સોવરાવો રે;
તમ પેઉડો લાલ છડે રમે રે. ૩
લાલ છડે રમતાં રે, પ્રાસલા ઢાળ્યા રે;
રતન કચોલે દીવડો ઝગમગે રે. ૪

વધાવાનું ધોળ.

ભમરા પેહેલો વધાવો મારે આવિયો, મેં તો મોકલ્યો મારા દાદાને દરબાર રે;
વાડીના ભમરા દ્રાખ મીઠી રે ચાંપાનેરની.
મારી માતાએ હરખે વધાવિયો, મારા દાદાએ ઝાલ્યા પાલવ છેડા રે; વાડી. ૧
મરા બીજો વધાવો મારે આવિયો, મેં તો મોકલ્યો મારા વીરાને દરબાર રે; વાડી.
ભાભીએ હરખે વધાવિયો, મારા વીરાએ ઝાલ્યા પાલવ છેડા રે; વાડી. ૨

ભમરા ત્રીજો વધાવો મારે ... ... મેં તો મોકલ્યો મારા મામાને દરબાર રે; વાડી.
મારી મામીએ હરખે વધાવિયે, મારા મામાએ ઝાલ્યા પાલવ છેડા રે; વાડી. ૩
ભમરા ચોથો વધાવો મારે આવિયો, મેં તો મોકલ્યો મારા સસરાને દરબાર રે; વા.
મારી સાસૂએ હરખે વધાવિયો, મારા સસરાએ ઝાલ્યા પાલવ છેડા રે; વાડી. ૪

ચોરીમાં ગાય છે, તે ગીત.

આની તેડે ગંગા રે, પેલી તેડે જમુના રે, વચમાં સરસ્વતી નદી વહે છે;
સોનાનું બેડું રે, રૂપા ઉઢાણી રે, સીતાવેલ પાણી સાંચર્યાં. ૧
રાશડી ન પહોંચે રે, બહુલો નાનૂડે રે, કુવાને કાંઠે ઊભાં રહ્યાં;
સોનાની ગેડી રે, રૂપા દડુલો રે, રામચંદ્ર રમવાને નીસર્યા. ૨
કોણ રાયની બેટી રે; કોણ તારૂં નામ રે, કેઇરે નગરની ગરાસણી;
જનકની બેટી રે, સીતાવેલ નામ રે, હજીએ છું બાળકુંવારડી. ૩
કોણ રાયનો બેટો રે, કોણ તારૂં નામ રે, કેઇરે નગરીનો ગરાશીઓ;
દશરથનો બેટો રે, રામચંદ્ર નામ રે, અયોધ્યા નગરીનો ગરાશીઓ. ૪
પાનનાં બીડાં રે, સાત સોપારી રે, લગન નિરધારી વહેલા આવજો

લાડકડી ચઢી રે કમાડ, બાળાવરને નીરખવા રે;
દાદાજી એ વર જો જો, એણે મારાં મન વશ્યાં રે. ૧
કહો દીકરી, ક્યાંથકી દીઠો, શેણે તારાં મન વશ્યાં રે;
નિશાળે ભણતલો દીઠો, અક્ષરે મારાં મન વશ્યાં રે. ૨
લાડકડી ચઢી રે કમાડ, બાળાવરને નીરખવા રે;
માતાજી એ વર જો જો, એણે મારા મન વશ્યાં રે. ૩
કહો દીકરી, ક્યાંથકી દીઠો, શેણે તારાં મન વશ્યાં રે;
નાતમાં જમતલો દીઠો, ચોટલીએ મારાં મન વશ્યાં રે. ૪
લાડકડી ચઢી રે કમાડ, બાળાવરને નીરખવા રે;
વીરાજી એ વર જો જો, એણે મારાં મન વશ્યાં રે. ૫
કહો બેહેની, ક્યાંથકી દીઠો, કેણે તારાં દિલ વશ્યાં રે;
ઘોડલા ખેલાવતો દીઠો, પેંગડે મારાં મન વશ્યાં રે. ૬
લાલકડી ચઢી રે કમાડ, બાળાવરને નીરખવા રે;
કાકાજી એ વર જો જો, એણે મારાં મન વશ્યાં રે. ...
કહો દીકરી; ક્યાંથકી દીઠો, શેણે તારાં મન વશ્યાં રે;
પાઘડી બાંધતો દીઠો, ત્યારે મારાં મન વશ્યાં રે.

મલ્હારરાવનો રાસડો.

મેજર વાકર સાહેબે સંવત ૧૮૫૮ માં કડીમાંથી મલ્હારરાવને કાઢ્યો, તે બાબત.

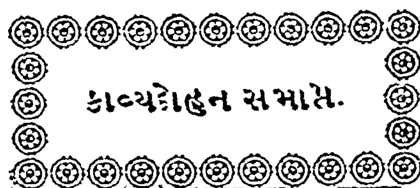
પીતળલોટા જળે ભર્યા રે, દાતણ કરતા જાઓ રે;
મલારરાવ શેહેરનો સુબો, ક્યારે આવશે રે.
દાતણ કરશું વાડીએ રે, ફરતી ફિરંગીની ફોજ રે; મલાર.
તાંબા તે કુંડીઓ જળે ભરી રે, નહાવણ કરતા જાઓ રે; મલાર.
નહાવણ કરશું વાડીએ રે. ફરતી ફિરંગીની ફોજ રે; મલાર.
રાંધી રસોઈઓ એમ રહી રે, ભોજન કરતા જાઓ રે; મલાર.
ભોજન કરશું વાડીએ રે, ફરતી ફિરંગીની ફોજ રે; મલાર.
પાન સોપારી ને એલચી રે, મુખવાસ કરતા જાઓ રે; મલાર.
મુખવાસ કરશું વાડીએ રે, ફરતી ફિરંગીની ફોજ રે; મલાર.
સોના તે કેરાં સોગઠાં રે, રમત રમતા જાઓ રે; મલાર.
રમત રમશું વાડીએ રે, ફરતી ફિરંગીની ફોજ રે; મલાર.
ઢીંચણ સામો ઢોલિયો રે, પોઢણ કરતા જાઓ રે; મલાર.
પોઢણ કરશું વાડીએ રે, ફરતી ફિરંગીની ફોજ રે; મલાર.

* * * * *

રાણી રૂએ રંગમોલમાં રે, દાસીઓ રૂવે દરબાર રે; મલાર.
હાટે રૂએ હાટવાણીઆ રે; ચોરે રૂએ ચારણ ભાટ રે; મલાર.
શેહેર છોડી સુબો નીસર્યા રે, લીધી નડિયાદની વાટ રે; મલાર.

દોહરા.

ગુણીજન કવિ ગુજરાતમાં, આગળ થયા અપાર;
જે કવિતા મુજને જડી, સંગ્રહ કીધો સાર. ૧
સંવત વિક્રમનો ક્રમે, સ્વર હરિ^{1} રસ^{6} આકાશ;
પૂર્ણ થયો દિન પૂર્ણમાં, માઘ મનોહર માસ. ૨

કઠણ શબ્દનો કોશ.

અ.

અંક-બાથ, આંકડો.
અંકુર-ઊગી નીકળેલો ફણગો, ઝવેરા.
અકૃત-પાપ. (અકૃત્ય.)
અક્રૂર-દયાળુ, શ્રીકૃષ્ણનો પિત્રાઈ કાકો.
અખંડાનંદ-સદા આનંદવાળો.
(અખંડ-આનંદ.)
અખંડાવિનાશી-અખંડ અને અવિનાશી.
અખિલ—સઘળું.
અગ-પર્વત.
અંગજા-દીકરી.
અગમ્ય-જાણી શકાય નહિ તે.
અગાત-જેનો પાર ન આવે તે.
અગ્ર-અણી અથવા આગળ.
અગોચર-જોવામાં ન આવે તે, અજાણ્યું, (અ-નહિ, ગો-ઇંદ્રયો, ચર-જવું. ઈંદ્રિયો જઈ શકે નહિ તેવું.)
અઘ-પાપ, કંસનો ચાકર એક દૈત્ય અઘાસુર નામે હતો.
અઘોર-ભયંકર.
અચેતના-બેહોશ.
અચ્યુતાનંદ-અખંડાનંદ એ શબ્દ જુઓ.
અજ-બ્રહ્મા, બકરો.
અજર-તાણ, ખેંચ, ઘડપણ ન આવે તે.
અંજળી-હાથેળીમાં રાખેલું પાણી.
અજા-બકરી, ૨ માયા.
અજીર-પરશાળ.

અટળ-ટળે નહિ તે.
અટકાવવું-દબાઈ જવું.
અટારી-હવેલીનો સૌથી ઉપલો માળ, ૨ ઝરૂખો.
અટ્ટહાસ્ય-ખડખડીને હસવું.
અઢળક ઢળવું-ઘણા મહેરબાન થવું.
અણમિલ-અણમળતું.
અણરાગ-અદાવત.
અણલિંગી-શરીરથી જુદો આત્મા.
અણિમાદિક-સિદ્ધાઈ.
અંતક-કાળ, મોત.
અંતર-મન, માંહિ, છેટું, તફાવત.
અંતરપટ-પડદો.
અંતર્ધાન-અદૃશ્ય થવું.
અંત્યજ-ઢેડ ભંગી વગેરે.
અતળીબળ-ઘણા બળવાળો. (અતુલ બળ.
અતિકાય-મોટું શરીર.
અતિશયિત—હદ.
અતીત-જુદું, વૈરાગી.
અદ્રિસુતા-પાર્વતી. (અદ્રિ-પર્વત-સુતા દીકરી.)
અધર-હોઠ.
અધરામૃત-હોઠનો રસ.
અધીશ-ધણી.
અધિષ્ઠાન-ઠેકાણું.
અધોમુખ-ઊંધા મોઢાનું.
અધ્યાત્મ-આત્માનું.
અધ્યાપક-ભણાવનાર.

અનંગ-કામદેવ.
અનંગળ–અગણિત.
અન્નચર–અન્ન ખાનાર.
અનન્ય–જેના જેવો બીજો કોઈ નહિ તે.
અનહદ–અપાર, મગજમાં અવાજ થાયછે તે.
અનાળસ–આળસ નહિ તે.
અનાવૃષ્ટિ–વરસાદ ન થાય તે.
અનિત્ય–હમેશા રહે નહિ તે.
અનિલ–પવન.
અનુચર–ચાકર.
અનુચરી–દાસી.
અનુચિત–અયોગ્ય.
અનુદિન–દરરોજ.
અનુપ- / અનુપમ– } જેનાં જેવું બીજું ન હોય તે.
અનુપ્રાસ–કવિતામાં મળતા અક્ષર લાવવાની રીત.
અનુરાગ–પ્રીતિ.
અનુસંધ–એક બીજા સાથે સાંધેલું.
અનેરૂં–જુદી તરેહનું.
અન્ય–બીજું.
અપરમ–સાધારણ.
અપરિમિત–અપરમિત, જેનું માપ થઈ શકે નહિ તે.
અપવાદ–હરકત, ૨ બાધ, ૩ તોહમત.
અબધૂત–જોગી.
અબળા–સ્ત્રી.
અંબર–લૂગડું, આકાશ,
અંબાર–ઢગલો.
અંબુ–પાણી,
અંબુજ–કમળ,
" મેઘ, વાદળ.
અભય–અભ્યાસ

અભિષેક–છંટકાવ, રાજગાદીએ બેસતી વખતે મંત્ર ભણીને પાણી છાંટેછે તે.
અભિચાર–મંત્રસાધના.
અભિધાન–નામ.
અભિત–બીએ નહિ તે.
અભીષ્ટ–મનવાંછિત.
અમર–દેવ.
અમિત–અપાર.
અમી–અમૃત.
અમોઘ–સફળ, નિષ્પાપી.
અયુત–દશહજાર.
અરણ–વન (અરણ્ય.)
અરણવ–સમુદ્ર (અર્ણવ).
અરપવું–આપવું.
અરવિંદ–કમળ.
અર્ક–સૂર્ય, આંકડો.
અર્ચન–પૂજન.
અર્ધાંગના–પોતાની સ્ત્રી.
અર્ધાંગા–અર્ધાંગના.
અર્ભક–બાળક.
અરિ–શત્રુ.
અરિશ્યા–અદેખાઈ.
અરૂણ–રાતું, સૂરજ, સૂરજનો સારથી.
અલક–ચોટલો.
અલકાપુરિ–મેરૂ ઉપર કુબેરભંડારીનું શહેર.
અલંકાર–શણગાર.
અલંકૃત–શણગારેલું.
અલખ–જોયામાં ન આવે તે.
અલખત–અણધાર્યો લાભ (અલક્ષિત).
અલછ–ફુવડ સ્ત્રી, અલક્ષ્મી.
અલભ્ય–ન મળી શકે તેવું. [કિંક.

અલ્પાશન થોડું ખાવું.
અવનિ-પૃથ્વી.
અવનીતળ-પૃથ્વી ઉપર.
અવનીશ-પૃથ્વીનો ધણી (અવનિ+ઈશ.)
અવર-બીજું.
અવરાવવું-ઢાંકવું, રોકવું.
અવલોકવું-જોવું.
અવશેષ-બાકી.
અવસાન-અંત.
અવ્યક્ત-નિરાકાર.
અવશ્યમેવ-જરૂર.
અવાટ-ઊજડ રસ્તો.
અવાસ- } ઘર.
આવાસ- }
અવિગતિ-નિરાકાર.
અવિચળ-ફરે નહિં તે.
અવિદ્યા-અજ્ઞાન.
અવેવ-શરીરના ભાગ (અવયવ.)
અશન-જમવું.
અશ્વ-ઘોડો.
અશુચિ-અપવિત્ર.
અશ્રુત-ન સાંભળેલું.
અષ્ટમાસિદ્ધિ-ઝીણું, મોટું, ભારે, હળવું રૂપ ધરવા વગેરેની શક્તિઓ આઠ તરેહની છે, (અષ્ટ મહાસિદ્ધિ)
અસ્ત્ર-ફેંકવાનું હથિયાર.
અસ્થિ-હાડકું.
અસિ-તરવાર.
અસિપદ-જીવ ઇશ્વર એક જાણવાપણું.
અસું-એવું.

અહં-હું.
અહમેવ-અહંકાર.
અહલ્યા-ગૌતમ ઋષિની સ્ત્રી.
અહિ-સર્પ. [ધણી.]
અહિપતિ-શેષનાગ. (અહિ-સાપ, પતિ
અહોનિશ-દહાડોરાત.
અળવ-અટકચાળ.
અલિ-ભમરો, ઘરેણું.
અક્ષત-આખા ચોખા અથવા ડાંગર.
અક્ષરબ્રહ્મ-આત્મા અથવા ઈશ્વર.
અક્ષરાતીત-આત્માથી જુદો પરમેશ્વર.
અક્ષોહિણિ-૨૧,૮૭૦ રથ, ૨૧,૮૭૦ હાથી ૬૫,૬૧૦ ઘોડા, ૧,૦૯,૩૫૦ પાયદળ એટલી ફોજ.
અજ્ઞ-અજાણ.

આ.

આઈ-માતા.
આક્રંદ-રૂદન.
આખ્યાન-કથા.
આખેટ-શિકાર.
આગાર-ઘર.
આગળ-વધારે.
આંગુળ-તસુ.
આગે-આગળ.
આતપ-તડકો.
આથીપોથી-મૂડી.
આદર્શ-દર્પણ.
આદિક્ષાંત-અથી તે ક્ષસુધી
આધીન-તાબેદાર.
આન-બીજું (અન્ય).

આપેક્ષા-ઇચ્છા.
આભરણુ-ઘરેણું.
આભા-શોભા.
આભાસ-પ્રકાશ.
આયુ-આવરદા.
આયુધ-હથિઆર.
આરક્ત-રાતું.
આરત-પીડા, આતુર.
આરાધવું-સ્તુતિ કરવી.
આરાસુર-અંબાજીનો ડુંગર.
આરાસુરી-અંબાજી.
આરૂઢ-સવાર.
આરોપવું-મૂકવું.
આરોહ-આસન.
આલિંગન-બાથમાં લેવું.
આવરણુ-આડ. [કુંડ રાખેછે તે
આવસત-(આવસથ્ય) એક અગ્નિને
આવાગમન-આવવું જવું.
આવાસ-ઘર.
આવેશ-પ્રવેશ.
આહાલ્હાદ-આનંદ.
આહીર-ભરવાડની જાત.
આલય-ઘર.
આળવાળ-ક્યારો.
આળીગાળું-અટકચાળું.
આળે-સ્થાનક (આલય).

ઇ. ઈ.

ઇચ્છાચારી-સ્વતંત્ર [એક નાડી.
ઇ॰ શરીરમાંની મુખ્ય ત્રણ નાડીમાંની
ળ-જાદુ.
ા-લક્ષ્મી

ઇંદુ-ચંદ્ર.
ઇંદુસુત-બુધ.
ઇલા-પૃથ્વી.
ઈશ-ધણી, મહાદેવ.
ઈશ-અરિ-શિવનો શત્રુ કામદેવ.
ઈષ્ટ-વહાલું.
ઈષણા-ઇચ્છા.

ઉ. ઊ.

ઉક્તિ-વાણી.
ઉગ્ર-મોટું.
ઉઘલવું-વરનું પરણવા સીધાવવું.
ઉછંગ-ખોળો.
ઉજાવું-દોડવું.
ઉડગણુ-તારા.
ઉંડળ-બાથ.
ઉત્તરક્રિયા-પછીની ક્રિયા.
ઉત્કંઠ-આતુર.
ઉત્સંગ-ખોળો, પલાંઠી.
ઉદક-પાણી.
ઉદર-પેટ.
ઉદ્વસ્ત-ઉજડ.
ઉદ્વેગ-ફીકર.
ઉદિત-પ્રગટેલું.
ઉદો ઉદો-પ્રગટ પ્રગટ. (ઉદય ઉદય)
ઉપદ્રવ-હરકત.
ઉન્નત-ઊંચું.
ઉન્મની-મુએલા જેવી ૫ મી અવસ્થા.
જાગૃત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ, તુરિયા,
ઉન્મની, (બ્રહ્મસ્વરૂપ થવું તે.)
ઉપકંઠ-કિનારો.
ઉપચાર-ગ્રાપુદીપ

ઉપનિષદ-ગ્રંથનું નામ.

ઉપરતિ-વૈરાગ્ય.

ઉપવન-બગીચો.

ઉપવીત-જનોઇ.

ઉપાધિ-પીડા.

ઉપાન-ખાસડાં.

ઉપાસવું-સેવવું.

ઉભય- / ઉભયતા- / ઉભેતા- } જોડું.

ઉભયા- / ઉભા- } શિવની સ્ત્રી પાર્વતી.

ઉર-છાતી.

ઉરઝવું-લટકવું.

ઉલકાપાત-ઉત્પાત.

ઉલટ-ઉમંગ.

ઉલ્લાસ-આનંદ.

ઉલુખળો-ખાંડણિયો.

ઉવેખવું-અવગણના કરવી.

ઊખળો-ખાંડણી.

ઊડળગૂડળ-ગોટા પોટા.

ઊર્ણનાભ-કરોળિયો.

ઊર્ણા-ઊન.

ઊર્ધ્વ-ઊચું.

ઊર્વી-પૃથ્વી.

ઊરમી-મોજાં, (ઊર્મી).

ઊલટવું-અવળું થવું.

એ.

એકાવળ-એક સેર.

ઓ.

ઓગણપડાયો-ઑંકાર.

ઓગનિયાં-એક જાતનું કાનનું ઘરેણું.

ઓઘ-ઢગલો.

ઓઘો-ઘાસની ગંજી, જતીની સાવરણી લાકડી સાથે ગથેલી હોયછે તે.

ઓઝપવું-શરમાવું.

ઓરસંગ-નર્મદાનદી કાંઠે એક જગ્યા છે.

ઓરિયો-લાવો.

ઓળગવું-કોઇને ઘેર ફેરા ખાવા.

ઓવારણાં-દુખડાં લેવાં.

ઓસાણ-ભાન, સ્મૃતિ.

ઓસાર-મારગ.

ક.

કંકર-કાંકરો,

કંચન-સોનું,

કંજ-કમળ.

કંટક-કાંટો.

કંદુક-દડો,

કટ- / કટી- } કેડ,

કટક-લશ્કર,

કટાક્ષ-વાંકી દૃષ્ટિ.

કટુતાઇ-કડવાશ.

કડવું-ભેળશેળ થયેલું, કવિતામાં ૨ ભેળશેળ થયા હોય તેને કડવું કહે

કણવીર-એકજાતના ફૂલનું ઝાડ.

કતાળ-કલેશ,

કતાર-પંગત.

કદળી–કેળ.
કંદર્પ–કામદેવ.
કનક–સોનું.
કનિષ્ઠ–નાનું.
કપિ–વાંદરો.
કપોળ–કપાળ.
કંબુ–શંખ.
કમંડળ–જોગીનું જળપાત્ર.
કમળકોશ–કમળનો દોડો.
કમળા–લક્ષ્મી.
કર–હાથ, વેરા વગેરેનો હક્ક.
કરણી–ફુલનું ઝાડ. કરેણ, ક્રિયા.
કરષણ–અનાજના છોડ.
કરતુત–કર્તવ્ય, કરેલું કામ.
કૈરાળ–ભયંકર.
કરિણી–હાથણી.
કરી–હાથી.
કર્મેળો–કલવો. [ભાઈ.
કર્ણ–કાન, કિરણ, કરનાર, પાંડવનો
કર્દમ–કાદવ.
કૃચ્છ્રાદિક–કેટલાંક ઉપવાસ વગેરેનાં વ્રત.
કરૂણાકર–દયાની ખાણ.
કલ્પ–જગતના આયુષ્યનો કાળ.
કલ્પદ્રુમ– } દેવનું ઝાડ.
કલ્પવૃક્ષ– }
કલરવ–હંસનાં બચ્ચાંનો શોર.
કલીંગ–કાળંગડું.
કવચ–બક્તર.
કવણ–કોણ (કોજન.)
–કવિ.
ગોનું.

કાજુ–સુંદર.
કાંતા–પોતાની સ્ત્રી.
કાનન–વન.
કામ–કામ કાજ, ઈચ્છા, આશક, કૃષ્ણનો
દીકરો પ્રદ્યુમ્ન, કામદેવ.
કામદુધા–દેવની ગાય.
કામ્યકર્મ–મુક્તિ સિવાયના સુખસારૂ જે
કામ કરવું તે.
કાય– } શરીર.
કાયા– }
કારંડ–બતકપક્ષી.
કારાગૃહ–બંદીખાનું.
કાલંદ્રી–જમુના નદી (કાલિંદી)
કાવો–કવાથ.
કાસ–એક જાતનું ઘાસ.
કાહલ–એક જાતનું વાજું.
કાળપ–કાળાશ.
કાળી–એક જાતનો નાગ, કાલિકાદેવી.
કાળા રંગવાળી વસ્તુ.
કિંકણી–ઘાઘરાની નાડી અથવા કંદોરો.
કિંકર–ચાકર.
કિતવ–ઠગ.
કિન્નર–એક જાતનો દેવ.
કિલવો–કીલીદાર. [ઉમરનો માણસ.
કિશોર–બાળક. પંદર વરસ લગીની
કીશ–વાનર.
કીજે–કરીએ.
કીર–પોપટ.
કુચ–સ્ત્રીનાં સ્તન.
કુંજ–નજરબાગ.
કુંજર–હાથી.

કુતોહળ–કૌતક.
કુંદ–કુંદીનું ફૂલ.
કુંદી–એક જાતના ફૂલનોવેલો.
કુભા–પૃથ્વીની છાયા. (કુ—પૃથ્વી. [ભા—છાયા),
કુર–ભાત.
કુરંગ–હરણ.
કુર્કટ–કૂકડો.
કુલજ–નઠારી આબરૂવાળો (કુલજ્જ).
કુલાચાર–કુલની ચાલ.
કુશ–દર્ભ અથવા ડાભ.
કુશાસન–ડાભની સાદડી.
કુશાકર–જેના હાથમાં દર્ભ હોય તે.
કુશીલ–નઠારા સ્વભાવવાળો.
કુસુમ–ફૂલ.
કુળીન–કુળવંત.
કૃતઘ્ની–કરેલો ગુણ ન જાણે તે.
કૃતાંત–યમ.
કૃતાર્થ–ન્યાલ.
કૃતિ–કાર્ય, કરેલું કામ.
કૃશાન–અગ્નિ.
કૃશ–દુબળું, પાતળું.
કૃષિક–ખેડુત.
કૃષ્ણા–કાળિકાદેવી.
કૃષ્ણાષ્ટમી–શ્રાવણ વદ આઠમ.
કેકાણ–ઘોડો.
કેતકી–કેવડો.
કેતુ–ધજા, ઝુંડો.
કેશ–વાળ.
કેશપાશ–ચોટલો.
કેશિ–કંસનો ચાકર એક દૈત્ય હતો.
કેળ– રમત.
કૈવલ્ય–મોક્ષ.
કો–કોઈ.
કોકિલ–કોયલ; ૨ કોયલનો નર.
કોકિલા–કોયલ.
કોકિશા–કામઠાના છેડા, ગોળી કે તીર નાંખવાનો માર્ગ કિલ્લામાં હોય છે તે.
કોટી–ક્રોડ.
કોઠાર–કોઠેવાડો, ભંડાર.
કોડ–હોંસ, એક જાતનો રોગ.
કોદંડ–ધનુષ.
કોપિત–ગુસ્સે થયેલ.
કોપીન–લંગોટી (કૌપિન.)
કોવિદ–પંડિત.
કોશ–ભંડાર, ગાઉ.
કૌરવ–કુરુવંશના રાજા, દુર્યોધન વગેરે.
કૌસ્તુભ–વિષ્ણુની કોટે સૌથી સરસ [એક મણિ છે.
ક્રમી–કીડ.
ક્રીડા–ખેલ.
ક્રિયમાણ–કરિયે તે કર્મ.

ખ.

ખટ–છની સંખ્યા.
ખગ–પક્ષી.
ખંગ–લૂલો.
ખગવાહન–વિષ્ણુ.
ખંજન–એક જાતનું પક્ષી.
ખટદર્શન–છ પંથ, જોગી, જંગમ, ફકીર, સંન્યાસી, જૈન, બ્રાહ્મણ, એ રીતે રઘુનાથદાસે ગરબીમાં ગણેલા છે.
ખટરસ–ખાવાના, ખાટો, ... ગળ્યો, મોળો, તીખો

ખડધાન્ય–સામો, મણ્યો વગેરે હલકું ધાન્ય.
ખદ્યોત–પતંગિયો.
ખર–ગધેડો.
ખલક–દુનિયા.
ખર્વ–દશઅબજ.
ખશિયાણો–જંખાયલો.
ખળ–ઠગ.
ખાટ–લાભ.
ખાંડું–તૂટેલું, તરવાર.
ખાંડેરૂં–ઊંટનું ટોળું.
ખાંપણ–કલંક.
ખીટલિયાળા–આંકડિયાળા.
ખીરોદક–દૂધ ને પાણીના ફીણજેવા રંગની સાડી.
ખુંપ–ફુલની ટોપી લાંબા લટકતા શેરાવાળી.
ખૂટજ–ચરોતર જિલ્લાનું એક ગામ છે.
ખૂપવવું–ઠરાવવું.
ખેચરી–સમળી, પક્ષિણી.
ખેટલી–ગુંથેલા ચોટલા વચ્ચે ખાલી લીટીઓ પડે છે તે.
ખેડવું–ચલાવવું.
ખેડું–ગામડું.
ખેતરપાળ–જગ્યાનો દેવ (ક્ષેત્રપાળ.)
ખેહ–ધૂળ.
ખોજવું–ખોળવું.
ખોલું–બેસતું ન આવેલું તે.
ખ્યાત–પ્રખ્યાત, કીર્તિ.

ગ.

ગગન–આકાશ.
જ–હાથી.
–ગાજવું, હરાવનાર.

ગડે–ગડગડે.
ગણ–ટોળી.
ગણક–જોશી.
ગદગદસ્વર–ગળગળો થઇ બોલે તે.
ગદગદ–ગળગળું.
ગંધ–વાસ, ચંદન.
ગરક–રસબસ.
ગરથ–નાણું.
ગરવું–, ગરૂવું–ઓ } મોટું.
ગર્ભાધાન–સ્ત્રી ગર્ભ ધરે તે.
ગર્ભિત–જેમાં કાંઈ બીજી વસ્તુ રહી હોય એવી વસ્તુ.
ગરૂડગામી–વિષ્ણુ.
ગરૂડારૂઢ–વિષ્ણુ (ગરૂડ-આરૂઢ).
ગમન–ગતિ.
ગય–હાથી (ગજ).
ગહવર–ગુફા (ગહ્‍વર).
ગળસ્થળ–ડોક.
ગાત, ગાત્ર–અવયવ.
ગાઢું–જાડું, મજબૂત (ગાઢ).
ગાથ–, ગાથા– } કવિતાનું વાક્ય અથવા ચરણ.
ગારવો–ગર્વ.
ગાંધર્વનગર–આકાશનું શહેર.
ગામોતર–બીજા ગામના લોકો.
ગિરિ–પર્વત.
ગિરા–, ગિર– } વાણી.
ગીર્વાણ–સંસ્કૃત વાણી.
ગૂંગ–ગૂંગણો.

ગુંજા–ચણોઠી.
ગુંજાર–ભમરાની પાંખોનો શબ્દ.
ગુરૂમાન–મોટું.
ગુણાતીત–ત્રણ ગુણથી જુદો ઈશ્વર.
ગુલ્ફ–છાંનું.
, ગૂઢ–ગુપ્ત.
ગેંગાટ–હરખમાં, શોકમાં કે ગંધમાં રસબસપણું.
ગેદળ–હાથીનું ટોળું.
ગેંદ–દડો.
ગેલ–કેડે.
ગેહ–ઘર.
ગોત–ગોત્ર, કુળ.
ગોતવું–ખોળવું.
ગોધર–પૃથ્વીનો ધરનાર, શેષનાગ, [વિષ્ણુ.
ગોપદ–ગાયનું પગલું.
ગોપાળ–કૃષ્ણ, ગોવાળ.
ગોમય–ગાયનું છાણ.
ગોમુખ–એક જાતનું વાજું.
ગોવિંદ–વિષ્ણુ.
ગોપ–ભરવાડવાડો.
ગૌર–ગોરૂં.
ગૌરી–શિવની સ્ત્રી.
ગૌરીપુત્ર–ગણપતિ.
ગ્રહવું–ઝાલવું.
ગ્રહી–ગૃહસ્થ.
ગ્રામ–ગામડું, જથ્થો.
ગ્રામ્ય–ગ્રામ સંબંધી.
ગ્રાસ–કોળિયો.
ગ્રાહ–મગર.
ગ્રીવ– } ગળું.

ઘ.

ઘટ–શરીર, ઘડો.
ઘંટરવાળ–શિકારીનું વાજું.
ઘટિકા–ઘડિ.
ઘન–વરસાદ.
ઘરણી–સ્ત્રી.
ઘટ–કાંઠો.
ઘાતક–મારનાર.
ઘામ–તડકો, બાફ.
ઘાએઝમસ–બહાદુર.
ઘારણ–ઊંઘમાં ઘેરાવું.
ઘૃત–ઘી.
ઘોષ–અવાજ અથવા શબ્દ.
ઘ્રાણ–નાક.

ચ.

ચક્રપાણ–વિષ્ણુ, નર્મદા નદી કાંઠાની એક જગ્યા છે.
ચક્રપાણિ–વિષ્ણુ.
ચક્ષુ–આંખ.
ચખ–આંખ.
ચંગ–કાગળનો પતંગ, પવિત્ર, મોરચંગ
ચંગ–ચિત્ત.
ચંચળા–વીજળી.
ચંચુ–ચાંચ.
ચતુરધા–ચાર પ્રકારની મુક્તિ; પ્રભુપાસે રહેવું, પ્રભુમાં ભળી જવું; પ્રભુ જેવું થવું, પ્રભુના ધામમાં રહેવું.
ચતુરંગ–ચાર પ્રકારની ફોજ.
ચતુરા–ચતુર સ્ત્રી.
ચંદ્રિકા–ચાંદની.
ચપળા–વીજળી.

ચરણો—ઘાઘરો.
ચરણોદક—પગ ધોયલું પાણી.
ચર્વણ—ચાવણું અથવા ચાવવું.
ચગુ કરવું—ખાઈને મોં ધોવું.
ચાકટ—ચાકણ એટલે સર્પની એક જાતિ.
ચાડ—ચીવટ.
ચાણુર—કંસનો ચાકર એક મલ્લ હતો.
ચાતક—બપૈયો.
ચાપ—ધનુષ્ય.
ચામીકર—સોનું.
ચારખાણ—ઇંડાની જાતનાં પ્રાણી, વનસ્પતિપાણીના, પ્રાણી, ઓર ભર્યાં જન્મે છે તે.
ચારપદાર્થ—ધર્મ, દોલત, ઇચ્છા, મોક્ષ.
ચારુ—સુંદર.
ચિદ્ઘન— } બ્રહ્મ, આત્મા.
ચિદ્રૂપ— }
ચિબુક—હડપચી.
ચિન્તવું—જાણવું.
ચિરંજીવી—ઘણો કાળ જીવનાર.
ચીવર—વસ્ત્ર.
ચિન્હ—નિશાની.
ચૂડામણિ—તરસેથિયું (માથાનો મણિ.)
ચુંવાળ—પાટણવાડામાં ચૂંવાળીસ ગામનો જિલ્લો છે.
ચૂનો—એક જાતનો અર્ક.
ચેટક—ભૂતનો વળગાડ.
ચેત—ચિત્ત, ચેતન.
ચેતન—જીવ.
ચૌ...—લૂગડું.
...ની—ખાદી,
...ોરાશી લાખ જાતનાં પ્રા-
ચૌદચોકડી—ચાર જુગની એક ચોકડી એવી ચૌદ ચોકડી.

છ.

છળવું—ઠગવું.
છાજવું—શોભવું.
છાર—રાખોડી.
છીલર— } તૂટેલું તળાવ.
છીલવું— }
છેક—હદ.
છેહ—અંત.

જ.

જગતી—પૃથ્વી.
જંગમ—ફરી શકે તે વસ્તુ, એક પંથનો જોગી.
જંગોટો—જાડો કેડબંધ.
જંઘા—જાંઘ.
જંતુ—ઝીણો પ્રાણી.
જઠરા—પેડુનો માંહેનો ભાગ.
જડી—બુટી.
જથા—જેમ (યથા.)
જદા—જ્યારે (યદા.)
જનની—મા.
જંબુરો—બાજીગરનો છોકરો.
જય-વિજય—વિષ્ણુના પોળીઆ.
જરા—ઘડપણ.
જવ—જ્યારે, એક જાતનું ધાન્ય.
જશુ—જેવું,
જવાળી—જવમાળા.
જહદાજહદ—જડચૈતન્ય.
જળધર—વરસાદ.
જાંગી—મોટો ઢોળ.

જાતકર્મ-જન્મકાળની ધર્મ ક્રિયા.
જાતા-જણનારી.
જાપક- }
જાપી- } જપ કરનાર.
જાંબુક-શિઆળ, એક જાતનું ભૂત.
જામ-પહોર, રાજા, (યામ).
જામાત-જમાઈ.
જામની- }
જામિની- } રાત.
જાયો-જણેલો.
જાવક-પોથીનો રંગ.
જાવું-જવું, જનમવું.
જાન્હવી-ગંગા.
જાળ-માંછલાં પકડવાની જાળ, જથો.

જીવનમુકત-મોક્ષ જનાર.
જીવાજોની-હરેક પ્રાણીની જાત.
જીવાભિગમ-જૈનમતનું એક પુસ્તક છે.
તેમાં જુદી જુદી જાતના જીવ [ગણ્યા છે.
જીવિત-જીવવું.
જુગ્મ- }
જુગલ- } બે.
જુઠું-એઠું.
જુવતી-જુવાન સ્ત્રી.
જૂથ-જથો (યૂથ.)
જેષ્ઠ-જેઠ, મોટો.
જેઠીમલ્લ-મલ્લ. [જશ-વહાલા-વાળો.)
જેવહાલો-જેને જશ વહાલો હોય તે (જે-
જોખ-શોક અથવા મોજ.
જોગવવું-જોગ કરવો, મેળવવું.
જોજના-મેળવણી. (યોજના.)

ઝ.

ઝગર-ભિજડ.
ઝડ-કવિતામાં મળતા શબ્દો લાવવા- [ની રીત
ઝળકારી-તેજસ્વી.
ઝમક-એક કવિતામાં એકનો એક
શબ્દ ફરી ફરી આવે તે. (યમક)
ઝમર-ઘણા માણસો એક ચિતામાં બ [ળે તે ચિતા
ઝાડવું-ઝાડ, અફળાવવું.
ઝામ-વર્ષની છાયા.
ઝામરઝાળ-ગડથોલાં ખાતું.
ઝાંય-પ્રતિબિંબ.
ઝીલવું-ઝડપવું, નહાવું.
ઝુઝાર-લડવૈયો.

ટ.

ટાંકુ-પોટ.
ટીકી-ટપકું.
ટેઢી-વાંકી.
ટેઢું-વાંકું.
ટોળક-ટોળકિયા ઔદીચ.

ઠ.

ઠઠવું-ઠાઠ કરવો.
ઠાણિયો-રાવત.

ડ.

ડબર-મોટું ડોળ.
ડમરૂ-બાજીગરનું વાજું.
ડરપવું-બીવું. [ડસકાં ખાય તે.
ડસકલાં-કેદીના હાથનાં

તક્ર–છાશ.
તટ–કિનારો.
તડિત–વિજળી.
તંત–અત્યંત અથવા અતિશય.
તતખેવ–તુરત.
તત્પદ–ઈશ્વરપણું.
તત્પર–તૈયાર.
તત્વમસિ–તત્પદ, ત્વંપદ, અસિપદ, એ ત્રણે શબ્દ જુદા જુદા જુઓ.
તત્ક્ષણ–તુરત.
તલ્લીન–તેમાં મગન.
તદાકાર–તદ્રુપ.
તદા–ત્યારે.
તદ્વત–તેના જેવું.
તન-શરીર, દીકરો.
તનક–નાનું અથવા થોડું.
તન્માત્રા-શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ.
તનયા–દીકરી.
તનિયો–અંગરખી.
તનૂ–શરીર.
તનુજ–દીકરો.
તમ–અંધારૂં.
તમો–રીસનો ગુણ.
તરકસ–ભાથો.
તરંગ–પવન, પાણી, આનંદનો મોજો
તરજવું–કંપવું.
તરતીબ–યુક્તિ, તદબીર.
તરણ-ણું–તૃણ, ઘાસ.
[illegible] સૂર્ય.
તનયા– સૂરજની દીકરી યમુ-

તરપવું–તૃપ્ત કરવું.
તરભેટ–ત્રણ ગામના સીમાડા એકઠા થાય તે જગા.
તરૂણ–જુવાન.
તરૂ– / તરૂવર– } ઝાડ.
તરૂણી– / તારૂણી– } જુવાન સ્ત્રી.
તવ–ત્યારે, તારૂં.
તશુ–તેવું.
તાટંક–અકોટી.
તાત–બાપ.
તાતું–ઊનું, (તપ્ત.)
તાંડવ–એક જાતનું નૃત્ય.
તાંદુલા–ચોખા અથવા પુંવા.
તાપણું–બળતી શગડી.
તાંબુળ–પાનબીડું.
તામસી–તમોગુણી.
તામસીવિદ્યા–ઊંઘ લાવવાની વિદ્યા.
તાસ–તેને–નું.
તાળ–કાંશીજોડું, તળાવ.
તિતિક્ષા–સહનશક્તિ.
તિમર–અંધારૂં (તિમિર.)
તિરજંચ–પક્ષી.
તીર–કિનારો.
તીવ્ર–આકરૂં.
તુંડ–મોં.
તુર્યા–મૂર્છા જેવી અવસ્થા.
તુરંગ– / તુરંગમ– } ઘોડો.
તુર–તુરઈ.
તુરી–ઘોડો, તુરઈ વાજું.

તૂળ-ફોતરાં, આકડાનાં ફળ.
તોખાર-ઘોડો.
તોતળામુખ-બોબડા મોઢાવાળું.
તોતો-રોટલો.
તોરી-ઘોડો.
તોરો-તોરો, પાઘડીનો છેડો.
ત્રંબાળુ-નોબત.
ત્રાજું-છુંદણું.
ત્રાણ-રક્ષણ.
ત્રાતા-રક્ષા કરનાર.
ત્રાસન-ભયંકર.
ત્રિકુટી-ભમરનો વચલો ભાગ.
ત્રિગુણાત્મક-રજો, તમો અને સત્વ એ ત્રણે ગુણને જીવાડનાર.
ત્રિગુણાતીત-બ્રહ્મ, સત્વ, રજ, તમ એ ત્રણ ગુણથી જુદો. (ત્રિગુણઅતીત).
ત્રિધાવૃત્તિ-ત્રણ પ્રકારનો વિચાર, ત્રણવાર આવૃત્તિ.
ત્રિપુરાર-
ત્રિપુરારિ- } શિવજી.
ત્રિયા-સ્ત્રી.
ત્રિવળી-પેટ ઉપરના ત્રણવાટા.
ત્રિવેણી-ત્રણ નદિયો, ગંગા, યમુના, સરસ્વતી; ત્રણ નાડિયો, ઇડા, પિંગળા, સુષુમ્ણા.
ત્રિવિધિતાપ-ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખ, રોગ, ફીકર વગેરે શરીરથી થાય તે, બીજાં કોઈ પ્રાણી દુઃખ દે તે, દૈવનું દુઃખ તે, દુકાળ પડવા વગેરે.
ત્રિલવું-ગાડીના ધુસરા કરતાં આગળ બળદ (ઘોડા) જોડવા.
તૃણ-ઘાસ.
તૃણચર-ઘાસખાનાર.
તૃષા-તરશ.
ત્ર્યંબક-શિવ, શિવનું ધનુષ્ય.
ત્યાજ-ત્યાગ.
ત્વચા-ચામડી.
ત્વંપદ-જીવપણું.

દ

દત્ત-આપેલું.
દંતા-હાથી,
દદામા-નગારાં, નોબત.
દધિજા-લક્ષ્મી.
દધિજાત-ચંદ્ર, વિષ, માખણ.
દનુજ-દૈત્ય.
દંપતી-સ્ત્રી પુરૂષ.
દમ-બહારની ઇંદ્રિયોને રોકવી.
દમડો-પૈસો.
દરસવું-દેખાવું.
દર્વેષ-ફકીર.
દર્પ-અભિમાન.
દશગ્રીવ-
દશમુખ= } રાવણ.
દશાનન-
દસોદી-દશમો ભાગ લેનાર.
દશુંદ-દશાંશ.
દળ-ફોજ, પડ, પાનડું. ભિન્નપણું.
દળ-હળ, બળ-ફોજ, ખેતિનું હથિયાર
દક્ષ-ડાહ્યો.
દક્ષિણાવંત-દક્ષિણ તરફ વળેલો શંખ ઉત્તમ ગણાય છે. (દક્ષિણાવર્ત
દક્ષિણ-એક [illegible] આંગ
દક્ષિણપાણિ

દાખવુ—જાહેર કરવું.
દાણીઝણુ—દાન દેનાર.
દાદુર—દેડકો.
દાનવ—દૈત્ય.
દાનવી—દાનવની સ્ત્રી.
દામની—વીજળી.
દામ—પઇસો.
દામણું—દુબળું. (દયામણું.)
દાર— } સ્ત્રી.
દારા— }
દારુણુ—ભયંકર.
દાવાનળ—વગડાની લાહ્ય.
દાહ—બળતું.
દાહ ક્રિયા—મડદું બાળવાની ક્રિયા.
દિગ્પાળ—દશદિશાઓ પાળનાર દશ દેવ.
દિગંબર—નાગો.
દિતિ—દૈત્યની મા.
દિન—દિવસ.
:વ્ય—કાંતિવાળું.
:નકર—સૂર્ય.
વાકર—સૂરજ.
:સ—દિવસ.
ર્ઘ—લાંબું.
ર્ઘાયૂ—લાંબુ આયુષ્ય.
ન—ગરીબ.
ળ—લુગડું.
ત—પાપ.
ા—દુઝતી અથવા આપનારી.
ંભિ—મોટી નોબત.
ગ—કિલ્લો.
થવું.

દૂત—ચાકર.
દૂતી—દાસી.
દૃગ—આંખ.
દૃઢ—મજબૂત.
દૃષ્ટ—દીઠેલું.
દૃષ્ટિ—નજર.
દેડાણું—ચૂંવાળ જિલ્લાનું ગામ છે.
દેદાર—દર્શન.
દેવાંગના—અપ્સરા.
દેહાભિમાન—શરીરનો ગર્વ.
દેહવટ—ઊજડ.
દેહદર્શી—શરીરને પોતાપણું માનનાર.
દેહોહં—શરીર એજ હું.
દૈવ—નસીબ.
દોટી—પછેડી.
દોટાવવું—દોડાવવું.
દોય—બે.
દોહન—સાર અથવા તત્વ.
દોહીત્ર—દીકરીનો દીકરો. (દૌહિત્ર.)
દ્યુતિ—કાંતિ.
દ્યુત—જુગટું.
દ્રહ—પાણીનો ધરો.
દ્રોહી—અદાવતિયો.
દ્વિજ— } બ્રાહ્મણ.
દ્વિજાત— }
દ્વૈત—પરમેશ્વર અને જગત્ એ બે જુદાં માનવાનું મત.

ધ.

ધંધ—યુદ્ધ.
ધનદ—શિવનો ભંડારી કુબેર.
ધનુ—ધનુષ—કામઠું.

ધરણી- } પૃથ્વી.
ધરા- }
ધાંખડી-ઝંખના.
ધાતકાર-ધાતુથી બનાવેલું.
ધાતા-બ્રહ્મા.
ધામ-ઘર.
ધારક-ધારનાર.
ધાવું-દોડવું.
ધીડી-દીકરી.
ધીજ-ગોળો ઉપાડવા વગેરે સોગન.
ધુંશળ-ધુંસરૂં.
ધુરંધર-આગેવાન.
ધુમ્રપાન-ધુમાડો પીવો.
ધુર્ત્ત-ધુતારો
ધૃતી-ધીરજ.
ધેન-નુ-ગાય.
ધેનુક-એક દૈત્ય કંસનો ચાકર હતો.
ધ્યેય-ધ્યાન કરવા યોગ્ય.
ધોરી-બળદ.
ધ્યાતા-ધ્યાન કરનાર.
ધ્યાધૂપ-ધામધુમ.
ધ્વજ-જા-ધજા.
ધ્વંસ-નાશ.

ન.

નગધર-પર્વત ધરનાર.
નગરૂં-ગુરૂવગરનું.
નટવર-શ્રીકૃષ્ણ.
નંદન-દીકરો.
નંદની-દીકરી.
નંદી-પોઠિયો.
[illegible]

નભ-આકાશ.
નમેરૂં-નિર્દય.
નમોથુણું-નમસ્કાર.
નયરી-નગરી.
નરદેવ-રાજા.
નરહરિ-નરસિંહ.
નરતક-નાચનાર.
નવનીત-માંખણ.
નવસપ્ત-સોળ.
નવનિધિ-શંખ, મગર, કાચબો, મહા પદ્મ, મુકુંદ, કુંદ, નીલ, ખર્વ, પદ્મ.
નવાણ-પાણીની બંધાવેલી (નિપાન) [જગા
નષ્ટચર્યા-છાની બાતમી.
નાગરી-ચતુર સ્ત્રી, નાગરની સ્ત્રી.
નાણવું-માપવું, ન લાવવું.
નાદ-અવાજ.
નાપિક-હજામ.
નાભી-ડુંટી.
નાયક-ઉપરી.
નાઈ-હજામ (નાયી).
નારકી-નરકમાં રહેનાર.
નારૂ-કંદોઈ, કાછિયા, કુંભાર, માળી, હજામ, સુતાર, ભેંસાયત્ત, તંબોળી, સોની એ રીતે નવ છે.
નાશન-નાશ કરનાર.
નાસા-નાક.
નિકેત-ઘર.
નિકટ-નજદીક.
નિકર-જથો.
નિછારા-ખાળનું પાણી જ
નિજ-પોતે, પોતાનું.
[illegible]બ-કલા.

નિદાન—કારણ, પરિણામ.
નિધન—મોત.
નિધાન—ભંડાર.
નિધિ—દરીઓ, ૨ ભંડાર.
નિપટ—છેક.
નિપાત—પડવું.
નિપુણ—ચતુર.
નિમંત્રણ—નોતરૂં.
નિમિષ—અલ્પ કાળ.
નિમિષારણ્ય—એક જગ્યાનું નામ.
નિરંકુશ—સ્વતંત્ર.
નિરીક્ષણ—તપાશીને જોવું.
નિરંજન—પરમેશ્વર.
નિર્ગમવું—કાઢવું, જવું, કાળ ગુજારવો.
નિર્ઘોષ—અવાજ.
નિર્ધાર—નિશ્ચય.
નિર્મિત—નિયમ બાંધેલો.
નિર્મ્યું—કર્યું.
નિવર્તવું—નિરાંત કરીને બેસવું.
નિર્વાણ—નિશ્ચય, નિશ્ચળ.
નિર્વિષ—ઝેરવિનાનું.
નિર્વેદ—નમ્રતા.
નિલય—ઘર.
નિલવટ—કપાળ.
નિશ—
નિશા— } રાત.
નિશી—
નિશાચર—રાક્ષસ.
નિશાન—વાવટાવાળી નોબત, નિશાની.
નિશિચર—રાક્ષસ.
મનાઈ.

નીલ—લીલો રંગ.
નુન્ય—ઓછું. (ન્યૂન).
નુરત—પ્રકાશતા.
નૂત—
નૂતન— } નવું.
નૃપ—
નૃપતિ— } રાજા.
નેજો—નાનો વાવટો.
નેટ—છેવટ.
નેડે—પાસે.
નેડો—સ્નેહ.
નેતિ—અપાર.
નેત્રવતી—ધ્રુવની માનું નામ.
નેપુર—ઝાંઝર.
નેહ—સ્નેહ.
નૈષધ—સંસ્કૃત કાવ્યનો એક ગ્રંથ છે.
નૈષ્ટિક—નિષ્કામી. જોગીની ક્રિયા.
નોળિકર્મ—નાકે પાણી પીવા વગેરે.
ન્યાળવું,—જોવું.
ન્યૂન—ઓછું.

પ.

પંક—કાદવ.
પંકજ—કમળ.
પંક્તિ—ઓળ.
પખાળવું—ધોવું.
પંગ—પાંગળું.
પગરણ—વિવાહ, વાસ્તુ, સીમંત, વગેરે [કારજ.
પંચકોશ—માણસના ગુણના પાંચ ભાગ
પંચમહાભૂત—પૃથ્વી, પાણી, આકાશ, વાયુ, તેજ.
પંચાગ્નિ—પાંચ અગ્નિ.

પટ– } લૂગડું.
પટકૂળ– }
પટંતર–પડદો.
પડીમા–મૂર્તિ (પ્રતિમા)
પડો–(પટહ) મ્હોટો ઢોલ.
પ્રણ–પ્રતિજ્ઞા.
પતાકા–શેડ વગરની ધજા.
પત્તન–શહેર.
પતિત–અધર્મી, પડેલું, ભ્રષ્ટ થયેલું.
પતિવ્રતા–સતી.
પત્ય–પતિયાર, વિશ્વાસ.
પદ–પગ. ૨ પદવી.
પદાતિ–પગવાળો. [ધણી.)
પદ્માપતી–વિષ્ણુ,–(પદ્મા–લક્ષ્મી–પતિ-
પદ્ધતિ–પુસ્તક, બાંધેલો રસ્તો.
પન્નગધર–શિવજી (પન્નગ–સર્પ ધર–
પનોતું–વિસ્તારવાળું. (ધરનાર]
પય–દૂધ.
પયોધર–સમુદ્ર, સ્તન, વરસાદ.
પરજન્ય–વરસાદ.
પરણ–પાનડું (પર્ણ.)
પર્ભવવું–કાયર કરવું.
પરમોદી–આનંદવાળો, (પ્રમુદી).
પરવરવું–જવું.
પરહરવું–તજવું.
પરસ્વેદ–પરશેવો (પ્રસ્વેદ.)
પરા–ઊંચામાં ઊંચી ગતિ.
પરાંગના–પારકી સ્ત્રી.
પરાજય–હરાવવું.
પરાત્પર–માયાથી જુદો ઈશ્વર.
પરિયટ–ધોબી.

પરિણામ–છેવટે જે ફળ થાય તે.
પરિધાન–પહેરવાનું વસ્ત્ર.
પરિતાપ–ચિંતા.
પરિબ્રહ્મ–પરમેશ્વર.
પરિમળ–સુગંધ.
પરિમાણ–માપ.
પરિયાણ–જવું. (પ્રયાણ.)
પરિયાય–વિગત.
પરિયો–પેઢી, વંશનો પ્રત્યેક પુરૂષ.
પરિસ્વેદ–પરસેવો.
પરોક્ષ–અદર્શ.
પલવટ–કાછડો વાળવો.
પલવટવું–બદલામાં જવું.
પલ્લવ–પાંદડું. ૨ પાલવ.
પલ્યંક–પલંગ.
પલાંડુ–ડુંગળી.
પસાય–પ્રસાદ, બક્ષીસ. [ચવાનું
પળવું–જવું, ૨ પળિયાં આવવાં, ૩ સ
પળાવું–નાશી જવું, પળાઈ શકવું.
પાખ–પક્ષ અથવા તરફ.
પાખર–ઘોડાનું બખ્તર.
પાખે–વિના.
પાંકવું–કળવું.
પાગ–પગ, ૨ પાઘડી, ૩ પૂલ.
પાંગરવું–ખીલવું.
પાટી–ઘોડાની દોડ.
પાઠવવું–મોકલવું.
પાંડુર–ધોળું.
પાણુ–હાથ, પથરો.
પાણી–હાથ, ૪
પાન–પીવું.
પાનપ ત્ર–પ્યા

પાય—પગ.
પારથ—અર્જુન.
પારધી—શિકારી.
પારિજાતક—એક જાતના ફૂલનું ઝાડ.
પારો—સ્થાનક, મણકો, એક જાતની [ધાતુ છે તે.
પાલવ—છેડો. ૨ બરફ.
પાલટવું—ઊલટાવવું.
પાવક—અગ્નિ.
પાવન—પવિત્ર.
પાશ—જાળ, પાસો.
પાહિ—પાળજે.
પિંજર—પાંજરૂં.
પિક—કોયલ. [માંની એક નાડી.
પિંગળા—શરીરમાંની મુખ્ય ત્રણ નાડી-
પિતૃ—પૂર્વજ.
પિનાક—શિવનું ધનુષ્ય.
પિષ્ટ—લોટ.
પિત—પીળો રંગ.
પીન—કઠણ.
પુદગળ—શરીર.
પુનિત—પવિત્ર.
પુર—શહેર.
પુરંદર—ઈંદ્ર.
પુરંદરી—ઈંદ્રની સ્ત્રી.
પુરવવું—ગમવું અથવા પાલવવું.
પુરિ—શહેર, ખાવાની પુરી.
પુરૂષાર્થ—પરાક્રમ, મર્દાની.
પુંશ્ચલી—ગુણકા, છીનાળ (પુંશ્ચલી).
પૂઠી—પછીની.
પૂંઠ વાંસો.
સડું.

પોટ—પોટલો.
પોઢું—મોટું (પ્રૌઢ).
પોત—વહાણ.
પોહોપ—પુષ્પ.
પ્રક્રમા—પ્રદક્ષિણા.
પ્રચંડ—ભયંકર અથવા મોટું.
પ્રચારવું—ટોકવું.
પ્રજાપતિ—બ્રહ્મા, રાજા, કુંભાર.
પ્રજાળવું—બાળવું.
પ્રણવ—ૐકાર.
પ્રણય—નમ્રતા.
પ્રતિબંધ—બંદોબસ્ત.
પ્રતિબિંબ—દર્પણ, પાણી વગેરેમાં છાયા (આકાર) દેખાય તે. [તે.
પ્રતિબોધ—સામા માણસને સમજાવવું
પ્રતિહાર—દરવાન.
પ્રથક—જુદું (પૃથક).
પ્રબંધ—બંદોબસ્ત, ગ્રંથ.
પ્રબળ—બળવંત.
પ્રભાવ—પ્રતાપ.
પ્રમથવું—વલોવવું.
પ્રમાદ—આળસ.
પ્રમદા— } સ્ત્રી.
પ્રેમદા— }
પ્રલંબ—કંસનો ચાકર એક દૈત્ય હતો.
પ્રવીણ—ડાહ્યું.
પ્રવૃત્તિ—ઉદ્યોગ.
પ્રવેશવું—પેસવું.
પ્રશંસા—વખાણ.
પ્રશસ્ત—મોટું.
પ્રસવવું—અવતરવું, જણવું.
પ્રસૂતા—[illegible]

પ્રસૂતિકાળ—જન્મકાળ.
પ્રસ્થાન—પસ્તાનું અથવા પહેલો મુકામ.
પ્રહાર—માર.
પ્રાયઃ—ઘણું કરીને.
પ્રાશન— } ખાવું, ચાટવું.
પ્રાશવું— }
પ્રાસાદ—હવેલી.
પ્રછવું—જાણવું.
પ્રીછવું—જાણવું.
પ્રેરવું—મોકલવું.
પ્રોહિત—ગોર.

ફ.

ફાળ—કૂદકારો, ત્રાસ.
ફાળી—સાલા.
ફૂટડીઆ—શોભિતા.

બ.

બગ—બગલો, કંસનો ચાકર એક બકા-
સુર નામે દૈત્ય હતો.
બટાઉ—વટેમાર્ગુ.
બદી—નિંદા.
બંદન—તોરણ.
બંદીજન—ભાટ, ચારણ.
બંધુ—ભાઈ.
બમુલ—બાવળ.
બળ-બંધુ—બળદેવનો ભાઈ કૃષ્ણ.
બહિર્મુખ—વિમુખ, મંડળી બહાર થયેલો.
બાજ—ઘોડો, વાજી. ૨ શીચાણો પક્ષી.
બાધુ—બધું.
બાંદલા—હાથનું ઘરેણું.
બાનક—બાંધણી.
. . . .
બાહ્યાભ્યંતર—બહાર તથા માંહે; (બાહ્ય-
બાહુ—હાથ. [અભ્યંતર.)
બિંદુ—ટપકું.
બિંબકા—ગીલોડાનું ઝાડ.
બિરદ—પણ અથવા પ્રતિજ્ઞા.
બિરાની—પારકી.
બુડી—બરછી.
બૂંબારવ—બૂમ, બાવરું.
બુઝવું—જાણવું, ૨ ઓલાવું.
બુહારવું—ઝાડુ કાઢવું.
બેડા—વહાણ.
બેબાકુળી—ગભરાયેલી.
બેરખ—પલટણ.
બેલડી—બે જણે વળગેલા.
બ્રહ્મ—અવિનાશી એટલે આત્મા અથવા
ઈશ્વર, બ્રહ્મ.
બ્રહ્મકન્યા—બ્રહ્માની દીકરી સરસ્વતી.
બ્રહ્મયજ્ઞ—વેદનો પાઠ.

ભ.

ભગ્નિ—બહેન (ભગિની).
ભંગી—ભાંગ પીનાર.
ભજવું—શોભવું.
ભડવું—લડવું.
ભડ—બહાદુર (ભટ).
ભણે—મૂળાક્ષરનો કક્કો છે.
ભરતાર્તા—પોષણ કરનાર, સ્વામી.
ભરમ્યાં—ભમાવ્યાં.
ભવ—સંસાર, જન્મ, જન્મારો; શિવ[illegible]
ભવન—ઘર.
ભવાટવી—સંસારનો રસ્તો
ભવાબ્ધિ—સં[illegible] [illegible]

ભાખવું—બોલવું.
ભાન-ણુ—સૂર્ય.
ભાંડ—માટીનું વાસણ.
ભામણાં—ઓવારણાં.
ભામ—
ભામની— } સ્ત્રી.
ભામા—
ભારતી—સરસ્વતી.
ભાલ—કપાલ.
ભાલુ—રીંછની એક જાત છે.
ભાવન—ભાવતું.
ભિન્ન—જુદું.
ભીર—સહાયતા.
ભુજ-જા—હાથ.
ભુજંગ—સર્પ.
ભુવન—દુનિયા.
ભુંશો—નઠારો.
ભૂ—પૃથ્વી. [વાયુ, આકાશ.
ભૂત—પિશાચ, ૨ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ,
ભૂતબળી—ધર્મની એક ક્રિયા છે.
ભૂતળ—પૃથ્વી ઉપર.
ભૂધર—પરમેશ્વર, શેષનાગ.
ભૂવિનંદન—મંગળ,(ભૂવિ-નંદન) પૃથ્વીનો
ભૂષણ—ઘરેણુ. [દીકરો.
ભ્રમવિત—વહેમથી જાણનાર.
ભ્રાજવું—શોભવું.
ભ્રાત—ભાઈ.
ભ્રકુટી, ભ્રૂકુટી, ભ્રુકુટી—ભમર.
ભૃગુ—શુક્ર.
[illegible]—દેડકો.
ભૂંગળું.

ભેવ—ભેદ, મર્મ.
ભેળ—લૂંટ, ભેગું.
ભોક્તા—ભોગવનાર.
ભોમ—મંગળનો તારો.
ભોરિંગ—સર્પ. [થયેલું.
ભૌતિક—પૃથ્વી, વગેરે પાંચ ભૂતમાંથી

મ.

મકરાકાર—માછલાને આકારે.
મંગળ—કલ્યાણ, ગ્રહ.
મંગળાક્ષત—મંગળિક અક્ષત.
મંગળાષ્ટક—મંગળિક આઠ શ્લોક વિવા-
મગ્ન—ડૂબાડૂબ. [હમાં ભણે છે તે.
મઘવા—ઇંદ્ર.
મછરાળ—અદેખો.
મંજન—માજવું અથવા નહાવું. ૨ માજ-
વાની વસ્તુ પીઠી વગેરે.
મજ્જા—ચરબી.
મંજુળ—સુંદર.
મંડન—ઘરાણું.
મંડળિક—તાલુકદાર.
મણા—સ્વામી.
મત્સર—અદેખાઈ.
મંથર—વલોવવાનો વાંસ, વલોવવું.
મંદ—થોડું, મૂર્ખ, શનિશ્ચર.
મંદાર—દેવનું ઝાડ.
મદિરા—દારૂ પીવાનો.
મંદ્રાચળ—એક મોટો પર્વત છે.
મદ્યપ—દારૂપીનાર.
મધુકર— } ભમરો.
મધુપ—
મધુ-કૈટભ—દૈત્યોનાં નામ છે.

મધુપર્ક—પૂજાની રીત.
મધુપુષ્પ—મહુડું.
મધુવન—વૃંદાવન.
મધુસૂદન—વિષ્ણુ.
મનમથ— } કામદેવ.
મદન— }
મનસા—મનથી.
મનુહારી—ખાતરદારી.
મનન-વિચાર.
મમ—મારૂં.
મયા—મેહેરબાની.
મરાળ—હંસ.
મરજીવો—સમુદ્રમાંથી મોતી કાઢનાર.
મર્કટ—માંકડું.
મર્દની—મારનારી.
મહતારી—માતા.
મહાવાક્ય—વેદાંતનું એક વાક્ય છે. (તત્વમસી).—
મહિષ—પાડો.
મહિલા—સ્ત્રી.
મહિષી—ભેંશ.
મહી—પૃથ્વી.
મહીપ—રાજા.
મહીધર—પર્વત, વિષ્ણુ, શેષ.
મહુઅર— } વાદીની વાંસળી.
મોહર— }
મા—લક્ષ્મી.
માં—મને; નહિ.
માંગ—ચોટલો.
માગધ—વહીવંચા.
માઘમાસ—મહા મહિનો.
[illegible]

માંઝાર—બીલાડો.
માણવું—ભોગવવું.
મતંગ— } હાથી.
માતંગ— }
માતુલ—મામો.
માધવ—વિષ્ણુ.
માનની—સ્ત્રી.
માનુભવ— } મોટા અનુભવવાળો.
મહાનુભાવ— }
માફવું—માફ કરવું.
મામ—મમતા. પ્રીત, કપટ, ભાંગ.
માયા—જેમાંથી સઘળાં બ્રહ્માંડ થયાં તે.
માઇક—માયામાંથી થયેલું (માયિક).
માર—કામદેવ.
મારૂત—વાયુ.
મીટ—નજર.
મીડક—દેડકો.
મીન—માછલું.
મીનકા—માછલી.
મીરાત—મિલ્કત.
મીસરી—ખાંડ.
મુક્તા—મોતી.
મુક્તાનંદ—ઇશ્વર.
મુદિત—આનંદવાળું.
મુદ્રિકા—વીંટી.
મુન્ય—રૂષિ, ચૂપકી.
મુંડ—માથું.
મુમુક્ષી—મોક્ષ ઇચ્છનાર.
મુમુક્ષુતા—મોક્ષ પામવાની ઇચ્છા.
મુષી—ઊંદરડી.
મૃગ—હરણ.
મૃગજળ—ઝાંઝવાં.

મૃગયા—શિકાર.
મૃગમદ—કસ્તૂરી.
મૃગાક્ષી—હરણના જેવી આંખોવાળી સ્ત્રી.
મૃતક—મડદું.
મૃતકા—માટી, (મૃત્તિકા.)
મૃદુલ—કોમળ.
મૂર્ત્ત—બે ઘડીનો કાળ.
મૂશળ—સાંબેલું.
મેખલ— } કંદોરો.
મેખળા— }
મેગળ—હાથી.
મેદ—માંહેલી ચામડી.
મેદની—પૃથ્વી.
મેન—કામદેવ.
મેર—મેરૂપર્વત, માળાનો ઉપલો મણકો.
મેરી—દયાળુ, ૨ મોકમ, જોરાવર, કઠણ [મક્કમ.]
મ્હેલા—પ્યારી સ્ત્રી.
મ્હેરામણ—સમુદ્ર.
તયા—માતા.
ોઝાર—માંહી.
ાટ—ગાંસડી, મોટાઈ.
ાહ—આનંદ, મુદ.
ાડવું—મરડવું.
ારાર— }
ારારિ— }
ાહકમ—ઘણું
નાળ—કમળ

ભાખવું- ભાન-ણ ભાંડ-મ ભામણાં ભામ— ભામની ભામા— ભારતી- ભાલ- ભાલુ- ભાવન- ભિન્ન- ભીર-ર ભુજ-જ ભુજંગ- ભુવન- ભુંશો- ભૂ-પૃ ભૂત- ભૂતખ ભૂતળ ભૂધર- ભૂવિનં ભૂષણ ભ્રમવિ ભ્રાજ ભ્રાત— ભ્રકુટી ભગ—

યુદ્ધા— } લડવૈયો.
યોધ— }
યુવાં—જુવાન.
યોગમાર્ગ—જોગીનો માર્ગ.
યોજના—ગોઠવણ.
યૌવન—જુવાની.

ર.

રક્ત—રાતું, (રંગાયેલું).
રજક—અન્ન, ૨ ધોબી.
રજની—રાત્રિ.
રજો—રજોગુણ.
રટવું—બોલવું.
રઢિયાળું—હોશીલું.
રણ—કરજ, ૨ યુદ્ધ, ૩ વન.
રણકાળ—રણકો નીકળે એવું વ
રણિયો—કરજદાર.
રતિ—પ્રીતિ, કામદેવની સ્ત્રી.
રતિરસ—આશક સ્વાદ.
રંનાદે—સૂરજની સ્ત્રી.
રંભા—અપ્સરા.
રમણદ્વીપ—દ્વારકાનો બેટ.
રમણી—સ્ત્રી.
રમ્ય—સુંદર.
રમા—લક્ષ્મી.
વિનંદન—જમ.
યો—વલોવવાનો વાંસ.
—કિરણ.